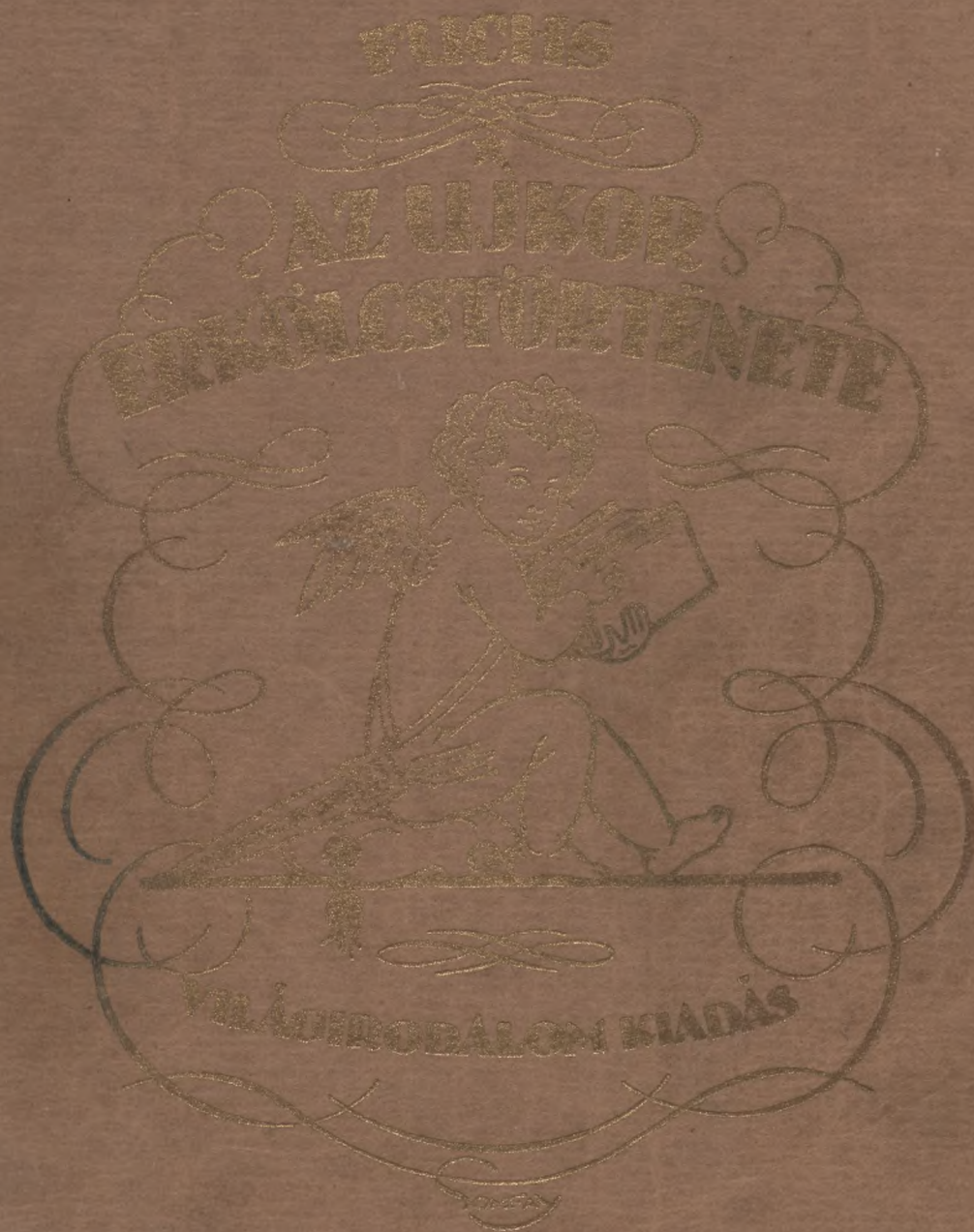
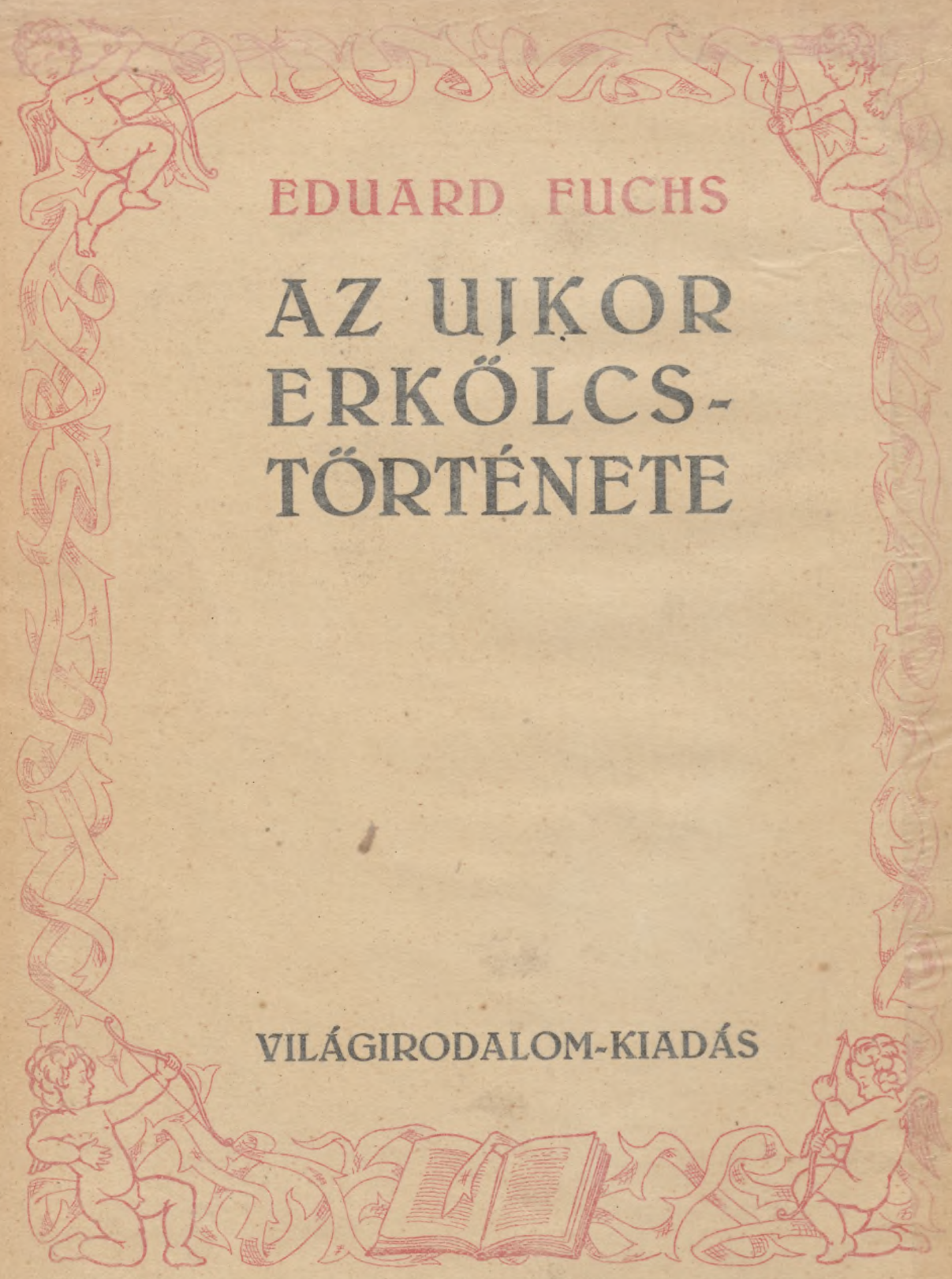

251893

A red decorative border frames the text. It features a repeating pattern of stylized, interlocking loops. At the four corners, there are illustrations of cherubs. The top-left and top-right cherubs are shown from the waist up, holding bows. The bottom-left cherub is kneeling and holding a bow. The bottom-right cherub is kneeling and holding a bow. In the center of the bottom border, there is an illustration of an open book.

EDUARD FUCHS

AZ ÚJKOR
ERKÖLCSTÖRTÉNETE

VILÁGIRODALOM-KIADÁS

EDUARD FUCHS

AZ ÚJKOR
ERKÖLCS-
TÖRTÉNETE

ELSŐ KÖTET

RENAISSANCE

MÁSODIK KIADÁS

SZÖVEGKÖZÖTTI KÉPEKKEL ÉS KÜLÖN
MŰMELLÉKLETEKKEL

VILÁGIRODALOM-KIADÁS

A szerző által ezen egyedül jogosított magyar kiadást a Világirodalom könyvkiadóvállalat Weiler és Társa cég 1926. évben adta ki. A mű eddig megjelent: német, orosz, svéd, dán és spanyol nyelven. E kiadást sajtó alá rendezte Weiler István. A könyvdiszeket Somfay István rajzolta. A mű szedését és nyomását a Fővárosi Nyomda R.-T., a kliséket a Sokszorosító Ipar R.-T., a könyvkötői munkát Popper és Csasznik könyvkötészete készítette. A szövegrészt finom regénynyomó papírra, a mellékleteket famentes műnyomó-papírra nyomták.

A teljes mű három kötetből áll.

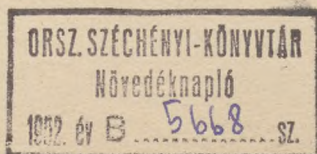
A kiadás előjegyzésre és kizárólag az erkölcs-történettel foglalkozóknak, korlátolt és számozott példányszámban készült.

Ezen példány a **1590** számu.

Az első kötet első és második részét Relle Pál, a harmadik és negyedik részét Vajda Ernő, az ötödik, hatodik és hetedik részét Bálint Lajos fordította,

234893

Előszó.

A mindenkori erkölcsi élet és a mindenkori erkölcsi nézetek és törvények, amelyek egy bizonyos korszakon belül az ember nemi tevékenységének formáit szabályozzák, a legjelentékenyebb és legjellegzetesebb jelenségei annak a fejlődési korszaknak. Minden időnek, népnek és minden egyes osztálynak lényege éppen ebben nyilvánul meg a leghatározottabban. Mert a nemi élet ezerféle kisugárzásában nem csak egy fontos törvényt mutat meg, hanem a z élet törvényét általában, az élet ősműködése az egyes korok erkölcsi tevékenységében, erkölcsi nézeteiben és erkölcsi törvényeiben formává alakult. Nincsen az életműködésnek egyetlen formája, egyetlen alkatrésze, mely ne az élet nemi bázisától nyerte volna meghatározó, vagy legalább is jellemző bélyegét, a népek egész nyilvános és magánéletét nemi érdekek és tendenciák hatják át és telítik. Ez az örök és kimeríthetetlen probléma és program, mely sem az egyén, sem az összesség napirendjéről nem kerül le soha.

De minden kor — és ez a döntő — másként formálta ezt a történet, törvényeit pedig mindig újból revidálta és korrigálta. Ezerfélék és mindig újak a fokozatai abban a keretben, amelyben mozog: onnan, mint alig felfogott természeti erő nem sokkal több volt a pusztai állati teljesülésnél, ennek az ellenpólusáig, ahol a lét legnagyobb titkáig és minden teremtetett végpontjáig emelkedett és ismét addig a határig, ahol egyetlen szakadatlan trágárság anyaga volt és minden szó és minden cselekedet az érzékek orgiás tombolásának szolgálatában állott.

Mindezek alapján az érzéki tevékenység története a kultúra különféle fejlődési fokain nem kevesebb, mint egyik főalkatrésze az egész emberiség történetének. Pontos körülírással: a nemi erkölcsösség története magában foglalja az ember társadalmi létének legfontosabb területeit, tehát a törvényes és törvénytelen szerelem egész történetét (házasság, hitvesi hűség, szüziesség, házasságtörés, prostitúció), a nemi tevékenység, a nemi erkölcsök és szokások szolgálatában és érdekében való kölcsönös csábítás kimeríthetetlen módjait, amelyek költészetté avatták azt, a szépség, öröm és élvezet fogalmait, a szellemi kifejezési formákat (nyelv, filozófia, világnézet, jog stb.) és nem utolsónak a szexualitásnak a minden művészetek által szellemi formákba öntött felmagasztalásait.

Minthogy az érzéki tevékenység története, az egész emberiség történetének főalkatrésze, azért a dokumentumok gazdag tára, amelyhez minden

országnak van adni valója, nem csak a legnagyobb és legjelentősebb, legraffináltabb és legrettenetesebb, hanem a legmostohább és legtriviálisabb dolgokat is magába foglalja, amit az emberi szellem valaha kitalált és teremtet. Legvakmerőbb gondolatainak, legistenibb ihleteinek és legkinosabb eltévelyedéseinek eredményei egyesülnek itten.

De bármilyen alapvető fontosságú is a mult történeti megismeréséért küzdő szellemre az olyan erkölcstörténet, mely kiváltképpen a nemi morállal foglalkozik és a kutató számára bármilyen bőven bugyognak is a források, a nemi morál fejlődéstörténete mégis egyik legelhanyagoltabb területe a modern történelmi tudománynak. Az irodalomban ezen a téren figyelemre méltó munkáink legföljebb a régi Rómáról vannak. Ezzel szemben, mindmáig nincsen olyan erkölcstörténetünk a középkor elejétől, amely e történeti korszak keretein belül, históriailag ábrázolná és megokolná a nézeteknek és a nemi morál követelményeinek különféle változásait. Van egy sereg anyaggyűjteményünk és egyes, szűken korlátozott kérdésről, országról és korszakról néhány kisebb monografiánk. Ez minden. De még ez a kevés is teljesen hiányos, mert alig van közöttük egyetlen munka, mely modern tudományos szempontokon épülne.

Ennek a hézagnak egy részét szeretném munkámmal betölteni. De mindamellett, hogy három kötetre terveztem, tudom, hogy csak nagyon kicsiny rész lesz, mert valóban betölteni csak valami monstre-vállalattal lehetne, mely egy egész könyvtárat foglalna magában és a szakemberek egész seregét vonná szolgálatába. Természetesen ezek a szakemberek még éppenséggel nincsenek meg. Annak a néhánynak, aki van, nincsen érzéke a kulturjelenségek belső összefüggése iránt.

A nemi morál történetében, ugyszólván, minden összegyülemlik: a legnemesebb és a legaljasabb. De minden efajta erkölcs-történet mégis, hogy úgy mondjuk, inkább erkölcstelenség-történété lesz. Ez már a dolog természetében van, mert a mindenkori erkölcsösség főleg a meg nem tett dolgokon alapul; tehát ábrázolhatatlan; a mindenkori erkölcstelenség ellenben a „tett”-en, az ábrázolhatón. Vagy, hogy egy paradoxont használjak: a nemi morál történetében a negatív igen gyakran az egyetlen pozitív. Egy erkölcs-történet tehát, mely arra vállalkozik, hogy valamennyi problémát a maga ténylegességében, aggodalmas és kicsinyes aggályoktól meg nem tévesztve vázoljon és kimerítően megokoljon, nem iskolásgyermeknek való olvasmány — az ilyen tulajdonságok különben sem válnak dicsőségére egy komoly munkának.

Berlin—Zehlendorf, 1909 tavaszán.

Eduard Fuchs.

I. RÉSZ

AZ ERKÖLCS EREDETE ÉS LÉNYEGE

Bevezetés.

Az erkölcstörténetírás legfelsőbb feladata az, hogy megmutatta, a dolgok milyenek voltak egykor: az elmúlt valóságok rekonstruálása a minden időkben jellemző tények tervszerű összefűzésével. Mennél plasztikusabban és vérreltelibben elevenedik meg így az olvasó előtt a múlt, annál jobban oldottuk meg a feladatot. Az természetesen teljesen egyre megy, hogy az illető munkában az erkölcstörténet egész területéről van-e szó, vagy, miként itt, csak egy részterületről: a nemi morálról. Én a múlt rekonstrukciójának ezzel a módjával próbálkozom meg ebben a munkában.

Ha az erkölcstörténetírásnak főfeladatát ebben az eredményben kell keresnie, úgy másrészt sohasem szabad abból kiindulnia, hogy határozott erkölcsi mértéket alkalmazzon a multra. Az első eredmény, mely a kutatót vizsgálataiban meglepi, az a megismerés, hogy örök érvényű erkölcsi mértékek nincsenek is a történelemben, sőt, hogy ezek, éppen ellenkezőleg, állandó átalakulásban vannak. Ennélfogva az erkölcsösségről és erkölcstelenségről is csak relative lehet beszélni. Abszolút erkölcstelenségről ellenben legföljebb csak akkor, ha a társadalom szociális ösztönei ellen vétkeztek,

tehát olyan vétkekről van szó, amelyek úgyszólván természetellenesek. Nincs erkölcsi törvény, mely függetlenül a tértől és időtől, térben és időben való cselekedeteinket szabályozná. És itt konstatálnunk kell: ha ez az erkölcs egész komplexumára áll, akkor elsősorban különösen a nemi morálra vonatkozik. Mert ez az általános erkölcsi törvények legváltozóbb részeihez tartozik és

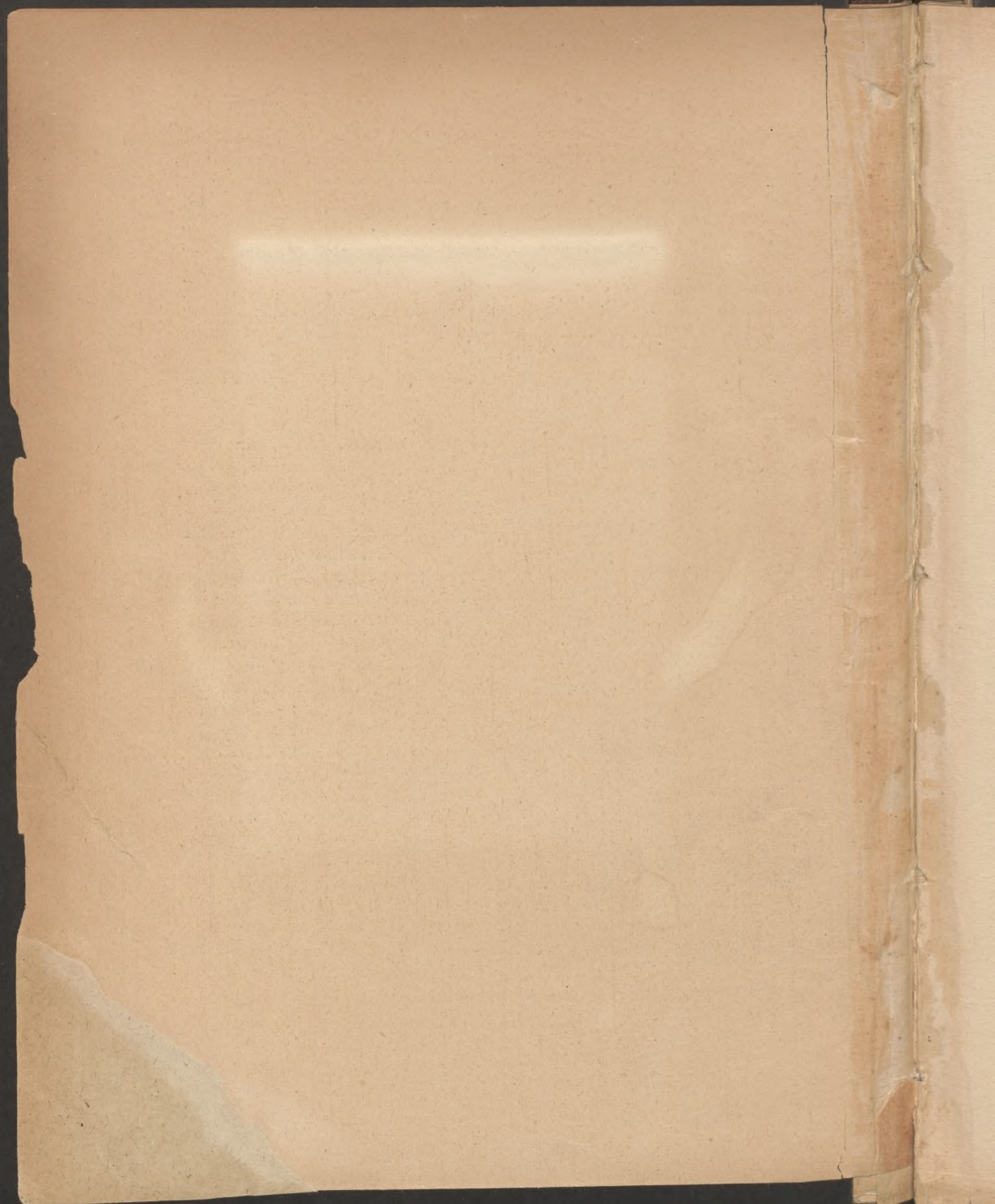
1. kép. Az igazság.

Fametszet a 16. századból ismeretlen művésztől.

azokhoz, amelyek nem csak a legkönnyebben változhatnak, hanem tényleg a leggyakrabban változnak is. Mivel azonban a második megismerés, melyre a kutató jut, abban áll, hogy az általános erkölcsi nézeteknek ez az állandó átfarmálódása egészen határozott törvényeknek van alávetve, ebből az következik, hogy minden korszak más erkölcsi mértéket követel. És ezért valóban a legeggyűbb naivitás lenne, ha éppen a mai mértékekkel akarnánk a múlt

VASARI: A HÁROM GRÁCIA

felett iskolamesterkedni. Csak a bolondok és tudatlanok tudják a szilárdat, a megmerevedettet a mozgathatóval lemérni; ezeknek a históriaellenesen gondolkozó koponyáknak a száma, természetesen, ma még a tudományban sem fogyott meg. Figyelemreméltó ezenkívül itt még: Aki a tér és időn kívül fekvő, úgynevezett „általános érvényű erkölcsi mértékekre” — „az ember természetében gyökerező normákra” — veti magát, az vagy csak isteníteni, vagy csak rágalmazni tud, de sohasem tudhat egy dolognak, vagy személynek történelmi megértéséig emelkedni. Az örök-változhatatlan erkölcsi ideának a tagadása tehát a föltétlen föltétele annak, hogy a mult jelenségeit — a mi esetünkben az erkölcsi állapotokat — helyesen, tehát tudományosan tudjuk megvizsgálni.

Az általános érvényű erkölcsi mértékek tagadása természetesen egészen más valami, mint az erkölcsi hajtóerők tagadása a történelemben; az utóbbiak hatása mindamellett korlátlanul elismerhető. Amennyire magától értetődő ez, még sem szabad elmulasztanunk a határozott hangsúlyozását mert azok, akik a történelemben mindig csak az örök erkölcsi törvények uralmát akarják látni, állandóan ezt dörgölik az orrunk alá, természetesen több ügyességgel, mint logikával. Ép annyira magától értetődő, hogy ebből az álláspontból sem lehet a mult jelenségeinek történelmi igazolását csak úgy minden további nélkül levezetni, még kevésbbé van szó a mult dicsőítéséről, amivel nem kevésbbé gyakran vádolják ezt az irányt. A megváltoztathatlan erkölcsi ideától, mint az emberek, osztályok, népek és korok örök világtörvényéből való elvonatkozás, csak módszer, de egyúttal az a nélkülözhetetlen föltétel is, mely lehetővé teszi, hogy a dolgokat — „a jót és a rosszat” — a magunk történelmi föltételelességében ismerjük fel. Ha ezt a föltételelességet, a történelem kategorikus parancsát, felfedeztük, azért még mindig nem látjuk a végeredményt: hogy mert egykor históriai szükségszerűségből, ehhez, vagy ahhoz az állapothoz kellett vezetnie a fejlődésnek, azért az illető „históriai szükségszerűségek” igazolva volnának a történelem ítélőszéke előtt is. A gyilkos, hogy egy egészen triviális hasonlatot használjak, még nem menthető, ha tettét összefüggéseiben föl is fogtuk. Ellenkezőleg, ez a történelemszemlélet egészen máshová vezet és pedig valóban jelentékeny eredményhez: a dolgok tudományos szemléletének utolsó okához és ezért a történelem magasabb logikájához.

A multat felkutatni és történetét megírni, tehát a módszerét felfedezni annak, ami volt, ami van és felfedezni konstrukcióját azoknak az összekötő pallóknak, melyek a „volt”-tól a „van”-ig vezetnek, — ez sohase szolgáljon a pusztá kedvtelésnek: sohse elégítsen ki kíváncsiságot — még a „legnemesebb

kíváncsiságot” sem, amint a történelemtudomány célját sokan megállapítják, — hanem mindenekelőtt azt a célt szolgálja, hogy megismerjük azokat a törvényeket, amelyeket minden történés követ. Mert csak a dolgok helyes magyarázata teszi lehetővé nekünk, hogy a történelmet jobban csináljuk, mint eddig. Ez azonban a dolog legbelsőbb magja, a komoly tudomány első és utolsó célja: a tettet gyümölcsöztetni, a jelent és a jövőt befolyásolni. Az emberiség legmagasabb problémájának, mely abban áll, hogy öntudattal csinálja történelmét, ezzel vágjuk az utat. És ez valóban nem jelent valami testetlenséget, sőt: ez a leggazdagabb tartalom formulája: úgy vezetni az emberiséget, hogy történelmét öntudattal csinálhassa, ami nem jelent mást, mint az emberiséget biztosan és gyorsított tempóban vezetni a fejlődés ama magasságai felé, amelyekhez a legeszményibb ideálok mutatják az utat.

* * *

Ha a dolgok történeti szemlélete ahhoz a megismeréshez vezet, hogy az erkölcsi mértékek folyton váltakoznak és a „Mi az erkölcsös?” ezért mindig más elbírálásban részesül, akkor egy erkölcstörténetben adott problémák megoldásához első követelményként két feladat áll előttünk. Elsősorban meg kell vizsgálni és állapítani az erkölcsi tevékenység, vagy az uralkodó erkölcsi nézetek és az emberek általános társadalmi léte között levő összefüggést, másodsor pedig le kell leplezni azokat a törvényeket, amelyeket a mindenkori erkölcsi történés követ; azokat a faktorokat kell felfedezni, melyek minden korszak erkölcsi nézeteit vésik és átformálják.

A mult helyes és plasztikus rekonstrukciója a nyers — tehát módszer nélküli — ténygyűjteménnyel tudniillik még éppenséggel nincs megoldva. Sőt, mondhatjuk: mindaddig még értékes ténygyűjtemény sem lehetséges, amíg az említett ok-alapok hiányzanak. Mert minden egyes tény értéke attól függ, hogy milyen mértékben tükrözi vissza jellemzően az illető kor alaptörvényét. Ebből továbbá az is következik, hogy valamennyi ténynek, mely a tudományos kutatás fürkésző vizsgálódásából és rostálásából ered, bensőleg azzal a törvénnyel kell történelmi kapcsolatban lennie, amelyből következik. Másrészt az egyes tényeknek, meg az egyes ténytípusoknak is csak ennek a törvénynek az ismerete adja meg a különleges rekonstruktív értékét. Tények, melyek véletlenül kerültek össze, ha egyenként még oly érdekesek és különösek is, sohasem nyújtanak helyes képet, nemhogy a mult plasztikus képét. Oly kevésbé, mint ahogy az a kőhalmaz, melyet a nagyszerűen és művésziileg csiszolt kövek ezreiből hordtak össze, nem rakódhat mindjárt büszke palotává a fantáziánkban, vagy egy sereg kerék, emelő és tengely masinává,

— egyiknek is, a másiknak is organikusan kell egymáshoz tartoznia, kiválgatva és egymáshoz illesztve azon törvények szerint, amelyek különleges formáikat és különleges helyüket meghatározták.

Ezeknek a benső összefüggéseknek a leírása és azoknak a tényezőknek a meghatározása, amelyek az ember mindenkori erkölcsi tevékenységét formálják és megváltoztatják, ennél fogva minden módszeresen felépített erkölcs-történet kiindulási pontja, már t. i. az olyan erkölcs-történetnek, mely több akar lenni érdekes anekdotagyűjteménynél. És éppen ezért ezt a vizsgálódást, mint bevezető fejezetet illesztjük munkánk élére, hogy ezáltal egyrészt szilárd alapot biztosítsunk a munkának és hogy másrészt, egyúttal, olvasóinknak, nézetünk szerint, nélkülözhetetlen vezető fonalat nyujtsunk. Természetesen itt hozzá kell tenni: Ez a munka arányaihoz mérten, tekintettel arra, hogy nem az elméleti analízis, hanem a plasztikus tényábrázolás a főfeladat, csak a legfontosabb fővonalakra szorítkozhat és ez a munka ennél fogva a legszükségesebb körvonalak között fog mozogni. De különben sem érzünk magunkban annyi erőt, amellyel mindazokat a hatalmas feladatokat meg lehetne oldani, amelyek ezen a téren még az elméleti história-szemléletre várnak. Egy pillanatig sem kételkedünk, hogy elméleti előadásunk csak a legprimitívabb természetű lehet. De ne is legyen több, mint útjelző, tájékoztató tábla a legszükségesebb felvilágosításokkal.

* * *

Ezen a helyen még csak azokról a külső segédeszközökről akarok megemlékezni, amelyekkel az egyes népeknek, osztályoknak és néprétegeknek a különböző korokban való erkölcsi tevékenységét plasztikusan rekonstruálni lehet.

Ennek a feladatnak a teljesítése az egykorú okmányokon alapul és így ezeknek a legmesszebbmenő alkalmazásán. Egykorú okmányaink pedig bőven vannak az egykorú irodalom minden fajtájában. (Bőven van a személyek, dolgok és események ábrázolásában.) Csak azáltal, hogy ezen a módon maga a kor is szóhoz jut: a maga saját nyelvén, saját jargonján, a saját maga teremtette hasonlatokban stb., és pedig annyiszor és oly kimerítően, ahányszor és ahogyan csak lehetséges, csak ezáltal ébred és támad igazi életre. Olyan életre, amelyben nemcsak mintha mi magunk is benne lennénk, hanem, amelyet ezenkívül történet szemléletünk rendszere révén, magas tribünről, a maga egészében nézhetünk át, úgy, hogy nemcsak az egyes kép, hanem mindig az egészhez való vonatkozása is kitűnik.

A kétféle kútforrással szemben azonban még mindig szükséges feladat.

hogy megszerezzük mindazt, amiben a kor és a különféle osztályok minden-kori erkölcsi nézete jellegzetesen megnyilvánult, ami arról kézzelfogható bizonyítékot szolgáltathat. Az irodalomban ezek: a különféle hírek, rendeletek, tilalmak, a szokások leírásai, játékok és ünnepek és nem kevésbé a korok művészi, irodalmi termékei: költemények, komédiák, elbeszélések, színjátékok, akár templomi, akár profán természetűek. Ezeket a dokumentumokat nemcsak szórványosan, hanem minden alkalommal használjuk, hogy támogassuk, elmélyítsük, vagy aláhúzzuk a saját leírásunkat.

Végül még egyet: Minden kor megírta a maga erkölcstörténetét. Megírta mindabban az ezer formában, amelyekben megnyilatkozott. És egyre megy, hogy egyházi ornátusban, vagy pedig a tomboló életöröm nászkontósében lép-e elénk. Mindig ő az, a kor, amely benne rejtőzik és mozog; speciális emberi volta az, ami mögötte van. A mi dolgunk tehát csak ennyi: kibetűzni és értelmezni a minden idők róttá hieroglifákat, amelyekbe a kor a maga történetét beleformálta. Ezt az értelmező szolgálatot akarjuk itt elvégezni.

1. A monogámia keletkezése és alapjai.

Ezerféle kisugárzásával és ezer vívmányával együtt, egész kulturánk alapja a magántulajdon intézménye. A magántulajdonra épült fel minden, vele egybe-szőődik minden, az emberi szellem legmagasztosabb megnyilatkozása nem kevésbé és nem lazábban, mint a napi élet közönségessége és kicsinyessége.

A magántulajdon tendenciái teremtték és határozták hát meg a nemi morál alapformáját is. Ez az alapforma pedig a monogámia, az egypárosság.

A monogámiát nemcsak azelőtt, hanem általában ma is az egyéni nemi szerelem gyümölcsének tekintik. Ez pedig alapos tévedés, mert a monogámiának ezzel, sem a principiumában, sem a céljában, soha a legkevesebb dolga nem volt. Hogy az egyéni nemi szerelem legyen a monogámia alapja, — ez leg-följebb az az ideál, amelyre a monogámia mint intézmény törekszik, amit megérlelni azonban sohasem tudott, elérni, pedig mindezideig csak átmeneti-leg, legföljebb, ha egyik-másik osztálynál ért el. A monogámia egészen más

kultúreredményekből és egészen más társadalmi szükségletekből eredt. Eredt pedig, mint Lewis H. Morgan a „Család fejlődése”-ről szóló történeti munkájában kimerítően bebizonyította, a nagy vagyonoknak egy kézben — még pedig a férfi kezében — való koncentrálásából és abból a szükségletből, hogy ezt a vagyont a férfi gyermekei (és senki más) örököljék. Első és utolsó és évszázadokig egyetlen célja: a törvényes örökösök. Az asszony szüljön gyerekeket, akik kétségenkívüli biztonsággal egyetlen férfitől eredjenek. A görögök, akiknél a monogámia először fejlődött ki, leplezetlenül elismerték ezt a kizárólagos célját. Épen azért, — amit nyomban le kell szögeznünk, — a monogámia nem az asszony és férfi harmónikus egyesülésének az eredménye, nem

2. kép. A nő az életen át a szerelemtől ostorozva.

Fametszet 1490-ből.

is a legfelsőbb házassági forma, hanem, amint látni fogjuk, a „nemek összeköttetésének az emberiség egész előtörténetében eddig ismeretlen proklamációja”.

Ez a monogámia alapja és végcélja. A nemi tevékenység szervezeti formájának belső logikája tehát ezekhez a követelésekhez vezet: A kölcsönös nemi közlekedésnek egy férfinak egy nővel és egy nőnek egy férfival való közlekedésére kell szorítkoznia és pedig kizárólag a kettő között kötött házasságon belül. Ennélfogva tehát, úgy a férfi, mint a nő részéről, abszolút szüzesség a házasság előtt és mindkét fél abszolút hűsége a házasság alatt. Ez lenne a logikus következmény, amit a monogámia intézménye az embertől megkövetel. Igaz, hogy ezt a törvényt hivatalosan is felállították, de hajlíthatatlan

merevségében mindig csak a nőre volt érvényes, a férfire ellenben mindenkor legföljebb csak hivatalosan vonatkozott.

Ez feltűnő és nyilvánvaló ellentmondás. De ez az ellentmondás éppen nem megoldhatatlan, sőt épen, — amint azt nyomban beláthatjuk, — tényleg „a dolgok természetes rendje”. Mert a monogámia nem az egyéni nemi szerelemből született, hanem a konvención alapult olyan családi forma, mely nem természetes, hanem ökonomiai feltételeken épül. De mivel ezek az ökonomiai feltételek kizárólag a férfi gazdasági érdekeitől függenek, — így kezdettől

3. kép. A házasságtörés.

Kép a francia törvénykönyv „Házasságtörés” című fejezetéből a 16. századból.

fogva az következett, hogy az egyik nem mindig leigázta a másikat, vagyis, hogy a házaséletben a férfié volt az uralom, ami természetesen a másik félnek, az asszonynak elnyomatásával járt. A magántulajdon keletkezése tehát csak azért követelte a nők monogámiáját, mert ezzel teljesült a cél, a törvényes örökösök elérése. A férfiak nyílt vagy titkos poligámiájának ellenben mi sem állt útjában. És mert a házasságban a férfi képviseli az uralkodó osztályt, az asszony pedig az elnyomott, a kihasználtság, mindig a férfi volt az egyetlen törvényhozó, aki a törvényeket kizárólag a saját érdekei szerint formálta. Így

mindig a legszigorúbban megkövetelte a nő szüzességét és ép oly gyakran a legnagyobb bűnnek pecsételte az asszony hűtlenségét, ugyanakkor azonban mindig magától értetődőnek találta, hogy a saját vágyai elé csak a legprimitívebb korlátokat emelje. Mindez, úgyszólván, nem több és nem kevesebb, mint a dolgok belső szükségessége és éppen ezért „a dolgok természetes rendje”.

E meg hasonlítás alapján azonban van még természetesen valami más is, valami, amit kevésbé akartak, ami pedig szintén a dolgok „természetes” rendje: — az erőszakolt természet bosszúja. A természetnek ez a bosszúja két elháríthatatlan, a kulturánktól egyaránt elválaszthatatlan társadalmi berendezésben lép föl jelenséggént. Az egyik a házasságtörés, mint elháríthatatlan társadalmi berendezés, a másik a prostitúció, mint ugyancsak elháríthatatlan társadalmi berendezés.

A rabszolga mindig azokkal az eszközökkel bosszulja meg magát, amelyekkel legyőzték és leigázták. Az asszony a férjén kívül férfival hajlékát meg nem oszthatja és testét másnak nem adhatja, — így határozza a törvény, melyet a templom, állam és társadalom serdülésétől fogva lépten nyomon, minden nyelven és ezer formában — formulában, egész életén át a nő elé tart, — a nő bosszúja pedig minden időben és minden népnél az volt, hogy más férfiak is megosztották hajlékát és birták a testét és hogy a biztos apaság legfőbb erkölcsi meggyőződésen alapul. És hiába volt a társadalmi megvetés, ha egyszer a ballépés kiderült és hiába volt a kemény és gyakran barbár büntetés, amellyel az asszonyok bosszúját mindig megfenyegették. Elnyomhatatlan a hűtlenség, mert a házasság alapja mindaddig természetellenes, amíg konvención nyugszik. Ugyanez áll a prostitúcióra is, a házasság szurrogátumára. Egyetlen törvény sem tudta valaha is elnyomni. Papnőinek még oly brutális megvetése sem tudta akár egyetlen napra az eleven társadalmi életből kiírtani. A prostitúciónak, legfeljebb, ha néhanapján bujdosnia kellett, amit néha meg is tett, de az utat rejtekhelyéhez mégis mindig minden érdekelt megtalálta. És ez az elpusztíthatatlanság teljesen logikus is. A magántulajdon intézménye, a kereskedelem felé való ökonomiai fejlődésen alapul és mindennek valami árujellegget adott, minden dolgot a maga pénzügyi viszonyaira vezetett vissza. A szerelem éppen azért ugyanolyan árucikk lett, mint akár az alsónadrág. És éppen ezért a házasságok nagy részétől szinte elválaszthatatlan a közönséges kereskedelmi üzlet karaktere és amint a prostitúció — a szerelemnek darabérben való megfizetése, az egésznek akkordban való elintézésével ellentétben, ahogyan a cinizmus a prostitúció és a házasság különbségét gyalázatosan, de találóan jellemezte, — elválaszthatatlan a monogámiától, amelyet ép úgy

és ép oly rendszeresen meggyaláz mindennap, mint ahogyan a monogámia prófétái egyre megátkozzák, épen azért, mert végül mégis csak a prostitúció az a biztonsági szelep, amelyre a monogámiának okvetlen szüksége van, hogy főcélját, a törvényes örökösöket valahogyan biztosítsa. Szóval tehetünk akármit és ha még oly bosszantó és kínos is a dolog: házasságtörés és prostitúció elkerülhetetlen társadalmi berendezések; az asszony állandó szeretője, a felszarvazott férj és a perdita állandó és kiirthatatlan figurái a társadalomnak, egy szóval: „ez a dolgok természetes rendje”.

2. A nemi morál különböző változásai.

A fölületes szemlélő most bizonyára azt mondja: Feltéve, hogy mindez helyes ebből az következik, hogy soha semmi sem változott és hogy másodszor minden úgy is marad, amíg a világ áll; mert ez, amint látható, a világ eredendő rosszasága és bűnössége. — Amit mi itt állítunk, nem önkényesen konstruált felelet, hanem tényleg az általában uralkodó, az úgynevezett stereotip nézet, amellyel lépten-nyomon találkozhatunk.

Ha az ilyen sommás ítéletek nagyon olcsóak, azonfelül még hamisak is.

Hogy megváltozik-e valaha ez az állapot, ezen a helyen csak második kérdés lehet: mert csak arra a kérdésre adott feleletnek logikus következménye, hogy vajjon tényleg sohasem változott-e meg? És ezért kell mindenkéltől ezt a második kérdést megvizsgálni és felelni is rá és csak azután akarunk felelni az elsőre és megokolni konzekvenciáit.

Bizonyára mindig „így” volt. De, ha ezt az „így”-et vizsgálódva és összehasonlítva nézzük, csakhamar rájövünk, hogy ezen az „így”-en belül a legnagyobb különbségeket kell megállapítani, hogy állandó változás van az állandón belül. És pedig nem csak az általános tevékenységen belül való különbségek. A monogámiából eredő nemi morál általános alaptörvényeitől eltérő sajátságok, különbségek, fokozódások és letompulások, olyan egységes tömegjelenség gyanánt mutatkoznak, hogy azokból mindig tipikusan kialakul a kor képe és egyik kor mindig markánsan különbözik és üt el a másiktól.

A NŐ

Egy ismeretlen nürnbergi mester fametszete

Mivel pedig épen ez a tény a kiindulási pontja egy rendszeres erkölcs-történetnek, azzal kell hát kezdenünk, hogy állításainkat, melyek a nemi morál különböző főterületeire vonatkoznak, a jellemző példák egész sorával illusztráljuk. Tehát olyan példákkal, amelyek a kölcsönös házastársi hűség különféle értékelésére, az asszony házasságelőtti érintetlenségére, a prostitúcióra, a legjellemzőbb illemfogalmakra stb. vonatkoznak. Természetesen ez csak teljesen összevontan történhet meg. Hiszen az egész munka voltaképen részletező kommentár lesz ezekhez az elméleti tátelekhez.

A házastársi hűség különféle értékelésére vonatkozóan így áll a dolog: Vannak korok és néprétegek, amelyekben az összességnél az egypárosság legfelsőbb alaptörvénye, a mindkét házastárs hűsége relative diadalmasan érvényesült és ezeket a követelményeket az egész világ valóban komolyan képviselte. Ezekkel a korszakokkal és néprétegekkel azonban olyanok is állanak szemben, amelyekben a házasság nemi moráljának ezt az alapfeltételét a nagy tömeg egyszerűen felrugta és egyenesen programmá emelte, hogy a férjes nő ép oly nyíltan hódolhasson a poliandriának, mint a férfi a poligámiának. Az egyik irányzat odáig fejlődött, hogy férj és asszony, ha nem is nyilvánosan, de a lelkiismerete előtt már hűtlennek számított, ha csak gondolatban is vétkezett, és hogy az asszonyt már akkor is hűtlenséggel vádolták, ha csak arra mert vállalkozni, hogy egyetlen szót is váltson egy idegen férfival, másrészt viszont odáig fejlődtek a dolgok, — azoknál például, akik a hűség-övet besorozták a ruhatárukba, — hogy az asszony udvarlójának a legvakmerőbb kézzelfoghatóságokat is megengedte, sőt erre nyilvánosan bátoríthatta is, anélkül, hogy ezzel a házastársi hűség ellen vétett volna. Ennek a fogalom ugyanis kizárólag a közvetlen nemi aktusra volt szűkítve. Más korokban a férj a legbuzgóbb kerítő volt, aki feleségét naponként a piacra vitte, a férjes asszony pedig a legüzletesebb és legügyesebb prostituált, aki hitvesi ágyában biztosította a férje karrierjét, ártalmatlanná tette konkurrensait, megnyerte a pöreit, sokszor a vagyonát stb. Korokkal és osztályokkal, amelyekben a szerelemből kötött házasságok a legfenségesebb ideálnak számítottak, ismét olyanok állnak szemben, amelyekben a szerelmet éppenséggel nem tartották szükséges előfeltételnek a házassághoz, sőt egyenesen összeegyeztethetetlennek tartották a kettőt és az asszonyt nyíltan, egyszerű számításból, vagy tulajdonságai tekintetbe vételével, mint „tenyészkancát” választotta ki magának a férfi. A görögök például kizárólag ilyen célszerűséget láttak a házasságban, sohasem láttak egyebet benne és ezért kellett náluk előbb hetérává lennie a nőnek, hogy asszonnyá lehessen. Az egyik kor az osztály házi- és dolgozó állattá teszi az asszonyt, élethossziglan elítélt házi ragszolgává, vagy türelmes

szülő-géppé, akinek nem lehet saját akarata; a másik elkényeztetett luxustárggyá emeli, akinek a legkisebb kívánsága is törvény, vagy pedig élvezeti tárggyá, raffinált, élvezeti hangszerré, akinek az a feladata, hogy hitvesi ágyában ugyanazt a csemegét nyújtsa a férjének, mellyel hölgyelődei, különféle szeretői is gyönyörködtették és magukhoz fűzték. Végül olyan korok és osztályok is vannak, amelyekben férj és asszony pajtásokká, hűséges társakká lettek, akik együtt vágnak neki az élet meredek szikláinak és együtt törtetnek magasabb céljai felé.

Hasonlóan változatos a nő szüzességének értékelésében is az elvek különfélesége. A nő szüzességét legmagasabban értékelő korokkal és osztályokkal szemben olyanok állanak, amelyekben a legkisebb dicsőségnek, sőt egyenesen szégyennek tartották, ha a nászéjszakán a férj menyasszonyát még érintetlennek találta; fölötte megszégyenítőnek tartották a leányra, hogy addig még senki sem kívánta meg, míg a törvénytelen gyermekek, ellenkezőleg, igen gyakran csak emelték az értékét. Ha az egyik korban, vagy egyik osztályban már az is foltot vet a leányra, ha csak egyetlen egyszer is egyedül látták egy úrral, vagy szülői kíséret nélkül keresett fel valami nyilvános lokalitást, a másik viszont azt is megengedi, hogy a fiatal, felnőtt leány évekig tartó éjszakai vendégszereplést — próba-éjeket, csere-éjeket — engedélyezzen szeretőjének. És jól jegyezzük meg, nem csak egyetlen egynek, hanem anélkül, hogy ezáltal jó híret veszélyeztetné, nyugodtan kiteheti a kedvese szűrét és sorjában a másodikkal, harmadikkal, negyedikkel oszthatja meg az ágyát, ha várakozásaiban és igényeiben mindannyiszor csalódott. Jóhíre és jövőendő boldogsága házasságában a legcsekélyebb mértékben sem károsodott, ha szeretőinek előzőleg hónapokig alkalmat adott, hogy bebizonyítsák neki, hogy meg vannak bennük azok a képességek, amelyeket leendő férjétől is megkövetelhet. Ugyanez a nézet megengedte a házasulandó fiatalembernek is, hogy az őt kegyére méltató leány testi mivoltáról előzőleg beható tudomást szerezzen; és tényleg ettől a beható vizsgálattól tehetette függővé, hogy feleségül veszi-e az illető leányt, vagy sem. Neki is joga volt, hogy a leányoknál sorjában próbaéjszakákat rendezzen és az a körülmény, hogy ezeken az éjszakákon nemileg is közlekedett az illető hölgygel, éppenséggel nem kötelezte őt semmire. Bizonyos romantikusok ebben a szokásban valami különösen ideális dolgot találtak. Bizonyára az is; de csak akkor, ha az egészséges egyéni nemi szerelem alapját látjuk meg benne és nem azt, amiben ezek a romantikusok ringatták magukat: mintha a kölcsönös közlekedés ez alkalmaknál tisztára szellemiekre szorítkozott volna. Az akadályok ellenére is, ha ezeknek a szokásoknak a mindenfajta burkolása akadályozta is a legényt, legényt és leány egyetlen célja

mégis csak a nemi közlekedés volt. Az ellenkezője valóban logikátlan lenne, tekintettel a paraszti osztály primitív életfilozófiájára.

A prostitúció hivatalos helyzete a társadalmi életben nem kevésbé különféle. A vásárolható szerelem papnőit, amint már megemlítettük, az egyik korban a legsötétebb zugokban száműzték, gyűlölettel és megvetéssel halmozták el, úgy tekintették őket, mint a bélpoklosokat, akiknek már a lélegzetük is elegendő volt állítólag ahhoz, hogy megfertőzze a környezetüket és minden „tisztességes” embert kergessen a közelükből. És csak lopva és kerülő utakon szabadott a szerelemre éheseknek hozzájuk surranniok. Más korban ellenben az élet ünnepeinek legragyogóbb kincsévé avatták ezeket a papnőket. A görögöknél az asszony minden kultusza a hetérában kulminált; ő az a barátnő, akivel a férfi filozófiai társalgást folytat, akit pompával és luxussal halmoz el, akinek a kegye és barátsága becsületére válik, akinek a szépségét az egész nép isteni tiszteletben részesíti, míg a feleség, mint nélkülözhetetlen teher és kényelmetlenség, otthon félreeső női szobájában, a világ elől elrejtve, türelmesen kénytelen eltölteni a napjait, szemérmesen várva a férje élvezet-maradványait. A renaissance-korban hasonlóan van; ez az idő ugyan nem avatja istennővé a perditát, de igen gyakran a férfi kiváltságos barátnőjévé és a nyilvános ünnepek és mulatságok szépítő ékességévé választja a kurtizánt. Magas fejedelmi látogatásoknál le is vetközteti a legszebbeket, hogy mint a szem legpompásabb gyönyörködtetői, a város határán meztelenül fogadják a fejedelmi vendéget. Az abszolutizmus korszaka trónra ülteti a prostituáltat, szerelmi és csábító művészetét, legönkényesebb szeszélyeit is az állam és a társadalom legfelsőbb törvényeivé avatják; az abszolút uralkodó kegyencnőjének a nép legnagyobb tisztelettel és a legmélyebb alázattal tartozik hódolni és ha mindjárt a legpocsolyásabb aljasságok szennyéből került is a felszínre...

Ez a néhány nyersen körvonalazott példa, amelyet a nemi morál alapvető kérdéseiben a különféle korok tipikus különbségére hoztunk fel, untig elég lehet, bár nagyon könnyen megtízszerezhattük volna a számukat. Ezekhez azonban még a nemi morál alfajait illetőleg egy sereg példa fűződik és tartozik. És itt a különbségek még sokkal szembetűnőbbek. Csak gondoljunk a nyelv, a divat, a szégyenérzet, a nevelés, a művészet, a jogi életben szereplő erkölcs változásaira. Mi itt is megelégszünk azzal, hogy ezt a változatosságot és folytonos változást a legjellemzőbb és mindenkinek a legkönnyebben ellenőrizhető tényekkel illusztráljuk, amennyiben itt is azt hangoztatjuk, hogy az egész mű tulajdonképpen egyetlen folytatólagos kommentár ehhez a változatossághoz és folytonos változáshoz.

A férfiak egymás között való érintkezésében és a különböző nemeknek

egymással való közlekedésében ami a legfontosabb társalgás tárgyának különbségeit illeti, itt a következőket emeljük ki.

Bizonyos időkben a kor erkölce megengedte, hogy a férfiak nyilvános és leggyakoribb beszélgetései a szerelem közönséges leírásai körül forogjanak, ne legyenek egyebek, mint a szerelmi kalandok egyértelmű és kézzelfogható elbeszélései, melyeket maguk éltek át az emberek, vagy amelyeket másoktól tudtak meg a Vénusszal folytatott rendkívüli harcok, bukások és sikerek specializált tudósításai. Mint egyetlen példát, Poggio (1380—1459) közel háromszáz históriáját említjük, amelyek kizárólag ilyen tárggyal foglalkoznak és V. Márton pápa alatt a püspökök és kardinálisok napi társalgási témáját képezték, amikor épen ezért a pápai udvar egy bizonyos helyén mindennap összejöttek; legtöbbször a pápák maguk is résztvettek ezekben a szórakozásokban, pedig elsősorban ők voltak a céltáblái ezeknek az erotikus tréfáknak. Bizonyos időkben továbbá megengedte a kor erkölce, hogy olyan mulatságokon, ahol a legrágárabb dolgok kerültek szőnyegre, a nőket is belevonják a hallgatóság körébe. A német 14. és 15. század farsangi játéakai, melyek a mi fogalmaink szerint a legrágárabb természetűek, vidáman csendültek fel férfi és női füleknek egyaránt. És az asszonyokat nemcsak mint hallgatókat tűrték, ők maguk is teljes fesztelenséggel vehettek részt a mulatságokban és ugyan csak a legintimebb tartalmú tréfákat és beszédeket adhatták elő. Épp oly durva történeteket mondhattak el, mint a férfiak és ép úgy elcseveghettek az elcsábítás technikájáról, a szerelemi tevékenységről, a hitvesi ágyban tapasztalt pompás dolgokról stb. Mint példára, emlékezzünk csak Boccaccio elbeszéléseire, az életvidám navarrai királynő száz elbeszélésére és hasonló dokumentumokra. Bizonyos korokban továbbá résztvehetett az asszony azokban az udvari színjátékokban, amelyeknek egyetlen célja az erotikus orgiák előadása volt. Példák erre a szép, meztelen kurtizánokkal és meztelen, herculesi férfiakkal nyilvánosan előadott szerelmi harcok, vagy VI. Sándor pápa udvarán tüzes csődörökkel és izgatott kancákkal előadatott párzási jelenetek. Ilyen állatpárosítási jeleneteket, mint nyilvános színjátékot, férfi és női közönség előtt előadtak az angol, a francia, meg a különféle kicsiny német fejedelmi udvaroknál is. A megfelelő népmulatságok jellemzésére elég, ha csak a bolond- és számár-ünnepeket említjük, amelyeknek csattanói a phallikus maskarák és phallikus tréfák voltak.

Ugyanabban a korban, férfiak és asszonyok, kölcsönös udvariaskodásuk mellett, a legvilágosabb szavakkal és hasonlatokkal élhettek. Más korban, gondoljunk itt a 17. századra, és Németországban arra a korra, melyet az irodalomban a sziléziai költőiskola jellemez, a társaság szórakozása többé-

kevésbé leplezett pornográfia-sorozat volt; minden szónak és minden mondatnak megvolt a maga pornografikus mellékértelme és mennél gazdagabb volt egy-egy szó különféle értelme, annál nagyobb lelkesedéssel tapsoltak annak a szónak és vitték szalonról-szalonra. Épen ebben bámulatos virtuózitást ért el mindenekelőtt a 18. század és a második francia császárság társasága. A második császárság legmagasabb csúcsa volt, hogy az asszony előszeretettel használta társalgásában a legsikamlósabb szavakat. És ebben a korban az asszony társadalmi tekintélye arányosan növekedett a frivolitásával és azzal az ügyességével, hogy a legáltalánosabb szót is pikánsan tudta kimondani.

Ilyen korokkal és osztályokkal ismét mások állanak szemben, amelyek minden férfit megneveltettek, aki társaságban egyetlen illetlen szót is bátorkodott volna kimondani és amelyek kategórikusan kényszerítették az asszonyt, hogy olyankor is elpiruljon, amikor ártatlanul a legtermészetesebb dolgokról beszéltek. A csúcsa ennek a prűderiának aztán megtiltotta az asszonynak, hogy bizonyos ruhadaraboknak és testrészeknek még csak a nevét is kimondja. Hasonló korok úgy az asszonynak, mint a férfinak megtiltották, hogy társaságban a legártatlanabb szavakat és mondatokat is használják, mert a raffinement erotikus kétértelműséget csusztatott beléjük és éppen azért az egész világ állandóan meg is találja bennük azokat.

Száz és száz jellemző különbséget mutatnak fel az illendőség törvényei. Az egyik korban kategórikusan megtiltották az asszonynak, hogy más férfi, mint a férje előtt pongyolán mutakozzék, ha ez a pongyola mindjárt oly illedelmes is lenne, hogy elképzelni sem lehet illedelmesebbet, nem szólva arról, hogy ugyanekkor azonban idegen embert ágyban fogadhatott, sőt öltözködhetett is előtte. Másik korban viszont az asszony legintimebb negligéjét a tulajdonképeni fogadóruhájává avatja, minden látogatást az ágyban fogad — la ruelle, az ágy melletti folyosó a 17. században az asszony barátainak és udvarlóinak korzója — és magától értetődőnek találja, hogy barátja és látogatója tanuja az öltözködésének és amellet nyíltan és kézzelfoghatóan is kifejezést ad erotikus kíváncsiságának. A harmadikban megengedi, hogy férfi és nő meztelenül együtt fürödjének és közben pompás multságokat csapjanak. De azonkívül minden kor önmagában is fölötte ellentmondó. Ami az egyik osztálynak magától értetődő, azt a másokban a legerélyesebben tiltják és éppen megfordítva értelmezik. Még jellemzőbb az egyazon korban való ellentétességre — de ez csak látszólagos ellentmondás, — hogy ugyanaz a kor, mely megtiltja az asszonynak, hogy pongyolában, és legyen az bár a legiliedelmesebb, fogadjon egy férfit, ugyanennek az asszonynak megengedi, sőt egyenesen megparancsolja, hogy báliruháját úgy szabassa, hogy férfitársa a

társalgásnál, főleg azonban a táncnál a legintimebb és legbiztosabb megállapításokat tehesse az asszony által szemlére vitt dekoltált bájak realitását illetőleg, továbbá, hogy ugyanez az asszony fürdőruhában, úgyszólván hangsúlyozott meztelenségben léphet a férfi elé. De épp oly ellentmondóan jár el, amikor mindent ami nemi, szinte szentséggé proklamál, aminek csak a hitvesi hálósoba hallgatagságában szabad megnyilvánulnia, egyúttal azonban arra ösztökéli az asszonyt, hogy ruházkodásával, járásával, tartásával és mozdulataival a legszabadosabban jelenjen meg az egész világ előtt és úgyszólván minden embert arra provokáljon, hogy képzeletében levetkőztesse. Egyetlen példa erre a jelenkorból: Nyakig lezárja az asszony a ruháját, de raffináltan „áttört betéttel” készíti a bluzát. Számos korban semmi sem kínosabb az asszonynak, mintha áldott állapotban kell nyilvánosan mutatkoznia, minden férjezetlen nőt egyenesen megbecstelenít ez az állapot és mindenki részéről megvető pillantásokkal találkozik. De ismét vannak korok, amelyek formálisan akciójában demonstrálják a nemiséget, minden egyes asszonynál tüntetve keltik az áldott állapot látszatát és ezért *ventres à deux, à trois ou à quatre mois*-t szerkesztenek és visznek üzleti forgalomba.

Hogy mint erotikus csoda hasson, bizonyos korban néha teljesen meztelenül is az emberek szeme elé léphetett az asszony. A 16. században, a renaissance elején, a direktórium korában még azt is megengedték az asszonynak, hogy teljesen lepel nélkül festesse magát és nyilvános szemlére tétesse a képét. Nagyon híresek a poitiers-i Diana, az urbinói hercegnő, Napoleon nővére, Recamier asszony és számos más asszony ilyen képei. Néha még „szerelmeskedve” is lefeshették magukat. A régensség korában megengedték, hogy a boudoir függönyeit szétvessék és az egész világot meghívják a legbensőbb szerelmi jelenetekhez. Ismét más korok megengedték a szép asszonynak, hogy a Madonna-kép ruhájában erotikus színjátékot adjon elő; gondoljunk csak Sorel Agnes portréjára, mint Mária Boldogasszonyra és hasonló más Mária képekre. És ezeket a nyilvánosságnak szánt erotikus színjátékokat nem csak a valóságot átformáló és azért heroizáló művészet szolgálhatta, hanem a legprofánabb technikai eszközök is. A jelenkor például minden színésznőnek megengedi, hogy Judith, Salome, vagy Monna Vanna szerepeiben ruhátlan ruhákban fényképeztessék le magukat és, hogy ezeket mindenfelé kiállítsák a műkereskedésekben, így adva át testük képét a detailkereskedelemnek. Ha a színpadon esetleg kénytelen is valami finom trikót magára öltetni, a fényképező gép előtt azonban megengedik, hogy ezt is levesse. És híres színésznők, amennyiben csak félig-meddig szép testük van és mindenekelőtt szépen kifejlődött és még fiatalosan duzzadó a keblük, sietnek, hogy legalább

a fényképező masina előtt bemutatkozzanak egy-egy ilyen szerepben, hogy így nyílt piacon, az egész világtól és százezer buja tekintettől végig mustárva, pikánsan pompázhassanak meztelenségükkel és perverz bujaságot mímelhessenek.

A divat története minden tekintetben ugyanazokat az ellentéteket mutatja, mint a nyelv és a társalgás fejlődése. Voltak idők, amikor minden asszony erkölcsi kötelessége volt, hogy a fejétől a lábáig egy lebernyegbe bujjon, úgy, hogy ugyancsak nagy fáradságába került az első pillantásra Ádám urat Éva asszonytól megkülönböztetni. Viszont voltak olyanok, melyekben az asszony mindent elkövetett, hogy testi előnyeit az egész világ előtt feltárhassa. Az egyik kor azt mondotta a divattal: „Asszonyoknak egyáltalán nincs lábuk”, a másik formálisan kultiválta és fejlesztette a „szoknya-feltü-rést”, miáltal az asszonyok a legcsábítóbban vonták lábukra az emberek figyelmét. Sőt egyenesen olyan divatokat konstruáltak, melyek minden asszonyt kényszerítettek a szoknyafeltüresre. Meg olyan divatokat, amelyek a combok, a kebel, a Venus Callipygos bájait minden részleteiben hiven visszaadták. E célból a fűzőt és az alsószoknyát a legkategórikusabban kiküszöbölték, hogy a valóság a maga teljes meghamisíthatlanságában érvényesüljön. Az alkonyodó középkorban, mélyen be a renaissanceba, a férfi szörnyű nadrágleppentyűjében tüntetően hordja férfiasságának attributumát, sőt oly groteszken nagyítja ennek a tokját, hogy a pillantásnak első sorban oda kell esnie, mint egész megjelenésének legfontosabb alkatrészére. Ugyanebben a korban az asszony elől, a mellénél oly mélyen vágja ki a ruháját, hogy keble teljesen leplezetlen, mint az áru, amelyre rá akarják vonni mindenki figyelmét. Néha azonban még raffináltabban jár el, amennyiben semmi egyebet nem mutat, csak a mellét és pedig úgy, hogy a felső ruhája megfelelő részén két kerek kivágásra szorítkozik, melyekből a két keble és csak is az, jobbra-balra, tüntetve és teljes terjedelmében meztelenül kidagad; tehát éppen oly meztelenül és teljesen, mint a kéz és az arc. A direktoriumdivattal végre mind a két nem teljesen levetkezik. A férfi szorosan testhez álló ruhát hord, mely minden egyes izmot és testrészt természetűen kirajzol. Az asszony egész ruházatát az ingre redukálja, amely azonfelül még, igen gyakran csak átlátszó gázból való. Hasonlóan cselekedtek egyébként más korok is, így például a Minnesaenger-korszak és pedig ugyanazzal a szándékkal és ugyanazzal a hatással.

Végül még összefoglalóan ki kell emelnünk ezen a helyen, hogy a különféle országoknak sok olyan korszaka van a történelemben, amelyekben nemcsak egyes személyek, hanem egész osztályok és hozzájuk simuló népré-

tegek, ép oly gyakran nyíltan, mint titokban, egyszerűen fumigálták a nyilvános és magánerkölcs minden törvényét és követelményét. Korok, amelyekben ez a tendencia diadalmasan tört magának utat minden vonalon, éppen a hivatalos erkölcsi törvények, öntudatos és szándékos, tehát jól megfontolt kijátszásában minden szeméremérzet sutbadobásával, sőt a természet törvényeinek legszörnyűbb megsértésével és éppen ebben a kicsapongásban találtak élvezetet. II. Károly angol király udvara és a régensség ideje a 18. században az „ancien regime” összeomlásáig az ilyen nyilvános és rendszeresített kicsapongásokban a történelem legismertebb korszakai.

Bár az eddig ismertetett változások az egymásnak ellentmondó erkölcsképek egész seregét építik fel a szemünk előtt, mégis mindig hangsúlyoznunk kell, hogy ez a szemlélődés minden tekintetben csak apró kivonat, hogy ezen a módon még sok ívet lehetne megtölteni és hogy minden erkölcsképet itt csak a legnyersebb körvonalaiban mutattunk be, úgy hogy minden egyes szorgosabb betekintésnél ugyanannyi új és jellemző sajátosság torlódna és lepleződne le még előttünk.

És ami itt a legfontosabb, ami a megítélésre döntő: hogy e következetes változatok mindegyikét, a monogámián felépített nemi morál főtörvényeinek minden egyes megerősítését és legyöngítését az illető korok, kisebb-nagyobb néprétegeken belül, nemcsak hogy erkölcsstelennek nem tartották, hanem egyenesen erkölcsösnek fogták fel. Ezeket az eltéréseket tehát nem csak tűrték, hanem éppen a speciális eltéréseket tekintették mindenkor erkölcsösnek, amelyek az illető kornak az írott és íratlan erkölcstörvényeiben egyaránt megtalálták a maguk megfelelő kifejezéseit, tehát megkapták a jogi, meg a filozófiai és társadalmi szentesítést is. Ebből logikus konzekvenciaként következik, hogy így volt az ellenkező oldalon is, azt, amit más korokban erkölcsösnek tartottak és amit a nyilvános erkölcs törvényei folytán mindenki meg is követelt, az illető korban igen gyakran erkölcsstelennek vélték. Hogy ezt egy történelmi példával is megvilágítsuk, állítsuk a következő két ország nézeteit egymással szembe. A 17. század második felében Németországban erkölcsösnek tartották, hogy a házasságot gyermekszülő intézménynek tekintsék. És az erkölcsi ideálokat tényleg azok a házasságok közelítették meg leginkább, ahol az asszonyt másként, mint terhes állapotban, vagy csecsemővel a mellén, látni sem lehetett, ahol a terhes asszony már a második gyermekével járt, amikor az első szülött gagyogni is alig kezdett. Franciaországba, a 18. században, — természetesen nem csak ott és nem csak ebben a korban, — ezt a felfogást a házasságról és az asszonyról épp oly erkölcsstelennek tartották és bizonyos körök asszonyának megvolt az a társadalom-

tól szentesített joga, hogy férjétől megkövetelhesse, hogy a terhességet legalább az első években elkerülhesse. Az olyan házasságot, amelyből „egy istállóra való gyerek” született, legalább is a legfelsőbb fokú tisztességtelenségnek tartották. Fordítsuk meg a fogalmakat és láthatjuk, hogy, ami az először említett korszakban az uralkodó erkölcsön belül erkölcstelen volt, a másodikban már erkölcsös. Ez csak egyetlen szembeállítás, de mind a fent felsorolt tipikus jelenségeket így lehet és így is kell értékelni, így kell megítélni. Ami erkölcsös, az lehet erkölcstelen, vagy megfordítva is.

Természetesen, hogy ezt a legszélsőbb példát is felhozzuk, meg kell állapítanunk, hogy írott törvény az asszonynak sohasem adta meg a több férfire, a házasságtörésre való jogot. De másrészt egyetlen kornak sincs írott törvénye, mely kifejezetten jogot adna a férfinak, hogy más férfiak asszonyát elcsábítsa; és mégis ezt a „jog”-ot minden korban buzgón gyakorolták. Épen azért tisztában kell lennünk azzal, hogy nyilvános erkölcs törvényei csak a legcsekélyebb mértékben voltak határozottan formulázva, jogi paragrafusokba szedve és törvényesen szentesített kodexekbe egyesítve. Érvényben mindenkor csak a társadalmi erkölcs íratlan, de azért nem kevésbé világos és nem kevésbé kategorikus nézeteiben és követelményeiben voltak. És csak ezek egyedül mondhattak ítéletet mindenkor az erkölcsös és az erkölcstelen felett.

Ez a társadalmi erkölcs szentesíti aztán azt, hogy a férfi nyíltan vagy pedig titokban vetheti-e magát a csábítás mesterségére, hogy az asszonynak a rá tartót, az előkelőt kell-e mímelnie, hogy a társadalom tiszteletét élvezze, ez szentesíti azt is, hogy bizonyos korokban a szép asszony irgalmatlanul valami titkos hiba gyanujába keveredik, ha a férje mellett rendületlen hűséggel kitart, ez szentesíti, hogy a puritán erkölcsök szigorú vonalától való eltérést úgy a férfinál, mint az asszonynál a leglelketlenebb társadalmi megvetéssel büntessék; ez szentesíti, hogy a legtisztességesebb asszony fejecskéjében a legártatlanabb arckifejezések mögött csak azt az egyetlen matematikai problémát forgatja, hogy kosztümjén megtalálja azt a vonalat, mely lehetővé teszi neki, hogy nuditásként mutakozzék az emberek előtt és amellet mégis „tisztességesen” legyen felöltözve; ez szentesíti, hogy minden asszony személyes sérelemnek tekintse, ha jelenlétében a nadrág szót használják; ez szentesíti, hogy mindkét nem között a társalgási téma egyedül a titok szentsége legyen, amelyen azonban a lehető legszentségtelenebbül mulatnak; ez szentesíti azt is, hogy minden férfi minden nőnek elmondhatja: „fölé breszted vágyaimat, szeretnék elcsábítani” és minden asszony minden férfinak: „szeretném felforralni érzékeidet, nézd, milyen pikáns vagyok, micsoda inyenc-

falat a képzeletednek"; ez szentesíti... stb. stb. végnélkül, mert nincsen vége.

Az a fontos, hogy mindez és mindig a más, és ma éppen az ellenkezője a tegnapinak, az, ami mindig erkölcsös és erkölcsös volt. A dolgok tudományos szemléletére nézve emellett természetesen a legfontosabb a: miért! Hogy miért van ez így. Nos, ennek az az oka, hogy mindezek a különbségek nem véletlenségek, melyek összefüggés nélkül állnak a korokban és amelyeket önkényesen esetleg le is törölhetnénk a kor képéről, hanem általános társadalmi létünk benső mivoltának elválaszthatatlan alkatrészei és szükséges eredményei. De éppen mert így áll a dolog, éppen azért a legkülönbélebb és tényleg egymásnak ellentmondó jelenségeknek ebben a forgatagában a legnagyobb rend uralkodik; nem értelmetlen és kiszámíthatatlan kaosz ez, hanem a szigorú törvényszerűség megnyilvánulásának mindig és mindenhol diadalmaskodó tendenciája.

Ezzel elérkeztünk ahhoz, amit, mint a legfontosabb feltevést, mint a tudományos alaptételeken felépített erkölcstörénet egyetlen lehető bázisát itt ugyancsak bizonyítani kell: a „miért” kérdéshez. Hogyan alakul ki egy bizonyos társadalmi morál, honnét van parancsoló hatalma, mely faktorok idézik elő az örök változásokat és határozzák meg az új formákat, szóval a szükséges és állandó változás törvényét a nemi morál állandóságában.

3. A morálváltozás törvényei.

Ha tisztába akarunk jönni a morálváltozás törvényeivel, tehát meg akarjuk találni őket, úgy azzal kell kezdenünk, hogy megvizsgáljuk a mindenkori gyakorlat és elmélet erkölcsi normáinak és az ember társadalmi létének a megfelelő korokban való összefüggését.

Egy ilyen vizsgálat, a dolgokat történelmi szempontból néző szemlélet számára már az első pillanatban bebizonyítja a fentemlített tényt, hogy tényleg nincs korlátoltabb és értelmetlenebb valami, mint a néhány etikus fejében még egyre kísértő elképzelés az uralkodó erkölcsi nézetek úgynevezett szélsőéről. Arra a groteszk véleményre gondolunk, mely abban kulminál, hogy az erkölcsi nézetekben, mivel biztos normát bizonyítani nem lehet, csak

puszta véletlenségekről és önkényességekről lehet szó, amelyekhez éppen azért csak a jámbor csőcselék és csakis ez van lekötve, a l'homme supérieur ellenben soha, ő kényelmesen túlteheti magát a világtörténelem ilyes tréfáin. Ez a logika valóban egyetlen fokkal sem hibásabb és groteszkebb, mint az, amelyik egy örök erkölcsi ideáról émelyeg, amely úgyszólván egyazon kaptafával támad a kötényes botokudokra, mint a vasalt frakkos keresztényekre. Ennek a nézetnek az esztelensége ugyanis már az első pillanatban nyilvánvaló, mert már legfelületesebb és legrimitivebb tudományos rendszerrel végrehajtott vizsgálat is megcáfolhatatlanul kideríti, hogy összefüggéstelen jelenségek a történelemben egyáltalán nincsenek. Illetőleg, egyetlen összefüggéstelen eltérés előfordulhat és pedig, mint patológikus jelenség, de sohasem mint tömegjelenség, már pedig csak erről lehet szó, ha az ember mindenkori erkölcséről beszélünk. A 18. században eszerint nem lenne összefüggés sem a kicsapongások összessége, sem a tisztára pornografikus divat, sem a pornográfiával átitatott nyelv, továbbá az osztályok általános társadalmi élete között? A 17. században nem lenne összefüggés az angol „kerekfejűek” elnézést nem ismerő erkölcsi szigora, komoran egyhangú ruházkodása, puritánul bibliáshangú beszédmodora és exisztenciájuk valamennyi társadalmi, politikai és szociális föltétele között? Tehát a 18. század értékelésében a keblek erotikus hatása valami alárendelt, figyelemre nem méltatott dolog lett volna? Vagy lehetséges az is, hogy a 17. század angol puritánjainál diadalmat ünnepelehetett volna a fizikai élvezetek kultusza, az erotikus meztelenségért való rajongás? Hogy az ilyen logika a bolondok házána a logikája — ennek nem lehet ellentmondani. Ezért csak olyan etikusok fejében kóvályog, akinek a logikája ép oly értelem-tehermentesen lebeg el az idők felett, mint ahogyan „az örök erkölcsi idea” sohasem lebegett az idők felett. Szigorú harmónia és kérlelhetetlen logika uralkodik a dolgokon: Száz kötelék és híd fonódik és terpeszkedik egyiktől a másikig, az eredménytől vissza az okságig, az októl az elkerülhetetlen és kikapcsolhatatlan hatásig.

Az összefüggés ténye minden történelmileg gondolkozó koponya számára tényleg olyannyira szembetűnő, hogy egyáltalán nem szükséges behatárolban is megokolni. Mint fennálló valamit minden további nélkül elfogadhatjuk. Annak, aki mindezek ellenére is komolyan kételkedik, megemlítjük itt, hogy ezeket az összefüggéseket további okadatolásunk során más irányban is és oly meggyőzően, amennyire csak lehetséges, még igazolni fogjuk. Valamivel gyakorlottabb szemet és éppen azért behatóbb tanulmányozást is igényel az a megismerés, hogy úgy az uralkodó erkölcsi nézetekben, mint a megfelelő erkölcsi tevékenységben úgyszólván az ember mindenkori társadalmi életé-

nek teljes összessége érvényesül; és behatóbb tanulmányozást kell végeznünk akkor is, ha fel akarjuk ismerni azt, amit meghatározó törvénynek, végső soron megszabó alapnak kell felismernünk.

Az utolsó kérdésekre nyomban itt adunk feleletet, hozzáfűzve azután a megokolást is: Valamely kor erkölcsi tevékenysége és a benne nyilvánuló törvények, épen úgy, mint a jogi nézetei, a vallása, a művészeti megnyilatkozásai stb. csakis a kor ökonomiai alapjának társadalmi megtestesülései. Pontosabban: Valamennyi ideológia, kivétel nélkül, logikus és megfelelő tükre a termelőmód mindenkori fejlődési fokának, azaz a társadalmi munkamegosztás mértékének, az osztálytagolódás terjedelmének, a birtokmegosztásnak, tehát a tulajdonviszonyoknak, szóval mindannak, amit ez a fogalom „a kor ökonomiai alapja” magában foglalhat. A magántulajdon, a materiális érdek nemi erkölcsünk egész alapját meghatározta; és ép ily kategorikusan határozza meg állandóan annak alfajait is. Más szavakkal: Mivel a magántulajdon az erkölcs egész komplexumának alapja, ezért egyes esetekben és a főkeretein belül a nemi morálnak változnia kell, hozzá kell simulnia azokhoz a változásokhoz és ahhoz a fejlődéshez, amelynek a magántulajdon alá van vetve.

Igaz, hogy önmagában véve a nemi ösztön nem ökonomiai motívum, de tevékenységének a módját mégis a társadalom alapja határozza meg. Ez határozza meg, — jól értsük meg: mindent tömegjelenség szempontjából látva és értékelve, — hogy férfit és nőt korai, vagy kései házasságkötésre kényszeríti-e, hogy az állandó szeretőt, vagy a kószáló szajhát, az előkelő nagyvilági hölgyet, vagy az elzüllött konyhapesztrát szánta-e a házasság szurrogátumául. Az ökonomiai alap dönti el, hogy az asszony házvezetőnő, anya, vagy pedig úrnő lesz-e a házasságban, hogy a leányokat a tenyészkanca kvalitásaik, vagy a reprezentációs képességeik szerint veszik-e el, hogy luxustárgynak, vagy pedig nélkülözhetetlen bútordarabnak nevelik-e. Az ökonomiai alap dönti el, hogy a kölcsönös hitvesi hűség a legfontosabb-e, vagy pedig a nemi élet pikáns örömei. Ez dönti el, hogy milyen mértékben kell küzdeni a férfiért, vagy a nőért, hogy a nők százai vagy tízezrei hiába keresik a hitvesi ágyhoz vezető utat és „a bűn ölébe zuhannak”, amint a jámbor értekezések oly szépen mondják. Ezek a főkategóriák; de tőle függenek a nemi tevékenység összes alfajai, mint a divat, a társasági hang stb., mert ezek amannak a levezetései, kisugárzásai, szóval a szellemben és anyagban formává alakult kísérő jelenségek.

Hogy az anyagi érdekek teszik a meghatározó alapot, ez a csomópontja a dolognak; és ennek a tételnek a helyességét kell elsősorban bebizonyítanunk. Természetesen akármennyire fontos is ez a dolog, akármennyire tisztában

vagyunk is vele, hogy ez a sarkpontja az egész munkának, mégis be kell érnünk néhány jellemző példával. De, ha a bizonyítást csak néhány döntő ponton folytatjuk is, mégis az egész vonalra igaz. Mindenekelőtt felhozunk néhány példát, amelyeknél a nemi morál és a társadalom gazdasági alapja közötti összefüggés egyenesen szembeszökő.

A 17. század közepén, Németország bizonyos vidékein több „bigámiára” találhatunk, mint valaha és pedig abban a formában, hogy egy férjnek két törvényes felesége van, mindkettő a házában, egy tető alatt. Ez tehát a poligámia tökéletes formája. E poligám viszonyok fontossága azonban abban rejlik, hogy ezek a hármasságban való házasságok éppenséggel nem titokban kötöttek, nehogy azt higgyük, hogy mint magán megegyezéseket és közvetlenül érdekeltek magántitkát esetleg elrejtették a nyilvánosság szemei elől. Sőt ellenkezőleg: nyíltan kötötték meg az egész világ előtt és a magas hatóságok nemcsak megengedték, hanem — el is rendelték. Két megesketett asszonnyal bírni, ebben a korban és ezeken a vidékeken tehát nemcsak hogy bűn nem volt, sőt még erkölcselenségnek sem tartották, ellenkezőleg: érdemnek és ezzel erkölcsösnek is tekintették. Azt gondolná az ember, hogy az ilyen állapot valami teljesen hihetetlen, sok ember talán rettenetesnek is találja. Pedig hát sem az egyik, sem a másik nem volt, hanem igenis nagyon természetes valami, mert hiszen semmi egyebet nem jelentett, mint a történelmi helyzetnek egy nagyon is érthető jelenségét, annak a helyzetnek tudniillik, amelyben Németország abban a korban volt. Németország akkor a harmincéves háború után volt. Ez a borzasztó szenvedésekkel teli kor nemcsak a teljes pusztulását és az éppoly teljes elszegényedését okozta Németország nagy részének, hanem a lakosság roppant méretű apadását is. Millió és millió ember veszett el a harcokban, vagy az egyre felbukkanó fosztogatók gyilkolták le őket és még többen estek áldozatául azoknak a betegségeknek és járványoknak, amelyek nyomon követték a meg nem szűnő véres harcokat. A községek és városok ezrei haltak ki a háború után, Németországnak tizenhat-tizenhét millió lakossága volt az áldatlan háború előtt és 1648-ban ez a szám mindössze négy millióra zsugorodott. A négy millió között pedig a férfiak voltak kisebbségben. Két és félmillió asszonnyal mindössze másfél millió férfi állott szemben. Ez volt ennek a háborúnak szomorú eredménye. Már pedig minden korban a legfontosabb tőke mégis az ember: a munkaerő, a munkás kéz. Minthogy másrészt ebben a korban semmi annyira nem hiányzott, mint ez a tőke és mert minden egyéb az eleven tőke, az ember nélkül parlagon marad, elsősorban tehát ezt kellett teremteni. Gyermektermelése és pedig lehetőleg sok gyermeké, ez lett ennek a kornak a legfőbb gazda-

sági szükségessége és ezzel minden termelőképes férfi legelső erkölcsi kötelessége. Mivel azonban az az eddigi felfogással összeütközésbe került, a hatóságok egyszerűen hivatalosan rendelték el ezt a kötelességet: Minden férfi működjek ebben az irányban erejéhez mérten.

A bizonyítékokat kérik? Itt vannak. Egy egyszerű korabeli aktadarab tartalmazza őket. 1650 február 14-én a nürnbergi tartománygyűlés a következő határozatot hozta:

„Minthogy a római szent birodalom is haladéktalanul megköveteli a szükségét annak, hogy e harmincéves, véres háborúban teljesen erejét veszített, a kardtól, betegségtől és éhségtől pusztított emberiség ismét pótolassék, ... úgy ettől fogvást, a következő tíz esztendőn belül minden férfiszemélynek megengedtetik, hogy két asszonyt vegyen feleségül.”

Kevesebb frázissal valóban nem lehet ennek az engedélynek célját kifejezni, de rámutatni sem lehet világosabban ennek a gyökeres morálkorrektúrának gazdasági alapjára.

„Ez egyedül álló kivételes eset, melyet tisztára az a teljes erkölcsi zuhlás magyaráz, mely ugyancsak a harmincéves háború szomorú öröksége és amit tisztára csak ebből lehet megmagyarázni”, fogja bizonyára a korlátolt ideológus mondani, aki a nemi tevékenység minden megnyilatkozási formáját és valamennyi erkölcsi mértékét az embernek többé-kevésbbé haladott erkölcsi érzéséből vezeti le. És tényleg a legtöbb esetben ezzel, vagy hasonló megokolással értékelték és intézték el ezt a kényelmetlen jelenséget a történelem tudományában. Nos, nekünk felelnünk kell erre: Éppenséggel nem az a kivételes eset ez, mely pusztán a rendkívüliséghez fűződik, hanem legföljebb sajátos hasonmása a történelem egy hasonló, de tipikus jelenségének. Tessék csak ezekután egyszer elmélyedni a parasztmorálban és átböngészni a sok-sok bölcsességet, az öreg paraszti jog formuláit. És ott mindig ugyanazt fogják találni. A legcsekélyebb állhatatossággal is, a dokumentumok egész sorát fedezhetjük fel, amelyek csaknem szóról-szóra úgy hangzanak, mint az alább következő, mely a bockumi tartományi jogból származik:

„Item az a férfi, akinek jó asszonya van, de őn nem tudja kielégíteni az asszonyi jogait, vigye el az asszonyt a szomszédjához és ha az sem tudja ellátni a baját, akkor vegye és szép vigyázatosan emelje

föl, de ne bántsa és vigye át kilenc mesgyén és ültesse le szépen, de ne bántsa és tartsa ott öt óra hosszat és kiabálja ki, hogy jöjjenek és segítsenek rajta. Ha így se lehet ellátni a baját, akkor szép vigyázatosan emelje föl és ültesse le, de ne bántsa és adjon rá új ruhát és egy zacskó költőpénzt és küldje el valami vásárra és ha ott se lehet ellátni a baját, akkor segítsen rajta ezer ördög.”

Mit jelent ez a mi nyelvünkön? Semmi egyebet, mint: Olyan férfi, akinek egészséges felesége van és azt más állapotba hozni nem tudja, az vigye az asszonyt a szomszédba — egy „házasságkisegítőhöz” — és fektesse annak az ágyába, akiről fölteheti, hogy más állapotba tud hozni egy asszonyt; ha esetleg ennek az ölelése se hatna termékenyen, kísérelje meg egy másodikkal, sőt egy harmadikkal is. Ha ez sem segít, akkor segítsen az ördög, vagyis, akkor már a természetfölötti erők segíthetnek. Akkor a férfi megtette a — kötelességét. A kötelességét. Mert gyermeket kapni, lehetőleg termékeny szülőgépnek lenni, — ez az első és legfontosabb feladata egy parasztasszonynak. És ez a nézet, ez a nemi morál fölötte döntő a paraszti gazdaságban, a parasztság anyagi érdekeiben. A gyermek egyetlen rendnek sem oly fontos tőke, mint a parasztnak, mert a gyermek a legolcsóbb és legnélkülözhetetlenebb munkaerő. Egyúttal azonban az egyetlen, amit kezdetleges időkben is biztosan megkaphat, az egyetlen, amit üzemének csekély rentabilitása mellett hosszú időközön keresztül is megengedhet magának és amiért a törvényesség mindig csak másodsorban kerül szóba. A földolog ezért, hogy az asszony gyerekeket hozzon a világra. Ha tehát a férje ölelései eredménytelenül maradnak, rendre mindenkit be kell fogadnia ágyába, akik által jogos reményei támadhatnak férjének, hogy gyermekhez jut. Az egyéni szerelem, amint látható, innen teljesen ki van kapcsolva, döntő egyedül a férj nemi tehetsége, az asszonyt pedig egyenesen, mint tenyészállatot kezelik, akit szükség esetén ma ennek, holnap annak hajtanak fel.

A gyermekeknek a parasztgazdaságban napjainkig megmaradt fontossága hozza létre aztán végső okában azt az enyhébb felfogást, mely a parasztnál a házasságtörést illetőleg uralkodik. A paraszt még ma is sokkal gyakrabban huny szemet, mint minden más rend, ha a parasztasszony valami helyettest fog magának, egy csinos, erős legényt, vagy szomszédot és a férjét így a nélkülözhetetlen családsszaporításhoz segíti.

Ugyanez a gazdasági alapja a már előbb említett „csere- vagy próba-éjszakák” szokásainak, amellyel minden országban találkozhatunk a maga megfelelő neve alatt. „Hogy a férfinak vagy nőnek joga van-e a szerelemre”,

ez annyit jelent, hogy várhatók-e gyerekek; ennek a kipróbálását pedig, mint valami erkölcsileg jogosult dolgot a paraszt erkölcsi nézete szentesíti.

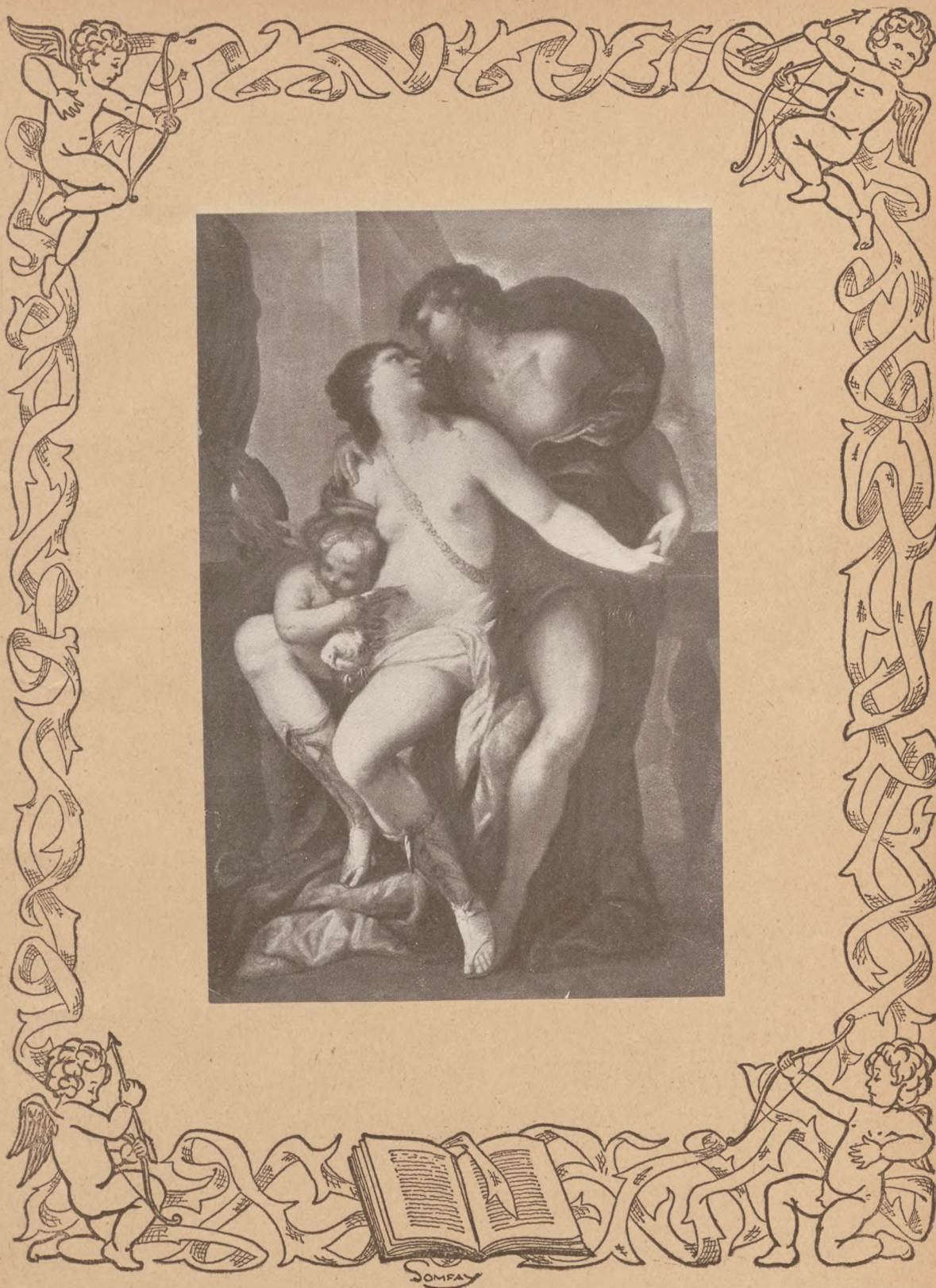
Hasonló tényeket találhatunk, mint tömegjelenséget erre nézve minden terméketlen fajnál. Mert ezeknél az utód szintén a legértékesebb tőke, a „házasságkisegítő” ezeknél a fajoknál úgyszólván állandó figura és a dolog fontosságára való tekintettel úgy is tekintik a működését, mint olyan szolgálatot, amely főleg a szentekre és prófétákra tartozik. Ilyen faj például az eszkimó. Ennél is a legfelsőbb lényt (és pedig a próféták közvetítésével) veszik igénybe, hogy segítően avatkozzék a dologba, Fritjof Nansen északsarki útjáról szóló munkájában értékes tudósítást ad erről és leírása egyúttal azt is bebizonyítja, hogy alapjában meg is értette a dolgot. Nansen írja:

„Az a parancsolatunk, amely ellen a grönlandiak a legtöbbet vétkeznek, a hatodik... Erény és fékentartás Grönlandban nem nagy tekintélynek örvend... Sokan (a nyugati öbölben) éppenséggel nem tartják különös szégyennek, ha a férjezetlen leány gyereket kap... Mikor mi a Godthaab-ben voltunk, a szomszédban két leány volt áldott állapotban, amit éppenséggel nem leplezték... és mintha a látható bizonyítékra, arra, hogy nem vetik meg őket, csaknem büszkék lettek volna. De Holm a keleti öbölről is azt mondja, hogy ott nem szégyen, ha a hajadonnak gyerekei vannak...”

„Egede is mondja, hogy az asszonyok különös szerencsének és nagy megtiszteltetésnek tartják, ha egy Angekok-kal, vagyis prófétáik és tudósaik egyikével bizalmas viszonyra léphetnek és hozzáfűzi: „sőt nagyon sok férfi maga is szívesen látja és megfizetik az Angekok-ot azért, hogy a feleségükkel alszik, különösen, ha ők maguk nem tudnak gyereket produkálni.”

„Az eszkimó asszonyok szabadsága tehát teljesen elütö a germán asszonyokétól. Az oka ennek valószínűleg az, hogy míg a germánoknál az örökség, a faj és a család fenntartása mindig nagy szerepet játszott, az eszkimóra nézve mindez jelentéktelen dolog, mert hiszen örökíteni valója semmi sincsen, vagy nagyon kevés van és, mert fontos rája nézve csak egy, a gyerek...”

Az az érdek, hogy gyerek legyen, illetőleg, hogy gyermeknek kell lenni, titkolt és rejtett utakon ezerszeresen ugyanahhoz a kibuvóhoz vezet. Szám-talan nemesi familia és számos fejedelmi család ezen a módon biztosították nemzetségük örökösödési jogait. Hogy az uralkodó fejedelmi családok közül

GIORDANÓ: VÉNUSZ ÉS ADONISZ

csak egyet említsünk, a Romanoffokra utalunk. Ezek minden kétséget kizáróan törvénytelenek. II. Katalin, a raffinált buja asszony, amint maga bevalotta, törvényes férjétől, III. Pétertől, aki egyébként terméketlen volt, megtagadta a hitvesi ágyát és kegyencét Sergius Saltikovot, férje egyik jobb lakáját bízta meg azzal az élvezetes feladattal, hogy Oroszország dinasztiáját életképes családfenntartóhoz segítse. Még gyakoribb azonban a fejedelmi házak históriájában a római Liviának, Augustus feleségének példája: „de ne recevoir jamais un pasager dans sa barque, qu' elle ne fût déjà remplie”, vagyis: szeretőinek csak akkor adta meg az utolsó kegyet, ha a férjétől áldott állapotban tudta magát, — még gyakrabban azonban meg is fordították ezt az elvet, amennyiben a gyengécske férj csak akkor jutott jogaihoz, amikor itt volt a csalhatatlan bizonyíték, hogy a plebejusi, de egészséges kisegítő életerős utódról gondoskodott. Erre nézve is könnyen lehetne bizonyító dokumentumokat felhozni. De mindez mindig az egyéni erkölcs kifolyása volt, mely ezért az anyagi érdekekkel együtt ismét el is tűnt.

Hogy a prostitúciónak, mint tömegjelenségnek a szociális életben, tehát a társadalom gazdasági alapjában van a döntő ösztökélő ereje, ezt épen eleget és elég kimerítően tárgyalták és bizonyították, úgy, hogy ezen a helyen nyugodtan lemondhatunk a jellemző dokumentumok felsorolásáról, amivel ugyanazt csak újra bebizonyíthatnók. A prostitúciót, mint szociális tömegjelenséget fővonatkozásaiban patológikus problémává, tehát a született prostituáltak problémájává szűkíteni, ez fontoskodó féltudósok humora számára lehet csak kitünő cirkuszi aréna. A szexuálpeszichológusoknak ez a fajtája a legtöbb esetben csak azt bizonyítja, hogy a prostitúciónak, mint szociális jelenségnek még a fogalmával sincsen tisztában és ezért a legkülönbélebb dolgokat össze-vissza keveri.

Az eddig felsorolt példákat, a nemi tevékenység, az erkölcsi mértékek és az anyagi érdekek közötti közvetlen összefüggést illetőleg, szembevető mintapéldáknak tekinthetjük. Azon a példán, melyet a 17. században törvényesen szentesített bigámiáról hoztunk, látható, hogy a gazdasági szükségletek, amennyiben túlhatalmasak, az összes nemi erkölcsök legfontosabb posztulátumát, az erkölcsiség alapkövetelményét: a monogámiát is feldöntik.

Miként nagyban, úgy hatnak az anyagi árdekek kicsiben is. Ezt ugyancsak számos jelenségen ellenőrizhetjük. A következő példa kellő felvilágosítással szolgál: A 16. században a céhek kizárólag attól a bizonyítéktól tették függővé az inasok felvételét, hogy „szabad és becsületes születésűek-e”; az illetőnek tehát bizonyíthatóan házasságból származottnak kellett lennie. Számtalan leírásban, mely a céhrendszerrel, vagy a 16. század nagyszerű városi

életével foglalkozik, patetikus istenítés közben olvasható, hogy az ilyen rendelkezésekben „a büszke erkölcsi öntudat nyilvánult meg, mely akkor a becsületes kézművest eltöltötte”. Az ilyen törvényeket, mint „a fokozott és azért elevenen ható érzések következményét” dicsérték és bélyegezték le, vagy pedig mint „az erkölcsi megtisztulás nemes gyümölcsét, melyet a reformáció érlelt meg...” És még több hasonló frázissal. Nos, mi ki merjük mondani: mindez ostobaság. És bizonyítunk. Ha behatóbban foglalkozunk a 16. század céhrendszerével, ha mértékadó szempontok után kutatunk azokban az üzemekben, amelyeket az alkotók céhtörvényeik formulázása idején vezettek, minden lehető döntő okot találunk ott, csak egyet nem, tudniillik „az erkölcsi megtisztulást”, „az erkölcsi öntudatot”.

A kérdéses rendelkezésből nyilvánvaló, hogy ez az erkölcsi követelmény éppenséggel nem az erkölcsön alapult, hanem igenis minden oka a pénzszacskóban volt. Ha a céhek a 16. században az inas felvételét a „szabad és becsületes születés”-től tették függővé, sőt nem egy városban a házasságból származás igazolását is kérték, úgy ez nem azért történt, hogy ezáltal úgyszólván erkölcsileg emeljék osztályukat, hanem egyesegyedül azért, hogy a céhek zárkózottságát biztosítsák: A proletár-elemeket akarták ezzel az ipartól távoltartani, azt az elemet, mely a 16. század elején előzőnlötte a városokat, hogy valamiféle ipart megtanuljon. Továbbá, ezzel igyekeztek a fenyegető és növekvő konkurrenciát lekötöni — csupán ezért lettek erkölcsösek és ezért proklamálták kerülő utakon a házasság szentségét, amit a becsületesség alapján hirdettek. És valóban a fenyegető verseny ellen jobb gátat nem is emelhettek! A becsületes születés igazolása érthetően nagyon komplikált dolog volt annak idején és annál nehezebb volt, mennél távolabbról jött valaki. Ugyanez az érdek vezette az okos céhmestereket akkor is, amikor erkölcsiségük azt a törvényt diktálta, amellyel aztán egy sereg iparágat „becstelen”-nek bélyegeztek. Mindazoknak, akik onnan származtak tehát, tilos volt „a becsületes ipar”-ra áttérni, aminthogy az említett iparágaktól még azokat a külön gazdasági jogokat is megvonták, amelyek „becsületes iparnak” mindig biztosítva voltak. Hát ezek pedig gazdasági okok. És természetesen mit sem változtat a dolgon, ha a céhek erkölcsi kötelességéről és hasonlóakról mondott nagy szavakat néha-néha becsületes hittel is az ajkukra vették az illetők, ez csak azt bizonyítja, hogy azok a küzdelmek és érdekek, amelyekért harcoltak, a maguk világosságában nem éltek bennük tudatosan, hanem csak az erkölcs átvitt értelmében.

Ugyanígy van ez a fürdőházi étellel is, amit a 16. században mindenfelé betiltottak. Egészen a 16. század közepéig semmi, vagy csak nagyon kevés

kivetni valót találtak a fürdőházak nyilvános látogatásán; legalább is nem látták veszélyben az erkölcsöt azért, mert a férfiak teljesen meztelenül, a nők még meztelenebbül, amennyiben a fürdésre külön kicsinosították magukat, közösen fürödtek és közben pompásan mulattak tréfáikon és játékaikon, amelyek éppenséggel nem voltak puritán szellemtől áthatva. Ekkor hirtelen, a 16. század első felében, változás áll be, mely éppen az ellenkező irányba vezet. A fürdőház látogatását elítélik, erkölcstelennek kiáltják ki, büntetésnek hirdetik, végül pedig egyiket a másik után bezárják. És még ahol nem is zárták be, az üzlet jövedelmezősége annyira megcsappant, hogy végül maga a tulajdonos szüntette be az üzemet. Ha megnézzük, mit mond az ideológikus történelemtudomány a nézeteknek ehhez a feltűnő megváltozásához, akkor megint csak ugyanazokat a magyarázatokat kapjuk; itt is a reformáció tisztító hatása és többféle erkölcsi momentum szerepel, mint ahogy a céhszabályokban a növekvő erkölcsi érzék jutott szóhoz. Pedig ez itt ugyanaz a szemfényvesztés. A 15. század végén rettenetes diadalmenetben felvonuló szifilisz az, ami ebben a dologban tisztulást hozott; egy hasonló másik ok mellett, amelyről majd még megemlékezünk, a szifilisz az a moralizáló tényező, mely az emberek szemében az addig oly rokonszenves fürdőházéletet pokoli büntetésévé változtatta. És ez nagyon is érthető. Minthogy a fürdőház pajtáskodó mulatságai közben első sorban a nyers kézzelfogható örömeiket kultiválták, a prostitúció leányai állandóan igen erősen szerepeltek a nőlátogatók sorában. És mivel a fürdőszobák mellett igen gyakran egy-egy kis kamara is volt, ahová a szerelemre lobbant fürdővendég a hasonló érzelmű hölgyel mindenkor vissza is vonulhatott, úgy hogy a fürdő mellesleg a legforgalmasabb nyilvánosház lett, természetes, hogy egyúttal az új, az oly rettenetes formában fellépő „francia betegségnek” is legfontosabb melegágya. Érthetőbben és meggyőzőbben tehát nem verhetne volna a kor az emberek fejébe, hogy a fürdőház látogatása „fölte erkölcstelen”. Hát ez is gazdasági ok.

Azt vethetik talán ellenem, hogy az olyan nagy kérdések, mint a házasságkötések számának ingadozása, a prostitúcióba való áramlás növekedése, a használatának a terjedelme és hasonló dolgok inkább függnének a gazdasági érdekektől, de hogy az ilyen alárendelt dolgok, mint az illem, a divat, a női ruhák mélyebb vagy magasabb kebelkivágása, az ízlés változása az érzéki szépségfogalmakban, meg a többi ilyes kérdések, milyen kapcsolatban vannak az ökonomiával...? Az ilyen kiszólás ellen ugyanazzal a felelettel kell felelni. Igenis, ezeknek a látszólagosan mellékes dolgoknak is sok közük van vele, ezek sem tükröznek egyebet, mint az emberek és népek társadalmi életének gazdasági alapját. Természetesen átvitt értelemben és azért kissé

fátyolozottabban is, úgy, hogy több jelenségnél először csak nehezen lehet áttörni a külső látszaton, amíg a dolog valódi lényegéhez juthatunk.

Néhány jelenségnek az analízisével ezt is igazolni akarjuk, mert így egy sereg olyan fontos eredményhez jutunk, amelyekre itt még szükségünk lesz.

Nyomban az első következtetés is ilyen fontos eredmény. Ha az eddig megokolt példákat áttekintjük, azt az egyet bizonyára bebizonyítottunk vesztük, hogy az erkölcsi követelményeket, törvényeket és nézeteket sohasem lehet minden további nélkül a felfokozott, vagy a legyengített erkölcsi érzés kifolyásának tekinteni, hanem ki kell érezni azokat a végső mozgató okokat, amelyek az egyes esetek rugói. De ha ezt meg tesszük, ebből kikövetkezik a megismerés főtörvénye, mely úgy hangzik: hogy minden erkölcsi tevékenység elméletben és gyakorlatban egyaránt társadalmi szükségleteknek felel meg, — ez a tényleges és döntő, az, amit az immanens törvénynek lehetne nevezni. Ha ezzel tisztában vagyunk, akkor ezzel az új szemponttal már nem nagyon nehéz rájönni, hogy nem csak a nemi erkölcs főszabályait határozza meg és szabályozza a társadalom anyagi érdeke, hogy tehát nemcsak azok a társadalmi szükségletek, hanem a sok mellék- és külön területnek is annak kell lennie. Más szavakkal: a nemi tevékenység minden jelenségét és kisugárzását a társadalmi igények próbakövén kell kipróbálni.

Ha így járunk el, először arra a fontos körülményre bukkanunk, hogy a társadalmi szükségletek nem csak minden korban, hanem az egyes korokon belül is folyton változnak.

A népek, mióta az emberiség a civilizációba lépett, megszűntek homogének lenni. Csak a nyelv külső kereteiben maradtak egységesek, bensőleg azonban mindig különféle osztályokra szakadtak; a magántulajdon fejlődése, melyen a civilizáció épült, szükségszerűen mindenütt osztályalakuláshoz és ezzel osztályelkülönüléshez vezetett. Ez a különválás elsősorban a vagyonosok és vagyontalanok között állott be és nyomban politikai formákat is öltött. Nagy vonalakra redukálva így alakult: uralkodó osztályok, elnyomott és hatalmat követelő osztályok és elhaló osztályok. Minden ilyen osztálynak pedig más-más érdeke van, vagyis: a főéletérdekek mellett, amelyeken az egész kor épül, a saját, a maga külön életérdekei. Érdekek, amelyek nemcsak különböznek a más osztályok érdekeitől, hanem homlokegyenest ellenkeznek azokkal, tehát egyenesen ellenségesen állanak egymással szemben.

Az érdekeknek ebből a különféleségből eredt azután minden korban a nemi élet különfélesége is, az erkölcsi nézetek és törvények különfélesége. Vagyis: a nemi erkölcs egyetlen korban sem egységes, hanem egyes osztály-

erkölcsökre oszlik, amelyek igen gyakran szigorúan elkülönбözödnek egymástól és igen gyakran ellenségesen állnak szemben egymással.

Ha az osztálykülönbségek tényét minden további nélkül el is fogadjuk, mégis meg kell okolni, hogy az osztálykülönbségek különösen a nemi erkölcsökben nyilvánulnak meg a legtisztábban és hogy a gazdasági érdek itt egészen kategórikusan parancsol. Mint történelmi példát felhozzuk az iparosmesternek és a kereskedőnek a házasságra vonatkozó nézeteltérését a 16. században. Az iparosmesternél az asszony szolgáló, kezelője a háznak, a szigorú, a parancsoló gazdasszony, aki gondoskodik a rendről, uralkodik a konyhán és pincén. A gazdag kereskedőnél ellenben az asszony hölgy, akit kiszolgálhatnak, aki az érzéki élvezetet testesíti meg. És mind a két nézetet organikusan megokolják a két osztály különféle gazdasági életfeltételei. Az iparosmester háztartása rendezettséget követel, az asszonynak szigorúnak kell lennie, tekintélyét meg kell ővnia a cseléd előtt, folyton a takarékoságra kell néznie, legelsőnek kell fölkelnie és neki kell este utoljára körüljárnia a házban, hogy minden rendben és gondosan el van-e zárva, nehogy tűz és tolvajok kárt tehessenek. Az ilyen kicsinyes renden és takarékoságon nyugszik a kisiparos gazdaságának a jóléte és egész exisztencia-lehetősége; ott, ahol ezt a két dolgot nem tekintik és rendszeresen vétenek ellenük, az exisztenciát a legnagyobb veszély fenyegeti. Ezek az életfeltételek azonban a háziasszonynak jogról és kötelességről való minden nézeteiben visszasugároznak, mindent alárendel nekik, az egész viselkedését, a fellépését, mely minden gögtől távol esik, a ruházatát, szóval mindenét. A gyermekeknek ebben a szellemben való nevelése egyik legnagyobb gondja. És nemcsak abban áll ez, amit megtesz, hanem abban is, amit nem tesz meg. A iparos felesége ennél fogva szégyennek tartja olyasmit tenni, ami az ellenkező gondolkodásnak csak a látszatát is támaszthatná, szemérmesen lesütött szemmel megy csak az utcán, nehogy hamis véleményt keltsen magáról, legyőzi a hiúságot, amely gazdagabb ruhák hordására csábítja, mint amilyent vagyona megenged. Így kel életre benne a szemérmes gazdasszony típusa, aki „szeméremben és becsületben” tölti el életét és így hangzik ennél fogva a rávonatkozó erkölcsi törvény. Ennek a törvénynek az elpusztulás terhe alatt engedelmeskednie kell. Ha táncolni megy, vagy minduntalan átnéz egy kis tréccselésre a szomszédasszonyhoz, bizonyára ellustul és rendetlen lesz a cseléd; ha szerelmeskedéssel volna tele a feje, a mester fiatal legénye, ahelyett, hogy rendesen dolgozna, akár otthon a mester, akár nem, minduntalan megtalálná az utat hálószobájához. Akkor pedig az asszony nem lesz az utolsó, aki az ágyba tér, hanem bizonyára csak arra gondol, hogy a szeretője mennél többször tölt-

hesse kedvét rajta. A természetes hiúság, hogy a legszebbnek lássék, arra fogja csábítani, hogy oly pazarul öltözködjék, amennyire csak lehetséges. Minthogy azonban mindezzel az első esetben támogatja, a másik esetben veszélybe dönti a család egész existenciáját, ezért ez az erkölcsi törvény, amely az asszonyt vagy derék gazdasszonnyá, vagy pedig rossz gazdasszonnyá bélyegzi, nem egyéb, mint ideológikus kifejezése a gazdasági alapnak, amelyen a kisipar élete és virágzása épül. Ugyanez áll természetesen megfelelő módon ennek az osztálynak a férfiakra is.

Egészen másként formálja az az ökonomiai alap, melyen a vagyonos kereskedő házassága és otthona épül, ennek az osztálynak az erkölcsi életét. A tulajdon által az asszony emancipálódik a háztartástól; ez az első eredmény. A háztartást a legkisebb mértékben sem veszélyezteti, ha az asszony már nem maga néz minden után, ha a felügyeletet másoknak engedi át, ha a gyermekek neveléséről idegenek gondoskodnak. Amint azonban a pazarlás megszűnik veszéllyé lenni a családra nézve, ellenben állandó lehetőséggé alakul, abban a mértékben az asszony is luxustárggyá fejlődik. Ez mindenütt és mindig a nőemancipáció első eredménye. A növekvő gazdagság abban nyilvánul meg első sorban, hogy a férj a feleségét luxusállattá teszi. Ezzel azonban természetesen logikával a háziasszony jogainak és kötelességeinek teljesen eltérő törvényei állnak az asszonynak. Az asszonynak az első eszköznek kell lennie ahhoz, hogy a férje életét széppé és élvezeteinek számát növelje. Azáltal azonban, hogy az asszony teljesen új életcélokhoz jut, új szerepe teljesen eltérő életformákat is erőszakol rá, ezzel pedig egészen más erkölcsöket is. Ami a kisiparos felesége legfeljebb, ha másodsorban lehet: a férfi gyönyörűségének a keltője — az a kereskedő feleségénél parancsolóan az előtérbe lép, az első kötelessége lesz. Mint a luxus legmagasabb rendű eszköze a gyönyörűség legtokéletesebb eszközévé lesz. Élvezeteket kell szereznie a férfinak és pedig mindig újból, napról-napra. Mennél jobban sikerül ez neki és mennél tovább sikerül, annál inkább szilárdul meg a hatalma. A luxus feltűnően demonstrálja a gazdagság méretét — ez a régebbi időkben, mikor a tőkegyűjtés még csak kezdődik, hasonlíthatatlanul inkább igaz, mint ma. Mint a legmegbecsültebb fényűzési cikk, az asszonynak kell és ő tudja ezt a feladatot a leghatásosabban betölteni. Ezzel pedig, osztályán belül, adva van az asszony szerepe: állandóan „reprezentálnia” kell.

Ez a helyzet természetesen a maga képeire formálja valamennyi nézetét, alakítja a beszédét, társadalmi formáit, gondolatait, ruházatát. A férjjel és férfivel szemben az asszony első sorban az élvezet eszköze, — és ezt is reprezentálnia kell. És ezért akarja, hogy ne csak a férje, hanem minden férfi

az élvezetnek egy különösen nagyszerű eszközét lássa benne. Nem teremtvé vagyok-e erre? Ez az a kérdés, melyet a ruhája kivágásán át intéz minden emberhez. És nem is marad a kérdésnél. Kézzelfoghatóan, láthatóan bizonyítja ezt be mindenkinek, amennyiben szerelemre teremtett testét büszkén viszi mutatóba, tökéletes formájú kebléből annyit mutat, amennyit csak lehet-

5. kép. Boszorkánypróba.

16. századbeli fametszet után.

séges és amikor csak lehetséges, testének hajlékony eleganciáját, örök, elpusztíthatatlan élvezetre vágyó fiatalságát pedig a lehető legelőnyösebben körvonalazza kosztümjében. És mialatt ezt teszi, megőrzi az illemet, az ő osztálya által követelt különleges illemet. A beszédjével, válogatott kifejezéseivel mindezt még fokozza, sőt csakis ezt. Az élet örök ünnepnap legyen,

ez a gazdagságból és a bőségből önként született logika és követelmény. Az asszony külső megjelenése tehát reggeltől estéig egyre ünnepélyes, formálisan az ünnepnappá lett élet. Semmi sem emlékeztet rajta a mindennapra, a fáradtságra, a porra; és mindent, ami erre emlékeztethetne, egyszerűen száműznek a környezetéből; az asszony mindig derüsen sugárzó ünnepi kivilágításban áll. Hogy ezt elérhessék, mindent kiközösítenek az életéből, ami csorbítaná ezt a hangulatot. Így jár az élet legszentebb dolga, az asszony anyai hivatása is. Attól a pillanattól fogva, amikor az ökonomiai viszonyok folytán az asszony élvezeti eszközzé emelkedik, az anyai hivatáshoz való hajlama önmagától összezsugorodik. Mert a gyermekszülés elrabolja az asszonyt a társaságtól, hosszú időre elrontja az ünnepi hangulatot és mindenekelőtt veszélyezteti a testi szépséget, korán öregít, a kebel a szoptatás által elveszti csábító pompáját. A házasság céljának ez a része tehát második sorba tolódik, végül pedig szükséges rosszra degradálódik. Ideológikus kisugárzása aztán ennek, amint az osztályfelfogásban kifejezésre is jut, az, hogy a gyermek személyes szoptatása „illetlen” és még inkább az a gyakori terheesség.

Minden egyéb nézet hasonlóan formálódik a nemi élet más viszonyai-ban is. A házasságtörés elveszíti szociális veszedelmét. Mert az asszony, aki első sorban élvezeti tárgy és a szerelemben csak az élvezet legdelikátabb formáit látja, nem követi mámoros kábulatban a természet törvényeit, hanem művésznő, aki a legvakmerőbb játéknál sem felejt el a játékszabályokat, amelyek mindent megengednek, csak a játékot megnehezítő következményt zárják ki. De mert a házasságtörés elvesztette szociális veszélyességét, egyúttal az elképzelés számára is megszűnt a legnagyobb bűnnek lenni. Ellenkezőleg, minden, ami hozzá vezet, inkább nagy és megbecsült erény. A vendégek házhoz kötésének az ügyessége a társaság értékelésében sokkal magasabb fokot foglal el, mint az erkölcs rátartiság, melytől a ház elárul. Már pedig az előbbi azt jelenti, hogy az asszony mindenkivel el tud játszani és a kultura magassági foka csak a formákat differenciálja. Primitív korokban nyers kézzelfoghatóságok felelnek meg a játékszokásnak, az ellenkező póluson pedig a legraffináltabb flörtre találunk, mely csak a fantázia orgiái-hoz vezet . . .

Ez nagyjában annak a képe, hogy a nemi élet és törvényei a különféle osztályoknál milyen különféleképpen formálódtak, megfelelően a más anyag alapon másként álló szükségletekhez. Az erkölcsi és illendőségi fogalmak egyébként ép így változnak a nemességnél, az udvari embereknél, a fejedelemnél, — aki szintén egy speciális osztályérdekekkel és szükségletekkel bíró osztályt reprezentál, — a parasztnál, a papságnál, a proletáriátusnál stb. És

természetesen a férfi nézete az asszonyhoz való viszonyáról mindenütt megfelel az asszony nézetének a férfihez való viszonyáról. Az osztálymorálnak ezek a különbségei maguktól keletkeznek, de hogy az illető osztály önállóvá különülésével együtt fejlődnek, végül is az osztályuk szentesíti őket és ezzel egyuttal különleges osztályideológiává emelkednek, melyet nem egyszer a legynagyobb szentségnek tekintenek. Ennek a proceszusunak a ható ereje két nagyon fontos tényezőben van: az osztályelkülönülésben és az osztályszolidaritásban. Az osztályelkülönülés tendenciáját mindig a mindenkor uralkodó osztály képviseli a legnyomatékosabban. Az államban politikai és társadalmi előjogokkal bíró, tehát az uralkodó osztályoknak mindig meg volt az a kívánságuk, hogy a másik osztályoktól kívülről láthatóan és pedig feltűnően láthatóan elüssenek. Arra törekedtek, hogy a tömeg mindig valami felsőbb szervezeti formának lássa őket és hogy egyes tagjaikat is magasabb rendű lényeknek tekintse. Tudja meg az egész világ és higgye is végül az egész világ, hogy ők az emberi lajtorja magasabb fokán állanak. Természetesen mindez nem céltalanul történik, hanem mert az uralkodó osztály ebből a magasabbrendiségből különös előjogokat is kicsihol magának, mindenekelőtt az uralkodásra való állítólagos jogát; tehát uralkodó osztályállásának történelmi helyzetéből eredő speciális társadalmi szükséglet.

A külsőleg is látható osztálykülönbségek nagyon erős érdekének minden időkben alávetették az erkölcsi szabályokat. Ezek közül pedig főleg azokat, amelyek a nemi életre vonatkoznak. Egy osztály nemi élete és megfelelő erkölcsi törvényei mindig a legfontosabb osztálymegkülönböztetők voltak. Mialatt azonban az uralkodó osztály a maga részére mindazt megengedettnek és ezzel erkölcsösnek is jelenti ki, amit speciális életigényeinek, élvezetlehetőségeinek a vagyon biztosít, ugyanakkor ugyanazt az elnyomott osztálynál meg nem engedettnek és ezzel erkölcstelennek deklarálja. Azonkívül mindent erkölcstelennek jelent ki, ami uralmát gyengíthetné, sőt netán veszélyeztethetné. Így válik az uralkodó osztály kezében speciális erkölcsük olyan eszközzé, amellyel uralmukat másokra kiterjeszthetik. Uralkodó eszköz és egyuttal elnyomó eszköz ez: a többi osztálynak erkölcsi törvényként írják elő mindazt, ami az előjogos osztálynak érdeke. A paraszt, az iparos, a mesterlegény számára tényleg, amint az száz történelmi példával bizonyítható, mindig az volt a meg nem engedett és az erkölcstelen, ami által eltörülődött volna az osztálykülönbség. Ha az ilyen cselekedet az uralkodó osztály hatalmát veszélyeztette, egyenesen erkölcstelen bűnténynek bélyegezték. Példák: A nemesi morál a nemes hölgyeknek nem csak megengedte, hanem bizonyos alkalmakkor egyenesen elő is írta, hogy nyilvánosan csakis mélyen kivágott

ruhában jelenjenek meg, hosszú ideig ugyanezt az iparos asszonynál erkölcs-
telennek tekintették és éppen ezért szigorú ruharendet irtak elő a számára.
A legrutább nemes-banya, akinek fonnyadt keblei már a megpillantásukkor
is undort keltettek, „megóvta az illendőséget”, ha ezt az undorodást napról-
napra provokálta is, de a szép polgárasszony, aki osztatlan örömet okozott,
ha fűzője kincseit közszemlére tette, „vétkezett a jó erkölcsök ellen” és nem
egyszer irgalmatlanul megbüntették, ha hiusága arra csábította, hogy a ruhája
kivágását egy ujjnyival is mélyebbre vegye, mint ahogy azt a magisztrátus
előírta. Amikor a 16. században a kispolgárság, nevezetesen az iparosság
egyre határozottabb osztályöntudatra ébred és a nyilvános fürdők, (ahol
mivel a fürdőélet ebben a korban igen nagy szerepet játszott, napról-napra
találkoztak), mindinkább középpontjává lettek annak az ellenzéki mozgalom-
nak, amely a gyűlölt nemesi és patricius uralom ellen fordult, — abban a
pillanatban a hatalmukban fenyegetett patriciusok erkölcstelennek jelentették
ki a nyilvános fürdést és be is tiltották mindenütt, ahol hatalmuk volt hozzá.
Ez volt a második tényező, mely a szifilisz mellett, a 16. században egyszerre
véget vetett a fürdőházi élet korábbi gyönyörűségeinek. Ugyanezek az osztá-
lyok azonban évszázadokon keresztül semmi büntetni valót nem látnak azon,
hogy a parasztságnál és az ipari proletariátusnál a különböző nemek, akár
munkaközben, akár a házon belül kénytelenek állandóan a legszorosabb fizi-
kai érintkezésben élni, hogy szülők, gyermekek, hálótársak és ágyrajáró
prostituáltak, érettek és félig érettek közösen egy hálófülkébe préselve lak-
nak, hogy a felnőttek nemi élete napi szemléltető oktatása lesz az éretlenek-
nek és félig éretteknek. Soha a multban ezeken az állapotokon megfelelő
rendszerabályokkal nem változtattak, még akkor sem, ha a saját osztályukon
belül a nemek között minden intim érintkezést eltiltottak is. De még ez az
ellentmondás is logikus. Mindakettő megfelel uralkodói és ezzel gazdasági
érdekeiknek és így társadalmi szükségletet jelent rájuk nézve.

Ez az első tényező, amelyben a sajátos osztályerkölcs fejlődésének
főindító ereje van. Nem kevésbé jelentékeny tényező az osztály együttar-
tásában a második tényező: a speciális erkölcsi felfogás az osztályszolidaritás
szolgálatában. Az osztály sajátos erkölcsi nézetei kötésszerré lesznek, amely-
nek az a feladata, hogy az illető osztályon belül megerősítse a társadalmi
összetartást. Ami különbözik, egyuttal önmagától is összefűz, összefűzi pedig
azokat, akik hasonlóan, különböznek vagy legalább is különbözni akarnak
másoktól. Amiről úgy érezzük, hogy elhatárol másoktól, akár szociálisan ala-
csonyabban álló, akár ellenséges osztályoktól, abban egyszersmind közösnek
érezzük is magunkat. Olyan ez, mint valami közös egyenruha, vagy tábori öv,

mint a zászló, amely alatt gyülekeznek. És ezt a zászlót nagyon erős hang-
sulyval bontják ki, vagyis: ezeket a különös tulajdonságokat ápolják; a
különbségeket kiemelik és szándékosan és tudatosan szembetűnően kidol-
gozzák. Ezekben a különbségekben érezzük magunkat először szolidarisaknak.
És ez is egészen logikus, mert itt lesz a szociális összetartozandóság először
látható jelenséggé és ezzel mindenkinek, barátoknak és ellenségnek egyaránt
öntudatába férkőzik. Minden vétket ennél fogva, amit az egyes e különbségek
ellen elkövet, a saját osztálya ellen elkövetett bűnnek minősítik. Ez áll az
erkölcs egész területére — a sztrájktrő munkás a legnagyobb bűnös harcoló
társai szemében; a munkásainak követeléseit könnyen teljesítő munkaadó
nem kevésbé a maga társai között — de áll az erkölcs minden kis részletében,
a nemi morál minden nézetére is. Ezen az úton és ezen a módon képződnek
az erkölcsi törvények és az illendőségi fogalmak is. A szokványos etika ter-
mészetesen nem akarja ezt elhinni. A „hagyományos etika”, mondja Karl
Kautsky az etikáról írott kitűnő tanulmányában, „az erkölcsi törvényben
látja azt az erőt, mely az embernek az emberhez való viszonyát szabályozza.
Minthogy az egyénből indul ki és nem a társadalomból, egyáltalán nem látja
meg, hogy az erkölcstörvény nem az embernek minden emberrel való köz-
lekedését szabályozza, hanem csak a hasonló társaságból kikerülő
emberrel való érintkezését”, azaz: az egy osztályokból valókkal. Hogy ennek
a szabályozásnak az eredményét egy általánosan ismert és népszerű példával
illusztráljuk, csak a birtokos osztályokban a törvénytelen szerelmi viszonyok
rendjére utalunk. Az a fiatal ember, aki a nemesi és polgári körből való és
szeretőt tart magának, osztálya nézete szerint éppenséggel nem jár el erkölcs-
telenül, ha ugyanakkor a legkülönbébb szalónokban és támogatva számos
házasságközvetítőtől, gazdag vagy előkelő menyasszony után néz. És korrek-
ten jár el akkor is, hogyha azon a napon, amikor tervei valóra válnak, rövi-
desen ajtót mutat annak az asszonynak, aki talán évekig megosztotta vele
ágyát és minden vágyának engedelmes teljesítője volt. De egyenesen elő-
kelően jár el akkor, ha az illető asszonyt többé-kevésbé nagy pénzösszeggel
vigasztalja, vagy „végkielégítést” ad neki. Másrészt a „boldog menyasszony”,
aki most az elbucsúztatott helyére kerül, egészen természetesnek találja, ha
ugyanaz a férfi, akiről tudja, hogy az évek során számos hasonló és ilyen-
fajta törvénytelen viszonyban volt része, hogy számos utcai leánnyal volt
dolga és azonkívül egy sereg férjes asszonyt csábított el, — ez a férfi kate-
gorikusan elvárja tőle a fizikai érintetlenséget és ha az első bizalmas köze-
ledésnél, amelyet a nőnek meg szabad vagy meg nem szabad engednie, a férfi
legelső és legfontosabb dolga az ő szüzességének megállapítása. Ugyanez az

osztály-morál megadja továbbá a férfinak azt a jogot, hogy megvetéssel vonulhasson vissza a leánytól, ha utólag megtudja, hogy előtte már más férfi is részesült minden kegyében, hogy ha a leánynak már „multja” van. Sőt akkor is joga van erre, ha a leányt történetesen ő maga csábította el és következmények mutatkoznak. A férfi osztály-moráljánál fogva nem köteles elvenni olyan leányt, akinek törvénytelen gyermeke van, ha mindjárt ő maga is az apja.

* * *

Ha mindezt összefoglaljuk, amit itt a különböző korok nemi életéről, valamint a különféle speciális erkölcsi törvények és követelmények keletkezéséről leírtunk, amelyek a fővonalakait a leghatározottabban megszabják és érvényességük területét vagy egész népekre terjesztik ki, vagy pedig egyes osztályokra, sőt gyakran egészen szűk körökre szorítják, — ha mindezt összefoglaljuk azért, hogy olyan szigorú formulába tömörítsük, amelyet a meghatározó törvénynek tekinthessünk, akkor az itt kifejtett szempontoknak a következő fogalmazásához érünk.

Először: Minden társadalmi rend erkölcsi törvénynek állítja fel a társadalom állapotát, vagy erkölcsösnek mondja azt, amin az élete alapul és ami továbbá életének föltételeit megerősíti, vagy biztosítja. Másrészt erkölcstelennek és megvetendőnek jelenti ki mindazt, ami speciális életérdekeinek ellensége, ami veszélyezteti azokat az intézményeket, amelyeken alapul.

Másodszor: Ami a nagy általánosságra áll, áll az egyesre is. Minthogy egy társadalmi szervezet úgyszólván soha sem homogén egység, hanem különféle osztályokra tagolódik mindig, ép oly különféle és egymásnak ellentmondó érdekekkel, így tehát minden osztály ismét csak magának, a maga speciális osztályérdekeinek különbözteti és korrigálja az erkölcs törvényeit. Vagyis: Minden egyes osztály erkölcsösnek jelenti ki azt, ami sajátos külön érdekeinek a gondolatformába öntései ami pedig ennek ellentmond, azt ugyanígy erkölcstelennek deklarálja.

Ha ezeket a megismeréseket ismét egy mondatba akarjuk foglalni, úgy azt mondhatjuk: Az erkölcsösség egy kor valamennyi életérdekeinek az ideológiája, melyen belül sajátos osztályérdekek különböznek el.

Ezt, ha a jelenségek tömegéből a magot kihámoztuk, törvényszerűnek mondhatjuk. Ebből természetesen az is következik, hogy egyes emberek vagy gyülekezetek önkényesen nem gyárthatnak erkölcsi törvényeket, — Luther, Rousseau, vagy Kant époly kevésbé, mint valamely egyházfejedelem, vagy

erkölcsöt prédikáló prelátusok konzisztórium, vagy akármiféle parlament. Ezek a személyek és gyülekezetek legföljebb csak a már meglevőt hirdethetik ki megfelelő formában vagy szentesíthetik jogi formulákkal. Így hát, ha azt mondjuk, hogy „Luther óta”, „Rousseau óta”, „Kant óta”, vagy „ez óta a határozat óta”, úgy ez csak annyiban helyes, amennyiben az illető személyes megnyilatkozásokban, vagy törvényhozói szentesítésekben egy történelmi tendencia kifejezését, vagy csúcspontját látjuk, tehát eredményt és nem okot.

Természetesen egy pillanatig sem áztatjuk magunkat azzal, hogy minden esetben lehetséges lenne az összefüggést nyomban megállapítani bizonyos erkölcsi nézetek, a nemi élet bizonyos sajátos jelenségei és a társadalmi viszonyok között. A hatás nemcsak hogy nem minden esetben nyilvánvaló, sőt ellenkezőleg, az összefüggések gyakran olyannyira fátyolozottak, hogy csak nagy kerülő utakon lehet a végső okokhoz jutni. Megesik az is, hogy nagyon sok nézet szokássá lett, és tovább hat, bár az a társadalmi talaj, amelyből kihajtott, már régen elpusztult, az új talaj pedig más erkölcsi mértékeket és követelményeket kívánna. Arra is ügyelni kell, hogy valamely nép, vagy osztály szükségleteiből levezetett nézetek azért is érvényesülnek oly ritkán kristálytisztán, mert az életérdekeknek ez az úgyszólván jogi formulázása függ még attól is, hogy milyen fokra jutott az illető társadalomnak a dolgok hatásába és lényegébe való belátása. Ezt a belátást nagy mértékben befolyásolja, — akár fejlesztően, akár gátlóan — a hagyomány, még inkább azonban azok a mindenkori mozgató erők, melyek a társadalmi szervezetet áthatják. Mindig attól függ, hogy a megállapodás, az általános elposványosodás korában vagyunk-e, vagy pedig olyan korban, amelyben az embert forradalmi tűz fűti és minden téren a dolgok újjáteremtését erőszakolja.

Természetesen mindezek a körülmények a legkevésbé sem cáfolják meg azt, hogy az általános gyakorlati és elméleti nemi élet és a társadalmi szükséglet között szoros összefüggések vannak, hanem csak megnehezítik a felfedezését annak a hídnek, amely egyiktől a másikhoz vezet és mindakettőt elszakíthatatlanul egymáshoz láncolja. Nem szabad elfelejteni, hogy annak az igazságát, hogy az erkölcsi törvények nem egyebek, csak bizonyos társadalmi szükségletek ideológiái, csak épületek azokon az ökonomiai feltételeken, amelyen a társadalom emelkedik, már az bebizonyítja, ha a döntő főkérdésekben sikerül az összefüggéseket megállapítani; és ez, úgy hiszem, joggal állíthatom, tényleg sikerült.

Két dologról azonban még pontosabban kell beszélni ezen a helyen. Gyakran különbséget teszünk úgynevezett általános erkölcsi törvények és

puszta illendőségi nézetek között, amelyek állítólag pusztán a szokás eredményei volnának és gyakran teljesen logikátlan pályán mozgó szokásnak szokták venni igen gyakran azt az ellentmondást, hogy egy hölgy, aki szégyelné magát ingben férfi elé lépni még akkor is, ha ez az ing az álláig zárt, a legkevésbé sem ütközik meg azon, hogy a meztelenség legkihívóbb módján, tehát a formáit raffináltan sejtető ruhában, mélyen kivágott derékkal, vagy nedves, testéhez simuló fürdőruhában mutatkozik száz és száz férfi mohón kíváncsi tekintete előtt. Ebben ellentmondást találnak. Bizonyára az. De csak látszólag; és aki az ilyen és hasonló dolgokban logikusan össze nem egyeztethető ellentmondást talál, vagy ezt a „szokást” csak divatnak, csak véletlen szeszélynek tartja, az nem tudott az itt ható törvények mély titkaiba behatolni. Az ilyen furcsaságokban nem csak hogy egymásnak ellentmondó jelenségekről nincsen szó, hanem éppen ugyanazoknak az alaptendenciáknak logikusan összefüggő alkatrészei. A két ellentmondás harmónikus egésszé simul egymás mellett. És ez áll az úgynevezett „szokásoknak” az általános erkölcsi törvényekhez való viszonyára is. Az egyes illemfogalmak az egyetemes morál alkatrészei, amelyek végső fokon harmónikusan simulnak az egészhez. Az erkölcsi nézetek keletkezéséről való meghatározásunk világosan megmutatja mindkettőjük kölcsönös viszonyát azzal a megismeréssel, hogy a sokfajta illemnézetek, úgyszólván a nagy általános erkölcsi alaptételeknek részletben való megvalósulásai a speciális osztályerkölcsökben. Minden osztály természetesen másként valósítja őket meg. Magától értetődik azonban, hogy egy osztály sohasem szorítkozik pusztán a kicsinyben való elkülönítésre és korrigálásra, hanem alapos változásokra is törekszik; de erre majd később térünk át.

Ez volt az egyik dolog, amelyet közelebbről meg akartunk határozni. A másik: Be lehet bizonyítani, hogy egy sereg erkölcsi törvénynek általános érvénye van, holott, mint azt a részletekbe menő vizsgálat mutatná, éppen séggel nem szolgálják minden osztály érdekét. De azért mégis teljesen hamis lenne, ha ebből azt vezetnők le, hogy így mégis vannak általános érvényű erkölcsi alaptételek, amelyek kívül esnek minden osztályérdeken, vagy, hogy ennek dacára is vannak erkölcsi normák, amelyek időtől és tértől függetlenül lebegnek a dolgok felett. Egészen más következik ebből a tényből és pedig az, hogy egy osztály erkölcsének sajátos törvényei nem csak osztálykötőszerek, nem csak osztályelválasztó eszközök, hanem részben azonkívül értékes és éppen azért gyakorlatilag gyakran alkalmazott eszközei az osztályuralomnak. Az uralkodó osztály mindig általános érvényű ideológiaként erőszakolja rá a többi osztályokra a maga nemi ideológiájának azokat a részeit,

melyek a maga hatalmi érdekeit szolgálják. És az elnyomott osztályok mindig is, mint általános érvényű ideológiát fogadták ezeket a normákat. Ez különösnek és bámulatosnak tetszik. Pedig éppen nem különös. Csak tisztában kell lennünk azzal, hogy egy uralkodó osztály a többi osztályon nemcsak fizikailag, tehát szociálisan és politikailag uralkodik, hanem szellemileg is és éppen ezért szellemi téren is a maga érdekeit szolgáló nézeteket erőszakolja rá a

Anna la veteze

*Ick die ict wat wil vangen aan—
Verneem eerst hoe de saacken staan*

La bello Zuonnare Cour

*Weet dat een haest bereijde maacht—
Selfs aen den minnaer niet behaacht*

6. kép. A kerítőnő és a perdita.

Holland rézmetszet a 17. századból. „Legszebb kurtizánok katalógusából”.

többiekre. Ahol az osztályöntudat tehát nem eléggé fejlődött és így általános tájékozatlanság borul a dolgok fölé, ott gyakran megesik, hogy általánosnak és azért magától értetődő törvénynek tekintenek valamit, ami a valóságban csak az éppen uralkodó osztály érdekeinek szolgál. Egy korban például általánosan hisznek abban, még pedig, mint valami felsőbb, az örökkévalóságtól származó törvényben, hogy a sok gyermek — erény. És bizonyos korokban mégis — és pedig különösképen mindig azokban, amikor a legmagasabbra

tartották — ez az erény nem egyéb, mint az uralkodó osztályok legfontosabb gazdasági érdeke, melynek munkaerőre, katonára, adófizetőre van szüksége. Ez azonban, persze, soha sem akasztott meg semmiféle uralkodó osztályt abban, hogy magára nézve ne tartsa kötelezőnek ezeket a törvényeket. Magára nézve a sok gyereket egyszerűen tisztességtelenségnek vallotta.

Kapcsolatban az eddig megokoltakkal, és pedig a nemi morálnak általában az asszonyra és férfira vonatkozó különféle törvényeiről, még egy következtetést kell itt levonnunk. Ha ugyanis a fent kifejtett törvények megmagyarázzák, hogy éppen úgy, amint különféle osztályideológiák vannak, ugyanezeknek a ökonomiai okoknak az alapján különféle nemi ideológiáknak is kell lenniök, külön a férfi és külön a nő számára, vagy pontosabban és a főpontra specializálva: a férfinak szabad poligám életet élnie, az asszonynak ellenben monogám életet kell élnie, — ha tehát a fent kifejtett törvények megmagyarázták ennek az állapotnak a történelmi feltételelességét, mert hiszen a magántulajdonon felépített monogámia által nyomban osztályelkülönülés történt férfi és nő között — az osztályelkülönülés első formája a történelemben! — úgy ez egyúttal azt az önmagában csodálatos tényt is magyarázza, hogy miért tekintette az asszony is a „természet rendjének” ezeket a különféle jogokat és kötelelőelosztásokat minden korban és minden országban és miért tekinti annak ma is? Ez ugyanis nem egyéb, mint a „férfi” uralkodó osztályának osztályideológiája, amit az általa nem csak szociálisan és fizikailag, hanem szellemileg is elnyomott osztályra, a „nő”-re, mint általános érvényességű ideológiát rákényszerít. Az asszony pedig el is fogadta ezt az ideológiát a maga számára, — ameddig osztályöntudatra nem ébredt. Ami tudvalevően csak a 19. század utolsó harmadában történt meg határozottabban. Ennélfogva következetes kritikát csakis akkortól fogva gyakorolnak a férfi és nő kétféle törvényén, a dolgoknak állítólagos természetes rendjén a nemi morálban.

Ha ma, a harminc-negyven éves kritika után, még mindig számtalan férfi, de még sokkal több nő van, aki ezt a kritikát megveti és az azelőtti állapotot tényleg „természetes”-nek és azért a dolgok „örök” rendjének tartja, ez csak azt bizonyítja, hogy milyen erős még mindig a férfiak osztályuralma, vagyis: hogy a maga igazi mivoltában mennyire nem tört még meg.

* * *

Mindahoz, amit így törvényszerűnek mondtunk, éppen a megbeszélte tényezők alapján, még egy harmadik következtetés kapcsolódik és pedig az a pont, amelyből a bevezetésben kiindultunk: Mivel a társadalom ökonomiai

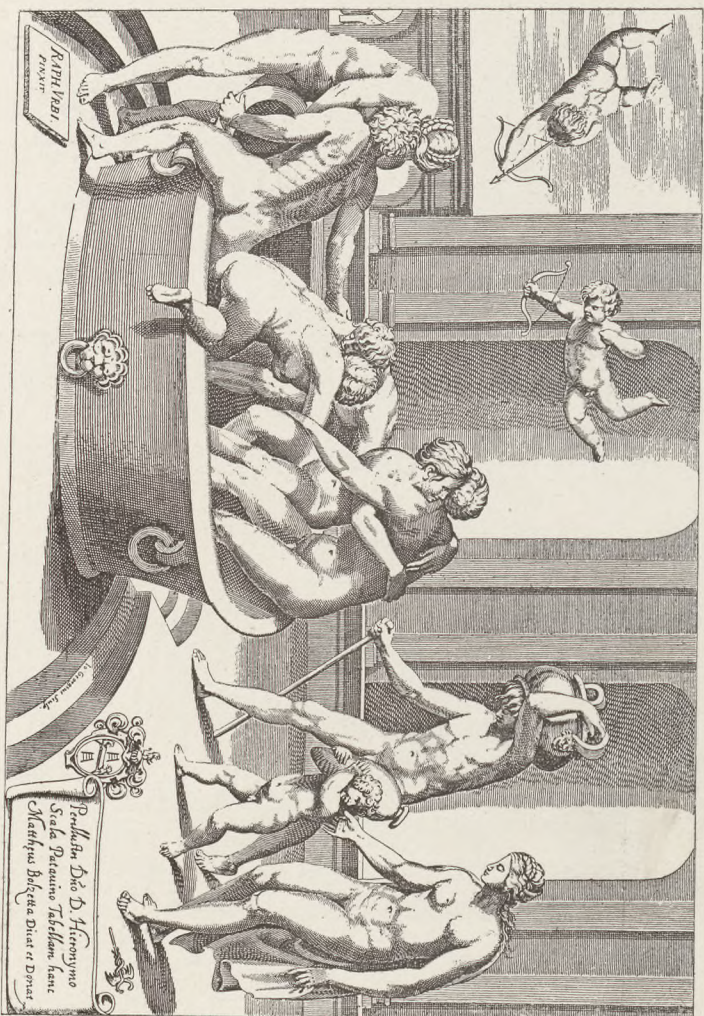

Putifárné

A női érzékiség jelképe. Rézmetszet Lucas van Leydentől. 16. század

I. melléklet

Raphael falfestménye után készült rézmetszet

alapja állandóan változik, állandó és feltartóztathatlan fejlődés folyik benne és minden megváltozott gazdasági rendnek, megváltozott osztályérdekek és megváltozott társadalmi szükségletek felelnek meg, azért minden kor más erkölcsi törvényeket állít fel és más erkölcsi mértékeket követel, vagyis: a társadalom minden változásának a nemi erkölcs törvényeinek is a megváltozásához kell vezetnie, — ez logikus, az ellenkezője pedig érthetetlen lenne. Ebben van megokolva az, amire már az előszóban utaltunk és később is egyre hivatkoztunk, hogy örök, idő és tér felett lebegő erkölcsi eszmék nincsenek és nem is lehetnek.

A társadalom ökonómiai alapja és az erkölcsi parancsok közötti összefüggésből természetesen az is következik, hogy mennél alaposabbak és forradalmibbak a társadalom alapján végbemenő változások, annál forradalmibbak lesznek a közerkölcs tételeinek a változásai is.

Persze világos, hogy vannak, mint azt a fejedelmi „házasságkísérőkkel” is illusztráltuk, minden korban egyéni követelések is, amelyek kivételes szükségletekből erednek. De ezek, amint már ezt is megemlítettük, ismét ugyanúgy eltűnnek, mint ahogyan az egyéni esetek is eltűnnek. Ha azonban ezek a nemi normák olyan szükségletekből erednek, amelyek egy egész kor társadalmi viszonyaiban lelik a magyarázatukat, akkor vissza is fognak térni mindaddig, amíg a társadalomban egyáltalán tartanak ezek a viszonyok. Ebben van a kulcsa annak is, hogy igenis teljes joggal lehet beszélni az erkölcsi állapotok korábbi állandóságáról. Régebben fölötte nehezen ment a termelőmechanizmus átalakulása, a társadalmi élet tehát sokáig maradt változatlanul. Ez az oka annak, hogy bizonyos kispolgári korszakokban az „erkölcs” hosszú ideig élt, relative hosszú tartama történelmi szükségesség volt. Természetesen másrészt ugyanezekből az okokból, különféle korokban viszont az erkölcsi korrupció állandósult igen hosszú ideig.

Ezen a helyen még egy következtetéssel is végezni kell, amely rendszerint ahhoz a tényhez fűződik, hogy a dolgoknak — itt tehát az erkölcsi normáknak — saját logikájuk is van, hogy közben teljesen önállóan folytatják útjukat és éppenséggel nem törődnek az ember társadalmi létében régen megtörtént változásokkal. Ebből aztán azt akarják következtetni, hogy ezen a fokon ok és hatás megfordul és pedig úgy, hogy a hatás termékenyítő okká lesz, vagyis: A szellem meghatározza az ökonómiát, mint ahogyan azelőtt az ökonómia határozta meg a gondolkozást. Ezt a feltevést azonban a kritika tévesnek bizonyítja; de itt annál gyorsabban bukkanunk egy másik tényre, tudniillik azokra a szűk korlátokra, melyek közé a valóság az erkölcsi ideáloknak a társadalmi fejlődésre gyakorolt termékenyítő befolyását szorítja. A

valóság képe mindig ez: az erkölcsi normák, melyek a nemi életnek egy állandósult korszakából nőttek ki lassan, ugyanabban a mértékben szilárdulnak meg, mint ahogyan a gazdasági viszonyok állandóak maradnak, tehát annál szilárdabbakká lesznek, mennél lassabban alakulnak át ezek. Az erkölcs szokássá fejlődik, amelyet aztán általános törvénynek tekintenek. Ezáltal a megfelelő nézetek önállósulnak, nem követik többé a feltarthatatlan, a gazdasági fejlődés megszabta társadalmi fejlődést, hanem önálló életet élnek. Ez az önálló élet gyakran akkor sem szűnik meg, ha a társadalom már teljesen átalakult. Ennek az eredménye aztán, hogy minden korban — különösen áll ez például a mai korra — sok csökevénye marad meg annak a morálnak, mely egy egészen más társadalmi talajban gyökerezett. Ekkor azonban rendszerint meg is szűnik minden megtermékenyítő hatása a társadalomra. Megtermékenyítően tulajdonképpen ezek az erkölcsök csak addig hatnak, amíg egy kor gazdasági főtrendenciájának az irányában mozognak, tehát a társadalom valódi életérdekeit támogatják. Ha ezt nem teszik, hanem ellentmondanak ennek az életérdeknek, akkor nem formálják át ugyan a társadalmat, nem határozzák meg, amint már előbb is hangsúlyoztuk, az ökonomiát, a termelés folyamatát, amely más morált követel, hanem a társadalmi fejlődés emelőrúdjaiból gáttá lesznek. Ez az ellentmondó állapot addig tart a történelemben, amíg a megváltozott élettartalom olyan nagy ellentmondásokhoz vezet, hogy a társadalom a maga létének érdekében kénytelen ezt az összeütközést a végelethez fejleszteni és kihegyezni. Más szavakkal: ez az antagonizmus addig tart a történelemben, amíg forradalmi korokra kerül a sor. Ez mindig a túlélés és logikátlan lett erkölcsi nézetek radikális szétvetésének a kora. És ha nem is egészen új erkölcsök keletkeznek benne, de a lassankint keletkezett erkölcsi szükségességek láthatóan gyökeret vernek a valóságban és úgyszólván, törvényszerű szentesítésben részesülnek. Ettől kezdve azután ugyanaz a folyamat kezdődik újból. Ez a valóság képe. Természetesen ezek a fejtegetések nem tagadják az erkölcsi ideálok hatását a társadalomban, hanem csak a hatásuk határát állapítják meg.

Ezekből a fejtegetésekből kitűnik, hogy az emberiség történetében mekkora fontosságuk van a forradalmi átalakulások korának. Ennek a kutatása azonban még egy sor megismeréséhez szolgál kulccsal és pedig az itt megvizsgálandó kérdések irányában.

Ahol a társadalom gazdasági talaja annyira meginog, hogy minden erjed és mindenhol nekigyürkőzik az új, — ilyen időkben soha sincsenek megszilárdult erkölcsi nézetek. És ezekben az időkben épen ezért fordul föl az egész nemi élet; az emberek lábbal tapossák a látszólag megdönthetetlen alaptörvé-

nyeket, amelyeken az egész civilizáció épül és a legvakmerőbben vétkeznek ellenük. Ilyen vétkek alatt nemcsak a házassági hűtlenségek számának a növekedése értendő, hanem mindenekelőtt a nemcsak egyenkint fellépő, hanem tömegessé fokozódó fékezhetetlen kitombolása az érzéki vágyaknak, minden társadalmi ösztön és erény kikapcsolódik, tehát még csak a természet korlátait sem ismerik el, sőt ezeknek a korlátoknak szándékos semmibebevételében keresik és találják a legnagyobb élvezeteket. Mindezt természetesen első sorban azoknál az osztályoknál lehet megfigyelni, amelyek éppen ujjaszületésben és átalakulóban vannak. Az általános korrupció kiterjedése és kerülete ennél fogva attól függ, hogy a társadalomnak milyen és hány osztálya van éppen ennek az át- és ujjaalakulásnak az állapotában.

Ezek a nemritkán borzalmassággal határos események szintén nem magyarázhatatlanok, magyarázatukat azokban a törvényekben találják, amelyeknek minden osztályuralom alá van vetve. Az osztályuralom bizonyos fejlődési fokának belső szükségszerűségként ehez a kikapcsolhatatlan konzekvenciához kell érkeznie. Minden osztályuralom ugyanis bizonyos erkölcsi nézetek állandósítására törekszik, mert ebben van, amint kimutattuk, uralmának egyik fontos eszköze. Így tesznek a konzervatív osztályok is, amelyek a társadalmon belül megállapodott gazdasági rendszereket testesítenek meg és amelyeknek egész létük a régi társadalmi feltételeken nyugszik. Ezekhez fűződnek az érdekeik és ennél fogva minden változást kategórikusan és következetesen visszautasítanak, amiket a társadalom megváltozott talaja követel.

De jól jegyezzük meg: csak másokkal szemben; magukkal szemben csak elméletben. Személyesen éppen ők vonhatják ki magukat a legkevésbé a megváltozott társadalmi föltételek hatása alól, mert hiszen kivétel nélkül ők aratták le a megtörtént fejlődés legdúsabb termését. Az elkerülhetetlen eredmény: a kétfenekű morál, amely egy bizonyos fejlődési foknál és pedig a történelmi helyzet szerint, vagy képmutatásba, vagy pedig nyílt cinizmusba csap át. Az elsőre klasszikus példával szolgál Anglia polgári fejlődése a 19. században, mely a prűdéria legszemérmetlenebb formáját a nyilvános erkölcs törvényévé avatta. Ugyanígy klasszikus példa a másodikra a feudalizmus feloszlási processzusa a 18. században, mely borzalmas csúcspontját tudvalevőleg Franciaországban érte el. Képmutatás és cinizmus bármennyire különbözők is a nyilvános életben, tehát külső látszatra, mégis mind a kettő ugyanahoz a jelenséghez vezetett, mert mind a kettő ugyanannak a föltételnek az eredménye és pedig a hagyományos erkölcs és az élet valódi társadalmi viszonyai között lévő összeegyeztethetetlen ellentmondásnak. Azok az érzéki kicsapongások, amelyekbe az angol prűdéria a feloszló osztályokat kergette, egyetlen

fokkal sem antiszociálisabbak és borzalmasabbak, mint azok az érzéki gyönyörök, amelyekben az ancien régime kitombolta magát. Sőt az erotikus élet élvezésében mindkettő a kicsapongásnak ugyanazt a technikáját és különlegességeit alkalmazta. A modern Anglia botránykrónikája az erotikus orgiának gyakran visszatérő specialitásaival szolgál, amelyeknél a legdelikátabb élvezet abban áll, hogy hosszabb időre egyetlen asszony sem lehet a résztvevők egyikéjé, hanem karról-karra vándorolhat és gyönyörűségére lehet mindenkinek, akinek a véletlenség a karjába vetette. Az ancien régime alatt a „bandes joyeuse” orgiái, amelyeket a forsanci hercegek, Artois gróf és társaik rendeztek, valamennyi kéjenc előtt ragyogó példák gyanánt lebegtek. Ezeken az orgiákon valósággal a jómodorhoz tartozott, hogy a „homme supérieur” a szeretőjét mások kicsapongásának is átengedje.

Az általános képmutatás, vagy a nyílt cinizmus, amelyekkel az elhaló, vagy feloszló társadalmakban mindig találkozunk, abban a mértékben fejlődik a romlás csúcspontjáig, ahogy az illető osztályok különérdekai korlátlanul érvényesülhetnek. Mennél kevesebb akadályt gördítenek eléjük a többi osztályok, mennél korlátlanabb tehát szerepük az államban és a társadalomban, annál inkább kikapcsolják az ilyen osztályok a szociális erényekkel egyértékű szociális ösztönök ellentállását. Természetesen sohasem függ a véletlentől, mint azt sok etikus gondolja, hogy valamely időben és valamely országban a prűdéria kerül-e uralomra vagy a nyílt cinizmus, hanem a mindenkori történelmi helyzettől. Angliában a 19. században, mint Franciaországban 18. században, a könnyen keresett óriási vagyonok az alapjai az érzéki kicsapongásnak. Angliában azonban ennek a leghazugabb képmutatás köpönyege alatt kellett elrejtőznie, mert ebben az országban a társadalmi alap a modern alkotmányosság legfejldöttebb formája, tehát megvan a nyilvános ellenőrzésnek és nyilvános kritikának minden biztosítéka, de meg azok az osztályok, amelyek ezt a kritikát gyakorolhatták, már fontosszavú tényezőkké lettek a társadalomban. Franciaországban, az ancien régime alatt mindez nem volt így. Itt a társadalmi alapja a legkorlátlanabb abszolutizmus, mely kizárt minden korrigáló ellenőrzést és nyilvános kritikát, a polgári osztályképződés pedig akkor még csak a legkezdetén volt, így hát semmi szüksége sem volt az abszolutizmusnak leplező köpenyegre. A különérdekek, mely az összes társadalmi erények elpusztításához vezetett és amely pusztán az egyre hajszoltabb életélvezetek irányában mozgott, nyíltan az egész világ előtt kitombolhatta magát és a cinizmusnak a legtávolabbi korlátokat engedélyezhette. De az ilyen osztályok és korok erkölcsi elhanyagoltságának képe ezzel még nem teljes; kiegészítő ellenpólusaik is vannak az általuk, vagy bennük elnyomott osztályokban: a

társadalom mindenkori aljában, abban az elállatiasodott tömegben, amelynél szintén leomlik minden gát, vagy mert még fejletlen volt, vagy pedig mert a természetes ellenállást már is elpusztította a társadalmi nyomor. Gondoljunk csak az erkölcsi romlás dokumentumaira, amelyek a csőcselékproletárság mélységeiből újra meg újra napvilágra kerülnek. De gondoljunk a vidék sokat dicsért „erkölcsi” viszonyaira is; arra, hogy milyen is a valóságban az a vidéki „ártatlanság”. Erre egy példa a sok helyett. Közép-Európa egyik német városában hamis eskü miatt egyszer esküdtszéki tárgyalás volt. A sok ujságban közölt pör tudósítása így hangzott:

„A 38 éves házasság L. a múlt esztendő nyarán R.-ben aratómunkásként jelentkezett egy birtokos parasztnál. A cselédszobában M. cseléddel nemileg közlekedett. M. várandós lett és a tartási költségeikért feljelentette az ugyanott, ugyanolyan minőségben alkalmazott F. munkást. Ez azonban L.-t, mint társát jelentette be. A pör folyamán L. ezt eskü alatt tagadta. A tárgyaláson azután a leány bevallotta, hogy L. a K. nevű szolgálival együtt gyakran éjfélig volt az ágyában. Ugyanabban a szobában volt még egy ágy, amelyikben két másik leány aludt a kedvesével. L. és K. mellett azonban még F.-el is közlekedett a 22 éves leány. Már négy törvénytelen gyermeknek adott életet. A védő kérdésére, hogy vajjon általános szokás-e a vidéken, hogy a legények a leányokhoz fekszenek, így felelt a tanu: — Így szokta ezt mindenki! L. először rávette őt, hogy F.-től tartásdíjat kérjen. Azután a K. nevű szolga is megerősítette L. nemi közlekedését a leánnyal, ami nem egyszer a jelenlétében is megtörtént.”

Eddig a tárgyalás rövid leírása. Láthatjuk, hogy: a legmagasabb körök és a legmélyebb rétegek méltóak egymáshoz, sőt annyira viszik a szolidaritást, hogy mindketten ugyanazokat a „különlegességeket” kedvelik, mind a ketten szeretik a választás nélküli össze-visszaságot, a „szerető-cserét”, csak mind-egyik a raffinement más-más fokán.

Rövidlátás volna, ha azt állítanók, hogy ez a dokumentummal igazolt eset egyedülállóan kivételes lenne. Az illető cselédleány az ezerszeresen bizonyítható igazságot mondta ki: „Így szokta ezt mindenki!” És tényleg, általános szokás, mert történelmi szükségesség elkerülhetetlen eredménye abban a társadalmi talajban, amelyikben a vidéki morál gyökerezik, épp úgy, mint ahogyan a „bandes joyeuses” a 18. században is csak elkerülhetetlen eredményei voltak annak a történelmi helyzetnek, amelybe akkor Franciaország volt,

De bármennyire egybevágó is ez a két eset külsőségeiben, az erkölcsi normák keletkezésére vonatkozó fejtegetéseink alapján mégis ellenkező végső eredményre vezetnek. Ha az ancien régime orgiás kicsapongásaiban elhaló osztályok rothadási jelenségeit láttuk, úgy a paraszti csőcselékproletárságában csak azokat a jelenségeket láthatjuk, amelyek csupán addig vannak így, amíg az osztályöntudat ezekben az osztályokban nem jelentkezik és míg osztályideológiára nem tettek szert.

A hangsúlyt az osztályöntudat szóra kell tenni, mert ez a döntő. Következtetéseinek során már többször alkalmaztuk ezt a fogalmat; annak a szerepnek a megvizsgálása, amelyet az osztályöntudat játszik a társadalom fejlő-

6. kép. Tréfás kép a 17. századból.

désében, ahhoz az utolsó ponthoz vezet, amelyet ebben az összefüggésben még meg kell világítanunk.

A sajátos osztálymorál a legfontosabb osztályképző eszközök közé tartozik, ez a megkülönböztető tábori jel, mely az összetartozandóságot láthatóan jelzi, az a lobogó, amely alatt gyülekeznek és zárkóznak. Ez a sajátos osztálymorál azonban nem alakul ki mindig azonnal az újonnan keletkező osztályokkal. Az osztályfejlődésnek előbb mindig bizonyos magassági fokot kell elérnie, amikor az osztály már osztálynak kezdi érezni magát, amikor tisztába kezd jönni a maga külön érdekeivel és ezzel megismeri a maga sajátos szükségleteit. Röviden, az osztálynak öntudatra kell ébrednie. Csakis ebben a pillanatban — és ez teljesen logikus — különülnek el az úgynevezett általános erkölcsi normák, amelyek egy kor főérdekeit fejezik ki különleges osztály-

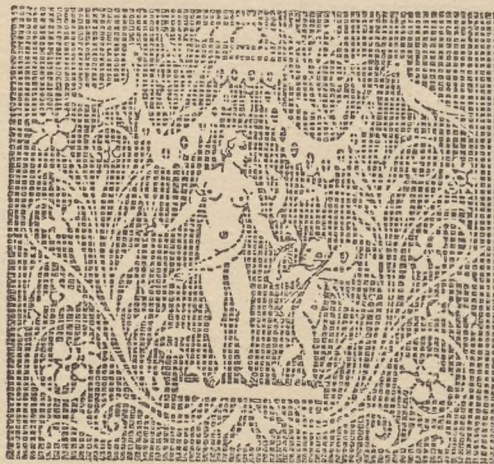
morállá. Az osztályöntudatra ébredés egyúttal azonban az osztályharcok kezdetét is jelenti: ha a társadalom ölében ujonnan született osztály osztályöntudatra ébred, nyomban tudatos ellentétbe helyezkedik a többi osztályokkal; arra törekszik, hogy érvényt szerezzen a maga sajátos érdekeinek és ezzel meg is valósítsa őket. Amikor azonban ezt teszi, addig uralkodott osztályokat igyekszik kiváltságos helyzetükből kiszorítani és esetleg saját magát tenni uralkodó osztállyá. Így keletkeznek az osztályöntudat ébredésével együtt föltétlenül osztályharcok is a történelemben.

Ennek a tényezőnek a hatása a történelemben azonban még sokkal nagyobb: az osztályöntudat ébredése ugyanis egyúttal a legfontosabb erkölcsi mozgató erő az emberiség történetében. Hihetetlenül emeli az erkölcsöket az illető osztályokban és amennyiben egy történelmileg fejlődő osztályról van szó, nem csak ennél, hanem minden osztálynál, még magánál az uralkodónál is. Elsősorban természetesen a saját osztálya tagjait emeli magasabb színvonalra. És pedig a következő okoknál fogva: Egy fejlődő osztály az uralkodó és ellenséges osztály hatalmának igazságtalanságait először annak erkölcselenségében — ez persze nem szorítkozik csupán a sexuális erkölcsre, hanem az erkölcs egész területére, — veszi észre és így ebből a szempontból kritizálja és mérlegeli is az uralkodó osztályt. Másrészt minden követelést, amit a feltörekvő osztály képvisel, mindenekelőtt erkölcsi okokkal bizonyít. Így azonban éppen az erkölcs területén lesz legélesebb az ellentét a két harcoló osztály között. Ez az éles ellentét azután nemsokára tudatos ellentétté lesz. Attól a pillanattól fogva, amikor ez megtörtént, természetesen még rendszeresen fokozzák is: mert hiszen éppen erkölcsi dolgokban messze láthatóan akarnak különbözni és így gyakran, szinte tüntetően helyezkednek szembe az uralkodó erkölcsi nézetekkel. A speciális erkölcs így a legfelsőbb programmpontok közé emelkedik. Amennyiben azonban a megtámadott osztály uralmát egyenesen az erkölcselenség uralmának tekintik, a saját követeléseiket pedig erkölcsi okokkal támogatják, tettekkel is a valódi erkölcsösséget akarják képviselni és csakugyan minden feltörekvő osztály a maga tagjaitól megtámadhatatlan makulátlanságot követel elsősorban.

Mind ennek szükséges következménye azután, hogy a magasabb erkölcsöket egy-egy társadalmon belül tényleg mindig a feltörő osztályok reprezentálják, tehát az eddigi hatalmakkal küzdő, a régi társadalom öléből megszülető új osztály. De különben is a feltörő osztályok oldalán vannak mindig a legfelsőbb politikai ideálok. Ezek aztán mindig az erkölcs egész területét magasabb fokra emelik. Nemcsak az emberek energiatömege váltható ki ezáltal szellemi téren jóval nagyobb mértékben, — hanem az egész gondol-

kodás és érzésvilág is állandóan tisztább és nemesebb lesz, ha az emberiség legmagasabb céljai lebegnek előtte.

Ha a mondottak történelmi bizonyítékát kérné valaki, akkor csak a modern polgárságnak, mint osztálynak, felszabaduló korszakára kell utalni. Ez a bizonyíték teljesen hiány nélkül való. Bárhol is fellapozzuk a történelmet, hogy összehasonlítsunk, legyen az a 17.században Angliában, a 18-ban Franciaországban, a 19-ben Németországban, mindig bebizonyosodik, hogy az osztályöntudatra ébredő és az elhaló feudalizmussal küzdő polgárság az, mely akarjuk azt mondani, hogy nemi téren talán az aszkézisnek hódoltak, vagy

7. kép. Vénusz és Amor.

Francia renaissance kézimunka.

hogy a szabadabb szerelmi-közösség minden formáját megvetették. Hiszen szabadságharcos korában a polgárság határozottan szigorúbb felfogást hirdetett a házasságról és családról és ez is része volt magasabb értelemben vett erkölcsiségének. Mivel azonban örökké érvényes erkölcsi mértékek nincsenek, ez sem a minden korokra érvényes mérték. Ugyanez a jelenség emelkedést és hanyatlást is jelenthet. Hogy csak egy példát említsünk: a terhesség színlelése a divatban a 16. században annak a teremtménynek a következménye volt, mely átitatta ezt a kort, viszont a második francia császárság lett ugyanez a magasabb erkölcsiséget képviseli. Ennek a megállapításával azonban nem

a divatfogás a föloszlásnak induló társadalom raffinementjának volt az eredménye. És ez érvényes a szabad nemi közlekedés megítélésére is, amely lehet az egyik osztálynál erkölcsi rothadás terméke, a másikon meg nagy erkölcsi érettség produktuma is.

De nemcsak a maguk soraiban végzett nevelő munka miatt képviselik a feltörő osztályok a társadalomban a magasabb erkölcsöket, hanem még egy másik, nem kevésbé fontos okból: A feltörő osztályokban nyilatkozik meg mindig leghatározottabban a társadalmi szükséglet. Mivel az erkölcsi élet végső okában mindig a társadalom gazdasági alapjának kifolyását kell látnunk, azok az osztályok is, melyek a legmagasabb fejlődési foknak társadalom-tagozódásba átültetett eredményei nemi életükben is az erkölcsi szükségszerűség legfejlettebb formáit kell, hogy képviseljék. A feltörekvő osztályok tehát nem azért erkölcsösebbek, — aminthogy nem is azért bölcsebbek, mint a többiek, — mert talán jobb anyagból valók, hanem egyszerűen azért, mert a történelmi logika mellettük van és pedig a történelmi logika mindenkori végső eredménye.

És így a feltörekvő osztályok sajátos erkölce a társadalom egész erkölcsi haladásának igazi hajtóereje.

Azt fejtegettük, hogy mindenekelőtt azt a kérdést kell megvizsgálnunk, hogy a civilizált emberi társadalom általános nemi élete „mindig ilyen” volt-e, lényegében tehát változatlan volt és maradt-e, mint ahogy általában hiszik, vagy hogy van-e elvi különbség és hogy épen ezért történt-e megfelelő változás. Ezt a kérdést, amennyiben ennek a munkának a keretei engedték, úgy véljük, épen eléggé kimerítettük.

Ezzel azután a második kérdéshez értünk: hogy fog-e a jövő valami alapos elvi változást előidézni, vagy sem? A második kérdésre röviden felelhetünk. Hiszen a felelet szükségképen már az első kérdésre adott válaszban benne is van. Amint a múltban sem volt soha mozdulatlan, megváltozhatatlan állapot, úgy — és pedig ugyanazon állandó törvényszerűség alapján — nem merevedhet meg most a jelen sem annyira, hogy sem új, sem magasabb forma ne keletkezhetnék belőle. Bebizonyítottuk, hogy a termelőmechanizmus mindenkori fejlődési foka, annak a foka, hogy az emberek társadalmi szükségleteiket miként tudják kielégíteni, az általános társadalmi életet és vele a társadalom mindenkori szexuális erkölcsét is meghatározza. De mert így áll a dolog, hát a gazdasági fejlődés azután el nem vitatható haladásának az általános erkölcsi élet és a mindenkori normák átfarmálódása és haladása fog megfelelni.

És mert a gazdasági továbbfejlődés főirányát már ma is tisztán felismerhetjük, anélkül, hogy a könnyelmű jósolgatás kómikus mesterségébe kerül-

nénk, megmondhatjuk, hogy melyek lesznek a jövő erkölcsi normáinak a főjellemvonásai, vagyis: hogy átformálódásuk milyen irányban történhetik. Amint a más magasabb erkölcsiséghez vezette a fejlődés, még magasabban fogja vezetni a holnapot, amelyben a jelen és a múlt tendenciái természeti törvény szükségszerűségével valóra fognak válni.

Amint a jelen fejlődése magasabb erkölcsiséghez vezetett! — újra kimondjuk, dacára mindannak a sok ellentmondásnak, amelyet a középkori reakció kardoskodói egyre szembeszögeznek ezzel az állítással, — tagadhatatlan és megcáfolhatatlan tény, hogy a jelen kor igenis magasabb erkölcsiséget reprezentál. Egy kor erkölcsi fokának a megítélésénél nem elég a pozitív „erkölcsitelenség” és „erkölcsösség” döntőleg való értékelése, mert hiszen ezek mindig csak viszonylagos értékek, hanem sokkal inkább a mindenkori tendencia irányát és súlyát kell mérlegelni. Ha pesszimisták a jelen kor erkölcsi rothadásáról beszélnek, nagyon könnyű nekik, hogy csak egy példát említsünk, bebizonyítani, hogy a második francia császárság sokat kárhoztatott kora nem volt olyan raffinált erotikus élvezeteiben és kicsapongásaiban, mint a ma és minden téren száz bizonyítékot is felhozhatnak igazuk mellett. De azért még se lesz igazuk. A mi korunk erkölcei még is különbek. Ezt az erkölcsi ellentállások iránya és terjedelme dönti el. Az első egyetlen korban sem emelkedett ily tudatosan az erkölcs magasabb formáinak irányában; és a legfelsőbb társadalmi erényeket hirdető ellentállás még soha sem helyezkedett oly erélyesen szembe a szociális kötelességeket szétromboló és felosztató érdekekkel, mint a jelenkorban. A népek nagy tömegei ma az általános műveltség és a politikai erkölcsök oly magasságán állnak, mint soha azelőtt a történelemben. Belátásuk a dolgok menetébe soha oly mély nem volt és soha az élet végső céljaihoz fűzött igényeik oly imponálóak nem voltak, mint ma.

És ebben rejlenek a jövő csálhatatlan biztosítékai. Ez a jövő fogja meghozni, hogy egykor a monogámia tényleg valósággá lesz férfire és nőre egyaránt. Ez az igazság abban az arányban valósul meg, mint ahogy utat tör magának az a társadalmi rend, amelyben az egyéni nemi szerelem már nemcsak olyan fikció lesz férfi és nő között, amely mögött a számítás legszennyesebb példái húzódnak meg, hanem az élet egyetlen, normális szükségletévé és törvényévé lesz. Ebből egyúttal azonban a legmagasztosabb eredmény következik, amit az emberiség történelmének logikája elénk tárhat. Az emberiség történelmének nem a végén, hanem a kezdetén áll és pedig történelme valóban dicsőséges részének a kezdetén.

II. RÉSZ

A RENAISSANCE

TESTI SZÉPSÉGIDEÁLJA

1. Mi a renaissance.

Az élet nézetei nem metafizikai természetűek, kívülről behordottak, — úgyszólván beprédikáltak, — hanem dialektikus természetűek; az élet mozgalmának sajátosságából adódtak. Mindazok az eszmék és nézetek, melyekkel a világtörténelemben találkozunk, mindig csak az élet e mozgási vonalainak, tehát az ember társadalmi létének a kikristályosodásai.

Ez, tudományos fogalmazásban, az az alapgondolat, amelyből a bevezető fejezetben kiindultunk. Ami azonban e megismerés történetmagyarázó értékelésére első sorban fontos, az a kérdés: melyek azok a tényezők, amelyek az élet e mozgási vonalait meghatározzák? A feleletet már szintén megadtuk erre a kérdésre: Egyedül és kizárólag az ember anyagi érdekei azok, amelyek az élet mozgási vonalait formálják és irányukat döntően meghatározzák.

Mivel azonban az ember anyagi érdekei állandó átalakulásban vannak és pedig a termelő mechanizmus folytonos változásai miatt, és minthogy ezáltal népeknél és osztályoknál részben új szükségletek támadnak, részben pedig uralkodók kikapcsolódnak vagy korlátozódnak, így hát ebből az összefüggésből az ideák és nézetek történelmi fejlődésére nézve igen fontos következ-

mény származik, amelyre eddig még nem térhettünk ki. Ez a fontos következmény abban áll, hogy elvi, tehát gyökeres átalakulás az ember eddigi termelő-mechanizmusában föltétlenül az élet teljesen új szellemi tartalmához, néha pedig az ideák teljes ujjászületéséhez kell hogy vezessen.

Ilyen átalakulások, amelyek a nézetek és gondolatok teljes ujjászületéséhez vezetnek, akkor történnek, ha egy egészen új gazdasági elv lép a történelembé, tehát ha a termelő módnak olyan formája tűnik fel, amely ellentétben

8. kép. Német rézmetszet 1534-ből.

áll az eddigivel és amely miatt a társadalomnak egészen megváltozott szervezeti formája válik szükségessé. Az ilyen gazdasági principium feltünését ez a hatása forradalmi faktorrá avatja a történelemben. Lényegében megváltoztatja a társadalmat, mert alapjában átformálja a talaját és hatását nemcsak annak a néhány egyes ellentmondásnak a kiküszöbölésére korlátozza, amely a fejlődés lassú menetében kialakult. Az eddigi társadalom lényegének megváltozása abban áll, hogy először is egy új gazdasági elv keletkezésével föltétlenül új osztályok alakulnak új érdekekkel és ennek folytán új nézetek

is képződnek, másodszor pedig abban, hogy az új tényező mindazokat az osztályokat, amelyeket maga előtt talál, vagy felosztja, vagy pedig megfelelően átalakítja. Mindkét jelenség elháríthatatlan eredménye minden ilyenfajta fejlődésnek és e processzus lefolyása alatt, logika szerint, az emberi társadalom egész eddigi képének meg kell változnia.

Az ilyen fordulópontokon kell hát keletkezniök minden kultúra határvonalainak is, amelyek a régi kort lezárják és az új kezdetét megjelölik. Természetesen mennél következetesebben tör magának utat az új elv, melynél forradalmibb és mélyrehatóbb a jelentősége — akár az egész vonalon teszi tönkre, vagy helyettesíti ujjal a társadalom addigi alapját, vagy csak részben — annál világosabban és határozottabban kell kialakulniuk azoknak a határvonalaknak, melyek az ember addigi társadalmi létét az annak megfelelő gondolat tartalommal együtt elválasztják az újtól és a jelennek annál ridegebben kell elkülönböznie a múlttól, mint a napnak az éjtől, a nyárnak az téltől. De a korok elválasztása akár eleve is világos, vagy ellenkezőleg eleinte alig hogy észrevehető, — egy dolog teljesen változatlan marad: az ilyen történelmi fejlődési fokoknál és fordulópontoknál rendszerint a forradalomnak egész korszaka következik, amely nem fejeződik be előbb, mintsem az új principium az élet összes területeit megragadta és átalakította és amíg a világ új urának, új törvényhozójuknak alá nem vetették magukat. Az ilyen processzus tarthat néhány évtizedig, de eltarthat évszázadokig is.

Amde nemcsak új képe van a kornak, ha azt a történelem új építőművésze formálta, hanem — és ez a legfontosabb! — a történelem ilyen forradalmi korszakkal egyúttal a legnagyyszerűbb színjátékok is, amelyekkel egyáltalán találkozhatik az emberiség történetének kutatója. Elsősorban bennük koncentrálódik a leggőgösebb átélés és a legpompásabb teljesülés; az emberi szellem itt aratja legbüszkébb diadalait. Másrészt az elbukás tragédiája éppen bennük találja meg legmegrázóbb formáit. Olyan csataterek támadnak itt, amelyeknek a benyomása századok alatt sem veszít megragadó hatásából. Mindez a kor belső szükségszerűsége és nem nehéz megérteni.

Az ilyen korokban mindig a teremtető erő uralkodik és azért van nagyság az ilyen korban. De magasabb értelemben egyedül a nagyság: a szépség.

Abban a pillanatban, amikor egy új principium lát napvilágot, az emberi tetterő minden formájának önkéntelenül is új lehetőségek adódnak, legalább is más lehetőségek. Ezzel azonban kitágul egyszersmind az a szemhatár is, mely az ember életét határolja és nemcsak az egyes, vagy csak az egyes szűk csoportok látóhatára.

Épenn azáltal, hogy az egész társadalom más alapra kerül, kitágul a szem-

határa legalább is azoknak az osztályoknak, melyeknek az eddigi életét megzavarták vagy megbontották. Amint azonban a törekvések előtt új kilátások és ezzel új lehetőségek nyílnak, a szellemnek is szárnyai nőnek, melyek mihamar végtelen távolságokba ragadják. Kiragadja korának új problémáit és csirájában előre megsejti azt a gyümölcsöt, amely gyakran csak évszázadok múltán fog megérni. A fantázia elszabadul, az ember úgy érzi, mintha valami sűrű, átláthatatlan fátyol lebegett volna előtte, amely még a legközelebbit is elrejtette előle. Most, hogy ezt a fátyolt félre libbentették, a jövőbe való kilátás látszólag határtalannak tűnik az ember előtt és az új képek tömege, mely az ész előtt hirtelen felbukkan, megmérhetetlennek és végtelennek tetszik. Általános és egyidőben való megtermékenyülés az, amit az emberiség egy ilyen korban átél és a teremtés gyönyörűsége végigborzong a világon. Minden egyes ember azt hiszi, hogy az ölében hordja a jövőt, az új világot, mely okvetlenül szebb világ is lesz. És ezzel boldog tavaszi sejtés, hívő jövővárás suhan végig valami eljövendő nagyról valamennyi osztályon és nemzetben, sőt egész világrészekben.

A fejlődésnek régen ellanyhult menete ezzel ismét minden téren mozgásba jön és gyorsabban, bátrabban és büszkébben robog pályáján. Az okos óvatosság, amelyet a legméltányoltabb erénynek tartottak, a legmegvetettebb bűnné lesz. Gyors elhatározás, bátorság a cselekedetben, meg nem riadó vállalkozási kedv és határtalan kockáztatás lesz az, amit most megcsodálnak, még akkor is, ha örült vakmerőségig ragadtatják magukat. A szenvedélyek ebben a korban a nagyszerűségig fokozódnak és koncentrálnak: csak gyűlölet és csak szerelem. Azok, akiket érdekük a dolgok addigi állapotának a fenntartásához kötött, az alap megingásával, amelyben létfeltételük gyökerezik, nemcsak megtámadva, hanem „legszenőbb” jogaikban megfenyegetve érezték magukat. Csak egyet akarnak: az új továbbfejlődését minden eszközzel meggátolni, ha ezáltal mindjárt az emberiség egész létét fenyegetné is veszély. Nem sokkal toleránsabbak azok az új osztályok sem, amelyekben az új kor gazdasági főgondolata testesül meg. Az emelkedő osztályok sohasem szentimentálisak és sohasem képmutatók és éppen ezért történelmi jogaikat mindig a legvilágosabb szavakkal tűzik a történelem napirendjére és csak gunyolódni és csufolódni tudnak valódi vagy vélt ellenfeleiken. Nagy önfeláldozó szeretet fonja át őket mindazokkal szemben, akik az újból, ami napvilágot látott, új és szebb ideálokat vezetnek le az emberiség jövője részére. Ezeknek a soraiban nő valamennyi társadalmi erény legszebb formája, — az önzetlen szolidaritás-érzés, mely a személyt lelkesedéssel áldozza fel az ügynek. Ezeknek a különféle tendenciáknak az összeütközéséből keletkeznek azután az osztályharcok

leghatalmasabb formái, amelyek gyakran rettenetesek a maguk lezajlásában, borzalmasok minden részletükben, de mégis szépek, mert minden az egészért történik, az egész világ sorsáért és mert éppen ezért nagyok.

Ilyen korokban az öröklött előítéleteket rendszerint bátran halomra döntik. Mert a régít túlhaladottnak tartják, mindent, ami tőle ered, hazugnak tekintenek és azért már eleve is kétellyel és gúnnal lépnek minden elé, aminek a multból hozott bélyege van, aminek csak a kora miatt van értéke. Valamennyi fennálló állapotot és intézményt kritizálnak; és mert a fejlődés maga napról-napra összetöri a legbüszkébb oszlopokat, amelyek mintha az örökkévalóság részére épültek volna, minden tekintély meginog és elvesziti addig elvitathatatlan jogát a bizalomra, hitre és magától értetődő tiszteletre. Minden meglévőnek végül a belső jogossága után kutatnak és ha az új okaival szemben nem állja meg a próbát, borzalmas halálítéletet mondanak felette.

Amilyen bátrak az elpusztításban és lerombolásban, épp oly imponálóan és kimeríthetetlenül tevékenyek ilyen korokban a felépítésben. A termelő erő roppant módon megnövekszik.

A Shakespeare-korabeli produktív feszültségről konstatálja Brandes:

„Napjainkban, amikor az angol nyelvet száz millió ember olvassa, gyorsan végezhetünk az angol költőkkel. Annak idején Angliának körülbelül háromszáz lírai és drámai költője volt, akik hatalmas teremtmőosztónnel irtak az olvasó közönségnek, amely nem volt nagyobb, mint ma a dánoké; mert az öt milliónyi lakosságból négy milliónyi nem tudott olvasni. De a versírási képesség az akkori angol férfiaknál ép annyira ki volt fejlődve, mint a német hölgyeknél ma a zongorázás képessége”.

Mindenféle új alapokat egyengetnek, mindenféle új cölöpöket vernek, hogy a társadalom büszkébb palotáját építsék meg. Nem csak a nagyon rossz szat foldozzák meg, hanem a legszivesebben vadonatuja építenek. Semmi-lyen feladat és ha még oly óriási, még oly fantasztikus, sem az egyénnek, sem az összességnek nem tűnik tulságosan nagynak, veszélyesnek, messzemenőnek, mert gondolkozásban és érzésben univerzálisak, mindenki egy óriás erejét érzi magában. Mindent át akarnak fogni az akaratukkal, mindent ki akarnak kutatni, minden ellenkezést meg akarnak törni, mindennek urává akarnak lenni. Ez jellemzi az egyéneket, meg egész osztályokat és népeket egyaránt, mert ez a kor egységes képe! Dolgoktól és emberektől a legnagyobbat követelik, határtalanok és mértéktelenek az igényeikben. Éppen ezért rendszerint

az érettségnek adnak minden elismerést, annak van a legnagyobb értéke testi és szellemi dolgokban. Nem az ifjút, aki ígér és nem a bimbózó leányvirágot, aki sejtet, értékelik az ilyen korban, hanem a férfit ereje zenitjén, aki teljesít és az asszonyt fejlődése legmagasabb fokán, aki tapasztalt. A férfi Apolló és Herkules, az asszony Vénusz és Junó legyen egy személyben.

Amde az ilyen korok nem csak az akaratukban bátrak, hanem, ellentétben más korokkal, rendszerint nem kevésbé hatalmasak az alkotásban is. Az alkotás lépést tart az akarással. A legmagasabb és a legmélyebb, amit az emberi szellem valaha kitalált és megformált, ilyen korokban látott napvilágot. És az egyes emberek munkája csak oly tökéletes, mint a mindig új, meg új alkotások gazdagsága. Minden lélegzetvétele termékeny az ilyen kornak és a lélegzete nem is fogy el soha. Amit addig a századok nem tudtak megcsinálni, most játszva intézik el és hozzá nagyobb arányokban és büszkébben, mint ezelőtt álmodni is merték volna. Minden feladatnak, amit az emberek ilyenkor maguk elé tűznek, valami heroikus vonása van, mert mindegyikben az egész hatalmas kor energiája él és mintha a kor maga, láthatatlan kezekkel bár, minden legkisebb munkában is részes lenne. Ezért mindenben, ami ilyen korból való, kivétel nélkül rajta van az elmulhatatlan örök érték bélyege. Ezzel természetesen nem azt mondtuk, hogy ilyenkor kivétel nélkül a tényleg legjobbat produkálták; mert az elérhető tényleges magassága attól függ, hogy a kérdéses kornak miféle eszközök állanak rendelkezésére új problémáinak „megoldásához”, függ a megelőző kor érettségétől és fejlődési fokától. Az eszközök sokaságával és érettségével, (melyek csak az alkalmazást várják) nő a korban a bátorság, a tetterő is és a teljesülések summája is, de megfogynak, bátor ígérek és vakmerőségek maradnak olyan korban, amelyben a múlt öröke, eszközei primitívek és fejletlenek. Ezért a mértékek is csak relatívek lehetnek, de mégis igaz, ha az ilyen korokról azt mondják: látszólag minden a tökéletesség magasságaiban él bennük.

Ez a lényege és a sajátsága azoknak a koroknak, amelyekben egy új gazdasági elv lép az emberiség történetébe; és ez teszi olyan nagyszerű színjátékká az ilyen forradalmi korokat. Csak a „maga nyugalmaért” reszkető filiszter érez titkos borzalmat vele szemben. Az emberek, akik még ideálokat látnak a törekvő emberszellem előtt, nem győzik eleget nézni az ilyen korok csodáit, titkos irigységgel néznek azokra, akiknek megadatott, hogy ilyen korban élhessenek; mert ezek felkúsztak az emberiség csúcsaira és látták, amit elérni a legnagyobb szerencse, ami embert érhet. A haladás minden tudatos harcának legforróbb vágya hát, hogy újból elkövetkezzenek ilyen korok és mennél hamarabb, mert akkor az emberi alkotások ismét sugárzó csodával

Nő fürdőruhában

Fametszet a Jost Ammanns jelmezkönyvéből. 16. század

II. melléklet

Az élet örömei
Fametszet Beham-tól 16. század

fognak megtelni. Csodákkal és kinyilatkozásokkal, amelyek még sokkal nagyobbak lesznek, mint valaha azelőtt. Mert azok az eszközök, amelyekkel a jövő emberisége új problémáit megoldja, sem relative, sem positive nem lesznek fejletlenek, hanem éppen a leggazdagabb fejlettségben állnak előttünk. Meg lesznek akkor adva a legnagyobb alkotások előfeltételei, mert az új kor egy olyan osztályt talál, amely már előre tudatosan és világosan dolgozott ezért a célért és nemcsak egy Ulrich von Hutten, hanem százezer fog állni soraikban. És akkor Hutten szavával ismét „gyönyörűség lesz élni”, — sőt a legnagyobb gyönyörűség!

Ilyen kor volt a renaissance. Más szavakkal: Mindaz, amit leirtunk és megrajzoltunk, akkor vált valóra az európai kultúrában, amikor az új gazdasági elv — az árutermeléshez való fejlődés és a belőle származó pénzgazdaság — a 14. és 15. században másodszor lépett Európa világtörténelmébe és meghúzta a középkor határvonalát. De amikor ez a fejlődés határt szabott a középkornak, egyúttal egy teljesen új kor születési dátumát is jelentette és két évszázad alatt a paraszti és kézművelési termelés faluközösségbe szorított kicsinyességéből a világkereskedelem vakmerő magasságaihoz vezetett és ezzel a modern kapitalizmushoz rakta le az első lépcsőfokokat.

A renaissance forradalmi jelentőségét nem könnyű túlozni, hiszen az új kor legnagyobb forradalmi korszaka volt. Ez a forradalom épp oly nagyarányú volt terjedelmében és tartalmában, mint mélyenjáró jelentőségében, mert magába foglalta az egész civilizált Európát és nem fejezte be körutját előbb, amíg a benne fellépő új principium mindenütt diadalmasan utat nem tört magának, s az európai emberiség leghatalmasabb korszakát hozta létre az antik világ összeomlása és kimulása óta. A renaissance a kezdete az emberiség új történetének. Altala és vele keletkeztek a kultúra legfőbb birtokai: a nemzetek és nemzeti nyelvek. Addig sem az egyik, sem a másik nem volt meg.

Az államok azelőtt alig voltak egyebek számtalan, egymással ellenséges érdekcsoport vad tülekedésénél és éppen azért csak a leglazábban voltak egymáshoz fűzve. A kicsiny faluközösség, a középkori társadalom szervezeti formája, amely gyakran csupán egy falut és legfeljebb néhány egymás mellett fekvő falut foglalt magába, különálló világ volt, mely mindent magába zárt. Aki nem volt a faluközösségnek — az illető kicsiny községnek a tagja, — teljesen jog nélküli maradt és mindenütt idegenként szerepelt. Minden, ami másik faluközösséghez tartozott, külföld volt és ezzel egy másik világhoz tartozott, ahová csak egészen primitív hidak vezettek át és amely ellen a legtöbbször még harcot is viseltek. Mert ennek a sok másik világnak megannyi

más érdeke volt, mellyel a legjobb esetben egykedvűen állottak szemben, mert érthetetlen volt a szemükben, de épp oly gyakran állottak ellenségesen is szembe, mert a maguk érdekét veszélyeztette. Ezerfelé tépett, a falu tornyán túl nem látó gondolkodás volt tehát szükségképpen a középkor szellemi strukturájának a lényege. Még a nyelv sem tudta egyesítő köteléssel összeölelni az egyes tartományokat. Mert ahány nyelv, annyi dialektus választotta el őket egymástól, ezeket pedig épp oly nagyra tartatták, mint a falu határait; és már a legcsekélyebb távolságokban oly kevésbé értették meg a különféle dialektusokat, mint akármelyik valóban idegen nyelvet. Minden egyes ilyen országocskában ezerféle idegen nyelven beszéltek. Csak a legnagyobb szükség idején fedezték fel az egymáshoz közelfekvő kerületek közös érdekeiket: de azután mihamar ismét szertefutottak, amint az egyesülés kényszerítő okai eltűntek.

A középkor gazdasági alapja határozta meg ezt az állapotot. A középkor a termékek gazdaságán alapult. Mindent csak a saját használatára termelt mindenki és rendszerint mindent maga termelt mindenki, amire szüksége volt: táplálékot, ruhát, lakást, munkaeszközt. Az egyes ember egész nyilvános és magántevékenységének köre nem volt egyéb, mint a termelő és családja, a faluközösség és mindenekelőtt az a feudális ur, akinek adót kellett fizetnie. E körön belül fedezték minden szükségleteiket és ennek a körnek a termelő erejére szorítkozott is minden szükségletük. A feudális ur biztosította őket mindennemű védelemről az ellenség ellen; éppen ezért fizettek adót neki. Az ilyen társadalmi élet gondolatvilágában, amely kizárólag elszigeteltségben és kicsiny csoportok zárkózottságán nyugodott, különféle néprétegeket összetartó közös nézeteknek csak nagyon alárendelt helyük lehet. A kölcsönös közlekedésre való kedv például nem fejlődhetett ki, így nem is ismerték az országutakat. Kiépítésükhöz, amihez közös együttműködés kellett volna, sehol sem serkentett a társadalmi szükséglet. Ellenben az egyes csoportok szűkre szabott érdekszempontjai minden jelentéktelen érdekellentétet még jobban kimélyítettek és megörökítettek. Mindez az egyetlen magyarázata az őstermelés hosszú tartamának; ott, ahol a földrajzi helyzet még közrejátszott, elhatároló folyók, hegyek és mocsarak mentén, minden természetes forgalomtól félreeső vidékek helyén, amint azt régieskedő romantikusok elképzelik, még azért is tarthatta oly sokáig magát, mert állandóan újból kifejlesztette magából azokat a föltételeket, amelyek megerősítették; de örökké még sem tarthatott, hanem el kellett mulnia, amikor fennállásának ellenséges elemei, melyeket ugyancsak kifejlesztett, a fejlődés egy bizonyos fokához érkeztek. Ez az őstermeléssel szemben ellenséges és végül megdöntő elem természetes tenden-

ciája volt az állandóan egyszerűbb formákra törekvő munkamegosztásnak, amely először az önálló kézművességhez és végül a kereskedelemhez vezetett. E fejlődési eredmény folytán a kézművesipar új hatalommá lett a régi mellett, amit végül is belső szükségyszerűség szerint le kellett gyűrnie. A munkamegosztás tendenciája magától értetődően természetes jelenség, mely mindenütt magától kialakul, mert ez az elkerülhetetlen eredménye annak a mindig és mindenütt meglévő törekvésnek, hogy a munka folyamata mennél egyszerűbb és így mennél racionálisabb legyen. A munkamegosztás első formája mindenhol a produktív és in produktív munka elválasztása volt, vagyis a védelem kötelezettségének áthárítása a szervezet bizonyos tagjaira, hogy a többiek lehetőleg zavartalanul és veszélytelenül láthassanak produktív munkájuk után. Az idők folyamán aztán mennél inkább urrá lett az ember a maga munkaeszközén, mennél ügyesebben tudta tehát kezelni, annál inkább kiterjedt a munkamegosztás a produktív munka valamennyi területén, mert így mindenütt fokozódtak az eredmények. Ezen az úton fejlődött ki végül az önálló ipar. De minthogy ennek a termékei messze túlhaladták az egyéni és faluközösségi szükségleteket, végül is szükségessé vált, hogy a fölösleges munkatermékeket kicseréljék más csoportokkal. Ez viszont vásárok, piacok keletkezését idézte elő, amelyek a forgalom természetes csomópontjain helyeződtek el. Ezzel azonban a rablótámadások ellen való biztosítás is szükségessé vált; azok a kincsek, amelyek az ilyen helyeken felhalmozódtak, egyre kísértésbe hozták nemcsak a környék, hanem idegen népek kincssóvárgását és olyan helyeken, amelyek hajózható folyók mentén feküdtek, a kalózkodót is. Így meg kellett indulnia a falu megerősített várossá való fejlődésének.

Eredetileg a kölcsönös cserénél csak arról a fölöslegről volt szó, amit a saját szükségleteiken felül termeltek, valamint az árunak áruért való kicseréléséről. Ez volt az előkészület kora és ez jellemzi a végéhez közeledő középkort. A munka egyre fokozódó termelőképességével, az ipar folytonos növekedésével végül odáig jutottak a dolgok, hogy ezután már csakis a csere számára termeltek, vagyis a kereskedelem számára.

Ez lett azután az egyedül fontossá és ez az, ami az új kort a régitől megkülönbözteti, mert ezzel született meg a legforradalmibb faktor: a pénz. A pénz az a nélkülözhetetlen csereeszköz, amire az árutermelésnek szüksége volt. Az őstermelés korának, mely csak a saját használatára és a faluközösség szűk körének termelt, nem volt szüksége csereeszközre. A földesurak szintén természetben rótták le adójukat, mert ezzel elvben, mindig csak az ő, meg a katonái munkáját végezték el, akik a közös védelem érdekében maguk nem dolgozhattak.

A pénz először csak megbolygatta, azután pedig szétrobbantatta a középkori, feduális termelő módot. „Mennél inkább fejlődött az árucseré, annál nagyobb hatalommá lett a pénz. A pénz volt az az áru, amit mindenki elfogadott, ami mindenkinek kellett és amiért mindent meglehetett kapni: mindent, amit a feduális termelési mód nyújtott, személyes szolgálatot, házat és udvart, ételt és italt, de már egy sereg olyan tárgyat is, amit addig a családok otthon előállítani nem tudtak, tárgyakat, melyeknek a bírása egyre nagyobb szükséglet volt, s amelyeket másként megszerezni nem lehetett, mint pénzzel. A pénzt szerző, árut termelő, vagy áruval kereskedő osztályok egyre nagyobb jelentőségre tettek szert. És a céhmestert, aki segédeinek törvényesen megszabott számával csak mérsékelt jóléthez juthatott, nemsokára tulszárnyalta a kereskedő, akinek a nyereségvágya mértéktelen, akinek a tőkéje határtalanul növekedett és ami ránézve nem a legkellemetlenebb volt, akinek az üzleti nyereségei roppant nagyok voltak.” (Kautsky, Thomas More). Ami azonban a legfontosabb: Itt ment végbe az, amit feljebb döntőnek mondtunk. Az új elvben, — az árukereskedelemben — amelynek kifejezője és állandóan forradalmi eszköze a pénz volt, olyan termelési mód jutott a történelembe, mely a társadalom addigi alapjának nemcsak egyes részeit aknázza alá, vagy rántotta el az emberek lába alól, — hanem a maga egészében vetett el mindent, az ember társadalmi léte teljesen új alapra került és ezzel új gyökereket is eresztett.

Ezzel azután az egész gondolkozás és érzés is új tartalmat kapott. Valamennyi nézet és eszme alapján megváltozott. Az árukereskedelem, amennyiben a kereskedőben egy teljesen új osztályt, a modern polgárság első formáját fejlesztette ki és amennyiben a többi, már meglévő osztályt alaposan átalakította, egészben új ideológiákat teremtett és ezzel új energiákat vitt a történelmi fejlődésbe. Hogy csak a legfeltűnőbbre utaljunk: Mint a saját használatára való termelésnek egészen határozott szűk keretei vannak, az egyesek személyes energiáját is csak nagyon szerény hajtóerők ösztönözték kiterjedésre a középkorban és a szellem ugyyszólván sohasem próbált önmaga fölé emelkedni. Egészen másként alakul ez az árutermelés korában, amely a világkereskedelemben vezetett. Itt már nincsenek határok. Ennek folytán az egyes és az összeség mögött is a legerősebb ösztönző erők állanak és minden mindig újból robban, minden a végtelen távolba, a mérhetetlenbe tör; az ész, a szellem itt mindig saját magán felül szárnyal, felette a mindenkori valóság korlátainak. Új ember született így meg, teljesen új szempontokkal.

Ez a mozgalom legkorábban Olaszországban és pedig Délolaszországban kezdődött. Ott keletkeztek a középkorban Európa és a Kelet között az első

kereskedelmi összeköttetések. A görögök és a szaracének először csak harcot kezdtek Itáliával, azután rájuk erőszakolták áruikat, — a régi recept — főleg selymet és fűszert. A tengerentuli kereskedelem is akkor kezdődött és pedig legelsőnek Konstantinápolyal. Délitáliát követte Északitália és sorban Spanyolország, Franciaország, Németország, a Földközi-tenger menti országok; mert a szükségletek mindenhol az árutermeléshez vezettek, míg a kereskedelem végül mindenhol világkereskedelemmé fejlődött és ezzel lépésről-lépésre kivezette az európai emberiséget a középkorból.

Ennek a forradalmi átalakulásnak a 15., főleg pedig a 16. század volt a csúcspontja. Ha a trecentót és quattrocentót mindenütt a megsejtések korának tekinthetjük, amikor az első tavaszi fuvallat járta végig a világot, viszont a cinpucentót hasonló mértékben a legteljesebb megvalósulások korának tekinthetjük. Küszöbén a termelés legnagyobb szerűbb dokumentumai állanak. Gondoljunk csak a művészet nagyszerű megnyilvánulásaira; valamennyi ország között itt keletkeztek a legérettebb és legszebb alkotások minden objektív művészeti téren, a nyelv legmélyebben és leghatásosabban csengett az irodalomban, a piktúra a legragyogóbb gazdagságát, a szobrászat a legtökéletesebb formákat, az építészet a legimponálóbb vonalakat teremtette meg. Gondoljunk aztán a kereskedői vállalkozó szellem hatalmas eredményeire a különféle felfedezésekben. A növekvő kapitalizmus hajszája a nemes fémek és fogyasztó piacok után bátran és vakmerően hozta létre a felfedezések nagy korszakát. Új kontinensek és tengeri utak felfedezése a legfontosabb emelői lettek a gyors fejlődésnek. A civilizált emberiség ezzel az egész vonalon átlépte Európa természetes határait. Ha a templom univerzális volt, úgy a tőke, mely üzleteket és hasznot kívánt mindenütt, a világkereskedelem jelében kozmopolita lett. Nemcsak a katolikusokat, hanem az egész vásárló emberiséget boldogítani akarta a maga üzleti praktikáival. Pogény-e, zsidó-e, vagy keresztény, már a fejlődése kezdetén is oly mindegy volt a tőkének, akár ma, ha csak üzletet lehetett kötni az illetővel.

Európában ellenben ugyanekkor a tőke épp oly erőteljesen forrasztotta össze a nemzeti államot és teremtette meg a nemzeti nyelvet, ami csak látszólag áll ellentmondásban különben kozmopoliti tendenciáival. Európában a kereskedelmi tőke érdekeinek azért kellett összefoglalóan és így államalkotóan hatnia, mert a decentralizált feudális nemességgel és az egész feudális társadalommal homlokegyenest ellenkező érdekei voltak. Mindenütt centralisztikusak az érdekei. A kereskedelmi tőke profitja annál inkább fokozódott, mennél erősebb központi hatalom állott mögötte, amely érvényt tudott szerezni országának nevének, vagyis: kereskedelmi érdekeit, követeléseit és jogait meg

tudta védeni a külföldön. Ezért is állott a kereskedő — és vele a városok, mert ő volt a város reprezentálója — mindenütt a fejedelmi hatalom pártjára, amely ugyancsak mindenütt — az egyik országban kevésbé, a másikban erősebben, — harcban állott a decentralisztikus feduális nemességgel. Mivel-hogy a kereskedelmi tőke érdekei egységesek, tehát minden vonalak azonosak voltak, ennek az érdekeknek győznie is kellett minden vonalon. Az abszolút fejedelmi hatalom és a maga különérdekeit képviselő kismemesség harcai szintén az egész vonalon az abszolút fejedelmi uralom győzelmével és a feudális nemesség vereségével végződhetnek csak, hiszen a nemesség képviselte a történelmileg túlhaladott gazdasági módot. Ez volt a történelem logikája. Mint-hogy azonban kivétel nélkül és mindenütt ehhez a győzelemhez vezetett, ez egyben a szilárd nemzeti államok feltarthatatlan keletkezését és növekedését jelentette, ellentétben a laza és kifelé tehetetlen államszerkezettel, mely a középkori termelési módnak megfelelt és ezért a feudalizmus korában minden birodalom formája volt. A nemzeti államoknak ebben a korban való szembe-tűnő kifejlődése ezért tényleg csupán a kereskedelmi tőke gazdasági érdekeinek az eredménye. A nemzeti államok kialakulásával szükségképpen a nyelv is egységessé vált, nemzeti nyelvek fejlődtek. A feudális időkben az egyes vidékek gazdasági érdekeinek megfelelően, százféle dialektusra oszlott a nyelv. Egy-egy vidék dialektusa nem kis részben speciális gazdasági szerkezetének, tehát külön társadalmi életének az eredménye. A szilárd nemzeti államok kialakulásával a dialektusokból egységes nemzeti nyelvnek kellett fejlődnie: a közös és egységes gazdasági érdekű új összesség nyelvbeli formája. És éppen ezért a nagyvárosokból, azokból a helyekből, ahol az államalkotó erők legerősebbek voltak, kellett a nemzeti nyelvnek kiindulnia és onnan is indult utjára.

A nemzeti állam és a nemzeti nyelv a legfontosabb eredményei ennek az átalakulásnak, mely a 14—16. században történt; végső soron a leghatalmasabb vívmánya, mert a nemzeti állam és nyelv volt a föltétele az emberiségben a legerősebb erők kifejlődésének. Egyben alapjai is a legnagyobb szociális erénynek is, a szolidaritásnak.

Ez annak a kornak általános jellemvonása, a renaissancenak az alaptendenciája. Ha azonban a renaissance-ot nem csak alapjaiban, hanem tömértelen ellentmondásában is meg akarjuk érteni, azokban az ellentmondásaiban, melyek nyomban feltűnnek annak, aki behatóbban foglalkozik velük, akkor természetesen nem szabad ezekkel az általános vonalakkal beérnünk, hanem inkább a részletekben kell elmélyednünk. És éppen erkölcsi tevékenységben különösen fontosak ezek a részletek. A társadalmi élet tömértelen ellentmon-

dása a legmélyebben befolyásolta a kor erkölcsét és itt is a legnagyobb ellentmondások képét teremtték meg.

Tudjuk, hogy arra a fokra nézve, ameddig a fejlődés a történelmileg esedékes feladatok megoldásában elérhet, döntően fontosak azok az eszközök, melyek egy új kornak a rendelkezésére állnak. Vagyis: az örökség, melyet elfoglal, az általános történelmi belátás terjedelme, amellyel számítani kell, végső soron meghatározza azokat az eredményeket, amelyeket az új kor szakadatlan fejlődésével elérhet. Ezt nem nehéz belátni. Mert ha az új érdekekkel új eszmék is keletkeznek és formálódnak, mégis, hogy csak egy körülményt említsünk, legelőször a régi kor köntösében lépnek fel — a régi mezben folytatják az új vitákat eleinte — és logikusan ezeknek a ruháknak a bő vagy szűk voltától függ, hogy az új kor miként tud masírozni bennük. Azok az eszközök, amelyeket ekkor talált az új kor esedékes feladatainak a megoldására, valóban nem lehettek volna fejletlenebbek, hiszen a feudális kornak a legtöbb irányban kezdetleges eszközei voltak.

Már ebből is világos, hogy a kor problémáinak megfejtése elé átgázolhatatlan akadályok állottak és hogy tényleg az elért eredmények minden nagysága és terjedelme dacára is csak tökéletlen alkotásokról lehet beszélni. És hogy ez a tökéletlen és félalkotás mégis oly büszke és impozáns eredményt tud felmutatni, ez csak azt bizonyítja, hogy mily mérhetetlenek voltak azok az erők, amiket az új gazdasági elv szabadított fel és fejlesztett ki. Még a művészetekre is áll az a tény, hogy a feladatok csak félig megoldva adattak át a jövőnek. A kor még itt sem tudta egész körét befutni, nem tudott elérni a legvégső határig, mert a még fejletlen valóság fele útján feltartóztatta. Gondoljunk csupán, hogy csak egy példát említsünk, a festészet egyik legfontosabb problémájára, a levegő ábrázolására, vagy helyesebben annak az atmoszférának a megfestésére, amely minden tárgyat körülvesz. Ez a probléma az egész kor idején hétpécsetes titok maradt. Amit ebben az irányban értek, csak bátor sejtések maradtak, de egyáltalán nem teljesültek. Tízszerezen áll ez azonban minden egyéb területére az életnek. Mindenütt nagyszerűen bátor fölfelétörés, mindenütt a legmeredekebb magasságokba merészkedik a vakmerőség úgy mint soha, az ókor elmulása óta és mint csak nagyon ritkán a renaissance óta, — de sehol sem érik el a csúcsok tetejét.

De meg a fejlődés nem is mehetett föltartóztatlan egyenes vonalban előre, hanem állandóan csak tört görbékben mozoghatott és azért számos helyen csaknem áthidalhatatlan ellentmondásokhoz kellett vezetnie annak a körülménynek, hogy a feudális termelőmód sok helyen nemcsak hogy nem szűnt meg, hanem teljes mértékben megmaradtak fennállásának létfeltételei.

A kereskedelmi tőke jelzett forradalmi hatása először csak néhány pontra szorítkozott, természetesen a legfontosabbakra és pedig azokra a helyekre, amelyek földrajzi fekvésük vagy történelmi helyzetük folytán a kereskedelem gócpontjai lettek. Tehát elsősorban a képződő nemzetek fővárosaira áll ez, amelyek ez időben fejlődtek fővárosokká. Sőt még ezekbe a dolgokba is hosszú ideig belejátszott a feudalizmus, mert hiszen a városlakók részben még nagyon sokáig földbirtokosok is voltak. Berlinben például még a 19. század derekán is. Néhány évtized alatt alakították át a városokban is a társadalom talaját, de a fejlődés szélességi irányában a városból a vidék felé csak nagyon lassan haladt. A földrajzi zárkózottság és elkülönítettség, amint már előzőleg is kifejtettük, minden országban és kerületben oda vezetett, hogy a feudális termelési módszer még évszázadokig is fennmaradt és az árukereskedelemnek csak nagyon korlátozott mennyiségben termeltek, hanem nagyrészt, mint azelőtt, önmaguknak és a község szükségleteinek és legfőlegb mé a szomszédos falvaknak.

A renaissance képe így két termelő mód sajátságos keveréke volt, az egyik a feudalizmus a maga különféle stádiumaiban, teljes virágzásától az elmúlásig, a másik a feltörő kapitalizmus a fejlődésnek ugyancsak különféle fokain. A gondolkozásban, érzésben és cselekvésben hasonló különbségekben jelentkezett ez és ugyancsak számos áthidalhatatlan ellentmondást keltett.

Ebből következik, hogy a legforradalmibb követelmények mellett, amelyeket gondolkozásban és cselekvésben felállítottak és amelyek éppen az erkölcsben a legvakmerőbb következményekhez vezettek, — hogy a rombolás és újrendezés korlátlansága és feltétlenül modern eredményei mellett a régi erkölcsi nézeteknek még ugyanannyi csökevénye hatott tovább, amelyek még valósággal a társadalom feudális talajában gyökereztek. Ezek a régi, lejárt ideák az új kor rohamainak végül annál lassabban adták meg magukat és annál kitartóbbaknak bizonyultak, mennél inkább hajótörést szenvedett az újonnan született tények logikája a meglevő kezdetleges valóságon. Ez pedig elkerülhetetlen jelenség volt, mely a 16. század közepétől minden téren bekövetkezett, mert a tartósan szerves továbbfejlődés föltételei sehol sem voltak megadva. Ez minden valóban forradalmi dolognak a tragédiája: Meghaladja önmagát és így a pillanatnyi valóság határait is, ennél fogva csakhamar kegyetlenül zúródik össze ezen a fejletlen, visszamaradt valóságon. A zűrzavar, mely ilyenkor keletkezik, rendszerint a „rég jó idők”-höz vezet vissza az itt lezajló homályos processzust. A természet állítólagos törvényei ellen való elkövetett bűnné lesz az emberek szemében minden, ami pedig a valóságban csak minden fejlődési folyamatnak elkerülhetetlen kísérő jelensége. Erény ellenben az

lesz, ami végül is az oka volt annak, hogy az új, a tökéletesebb, a történelmi logika pártján álló, természetellenessé formálódott...

Minden fejlődési irányzat csak az érettség egy bizonyos fokán leplezi le a maga titkait; a kapitalizmusnak, amely a világkereskedelem keletkezésével a 15. században lépett a világtörténelembe, először át kellett mennie azon a roppant kiterjeszkedésen, amely a 19. században következett be, hogy a lényegét és törvényeit megismerhessék. És éppen azért csak a mi korunkban vált lehetővé, hogy a 15. és 16. század zürzavarában meglássuk, ami abban a hatalmas korban organikus, logikus és lényeges, és hogy a régit az újtól tisztán meg tudjuk különböztetni.

2. Szépségideálok keletkezése.

Az ember minden dolog mértéke és az ember, mint fizikai jelenség és mint testi fogalom magától értetődő föltétele, mert eszköze a nemi erkölcsnek. Éppen azért e munka történelemelmondó részét azoknak a nézeteknek és ideáloknak a vázolásával kell kezdenünk, amelyek az ember testi mivoltáról a renaissanceban uralkodtak. Ez a kiindulási pont annál inkább kínálkozik itt, inkább mint bármely másik korban, mert ekkor ugyszólván egészen új emberiség keletkezett a civilizált Európában.

A teremtő korokban minden telítve van erotikus érzékiséggel. Mert „teremtő” és „érzéki” azonos fogalmak. Az erotikus-érzéki fizikai kifejezése a teremtőnek. Ezért minden forradalmi kor egyuttal kora az erotikus érzékiségnek is és ezért volt a renaissance, dacára a sok ellentétes tendenciának, mely keresztül-kasul járta, az érzékiségnek páratlan kora. Ennek a ténynek természetesen, minden életformában és az élet minden szellemi reflexében, a legnagyobb és a legkisebben egyaránt határozottan kifejezésre kellett jutnia. Minden, amiben a teremtő elv érzékileg tevékenykedik, előnyben részesül; ugyszólván már csak ezt tudják meglátni.

Az érzékiség lesz ennél fogva egyedül természetszerűvé. Ugyszólván az egyetlen elképzelhető lehetőség, amit a szellem, a logika megenged. Másként elgondolni sem lehet már a dolgokat. Ez a kor egyetlen észszerűsége. Nem, minthogyha ez tudatos cselekedet lenne, amit ugyszólván programszerűen

vivtak ki és valósítottak meg, — de a kor tegyen vagy alkosson bármit, — az érzékiség mindig erős hanggal csendül ki minden művéből. És mivel a teremtés egyúttal az életprocesszus lényege. ez magyarázza, hogy miért van rajta az örökérték bélyege mindazon, amit az ilyen forradalmi korok alkottak. Minden, ami valódi életet tartalmaz, halhatatlan, elmulthatatlan. És ez a halhatatlanság annál magasabb ormokig emelkedik, mennél nagyobb érzéki képesség fűtötte a keletkezése korát.

9. kép. Szatir és Nimfa.

Rézmetset A. Carracci-tól.

Magától értetődik, hogy az ember társadalmi életének minden szellemi tükrözése is érzékiséggel volt telítve a renaissanceban. Hogy az érzékiség általános tendenciája miként alakult ki a testről való nézetekben, — ezt akarja megmutatni ez a fejezet.

Minden kor és minden társadalom ideológizálja önmagát. És pedig minden szellemi megnyilvánulásának a formájában. Ideológizálja magát a filozófiájában, tudományában, jogrendszerében, irodalmában, művészetében, élet-szabályaiban és nem kevésbé a testi mivoltáról való elképzeléseiben. Az

utóbbi úgy történik, hogy határozott szépségtörvényeket állít föl és így megalkot egy típust, amelyet ideállá emel. Mivel egy kor valamennyi ideológiája a kor lényegétől függ — hiszen az ideológiák nem egyebek, mint egy kor főtrendenciájának sajátos élettörvényei és életérdekei átvitt értelemben — így tehát valamennyi ideológia annál nagyszerűbb és annál bátrabb, mennél hatalmasabb az emberiség győzelme az új korral és mennél nagyobbak a lehetőségek, amelyek így a kor számára adódnak. Így tehát a renaissance valamennyi ideológiájának nagynak kellett lennie. Ez a nagyság legmagasabbrendű kifejezésre bizonyára az ember művészi utánzásában jutott, ez azonban természetesen csak a kor testiségéről alkotott általános fogalmának tükrözése.

A renaissance testi dolgokban kénytelen volt onnan kiindulni, hogy az embert mint fizikai jelenséget újból felfedezze. Az aszketikus, határozott országhatárokhoz nem kötött, hanem a középkornak a katolikus templom egész hatalmi körét behálózó világnézetében a test csak a halhatatlan lélek átmeneti és múltó hüvelye. Amint pedig a középkori világnézet a legmagasabb fogalommá és az élet egyetlen céljává fejlesztette a földöntúli lelket, a lélek testi hüvelyének, mert annak végső céljaiban mindig akadály volt, megvetendő függelékkel kellett súlyodnia. A test a középkorban csak a férgek és kukacok elege. A középkor ideológiája azért nem fejlesztette ki a testi embert vagy helyesebben: csak negatívan fejlesztette, tudniillik ahhoz a formához, amelyben földöntúli tartalmának rendelkezéseit a legkevésbé akadályozta: a lélek sémájává tette.

Ezzel természetesen nem akartuk azt mondani, hogy az érzékiséget a középkor teljesen kikapcsolta. Nemcsak hogy „a hus erősebb mint a szellem” minden korban és az érzéki élettevékenységet nem tudta kiszorítani az aszkezis, mint a középkori világnézet programja, de azonkívül is a feudális kor, mint minden más kor szintén nem volt egységes. Minden országban különféle osztályokra oszlott. És amint ezt az előbbi fejezetben bebizonyítottuk, az uralkodó osztály nagyon könnyen támogathat a tömegben egy határozott ideológiát, anélkül, hogy ő maga is ragaszkodnék annak a tételeihez, éppen így az aszkezisről szóló szigorú egyházi tanok sem tartották vissza az udvaronc feudális nemességét attól, hogy maguknak a szerelem szolgálatában speciális osztályideológiát teremtsenek, amely kizárólag az érzéki élvezetre irányult. A romantikus nőtisztelet, a lovagi szerelem korszakában éppen a maga perverz fonákságában volt nagyon realiztikus. A szerelmi társaságok tételei egyetlen szóval sem hivatkoztak a halhatatlan lélekre, de annál inkább a szerethető testre. És ha ebben az érzéki kultuszban az egyéni nemi szerelem első csiráit találjuk, a szerelmi szolgálatoknak hódoló nemesség mégis csak

egy süllyedő osztály volt és ezért az érzékisége sem volt egyéb az élvezet raffinementjánál; ez az osztály nem volt teremtően megnyilatkozó, hanem dekadens, játékos és ezért fajtalan. Ebből és hozzá a középkori keresztény világnézet ideáljaiból nőttek ki végül a lovagkor misztikus szerelmi ideáljai rendszeresített bujasággá. És ezt a lovagkor érzéki szépségideálja is teljes mértékben igazolja: nem volt egyéb, mint a testiek kiélezése a raffinált élvezet irányában.

Mindezzel a nemzeti kereteket és a tömegkulturát fejlesztő renaissance határozott ellentétbe került. A renaissance, minthogy feltörő osztály támogatta, a raffineriával az egészség erőtlől duzzadó ideológiáját helyezte szembe. És ezzel valósult valósággá a szó teljes értelmében. Lehozta az eget a földre és levetkeztette a dolgok misztikus jellegét. Elsősorban pedig az emberrel tette meg ezt.

Mivel a renaissance a világkereskedelmen épült és a felfedezések korszakát hozta magával, elszakította az embert a tulvilágtól, amelynek addig a tulajdona volt és a saját magáévá tette; mindenki vagy mint vevő, vagy mint eladó értékes objektuma lett érdekeinek. Ezzel azonban az ember a jelenségek világának közepébe került és pedig az ember mint fizikai fogalom és nemcsak mint a halhatatlan lélek nyomoruságos hüvelyke. Az objektum szubjektummá lett.

Ezzel teljesen új Adám és teljesen új Éva keletkezett. Nem, mintha az emberek önmagukban megváltoztak volna. Nem, csak az a program változott meg, amely szerint az embert „elképzelték”. Sohasem éltek a középkori szentképek tulvilágiárnyékalakjai, de a Rubens ellenkező értelemben tulvilági hősei sem. Más szavakkal: az az érzéki program, amelyet Adámról és Éváról ezután adtak, az ember megváltozott társadalmi létének megfelelően változott meg. És mint hogy minden új állapot mihamar kifejleszti a maga új ideálját, úgy ez is megfelelően alakult. Az ember, aki már nemcsak eszköze a tulvilági léleknek, hanem eszköze a földi életnek, következetesen ideális eszközévé fejlődött a földi örömeknek: ebből állott az ember új felfedezése.

Minden kor szépségideálja, mint előbb mondtuk, az illető kor alapjellegetől függ. Mert, mint ahogyan nincsen örök erkölcsi eszme, épp oly kevésbé vannak föltétlen szépség fogalmak, száz és száz ilyen van és a mértékük mindig a saját korukban van, épp úgy mint az erkölcsnek, mert egyformán szükséges és elválaszthatatlan alkatrészei az egyes kulturáknak. De az előrehaladott megismerés ezen a téren is olyan mértéket teremtett, amellyel a különféle szépségfogalmakat viszonylatba hozhatjuk egymással és kölcsönösen mérlegelhetjük őket. Ezzel a mértékkel megtalálhatjuk a fejlődés vonalát és felismer-

hetjük, hogy fel- vagy lefelé tart-e, előre halad-e, vagy oldalra elhajlik. Ez a mérték az egészséges, a természetes annak a hangsúlyozásában amit szépnek tartanak. A természetes egyjelentőségű az úgynevezett célszerű szépséggel, ami ismét a faji karaktertől függ. Itt még közbevetendő: minthogy Európában kizárólag az úgynevezett középeurópai faj a fontos, így tehát a célszerű szépségnek Európában mindenhol egyenlőnek kell lennie. Hogy mit kell a célszerű szépség lényegének megfelelően szépnek és azért természetesnek tekinteni? A férfiasság és nőiesség pólusai után való következetes törekvést. A lehető leghatározottabb kidolgozását mindazoknak az élettani sajátságoknak, amelyek a férfit a nőtől, a nőt a férfitől megkülönböztetik; a kategorikus kiirtását a nőiesnek a férfiból és viszont. Vagy röviden: a faji karakter világos kifejllesztése a nőnél és férfinál tökélességnek számít. Látjuk: a testiségnek ez a felfogása mindenképpen érzéki, mert a célszerű szépség sohasem egyéb mint erotikus szépség. Végül is az érzéki embert ezért emelik ideállá. Ez az ember, aki a legalkalmasabb szerelmet — és pedig szigorúan animális értelemben — erős nemi gerjedelmet ébreszteni a másik nemnél. Ha ez az egésze áll, áll a részletekre is, vagyis úgy a férfi mint a nő egyes szépségeinek értékelésére is.

Ebben az értelemben győzött a célszerű szépség a renaissanceban is és pedig a leghatározottabb mértékben, éppen mert forradalmi kor volt. Ekkor ünnepelte a célszerű szépség az ókor óta legnagyobb diadalait. Mert a teremő korszakok nemcsak egészségesek mindig, hanem bennük valósággal tobzódik minden az egészségtől. A férfit tökéletesnek, tehát szépnek akkor tartották, ha azok a fizikai ismertető jelek tüntették ki, amelyek nemi aktivitásának megfelelnek: erő és energia. Az asszonyt akkor tartják szépnek, ha a természetadta anyahivatásához testileg is a legelőnyösebben van megteremtve. Legelső a kebel, az élet tápláló forrása. És annál inkább jut jogaihoz, mennél előbbre halad a renaissance. A középkorral ellentétben, mely az asszonynál a keskeny csipőt és lehetőleg karcsu tagokat szerette, a renaissance-ban a széles csipőt, erős ágyékot, ruganyos combot részesítették előnyben.

J. B. Portas „Emberi fiziognómiájá”-ban, mely a 16. században Frankfurtban jelent meg, így olvasható az ember fizikai jelenségének leírása:

„Ennélfogva a férfiak a természettől nagy testűek, az arcuk széles, a felső szemöldökük némileg behajtott vagy meggörbitett, nagy szemek, négyszögletes áll, kövér és széleserű nyak, erős vállak és bordák, széles mell, beesett has, csontos és látható csipőmélyedések, vastagon erezett, egyenletes és erős combok és karok, kemény térdek,

vastagerü lábszárok, lefelé huzott lábikrák, arasznyi erü csomók, egyenletes lábak, nagy, jólformált és vastagerü kezek, erős, nagy és egymástól messze álló vállak, nagy, erős és bordákkal sűrűn ellátott hát, a hát és ágyék közötti hely egyformán szögletes és telihúsú, csontos, kemény ágyékok, kérges ülep, kemény és száraz hus, lassu járás, nagy és durva hang és így tovább. Kedélyüket és erkölcsüket illetőleg azonban nagylelkűek, rettenthetetlenek, igazságosak és becsületesek, egyszerűek és dicsőségre vágyók”.

Minthogy nagy teremtvágyában egyetlen forradalmi kor sem maradt a normálison belül, nem elégedett meg a normális alak kifejlődésével sem, hanem mindig túlozta a lényegest. És ezért a renaissance fizikai ideálját valósággal hősi nemzedékké fejlesztette. A férfinál nemcsak a széles mellet szeretik, hanem a herkulesi megjelenést; a férfi, mint már mondtuk, Herkules és Apolló legyen egy személyben. Az arcán erős energia vonásainak kell tükröződnie; ezért egyedül a sasorrt tartják szépnek. És szinte sikerrel produkálnak ilyeneket. Az angol renaissance angoljairól mondja Brandes Shakespeare-ről szóló művében: Az akkori idők fiatal angol lordja az emberiség egyik legnemesebb produktuma volt, valami középlény a belvederi Apolló és a diadalmas csődör között emberalakban; valaki, aki épp úgy a tett emberének érezte magát, mint művésznek.

A nőknél szeretik a nagy formákat, a csinosnál és kecsesnél többet; amint már szintén mondtuk, a nő legyen Vénusz és Junó egyben. A nő, akinek a fűzője duzzadó gazdagságról beszél, a legnagyobb értéket jelenti, azért aztán már a szűz is tekintélyes keblekkel pompázik. Brantôme szerint a felségesen épített nő a legnagyobb csodálatot érdemli, ha nagy, impozáns növésű, telt, tekintélyes a keble, széles a csípője és erős az ágyéka — kifejezetten a Venus Callipygos szépségei — teltek a karjai és ruganyosak a combjai, „amelyek ölelésükkel mintha óriásokat nyomnának agyon”. Ez Brantôme szerint a valóban szép, a király nő. Ezek a Rubens asszonyai, amint a három gráciákon halhatatlan életre kelnek. Az ilyen nők látása a legnagyobb öröm, mert bírásuk és szerelmük a legmagasabb gyönyöröket szerzi a férfinak. Egy szerelmi kalanddal kapcsolatban, amit Brantôme egy igen fenséges asszonyról mond el, így ír:

„Ezért érdemlik meg a pálmát a hatalmas nők, ha csak a gráciájuk és feleslegességük miatt is; mert ezekben a dolgokban, csakugy mint egyéb cselekedetekben méltányolják őket; épp úgy, mint ahogy

egy nagy és szép harci paripa vezetése százszor kellemesebb és több örömet okoz lovasának, mint valamennyi kis ponny ugratása”.

Ez az alaptendenciája a kornak, mely minden országon uralkodott, ahol az új fejlődési tényező akcióba lépett. Ezért aztán az eredmény annyiban hasonló, amennyiben mindenütt megteremtődött az új ember, amennyiben a testiség mindenütt az előtérbe tolódott és a testi szépséget mindenhol a hangsúlyozott érzékiség irányában találták meg, — ez első sorban közös mindenütt és egyuttal minden országban a legszembetűnőbb. És még egy második pontban uralkodott közösség: abban az eszközben, amellyel a kor új feladatát megoldották. Ez az eszköz mindenhol az antik világ szépségideálja volt, amely önmagától lépett fel minden országban, aminthogy ugyancsak önmaguktól nyultak vissza hozzá. Mert minden új kor visszanyul a múltnak ahhoz a gondolatformáihoz, amelyekben a maga problémáit látszólag már megoldva találja. És ilyenekül rendszerint azok kínálkoznak, amelyek egykor az élet hasonló tartalmát szolgálták — ebben az esetben tehát az ó-kor gondolatformái; mert az ó-kor szellemi kulturája egykor ugyancsak az árukereskedelemből fejlődött. De a közösség tényleg csak ebben a két pontban áll fenn. Ugyanez a tendencia és ugyanaz az érintkezési pont nem követelte meg, hogy a különféle országokban kialakuló minden gondolat is egyenruhát öltön, hogy egyetlen egy ideálban egyesüljön, amely így minden országnak egy és ugyanazt jelentette volna. Ugyanegy tendencia különféle szépségideálokhoz vezethet és kell is, hogy különféleképpen vezessen, ha az egyes országok történelmi helyzete mindig más. Mert a fajszepségről alkotott általános nézeteit minden ország épűgy a saját külön érdekei szerint változtatja, mintahogyan az erkölcsi törvényeit változtatja. És nem csak minden ország jár így el, hanem minden egyes osztály is. Minden osztály rendszerint megkonstruálja magának a maga Apollóját és Vénuszát. Ez a folyamat teljesen logikus és ezért minden osztályideológiának elválaszthatatlan alkatrésze. Mert a szépségfogalmak is a sajátos osztályérdekek következményei. Ennek az eljárásnak a tényét azóta, mert az eljárásnak a lényegét nem értették meg, többnyire a szépről alkotott „tökéletes vagy tökéletlen” fogalommal jelölték. Ami pedig az elképzelhető legferdebb fogalom-meghatározás.

Minthogy a történelmi helyzet a renaissanceban minden országban más volt, a különféle országok szépségideáljai, ha a lényegesben egyenlők is, a részletekben mégis elkülönöződnek egymástól: Itáliának másokat kellett alkotnia, mint Franciaországnak, Németországnak, Hollandiának és egymás között mindnek különbözőnek kellett lennie, mert mindezekben az orszá-

gokban a különböző osztályoknak egymáshoz való hatalmi viszonya is különböző volt. Ezért is van a renaissanceban a célszerű szépségben felépülő fajideálnak annyiféle változata, ahány különféle fokozat van az akkori társadalom fejlődésében. Itália, Spanyolország és Franciaország egész fejlődésüknél fogva arisztokratikusak voltak, ott tehát a szépségfogalmaknak arisztokratikus ideállá kellett testesülniök és Apolló meg Vénusz tényleg arisztokratikusak is. Az ember eszményi típusát itt valósággal istenfajjá fokozták, mely a földi élet minden kicsinyességétől megtisztul. Ahol, mint Olaszországban, a természet is segítségül jött, természetesen a legnagyobb formája keletkezett ennek az ideálnak, amit itt még lényegesen támogatott az is, hogy az ókor gazdag maradványaiban és ennek teljesen soha ki nem haló tradícióiban a feladat megoldásához a legfejlettebb eszközök állottak rendelkezésre. Másrészt azonban Franciaországban és Spanyolországban, ahol az abszolutizmus már a társadalom egész szervezetét behálózta, a nő szépségideáljának olyan irányban kellett fejlődnie, amely a nőt egyuttal mint a legdelikátabb élvezeti tárgyat jelenítette meg. Németország társadalmi helyzete igazában kispolgári volt; társadalmi képét főleg a kézműves ipar adta meg, amely akkor legvirágzóbb korát élte Németországban, — ennél fogva a szépségtypus is teljességgel kispolgári volt.

Hollandiában a polgári fejlődést a legszolidabb és legtömörebb alapokra helyezték, robusztus és egészséges ennél fogva minden vonalon az a típus, amely ott szépségideállá lett. Flandria a 16. század végén a legnagyobb gazdasági fejlődés útján volt, azért nőttek itt Rubens emberfölötti formái a legmagasabb szépségfogalmakká.

Igy különbözik el akkor egyik ország a másiktól, hogy aztán egyszerre persze épp oly feltűnően egyesüljenek más dolgokban: mert az egész kultur-emberiséget hatalmas, forradalmi ösztön járta át, a kor szépségideáljait kivétel nélkül nagy, heroikus vonás jellemezte. Ez az öröktartósság bélyege, amelyet a nagy forradalmi korok mindenkor rányomnak a produktumaikra.

FURINI: VÉNUSZ SIRATJA ADONISZ HALÁLÁT

3. A testi szépség kultusza.

Amit egy kor a pajzsára emel, azzal mindig kultuszt is űz. Ez a kor a fizikai embert emelte pajzsára és vele minden országban a renaissance egész ideje alatt a legnagyobb kultuszt űzte; ennek a kornak ez volt a legmagasabb és egyúttal az élet legistenítettebb fogalma.

Minden kultusznál az általánostól rendszerint nyomban az egyeshez térnek át, a részletfestéshez. Száz egyes szépséget fedeznek fel és minden egyesből egy-egy ideálformát alkotnak. A renaissancenak minden egyes testi bájra alkalmazott szépségkodexe, okirati bizonyítéka, úgy az uj ember-felfedezés tényének, mint annak a kultusznak, amit a testtel űztek.

Ebben a szépségkodexben az asszony bájai ugyan nem állnak legfelül, de mindenesetben ott vannak az előtérben. A nő szépségének szentelték a legterjedelmesebb, a legbehatóbb analízist. És ez egészen természetes is. Mert nemcsak azért gyakoribbak azok a konstrukciók, amelyeket a férfi alkot magának a nő szépségéről mint azok, amelyeket a nő alkot magáról a férfiről, mert ez a férfi aktivitásának teremtő következménye, hanem mindenekelőtt azért, mert a férfi aktivitása teljesen megokolja, hogy a férfi mindig a kereső, a nő ellenben a keresett. Természetes, hogy a nő is keresi a férfit és pedig minden korban, sőt talán még koncentráltabb módon mint a férfi a nőt, de a nő sohasem kereste világos, érthető szavakkal. A férfi keresésének pedig ez a lényege. És a férfi éppen ezért tudatja a nővel a fizikai külsőről való kívánságait oly világos követeléssel és leírással.

Harminchat határozott szépséggel — ez a legmagasabb szám, mások szerint csak tizenhármat, huszonhárom és huszonhét — „birjon egy asszony, ha tökéletesnek és kíváncsnak akar látszani”. Ezeket a szépségeket részben alakilag, részben színnel jelölik; és hogy még jobban értelmezzék, ideálját azonkívül még mindenki határozott városok és országok asszonyaira való utalással illusztrálta. A kölni nők a szép kezükről híresek, a brabanti nők a szép hátukról, a francia nők a szépen ivelt hasuk miatt, az osztrák nők tekintélyes keblükért, a sváb nők a Venus Callipygos különös szépsége miatt és a bajor nők főleg azért az ékességükért híresek, ami már a legintimebb női szépséghez tartozik, — az ember pontos és mit sem akar feledni és felemelkedő osztályok különben is sohasem prüdek. Éppen azért igen gyakran ezzel sem érik be és még sokkal intimebbek a leírásokban. Egy asszony, aki valóban szép akar lenni, nem rendelkezhet tehát csupán e szépségek egyikével,

hanem minddel birnia kell: „Amelyik asszonynak tehát szép a teste, ez lenne a csodaszép nő persze” írja Eyb lovag emlékirataiban. Ezt a szépségkodexet minden ország rimekbe és mondókákba szedte. A különféle dokumentumok összehasonlítása egyébként azt bizonyítja, hogy bizonyos városok nézetei a női szépségről teljesen különbözők voltak. Az egyiknek a flandria nőn a háta tetszik, a másiknak viszont a karja, a harmadiknak a combja, a negyediknek a keble, az ötödiknek meg „a husos postériája”. Hätzlerin Klára versikéiben a sváb nőknek a keble az, ami különösen kitünteti őket, ellenben a lengyel nő az, aki a legcsábítóbb mértékben bírja a Venus Callipygos szépségeit. De nemcsak a német birodalom mutathat fel ilyen rimekbe szedett szépségkodexet, vannak ilyenek a latin, francia, spanyol, olasz és a többi irodalomban is. Prózában is sok változata van. Elég ha itt csak Bebel facetiáira utalunk.

Ennek a kultusznak megfelel a szerető és általában a nő legnagyobb istenítése.

A nürnbergi farsangi játékok dicshimnusszal vannak tele a nő testi szépségeiről általában. Szellemről nem sok, illetőleg egyáltalán nincs is szó ezekben. Sohasem a szellem, nem is a lelki nemesség az, ami körül forognak, hanem mindig csak a test, mely különféle bájával csalogatja szerelemre a férfit és csakis ezek a dolgok méltók a szerelemre és hódolásra. Ezt egyébként éppen a farsangi versek sokkal világosabban is kimondják.

Az egyes szépségek közül a lelelkesebben a kebel szépségéről énekelnek. A kebel fehér elefántcsontból való, Vénuszdomb és cukorlabdacs, úgy simul a fűzöhöz, mint „a felkelő tavaszi nap”, úgy „duzzad mint két előremeredő dárda” és így tovább. Neki szentelik mindenfelé a legtöbb dicsénetet. Ahol csak egy hang csendül, hogy dicsérje a nőt, elsősorban és leghangosabban a keblet dicséri. Hans Sachs éneklí: „Ein Hälsein und ne Kehle weiss, Darunter ich zwei Brüstlein preis Mit blauen Äderlein geziert Und hin und wider dividiert”. De a lelelkesebb himnuszokat ebben a korban mégis Clement Marot énekelte a női kebelről.

A fenséges dalhoz, melyet az irodalomban énekeltek a kebelhez, nem csak méltó az, ami az objektív művészetekből csendült feléje, hanem még messze felül is multa. Soha a festészetben nem ábrázolták a kebel nagyszerűségét oly büszke lelkesedéssel mint a renaissanceban. Ideálisan szép képpé varázsolása egyik kimerithetetlen művészi motivuma marad ennek a kornak. A kebel ebben a korban a szépség legnagyobb, legpompásabb csodája és ezért napról-napra elég alkalmat találnak, hogy fessék és rajzolják és ezáltal dicsőítsék. Bármit ábrázolhattak az asszony életéből, mindig alkalom volt

arra is, hogy egy új strófát szenteljenek a kebel dicsőségének is. És mindig az egészséges, természetes szépség az, amit dicsőítenek — a célszerű szépség. Vannak keblek, amelyek arra teremttettek, hogy utánuk kapjunk, hogy az élet erejét igyuk belőlük.

A kebel kultuszát csak egy közelíti meg: az a lelkes dicsőítés, amelyben a legintimebb női bájat részesítik. Nincs nyelv, mely számtalan dicsőítő éneket ne tartalmazna különös szépségeiről és ékeiről. A legtöbb ilyen hódolás természetesen szinte szemérmetlenül világos; de éppen ebben nyilvánul meg a renaissance robusztus teremtménye. A dicsőítés gyakori formája volt, hogy afölött vitatkoztak, vajjon a szerető alsó vagy felső fele a jobbik rész. És a kebel minden dicsőítése mellett is rendszerint az alsó rész mellett döntöttek. „A kebel csak azért oly szép, mert a gondolatot a legjobban vezeti a gyönyörnek ahhoz a helyéhez, — ez rendszerint a vita eredménye, — amelyiket igazában illet a babér. E legintimebb női szépség dicsőítésére a legjellemzőbb példa „a fehér rózsatövisről” szóló ősrégi elbeszélés. Ennek az elbeszélésnek a fabulája a legnagyobb mértékben durva, abban áll, hogy egy bizonyos fűnek, a rózsatövisnek az érintése által, a nő öle beszélőképességhez jut. Nos, egy szép szüzzel megesett, hogy egy szép napon fürdés közben valahogyan megfelelő érintkezésbe került egy ilyen fűvel és az öle nemsokára beszélni kezdett. A szüzet, aki tartott valamit a szépségéről, kigúnyolja az öle: hogy egyedül ő az, akinek a férfiak vágya szól. Ezen aztán összevesznek és elválnak egymástól. És az utóbbi állítása a nő legintimebb bájáról tényleg beigazolást nyer, mert ezek után már egyetlen férfi sem törődik vele, minden egyéb szépségei dacára. De a másik rész ugyanígy jár, természetesen más módon. Mindenholnan elkergetik, ahol csak mutatkozik a világon, mindig a legnagyobb megvetéssel bánnak vele. Végül mindketten találkoznak ismét, mindegyik elpanaszolja a másiknak a maga baját és ezért mindkettőt örülnek ismét egymásnak. Ez a mese tartalmában és formájában egyformán nyers, de mély szimbólum: a női szépségnek csak akkor van értéke ha igazi erotika hatja át, erotika egymaga azonban, mint pusztán ösztön, épp oly ellenszenves mint megvetendő. Ebből a fabulából különféle olvasmány van és pedig nemcsak német, hanem francia és mint egy etnológus közölte velem, olasz és spanyol nyelven is. Azonkívül a századok alatt a 19. századig különféle új feldolgozásai keletkeztek a mesének. Mint leghíresebbet, csak Diderot „Les bijoux indiscrets”-jét említjük.

Az objektív művészek ugyancsak adóznak ez intim bájak kultuszának és pedig gyakran nem kevésbé nagy szeretettel és lelkesedéssel írják le, részint nyers naivitással, részint pompás finomsággal. Gondoljunk csak Beham és

Aldegrevér számos ilyenfajta rézkarcára, Peter Flötner plakettjeire, Donatello Flórájára, hogy csak ezt a néhányat említsük.

*

Hogy a férfiszépség felfogása a renaissanceban hasonlóan tisztára érzéki volt, ezt már mondtuk és korszerű dokumentumokkal igazoltuk is. A férfitől megkövetelték, hogy Apolló és Herkules legyen egy személyben. De az utóbbira különös súlyt helyeztek. És miköben ezt tették, szépségkövetelményeikben még nagyon is szerények voltak a férfival szemben. Az asszonytól csaknem harminchat szépséget követeltek. A férfinál esetleg mindenről lemondtak és szükség esetén egyetleneggyel is beérték; ezt az egyet azonban mindennél többre becsülték, ez adta meg a férfinak azt a jogot, hogy az általa vágyott asszonnyal szemben a legnagyobb követelésekkel lépjen fel, sőt igen gyakran a legnagyobb osztálykülönbségeket is ez egyenlítette ki, a szolgát a hercegnő kegyeire érdemesített és a leggazdagabb menyasszonyt is kielégítette, ha a férj ezt hozta hozományul. És ez az egyetlen követelés az volt, hogy a férfi legyen jól felszerelve a szerelem munkájához. Nem mintha a többi férfiszépséget nem becsülték és elhanyagolták volna. Nem, megbecsülték, dicsérték és ápolták is. De csak annyiban élvezhette a legmagasabb elismerést, amennyiben ezzel a speciális képességgel együtt jelent meg. A férfi általános szépségét sohasem vették meg ez egy képessége árán, ellenben százszor az utóbbit valamennyi testi szépség árán. Itt szót emelhetne az az ellentmondás, hogy ez a férfi értékelésében örökké változatlan alapnézet, hogy éppen azért a világ kezdete óta találkozhattunk vele és minden korban egyformán egészen máig is. Ez ugyan helyes, de mégis mélyenjáró különbség van a különféle történelmi korok között. A renaissance ezt a tulajdonságot ugyyszólván a férfi legnagyobb kötelességéként proklamálta, az asszony egyéni kívánságát általános törvénnyé emelte. És pedig a legvilágosabb és legértetetőbb módon; amint alább látni fogjuk, ezt a követelményt még a divatra vonatkozóan is dokumentálta.

Az erre a tulajdonságra való világos utalás sem pozitív, sem negatív nem futó tréfa. Sőt az sem elegendő, ha azt mondjuk: a renaissance ritkán szalasztotta el az alkalmat, hogy ezt a csattanót alkalmazza, mert a nyersségének különösen megfelelt. Nem, ez ugyyszólván a főtéma, a középpont, ahonnan elindultak és ahová mindig vissza-visszatértek. Ez a speciális tárgya számos mulatságnak, ugyanannyi költeménynek, még sokkal több mondásnak és szólásnak, talányoknak, terjedelmes bohózatoknak, száz novellának, face-

tiának. All pedig ez minden országra. Ezzel a témával ép úgy találkozunk a német Bebelnél és Lindnernél, az olasz Poggionál és Cornazarónál, a francia Brantômenél és Rabelaisnél. De ép így még száz szerző nevét felsorolhatnók. Szemelvényeket azonban nem adhatunk ezen a helyen, tekintettel arra a leplezetlen módra, ahogyan a kor ezt a témát kezelte. Egyes címek felsorolása is fölösleges, mert a gyűjtemények duzzadnak azoktól. Ha a 15. századbeli nürnbergi farsangi játékokból megemlítjük „A molnárné farsangját” vagy a „Szép farsangi utójátékot”, ép úgy még egy tucatot tudnánk ebből megnevezni és ugyanannyit a többi városok és országok farsangi játékaiból. Ugyanez áll a facetiákra is. Csak egyetlen olasz közmondás-novellát említsünk a sok közül. Cornazarótól való, a címe: „Ő nem ő”. Különösen kedvelt formája e téma felhasználásának a negatív oldala: a szatirikus feldolgozása az asszonyok kijózanodásának és megbotránkozásának a vőlegényük, férjük vagy szeretőjük e képességihiányának felfedezésén, — a szűz, aki az utolsó pillanatban kiveri a gazdag házasulandót, a fiatal asszony, aki a házassága utáni napon „eladva, de nem férjhez adva” érzi magát, a hűtlen feleség, aki a hűtlenségét ezzel igazolja. E szatirák leggyakoribb formája egy állítólagos törvényszék előtt való vita arról a kérdésről, hogy milyen jogon mennyit követelhet egy asszony a férjétől. Ilyen szatira például a „Hallatlan tanuságtétele egy asszonynak, akit a férje nem tudott kielégíteni” című bohózat, valamint a meglehetősen terjedelmes tiroli farsangi játék, az „Egy válás”. Az utóbbi darabban nem kevesebb mint tiz személy lép fel, vádlónő, vádlott, bíró, szakértő, közöttük több asszony, mert hiszen ezeknek kell a legjobban tudniuk. ,

Bizonyára nem mondtunk sokat, ha azt mondjuk: éppen ez a felfogás egyike a legjellemzőbb és legfontosabb dokumentumoknak a renaissance érzelmi felfogására, a kor legbelsejét tárja elénk. Nem szabad ugyanis meg nem látnunk, hogy ez a felfogás nemcsak logikus, hanem elkerülhetetlen eredménye volt a kor teremtményének és azért ugyyszólván elválaszthatatlan tőle. Ez a felfogás a kor keretébe tartozik. A renaissance számos historikusa, akik ilyen vagy hasonló jelenségek ténye mellett elhaladnak, vagy pedig úgy mellékesen csak a nyers-erotikus féktelenség hallatlan kinövéseit látják bennük, ezáltal csak azt árulták el, hogy ennek a kornak belső lényegét egyáltalán fel nem ismerték és meg nem értették.

Mindezeknek következetesen megfelel az, hogy az érettséget ebben a korban a legmagasabbra értékelték. Nő és férfi az élet delelőjén. A férfi fizikai erejének és nemi potenciájának a csúcspontján, a nő nem éppen mint felvirágzó szűz vagy talán mint rügyező leányvirág, hanem abban a korban, amikor a formái egészen kialakultak és egész lénye az érzékeknek minden

jogát parancsolja és a legizzóbb teljesülést tudja nyújtani. A termést aránytalanul többre tartják mint a virágzást. Az asszony legszebb korának a harmincöt-negyven évet tartják. Százféle formában mondták ki, hogy az érett anyát fölébe helyezik a még bimbozó leányának, hogy az előbbi érett bájai erősebben csábítanak. Az a kebel a legkivánatosabb, amely már bugyogó forrás, ez csábítja és érdekli a férfiakat leginkább. Ez is egy ok, amirét a szoptató Máriát oly szívesen festik. És az asszony, akinek melléből víz patakzik, ezért is oly gyakran alkalmazott szökőkút-motivuma a 15. és 16. századnak. Ez a legtalálható képe a tápláló tulpatakozó erőnek. Gondoljunk csak mint példára a híres nürnbergi érénykutra; de száz más példát ép így említhetünk volna. És mind egyformán nagyszerű példái a kor teremő erejének. Az ilyen kutakból ünnepi alkalmakkor gyakran folyt a bor, amit a város vagy a fejedelem ajándékozott a népnek. A szép asszony fejlődő érettségében természetesen aztán a legnagyobb igényeket támaszthatta férje szerelmi képességei irányában.

Ugyanebből a szempontból magyarázható, hogy akkor, ellentétben más korokkal, a terhes asszony képét esztétikailag szépnek tartották. És pedig nem csak átvitt értelemben, amennyiben az anyaság szentségét tisztelték benne, hanem az áldott állapotot egyenesen érzékeny szépnek tartották. Erre, úgy hiszem, az is bizonyíték, hogy a terhes asszonyt gyakran ábrázolták a művészetben is és pedig a terhesség minden ismertetőjével. A legismertebb a Raffaelnek tulajdonított „La gravida”. További bizonyíték, hogy nem csak a terhes asszonyokat festették, hanem, hogy a meztelen nők piktorális ábrázolását is igen gyakran ebbe az irányba élezték ki. Gondoljunk itt van Eyck Évájára és számos hasonló női akt-ábrázolására. A műtörténészek ezt a tényt úgy igyekeztek megmagyarázni, hogy az illető piktornak véletlenül éppen olyan modellje akadt, aki a terhesség kezdő stádiumában volt, amit a festő nem ismert fel. És az ilyen képek relatív gyakoriságát azzal az állítólag általános tudatlansággal magyarázták, amellyel a terhesség ismertetőjeleivel szembe álltak. L. H. Stratz írja: egyszerűen nem ismerték fel a terhességet. Ez a magyarázat azonban elégtelen. Bizonyára önkéntelenül is festettek terhességet, mint a japáni, aki a milói Vénuszt másolja és önkéntelenül japáni módra formálja. De éppen azért integráló alkatrésze a kor nézetének az, hogy oly gyakran festették a nőt a terhesség állapotában. A kornak és vele a teremő művésznak szépnek kellett találnia ezt a típust, különben visszautasították volna az ilyen képeket és a művész nem festette volna ezt a típust, akár ismerte a nemszép végső okát, akár nem. Sokkal logikusabbnak tartjuk a terhes asszonyoknak nagyszámban való szereplését a nagy műtárgyakon,

ha így magyarázzuk: Ami a teremtőerőnek különös kifejezése, öntudatlanul is kiváltságban részesül és ugyancsak öntudatlanul mindent különösen abban az irányban hangsúlyoznak, amelyikben a teremtőerő megnyilatkozik. A szerelem által megtermékenyített asszony azonban formálisan szimbóluma a teremtő erőnek; érettsége, mely már gyümölcsöt hoz, annak a tökéletes fogalma.

Mindennek éppen úgy megfelel az is, hogy a renaissanceban a megöregedést valóságos szerencsétlenségnek tartották. A test, ami az élet főtartalma volt, akkor már nem tudta lényeges céljait teljesíteni. Az öreg asszony elfonnyadt formáival már nem izgatja a férfi vágyait; az öreg ember viszont az asszony vágyait nem tudja már kielégíteni. Nincs tehát nagyobb borzalom mint az öreg asszony és az öreg férfi és éppen azért gyakran brutális gunnyal és csúfolódással emlékeznek meg róluk. Minden irodalomban számos farsangi játék, bohózat és novella tárgyalja ezt a témát.

Mert a férfiban, mint az asszonyban is mindig csak a nemet látták, ennél fogva az is az öregség megvetéséhez tartozott, hogy az „ujból fiatallá lenni” mindkét nem leghőbb vágya volt. Természetesen inkább az asszonyé mint a férfié, mert az asszony virágzásának és öregségének kora aránylag rövidebbre szabott a férfinél és mert a kor nyomai nála gyorsabban és szembetűnőbben látszanak meg. Ez természetesen a férfiért való versenyküzdelmében is rendkívül megnehezíti szociális pozícióját, mert egyedül testének jó formáival kell csaknem minden esetben ezt a küzdelmet lefolytatnia. Ez az ő legfontosabb tőkéje, életének záloga. Innen leghőbb vágya, hogy mennél tovább fiatal maradjon. Ez az érthető vágy teremtette meg jórészt a megifjító forrás eszméjét, mely a 15. és 16. században oly gyakori motivum volt. Művésziileg a legjobb és azért joggal a leghíresebb feldolgozása e motivumnak Lucas Cranach képe Berlinben. Végtelen sorban vonulnak az öreg asszonyok a bűvös forráshoz: kocsin, lovon, hordágyakon, ölbenhordva szolgálától, targoncákon tolva cselédektől, sőt az ugyancsak öreg férjeik vállán sereglenek elő. Mert ők, akik már mindkét lábukkal a sirban állnak, akik az élet terhe alatt már réges-régen megrogytak, ők mind fiatalok akartak lenni még egyszer, mind újból akarják élni az életet, mindnyájan újból szeretnék a szerelem boldogító nagyszerűségeit adni és kapni. És az ifjító forrás csodát mivel. Öregesen meghajolva, kiaszott testtel és elfonnyadt keblekkel, a nyomoruság képe gyanánt lépnek egyik oldalról a vízbe és új életörömmel lépnek partra a másik oldalon, mint fiatal, üde teremtések gömbölyű formákkal és ruganyos kebelével, mely újból vágyat kelt a férfiakban. És az új élet nyomban tánccal, szeretkezéssel, enyel-

géssel kezdődik. És a legfontosabbat is, hogy ismét joguk és vágyuk van a szerelem munkájára, bebizonyítják nyomban a bokrok és sövények mögött.

Elterjedt népmonda és Brantôme egyik hölgyének ítélete szerint asszonyok számára, hogy fiatalok maradjanak, a legbiztosabb szer, hogy naponkint legalább egyszer egy erős ember ölelését élvezzék. A férfiaknak egyéb fiatalító kúrákat ajánlott a népmonda. Az olyan fürdő, amelyet a férfinak tíz szűz készít el és amely bizonyos aromás füvekkel és fűszerekkel van ellátva, „ismét megfiatalítja az aggokat”, vallja a nép. És ha azonkívül fürdő után még egy érintetlen szűzzel ágyba megy, másnap ismét ifjúként fog felébredni. Más verzió szerint fürdés után két szűz között fekve kell eltöltenie az éjszakát, hogy az ifjúság erejét újból visszanyerje. Az ilyen receptekben persze aligha van egyéb szimbólikus ábrázolása a fiatalság látása megifjító erejének. Természetesen a „tudomány” is egyre résen van, hogy százféle eszközzel adja vissza az elveszett fiatalságot. Kuruzslók, cigányok és öreg asszonyok részben kéz alatt, részben piaci módon utcákon, tereken kínálták eladásul a könnyen-hívóknak. Olyan téma ez, mellyel szintén találkozhatunk a farsangi játékokban.

4. A kor és a meztelenség.

A renaissance érzéki alaptendenciájának igen fontos dokumentuma a meztelenséghez való állásfoglalása.

Ekkoriban mindenütt bizonyos fokig elfogulatlanul állottak szembe a meztelenséggel. Így például még a 16. században is meztelenül tértek aludni. És pedig mindkét nem és minden korban. Igen gyakran férj, feleség, gyerekek a cselédséggel együtt egy közös szobában aludtak, anélkül, hogy bármiféle válaszfal is lett volna közöttük. És ez nemcsak a parasztnál volt így vagy a többi szegényebb népnél, hanem a felsőbb polgárság előkelőinél, sőt a nemességnél is. Még a vendég előtt sem szégyelték magukat, akivel egyébként a család gyakran megosztotta hálószobáját. Az asszony „ruhátlanul” tér ágyába a vendég előtt, akit néhány órával előbb ismert meg; ugyanezt a vendég is megteszi. És mindketten eleget tettek a szégyenérzet követelményének, ha „szemérmes mozdulatokkal” cselekedték ezt. És ha valamikor egy vendég vonakodott levetkezni, éppen a vonakodása volt elidegenítő.

Hogy ez a szokás meddig tartott, megtudjuk egy 1587-ből származó írásból, amelyben ezt a szokást még mint fennállót kifogásolják. Ennek az elfogulatlanságnak következménye, hogy férfi, asszony és leány és pedig ugyancsak a 16. században még, gyakran meztelenül szaladtak végig az utcán, ha a fürdőmester a fürdőhöz csengetett és legföljebb, ha egy spongyadarabbal voltak felfegyverkezve. Minthogy a fürdőházi életnek külön fejezetet szántam, itt nem megyek bele a részletekbe.

De nem is erre az elfogulatlanságra gondolunk itt, hanem sokkal inkább a szépséggel való tüntető pompázásra, amit dölyfösen és meztelenül az egész világ szeme elé vittek. A különleges testi szépség a renaissanceban csak nagyon ritkán maradt elhallgatott titok, amely csak rejtett helyen virágzott és csak a szobák otthonosságában nyilvánult meg, hanem ott csillogott és ragyogott az ünnepi termekben, a nyílt utcákon és piactereken, ahol minden ember néző és bíró volt. Kincs volt a meztelenség, mely gyakran az egész világ irigylését kihívta.

Elsősorban természetesen a női szépséggel pompáztak. A meztelen női szépséggel való pompázás pedig sokféle lehetett és különféle formákat ismert. A legnemesebb volt természetesen az, mely a művészettel párosult. Itt a pompázás abban állott, hogy az ember a feleségét vagy a szeretőjét meztelenül lefestette. Vagy teljesen meztelenül, vagy pedig egy kihívó dekolletageval, mint erotikus csodát ábrázoltatta. Híres ilyen képek a Venes del Tribuna Tiziantól, mely az urbinói hercegnőt ábrázolja, az a két festmény, melyeket Tizian II. Fülöp spanyol királyról festett, amint muzsikálva, a tekinteteknek teljesen meztelenül mutatkozó szeretője nyugvóhelye mellett ül. Nem kevésbé híresek Poitiers Dianának, II. Henrik szeretőjének portréi; II. Henrik egyébként junói szeretőjét több ízben ábrázoltatta meztelenül és pedig szoborként is márványba vésve és ezüstbe öntve. Gabrielle d'Estrée, IV. Henrik szeretőjét, ugyancsak több ízben festették le meztelenül. Hogy minde képekben az erotikus meztelenség kiállítása volt a fontos, valóban nem szükséges bővebben megokolni. Poitiers Dianánál főleg pompás keblének prezentálása volt a fontos. Hasonlóan festette Raffael Fornarinát, Tizian leányát Liviniát, Rubens így festette a Louvre egy egész termét betöltő himnuszát Medici Máriára. Ide tartozik továbbá az a meztelen portré-szobor, melyet a szép Farnese Julia készíttetett a Péter templomban elhelyezendő siremlékére.

Számtalan azoknak a női portréknak a száma, amiket jórészt az ábrázolt szép keblei miatt festettek. A szép kebel, mint mondtuk, korának legnagyobb csodálatát keltette. És azok a nők, akik ezzel a kitüntetett szépséggel különösen dicsekedhettek, sokszor megtették, hogy fűzőiket önként szétnyitották

és mellőztek minden leplet, hogy mindenki gyönyörűsége zavartalanul táplálkozhasnék e kincseken. Valóban minden tulzás nélkül el lehet mondani, hogy a férj vagy a szerető nem a kedvesét, hanem csak annak a keblét festette le, mert a renaissance számos női portréján a lepel nélküli szép kebel nemcsak a középpontja, hanem a fő lényege a képnek. Természetesen a kebel „portréhasznossága” a modellnek és a festőnek nem kevésbé volt fontos. Mint bizonyítékokat hasonlítsuk csak össze a szép Simonetta különféle ábrázolását úgy Boticellinél, mint másoknál, Paris Bordone és Paoló Veronese különféle portréit, Alphonso D'Avalosnak és szeretőjének a képét Tiziantól, a lotringeni hercegnő képét és így tovább.

A legraffináltabb formáját annak, hogy a testi szépséget és nevezetesen a keblekét művészileg ábrázolják, a szentképeken találták meg, főleg Szűz Mária ábrázolásain. A leghíresebb történelmi példa erre Sorel Ágnes ismert képe, melyet Jean Fouquet VII. Károly francia király kedveséről festett, szűz Máriát ábrázolva. A gyermek Jézus az ölében, lepel nélkül „la Belle des Belles”, ahogyan a gáláns korban mondták, kebleinek teljes pompáját feltárja a tekinteteknek. Természetesen mily csábító motivum! A Szűz Mária köntösében a legszentebb és a legmagasztosabb szimbolumot lehetett reprezentálni és amellett mégis lehetett a legvilágibb célt is szolgálni, földi szépségeit a legpikánsabb formában adni át a nyilvánosságnak. Ezáltal szentek és ördögök voltak egyszemélyben, csábító és szabadító nők. A női önérzet így a legnagyobb diadalait ünnepelhette. Ha a néző a szentképet imádva leborul, egyúttal a szép test csodáit is imádja, amely megmutatkozott neki. Ilyen okokból bizonyára még jónéhány szépkeblű nő követte Sorel Ágnes példáját és ezáltal világosan érthető, hogy a renaissance Mária képei mért keltenek oly kevésbé földöntúli érzéseket a nézőben: hiszen modell és festő ugyancsak nem gondoltak földöntúli dolgokra, hanem a földi dolgok legföldibbjét tartották szem előtt. Bizonyos mértékben ide tartoznak azok a maitresse-szobrok is, amelyeket hatalmas egyházfejedelmek több ízben a templomokban állíttattak fel, hogy szentek gyanánt tisztelve lássák őket. Mint egyetlen példára csak Sigismondo Malatestára utalunk, aki 1445—1450 között Szent Franciskának Rimiben pompás templomot építtetett és abban szobrot emeltetett szépséges kedvesének, Isottának.

Amde a szépséget nemcsak a megdicsőülő és azért némileg mindent heroizáló művészetben mutatták meg, abban a művészetben, mely a dolgokat elvonta a profán valóságtól és az ideálok magasságaiba emelte, nem, még sokkal tovább mentek a vakmerőségben, egyenesen pompáztak és büszkélkedtek a világ előtt a meztelenséggel és pedig az utcán körülvéve és meg-

bámulva tízezer kíváncsitól. A meztelenséggel való hasonló pompázást már az első fejezetben, megemlített szokásban megírtuk, hogy hatalmas fejedelmeket, akik vendégként érkeztek egy városba, meztelen szép asszonyokkal fogadtatták a város kapujánál. A történelem különféle ilyen fogadtatást regisztrál, mi itt csak XI. Lajos 1461-iki bevonulását Párisba, Vakmerő Károly 1868-iki bevonulását Lillebe és V. Károly 1520-iki látogatását Antwerpenbe említjük. Az utóbbiról Dürer közelebbről informál bennünket. Ő maga jelen volt e színjátéknál és nyíltan bevallotta, hogy a meztelen szépeket különös érdeklődéssel szemlélte. Egészen bizonyos, hogy ezt a szokást meglehetősen sokszor gyakorolták és hogy ez a három eset nem volt kivétel; különben a korabeli krónikások bizonyára feljegyezték volna. Egészen kétségtelen, mert dokumentumok bizonyítják, hogy ez a programszám mindig a legélénkebb érdeklődést keltette. XI. Lajos párisi bevonulásáról írják: A Fontaine du Ponceau-nál vad férfiak és nők állottak, akik birkóztak egymással, amellet három meztelen szép leány, akik sziréneket ábrázoltak és olyan pompás volt a keblük és egyéb testformáik, hogy az emberek nem győzték eleget nézni őket. És ha Dürer nem leplezte kíváncsiságát és amint Melonchton barátjának írta, hogy nagyon figyelmesen és kissé szemtelen közelségből nézte meg ezeket a lányokat, „mert hogy ő festő”, a népek nem kevésbé kényszerítő okai voltak, mert hiszen nagyrészt érzéki fiatal és öreg férfiakból rekrutálódott, akik a világon mitsem becsültek többre, mint egy szép nőt. A nézőknek ez a része bizonyára nem szalasztotta el az alkalmat, hogy minden érzékével élvezzen, ahol elvégre a szépnek legszebbjei, akik ráadták magukat arra, hogy meztelenségükkel szépítsék az ünnepet, ugyancsak nem szalasztottak el semmit, hogy szépségüknek minden csodáját és titkát napvilágra vigyék; mert hiszen mindegyik ismét a legszebb és a legkíváncsabb akart lenni. A legnagyobb kíváncsiság annál inkább megokolt volt, mert hiszen ez a csoport a csúcspontja volt annak a hódolásnak, amellyel a látogatónak adóztak. A meztelen szépekre rendszerint a fogadás főszerepeinek egy részét is átruházták. Vagy a menet előtt vonultak, vagy bizonyos szimbolikus színjátékokat adtak elé, amelyekben büszkén tolmácsolták azokat az érzéseket, amiket a fejedelmi látogatás nyomán érzett a város. 1461-ben XI. Lajos bevonulásával Párisba három meztelen szűz sorba verseket adott elő a királynak, amelyek mind XI. Lajost dicsőítették. Vakmerő Károly bevonulásánál Lillebe 1468-ban a királynak Páris ítéletét adták elő, amelyben három meztelen szépség vetélkedett a szépség díjáért. És itt megerősítik amit az előbb mondtunk; mert egy krónikás közlései szerint „a sok minden között, amit nyújtottak, semmi sem nyerte meg oly-

annyira a közönség érdeklődését és tetszését, mint éppen ez a színjáték". Az ilyen versenyjátékoknál természetesen minden néző „Párist” játszott s Junó bájaival szemben mérlegelte a Vénuszéit. És ez az általános érdeklődés bizonyára a fődíjuk is volt a szépeknek, amelynek a kedvéért szépségüket nyilvánosan kiállították: ezek irigyelték és ezek tekintete tapadt éhesen rájuk.

Fejedelemnők is kedvelték az ilyen fogadtatásokat. Erzsébet angol királynőről jelentik, hogy „egyetlen kertbe sem lépett be látogatóként, ahol nimfák, nereidák, tritónok, flórák és erdei istenek nem üdvözölték és fogadták”. A ruhadarab e pogány istenek és istennőkön is a legkevesebb volt. Itt-ott a szépeket könnyed fátylak hullámozták körül, amelyek azonban semmit sem takartak el, sem a barna bájukat, amelyekkel a sötéthajú szépség tetszelgett, sem a test intim vonalainak finomságát, amelyekre a szőke hölgy ugyancsak büszke volt. A fátyolruhák még növelték a kíváncsiságot és a pikantiát. Mint az előtt az ó-korban, az ilyen lepleket „üvegruháknak” nevezték.

Ezeknél a színjátékoknál nagyobbfoku kultuszát a fizikai szépségnek valóban elgondolni sem lehet. Már mondtuk, hogy e szolgálatra a város legszebb leányait keresték ki. Ploss az asszonyról szóló nagy munkájában kijelenti azonban, hogy nem csak prostituáltak voltak azok, akik ilyen alkalmakkor szépségüket a piacra vették, hanem hogy „előkelő patriciusok leányai is megtisztelésnek vették, ha teljesen meztelenül vonulhattak el a császár előtt”. Ha ez az állítás igaz — semmi pozitívumot erről megtudni nem lehetett — akkor ez a renaissance testi kultuszának megítélésében nagyban emelné e színjátékok bátor színjátékok jelentőségét. Hogy egy szép asszony, akinek tökéletes keblei vannak, olyan módon festeti le magát, hogy ez a szépség egész terjedelmében táruljon fel a néző előtt, számos kor gondolatmenetébe beleillik, valamint az is, hogy a férje és a szeretője előtt Éva kosztümében és olyan hogy meztelen testét az utcának mutassa meg, az minden résztvevőnél, a szereplőnél, a rendezőnél, valamint a közönségnél is a gondolkodás olyan vakmerőségét mutatja, amelyhez bennünk minden mérték hiányzik és pedig akkor is, ha ezt a szerepet a várostól idegen, a némberek utcáiból való szép prostituáltak és nem előkelő patricius-leányok játszották. És azért: akár perditá, akár úri hölgy, — mindkét esetben egy világlik ki a dologból, az, hogy a renaissance mekkora terjedelemben vette át az egész pogány gondolatartalmat, amikor az ó-kor gondolatformáihoz nyúlt vissza. Ezt pedig megtette, mert ezek egykor hasonló tartalmat és mindenekelőtt az életnek következetesen hasonló gazdasági feltételeit szolgálták. A maitressek szobrainak tem-

plomban való felállítás és szentek gyanánt való tiszteltetése, tisztára pogány gondolkozásformáknak felel meg.

De mindez egyenként, valamint összességében logikus. Minde jelenségek elválaszthatatlan alkatrészei a kor egyetemes képének. Amikor az érzékiség, mint az ó-korban, hasonló gazdasági föltételek mellett diadalmaskodott, éppen úgy mint akkor, a meztelenséggel szemben nem objektív állásfoglalás alakult ki, hanem mint akkor, a legvakmerőbb és végső következményig helyezték ki a dolgokat. Ez azonban csak abban csúcsosodhatott ki, hogy a fátyolt föllebentették mindazokról a nagyszerűségekről, amelyeket látszólag éppen most fedeztek fel, mert ezzel egyúttal először ismét igazi értékelésükhöz véltek emelkedni. A testiség érzéki idealizálásának logikus következménye a legmagasabbra fokozott kultusz, ez pedig csakis a meztelenség irányában való elfogulatlanságban, hanem a meztelenség szándékos szemlének kitettségében jelentkezett. Számos mistérium-játéknál a férfiak is teljesen meztelenül működtek közre.

De még egy másik pontban is megtalálhatjuk az ó-korral való megegyezést: mind a két esetben, a bennük működő elemi erő ellenére is, nem egyebek ezek dekadencia-jelenségeknél. Igaz ugyan, hogy az ember, mint a renaissance fizikai jelensége, a szépség legmagasabb formája volt és így a meztelen szép ember a legnagyobb látványt kellett, hogy nyujtsa részére. De mert ezekben a színjátékokban főleg meztelen nőkről volt szó, azért tendenciájában mégsem mondható ez a szépség valódi kultuszának. Altalában nemesi erkölcsökről, udvari ünnepekről van itt szó, amelyeket arisztokrata körök rendeztek a testi szépséggel. Éppen ezért e kultusz ilyen formáival alig találkozunk a kispolgári Németországban, de annál gyakrabban azokban az országokban, amelyekben abszolutizmus nem csak politikailag, hanem társadalmilag is uralkodóvá lett, tehát Spanyolországban, Itáliában, Franciaországban és a spanyol uralom alatt levő Flandriában.

És ezért is pompáznak mindenekelőtt a nő meztelenségével. Különösen szép asszonyokat állítani ki meztelenül, ez az abszolutizmus ideológiája. Az abszolutizmus az asszonyból a legértékesebb luxustárgyat fejlesztette; és minden drágaság értéke ugyanabban a mértékben nő a tulajdonosára nézve, mennél nagyobb általános irigységet kelt. Ez azonban csak akkor történhet meg, ha azt a drágaságot megfelelő szemlére teszik ki.

Ezen a helyen azonban a magánéletnek még egy sajátosságát kell szóvá tenni, amely a maga nemében nem kevésbé klasszikusan fejezte ki a renaissance-nak a testi szépség kultuszában kifejtett vakmerőségét. És pedig az a kedv, amellyel az emberek a saját kedveseik és feleségeik bájait egymásnak

részletezték és dicsérték és az a készség, amellyel a barátaiknak még az alkalmat is megadták, hogy a dicsért szépségekről a maguk szemével is meggyőződ-hessenek. A maguk felesége különös testi szépségeinek dicsérése és a társaság-ban való megbeszélése kedvelt téma abban a korban. Brantôme írja: „Több urat ismertem, akik asszonyaikat barátaik előtt dicsérték és feleségük minden bájait pontosan leírták.” Az egyik a felesége bőrének szép színét dicséri, amely olyan, mint az elefántcsont és rózsásan hamvas, mint az érett barack és oly síma, mint a bársony vagy a selyem, a másik a felesége formáinak pompáját dicséri, kebleinek ruganyosságát és teljét, „nagy almák ezek kedves bimbókkal”, vagy „büszke golyók rózsás eprekkel ékítve” és kemények, akár a márvány. Mások ismét „a feleségeik finom fehér combját” dicsérik; büszke oszlopok ezek, melyeket szép párkány koronáz”. De a legintimebbet se feledik el és még szemérmes tartózkodás számba megy, ha a férj vagy a szerető csupán az „aranyfürtös selymes pehelyről” beszél, mely az asszonya testét díszíti. Mások tényleg a legnagyobb intimitásokban tobzódnak, leírva nejeiket és kedveseiket. Egy más alkalommal írja Brantôme:

„Második Ferenc idején az udvarnál voltam, amikor gróf Saint-Aignon Fontainebleuban nőül vette a fiatal Bourdezière kisasszonyt. A következő napon az ifjú férj a király szobájába lépett és mindenki incselkedni kezdett vele, amint az már szokás. Az urak egyike megkérdezte, hány postát lovagolt. Ötöt, felelte a férj. Véletlenül egy nemes is jelen volt, aki éppen egy nagyon előkelő hercegnőnek volt a kegyence; ez mondta: ez semmi, ha az ember a szép útra és szép időre gondol; mert éppen nyár volt. A grandseigneur így felelt: „Nos, istenemre! Önnek valóban fogolymadár kellett volna!” „Miért ne?” válaszolta a nemes, „én huszonnégy óra alatt Franciaország legszebb erdőterületén egy tucatot ejtettem el”. Ki csodálkozott el ezen? Ez az úr, aki ezáltal megtudta, amit már régen gyanított. És mivel ő maga nagyon szerelmes volt az illető hercegnőbe, bosszantotta, hogy ő oly sokáig vadászott ezen a területen és semmit sem tudott elejteni, míg a másik szerencsésebb volt.”

Ez a cinizmus természetesen nem szorítkozott a francia udvarra, hanem mindenütt kifejlődött, ahol ugyanaz volt a történelmi helyzet.

Az asszony szellemi kvalitásainak leírása többnyire utolsó sorban következik, legelső a szerelemre csábító alak a bokától fölfelé és a nyaktól lefelé. A leíráshoz nem ritkán a bizonyítákokat is hozzáfűzik. Alkalmat adnak bará-

taiknak, hogy feleségeiket a fürdőben vagy más intim helyzetben meglessék, vagy pedig legszívesebben a hálószobába vezetik őket, ahol az alvó asszony nem sejtve, hogy idegen tekinteteknek szolgáltatják ki, leplezetlenül mutatja szépségeit. Így büszkélkednek és pompáznak egymás között az asszony testi szépségével, mint valami kinccsel és gazdagsággal, amit minden kételkedés elnémításával irigyeltetni akarnak. Hogy az asszony testi szépségeinek ilyen kiállítása gyakori szokás volt, az a körülmény is igazolja, hogy a korabeli íróknál egész sorát találjuk az ilyen eseteknek és hogy nem ritka motivuma a korabeli elbeszélőknek. Brantômenál olvasható például:

„Még egy férfiről akarok írni, akit egy reggel meglátogatott egy barátja, amikor éppen öltözködött. Ez alkalommal megmutatta barátjának a feleségét teljesen meztelenül, amint ágyában aludt, minden takaró nélkül, mert nagyon meleg volt. Félig visszavonta a függönyt, úgy hogy a felkelő nap besugározta szépségét. A barátja kéjjel legeltette szemét az asszonyon, azután mindkét férfi a királyhoz ment.”

A „La Nicolosa” című elbeszélésében Fiorentinótól, amelyet francia fordításból adunk, a következő részlet olvasható:

„Elle était ainsi, sans vergogne, couchée dans le lit, lorsque Buondelmonte et le mari, un flambeau à la main, arrivèrent dans la chambre. Boundelmonte s'empresse de prendre le coin du drap et de lui couvrir le visage; puis, se mettant au pied du lit, il commença à decouvrir les pieds et les jambes qui étaient écartées. Boundelmonte dit alors: „Vis-tu jamais jables plus belles et plus rondes que celles-ci? Elles semblent de véritable ivoire”. Et ainsi, ils en vinrent peu à peu à decouvrir jusqu'à la poitrine où il y avait deux jolis petits tetins si ronds et si durs qu'on ne vit jamais plus jolie chose. Quand ils eurent vu même ce qui était au dessous de la poitrine et qu'ils en eurent pris tout le plaisir qui se peut prendre avec les yeux et avec les mains, Buondelmonte éteignit la lumière et entraînant Acciaioulo le fit sortir”.

Fiorentino ez elbeszélésében azonban még valami fontos, tudniillik az akkor oly kedvelt büntetés, amellyel a megvetett vagy megcsalt szerető a meddőn ostromolt asszonyon megbosszulta magát: igyekezett valamilyen úton-módon hatalmába keríteni a nőt, hogy azután titokban vagy a barátainak vagy nyilvánosan is meztelenül bemutassa. Az utóbbiról Boccaccionál

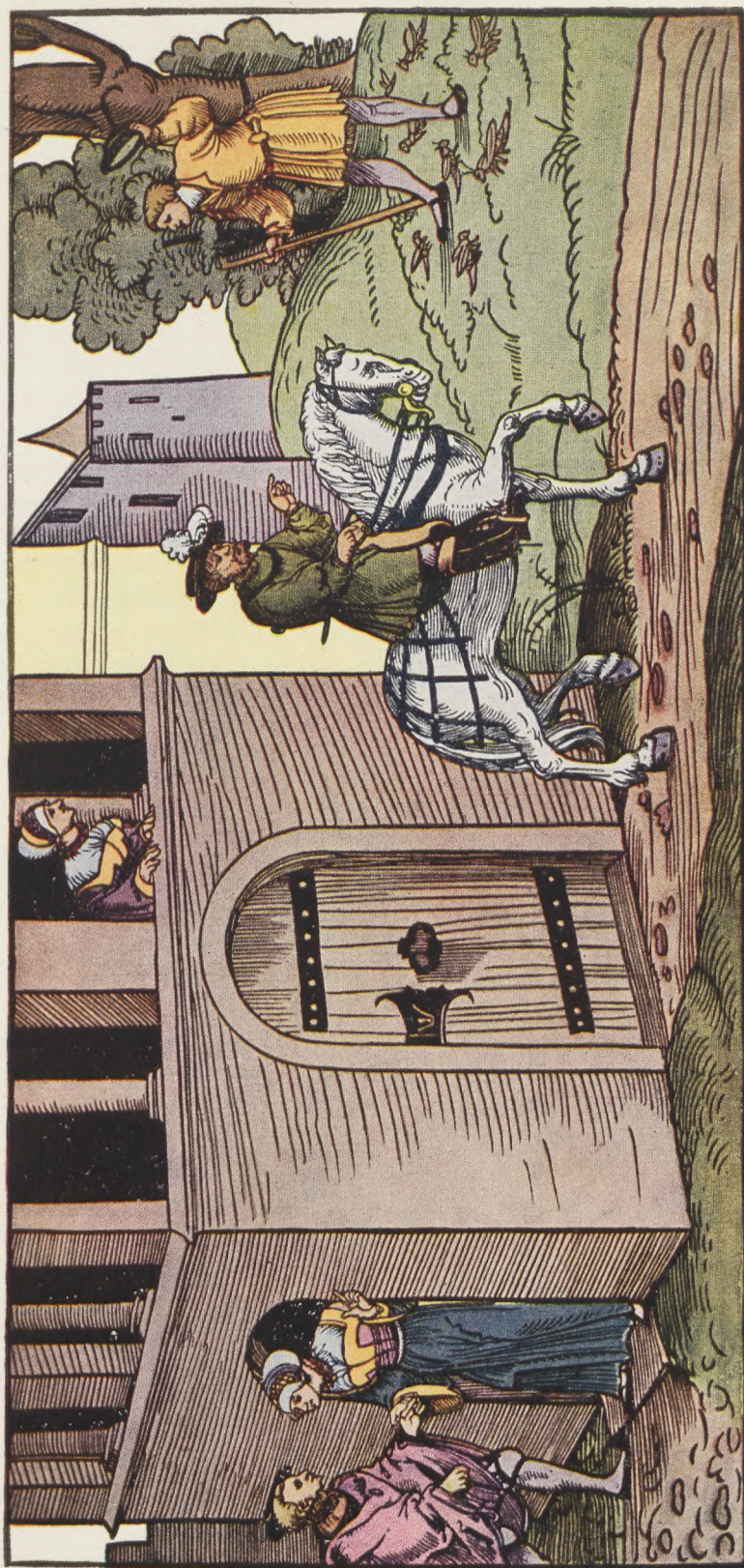
és más különböző novellistáknál találhatunk adatokat. A férjnek is gyakran mutatták így meg a feleségét, hogy az asszony félelmében gyönyörködjenek. Példa erre Straparolának egy elbeszélése „pompás éjszakáiban”. Egy ifjut három szép nővér, mind a három férjes asszony, sorjában bolonddá tartott. Mindnyájan a kegyüket ígérték neki, hogy azután a döntő pillanatban borzalmasan megcsalják. Az ifju bosszún töri a fejét. Bált adott és ezen sikerült neki mind a hármukat hatalmába keríteni, halálfenyegetéssel kényszerítette őket, hogy meztelenre vetkőzzenek és így mind a három szép nőt bemutatta férjeiknek.

A férfiek természetesen nem is sejtették, hogy a saját asszonyaik azok, akiket itt megmutatnak nekik. Humorisztikus, szatirikus formája ez ezeknek a színjátékoknak, melyek a szatirájukat azok ellen a férfiek ellen irányították, akik tulságosan bíztak a feleségük hűségében. Azzal is gyakran találkozunk, hogy egy hölgy szeretője a férjet az ágyhoz vezeti, amelyben az imént éppen kielégítette gyönyörüségét az asszonyon, hogy az arca kivételével a saját felesége szépségeit csodáltassa és láttassa. A férj természetesen korlátoltságában sohasem veszi észre, hogy a saját felesége fekszik előtte, mert hiszen együgyűségében azelőtt sohasem törődött ezekkel a szépségekkel; és az asszony ezért bosszulta meg magát azzal, hogy szeretőt vett magának, akinek érzéke volt a bájai iránt. Ez a motívum igen gyakori.

E téma egyik variációját eredeti nyersségében dolgozza fel „A számárta ültetett” című bohózat. A grófi férjet itt házasságtörő felesége hajának aranyszőkéből barnára való átfestése által téveszti meg.

Kétségtelenül jellemző dokumentumok ezek arra is, hogy a testi és pedig a testi-érzéki az általános érdeklődés középpontján állott, tehát egyik főalkatrésze volt a gondolkodásnak.

Hozzá kell még tennünk, hogy ez a dicsérés és pompázás nem lehetett egyoldalú, tehát nem szorítkozhatott csupán a férfira; a kor lényege követelte, hogy az asszony is dicsérje szeretője vagy férje különleges fizikai előnyeit. Természetesen ez nem történt oly nyíltan, mint a férfi részéről. De azért van néhány korabeli dokumentumunk, amelyek az érthetőséget illetőleg mit sem hagynak hátra. Ezeket főleg az özvegyek és az elhagyott menyasszonyok és asszonyok panaszaiban találhatjuk meg, amelyek az elhaltak és távollévők kiválóságait mértéken felül dicsérik. És hogy a férfi szintén nyilvánosan pompázott a saját testi szépségével és nemcsak a feleségével, nem kevésbé magától értetődik. De éppen mert az ő szépsége az aktivitásban lép első sorban elé, így hát azokkal a tulajdonságokkal pompázik különösen, amelyek ennek a bizonyágai lehetnek. Tehát főleg erőgyakorla-

A HÜTLEN ASSZONY

Egy nürnbergi mester fametszete a 16. századból

tokat produkál mint atléta, mint táncos, aki játszva pörgeti meg az asszonyt a levegőben; tetszeleg ruganyosságával és fáradhatatlanságával, hogy nincsen olyan megerőltetés, amely erejét venné. Hogy még ezzel az indirekt formával sem elégszik meg, hanem hogy magát a dolgot, amelyre kora a fősúlyt helyezi, legszembetűnőbben demonstrálja, a következő, a divatról szóló fejezetünkben tárgyaljuk.

5. A renaissance-divatok.

Valamely kor szépségideálja rendszerint átvivődik a ruházatra és ennek megfelelően formálja az illető kor divatjának alapvonásait. A divat úgygyőzővén valamely kor fizikai szépségideáljának átformálása a mindennapi élet praxisában. Ami az erkölcsztörténet szempontjából a renaissance-divatokról mondható, éppen azért ebbe a fejezetbe tartozik.

A divat erotikus probléma és pedig azért, mert a ruha dekoratív kiképzése kizárólag a test erotikus ingerhatásának hangsúlyozását szolgálja. Ez a cél szinte feltűnően lép előtérbe a női ruhánál és ennél fogva minden női divaton bebizonyítható, akár a test eltakarására, akár pedig leleplezésére szolgál. Ugynevezett érzéki korokban azonban ez a cél a férfiaknál is feltűnő. A divatnak ez az alaplényege természetesen határozott célt szolgál és pedig kölcsönös megkívánást. A nőre nézve a divat a legfontosabb csábító eszköz.

Ez az általános karaktere, mely minden korra áll, állandóan sajátos formáját az illető kor speciális társadalmi élete révén nyeri. A renaissance teremtmény korszak volt és azért az egészséges és erős érzékiség kora. Az érzékinek az egészség irányában való feltűnő hangsúlyozása ennél fogva főismerető jele a renaissance-divat tendenciájának. Ez a fővonása annak, ami a renaissance-divatok nagyrésztét mindenütt jellemzi.

A normális és egészséges emberre érzékien rendesen a célszerű szépség feltűnő formái hatnak. Minthogy a renaissance szépségideáljában a célszerű szépség győzött, a divatban is ki kellett ezt élezní.

Ez a férfiruhán az erő hangsúlyozása, az izmok demonstrálása, a vállszélesség, a mellbőség által, az asszonynál pedig mindenekelőtt a csípő megerősítése és a kebel nagyságának túlzása által.

A férfiaknál ezt a feladatot mindenekelőtt abban oldották meg, hogy szűkre szabott ruhát adtak rá és hogy a felsőkabátot lényegesen megrövidítették, úgy hogy kabátkává vált, mely gyakran alig egy tenyérszélességre lógott az öv alatt.

Minthogy a ruhát oly szűkre szabták, amennyire csak lehetséges volt, úgy állt, mintha a testre öntötték volna, akár egy másik bőr. Ez a divat legmagasabb csúcsát a 14. század utolsó évtizedeiben érte el és még később a 15. században is uralkodott. Ennek a tendenciának a végső kifejlése, mely a mozgásban való tehetetlenséghez vezetett, éppen ezért végül átalakításhoz vitt és így alakult ki második formája. Hogy könnyebben mehessenek, ismét és akadálytalanul mozoghassanak, a nadrágot és ujjast több helyütt keresztül kellett vagdalni. Ezeket a bevágásokat természetesen dekoratíven végezték, amennyiben a kabátkán a bevágásokon keresztül kiemelték a selyem inget, a nadrágon ellenben elűtő színű selyem dudorokkal látták el a bevágásokat. Így keletkezett az ugynevezett „dudordivat” első formája, mely a 15. század végén kezdődött. Ez azután viszont az öltözködés pompájához vezetett. A luxust és az esztelen pazarlást pedig minden teremtő kor szereti. Ilyenkor kezdődik a luxus mint tömegjelenség és pedig rendszerint a ruházkodásban, mert itt lehet a legkönnyebben, a legláthatóbban és a leggyorsabban kimutatni. A férfidivatban végül is a luxus eredménye a szörnyű és világhíres dudorosnadrág lett, mely a leghetetlenebb szövetpazarláshoz vezetett a 16. század első felében — egyetlen férfi gyakran hatvan rőf posztót viselt a testén!

A női divatban ép ily groteszk módon találtak olyan megoldást, amely a luxus kifejtésének természetesen ép akkora teret enged, mint a férfidivat. Amennyiben a nőnél eleinte szintén a szűk ruhákat hozták be, amelyek az asszony minden erotikus báját: a telt kebleket és csípőket és a combok szép vonalát világosan kirajzolják a szemnek, úgy ez is lassankint a kebel és a csípő erotikus prezentálásává alakult. Ez az eljárás bizonyára százszor is megismétlődött az idők folyamán, de különleges módja különbözteti meg, hogy egészséges vagy raffinált módon történt-e. Akkorában erősen egészséges formában történt. Ezt a tényt a legkevésbé sem befolyásolhatja az, hogy a kor megoldása a mi szépségről és higiéniaról való fogalmainkkal csak alig egyezik.

A csípő kiszélesítése a duzzasztott kabáthoz vezetett. Ilyen széles, nem ritkán huszonöt font súlyú koloncok felvételével a formák szinte kolosszális mértékűvé nőttek. Az asszonyok ezáltal oly kövéreknek látszottak, mint a „kenyér-sütő legények”, mondta Geiler von Kaiserberg prédikációiban.

A kebel demonstratív kiemelését a fűző segítségével érték el; ahol ez nem volt elég, megfelelő vattázással. A műkeblet már a renaissance is ismerte,

XII.
Ein Geschicktes Braut, die sie mit ihrer Tisch Jungfrau zum Tanz gethet.
In Nürnberg, die Gekochter Braut, Des Jungs Tisch Jungfrau so Braut sihet
Wen in des Braus Gekochten Kleide, Du dich aufsehest zu dir sihet.
Wend die Rang ist auff dem Rathang, Mit trawen hat Jung Alantang.
Wo nachts wann man trawt sonst im Rang, Da kochet Salz, aufm Haupt die Rang.
Haben sie Not sihet Nekt an!
Auf dem Haupt von Perlen die Rang.

16. század.

Ez a kor nem csupán érzéki volt. Minthogy egy feltörő osztály diadal-

maskodott benne, nem ismerte sem a prűdériát, sem a félénkséget, hanem skrupulus nélkül minden szándékát nyíltan és félelem nélkül élezte ki. Ez az aggodalomnélküliség azután azokhoz a sajátságokhoz vezetett, melyek a renaissance-divatot gyakran oly borzalmasnak tüntetik fel és ezek a borzalmasságok nem kevésbé voltak meg a férfi divatban mint a női divatban. „Különösen rá vagyok teremtve a szerelemre”, ezt kellett mondania a férfinak a divat különösségével a nő számára. „És én méltó tárgya vagyok erődek”, ezt kellett az asszonynak felelnie ruházkodásával. Felszólítás és felelet pedig egyformán bátrak voltak a renaissanceban.

Hogy a női divattal kezdjük: benne a kebel meztelenségével a csábítás problémájának megoldását legmerészebb formájában keresték. A renaissance hódolt annak a nézetnek, hogy „a meztelen asszony szebb, mint a biborba öltözött”. De, merthogy mindig nem lehetett meztelenül mutatkozni, legalább annyit mutattak meztelenül a nyilvánosságnak, amennyit csak lehetett abból a részből, a kebelből, amit mint legnagyobb szépséget minden korban a legtöbbször becsültek és amit ezért a divat a legtöbb korban láthatóvá is tett. Azok az asszonyok, akiket a természet nem kényszerített kebel-ökonómiára, többé-kevésbé szemlére tették keblüket; még az öreg asszonyok is arra törekedtek, hogy mennél tovább lehetőleg szépen domborított és telt keblet mutassanak és minden asszony annál bőkezűbb volt, mennél tökéletesebben látta el ebben az irányban a természet. A renaissanceot más kortól az különbözteti meg, hogy akkor a bájokat nem csak a bálteremben, hanem a házban, az utcán és nem kevésbé a templomban is szemlére vitték. A legfényűzőbbek természetesen ekkor is az ünnepeken voltak. Hogy nem az éghajlat az ami a divatot meghatározza, hanem az ember általános társadalmi élete, vagy hogy a klíma nem teremt principiális különbségeket, hanem legfeljebb csak fokozatiakat, amennyiben melegebb vidékeken könnyebb szöveteket választanak, ezt a renaissance nagyon világosan mutatja. Mivel pedig ebben a korban északon és délen ugyanazok az erők hatottak, az északi nők ugyanolyan mélyre vágták ki a ruháikat, mint a déliek. A flam és bazeli nő ugyanannyit mutatott meg keble pompájából mint a francia, a velencei és a római nő. Határokat csak az osztályállapot vont és pedig nem fölfelé, hanem csak lefelé. Az uralkodó osztályok, amelyek a nőkből a legelőkelőbb luxustárgyat faragták, természetesen a legmélyebbre mentek a dekolletageban. Ugy a spanyol mint a francia udvarnál gyakran előfordult, hogy a nők ruhája elől és hátul csaknem az övig nyitva volt, úgy hogy nemcsak a keble volt a tekintetnek teljesen kiszolgáltatva, hanem az egész felső testnek nagyobb része is.

Hogy a kebel szépségére még hatásosabban felhívják a figyelmet és méltányolt kvalitásait — duzzadó ruganyosságát és szilárdságát — szembe-tűnően demonstrálják, a bimbókat a divat néha gyémántgyűrűkkel és sapkával ékítette és a két kebelhalmot aranyláncokkal kötötték össze, amelyeket keresztbe és ékkövek sulyosbitottak. Medici Katalin udvarhölgyei részére olyan kosztümöt tervezett, amelynél a figyelmet azáltal koncentrált a kebelre, hogy a felsőruhán jobbra és balra két kerek kivágást alkalmaztatott, amelyek nem mutattak egyebet, csak a keblet, ezt azonban teljes méreteiben és pedig többnyire meztelenül vagy pedig úgy, hogy külsőleg teljes hűséggel utána modelláltatták a keblet. Más helyeken is uralkodott hasonló divat, mely az arcon kívül a keblet is meztelenül láttatta. Ha az erkölcs azt követelte, hogy előkelő asszonyok csak fátyolosan vagy álarcozva mehettek az utcán, mint például Velencében, akkor az arcot ugyan elfátyolozták, de annál pazarlóbban mutatták meg a keblüket.

A polgárság és a városi nemesség divatjában olyan groteszkké fajult a dekolletage, mint ahogy még az abszolutisztikus udvaroknál sem; csak a prostituáltak utánózták ezt a divatot és nekik még azt is megengedték, hogy teljesen meztelen keblekkel menjenek végig az utcán. Holbein és Dürer rajzai bizonyítják azt a divatot is, mely a keblet a bimbó alatt is megmutatta. Egyik divatleírásban a 15. század elejéről ez áll:

„A férfiaknak nadrágaik is valának ülőke nélkül, az ingre kötötték ezeket. A gazdag leányzóknak elől-hátul kivágott ruhájuk volt, hogy a keblet és a hátat látni lehetett”.

A fűző által azonkívül annyira feltölték a kebleket, hogy többnyire az asszony legcsekélyebb mozdulata is elegendő volt, hogy a keblet teljesen kiugrassza a ruhából. És azok az asszonyok, akikről a természet bőkezűen gondoskodott, bizonyára sohasem mulasztották el, hogy ezzel a szívesen látott színjátékkal kedveskedjenek a férfiaknak. Ez egyébként teljesen természetes logikája az ilyen divatnak. Minden tendencia a határai felé törekszik, minden lehetőségének a teljesedéséhez.

Sok város asszonyai rendkívül bőkezűségükről voltak nevezetesek; a florenci nőkről közmondásos volt: „szívesen mutogatják nagy keblüket”. Husz János írja „De Sacerdotum et Monachorum carnalium abominatione” című munkájának 48. fejezetében:

„A nők ruháikat fenn a nyaknyílásnál annyira bőven és kivágva hordják, hogy a meztelen kebleknek csaknem a feléig mindenki meg-

láthatja a fénylő bőrt, az Ur templomában a pap és a lelkészek épugy mint a piacon, de még inkább a házban és ami még el volt takarva a kebelből, azt, amint az előbb is mondtuk, annyira előreállóan és mesterségesen megnagyítják, hogy csaknem két szarvnak tetszettek a keblen”.

Különösen mélyen dekolletálni magukat, különféle korokban, elismert előjoguk volt a szüzeknek. Természetszerűleg: a kebel az asszony főcsábító eszköze. Az ifju leány még keresi a férfit, tehát neki szabad a legtöbbet is mutatnia a csábító bájakból. A férjes nőnél ellenben, aki a férfikeresés célját már elérte, megkövetelte az illem, hogy a kebelkivágás lényegesen kisebb legyen; nála a bimbókat már nem szabadott látni. Az özvegytől pedig megkövetelték, hogy ruháját a nyakáig bezárja, mert neki már nem kellett, hogy férfivel törődjék. Különféle városokban teljesen eltakarva kellett mennie, mint valami zsákban: le kellett mondania az élet örömeiről. Természetesen ez csak a gyász évére szólt. Ha ez elmúlt, különféle városokban és korokban ismét felvehette a versenyt a szüzekkel, mert hiszen most már ő is kereshette a férfit. Fenn citált tételünket, hogy a divat erotikus probléma, semmi sem bizonyíthatja jobban mint az illendőségi fogalmak ilyen differenciálása. A krónikásokon, tréfairókon és novellaelbeszélőkön, továbbá a korabeli festőkön és rajzolókon kívül a kebel leleplezéséről a legtöbbet a moralisták-tól és erkölcsprédikátoroktól tudhatjuk meg. Egy a 17. század elejéről való prédikációban ez áll:

„Verecundia, seu naturalis castitas, szeméremérzet. Látjuk, hogy a libák titkon űzik a titkosat, azután gyorsan fürödnek és tisztálkodnak ismét. Ez némelyekben, aki kereszténynek nevezeti magát, szégyent kelthet, hogy a szeméremérzet ilyen erényében a madártól is túltet magán. Ah! Potifár felesége túlsok nővért hagyott maga után, akik a szégyenérzetüket levetik és szép, fiatal Józsefektől erkölcsstelen tetteket kívánnak. Be sokan is akarják szép testüket legalább láttatni, mint Bathseba, 2. Sam. 11. 2., aminthogy mai napság az ilyen meztelenséget az asszonyok csaknem dísznek szeretnék tartani. Talán a perzsa asszonyoktól tanulták, akikről a történelem jelenti, hogy vendégségek alkalmával ruháikkal együtt minden szeméremérzetüket és erkölcsüket is levetették”.

Az erkölcsprédikátorok sohasem mulasztották el mindebben a Sátán munkáját látni és a pokol minden büntetését jósolni azoknak, akik ily mó-

don szolgáltak az erkölcstelenségnek. Még egy forrásból közelebbit és pozitívet tudhatunk meg az általánosan uralkodó tendencia tényéről, arról t. i., hogy a kebel szépségét nyilvánosan és lehetőleg gyakran szemlére tették és pedig a számos korabeli ruharendből és luxus elleni törvényből. Ezeket a ruharendeket történetírók akként magyarázták, hogy bennük csak a városatyák és hatóságok atyai gondoskodásának kifejezését kell látni, akik

XVII.
Die Frauen wann sie sich Küddel geben.
Man aber in die Küddel geben!
Das ist ein solches ansehn.
Derlei ist sie auch bereit zu sein!
Wann sie ihnen an Markt gehen.

11. kép. Jelmezkép a Jost Ammans jelmezkönyvéből.

fékezni akarták a luxust, mely a népjólétet veszélyeztette. Bizonyára ez is szándékuk volt, de aránytalanul fontosabb volt két másik tényező.

Ha a ruházat rendszerint erotikus probléma, a divat meg mindig ezenkívül osztálykülönböztető eszköz volt. És pedig régebben sokkal inkább mint ma. Régebben tényleg a legfontosabb elválasztó eszköz volt és azért azokat a sajátságait, amelyeknek a ruházatban az osztálykülönbségeket kellett kiemelniök, többnyire a törvény is szentesítette. Természetesen nem felfelé, hanem lefelé vonták meg a korlátokat, amelyeket az alsóbb osztályoknak

nem szabadott túllépniök. Ez volt az egyik cél. A második főcél pedig a honi ipar védelme volt az idegennel szemben, drága szövetekkel és himzésekkel, bársony, selyem, fátyol, zsinór, ezüsthimzések, szőrmék és egyéb ilyes árukkal szemben. Olyan ruharendeletek, amelyek az ilyen szövetek hordására és feldolgozására vonatkoztak, nagyon gyakoriak azokban a városokban és olyan korokban, amelyekben a céhek voltak hatalmon. Ezeket az előírásokat annál ridegebben hajtották végre, mennél elvitathatatlanabb volt az uralkodó osztály hatalma és megfordítva: annál gyakrabban fumigálták, mennél

12. kép. Egy fogadó hálólhelye.

Egykori kéziratból.

inkább aláaknázták a többi osztályok az uralmat kezükben tartó rétegek hatalmát; mert ugyyszólván mindig előbb a ruházatban nyilvánul meg az elnyomott osztályoknak a régi és hagyományos elleni elégedetlensége. A céhek azonban, amelyek a viszonyok közelgő megváltozását megéreztek mielőtt az még történelmi tényné vált, minden erejükkel meg akarták tartani az eddigi állapotot, mert hiszen azon alapult gazdasági és politikai hatalmuk. Ezt a maguk érdekhorizontjából eredő tipikus módon tették, amennyiben a polgári élet legapróbb részeit is a maguk törvényei szerint akarták

szabályozni. A ruharendeleket megszabó két tényező magyarázza az itt kínálkozó két legfontosabb megállapítást is. Ezek mindenekelőtt a divat számos letompítása különböző városokban és másodsor ellentéte ennek: az az egészen elvitathatlan tény, hogy ezek a rendeletek másrészt gyakran maradtak eredménytelenül, amit a rendeletek gyakori megismétlése bizonyít.

Minthogy a ruházkodás előkelő volta abban a mértékben növekedett, amennyiben a kebelkivágás nagyobodott és mivel másrészt a meztelen kebel az asszony elképzelhető legszebb ékessége volt, az uralkodó osztályok mindig maguknak reklamálták ezeket az előjogokat. A nép asszonyainak ellenben nem szabadott megmutatniok, hogy az ő keblük is „nemesi fajtájú” lehet. Ebből az okból számos ruhatörvény különös nyomatékkel fordult a mély ruhakivágás ellen. Ha a nemesség uralkodott, akkor a polgárságra vonatkozott ez, ha a városi patriciusok uralkodtak, akkor az iparosok feleségeire.

Az az állításunk, hogy a ruházat az osztálykülönbséget szolgálta, világosan és érthetően található meg III. Henrik francia király egyik ruhatörvényében, amelyet 1576-ban megújított. Míg a nemesség hölgyei ebben a korban egészen meztelen kebelrel jártak, a „szent” rend megtiltotta, hogy „nem nemesek kisajátítsák a nemes emberek ruháit és asszonyaikat hölgyekké tegyék”. Amikor aztán minden büntetés hiába való volt a ruhaluxus ellen, aminthogy bizonyíthatóan gyakran történt így, akkor azt a raffinált eszközt alkalmazták, amivel szintén gyakran találkozhatunk; a prostituáltakat és a hódolányait felmentették e tilalom alól, sőt azt is megengedték nekik, hogy a megvetett divatnak hódoljanak. Ezzel a luxust remélték meggyalázni és az asszonyokat akarták távoltartani a tiltott ruháktól azzal, hogy prostituáltak vagy tisztességtelen nőszemélyeknek látszhatnak.

Néha mind a két eszközt megragadták: az üldözött divat rossz hirbe hozását és a büntetéssel való fenyegetést. Ilyen módon járt el a velencei tanács egyik 17. századbéli rendeletében:

„Senki másnak, csak a nyilvános lányoknak engedhető meg az ilyen meztelenül és csupaszon való járás és a város templomainak így látogatása. Minden férj tartsa vissza feleségét a meztelenség divatjától, ellenkező esetben mozdíttassék el tiszteletbeli állásaitól és adjon néhány száz aranyat büntetésül és ezt személyi különbség nélkül, ha nemes, ha nem nemes”.

Amde a rossz hírűvé tevés is elégtelen gátnak mutatkozhatott, amit e rendeletnek folytonos megújítása bizonyít.

Mindebből következik, hogy a szépséggel való nyilvános pompázás annyira a kor belső törvényeinek kifolyása volt, hogy inkább erkölcsi veszélyeknek tették ki magukat, semhogy elvonták volna a nyilvánosság ítéletétől azt a szépséget, amire a legbüszkébbek voltak. Ha a mély dekolletálás és vele a ruhaluxus a 16. század második harmadától néhány évtizedre mégis visszaszorítódott és pedig főleg a német polgárság divatjában, úgy ezt sem ezekre a rendeletekre, sem pedig a reformációra nem lehet visszavezetni, amint azt sok történetíró hiszi, hanem inkább arra a súlyos gazdasági - depresszióra, amely akkor mindenhol fellépett és a tömegeket parancsolóan korlátozásra kényszerítette.

13. kép. Ahogy Matthes mester saját kincsét nem ismeri meg.

Humoros rajz.

Bármilyen nyíltságra is emelkedett a női divat a kebel leleplezésében, a renaissance férfi-divatjának vakmerő extravaganciája legalább is vetekedhetett vele. És pedig a szeméremhüvely, a nadrágkihajtó, vagy a francia névén a braguette divatos kialakulásával. És ez az, ami a férfi renaissance-divatot egyenesen borzalmasnak tünteti fel előttünk.

A nemi részeknek szolgáló különös tok alkalmazását technikailag a testhez álló ruha tette szükségessé, az ugynevezett harisnyanadrág. És csak addig lehetett ezeket a tokokat nélkülözni, amíg a kabát legalább a térdig ért. Egy thüringi krónika jelenti 1444-ből: „Ebben az időben a férfiak is rövid ruhát hordtak, úgy hogy alig takarták el a szeméremtestüket”. Így keletkeztek az első borzalmasságok, mert ennél a divatnál nagyon gyakran

asszonyok és leányok jelenlétében történtek meg a nemi részek leleplezései, főleg táncnál és játéknál. Elbeszélésekből és különböző erre vonatkozó büntetésekből tudjuk, hogy a férfiak igen gyakran szándékosan idézték elő ezeket a leleplezéseket és pedig nők jelenlétében. Az exhibicionizmus legvakmerőbb formája ennél fogva valóságos divatjelenséggé lehetett.

Valóban nem sokat mondunk, ha kijelentjük, hogy az említett szeméremtokból annak idején valósággal fanatikus lelkesedéssel csináltak látványosságot, amelynek nemcsak előszörre kellett szembeötlenie, hanem valóságos plakáthatással magára koncentrált a tekintetet. Ha ez a divat a durva zsoldosoktól is indult ki és náluk is érte el leggroteszkebb formáit, még sem szorítkozott csak ezekre. Különféle városokban tilalmakat adtak ki e divat elfajulása ellen. Ugyancsak rendeleteket adtak ki a szabóknak, amelyekben határozottan megparancsolták nekik, hogy a férfiak kabátjait megfelelően meghosszabbítsák.

Mind e rendeletek azt bizonyítják, hogy itt nem különálló esetekről, hanem tömegjelenségről van szó. A rendeletek hatástalansága pedig azt bizonyítja, hogy ennek a divatnak is oly fanatizmussal hódoltak, mint a nők a keblük dekolletálásának. A városi tilalmak hatástalanságának bizonyítására elegendő, ha Bernre utalunk. A berni tanács ugyanis a rövid ruhák hordását tiltó rendeletét 1476-tól 1487-ig nem kevesebb, mint hatszor adta ki: 1476, 1478, 1481, 1482, 1486, 1487.

A tartós lelkesedés ezért a divatért nemcsak a közönséges népre, szolgákra és katonákra terjedt ki, hanem minden néprétegre, a nemességre, polgárookra és kézművesekre is. Ha mindent összefoglalunk és azt is megállapítjuk, hogy ez a divat még félszázadig tartotta magát, miután a ruha fejlődése folytán a nadrágtok már régen nem volt technikai szükségesség, hanem semmi egyebet nem jelentett, mint egy feltűnően odaillesztett dekorációs darabot, akkor nem lehet az ilyen divat egyetlen logikája elől kitérni anélkül, hogy a dolgok értelmén erőszakot ne tennénk. Ez az egyetlen logika azonban így hangzik: Ez a divat épp oly kevésbé, mint a nők pazarló kebelkultusza, nem az egyesek vakmerő kihágása volt, hanem a kor testi érzéki életnézetének föltétlen konzekvenciája. Mindkét divat elválaszthatatlan tőle, összetartoznak és kiegészítik egymást. Ebből következik továbbá, hogy az asszonyok nagy többsége is ellenszenv nélkül állott szemben a férfi férfiasságának e groteszk cégérével. Ez a látvány kétségen kívül nemcsak nem sértette az asszonyokat, sőt sokkal inkább, ha nem is nyílt, de titkos tetszéssel töltötte el őket. Mert éppenséggel nem szabad megfordítva következtetni és azt mondani: Ezek a dolgok a nagy általánosságnak valószínűleg fel sem tűntek, hanem leg-

följebb csak az erkölcsprédikátoroknak; minden más ember szemében ellenben természetesnek látszottak. Persze, hogy természetesnek tartották, de csak annyiban, amennyiben a kor érzéki nézetének megfelelt, hogy a férfi épp úgy mint a nő, nyíltan megmutassa a tekinteteknek azt, amit a kor nála a leginkább értékelt; szóval, természetesnek találták, hogy férfiak és nők hasonló nyers eszközökkel hatottak a másik nem érzékeire. És a férfi és nő érzékei éppenséggel nem maradtak egykedvűek ezekkel az ingereszközökkel szemben, hanem állandóan izgalomban tartattak. Hogy a férfiak érzékét mennyire lángra lobbantotta a nagylelkűen leleplezett keblek látása, erre nézve a korbeli irodalom számos bizonyítékkal szolgál; mindig a meztelen kebel látása az, ami a férfit először elcsábítja. És hogy az asszonyok vágyát a férfiak túntetőleg hangsúlyozott nemi képessége nem kevésbé izgatta, ugyancsak dokumentumokkal bizonyítható. Minthogy pedig ez a kölcsönös hatás feltétlenül megvolt, ezért ez a két sajátság klasszikus dokumentuma a divatnak a testi ember új felfedezése szempontjából, amely az akkor született új gazdasági rendnek feladata és munkája volt. Bizonyára csak részek a renaissance képén, de olyan részek, amelyek a kor legmélyebb törvényéről fejtik le a fátyolt, a kor legfontosabb vonalait.

III. RÉSZ

SZERELEM ÉS HÁZASSÁG

1. Az egyéni szerelem kifejlődése.

Jóval fontosabb már röviden kifejtettük, hogy minden alapjában véve forradalmi korszak, miért hatalmas erotikus érzékiség korszaka is egyúttal és hogy a renaissancenak is, főleg fejlődésének csúcspontjain, a legizőbb érzékiség korszakának kellett lennie. Minden közelebbi vizsgálódás csak megerősíti ezt a tényállást. Most azonban megelégedhetünk ezirányban néhány kiegészítő mondattal, hiszen a döntő bizonyítékokat már az előbbi fejezetben felsoroltuk.

A modern történetfilozófiai tudomány egyik legfontosabb — sőt talán a legfontosabb — megismerése, hogy a világteremtés nem egy egyetlen, minden életnek a kezdetén álló és ezzel minden időkre elintézett, végleges elmultságában megváltozhatatlan tény, hanem hogy a világ teremtése napról-napra megismétlődik, hogy az embernek nemcsak a megteremtett és ittlévő lények, hanem egy bizonyos időponttól kezdve a voltaképpen mindent megteremtők: Az ember a világ igazi teremtője. „A világ nem valami külső hatalom idegen teremtése, amelyben mi gondolkodásunkkal csak eligazodunk, hanem magának a mi gondolkodásunknak folytonos teremtménye. A világ nem egyetlen egyszer teremtett egy misztikus, emberfölötti aktussal, hanem még mindig újra teremődik minden egyes új gondolatvonatkozással, amely a maga tapasztalati tartalmát egészen új fölfogással hozza a gondolkodó szemlélet öntuda-

tára” (Max Adler). Ha ez a folyamat állandó, az emberiség történetében még soha meg nem szakított lefolyásu, úgy ezen a fejlődésen belül a történelem forradalmi korszakai egészen különös jelentőségre emelkednek, amely jelentőség az egész folyamat tempójára vonatkozólag kétségtől a legfontosabb: az a tény, hogy ők maguk a világ teremtoi, soha nem lett máskor olyan jelentősen és annyira világosan tudatossá az emberekben, mint a történelem forradalmi korszakaiban; sőt a forradalmi idők voltak a történelemnek azok a korszakai, amikor az emberiség — ellentétben a legtöbb más korról, amelyekben ez a folyamat lappangva halad — teljes öntudattal mint a világ építőmes-

14. kép. Szerelmes pár.

tere viselkedett. És ezt nem nehéz megérteni. Forradalmi korszakok akkor keletkeznek, ha a gazdasági fejlődés széttüri az életnek elavult, a további haladást akadályozó társadalmi formáit és mint legfőbb és azonnal megoldandó történelmi feladatot állítja a kortársak elé, hogy a megváltozott szükségleteknek megfelelő formát találjanak. Mivel pedig ez, a folyamat koncentráltsága következtében már nemcsak egyesekben, hanem úgyszólván az általa érdekelt emberiségben mint egészben, tudatossá lesz, összes erői fölébrednek, megmozdulnak, akcióba lépnek és ilyen korszakokban látszólag első emancipációját éli át az emberiség. Ilyen korszakokban azt hiszik az emberek, hogy megoldhatják összes és ennélfogva végső problémáikat is. És éppen ezért ilyen

időkben az emberiség cselekedetei a világ tudatos megteremtése. A tudatos cselekedet viszont mindig a leggyorsabban vezet a kitűzött célra, mert az emberek arra törekszenek, hogy a legrövidebb útra térjenek és ezzel már elkerülik a nagy kerülőket, amelyekre nemtudatos cselekedetekkel mindig rájutnak és a dolgokban megalapozott célokhoz érnek. Így van tempó szempontjából a forradalmi korszakoknak a legfontosabb szerepük az emberek által végzett állandó világteremtési processzusban.

De még más tekintetben is alkotóbbak és nagyobb potenciájúak az emberek forradalmi időkben: az érzékiség szempontjából. Vagy pontosabban kifejezve: Az emberiség általános aktivitása forradalmi korokban egy a rendesenél jóval felfokozottabb erő kifolyása. Ez az emelkedés azonban, mint épen kimutattuk, annak az eredménye, hogy a forradalmi korszakokban az emberiség öntudatra ébred. Mivel pedig erő első sorban érzékiség, vagy legalább rendszerint érzékileg is jelentkezik, helyes tehát az a következtetés, hogy az erőnek mindennemű emelkedése és nagyobb mérvű kiválása egyszersmind az érzéki tevékenység emeltebb expanziójához vezet általánosságban és így különösen az erotikumban is.

Egészen természetes tehát, ha a történelem forradalmi korszakaiban a nemi ösztön egyáltalában legmagasabb feszültségi fokát éri el; és épen ilyen természetes, ami nemkülönben jellemző, hogy ez a nagyobb expanzió főleg az egészség irányában halad.

A renaissance nemi életének vizsgálása az egyes esetekben bármely országban lépésről-lépésre igazolja ezt. És minden dokumentum, amelyet ez a gazdag kor maga után hagyott, valósággal duzzad az egészséges érzékiségtől, minden dokumentum alapjában véve nem más, mint formává lett teremtető érzékiség. Az újabb történelemnek ez a legnagyobb és legterjedelmesebb forradalmi korszaka a maga individualitásában egyszersmind a legnagyyszerűbb történelmi példája az erotikus expanzióknak mint tömegjelenségnek.

A nemi szerelem a renaissanceban egyenesen vulkanikus jellegű lett és többnyire bilincset vesztett természeti erő gyanánt jelentkezett, amely tombolva, tajtékozva — és ennek következtében persze ép oly gyakran roppant brutálisan — csikarta ki azt, amit akart. De mivel egy természeti erő megnyilvánulásában mindig annak végső törvénye érvényesül, a nemi élet kéjteltségében a nemzési principiumnak kellett ennek lenni. És ez is a legfontosabb: a férfi megtermékenyíteni, az asszony megtermékenyülni akart. Ezáltal azonban a renaissance szerelmi tevékenysége bizonyos heroikus stílust kapott, épp úgy, mint fizikai szépségideálja. Ez teljesen logikus volt. Az ellenkező logikátlan lett volna, mert egy kor összes jelenségei organikusan össze

vannak kapcsolva egymással és ezért harmonikusak is. Annak a bázisnak, amely a kor szépségideáljában a célszerű szép legnemesebb megtestesítéséhez jutott, az átélés valóságában okvetlenül a szerelem természeti törvényének hasonló diadalához kellett vezetnie.

Ebben az értelemben ideologizálta a kor a szerelmet is, amint azt már egy sereg példán láttuk. A szerelem az ideológiában is fogalomból úgyszólván realitássá lett, a természeti törvényeknek valami tudatos megvalósításával és így végül a legerősebb hajtóerőktől lángoló ösztönnek állandó tevékenységű kultuszává. Hatványozott nemi tevékenység lett a normális mind a két nem számára és egyszersmind értékhatározó az általános tisztelet szempontjából: a tiszteletet parancsoló és a tiszteletet élvező. Ez a kor csak azt a férfit tekintette tökéletesnek, aki a testi előnyökön kívül erős potenciával és tartós vágygal rendelkezett, csak azt az asszonyt tartotta tökéletesnek, aki a legérettebb korban is fizikai szerelmet követelt a férfitől. Más szóval: Legfőbb erény volt a vulkanikus szenvedély mindkét nemnél, csökkenéstelen nemzőképesség a férfínál a legöregebb korig, állandó termékenység az asszonynál éppen oly soká. Nagy gyermekáldás dicsőség volt és ennél fogva mindennapi valami, gyermektelenség ellenben az ég büntetéseként hatott valamiféle elkövetett bűnért és épen ezért aránylag ritka.

Ez a renaissance nemi életének fővonala, amelyet fölismerni nem kerül nagy fáradságba, mert mindenütt világosan kifejeződik és mindenütt oda-tolakszik a szemlélő elé. Hogy azonban ilyen világos kifejezéshez jutott, abban két külön körülmény támogatta, amelyeket a történeti rekonstrukciónál nem szabad figyelmen kívül hagynunk.

Az első fontos körülmény az, hogy ennek a tendenciának semmiféle akadály nem állt útjába. Már kifejtettük, hogy minden eredmény, amelyre bármelyik új kor eljut, nem kevéssé függ azoktól a feltételektől, amelyeket a múlt készen bocsát az illető kor rendelkezésére. Az intenzív érzéki kiválás vágya azért talált a renaissanceban a legszabadabb pályára, mert a mögötte fekvő középkorban a két nemnek egymáshoz való viszonya csaknem kivétel nélkül egészen primitív jellegű volt és így teljesen szigorúan nemi természetű. Az erotikus szerelmi érzés animálisan csak nagyon kevéssé volt átszellemítve. A szerelem nemcsak tetőpontját érte el a fizikai nemi aktusban, hanem ebben a legtöbbször teljesen ki is merült. És ez talán a házasságra illik rá a legeslegjobb. Ennek konvencionális karakterét csak nagyon csekély mértékben korlátozta a individuális nemi szerelem. A nemesség számára a házasság politikai tény volt, a legjobb eszköz a befolyás és a hatalom nagyobbítására; és ezért a házastársak kiválasztásánál a család érdekei döntöttek, nem pedig az

*Philtra ydus coeco Succedunt agne, proterius
Luminis juvenum Sic brado mille greges
Helenus Agria fuit H. Maerck*

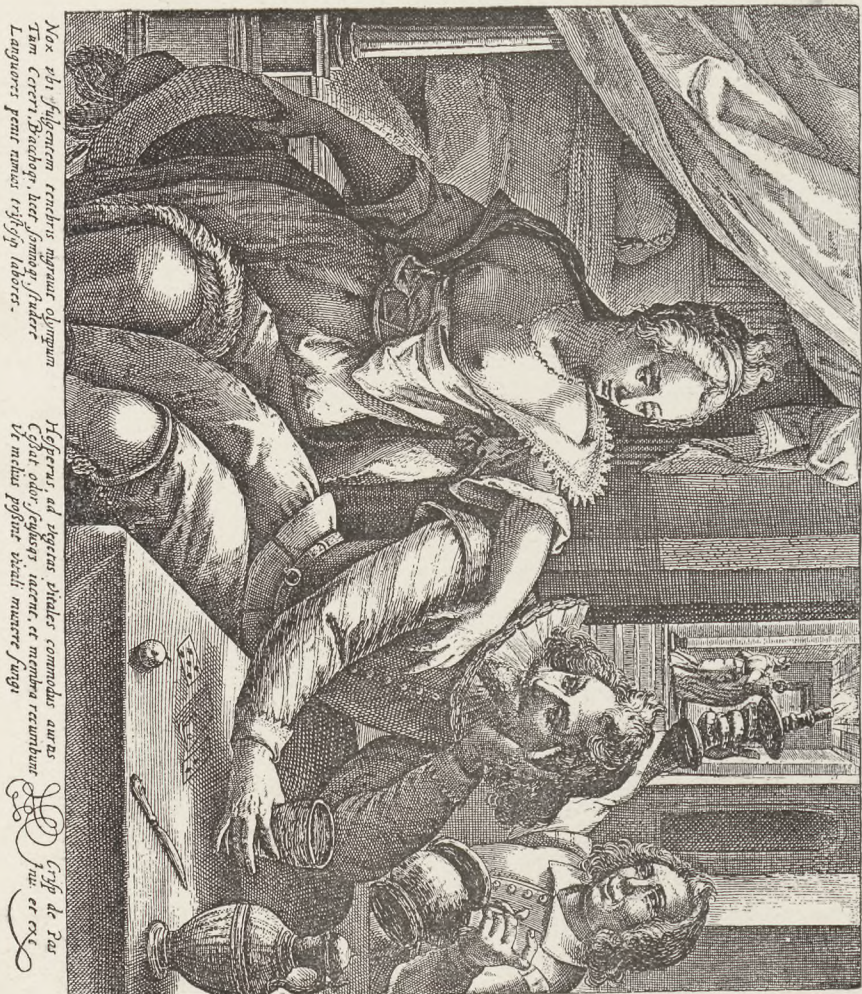
A házasságtörő nő jelképezése

Barrától

A vágyódó juhász

Maetham-től

A kísélet

Crispin de Passe rézmetszete 16. századból

egyének tetszése. Ugyanez áll a középkori városok céh-polgáira. Ezeknél már magában véve is szűk volt a kör, amelyből választhattak és még ezen belül is a céhérdékek és a családi érdekek határoztak; az utóbbi az előbbivel mindig elválaszthatatlanul össze volt kapcsolva. Amikor a városokban kereskedői patriciátus fejlődött ki, a vagyonkérdés itt is háttérbe szorított mindenféle személyes hajlamot. A kereskedői körök számára a házasság a tőkeakkumulációnak legegyszerűbb formája volt, a leggyorsabb lehetőség a haszon állandó emelésére. Ezek alól a kombinációk alól, amelyek jellemzik azt, amit érdekházasságnak nevezünk, csak az alsóbbrendű nép, a vagyontalan osztály volt kivétel, miért is ennél a házasságkötések alkalmával nagyobb szerepet is játszott az individuális nemi szerelem. Minden más osztálynál ellenben a pénz-, osztály- és rangérdekekből összeragasztott házasságok legtöbbszörre tényleg nem tekinthetők másnak, mint törvényes örökösök nemző- és szülőintézetének. Ezeknél az osztályoknál tehát az előforduló házassági szerelem csak nagyon kevés esetben szubjektív hajlam, legtöbbször csak objektív kötelesség, „a házasságnak nem alapja, hanem csak kiegészítője”. A városokban a vallási és polgári ideológia ugyan már palástolta ezt az állapotot, de éppen csak úgy ahogy, vidéken a parasztnál pedig egyáltalában nem. Itt az első fejezetben vázolt ökonomiai életföltételeknek megfelelően a mindkét részről való nemzési képesség mint bevallottan fontos pont közvetlenül a birtokcím mellett áll.

Ezek azok a föltételek, melyekkel a középkor szolgált. Könnyű belátni, hogy rendkívül kedvező talaj erotikus expanzióknak a kifejlődéséhez. De nemcsak hogy semmiféle akadály nem állott a renaissance feszülő erotikus tendenciájának útjába, hanem még nagyon erős, ugyanazon cél felé törekvő hajtóerők is támogatták.

Ezek a hajtóerők ott voltak az individuális nemi szerelemnek a középkorban végbement kialakulásában, amely a dolgok keletkező új tartalmának első eredménye volt. Bármilyen különösen hangozzék is ez az első pillanatban, mégis elvitázhatatlan tény: ennek a legfontosabb és legnemesebb felszabadulási processzusának a hatása, amely arra törekedett, hogy mindkét részt kiemelje az alacsony tenyésztési álláspontból, a szerelem animális fővonásának nem csökkentésében vagy éppen megszüntetésében állott, hanem éppen ellenkezőleg annak rendkívüli megerősítésében. Mindenesetre olyan irányban történt ez, amely kétségtelenül etikai haladást jelentett, de ez sem változtat semmit a külső eredményen. Ez a tény is éppen olyan logikus, mint amilyen könnyen megérthető.

Férfi és nő kölcsönös odaadásának, mint az élet legfőbb megnyilatkozási

formájának, nem egy közönséges számadás föltételei szerint kell megtörténnie, hanem egyes-egyedül kölcsönös hajlamból és szenvedélyből, — ez az individuális szerelem alapkövetelése, programja. Hogy ezzel az individuális szenvedéllyel már mélyen benn a középkorban is találkozunk, arra van néhány bizonyítékunk minden nemzetek irodalmában. Egy művelt hölgynek kedveséhez írt gyönyörű szerelmes levele, egy Wernher von Tegerndee nevű barát levélgyűjteményében, valósággal klasszikus bizonyíték. Nem ismerjük az asszonyt, aki a levelet írta, nem ismerjük a férfit, akihez írták a levelet, de ennek az írásnak minden sora elárulja, hogy egy asszonyi szív legtisztább és legnemesebb szenvedélye formálta a szavakat. „Te legkedvesebb valamennyi kedves között!” — így kezdi és minden további sor kölcsönös egyesülés,

15. kép. Szerelmes pár a kertben.

Fametszet egy régi naptárból.

együttérzés a szeretett férfival, nagy tisztelet iránta és sziklaszilárd bizalom: „Egyetlen kiválasztott vagy te az én számomra ezrek közül, egyedül befogadott vagy te az én lelkem szentélyében.” És végre sok, sok oldal után, azzal a bensőséges verssel végzi a levelet, amely azóta, mintegy a szerelem varázsigéje, a leggyöngédebb vallomássá lett minden igazán szerető szerelmes számára:

„Du bist mein, ich bin dein,
Des sollst du gewiss sein.
Du bist beschlossen in meinem Herzen,
Verloren ist das Schlüsselein,
Nun musst du immer drinnen sein.”

De ha már ebből az egy dokumentumból következtethetjük is, hogy a nemi szerelem legmagasabb formája már számos helyen diadalmaskodott, mégis ez csak, azt kell mondanunk, mint eszmei logika áll: csak elvi győzelem. Az uralkodó és birtokló osztály konvencionális jellegű házasságait ez még csak nem is kevesbítette említésre méltóan, nemhogy kiirtotta volna. Hiszen ezekben az osztályokban még ma is fönnáll a házasságnak ez a megegyezés-szerű jellege, legfeljebb egy kissé raffináltabban elburkolták már a finomabb társadalmi formák. Az osztály-, pénz- és rangérdekek hozták és hozzák létre ma is a legtöbb házasságot. Ezért az individuális hajlamra való jog diadalmas feltörekvése nem érvényesülhetett a házastársak közti szerelemben, hanem csak a házassággal összekapcsolt követelésnek, a kölcsönös fizikai hűségnek principiumszerű megtörésében. És valóban így is történt. Az individuális szerelem első tömeges fellépése a történelemben legkevésbé sem történt bárhol is a világon házassági szerelem formájában, hanem a lovagi szerelem szolgáltatában, amelynek legfőbb szabálya egyenesen úgy szolt, hogy valódi lovag szerelem (Minne) a házassággal egyáltalán összeegyeztethetetlen. Más szóval: a szerelem felsőbbrendű formája történetileg a házasságtöréssel kezdődött, a mindkét részről és egy egész osztály által szisztematikusan szervezett és üzőtt házasságtöréssel. Nincs férj ebben az osztályban, aki évről-évre ne hajszolta volna feleségén kívül más asszonyok végső kegyét is, nincs feleség, aki még egy másik férfinak is meg ne engedte volna, hogy nyíltan az egész világ előtt ne udvaroljon a legfőbb szerelmi zsoldért úgy, hogy legvégül az egész lovagi társadalom nem volt más, mint egy általános „Kölcsönös Házasságtörő Társaság”.

A dolog természetével velejárt természetesen az is, hogy az áhítozott cél, a kitűzött díj, a legtöbb esetben tényleg eléretett és megadatott; mert minden tiltakozás arra törekszik, hogy tettekben nyilatkozzék meg. És éppen mint tiltakozás a konvencionális házasság lényege ellen, amely elvszerűen csak a kötelességet ismerhette, lépett föl történetileg a lovagi szerelmi szolgálat. Ezek a tettek pedig csak a legfőbb szerelmi díj követeléséből és megadásából állhattak. Mert hiszen az individuális nemi szerelem lényege éppen a sexuális momentumban rejlik: a férfi vágyában, hogy bírja az asszonyt, aki nem mint feleség objektív kötelességből, hanem személyes szerelemvágyból engedékeny és az asszonynak ugyanilyen kívánságából, hogy odaadja magát annak a férfinak, akihez vonzódik. Minden tiltakozás azonban végül még valamivel meszszebb vezet az illető területen való teljes diadalhoz. A teljes diadal itt pedig csak abban állhatott, ha a ravaszság lehetővé tette a szerelemnek és a szenvedélynek hasonlíthatatlanul többször megadni azt, amit a kötelesség melles-

leg mint áldozatot követelt. És tényleg erre is irányult állandóan mind a két fél éleselméjűsége. Az asszonyé semmi esetre sem kevésbé, mint a férfié, dacára a groteszk akadályoknak, melyeket a romantika fölhalmozott és amelyeket a szerelmesnek előbb le kellett győznie, mielőtt szíve hölgye megengedte neki annak a bebizonyítását, hogy a házibarátság ölelései végtelenül több élvezetet nyújtanak, mint a férjéi.

Ez az osztályerkölcs azonban végeredményben logikusan odavezetett, amit fontosabb mint a történelemben tömegszerűen fölmerülő individuális nemi szerelem első következményét jelöltük meg: az animális fővonásnak rendkívüli megerősödéséhez a kor szerelmében.

Mindezen nem változtat az a körülmény sem, hogy ma már tudjuk, hogy Artus király szerelmi udvara és a hozzá hasonló, melyeknek fórumai előtt a szerelem jogairól és kötelességeiről vitatkoztak volna, a valóságban sohasem léteztek, hanem csak a kor költői és művészi fantáziájának termékei voltak. Ellenkezőleg: ez a mindenütt elterjedt és annyi ideig megtörtént valóságnak hitt monda a szerelmi konziliumok létezéséről csak eggyel több bizonyíték. Mert ezeknek a szerelmi udvaroknak a leírásában és az állítólag előttük lefolytatott vitákról szóló tudósításokban tényleg semmi más nincs előttünk, mint a vége felé haladó középkor akadémikus vitatkozásai az akkor aktuálissá vált individuális nemi szerelem problémájáról. Hogy a szerelmi udvarok és szerelmi törvényszékek legendájának a lovagi társadalom virágzásához kellett kapcsolódnia, vagyis, hogy itt kellett először felbukkannia az individuális nemi szerelemre való jog témájának, ez ugyancsak természetes. Ennek az emberi jognak tudatos hirdetésére csak ott kerülhetett a sor, ahol a gazdasági feltételek már fölszabadították az asszonyt a házi rabszolgaság alól és ahol ezenkívül a házasság konvencionális jellege akkor legcsupaszabb formáit mutatta, úgy hogy a házastársak közti szerelem csaknem kizárólag mint kötelesség érződött. Mindakettő a lovagságnál találkozott először. Itt a házasság csaknem egészen konvenció volt, — legtöbbszörre már egészen fiatal korukban eljegyezték egymással a gyermekeket és kizárólag családi érdekekből — és a vagyoni viszonyok itt szabadították meg lassanként az asszonyt a háztartástól úgy, hogy szellemi horizontja bővíthetett és ezzel egyúttal intenzívebb személyes öntudat is kifejlődhetett nála. Ugyanezen okokból nőtt ki a 15. és 16. században épen ezekből a körökből a virago, a tudományokban és általános műveltségben a férfival vetekedő asszony.

Még egy más okból is a szerelem animális fővonásának megerősödése következett be eredményül, úgy a most nevezett körökben, mint nagyobbára a többi osztályokban is. Az érdekházassággal prostituált egyéni nemi szerelem

nemcsak egyedül e felé a cél felé törekedett; épp oly kevésbé, mint ahogy nem szabad csak a megerőszakolt természet tiltakozását látnunk az éppen most vázolt megnyilatkozási formában, úgy hogy itt tehát nemcsak egy megtisztulási folyamat van előttünk, hanem éppen olyan mértékben egy alámerülő osztály bomlási processzusa. A „chacune pour chacun” azért jelentkezett tömegjelenség gyanánt a középkor vége felé, mert akkor, amint tudjuk, új gazdasági principium lépett a történelembe. És így azoknak az erkölcsi általános állapotoknak kellett bekövetkezni, amelyeket föntebb kifejtettünk. Kivétel nélküli tapasztalati tény ugyanis, hogy a történelemben soha sincsenek megszilárdult morális nézetek, ha az addigi társadalom talaja inogni kezd. Már pedig, mint kifejtettük, ennek a kornak éppen az a fő ismertető jele, hogy az egész társadalmi talaj inogni kezdett. Régi osztályok fölbomlottak, újak formálódtak, mások viszont átalakultak. Minden erjedésben, minden keletkezésben volt.

2. A szerelem animálisan érzéki felfogása.

A szerelem és házasság animális jellegét a renaissanceban számos jelenség és dokumentum a legkényszerítőbben bizonyítja. Erkölcsök, szokások, általános és jogi nézetek, amelyek sajátos közmondásokban, ítéletekben és eljárásokban tükröződnek, mindenekelőtt pedig az irodalom és a művészetek, amelyekben csaknem mindig a nemi élet technikája a vezérmotivum és a csattanó.

Már rendkívül jellemzőek azok a szokások is, amelyek a házasságkötéssel többnyire jártak és amik által egy házasságot megkötöttnek tekintettek. A nászágymegáldása a pap által, fejedelmi személyeknél a püspök vagy érsek által és az egészen az újkorig fennmaradt nyilvános együvéfekvés szokása.

Ha a pap megáldja a nászagyat, akkor természetesen nem azt a helyet áldja meg, ahol a napi nyűg és munka után nyugodalmas éjszakát akar találni az ember, hanem — „a szerelem műhelyét”. Hogy a munkán, amelyet ebben a műhelyben végeznek, Isten áldása legyen, hogy tehát a várt családi névfenn-tartó és természetcs örökös kikerülhessen belőle, ezért szenteli meg a pap.

Az ágy mint „a szerelem műhelye” a házasságot megalapító jogelvek között is legelső helyen áll és pedig az együvéfekvésnek előbb említett szokásában: a két jegyesnek vagy házasságra elhatározott párnak nyilvános egymás mellé fekvésében egy ágyban. A legtöbb országban a házasságot megkötöttnek

16. kép. A kerítő férj.

Francia fametszet a 16. századból.

tekintették, ha vőlegény és menyasszony közösen „egyazon takaró által letakartattak”. „Ha az ágyba tértél, jogaidba léptél”, mondja egy régi közmondás. Annak a bizonyítására, hogy ez végbement, az egymás mellé fekvés rendszerint nyilvánosan történt. Innét a nyilvános „együvé fekvés” szokása, mely egész a 17. század kezdetéig Európa legtöbb államában és csaknem minden

osztálynál föltalálható. Ez a szokás csak lassankint tűnt el és csak akkor teljesen, mikor az egyházi esketés, mint a házasságot kizárólag létrehozó aktus, kényszerítő törvénnyé lett: amit keresztülvinni az egyháznak mindenütt egyformán nehezen és ezért csak nagyon lassan sikerült. A nép minden országban szívósan ragaszkodott régi erkölcsihez és szokásaihoz és sokáig mit sem akart tudni az egyházi esküvő követelményéről. A házasságkötést jogi, nem pedig vallási aktusnak tekintették, jogi eljárásnak vették. Ebből magyarázható az együvé fekvés nyilvánossága is, mert az általános felfogás azt kívánta, hogy minden jogi folyamat nyilvánosan végeztessék.

Az együvé fekvésnek eredetileg germán szokását a legkülönbözőbb módokon gyakorolták, részint hivatalosan nagy pompával, részint komoly vallásossággal, összekötve vele a nászágypapi megáldását, részint tréfásan. Általánosan ismeretes az együvé fekvésnek az a formája, mely a fejedelmi udvaroknál volt szokásban. Az uralkodóknál a házasság kizárólagos érdekjellege odavezetett, hogy házasságkötések egyúttal állami szerződések is voltak, amelyekkel, az asszonyban megtestesítve, egy másik államhoz bizonyos birtokok, országrészek, uralkodási igények csatoltattak úgy, hogy már ebből a jellegből következett, hogy vőlegénynek és menyasszonynak egyáltalán nem is kellett látniuk egymást: a személyes hajlam egyáltalán nem volt tényező a kölcsönösen megcsinált számadásban. Az illető kereskedői ügylet megkötése az együvé fekvés által következett be, amihez a vőlegényre nem is volt szükség; ehhez is elegendő volt a meghatalmazott követ, aki a számadás rendbehozásával meg volt bízva. Mint urának helyettese egyszerűen hivatalosan odafeküdt a díszágyra a „boldog” ara mellé és az üzlet rendben volt: azaz: a házassági szerződés jogérvényesen meg volt kötve. Az egymás mellé fekvésnek ez a módja, amint mondtuk, általánosan ismeretes. Kevésbé ismertek ellenben azok a gyakran ugyancsak durva, de amellett mégis legtöbbnyire humoros jellegű szokások, melyek az alsóbbrendű népnél voltak gyakorlatban, sőt részben még ma is szokásosak. Oberpfalzban például a következő szokás uralkodik: „Mikor a lakodalmas kocsi a menyasszony kelengyével megérkezik a lakodalmas házhoz, a vőlegény leemeli a kétszemélyes ágyat, amely fölülre van téve és beviszi a hálósobába. Azután mindenki szemeláttára az ágyba dobja a menyasszonyt, mellé fekszik és megcsókolja.”

Ha az ilyen szokások nyilvánvalóan a gyermeknemzésnek, tehát a házasság végcéljának szimbolikus jellemzésére vonatkoznak, van viszont egész sereg felfogás és szokás, amely direkt a nemi aktust mint ilyent hangsúlyozza, mint mindennapi házassági eledelet, amelyért az ember házasságra lép, „mert ezt sem egy valamire való asszony, sem egy valamire való férfi nem nélkülöz-

heti.” Ez a felfogás világosan kifejeződik a különböző paraszti böles mondásokban, meg, hogy egy általánosan ismert dokumentumot említsünk, Luther Ehezuchtbüchleinjében. Itt tisztán, világosan és természetesen nyersen megadja a nemi aktusnak a maga jelentését, mint felnőtt emberek nélkülözhetet-

17. kép. Lukrécia.

Nürnbergi fametszet.

len élvezeti eszközét és pedig annak a jognak megállapításában, „mely legyen meg az asszonynak, ki házasságában egy szerelemre nem képes férfiúhoz jutott volna”. Ide tartozik az az általánosan elterjedt gyakorlat is, hogy a lakodalmas vendégek egy része a kamraajtó előtt, amely mögött az együvé fekvés megtörtént, erotikus nászi dalokat énekelt; ezt „a menyasszony elkántálása-

nak" nevezték. Azonkívül erotikus vicceket követtek el és az együvé fekvés megtörténte után mindenki szemeláttára tréfásan feltakarták a nászpárt és diadalmasan kiemelték ismét az ágyból.

Ez a kor alapjában véve egészséges, mondtuk fentebb. Egy egészséges alapon nyugvó szerelmi élettannak első alapelve azonban az, hogy az egyénnek, legyen az férfi vagy nő, a nemi érettség korában meg kell adni a nemi funkció teljesítésére való jogot. Ez az elv tényleg elismert volt a renaissanceban, mert ez volt a nép általános felfogása és számos példabeszédben és szólásformában kifejezésre is jut. Legtöbbször ép olyan világosan, mint amily naivul. Főleg sohasem mulasztják el leírni azokat a fizikai jeleket is, amelyek a férfi és lány megérettségének ténye felől döntenek. A renaissance számára még nagyon decens kifejezés, ha a nőre vonatkozólag azt mondja, hogy az az időpont, mikor a szűzhöz férfit kell fektetni az ágyba, elérkezett: „Ha a szűznek keble olyan, mint két körte és köldöke alatt nem csupasz már többé”. Közbevetőleg: a szűz nemi érettségének jelölésére mondták ezt is: „áhítózza már a férfihúst”. Kézzelfoghatóbban már igazán nem lehetett volna kifejezni a szűzlányos vágyakozás lényegét és különleges tartalmát; legfeljebb még egy fokkal borsosabban, ami elég gyakran sikerült is a kor klasszikus erejének. Ugyanezekkel a szólásokkal és mondókákkal találkozunk Franciaországban és Itáliában.

A dolgok természetes felfogása a renaissanceban nem ritkán olyan vagy hasonló argumentumokkal okadatolta meg férfiakkal és nőkkel az ifjak és lányok közti korai nemi érintkezést, ahogyan azt Boccaccio elmondhatja egy hölgygel: „A természet törvényei az elsők; a természet semmit sem teremtett hiába, és azért adta nekünk ezeket a nemes részeket, hogy hasznukat vegyük, nem pedig, hogy tétlenül pihenni hagyjuk őket.”

A legnyomósabb okot azonban arra, hogy ezt a részt ne pihentessék, az asszonyok a következőkben találták: „A nemhasználás nagy károkat okozhat ennek a testrésznek és hisztériát szülhet, amelyben nem egy szép asszony tönkre menne. A legjobb szer ez ellen, mondják az orvosok, a testi elhálás, és pedig erős, izmos férfiakkal.”

Ilyen nagy veszedelemmel szemben és tekintetbe véve az általánosan annyira szimpatikus védő eszközt, természetesen győznie kellett az észnek.

Mindennek megfelelően az egész szerelmi vágyakozás a renaissanceban mindkét nemnél annyira kézzelfogható, amennyire csak lehet. A férfi egyáltalán nem vágyódik egy vele egyenrangú társra, akivel együtt bizonyos magasabb életcélokat akarna elérni, a lány épp oly kevésbé vágyódik lelkének és szellemi embervoltának fölszabadítója és nevelője után; hanem mindkettőjü-

ket fékezhetetlen vágy tölti el a nemi aktus gyakorlására. Számukra ebben a meghatározott és korlátozott vágyban és célban koncentrálódik a szerelem.

A szűz azt követeli anyjától, hogy egy legényt keressen neki, aki őt „buzgón tanítsa az édes ágyjátékra”. Főleg a népdalban van erre vonatkozólag a legkarakterisztikusabb és legtöbb bizonyítékunk, melyek sokszor épp oly naivak, mint amily pompásak.

Egészen hibás nézet lenne természetesen, ha a szerelemnek szűkkörű, csak a technikai nemi részre vonatkozó felfogását csupán a népre mint tömegre, azaz csak az alsóbb néposztályokra korlátoznók. Az a költészet, amelynek tárgya a felsőbb körök szerelme, számos bizonyítékkal szolgál e szerelemnek ugyanilyen felfogása mellett, itt is minden vágyakozásnak középpontja a nemi aktus. A renaissance érzéki szerelmének grandiózus „énekek éneke”, a „Romeo és Julia”, a legjobb példa erre. Hogy egy meghatározott hellyel bizonyítsunk, tessék elolvasni a harmadik felvonás pompás rajzát Julia égő vágyáról Romeo ölelése után:

Vond függönyöd be, szerelemszövő éj
Kösd be a kószálók szemét, nehogy
Meglássa s elbeszélje valaki,
Hogy Romeo tárt karjainkba fut.
A szerető, szerelme fényinél,
Lát eleget; s ha vak a szerelem:
Az éjszakával úgyis összefér jól.
Jőjj, tisztos éj, te fekete ruhás
Aggnő! taníts meg a játékra, min
Két szűz kebel nyer és vesz egyaránt.
Takarj be köpenyeddal, úgy csitítsd
Az arcomat vadulva verdeső vért,
Míg bátorulva, az odaengedő
Szerelmet szűz erénynek érezi.
Jer, éj; jer Romeo, éjem napja, jer!

(Szász Károly ford.)

A férfi vágya, amint mondtuk, hasonlóan tárgyias, épen ilyen világosan csendül ki ez is nemcsak a számtalan népdalból, hanem a nagy művészet alkotásaiból is. A nagy művészet produktumai közül, amelyek nem kószáltak névtelenül az utcákon, mint a népdalok, olvassuk el azoknak a gyönyörteljes

epistoláknak egyikét, amelyekben szerelmének kifejezést adott Johannes Sekundus, a „nagy csókoló”, ahogyan őt a lelkesült Goethe elnevezte. Az ő vágyódása a szerelem és kedvese után szintén csak kéjtelgés, buja fantáziákban való dúsalkodás, végnélküli gyönyörteljes csókok kapásában és viszonzásában összpontosul minden vágya.

Ebben a korban a nő természetesen alig bírja kivárni, míg a szerelem szolgálatára érettnak és méltónak találta. Nidhardt von Reuenthal egyik

18. kép. A kerítő szolgálónő.

Fametszet Hans Weinditz-től.

költeményében, amely a falusi szerelmi életről szól, anya és leánya beszélgetnek a lány szerelemre való jogáról. A tizenhatéves leány úgy véli, hogy az ő teste már régóta használható lenne a szerelem munkájához, az anya azonban ellenkező véleményen van. De a leány ismeri anyjának a multját: „Te csak tizenkétéves voltál, amikor megszabadultál szüzességedtől.” Az anya ezzel le volt győzve: „Nos, énmíattam tarts hát annyi szeretőt, amennyit csak akarsz.” De a leány nem elégszik meg ennyivel, ő azt akarja, hogy igazán szabad legyen az útja és most kiderül, hogy miért tartotta az anya leányát még nagyon fiatalnak a szerelemre:

„Meg is tenném én szívesen, ha el nem halásznád mindig a férfiakat az orrom elől. Pfuj, vigyen el az ördög! Hiszen van már egy férjed, minek neked még más is?” Most, miután egészen leleplezve látja magát az anya, mindenbe beleegyeznek: „Psz, csak csendesen, leánykám. Egy kevés szerelem vagy akár sok, nem akarok ellene szólni semmit, még ha kis gyermeket kell is majd ringatnod utána. De hallgass ám te is, ha engem látsz jární a szerelem után.”

Az asszonyoknak ez az egymásközi kölcsönös irígysége — az „ágyba-valóért”, ahogy még a legszelídebb kifejezéssel mondja a kor, — és különösen, hogy az anya irigylí leányát ennek nagyobb esélyeiért, nagyon gyakori motívum az irodalomban. A legklasszikusabb ilyen irodalmi dokumentum egy nürnbergi farsangi játék: „Az özvegyasszony és leánya farsangja”, mely a legdurvábban és kizárólag erről szól. Szokás szerint törvényszék elé terjesztik a dolgot, amely az okok meghallgatása után dönt, hogy a kettő közül melyiknek, anyának vagy leányának van-e joga előbb férjhez menni. Az anya azzal indokolja elsőbbségi várományát egy férjre, hogy ő fiatal, kéjvágyó özvegy, aki férj nélkül nem tud élni, mert a „férfihúshoz” már hozzászokott. A leány viszont arra a lángoló érzésre alapítja jogát, amely erőt vesz rajta, ha szolgáljuk átfogja a nyakát és megcsókolja.

Miután a tíz tanácsúr mindegyike kinyilvánította a maga véleményét, a történet morálja végül, hogy anyának és leányának egyformán nagy a joga, mivelhogy az „éjjeli éhség leányokat és asszonyokat egyaránt kínozt”.

Az ifjú legénykék ugyanezen okokra alapozzák szerelmi jogukat: „tudná már húzni a nehéz hámot” és készen áll „a szerelmi szántóföldet megművelni” vagy „tudna már vívni és célba találni, ahol szüzek ellenében törík a lándzsát.”

Legyőzhetetlen „éjjeli éhség”-ével magyarázza az ifjú vagy a leány azt is, hogy miért nem akar szerzetes vagy apáca lenni. A „Házasság játéka” című farsangi játékban azt mondja a legény, hogy először heréltté kellene őt tenni, hogy szerzetes lehessen belőle. Nem kevésbé kategorikus a fiatal leány. A szűz átokkal fenyegeti azt, aki őt akarata ellenére apácává akarná tenni és azonkívül jóelőre kijelenti, hogy a szüzesség fogadalmát meg fogja törni.

A limburgi krónika, melyből való ez a farsangi játék, hozzáfűzi: „Ez időtájt (1359) énekelték és fűtyülték ezt a dalt.” Tehát nem valami egy esetbeli foházkodást jelentenek, hanem az általános érzés kitörései. Egy másik „apácapanaszban” kijelenti egy már ifjúságában zárdába dugott szűz, hogy ő benne nincs többé semmi áhítat, mióta keblei kitöltik a ruhát „mint két büszke

körte" és hogy sokkal inkább azon jár az esze, hogy ifjú legények átöleljék, megcsókolják és „megfogdozzák ezeket a körtéket”.

Itt kifejezetten föl kell említenünk, hogy a renaissance egészséges fel-fogása az érettséggel megkezdődő nemi érintkezést illetőleg természetesen korántsem járt azzal az eredménnyel, hogy a valóság is alkalmazkodott volna ehhez, úgy hogy a nemi vágnak korai és rendszeres kielégítése következett volna be állandóan. Vagyis házasság a férfiak és nők nagy többségénél és főleg mindkét részről lehetőleg korai házasságkötés. Éppen ellenkezőleg, ezt az egészséges társadalmi állapotot a gondosan óvott osztályérdekek számtalan esetben meghiúsították. Kétségtelenül igen gyakoriak voltak fiatal házasfelek úgy a polgárság és a nemesség körében, mint a parasztnál, — már amennyiben az utóbbiaknál olyan birtokjog nem fejlődött ki, mely a birtok megosztását kizárta és a legöregebb fiút tette csak örökössé. Sőt az erkölcsprédikátorok sokszor ugyancsak ki is rohantak a nagyon korai házasságok ellen. Murner haragoskodik egyszer, hogy a házasfelek együtt sem számlálnak harminc esztendőt. Különböző bölcs mondások szerint a nő tizennegyedik évétől kezdve házasságra jogosult. De másrésről egy egész osztálynak el volt tiltva ebben a korban a házasság, vagy legalább rendkívül meg volt nehezítve számukra, az iparos segédeknek vagy mesterlegényeknek. A céhen belül sokszor csak az házasodhatott meg, aki önálló volt vagy azzá lett. De miután a legtöbb céhszabályzat a mesterré levést a proletár segédektől, a „nem mesterek fiaitól” kifejezetten megtagadta, erre a számos existenciára nézve ez a tilalom hatásában természetesen egyenlő jelentőségű volt a házassági tilalommal. Ahol pedig meg volt engedve a mesterlegényeknek a házasodás, ott viszont törvény volt az, hogy a már házas segéd nem lehetett mester; ami ismét csak nem más, mint indirekt házassági tilalom. Erősebb bilincseket igazán nem rakhatott volna az egyoldalú osztályérdek a házasodási kedvre. De még csak részben sem sikerült elfojtania, hiszen a renaissanceban még feleséges inasok is voltak. És hogy ez nemcsak elszórt esetekben fordulhatott elő, kiviláglik abból, hogy „az inasokról, akik megnősülnek” külön rendelkezések is vannak a céhszabályzatokban. Így például a württembergi kőművesek és kőfaragók statútumai az 1582. esztendőből azt mondják: „Ha egy inas tanulási ideje alatt megnősül, azért mégis ki kell töltenie a maga két esztendejét.”

Ahogy számos esetben nagyon korán házasodtak az emberek a renaissanceban, ép úgy ritkán siettek annyira férfiak és nők egyaránt újra megházasodni, mint éppen ebben a korban. Ennek főoka bizonyára a rendes háztartás fontosságában rejlett a kisipari üzemre nézve. De mellette erős hajtóerő volt a kor érzéki alapvonása is. Jellemző, hogy az sem fordult soha ilyen

gyakran elő, hogy egy öregebb özvegyember fiatal leányt vett el és egy meglehetősen korú özvegy fiatalemberhez ment nőül. Bármennyire meg volt is ez alapozva a kor érzéki hajlamában, másrésről mégis ép úgy ellenkezett a kor egészséges alapvonásával. Nagyon öntudatosan tudta ezt maga a kor is, mert az egykorú élcélődés állandóan célba vette írásban és képben egyaránt az ilyen egyenlőtlen kétfogatút. Az ifjúnak, aki öreg asszonyt vett el, azt jósolták, hogy „náthát” fog kapni az ágyban, fiatal lányokra öreg emberekkel meg azt mondták: „Fiatal asszonyok a gebék, melyeken a vén emberek gyorsan lovagolnak a sírba.” Megjósolták azonkívül a vén embernek a szarvakat, amelyek már a nászéjszakán esedékesek, mert az ilyen házasságban, mondja a népszája, hosszabb időre „nagyon keveset imádkoznak”. Ez a kifejezés volt az általános jelszó „az öreg ember és a fiatal, kéjvágyó asszony közti házasságra” és ez a kifejezés egy anekdotához kapcsolódik, melyet August Tünger 1480-ban megjelent tréfái között „Mikor imádkozunk újra” címen tesz közzé.

„Endingen városában egy nagyon öreg ember egy duzzadó formájú tizenhatéves leányt vett feleségül. A jámbor férfiú jól akarta nevelni nejét és ezért azt mondta neki az első szerelmes éjszakán, hogy illik, mielőtt az ember a szerelemhez látna, egy Pater Nostert imádkozni elébb. Egy ideig csak meg is maradtak ennél a szokásnál, de az öreg végre is betelt és belefáradt a szerelmi játékba és így persze a Pater Nostert sem imádkozták többé. Eleinte csodálkozott a fiatal asszony, hiszen addig oly tüzes volt a férje, mintha egyáltalán sohase kaphatott volna eleget. Azután azt gondolta az asszonyka, hogy a férje bizonyosan csak elfeledte a dolgokat, úgy hogy figyelmeztetni kell őt rájuk. Hamar csókolni kezdte hát férjét, megölelte és szégyenkezve kérdezte közben, „hát mikor imádkozunk újra?”

Más tréfás írók még hozzátették az ilyen anekdotákhoz:

„De az öreg lónak nem használ a legszebb szó se, mert fiatal asszonyt szolgálni az ágyban olyan épen, mint húzni egyenetlen úton és fiatal csődör kell ehhez mindig előfogatnak, hogy halmon és völgyön át lehessen jutni.”

A merőben érzéki felfogás, mely a szerelemben a nemi aktust tette első helyre, úgy hogy minden csak ennek a kielégítésére történt, természetesen odavezetett, hogy ezt a célt lehetőleg minél többször el akarták érni. Vagyis:

a telhetetlenség a szerelemben jellemző vonása a renaissance nemi életének. Egyaránt áll ez minden országra; a spanyol és olasz Déltől egészen az angol és hollandi Északig, a nyugati Franciaországtól a délkeleti Németországig valóságos farkaséhség uralkodik a szerelemben. Mindenki állandóan „éjjeli éhségben” szenved és igazán robusztus étvággal rendelkezik.

Hogy hányszor üljön az ember a szerelem asztalához és hány fogásból kell állnia egy igazi étkezésnek, rendkívül kedvelt témája a kornak, mellyel ennél fogva lépten-nyomon találkozunk minden nyelven és formában, közmondásokban, rejtvényekben, trágár dalokban, költeményekben, dialógusokban, elbeszélésekben, tréfákban. Ismeretes a Luther-féle mondás: „Die Woche zwier, der Weiber Gebühr, Schadet weder mir noch dir, Machts Jahr Hundertvier.” De ez a Luther-féle szabály a legszerényebb számítás, amelyet a kor felállított. Mindenekelőtt újra és újra kijelenti mindig: valamire való férfi sohasem kel föl már az első fogás után Vénusz asszony asztalától. „Egyszer csak „ízeltő”, „egyszer az a lányok előétke”, „egyszer csak ígéret”, „egyszer a betegek kosztja”. Tehát az ilyen igénytelenséget meg sem értik, csak gúnyolni tudják. Kvantitás és minőség tekintetében egyformán nagy, illetve egyformán magas igényeik vannak; „kétszer az urak szokása, háromszor a nemesember kötelessége, négyszer az asszonyok joga”. És így tovább.

Bár az asszonyok a passzív résztvevők, de ennek dacára nemcsak hogy csöppet sem állanak hátrább a férfiaknál szerelmi étvágy tekintetében, hanem, ha az egykorú költőknek és novellaíróknak hinni lehet, éppen ellenkezőleg, ők a legnagyobb igényűek a szerelemben és még sokkal gyakrabban mondhatók valósággal kielégíthetetleneknek, mint a férfiak. És ebben a tekintetben minden korlátozás nélkül hinni lehet a novellaíróknak, hiszen az egész természetesen benne rejlik a nő passzivitásában. Kétségtelenül akad számos okiratilag megállapítható eset, amelyekben asszonyok panaszkodnak férjeik túlságos igényei felől, de százszor annyi az eset, amelyekben a férfiak keseregnek asszonyaik csillapíthatatlan étvágya miatt és ezért van éppen annyi panasz az asszonyok részéről afelől, hogy minden nap „éhesen kell felkelniük a szerelem asztalától”.

Már a középkorban azt mondják az asszonyok egy minden országban elterjedt közmondás szerint: „mindent elvehetnek férjeiktől, csak férfivoltukat ne”. A közmondás szóbeli megfogalmazása természetesen mindenütt jóval durvábban hangzik. Egy tizenhatodik századbeli mondóka szerint a férfinak a szerelemben „a csődör erejével és a veréb serénységével” kell birnia.

Tessék egybevetni ezzel olyan elbeszéléseket, mint az „Alibech Thebaidában” címűt Boccacciótól és hasonlókat. A szatira megbélyegzi az

asszonyok nagy szereleméhségét, mikor azt mondja: az asszonyoknak egyáltalán nem is jár máson az eszük; beszélhetnek nekik amit akarnak, akár a legártatlanabb dolgot, — ők mindent csak „arra” vonatkoztatnak. Rabelais így szólt erről a maga groteszk stílusában:

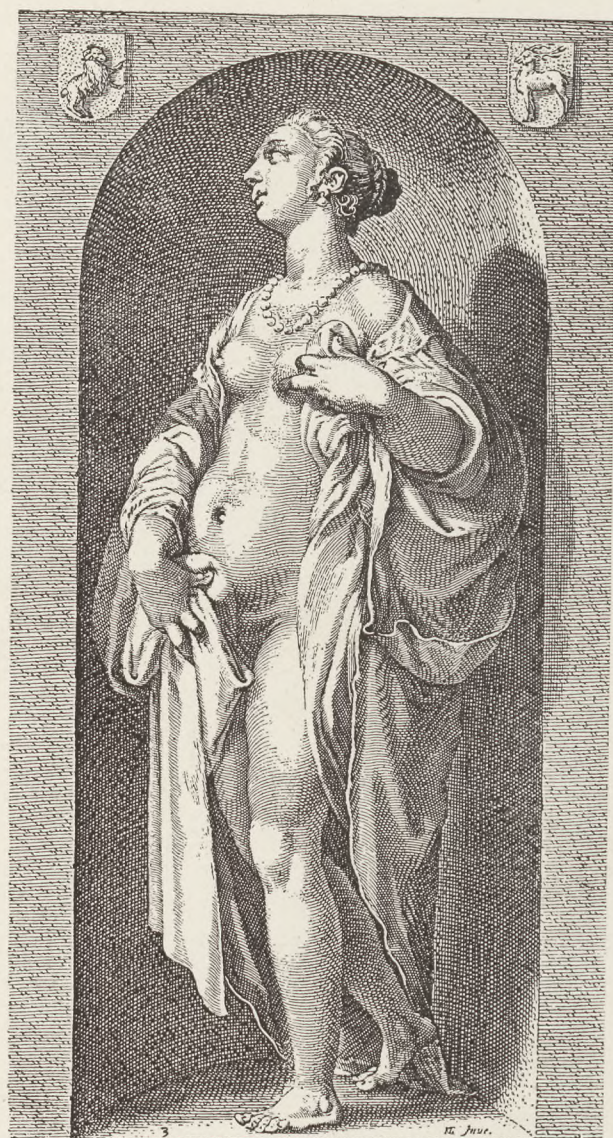
„Akármit látnak is az asszonyok, mindig azt hiszik, gondolják és vélik, hogy a szent Ithyphallus rejlik mögötte. Minden gesztust, minden jelet, minden mozdulatot, amelyet előttünk tesznek, arra az egy aktusra vonatkoztatnak, amely szakadatlanul eszükben van. Itt tehát lehetetlen lenne tévedniök, hiszen összes jeleinket erre az egy értelemre magyarázzák. Emlékezzetek csak arra, mi történt Rómában a 240. esztendőben a város alapítása után. Egy előkelő római ifjú találkozott a céliai domb lábánál egy Veronica nevű római hölgygel, aki süket-néma volt és az ifjú, anélkül, hogy csak sejtette is volna fogyatkozását, megkérdezte a hölgytől, hogy kikkel találkozott a senátorok közül a dombon, közben pedig az itáliaiak szokása szerint élénken gesztikulált a kezeivel. A hölgy, aki a szavakat nem értette, természetesen azt hitte, hogy azt kívánja tőle, amire ő gondolt és amint a fiatalember a nőktől rendszerint kívánni szokott. Fölhívta tehát jelekkel (amelyek a szerelem dolgaiban hasonlíthatatlanul vonzóbbak, hatásosabbak és célszerűbbek, mint a szavak), hogy jöjjön nem messze levő lakásába és ugyancsak jelekkel megmagyarázta az ifjúnak, hogy mennyire kellemes lesz neki, a hölgynek, a játékoska. Szóval anélkül, hogy egyetlen szót is szóltak volna mellé, alapos mulatozást csaptak.”

A szatira azonban még egy Rabelaisnél is messze mögötte marad természetesen a valóságnak, ha elolvassuk a női telhetetlenségnek azt a rettentő példáját, amelyet Brantôme jegyzett föl.

„Hallottam egy francia városbeli dámáról, egy nagyon szép kisasszonyról, akin a polgárháborúk alatt egy megostromolt városban egész sereg katona erőszakot követett el. A hölgy később megkérdezett egy csinos pátert, akinek elbeszélte ezt a történetet, hogy vajjon nagy vétket követett-e ő ezzel el. A páter így szólt: Nem, mert hiszen akarata nélkül, sőt akarata ellenére követték el rajta az erőszakot. A hölgy erre így válaszolt: „Akkor hát hálát adok az Istennek, hogy legalább egyszer életemben jóllakhattam, anélkül, hogy vétkeztem és az Istent megsértettem volna!”

A fiatalító orvoslás
Crispin de Passe rézmetszete a 16. századból

*Quis non denegat carnis furiosam libidinem?
Precipitem Salomona dedit. Samsonis Viri.* IL

A női vágyódás szimbolikus jelképe
Heinrich Goltzius rézmetszete

A legnagyobb igényük a szerelemben azonban állítólag az özvegyek. A gyászoló önmegtartóztatás előírt esztendejét ritkán tartották be, úgy hogy már a középkorban egyrészt büntetést szabtak ki arra, ha az özvegy már a férje halálát követő első — harminc napon belül újra férjhez megy, másrészt jutalmakat tűztek ki az olyanok számára, akik halott férjüket

19. kép. A tehetetlen férj gúnyképe.

Német fametszet a 16. századból.

erkölcsösen gyászolták egy egész esztendeig. Oly nagy volt tehát az étvágy a nélkülözhetetlen házassági életre, hogy az emberek csak jutalmak segítségével tudták rávenni magukat arra, hogy a „szerelem műhelyében” egyideig munkaszünetet tartsanak! Mivel ez általánosan ismeretes volt, elterjedt az a felfogás, is: aki özvegyet vesz el, biztosan szarvakat kap. Egy spanyol közmondás azt mondja: que la jornada de la bindez d'una muger esd'un dia

— „az özvegység csak egy napig tart”. Egy francia közmondás így szól: „Az özvegyi gyász csak a felső ruhában lakozik”. Csak a felső ruha felel meg a gyásznak, mert mint özvegy is csak a legritkább asszony mond le a feltűnő, színes alsóruhákról, amelyekkel a férfiak érzékeit elcsábítják. Egy harmadik vélemény azt mondja az özvegyekről: Özvegyek duplán szeretnek, mert a második férjnél beakarják hozni, amit az első elvont tőlük és ezért nincs veszélyesebb dolog, mint nőül venni egy özvegyet, akinek már két vagy éppen három ura volt. Brantôme egy egész fejezetet szentelt könyveiben az özvegyek szerelmének és az általa citált példáknak több mint fele az özvegyek nagy szerelmi igényeire vonatkozik. A német és olasz móka-írók egyformán sokat tudnak regélni az özvegyek határtalan szerelmi étvágyáról.

Ebben a korban az asszonyok nem ritkán nyíltan dicsekednek nemi képességeikkel. Így például Navarrai Margaréta elnevezte magát: „a legasszonyabb asszonynak egész Franciaországban”. Ha megvizsgáljuk ennek az asszonynak irodalmi hagyatékát, a „Heptameront”, ez egymagában is elegendő bizonyíték arra vonatkozólag, mennyire helyesen ítélte meg saját magát. Asszonyok, akiknek fantáziájában így nyüzsögtek az animális kéjelgés képzetei, a nemieknek valóságos megtestesítését kellett hogy képviseljék.

Hogy még a vénasszonyok is igényt tartanak a férfiak ölelésére, arról a következő spanyol mondat tanuskodik: „Ningunas damas lindas ó á lo menos pocas, se hazen viejas de la cinte hasta abajo”. A németben e helyett azt mondják: „Övön alul nem öregszenek meg az asszonyok”. Ezzel az állítólagos ténnyel magyarázták meg azt is, hogy lehet az, hogy még az öreg asszonyok is erős vágyat ébresztenek a férfiakban és nagy gyönyörűséget szerezhetnek nekik.

Ha volt is számos anya, akik fiatal, csinos leányaiktól irigyelték a férfiaknál való nagyobb szerencsájukat, mesélnek viszont a móka-költők olyanokról is, akik nagy igyekezettel törekedtek arra, hogy leányaiknak olyan férfit szerezzenek férjül, akiről bizonyos, „hogy a szerelem tornaterén” fáradhatalan és minden strapának ellenálló. Az ilyen asszonyok azért teszik ezt, „mert tapasztalatuk szerint egyedül ettől függ a boldog élet, amennyiben az ember egyébként meg van áldva a boldogsághoz szükséges javakkal és mindenestre könnyebb nélkülözni a gazdagságot, mint ezt”. És ezért tudakozódnak mindenütt az ilyen okos anyák — a renaissancekori novellairók mindig mint a legokosabbakat dicsérik őket — a város házasulandó és házasodókedvű férfiai híre felől. Kérdezősködnek ismerősöktől, barátoktól, a templomban és az utcán. Sohasem is engednek házukhoz járni és leányuknak udvarolni

valakit, míg ez irányban megbízható tudósításaik nincsenek. A legszélesebb mederben tárgyalja ezt a témát az olasz Cornazano közmondás-novellája: „Ha nincs elég széna, megteszi a zabszalma is”. Egy szép ifju hölgynek az anyja a szerelemben erős férjet keres leánya számára és választása csak azért esik egy vagyontalan, de jól megtermett legényre, mert azt híresztelik róla, hogy az asszonyokkal való érintkezésben sohasem töri fel kevesebbszer mint tizszer egy éjjel a szerelem kenyerét. A leány természetesen, mint a novellairó mondja, tökéletesen egyetért azzal, hogy férjének a kiválasztása ebből a szempontból történjék meg. Hogy mennyire helyesen járnak el az ily anyák, azzal bizonyítja a nevezett novella írója, hogy még egy ekkora méretű szerelmi erő sem volt elegendő az illető fiatalasszony igényeinek és a férj csak egy durva eszköz alkalmazásával tudott védekezni nejének szerelmi dühe ellen.

Hogy szerelemszomjukat csillapítsák, az asszonyok kifogyhatatlanok a cselfogásokban és pedig már házasságuk első napjától kezdve. Egy hasonló című költeményben a középkor végéről ez egy tréfának a tárgya. Ennek a tréfának a tartalmát következőképen vázolja Hagen:

„Egy faluban lakott egy ifjú, ügyes minden dologban, mesemondásban és énekelgetésben, ennek minden mulatságainál jobban tetszett a majoros leánya és annyit udvarolt neki szavakkal és tettel, hogy mindketten naponta jobban megszerették egymást. A majoros azonban megtudta ezt és mivel az ifjú szegény volt, eljegyezte leányát egy gazdag emberrel, a két szerelmes szomorúságára. A lakodalomra sok szép asszony és férfi jött össze és köztük az ifjú is, aki mikor a körtáncba kezdett, a menyasszonyhoz csatlakozott és szerelmesen tette neki a szépet. Könyörgött a leánynak még egy bizalmas összejövetelért ezen az éjszakán. A leány beleegyezett és találkát adott neki lefekvés idejére, amikor is az ifjúnak egy dallal kellett jelentkeznie, melyet oly sokszor énekelt, mióta először kedvesévé lett a leány. Odaígérte neki a leány testének első gyönyöreit, melyet oly sokáig megőrzött az ő számára. Ekkor az ifjú nagyot ugrott örömben és vidáman táncolt végig még sok táncot.

Mikor jött az este, asztalhoz ültek: volt ott rengeteg étel és ital és utoljára minden pár egy kolbászt kapott. A vőlegény késő estig evett és csak azzal törődött, hogy teletömje magát. Végre ágyba tértek. Az ifjú csakhamar az ajtó előtt termett és vidáman énekelte el

dalát. A vőlegény borral és álommal telten, mint egy liszteszsák, úgy feküdt menyasszonya mellett.

A menyasszony most hirtelen szomjúságról kezdett panaszkodni a sós kolbász miatt és a vizes csöbörhöz akart menni. A vőlegény ajánlkozott, hogy majd hoz neki vizet: de a menyasszony azt mondta neki, hogy csak maradjon fekvé és tartsa számára melegén az ágyat; a vőlegény előbb nem akart ebbe belenyugodni, de végre mégis csak le engedte szállni a leányt. Az pedig most beeresztette kedvesét és a földön, a csöbör mellett odaadta neki azt, amit megígért. Amikor elkezdtek, odaszólt a vőlegénynek, hogy most kezd inni. Másodszor újra odaszólt hozzá és a vőlegény örült, hogy elég víz van a csöbörben és jó egészségére kívánta neki. Miután a leány harmadszor is lecsillapította égető szerelemszomját, elküldte kedvesét, nehogy a vőlegény észrevegyen valamit és megzavarja szerelmüket: „Mindenben jó mértéket tartani”. Azután újra bement és lefeküdt férje mellé, aki annyira álmos volt, hogy mit sem vett észre nejének éjjeli nászútjából.”

A szerelemnek illetén, tisztára a fizikaira korlátozott felfogása mellett természetesen mit sem rónak fel a férfinak nagyobb bűnül, mintha egy asszonyt megcsal várákozásában, ha a férfi gyakoribb szerelmi csatározást helyez kilátásba, mint amennyit utólag be tud tartani. Asszonyi szájából eredő panaszok az ilyen nagyzolás miatt gyakori tárgyai a szatírának. Vagy úgy, hogy az asszony kigúnyolja sokat ígérő férjét, vagy pedig mint fatuskót megfaragtatja, „mert nem tudja, hogyan kell asszonyokkal megküzdeni és úgy fekszik az ágyban, mint valami fatuskó”.

A legeslegnagyobb sértés mégis, amit a renaissanceban egy asszonnyal szemben el lehet követni, ha „az objektum álnoksága” arra kényszeríti a férfit, hogy a boldogság perceit kihasználatlanul hagyja elmulni. A szerelemnek ilyen gyászeseteit az asszonyok rendszerint elborítják haragjuk teljes kitörésével; a legnagyobb megalázást látják benne. Brantôme több ilyen történeti gyászesetet jegyez föl, amelyek rendszerint azzal végződtek, hogy az ily módon megalázott asszony ugyanazt a férfit, akinek éppen most még kész volt legfőbb kegyeit is odanyújtani, ettől kezdve halálos gyűlöletével üldözte.

Végső bizonyíték a szerelemnek teljességgel érzéki felfogására a renaissanceban, az ókorból átvett és a renaissanceban még mindig virágzó phallus-

kultusz. Ennek a nyomaival a legkülönbözőbb szimbolumokban és kultuszformákban találkozunk különböző országokban, leggyakrabban mégis Itáliában. Ennek a kultusznak különös formáiról másutt még szólni fogunk.

3. A házasság előtti nemi élet.

A monogámia célja mindenütt és minden időben a házasságelőtti szüzesség elvi megköveteléséhez vezetett. A gyakorlatban természetesen mindig csak a nővel szemben érvényesítették ezt a követelést. A nőben a férfi mint első és legfőbb személyes tulajdonságot kívánta meg, hogy a nászéjszakán férje fizikailag érintetlennek találja. Csak a férjnek lehetett igénye a nő szüzességének élvezésére. Bármily ideológiusan bástyázták is körül mindig ezt a nővel szemben támasztott követelést, mégis — mint már mondtuk — nem tükröződik benne semmi más, mint a monogámia anyagi főcélja: az örökösök legitimitása. Az a körülmény, hogy a vőlegény a menyasszonyt a nászéjszakán szűznek találja, az első garancia arra, hogy mint asszony is hű lesz és hogy a gyermekek, amelyek a házasságból származni fognak, a férj öléseinek gyümölcsei. A vőlegényt tehát nem érheti kellemetlenebb meglepetés a nászéjszakán, mintha felfedezi, „hogy a menyasszony már mással megpróbálkozott”.

A nő fizikai szüzességének magas értékelése — hogy a legfőbb női erénynek tekintették, — a renaissanceban számos, részben ugyancsak durva szokásban és lakodalmas divatban jelentkezett, amelyek mind egyre céloztak, hogy ebből a szempontból minden egyes asszonyra rásüssék az egész világ előtt az „érdemes” vagy „érdemtelen” bélyegét. A mocsoktalan szűznek mintegy erénykoszorút akartak ezzel a fejére fonni, a házasságkötés alkalmával fizikailag már nem érintetlen nőt pedig le akarták alacsonyítani polgártársai szemében.

A leginkább elterjedt megkülönböztetés abban állott, hogy az érdemes nő menyasszonyi koszorúval ékesítve léphetett az oltár elé, „a szüzesség érdemkoszorúját” viselte. A friss virágokból álló koszorúcska a szüzesség jele. A tiszta menyasszony hosszú haját is nyitva és leeresztve hordhatta. Az olyan asszonynak ellenben, akiről kiderült, hogy már a házasság előtt nemileg érintkezett egy férfival, még ha csak a saját vőlegénye lett volna is az, egy fátyollal kellett megelégednie.

Sőt Nürnbergben a „bukott” lányoknak szalmakoszorúval a hajukban kellett a templomba menni és a gúny a lakodalom napján szecskát szórt a kapujuk elé és „próbált lánynak” nevezte őket. Rothenburgban abból állott az eklézsiakövetés, hogy a „sérült ará”-nak egy szalmafonattal ékesítve ki kellett állania a templom ajtaja elé és a csábítónak három egymás után következő vasárnapon szalmaköpenyben kellett megjelennie a templomban. Azonkívül egy kordéban körül kellett hurcolnia kedvesét a helységben, mikor is az emberek sárral dobálták meg őket. A közmondás azt mondta azokról az asszonyokról, akik házasságon kívül szültek: „Ez már a Kyrie eleison előtt ment az áldozáshoz”, vagy még gúnyosabban: „Ez már egy patkóját elvesztette.” Ez az utóbbi közmondás különösen kedvelt volt, még mai napság is találkozunk vele. Első fogalmazását: „Ez már elkoptatta egy patkó vasát” egy 15. századbeli farsangi játékban találjuk. Egy fiatal legény kijelenti, hogy egy ilyen lányt nem akarna nőül, mert az ilyennek a hűsége felől sohasem lehet bizonyos az ember, mivelhogy a macska sem hagy fel az egérfogással.

Ott, ahol a kispolgárság uralkodott politikailag, például az ipar virágzására támaszkodó városokban, mindezek a követelések és felfogások törvényhozói kifejezésben is részesültek. A vázolt népszokásokat nemcsak mint hivatalos eklézsiakövetelést szankcionálták, hanem törvényileg is megerősítették. Azonkívül egész sereg korlátozással éltek az ilyen „elsietett házasfelek” lakodalmára vonatkozólag: csak bizonyos meghatározott számú vendéget hívhattak meg, a lakománál egy bizonyos számú fogáson nem mehettek túl és nem is ünnepelhették a lakodalmat annyi ideig, mint „érdemes” lakodalmas népek. És még hozzá egy lakodalmakra egyéb nem szokásos napon — Memmingenben például szerdán — kellett megesküdniök. A szerda a nép felfogása szerint alanti nap volt. A megfelelő tanácsi rendeletekben egész nyíltan meg is mondták ezeknek a rendelkezéseknek a célját: hogy az illetőket ezáltal nyilvánosan megbélyegezzék. Egy 16. századbeli nürnbergi tanácsrendelet, melyet még a 17. században is mindig megújítottak és amely kizárólag a „szüzek megbecstelenítésének” gyalázatos büntette ellen irányult, azt mondja: azért történjék ilyesmi, hogy „a házasságra lépő jegyesek mindketten, a maguk különös, saját maguk által előidézett szégyenükben és gyalázatukban... mindenki előtt ismertek és nyilvánvalóak legyenek”. De mindez még nem elég: ezenkívül mindkét részt érzékeny testi és pénzbüntetésekkel sújtották, amelyek csak annál súlyosabbak voltak, ha egy jegyespárnak házasságkötéselőtti nemi érintkezése csak menyegző után került nyilvánosságra, akár korai szülés, akár pedig utólagos denunciálás által. A büntetés azért volt nagyobb, mert „isten egyházát és községét hallgatásukkal megcsalták és nem vallották be

előbb a papi sáfároknak", így írja ezt az épen citált rendelet; olyan tiszteletet bitoroltak, amelyre nem volt semmi joguk. Hogy a tisztas denunciació ki ne haljon, hanem mindig serényen munkálkodjék, úgy hogy a „nem igazakat” szigorúan el lehessen választani az „igazaktól” a denunciació számára biztosították a kiszabott pénzbüntetés egyharmadát. Különböző rendeletek még azt is meghatározták, hogy „alapos” denunciació esetén a menyasszony köteles megengedni, hogy a tanács által kirendelt két bölcs asszony testileg megvizsgálja, „vajjon a szüzesség tisztességes állapotában leledzik-e még”. Amíg egy menyasszony a követelt testi vizitációtól vonakodott, addig nem volt joga érdemes esküvőre. Ugyanezen a módon azonban önként is tisztázhatta magát valami felmerült gyanú alól.

Egy a mi szemünkben még brutálisabb felfogás jut kifejezésre abban a menyegzői szokásban, amellyel különböző országokban és vidékeken a menyasszony nyilvánosan bebizonyította, vagy bebizonyítani köteles volt, hogy érintetlen szűzként szállott a menyegzői ágyba. Ez a szokás abból állott, hogy az elvett szüzesség nyomaival bemocskolt lepedőt vagy a menyasszony nászi ingét a menyegző utáni napon diadalmasan kiakasztották, vagy kilógatták az ablakon. Csak ezáltal a dokumentáris bizonyíték által tekintették a szomszédok és barátok a menyasszony feddhetetlenségét végérvényesen bebizonyítottak, hogy a „várkaput” nemcsak hogy a vőlegény törte be először, hanem hogy neki is csak a nászéjszakán adatott meg először ez a jog. És minél nyilvánvalóbban láthatók voltak a vőlegény által végzett szüzességgelvévés nyomai a lepedőn vagy ingen, annál dőlyföscbben mutogatták a szomszédoknak a vérrel mocskolt vásznat, mert annál nagyobb volt egy menyasszony szüzességének a dicsősége. Brantôme ezt jegyzi föl erről a szokásról Spanyolországban:

„Van még egy másik mód is, amelynek felhasználásával az asszonyok mocsoktalan szüzességüket bizonyítják: nevezetesen a menyegző utáni reggelen mutogatják a harcnak véres nyomait, amint ezt Spanyolországban cselekszik, ahol a bemocskolt vásznat nyilvánosan kiakasztják az ablakon és hangosan kiáltozzák: „Virgen la tenemos!” („Szűznek tartjuk!”)

Aretinóból és különböző más novelláirókból megtudjuk, hogy ezt az eljárást Itáliában is hasonló módon gyakorolták. Sváb földön is uralkodott ez a szokás, ha indirekt formában is. Ha ott egy férj azzal vádolta nejét, hogy a menyegző alkalmával már nem találta szűznek, akkor a menyasszony szüleinek szabad volt, vagy kellett is ellenbizonyítékkal szolgálni. Ez abból állott,

hogy a „nő szüzességi jeleit” vagyis a nászágy vérrel mocskolt lepedőjét a törvény elé hozták. Ha a férjnek nem volt igaza, pénzbürságra és negyven botra ítélték. Ha ellenben igaza volt, akkor nemcsak a házasság lett érvénytelen, hanem a menyasszonyt kitaszították még a szülői házból is, „azért, mivel szajhaságot űzött atyjának házában”. Még ma is felülvizsgálhatjuk egyébként ezt a szokást, amennyiben az különböző szláv földeken mind a jelenkorig fennmaradt. Áll ez például Romániának egynémely vidékéről. Az ott uralkodó menyegzői szokásokról többek között ezt adja tudtunkra az országnak egy ismerője:

„A nászi szobában tett fölfedezéseket a tisztességes voltára vonatkozólag egyelőre magának tartja a férj. Csak három nap letelte után, mikor az asszony rokonai meglátogatják őket, szabad beszélni a dologról. Ezt a látogatást „a nagy út”-nak nevezik, mivel azon a szülőket sok gyalázat vagy nagy becsület éri. Ha érintetlen állapotban találtatott a leány, akkor a legféktelenebb öröm uralkodik e miatt és a szülőket dúsan megvendégelik, amely alkalommal a menyasszony ingét előéletének látható jeleivel egy tálban körülhordják és azzal fejezi ki mindenki tiszteletét az ing iránt, hogy egy pénzdarabot dob a tálba. Ez azonban csak közönséges embereknel van így, az előkelőknél csak az örömszülők szemlélik meg a nászi inget.”

Az a korlátozás, melyet a szerző végül említ, korábbra is áll. A vérrel mocskolt nászing nyilvános kiállítása többnyire csak az alsóbb néposztálynál volt szokás, míg az előkelőknél ez a ceremónia a házon kívül folyt le és csak a legközelebbi rokonokat, mindenekelőtt a menyasszony szüleit és a legjobb barátokat hívták meg hozzá. Ehhez a ceremóniához való meghívást éppen ezért különös megtiszteltetésnek tekintették.

Ezek a szokások természetesen ott, ahol hosszabb ideig fenntartották magukat, lassanként mindinkább szimbolikus formát öltöttek, miközben nemcsak az igazi nyomokat állították közszemlére, hanem legalább is az erősen retusált nyomokat. Hogy ehhez nagyon hamar el kellett jutni, ott is, ahol pedig semmiféle csalási szándék nem szolgált alapul, az kézenfekvő. Hiszen a tapasztalat csakhamar megtanította az embereket, hogy a szüzesség elvevése igen sokszor semmiféle „vérfürdővel” nem jár és ennek dacára sem merülhetett fel az illető nő szüzessége iránt még csak a legcsekélyebb kétely sem.

A fizikai szüzesség nagy értékelését megvilágítja végül még az a tény, hogy különböző országokban és osztályokban a nő szüzességének elvesztése

által az általános felfogás szerint kevesebb értékű lett. Ezért léphetett fel sokszor kártalanítási igénnyel azzal szemben, aki őt anélkül, hogy feleségül vette volna, ettől a nagy kincsétől megrabolta. Másrészt viszont egy férfi olyan lánynál, aki nem szűz már, nagyobb hozományt igényelhetett a szülőktől.

Mindez és még az a körülmény, hogy a renaissance közvéleménye ezektől a nézetektől egyáltalán nem tért el, mégsem akadályozták meg, hogy a renaissanceban az asszonyok is a legnagyobb mértékben ne vétkezzenek a házasság-előtti szüzesség parancsa ellen. Egy általános erotikus expanzióval éppen elválaszthatatlanul össze van kapcsolva a házasság-előtti nemi érintkezés megnövekedése mindkét nem részéről. A kispolgári körökben az előbb felsorolt és főleg az ő érdekeikhez igazított morális felfogások bizonyára minden időben föltétlen érvényességűek és a legnagyobb tekintélyűek voltak, mert a céhpolgár gazdasági léte a házasság legmegbízhatóbb formáját követelte meg. De ámbár akkor éppen úgy, mint máskor, a legborzasztóbban rettegett a legtöbb polgárleány a nyilvános megbélyegzés veszélyétől, mert a szűk kör miatt, amelyben éltek, ez rendszerint egész életükön át rajtuk ragadt, mégis végtelenül sok „tisztességes leánynál” győztes maradt az izzóan lüktető vér. És a kispolgári nemi morál érdekei csak annyiban érvényesülhettek, hogy megőrizték a külső tisztességét. Hogy micsoda egy dolog volt persze akkoriban ez „a külső tisztesség”, azt még látni fogjuk majd a későbbiekben közelebbről különböző épületes példákon...

A kor izzóvá hevítette a vért az ereken és mohó vággyal töltötte el a férfiak és nők érzékeit. Amily mértékben növekedett a raffinéria, amellyel megkerülték a veszélyeket, úgy növekedett az asszonyoknál természetesen a készség is, hogy az érzések csábításainak könnyebben engedjenek és megízleljék a kék gyönyöreit, amelyeket ez a kor minden más kornál erősebben, legcsábítóbbaknak tartott az egész életben. És éppen ezért az asszonyok házasság-előtti nemi érintkezése a renaissanceban a népesség legtöbb rétegénél kétségtelenül napirenden volt. Minden nemzet irodalmában egészen rendkívüli sokaságú egykorú ítélet van, amelyek nyíltan kimondják ezt a véleményüket. És ugyancsak van egy egész sereg körülmény és jelenség, amelyek a valószínűséget bizonyossá emelik.

Az irodalomban meg éppen annyi a bizonyíték, hogy arra vezethetnének, hogy általánosítsunk és azt mondjuk: csak nagyon kevés asszony lépett akkor a házasságba mint mocsoktalan tisztaságú angyal.

Itt meg akarunk elégedni néhány próbával, amelyek a lányok házasság-előtti nemi érintkezéséről tudósítanak bennünket. Heinrich Bebel mókái kö-

zött fordul elő „A lányról, kinek szüzessége elveszett” címen a következő rész:

„Gyónt egyszer egy leány és azt is meggyóna, hogy a szüzességét elvesztette. A gyóntató atya nagyon megharagudott ezért, összeszidta és legyalázta és összehasonlításul elébe tárta másrészt a szüzesség dicsőséges égi megkoronázását. Szélesen és hosszan tárgyalta a dolgot, sokat beszélt a szüzesség nemes váráról és hogy ez a nemes, derék lakat miért engedte olyan könnyen felnyitni magát. A gyónó lány végre türelmetlen lett és megjegyezte: „Ne hidd, tisztelendő gyóntatóatya, hogy olyan nagyon erős lakat volt! Hiszen akármelyik falubeli parasztleány fölnyithatta és közülük nem éppen kevesen föl is nyitották.”

Itáliára vonatkozólag azt állítja Cornazano egy közmondás-novellában, hogy tíz évesnél idősebb szűzleány nincs egyetlen egy sem. Ebben a novellában ugyanis a következőt mondja hallgatóinak egy püspök:

„Mielőtt én püspök lettem, gyóntatóatya is voltam és sohasem fordult elő, hogy egy leányka, aki tíz évnél idősebb volt, be ne valotta volna előttem, hogy már legalább kettővel volt dolga.”

Hasonlóról tanúskodik Franciaországot illetőleg Tüngernek egy elbeszélése:

„Egy német nemes úr, aki tűrhetően beszélt franciául, az avignoni hídon keresztül a város felé lovagolt. Mivel a ló agyon volt fáradva, botorkálni kezdett a hídon. Egy szemmeláthatóan könnyű erkölcsű hölgy elnevette magát a látványon és ugyancsak kigúnyolta a lovagot. „Ah, madame, — jegyzé meg gúnyosan a kicsúfolt, — lovam botlása aligha lesz ön előtt olyan különös, ha meggondolja, hogy ez az állat mindig megteszi ezt, ha egy szajhával találkozik”. — „Hollá! — felelt vissza a hölgyecske, — ha ez így van, akkor egy lépést se lovagoljon ön tovább be a városba, mert különben ki fogja törni a nyakát.”

Könnyen meg lehetne tiszszerezni ezeknek a citátumoknak a számát minden egyes országból. Mert nincs egyetlen novellaíró, farsangi játék-költő, adomagyűjtő vagy szatirikus, aki számtalan ilyen esetet ne tálalna fel olvasóinak. Igaz ugyan, hogy a két utoljára citált példában a túlzó szatira nyelve jut szóhoz, de ezáltal a kor képe nem hamisítódik meg, sőt éppen a kor lényege vésődik reliefbe...

Fontos ok, amiért a kor vágyának könnyebben engedtek, mint máskor, a házasságkötés könnyűsége ebben a korban. Hiszen ez a nyilvános megbélyegzés veszélyét jelentékeny mértékben hatályon kívül helyezte. Amíg az egyházi esketés nem volt kényszerítő törvény, — és amint már mondtuk, az emberek mindenütt igen erősen és nagyon sokáig küzdöttek ellene, — addig elegendő volt két különböző nemű személy egyszerű, kölcsönös házassági fogadalma, Németországban a „kézadás és igentmondás”, hogy a házasság érvényesen megkötöttnek tekintessék. Bekövetkezett erre az együttalvás, úgy a házasság befejezett is volt. A házasságkötés jogi érvényességéhez nem volt tehát szükséges sem a nyilvános kihirdetés, sem egy házassági szerződésnek a fogalmazása; kiskorú házasságralépőknél sem volt föltétlenül szükség a szülők vagy a gyám házassági beleegyezésére. Ennek az lett a következménye, hogy mindenütt megszámlálhatatlan úgynevezett „titkos házasság” keletkezett, amelyeket az egyháznak el kellett ismernie, bármennyire tiltakozott is ellenük. És ha azt is meg kell állapítanunk, hogy akkoriban az asszonyok által férjeik ellen rosszakaratú elhagyás miatt benyújtott keresetek száma tömredék volt és ez az állapot egy évszázadig valósággal általános szerencsétlenséget jelentett, ebből megint csak nem következik más, mint hogy a legtöbb ilyen titkos házasság nem volt egyéb, mint forma, amelyben férfi és nő izzó szexuális vágyaiknak szabadon engedhették át magukat, veszélytelenül, a társadalom keretein belül. Más végkövetkeztetést nem enged az a notórikus tény, hogy az esetek többségében asszonyok voltak a megcsaltak és elhagyottak.

Egy második körülmény, amely igazolja az olyan esetek rendkívüli gyakoriságát, amikor asszonyok sem idegenkedtek a házasságelőtti nemi érintkezésétől, a mesterséges szüziesség előállításának virágzó ipara. Ezt a „művészetet” ugyanis már a renaissance ismerte, nem pedig csak a rokokó vagy épen a jelenkor. A gyógyszerészek és gyógyfűkereskedők akkoriban valamennyien kereskedtek, összehúzó kenőcsökkel és szerekkel, amelyeknek segélyével a megsértett szüzességet mindig újra el lehetett leplezni, úgy hogy az új szerető vagy a férj nem csak nem hihette, hogy az ártatlanság első virágát ő törte le, hanem láthatta ennek a látszólagos ténynek világos nyomait is. Ilyen eszközök segítségével, mondja egy közmondás, addig marad szüz valaki, míg a hasa hallgat”. Aretinonál olvasható egy ilyen „szüzességfelújító eszköz” alkalmazásának durva leírása és megtudhatjuk belőle, hogy egy kis menyasszony, aki a szerelem ábécéjének már valamennyi betűjét végigpróbálta, ennek segélyével hogyan győzte le a legalaposabb gyanút is és hogyan avanszált valósággal a szüzesség mintaképévé. És ugyancsak nagy forgalommal úzhették ezt a szolid

üzletet, éleneknek kellett lennie mindig a keresletnek, mert azt is újra megtudjuk mindig a krónikásoktól, hogy a gyógyszerészek éppen az ilyen szerek eladásából szereztek nagy vagyont. És éppen ezért nem csak a gyógyszerészek és gyógyfűkereskedők kereskedtek ezekkel a szerekkel, hanem megannyi kuruzsló, javas asszony és sok vándorló diák is, mivel ez egyformán jól jövedelmezett, hiszen a keresletnek nem szakadt vége. Egy ilyen vándorló diáknak a dalából, amely a 15. századból származik, való a következő két sor: „Aki lányságát elvesztette, annak készítek egy kenőcsöt”. De hogy az ilyen machinációk gyakoriak voltak, arról a legtöbb férfinak is tudomása volt természetesen és hogy más úton bizonyosságot szerezhessenek maguknak egy lány szüzességéről, a legkülönbébb varázsszerekhez folyamodtak, amelyeket észrevétlenül már a mennyegző előtt alkalmaztak. Ilyen varázsszerek, amelyeknek feltétlenül napfényre kellett hozniuk, hogy egy lány szűz-e még, vagy már nem az, számos vidéken használatosak voltak. Egyetlen például felhozzuk a „gagatvizet” (víz, amelyben szurokszén van feloldva). Erről azt tartották a középkorban: „Ha egy lány iszik a vízből, akkor, ha még lány, nem történik vele semmi, ha ellenben nem lány már, azonnal baleset történik vele, mintha csak a saját vizelete jelentkeznék”. A férfiak tehát maguk gondoskodtak arról, hogy megcsalják őket! Mert ilyen módon még egy prostituált is szűznek bizonyult. És ennek az asszonyok bizonyára nagyon hamar tudatára jöttek...

Ha mindebből első sorban az következik is, hogy milyen magasra értékelte az ideológia a nő fizikai szüzességét, de másodsorban éppen ilyen kérlelhetetlenül következik az is, amit föntebb tényként állítottunk: hogy akkoriban a házasságelötti szüzesség parancsát állandóan megvetették. Következik továbbá, hogy nemcsak a jövődöbéli férjnek adták meg már a házasságkötés előtt az utolsó kegyeket is, — mert hiszen ilyen esetben semmi szükség sem lett volna a mesterséges eszközökre, melyek új szüzességet varázsolnak elő, — hanem hogy sok, nagyon sok tisztességes lányka hordta szemérmesen a szüzesség erénykoszorúját, ámbár azelőtt nem egy vidám fickóval gyakorolta „a gyűrűdöfést”, „ahogyan azt a tornajátékot nevezték, ahol a férfi asszony ellen küzd és a férfi csak akkor győzhet, ha az asszony is úgy akarja.”

Mivel tehát a közvélemény előtt egy kissé szűzies viselkedés és a kuruzslók olcsó szereik segítségével legtöbbször mindaddig szűz maradt mindenki, „míg a hasa hallgatott”, természetes, hogy a terhesség volt az, amitől a legjobban féltek; mert csak ennek következtében lépett föl határozottan a rettegett társadalmi megvetés. Ez a terhességtől való félelem igazán meghatóan fejeződik ki egy egész sereg népdalban.

Egy 15. századbeli népdal szavával: „Bizony többször ez megesett”. Min-

den nap megtörtént, hogy a leány hoppon maradt egy kis gyermekkel a karján, vagy a szíve alatt, akinek az apja eltűnt a messze, ismeretlen világba, — a „régi jó időkben” még gyakrabban megesett ez, mint ma. Van erre elég bizonyítékunk. Hogy csak egyet említsünk: Azzal, hogy a céhmesterek bevették statútumaikba azt a föltételt, hogy csak tisztességes és törvényes házasságból született inasokat szabad fölvenni, természetesen csak az a kellemetlen konkurenciát akarták ezen az akkoriban legegyszerűbb módon távoltartani maguktól, de azért e formula állandó alkalmazásának ténye és a lehetőség, hogy eredményesen működhetek vele, mégis azt bizonyítja, hogy a házasságon kívül születettek számának igazán rendkívüli nagynak kellett lennie.

Mivel pedig a házasságnélküli teherbeesések száma akkoriban igen sok volt, azért a régi jó időben a szolid szüzesség visszanyerésére szolgáló kipróbált szerekkel üzőtt virágzó kereskedésen kívül még egy másik „művészetet” is erősen csengő sikerrel gyakoroltak, nevezetesen a gyermekelhajtást. Bizony, ez is „többször megesett!”

Többször, sőt sokkal többször, mint ahányszor álmodhatnák meg azok is, akik a mi derék őseinkben nem látnak föltétlenül szüzi erényű és erkölcsű mintaembereket. Ha valaki meggyőző erejű bizonyítékot akar, elegendő, ha összeállítja a nép között „vérpangás” ellen ősidőktől fogva használatos szerek hosszú listáját. Ez a lista már a renaissanceban úgyszólván végnélküli és százakra menő állítólag „csalhatatlan” szert foglal magában, amelyeket minden tudós asszony ajánl a lányoknak, kik nem akarják napfényre engedni, hogy szüzességük veszendőbe ment. Előttünk van egy jegyzék, amely kerekaszámban kétszázötven ilyen elhajtó szert tartalmaz; növénykivonatok stb., amelyek szabályszerűen hajtottak. Számos ilyen szerről egészen kalandos nézetek voltak elterjedve, — a diptamról például azt hitték, hogy „oly erősen hat, hogy még csak az ágyára sem szabad rátenni egy terhes nőnek” — és ha némelyik teljesen ártalmatlan volt is, de akadtak viszont közöttük a legveszélyesebb elhajtó szerek is. És éppen ezek voltak a legnagyobb elterjedésűek és ezekben bíztak a legjobban. Csak a „rozsüszög” és a „nadályfű” legyenek említve. A nadályfű alkalmazásáról van a legtöbb tudósításunk. Hogy milyen nagy volt a hit a nadályfű hatásában, azt legvilágosabban bizonyítják különböző elnevezései: szüzek pálmája, szüzek rozsmaringja, gyermekgyilkos, lányok fája. Tényleg ez volt a lányok és asszonyok legnépszerűbb elhajtószere; a szerelemre vágyó asszonyok és lányok állandó vigasza és végső reménye. Ezért is ültette és ápolta gondosan valamikor sok vidéken még a legkisebb kertecskében is az asszonyi előrelátás — „az ember sohase tudhatja...” És alig hogy a fiatal lányok szárnyra kaptak, teljes megértéssel súgták meg nekik az idősebb

lányok, hogy e fa leveleinek élvezése ujra jóvá teszi a bajt, ha a lány szeretője „már egyszer csak az áldás után hagyta el a templomot”. Minden lány tudta ezt és mindegyik tovább adta a többinek: „A legények összetartanak, a lányoknak is össze kell hát tartani”. Hogy mennyire elterjedten ismeretes a nadályfű magzatelhajtó hatása, épp úgy bizonyítják angol, mint más nyelvű mondások és szólásformák. Egy ó-angol balladában ez van a Sabinának (angolul savin-tree) magzatelhajtás céljára való alkalmazásáról egy fiatal lány által:

She is gane to the garden gay,
To pu' of the savin tree;
But for a'that she could say, (or) do,
The babie it would not die.

A norvég nép így rímelt:

Sevenbom, Sevenbom
Har gjurt saa mangen jomfru from.

Magyarul ez annyit jelent, hogy nem egy lány csak a nadályfűnek köszönheti, ha a világ még szűznek tartja.

Ha egy ilyen szernek a reménylett hatása nem jelentkezett csakhamar, akkor a lányok egy alkalmatlan terhesség esetén a legtöbbször azonkívül még a legradikálisabb kúrához fogtak, amilyenek a forró fürdők, mértéktelen tánc és még sokkal bolondabb experimentumokhoz, amelyek mindenütt egyformán szokásosak voltak. „Ügy táncol, mintha holnap gyerekágyba akarna jutni”, — ez használatos kifejezés az olyan szenvedélyes táncosnőre, aki egyetlen táncot sem hagy ki és tánc közben a legféktelenebb.

Ilyen körülmények között nem csoda, ha egykorú irodalmi utalásokra is akadunk, amelyek megerősítik a gyakori magzatelhajtások szokását a renaissanceban. Ezek szerint az udvari körökben járta ez a legveszettebbül. És ez egészen természetes is. Itt volt az elcsábítás veszélye a legnagyobb és egy házasságelőtti terhesség a legfatálisabb. Brantómenak van egy drasztikus jegyzete. Egy fiatal leány, akit egy herceg teherbe ejtett és aki házasságon kívül szült, nyíltan így válaszolt az erkölcsileg felháborodott szemrehányásokra, amelyeket tettek neki:

„Ballépésemet nem kellene szememre vetni, legföljebb azt, hogy jókor nem voltam jobban elővigyázó. Mert ha olyan okos lettem volna, mint társnőim nagy többsége, akik éppen úgy, sőt még rosszabbakat cselekedtek, mint

én, akkor segitettem volna a következményeken és nem lennék most ebben a zavarban.”

Az emberek nem azon botránkoztak meg, hogy az ifjú hölgy a hercegnek többet nyújtott gyöngéd pillantásoknál és hasonló előjátékoknál; az erköcs-telenséget csak a gyerekkapásban látták, a játékszabályok megszegésében: mindent nyerni, de a betétnek — az erény látszatának — elvesztése nélkül.

Más megjegyzésekből kiviláglik, hogy az udvari régiókban kevés olyan csinos asszony lehetett, aki nem forgott volna minden évben többször is egy nem kívánt terhesség veszélyében. Egy anonim szerző írja:

„Mióta a kisasszonyok is oly derekasan ismerik a patikaszereket, hogy nem kell többé félniök a veszélyektől, melyekbe egy szenvedélyes szerető hozhatná őket, a kurtizánok mestersége mind jobban hanyatlik. Mert egy gavallér számára sokkal nagyobb élvezet, ha előkelő dámával mulatozhat gondtalanul. És azóta még a legtisztességsőbb kisasszonyok sem vigasztalhatatlanok, ha kedvesük többet követel, mint gyöngéd biztatásokat és szép arcuk és szép kebleik látását.”

Végül tekintetbe kell még venni azt is, hogy az elhajtás akkor általánosságban nem volt büntethető, úgy hogy meglehetősen nyíltan lehetett árulni és venni ilyen szereket. Ahol pedig büntethető volt, ott is csak nagyon ritka esetben üldözték.

Igazán nem lehet kétség, hogy igaza volt a 15. századbeli dalnak: „Ez is többször megesett.”

4. A vendég éjszakák és próbaéjszakák szokása.

Mikor az előbbi szakaszban a renaissancera vonatkozólag a nő házasságonkívüli nemi érintkezésének relative gyakoribb előfordulását hangoztattuk, természetesen nem akartuk azt mondani, amint különben már meg is jegyeztük, hogy a kor erköcskódexe által hivatalosan jóváhagyott jogról lett volna

szó, hanem csak olyan ténynek vettük, amely e kor felfokozott erotikus szükségleteinek kikapcsolhatatlan hatása és amelynek mindenütt be kellett következnie, ahol az osztályérdekek kényszere nem tudott ellentállni a kortendenciának.

De igenis voltak olyan esetek és a népnek olyan körei is, amelyeknél a nő házasságelőtti nemi érintkezését az erkölcskódex kifejezetten szankcionálta. Allt ez a vendégéjszakák és próbaéjszakák szokásáról, amely főleg — jól megjegyezzük: csak főleg — a parasztok között volt otthonos és akkoriban körülbelül egész Európában el volt terjedve. Teljesen sohasem is halt ki, mert hiszen nem kevés vidéken egészen a jelenkorig fentartotta magát. Ez a szokás mindenütt nagyon korai időkre nyúlik vissza és a legkülönbözőbb elnevezések alatt találkozunk vele.

De bármily nagy volt ennek a szokásnak az elterjedtségi területe és bármily régi a gyakorlása, a források mégis nagyon szűkszavuan szólanak felőle. A legrégebb és legbehatóbb tárgyalása a 18. századból való és speciálisan Svábsországról szól. Hogy miképen jártak el ennél a szokásnál, a következőkép vázolja ennek a füzetnek a szerzője, Fr. G. Fischer:

„Csaknem egész Németországban és különösen Svábsországnak azon a vidékén, amelyet a Schwarzwaldnak neveznek, szokás a parasztok között, hogy a lányok a kérőknek már jóval a menyegző előtt megadják azokat a szabadságokat, amelyek különben csak a férfiak előjogai. De nagyon tévedne, aki úgy képzelné el ezt a szokást, mintha az ilyen lányok minden női erkölcsből kivétkeztek volna és kegyük jeleivel minden tartózkodás nélkül árasztanák el kedvesüket. Mitsem kevésbé! A falusi szépség épen olyan okosan tud gazdálkodni bájaival és a szűken mért élvezetet épen olyan rátartással tudja fűszerezni, mint akármelyik kisasszony a pipereasztalnál.

Mihelyt a parasztlány közeledni kezd ahhoz, hogy alkalmassá váljék a férfi számára, mindjárt körülvéve találja magát, aszerint, amint több vagy kevesebb tökéletességgel rendelkezik, egy bizonyos számú udvarlótól, akik egyforma iparkodással udvarolnak a lány szerelméért mindaddig, amíg észre nem veszik, hogy egyik közülök és a kiválasztottnak szabadságában áll, hogy szépét éjjel meglátogathassa. De teljesen figyelmen kívül hagyná a romantikus kellékeket, ha útját egyenesen a kapun keresztül akarná venni. A falusi etikett

MASSYS: LUCRÉZIA

okvetlenül megköveteli, hogy éjjeli látogatásait a padlásablakon át végezze...

Ez a fáradságos vállalkozás kezdetben semmi más előnnyel nem jár a szerelmesre nézve, minthogy néhány órát elcsevegjen lánykájával, aki ezidő alatt teljesen felöltözve az ágyban fekszik és Amor minden áruíása ellen ugyancsak őrzi magát. Mihelyt a lány elaludt, a legénynek abban a pillanatban távoznia kell és csak lassanként lesznek szórakozásaik elevenebbek. Először mindenféle falusi tréfa és ingerkedés közben alkalmat ad udvarlójának a lány, hogy rejtett bájjairól meggyőződést szerezzen, általában meglepeti magát kedvesétől valami lenge ruházatban és végül megenged neki mindent, amivel csak egy asszony kielégítheti a férfi érzékiségét. De még ekkor is ügyelnek egy bizonyos fokmértékre, amelyről azonban részleteket is adni megtiltja nekem a mai illem finomsága. Sokat ki lehet találni a próbaéjszakák elnevezésből, ahogyan a későbbi összejöveleteket, hívják, míg az elsőknak tulajdonképen vendégéjszakák a nevük.

Igen gyakran vonakodnak a leányok kedvesük végső kívánságának a teljesítésével, míg az erőszakot nem használ. Megtörténik ez mindig, ha a férfi testi ereje felől némi kételyeik vannak. Ennélfogva egy ilyen harcot gyakran nagyon drágán fizet meg a legény, mert nem kevés fáradságába kerül erőt venni egy paraszt lányon, akiben nincs meg az a kéjes érzékenység, amely a rangbeli kisaszszonyokat ily hirtelen védtelenné teszi...

A próbaéjszakák minden nap tarthatók, a vendégéjszakák csak vásár- és ünnepnapokon és azok előestéjén. Az előbbieket addig folytatódhatnak, amíg mind a két fél meggyőződik egymás kölcsönös fizikai alkalmasságáról a házassághoz, vagy pedig amíg a leány teherbe esik. Csak ekkor kéri meg a paraszt formálisan a leányt, az eljegyzés és a lakodalom azután gyorsan következnek rá. A parasztok között, akiknek erkölcsi még nagyon egyszerűek, nem könnyen esik meg, hogy valaki, aki szeretőjét teherbe ejtette, azt a faképnél hagyja. Feltétlenül magára vonná az egész falu gyűlöletét és megvetését. Az viszont nagyon gyakran megtörténik, hogy mindketten felhagynak egymással az első vagy második próbaéjszaka után. A leány emellett nem forog abban a veszélyben, hogy rossz hire támad, mert csakhamar jelentkezik egy másik legény, aki szívesen előlről kezdi vele a regényt. Csak akkor van kitéve a leány neve kétértelmű

megjegyzéseknek, ha többször hiába ment keresztül a próbaidőn. A falu népe ebben az esetben általában feljogosítotttnak érzi magát arra, hogy titkolt tökéletlenségeket gyanítson nála. A falusiak anyyira ártatlannak tartják ezt a szokásukat, hogy gyakran megtörténik, hogy ha egy helységben a lelkész valamelyik paraszttól leányai helyzete felől kérdezősködik, ez annak bizonyítékául, hogy a leányok jól felserdültek, teljes nyíltszívűséggel és bizonyos atyai tetszelgéssel beszéli el, hogy már kezdik megtartani a maguk vendégéjszakáit..."

Fischer ezenkívül még néhány régebbi dokumentumot is felhoz említett értekezésében a házasságelőtti „próba” szokására vonatkozólag, amelyek ezt más országrészekben is bizonyítják. Így egy régi forrás azt írja: „A szaszoknak van egy csúnya, de törvényes szokásuk, hogy a vőlegény előbb egy éjszaka ott alhatik a menyasszonyánál és szabadságában áll csak azután határozni, hogy feleségül veszi-e a leányt vagy nem”. Egy másik szerző, Quardus von Cambridge, azt mondja Wallisról szóló leírásában, „hogy azelőtt nem könnyen házasodtak meg az emberek egy előzőleg végbement együttlaks nélkül, amennyiben megszokott dolog volt, hogy a szülők leányaikat egy bizonyos összegű pénz ellenében odaadták próbára fiatalemberekhez és hogy a pénz elveszett, ha a leányokat ismét visszaküldték”.

Az első fejezetben kifejtettük, hogy milyen nagy jelentőségűek a gyermekek a paraszti gazdaság szempontjából, sőt hogy ennek egyenesen legfőbb életfeltételei. Ebben a gazdasági szükségességben és bizonyos sajátos paraszti tulajdonviszonyokban rejlik a kulcsa ennek az egyszemélyes házasság egyébkénti ideológiájával első pillanatra oly nehezen összeegyeztethető szokásnak a megértéséhez. Mihelyt azonban ezt a kulcsot alkalmazzuk, megoldódnak általa mind a különféle rejtélyek és problémák, amelyeket ez a szokás a kultur történetírónak fölrad. Elsősorban e szokás hosszú fönnmaradása különböző vidékeken: hogy évszázadokon keresztül nagyjában változatlanul ellenállott minden papi morálkuruzslásnak; nem kevésbé világosak és logikusak lesznek ezáltal azonban azok a nagyszámú különbségek is, melyek ebben a dologban egyik vidéket a másiktól megkülönböztetik, továbbá, hogy miért jött létre ez a szokás egyes vidékeken, másokon pedig nem és így tovább. Ennek a szokásnak minden egyes különlegessége valójában az illető vidék összes tulajdonviszonyainak különösségét tükrözi — legelsősorban az öröklési jogát. Ép így magyarázza ez a kulcs a számos különbözőségét a megtörtént vendégéjszakák és próbaéjszakák jogi következményeit illetőleg.

Hogy némely vidéken miért került állítólag csak közvetlenül a házasság előtt az igazi „próbára” a sor, hogy miért keletkezett néhol egy közben megtörténő együttfekvésből házassági kötelezettség, másutt viszont miért csak a terhesség ténye hozott létre kényszerítő kötelezettséget és így tovább.

Természetesen a vendég- és próbaéjszakák szokásának megmagyarázására emellett a direkt ökonomikus ok mellett, „nem venni zsákban macskát”, még egy egész sereg más körülmény is tekintetbe jön. És ha nem is lehet ezekben a keletkezés okát keresnünk, de e szokás létrejövetelét és fönállásának tartósságát nagyban elősegítették, támogatták, vagy épen ennek egészen határozott formáihoz vezettek. Egyik például eme körülmények közül, amely főleg hegyi lakóra nézve áll, a nőtlen férfinak és hajadon nőnek különböző szerepe a munkaprocessusban, amelynek következtében legény és leány távolabb és hosszabb időre elválasztódnak egymástól, mint ez egyébként történni szokott. Hogy csak egyetlen egy példát mondjunk, a férfi a hegyek közt gyakran távoli erdőkben van elfoglalva famunkával, mialatt a leány épen olyan gyakran, mint havasi pásztornő valami távoli hegyi legelőn. Ilyen körülmények között természetesen bizonyos alkalmaknak kellett kialakulniuk, amelyeken mindkét nem társaságába összejött. És hogy ez gyakran éjszaka történt, épen olyan logikus, mint hogy a találkozás épen a szűk kamra, helyesebben a leány ágya. Csak az éjszaka, az alvási idő szabadítja fel mindkét nemet munkakényszeritől és szobácskájában mindig megtalálja a legény a lányt. Így hegyes vidékeken a két nem közötti érintkezésnek természetes és másként nem szabályozható társas szüksége a paraszti házasságkötésnek főcéljaihoz kapcsolódott és ez erős és állandó intézménnyé tette ezt a szokást.

Főntebb kifejezetten megjegyeztük, hogy a vendégéjszakák és próbaéjszakák szokása főleg a parasztnál fordult és fordul elő. Tényleg ugyanis nem szorítkozott kizárólag a parasztra, hanem a 15. és 16. században nagyon gyakran találkoztunk vele a városi polgárságnál is és lehet, hogy ezek között is egész Európában el volt terjedve. Itáliáról egy krónikás följegyzi, hogy az olasz városi polgárság asszonyai kedveseiknek önmegtartóztató próbaéjszakákat engedélyeznek és hogy még maguknál a patriciusoknál is valami egészen ártatlan dolgot láttak ebben. Ugyanezen szokásnak meglételét Észak-franciaországban egy ófrancia költemény bizonyítja, amelyben a következő vitás kérdést tárgyalják meg: Egy hölgy megengedi kedvesének, hogy egy éjszakára megossa vele ágyát és pedig mindketten tout en nu. Anyaszült meztelenre vetkőzhetik a férfi és ugyanígy fogadja a hölgy, sőt arra is kész, hogy a férfi karjai közt töltsön az egész éjszakát, de a férfinak meg kell ígérnie, hogy önmegtartóztató lesz. A vitás kérdés most már: Melyik a kettő közül,

férfi vagy nő hoz ebben a szituációban nagyobb áldozatot, ha az önmegtartóztatás föltételét betartják? Ugyancsak e szokás Németországban való előfordulásáról a legpontosabb és legmegbízhatóbb adataink vannak, mivel itt ez egyenesen törvényszéki jegyzőkönyvekben van megrögzítve és a fennmaradt tudósítások ezenkívül teljesen meghatározott történeti személyiségekhez kapcsolódnak. Az illető esetben szó van a birói elintézésre került szerelmi és házassági ügyéről Barbara Löffelholznak, a híres Willibald Pirkheimer későbbi anyjának, első kedvesével, akinek neve: Siegmund Stromer zur goldenen Rose.

Ennél a szerelmi és házassági pörnél — amelyről kitünő tanulmányunk van dr. Emil Reicketől, melyben a fennmaradt akták közölve és kommentálva vannak — arról volt szó, hogy a panaszos fél, Siegmund Stromer, egy állítólagos házassági ígéret beváltását követelte, amelyet Barbara Löffelholz tett neki. Az ő egykori kedvese később mást gondolt és ezért a régen adott házassági ígéretet letagadta, így került az ügy egy meglehetősen hosszadalmas birói keresetre, amelynek folyamán mindkét fél terjedelmes szakértői véleményekkel operált. A kérdés veleje ránk nézve itt mellékes, de annál fontosabb számunkra, hogy a pör folyamán tüzetesen megvitatták a két szerelmes közt lefolyt vendégéjszakákat is, egy ilyen éj folyamán, amikor mindketten együtt feküdtek a fiatal és csinos Barbara ágyában, tette ugyanis az utóbbi állítólag a házassági ígéretet. Ezekről a vendégéjszakákról azt írja dr. Reicke az akták nyomán:

„Barbarának be kellett ismernie, hogy a felperest éjjel szobájába engedte és ha kezdetben azt állította is, hogy csak két órát volt nála, mégis ráolvastak legalább hat teljes éjszakát, amelyet a felperessel együtt fekvé töltött el. Az alperes kihallgatása alkalmával ezt nem tudta tagadni, de azt állította, hogy mindez a legnagyobb tisztességgel történt.

Paul Imhof és neje — Barbara Löffelholz közeli rokonai, akiknek lakásán Barbara Siegmund Stromer éjjeli vizitjeit fogadta — az akkori idők naiv erkölcei szerint ki- és bejártak Barbara szobájában, az ágyára ültek, ugyanabban a szobában aludtak vele és a felperessel. Csaknem olyan látszata van a dolognak, mintha a fiatal házasságok közül legalább az egyik mint valami gardedám, a legtöbbször jelen lett volna Stromer éjjeli látogatásainál; erre mutat, hogy Ursula állítása szerint ő az alperes szobájának kulcsát tőle magától kapta. De azt is vallja, hogy felperest és alperest egyedül is hagyta.”

Kiegészítésül hozzáfűzhetjük, hogy ezek az intim éjjeli látogatások mind a Holzschuher-házban folytak le, tehát a legelőkelőbb nürnbergi patricius-házak egyikében. Martin Holzschuher nagybátyja volt Barbara Löffelholznak, aki árva volt, Paul Imhoff pedig veje volt Martin Holzschuhernek, akinek házában a fiatal házaspár egyideig lakott. Megjegyezzük még azonkívül, hogy a bíróság és a szakértők a két fiatal lény gyakori együttfekvését mint ilyent, egyáltalán nem találták nagyjelentőségűnek, azt pedig semmiesetre sem következtették belőle, hogy Barbara Löffelholz ezzel bizonyítékát adta annak, hogy föltett szándéka volt később férjhez menni Siegmund Stromerhez, mert hiszen az utóbbit keresetével elútasították.

Ezen minden kétséget kizáró aktaszerű megállapítás után ténynek vehető, hogy az ilyen vendégéjszakák tartása akkoriban a polgárság közt is erősen el volt terjedve. Ebből a pörből arról is értesülünk, hogy körülbelül hasonlóan történt minden, mint a parasztoknál. A bevezetés a polgárságnál természetesen nem volt annyira romantikus. Az udvarló útja itt nem vezetett elvből a padláslyukon vagy más nyaktörő ösvényen keresztül, hanem legfeljebb a hátsó kapun át.

De ezen látszólagos megegyezés dacára mégis nagy különbség lehetett polgárok és parasztok között és pedig különbség a végső célban, tehát a dolog lényegében.

A parasztoknál például megállapítható, hogy különböző vidékeken a felserdült lányokat, mielőtt a „férhúséhség” beállott náluk, a szülőktől lehetőleg távolfekvő szobákban helyezték el. Már ebből magából is következik, hogy a legtöbb esetben, előbb vagy utóbb igazi „próbákra” került a sor. Következik továbbá, hogy ezeken az éjjeli összejöveteleken semmiféle szemérmes tartózkodásnak nem volt helye, hanem hogy épen ellenkezőleg legény és leány nem ritkán pározó állatok lángolásával nyilvánították kölcsönösen vágyaikat. Mivel a szülők ezt nagyon is jól tudták — hiszen ők maguk ugyanígy cselekedtek valamikor —, mivel továbbá saját tapasztalatukból tudták, hogy ha egyszer a leány érzékeit a legény lángra lobbantotta, akkor bizony aztán legtöbbször mindent elfeledtek, azt is, hogy a szomszédszobában szülők és serdületlen leánytestvérek vannak, akik aludni akarnak és akiknek aludniuk kell és mivel a szülők végül — s ez a legfontosabb — mindezt egészen természetesnek találták: hogy a szomszédék Jancsija az ő Marcsájukhoz megy az ágyba és hogy ketten azután más dolgokat cselekszenek együtt, minthogy Paternostert imádkoznak, — mindezekért jelöltek ki a Marcsának, mielőtt kínozni kezdte az ilyen éhség, egy távoli szobát: mindkét résznek a jóvoltára.

Itt helyénvaló közbevetőleg megjegyezni, hogy híres népies elbeszélőink és népies erkölcsrajzolóink nagytöbbsége állandóan humbugban utazott, amikor ezeket a dolgokat nem akarta igaznak elfogadni, vagy épen Watteau-stilusú pásztorjátékokról fecsegett. Ahol így járnak el, ott mindig a felemás-ság működik, amely valamiféle okból nem talál elegendő bátorságot, vagy nem akar találni, hogy végig gondolja a dolgokat minden konzekvenciájukkal egyetemben. Ennek ellenében mi azt állítjuk: aki így következtet, az gyáva-ságból vagy tudatlanságból meghamisítja a történelmet. Hiszen fontoljuk meg csak egy kissé a tények logikáját. Hogyan jelenti be általában az éjjeli vendég látogatását? Nos, odahelyezkedik az általa körülrajongott lány ablaka alá és ingerkedő és szerelmes strófákkal mulattatja. Az ilyen ablakon át udvarló dalokból és versekből csak nagyon kevés maradt fenn, mivel részint pillanatszülte produktumok voltak, részint hagyományos örökségek, amelyek csak szájról-szájra éltek tovább és sohasem találtak kinyomtatóra. De az a kevés, ami megmaradt, teljesen elegendő, hogy helyes fogalmat alkothassunk magunknak, mert először is valamennyi egyazon húron pendül és másodszor eléggé kiegészítik és megerősítik őket más szintén paraszti szájból származó hasonló költői dokumentumok. Mindezekről csak azt mondhatjuk: Mi sem áll távolabb a paraszttól, mint szentimentális szerelmeskedés vagy átvitt értelmű szavak és fordulatok használata. Ellenkezőleg. Mindezek a paraszt mondókák általában olyan drasztikus dűrvaságúak, hogy a jónevelésű európainak a legtöbb esetben égnek állana tőlük a haja. Ha tehát szerenád-dalokat énekel, a legegységelműbben és legvaskosabban fejezi ki érzelmeit a szerelmes legény. Érzelmei viszont fizikai állapotára és a lánynál való szándékaira vonatkoznak, mert a maga primitív ösztönéleténél fogva szerelmi érzései is csak ősi funkciójukban jutnak a legény öntudatára.

Ilyen nyílt dal a bevezetés. És az ilyen egyértelmű bevezetésre „illedelmes” folytatás következett volna? Jól megjegyzendő: illedelmes a mai értelemben! A parasztlegény, aki épen most még a legvilágosabb szavakkal nyilvánította szerelemvágát és akinek erre a kamrába való bemászás megadatott, a praxisban mint szűzies József viselkedett volna? Vagy mint félénk szerelmes, aki túlságosan finomérzésű ahhoz, hogy szomjasan szivja föl szemeivel mind-azt, ami szép csak van egy, talán már meztelenül az ágyban fekvő huszéves lányon? Ne váltotta volna továbbá szavait valóra, mikor csak oda kellett kapnia és erősen megfognia? Ez gyöngélműjük vagy hátgerincsorvadásosak logikája lett volna, nem pedig egy huszéves parasztfickóé és egy ugyanilyen korú lányé. Tessék csak itt is arra gondolni, hogy csaknem kivétel nélkül tisztán ösztönszerű lelkiéletű emberekről van szó, akiknek szerelmi érzékei

egy cseppet sem voltak átszellemítve. Négy-ötszázévvvel ezelőtti parasztok. Ezek tényleg nem voltak mások, mint úgy ahogy civilizált félvadak, akiknek ösztönélete egyszerűen nem is élhette ki magát másként, mint brutális féktelenséggel. Ez az ösztönélet legfeljebb átszarmazott erkölcsök csontos előítéletei és tradíciói által volt korlátozva, de soha valami magasabb belátás és a vágyak és érzelmek nemesebb felfogása által.

Ezért az érintkezés a nemek között a legtöbb esetben úgy folyt le, ahogyan azt főntebb vázoltuk. Ez a tények egyetlen logikája, a principiumszerű. És ebben csak a személyes temperamentum tett különbséget: hogy az egyes esetben egy bikanyakú legényről és egy telivér leányról volt-e szó, vagy két hidegvérű és jobban számító partnerről. De azonkívül van még egy bizonyíték, amely az utolsó ellenvetést is végleg agyonvágja, a törvénytelen szülések stereotip magas száma falun, amely azelőtt még magasabb volt, mint ma.

A vendégéjszakák szokása a polgárságnál, amint már mondtunk, ettől lényegesen különbözött és ezért egészen másként is folyt le. Bármily kevés is az anyag, mely erről mostanáig napvilágra került, mégis meglehetősen bizonyossággal megállapítható, hogy itt elvileg nem a valóságos „próbáról” volt szó, ha egy ilyen körbeli felserdült leány egy szimpatikus udvarlót egyszer vagy többször éjjel szobájába engedett és végül azt is megengedte neki, hogy vele együtt feküdjék. Mert minden dolognak meg van a saját külön logikája. Ez pedig a polgárságnál odavezetett, hogy náluk a vendégéjszakák inkább a flörtnek durva ősi formái voltak. Erre nemcsak a nevekből következtethetünk — „szüzi együttfekvést tartani” vagy „együvé feküdni hűségre és hitre”, amelyek bizonyosan arra vonatkoznak —, hanem abból a szokásból is, hogy amint a Barbara Löffelholz elleni pörből tudjuk, az ágy szélén egy „garde-dám” asszisztált ezeknél az összejöveteleknél. A polgári illemnek ez a véd-szentje bizonyára volt olyan értelmes, hogy egyszer-másszor egy kis időre elhagyta a szobát, de valószínűleg csak azért, hogy a flörtelőknek valamivel nagyobb teret engedjen a kölcsönös intim tréfálózások számára, amelyek az ilyen együttfekvéstől bizony elválaszthatatlanok. Mindez természetesen nem zárja ki azt, hogy az önmegtartóztatás föltétele, amely alatt egy szerelmes polgárleány a kezéért — vagy a vagyonáért — versengő szimpatikus udvarlónak megengedte, hogy az éjjeleket az ő ágyában töltse, egyszer-másszor be ne töltetett volna. Sőt a logika egyenesen arra visz, hogy a megkövetelt ígértet megszegése meglehetősen gyakori eset volt és hogy még a „legjobb családoknál” is megesett a legvégső dolog, úgyhogy egy napon már nem elégedtek meg csupán gyöngéd csókolgatásokkal és a kéjes kíváncsiság

kölcsönös kielégítésével és más hasonlókkal, hanem mindent követeltek és mindent meg is adtak. Szerelemre vágyó emberek, akiknek egészséges érzelkeik vannak, egyszerűen lehetetlen, hogy hosszabb ideig ellenálljanak az erős kísértéseknek, amelyeket az érzékbódító alkalmak elősegítenek; áll ez az ifjúra és a leányra és ez alól nem kivételek a legerkölsösebb polgárleányok sem. Sőt még tovább az is következik, hogy egy, a vendégéjszakák szokását gyakorló leány bizonyára gyakran sokkal kevesebbre fogja becsülni azt a férfit, aki adott szavát tényleg betartotta, mint azt, aki azzal védekezett, hogy ennyi szépségtől, mint amennyi ő előtte megnyilatkozott, a legbecsületesebb szándék is úgy elolvad, mint a viasz a tűzben. Hozzájárult még: Az emberek már akkor is értettek hozzá, hogyan kell az ölelkezéseknél a következményeket elkerülni. Bizonyíték erre az a számtalan szólásforma, amelyek erről mindenkinnek a szájában voltak és évszázadokon át megmaradtak: „nem hatolni be a kamrába”, „Mihálynap előtt kivonulni”, „elhagyni a templomot az áldás előtt”, vagy hogy az illem még jobban elburkoló stílusában szóljunk: „óvatosnak lenni és a kedvest nem tenni szerencsétlenné”. Ezek a szólásformák, amelyek minden nyelvben megtalálhatók, nem szorulnak semmiféle további magyarázatra. Az ügyetleneket kinevetik: „gyermekeket nemzeni nem nagy kunszt, de nem csinálni!” — mondja a kor egy szintén használatos közmondása. De ha a városban másként állt is a dolog, mint falun: ha itt csak következmény volt is az, ami ott főcél, mégis csak lassankint föltétlenül hozzá kell szoknunk, hogy a mult megítélésénél az ilyen fogalmakat mint: női szüzesség, tisztesség és erkölcsösség a polgárságra vonatkozólag is lényegesen másként értelmezzük, mint ahogy azt ma tesszük és ahogy azt a mult romantikus dicsőítői részint szándékosan, részint tudatlanságból mostanáig cselekedték.

Ha a polgárságnál szokásos vendégéjszakák elvileg csak a szerelmesek közti flörtnek ösformái voltak, a nemességnél viszont — mert ezek között is tartattak ilyen éjszakák, — a flörtön kívül, éppúgy, mint a parasztoknál, a kölcsönös „próbáról” is volt szó. A nemességnél is nagyon messzire nyulnak vissza ezek a szokások, hiszen az egész lovagi hősi monda duzzad a példaktól. Mindenütt előfordul: a Gudrunliedben, a Parsifal, a Lohengrinmondában, a francia trubadurok dalaiban, a német Minessängerek énekeiben, a spanyol románcokban, — mindenütt. És mind arról informálnak beennünket, hogy a szerelmes lány vagy meztelenül, vagy egy a szerelmi szolgálatra csábító éjjeli ruhában szívesen jön a dalia ágyába, aki vágyódik rá, vagy épp oly szívesen engedi meg a lovagnak, hogy az jöjjön az ő ágyába, hogy ilyen módon a megállott „próba” után eljegyezze magát vele.

De a „próba” szokásának megtételét a nemességnél és a fejedelmeknél

nemcsak a szépirodalom tanúsítja, hanem azonkívül okmányok is bizonyítják. Így III. Frigyes császár, aki Leonora portugál hercegnővel eljegyezte magát, a menyasszony nagybátyjától, Alphons nápolyi királytól egy írást kap, amelyben ez felszólítja Frigyes császárt, hogy azonnal a helyszínen tartsa meg az ő portugáliai unokahugával a „próbát”, hogy ha Frigyes az ifjú hölgyet ezekben a dolgokban nem találná ízlésére valónak, a rokonság legalább megtakarítsa a drága „visszatérő fuvart” Itáliába, amennyiben a szokásos próba csak Németországban történne meg. A levél illető helye így szól:

„Tehát te az én unokahugomat Németországba fogod vinni és ha neked ott az első éjszaka után nem tetszenék, ismét visszaküldöd nekem, vagy pedig elhanyagolod őt és eljegyzed magadat valaki más-sal, tartsd meg azért inkább itt a nászéjt, hogy ha tetszik majd neked, mint kellemes árut viheted magaddal, ha pedig nem, itt hagyhatod nekünk a terhet.”

Sőt van dokumentumos bizonyítékunk egy eredménytelen fejedelmi „próbáról” is. Ez Habsburgi IV. János grófnak a „próbája” 1378-ból, amelyet egy féléven keresztül tartott Herzlaude von Rappoldsteinnal. Itt a férfi mondott csütörtököt. A „próba” eredménytelenül folyt le, amennyiben a hölgy kijelentései szerint, akinek a habsburgi gróft házastársul kellett volna fogadnia, a gróf egy hat hónapnál tovább terjedő próbaidő alatt minden férfias tulajdonság hiján levőnek bizonyult. Erről a negatív eredményről a hölgynek okmányszerű bizonyítványt adtak, valószínűleg azért, hogy más kérésekkel szemben még mindig teljes értékűnek jelenhessen meg. Egy fél éven keresztül volt mindennapi partner, egy a nőre nézve legkínosabb szituációban, de ez szűzi becsületén mi csorbát sem ejtett, ellenben bizonyára ez lett volna az eset az akkori fejedelmi becsületfogalmak szerint, ha a grófi férjjelöltnek a félév alatt, miközben a neki szánt menyasszonnyal ágyát megosztotta, csak egyetlen egyszer sikerült volna, fáradsággal, bajjal és szeretetteljes segítséggel az óhajtott célt csak félig is elérni. Így az utca be volt ugyan mocskolva, de azért még sem járt még rajta senki. És ez utóbbi az egyedül fontos. Az ilyen dokumentumok természetesen hasonlíthatatlanul fontosabbak, mint a hősi mon-dák leírásai.

Mindebből különben világosan fölismerhető, hogy milyen elvi különbség volt a „valódi együttfekvés” és a hivatalos „együttfekvés” között, az „együtt-fekvés” azokban az esetekben, amikor nemcsak az államérdeket, hanem az egyéni kedvtelést is számításba vették, mindig megelőzte az „együvéfekvést”, az eljegyzést vagy esküvőt.

Hogy a nemesek és uralkodók szokásai ebben a pontban teljesen egyek a parasztéival, az egészen természetes. Mindkettőnél hasonló érdekek működnek. A nemeseknél és a fejedelmeknél az öröklési rend érdekében való a biztos ivadék, a törzs fentartása a legfőbb házassági cél. Éppen ezért is maradt fenn a „próba” az összes fejedelmi udvaroknál mind a mai napig. Sohasem választottak ki egy fejedelmi arát, eltekintve a dinasztia hatalmi körének és birtokainak nagyobbítására irányuló érdekektől, más szempontból mint „tenyészkanca szempontból”, hogy bismarcki zsargonban beszéljünk. Ha egy olyan összeköttetésről volt szó, ahol az öröklési rend a nő részéről is fontos volt, akkor az ehhez kiválasztandó férjet ugyancsak „egy sikertígérő hágató csődörnek a kvalitásai szerint” választották ki. Aki fejedelmi és főleg trónörökös eljegyzéseknél „a szív kötelékeiről” beszél, az lakáj, és aki ebben hisz, legjobb esetben naiv fajankó. A különbség a hajdani állapotokkal szemben csak abban van, hogy ma a „próbát” a tudomány végzi el. Egy orvosi konzorciumnak kell véleményyt mondania, hogy milyen kilátásokat nyit a származás és melyek azok a biztosítékok, melyeket a számításba jöhető vőlegények és menyasszonyok egyéni szervezetei nyújtanak. És a „próbának” ez a fajtája bizonyára a legmegbízhatóbb. De persze a legbrutálisabb is. Végtelenül sokkal brutálisabb, mintha egy csinos parasztlegény és egy tüzes parasztlány vad, fékezhetetlen vágyban és sóhajtasok között bizonyítják be egymásnak kölcsönös nemi tehetséges voltukat. Hiszen itt már az individuális nemi szerelem lángja lobog.

5. A kölcsönös udvarlás formái.

Az udvarlás formái a középkor vége felé csaknem minden osztálynál és minden országban még fölöttébb primitívek voltak és így általában az úgynevezett galantéria ősi formáiból állottak. Vagyis: mindkét nem csaknem kivétel nélkül a legkevésbé sem kétértelmű módon, kézzelfogható kedveskedésekkel hódolt egymásnak. Szemnek és kéznek minden szabadsága megvolt

és éltek is vele. Paraszti körökben bizonyára durvábban és nyiltabban tettek mindent, mint a polgárságnál és a nemesek között, és a német nemesség viszont durvább volt, mint az olasz és a spanyol, de a különbségek mindig csak a fokozatra vonatkoztak, nem pedig a lényegre.

A „Ruodlieb”-ben, ebben az ó-német regényben, mely a középkor teljes nyíltságával vázolja a dolgokat, több helyre akadunk, amelyek a gyöngédség kézzelfogható társadalmi formáit, ahogyan azok a parasztnál szokásban voltak, valósággal klasszikusan bizonyítják. Itt csak a következő jelenetre utalunk: Egy vakmerő fickó, akit a szerző tűzvörös haja miatt „a Vörös”-nek nevez, betér egy már öregecske paraszthoz, aki első feleségének a halála után másodszorra elvett egy csinos fiatal lányt feleségül. A telt keblű paraszt-asszony láttára legott vágy ébredt a vándorban az asszony bírása után és rögtön tervet is koholt. Hogy az öreg féltékenységét elaltassa, kiadta magát az asszony rokonának. A csinos, fiatal parasztasszony, akinek azonnal nagyon szimpatikus volt a jól megtermett legény, belemegy a dologba és csakhamar beszélgetés kerekedik kettőjük között, amelynek során a legény kifejezést ad vágyának, az asszony pedig késznek mutatkozik arra, hogy még sokkal többször kedvét tölti a legénynek, mint a hányszor az tőle kívánta. A teljesítéssel mégis várniuk kell estig, amíg az öreg elalszik. De előleget már közben is lehet venni és adni. És ezt ugyan nem is halogatják. Alig hagyta el egy pillanatra az öreg a szobát, már kihasználják az alkalmat: „Una manus mammas tractabat et altera gambas, quod celabat ea super expandendo crusena” — „a legény egyik kezével az asszony mellét markolta meg, a másikat pedig combja alá dugta.” És mivel ez nagyon is kedvére van a fiatal parasztasszonynak, tehát széjjelteríti bő ruháját. Ennek következtében „a Vörös” a férj jelenlétében is folytathatja szerelmes mókáinak legalább egy részét.

Ha paraszti körökben, amint ez a példa mutatja, direkt durva volt az udvarlás, a polgárságnál és nemességnél is legalább fölötte faragatlan és még meglehetősen mentes minden izgató raffinériától. Mindkét fél mindig egyenesen a „végcél” felé tartott. A flört csetepatéiban föltétlenül a legeslegnagyobb kedvük tellett, üzték és megengedték minden alkalommal és minden helyen, de szükség nélkül sohasem szorítkoztak erre, hanem a férfi felhasználta az első alkalmat, „hogy a nem eléggé védett várat legott be is vegye”, amint azt sokféleképen olvashatjuk. Egyszóval, elvileg mindkét részről a lehetőleg rövid eljárást szerették.

Az udvarlás és szerelmi érintkezés raffinált formáit először a kurtizánoknál találták meg és hosszú ideig kizárólag csak ezeknél, épp úgy, mint az ókor-

ban. A kurtizánok tudták is, hogy ebben rejlik a férfiakra gyakorolt fővonzóerejük. És azért kigúnyolták az úri hölgyeket, akik ebben a tekintetben nem tudtak konkurrálni velük. Ismeretes például a római kurtizánoknak egy mondása, amelyben azzal gúnyolják az előkelő római asszonyokat, hogy ezek ugyan mindig készek a szerelemre, de hogy ennek dacára még csak azokat a delikatesszeket sem tudják megérteni, melyekkel a szó a szerelem számára bír: „Chiavono come cani, ma sono quiete della bocca come sassi” (úgy adják oda magukat, mint a nőtény kutyák, de szótalanok, mint a kövek).

Természetesen, mennél diadalmasabban nyomult előre a pénzgazdaság, mennél nagyobb lett az osztály, amely túlnyomólag az élvezeteknek élhetett, annál gyorsabban és annál nagyobb mértékben lett ezekben a körökben az asszonyból luxusállatocska. Ez pedig egyjelentőségű volt azzal, hogy az élvezés és pedig mindenekelőtt a szerelem élvezése ezekben a körökben annál raffináltabbá lett. „L'Art d'aimer”, a szerelem művészete itt a legfőbbi leg többre becsült és egyúttal legnépszerűbb tudománnyá lett. A „tisztességes” asszonyok fölfogták és megtanulták nemcsak a szemérmetlen szavak raffinált hatását a szerelemben, hanem a többi megszámlálhatatlan cselfogást is, amelyekkel a raffinéria a bujaságot és ezzel a szerelmi gyönyörűséget is fokozni tudja. A férjes asszonyok, akikről azelőtt azt mondták, hogy „tuskók az ágyban”, ettől kezdve, amint már föntebb egy citátummal bizonyítottuk, gyakran fölülmúlják a kurtizánokat, úgy hogy végül, mint a kortársak jelentik, „sokkal élvezetteljesebb volt egy előkelő dámát szeretni”, vagy „egy előkelő hölgygel lépni a szerelem vívóterére”, mint akár a legraffináltabb szerelmi papnókkal, „mert azoknak sajátjuk még a szellem és a nevelés előnyei is, a szerelem művészetében pedig ezekkel egyenrangúak”. A raffinéria tetőfokához természetesen az abszolutizmus győzelme vezetett, mert ez az asszonyt, mint nemi instrumentumot nemcsak titkos császárrá választotta, hanem nyíltan, az egész világ előtt a trónra helyezte. A „tuskóból” a „szerelem mesternőjévé” való fejlődés ennél fogva ezekben a körökben különösen gyorsan történt. Brantôme azt írja erről:

„Ami a mi szép francia hölgyeinket illeti, régebben nagyon ügyetlenek voltak és megelégedtek a szerelemnek egy faragatlan formájával, de ötven év óta más nemzetektől annyi finomságot, gyöngédséget, annyi buja bájt és szokást tanultak el, vagy maguk is rajta voltak, hogy ebben kiképezzék magukat, úgy hogy azt lehet mondani, ma minden tekintetben mindenki mást felülmúlnak. Hallottam, kül-

földiek is mondták, hogy övék az elsőség; azonkívül a szemérmetlen szavak a francia nyelvben sokkal kéjesebbek, jobban hangzók és föl-izgatóbbak, mint bármi más nyelven.”

A nemzetek, akiktől a francia nők tanultak, Spanyolország és Itália, a franciák viszont a németek mesterei voltak e tekintetben.

Egy csinos nőnek nyilvánosan megfogni a keblét, ez volt az első és állandó hódolás, amellyel akkoriban minden körben találkozunk. Minden alkalommal megtették ezt, legelső sorban a társas összejöveteleknél; tánc közben bizonyosan mindig megtörtént és feltétlenül a legkedveltebb tréfa volt. Ez a hódolás semmiféle intimebb viszonyt nem tételezett föl megelőzőleg az illetők között, hanem éppen ellenkezőleg, egy ilyen tréfás kézzelfoghatósággal kezdődött nem ritkán egy közelebbi ismeretségbe való bocsátkozás. Ebből az következik, hogy az ilyen viselkedésben akkoriban nem volt semmi megbotránczóató, hanem azt nagyon is természetesnek találták. És ezért semmi sértőt sem talált ebben magára nézve a nő, hanem úgy tekintette azt, mint egészen természetes hízelkedést. Sőt mint az őt megillető hízelgést, amennyiben csak valamennyire is csinos volt. És ha egy nőnek szép keble volt, akkor többnyire nem is igen védekezett egy férfinak ilyenén vállalkozásai ellen. Ha mégis védekezett, bizonyára a legtöbb esetben csak a látszat kedvéért tette, vagy hogy ellenkezése által még pikánsabbá tegye a dolgot, ha ugyan nem egyenesen azért, hogy olyan helyzetet teremtsen, amely a támadónak lehetségessé tette, hogy többet lásson azokból a gyönyörűségekből, amelyekre az ember büszke, mint amennyit a pillanatnyi divat általában megengedett volna.

Az utóbbi metódus gyakoriságáról és kedveltségéről tájékoztat bennünket Murnernek már az előbbi fejezetben citált rímes dorgáló prédikációja. Amit tehát Murner ebben a versében állít, az mint az előbb mondottakból következik, semmi tekintetben sem a szatirikus író túlzása. Hogy a férfi az asszonyokkal szemben osztentative tetszeleg magának az ilyen kézzelfogható hódolással és hogy az asszonyok ezt állandóan provokálják tőle és kedvük telik az ilyen vállalkozásokban, — mindez különben nem is más, mint az összetartozó és ezért egymástól elválaszthatatlan alkatrészei és különböző oldalai egy és ugyanazon dolognak. És ez a dolog éppen a kor animális-érzéki alapfelfogása. Ez a keret, amelyben minden dolog logikusan következik a másikból: a földi világ birtokbavétele maga után vonja a testiség kultuszát, a testiség kultusza maga után vonja — a nővel szemben — a kebel kultuszát, a kebel kultusza, a kebel kitakarásának kultuszát, a fedetlenül hagyás kultusza

pedig egy mindenben megfelelő formáját az elismerésnek a férfi részéről. És ez a megfelelő elismerés éppen a lehető leggyakrabban megcselekedett félreérthetetlen kinyilatkoztatása annak, hogy a testi szépséget a legtöbbször becsülik. Ezt persze a férfi a kor szellemének megfelelően másként nem juttathatja kifejezésre, mintha minden alkalommal kifejezi vágyát ez oly csábítóan elébe kínált kincsek bírása után és ezért bátran és vakmerően utánuk nyúl. Az egésznek a keretébe természetesen épp úgy beletartozik a nő elvi egyetértése a férfi ilyen vállalkozásaival és továbbá, hogy a hódolatnak ezt a durva formáját alapszabályban véve ártatlan dolognak tekintették. Éppen az ellenkezője lett volna logika nélküli.

Mindezek alapján nem csoda, hogy minden nép egész irodalma és művészete duzzad a bizonyítékoktól a galantériának ez ősi formája felől, ahogyan azt bizonyára elnevezhetjük.

Legvilágosabban persze az erkölcsprédikátorok nevezik nevükön a dolgokat, ha hadba vonulnak a kor bujasága ellen. Geiler von Kaisersberg azt mondja ismeretes prédikációiban, amelyekben Sebastian Brant „Narrenschiff”-jét dolgozta át prédikáció formájába.

„A harmadik vétek, a csupasz bőr fogdosásának kedvtelése, nevezetesen az asszonyok vagy lányok mellecskéjének megmarkolása. Mert sokan hajlandók arra, hogy azt hiszik, nem is beszélhetnek valakivel, hogy a mellét meg ne kelljen fogniuk, ez nagy bujaság.”

Brantôme számtalan bizonyíték kapcsán értesít bennünket arról a tényről, hogy magukban a legfelsőbb körökben sem idegenkedtek az ilyen örömtől. Egy egész fejezetet szentel a témának: „A megérintés a szerelemben”. Ezt a fejezetet a következő szavakkal kezdi:

„Ami a megtapogatást illeti, mindenesetre be kell vallani, hogy ez igazán pompás dolog; mert a szerelem beteljesedése az élvezet és ez nem lehetséges anélkül, hogy a szerelem tárgyát meg ne tapogassuk.”

Az ilyen kézzelfoghatóságoknál természetesen nem korlátozzák magukat kizárólag a mellekre, hanem a legelső alkalommal tovább mennek. Berthold von Regensburg barát mint a kor negyedik bűnét jelöli meg a „kéjes csókolózást” és mint „ötödiket, a héjak kéjes megfogdosását”. Főleg szerelmesek között történik ez teljesen fesztelenül.

Geiler von Kaiserberg azt mondja egy helyütt, ahol ő is azokról a módokról beszél, amelyekkel a férfiak legszívesebben udvarolnak az asszonyoknak:

„Udvarolnak fogdosással és érintéssel. Elegen vannak, akik udvarolnak..... ide-oda nyulkálással, hátul, most elől, most felül, majd alul...”

És ezekről a folytatásokról is áll az, hogy minden kör nagy tetszését találta benne. Grimmelshausen leírja, hogyan kellett Simpliciusnak egy ezredsnén minden nap — bolházkodnia, mert ennek kedve telt abban, hogy a melleit és még intimebb helyeit megfogdostassa a fiatal fickóval. És ami a szigorú ezredsné számára a legnagyobb élvezet, úgy hogy napról-napra megbízza ezzel a feladattal a neki szimpatikus Simplicius, nem kevésbé való ez a tüzes udvarhölgyek és szerelem után turbékoló hercegnők ízlése szerint. Brantôme leír különböző eseteket az udvari társaságból, ahol hölgyek az udvar gavallérjainak alkalmat adtak, hogy szívük szerint összetapogathassák egész testüket és ezen a módon a legpontosabb értesüléseket szerezzék maguknak az illető hölgyek legintimebb bájainak realitásáról. Az angol udvarra vonatkozólag az angol udvari krónikásoknál, így például Hamiltonnál ugyanezeket a szokásokat találjuk leírva. És így tovább és így tovább, mert tényleg magukat a történelmi bizonyítékokat is könnyen a végtelenségig lehetne folytatni.

A rajzoló- és festőművészetekben valósággal kedvenc motívum a durva fogdosások képes ábrázolása, mindenekelőtt pedig a nők keblének megfogása a férfiak által. Mindenki a szerelemnek e csábító gyümölcsei után kapkod: az ifjú, a férfi, az agg. Ez az ifjú első diadala, a férfi napi eledele, az agg végső üdülése. A szerelmes férfi, hegyen bár paraszt vagy nemesember, mindig szerelmesének keblei közé süllyeszti kezét és nem tud betelni ezzel a játékkal: vizsgálja szilárdságát, teltségét, nagyságát, formáját, szépségét és mindig újra előlről. Ha a legény enyelegve egy lány után nyúl, egyik kezével a lány keble után nyúl, másikkal dereka után, hogy fogva tartsa. A zsoldos és a paraszt a korcsmában mindig egy szajha fűzőjén tartják a kezüket, vagy kezükben fogják ez óhajtozott gyümölcsök egyikét. És minden női kebel, amelynek még van valamelyes bája, jogaihoz jut. Különös előszeretettel festik ezt a hollandusok, a kicsinyek és a legnagyobbak és mindegyikük tucatszámra. De a németek, az olaszok és a franciák sem kevésbé szorgalmasak az ilyen szituációk képes ábrázolásában.

És az összes ilyen képek a legvilágosabban elárulják, hogy milyen szeretettel űzik a dolgot, hogy a legfőbb élvezetek egyikét akarják dicsőíteni vele,

amit csak az ember ismer és hogy sohasem lehet ezt elegendőképpen magasztalni. All ez még a morális célzattal szatirizáló ábrázolások nagy többségéről is. A kor bőven moralizáló hangjának megfelelően számos, csaknem azt mondhatjuk: a legtöbb ilyenfajta ábrázolás moralizáló tanulsággal van összekapcsolva. A kor szatirikus morálja azt mondja: sokan csak azért engedik magukat a férfiatól „megnyalogatni”, mert így tudják a legkönnyebben kiűriteni azok zsebeit. És ezt a folyamatot egyszerűen és félre nem érthetően fejezi ki képben. Mialatt a szerelmes ifjú szolgálatkész női partnere fűzőjének duzzadó tartalmával van elfoglalva, azalatt ez hátulról szépen kiűriti az ifjú zsebeit. Ha az erszény jól tele van, akkor a leány nem ellenkezik, ha a legény még tovább is megy. Egy szerelmes öreg embernek a zsebeit meg éppen egészen nyíltan kiűritheti a nő, mert hiszen ez egyáltalán már csak ezzel a pénzzel fizethet. Mialatt a leány keletkező szépségének nézésében és birtokában kéjeleg, vagy a kivirágzott asszony érett, nehéz pompájában gyönyörködik, ez zacskóiból kiszedi a pénzt és előtte nyíltan az asztalra számolja. Az utóbbi igen gyakran az öreg ember és a fiatal leány közti házasság ábrázolásának szatirikus formája is: mindegyikük a maga módján egyenlíti ki a számlát.

De bármily találó ezeknek a rajzoknak és festményeknek a szatirája, ennek dacára sem lehet észre nem venni, hogy mindez a szatirizált erkölcsöknek csak indirekt dicsőítése. Ha a festő vagy rajzoló kéjnők társaságában mutatja be az „elveszett fiút”, amint egyszerre kettőnek a fűzőjét kapcsolja ki, vagy ha egy aggot mutat, amint egy szépségtől és teltségtől áradó, minden kötelékétől megszabadított asszonyi kebel látásán hízalja tehetetlen bujaságát, akkor a „bűnre” csábító objektumot, a megfelelő keblet a művész annyi felmagasztaló lelkesedéssel alkotja meg mindig, hogy az „elveszett fiúnak” vagy az aggnak cselekedete egyenesen a világ legeslegtermészetesebb dolgává válik. Bolond lenne mindakettő, ha nem így cselekednék.

Mindezek dacára természetesen mindenütt keresettebbek a szolgálatkész leányok és asszonyok, akik szívesen és mindenütt engedik megkóstolgatni magukat, mint a rideg nők, akik egy dévaj legénynek ilyenét kívánságait megtagadják és elutasítják. Ellenben nem egy nő azzal fizette meg szigorú erkölcsösségét, hogy udvarlója elhagyta és elcserélte egy olyan lányra, aki testének kincseit készségesen átengedte a férfi kezének cserébe azért a jogért, hogy ő viszont tetszése szerint markolhatott bele a férfi pénzes erszényébe.

Egészen hamis nyomon járna, aki azt hinné, hogy a nő szerepe a kölcsönös szerelmi versengésnél a maga részéről csak az eltérésben és történni hagyásban állott. A nő minden időkben tudta, hogy a véletlennek útjába lehet

A KÉT SZERETŐ

Az érdekszerелем jelképe Peter Flötnertől, 16. század

állni, gáncsol lehet vetni, és hogy gáncsol is kell neki vetni mindig, ha valaki azt akarja, hogy az eredmény bizonyosan az ölébe hulljon. Ez a véletlennek való gáncsvetés mindig abban állott, hogy a nő ügyesen létrehozta azokat az alkalmakat, melyek a férfit direkt provokálták azokra a bizonyos, a nő által óhajtott, bárha még oly szemérmesen is elhárított vállalkozásokra. A divat volt ebben mindenkor a fő segítő eszköz; ebben a nő valósággal rendszerbe szedte mindig mindazt, ami a férfi érzékeit leginkább provokálja. A kor mindenkor alapvonása diktálta a formákat. De a nő mindig oly messzire ment benne, amennyire csak engedte a kor. Hogy milyen bátor módozatokat és formákat engedett meg e tekintetben a renaissance és milyen alkalmakat adott, hogy a látás számára a keblet minden akadálytól megszabadítsák, azt már tudjuk. Ezek a módozatok természetesen nem maradtak az egyedüliek, de épp ilyen természetes, hogy a többiek, amelyeket melléjük sorakoztattak, durvaság és vakmerőség dolgában egyenértékűek voltak: a felülről lefelé haladó dekolletálás vakmerőségével a kor szisztematikusan szembehelyezett egy ugyanolyan vakmerőséget alulról fölfelé — a nő nagyon is jól ismerte lábai és még intimebb bájai megpillantásának hipnotizáló hatását, még ha ez a megpillantás csak másodpercekig tartott is; vagyis a nő csakhamar fölismerte a látás fontos szerepét a szerelemben. És ezért a férfiak szemeinek rendszerint minden szabadságuk megvolt. Az alulról fölfelé való dekolletálás a renaissanceban főleg a tánc segítségével történt és egy sereg játék útján, amelyeknek fő vonzóereje és fő pointeja igen gyakran a nőnek egy lehetőleg forszírozott kitakarásában állott. Mivel a táncsal és játékkal a társaséletről szóló fejezetben külön és behatóan fognak foglalkozni, e helyütt megelégszünk ezzel az általánosságban való tudomásulvétellel.

Amit e helyütt mégis még bizonyítanunk kell, az az individuális vakmerőség, amelyre az asszonyok e korban nem ritkán vetemedtek imént említett bájaik hatásának kihasználásánál. Különböző országok krónikásai jelentik, hogy az asszonyoknak nagyon kedvelt mesterfogása, hogy szándékosan kényes szituációba helyezkednek, hogy barátaikkal így meglepessék magukat. Gyakran igen sokáig maradtak ilyen helyzetekben, „hogy meglegyen a föltétlen bizonyosságuk, hogy szépségükről az illető férfiak megtették a nekik kellemes megállapításokat”. Példák találhatók erre a navarrai királyné elbeszéléseiben, Brantómenál és csaknem valamennyi egykorú novelláirónál. Brantôme azt írja: „elég gyakran az is élvezetet nyújt ilyen hölgyeknek, hogy akadálytalanul látni engedik magukat, mivel hibátlanak érzik magukat és bizonyosak abban, hogy vágyainkat lánggra gyújtják”. A francia udvar különböző előkelő hölgyeiről tudjuk továbbá, hogy gavalléroktól szobalányi teendőket engedtek

végezni maguk körül. Így például nagyon szívesen megengedték a gavalléroknak, hogy harisnyájukat és cipőiket felhúzzák, mert ez, mint egy 16. századbeli francia kézirat mondja, „szerelmes hölgyeknek a legjobb alkalmat nyújtja, hogy az általuk kegyelt férfiaknak megmutassák azokat a szépségeket, amelyeket más módon napvilágra hozni lehetetlen lenne számukra.” Ugyanebben a kéziratban áll továbbá: „a dámák abban a föltevésben teszik ezt, hogy azt mondják magukban, egy férfi, akiben temperamentum van, sohasem enged elmulni egy ilyen alkalmat anélkül, hogy bizonyos szabadságokat ne vegyen magának”. Másrésről ebben a szituációban volnának a nők a legkönnyebben abban a helyzetben, hogy mindenkor megakadályozzák, hogy a kegyelt a magától vállalkozásaiban tovább ne menjen, „mint ezt neki a hölgy becsülete és lelkiismerete” megengedi. Egy másik egykorú munkában ez áll:

„Korunkban kevés társaságbeli hölgy akad, aki kegyének ilyen nyilvánításaiban ne részesítette volna már barátait, sőt idegeneket is. Némelyek ezt a jogot egy udvarlónak már egy pár nap múlva megadják, mert korunk asszonyai azt tartják: „a jóbarát szemei és kezei még nem szarvazzák föl a férjet. Tehát barátjaik szemeinek és kezeinek a legnagyobb szabadságokat nyújtják”. Azt mondja továbbá ugyanazon a helyen: „Van sok nemes hölgy, akik felől az udvarnak számos gavallérja eldicsekedhetik, hogy alaposan ismerik legintimebb bájaikat és az illető hölgyek mégis az erkölcsösség mintaképeinek tartatnak. És joggal, mert ezáltal férjeiket nem gyalázták meg, hanem csak az irígységet fokozták, mert hiszen a férjek mindenkor tetszésük szerint élvezhetik ezeket a hasonlíthatatlan szépségeket, amelyeket másoknak legfeljebb csak látni adatott meg”.

Az exhibicionizmusnak ez a legvakmerőbb formája, ahogy a bujaság ezen nuanceának tudományos neve hangzik, volt tehát ezek szerint az a sport, amelynek a legtisztességesebb hölgyek is lelkesedéssel hódoltak. Ez volt a forma, amely lehetővé tette, hogy legalább fantáziájukban orgiákat ünnepellessenek. Ilyen szabadságokat számos férjetlen hölgy is megengedett a gavalléroknak. És pedig első sorban természetesen a nőtlen gavalléroknak, akiket szívesen fölbátorítottak volna egy házassági ajánlatra. „Ezen a módon adták tudtukra, hogy bizony érdemes lenne ilyen hasonlíthatatlan szépségek korlátlan birtokosává lenni”. És ez a módszer bevált:

„Nemely tisztességes hölgy azáltal, hogy ügyes módon értett hozzá, pontos ismereteket adni szépsége felől egy kezéért versengő férfinak, sokkal erősebben magához bilincselte azt, mint a legszerelmesebb pillantások és a legszellemesebb szavak által.”

Az ilyesmi teljesen veszélytelen is volt, „mert — mondták — pillantások által még sohasem esett teherbe egyetlen szűz sem”. Ha ellenben intim szépségeinek a híre szájról-szájra szállt, ez már ugyancsak megnövelte az illető hölgy boldogulási eshetőségeit. Az olyan asszonyokról pedig, akik az ilyen „ártatlanságoktól” akkor is vonakodtak, ha kifejezetten kérték őket erre, rendszerint az a fáma járta, hogy elrejteni való titkos hibáik vannak, amelyeknek ismertté válása a férfiak utálatát idézné elő. Ezt az utóbbi felfogást Brantôme is megerősíti „a látásról a szerelemben” című már említett fejezetben.

Ilyen körülmények között természetesen gonoszul kigúnyolták azokat a férfiakat, akik elég ostobák voltak ilyen kedvező alkalmat kihasználatlanul tovább engedni és nem értették meg, hol „szorít a cipő” egy csinos hölgyet, ha az egy gavallérnak gálánsul odatartja a lábát és szobalányi teendőket követel tőle.

Ezek a galantéria ősformái. Meg kell hagyni: a durva aktivitás, amellyel a férfi akkoriban élt, csak megfelelt a fölhívásnak azokra a legvilágosabb formákra, amelyeket a nő a férfinak intézett.

Az élet a renaissanceban százféle alkalmat nyújtott férfinak és asszonynak egyaránt a kölcsönös szerelmi versengés ilyen durva formáinak gyakorlására. A viszonyok szűk volta, a kis helyen való együttlakás és minden társadalmi szükséglet megoldásának primitív módja úgyszólván állandó i z g a t ó s z e r t teremtetek. Elégedjünk meg azzal, hogy egyetlen egy példát hozunk fel: az utazást. Akkoriban nem utazgattak valami nagyon sokat és főleg asszonyok nem. Ha azonban kényszerítve voltak rá, akkor az illetők az utazás tartamára a körülmények következtében valósággal egymáshoz voltak bilincselve. És ha nők utaztak, hát akkor nemcsak a férjjel vagy fivérükkel utaztak, hanem épen olyan gyakran a barátjukkal, mert az utak bizonytalanságára való tekintettel egy védelmezőnek még a legkisebb távolságra is mellettük kellett lenni. Mivel az utak legnagyobbbrészt rosszak voltak, kocsikat nem lehetett használni, különben is ezek körülményesek, drágák voltak és csak nagyon lassan haladt velük előre az ember. Csak a legvagyonosabb emberek vettek és használtak utazókocsikat. Ezért a legtöbb utazást lovon tették meg. De az utazás körülményessége még itt is egyszerűsítéshez vezetett. Ha egy hölgy utazott, kísérelője előtt vagy mögött ugyanazon a lovon foglalt helyet. Így lova-

goltak a nemes úrhölgyek is vadászatra. Ebben az esetben tehát az illető hölgy és uti kísérője órákhosszat intim testi érintkezésben állottak egymással; sőt a lovasnak nem ritkán még tartani vagy óvni kellett a lovagló hölgyet, ha az út barázdákkal és gödrökkel volt átszelve. És akkor ne a vágy vezette volna a férfi kezeit, — sőt az asszonyét is, — ha egyébként is jó barátok voltak, vagy az utazásra jó barátok lettek? Hogy az eseteknek legalább felében bizonyosan ez volt az eset, a dolog természetében fekszik és nem szorul éppen azokra a megerősítésekre, melyekre a krónikásoknál nagyon gyakran rábukkanunk. És pedig a „minensängerek”-től föl egészen a legkésőbbi novellaírókig. Ujra és újra megtudjuk mindig, hogy a lovas a csinos lányt vagy a formás parasztasszonyt, aki előtte vagy mögötte ül, ugyancsak magához szorította és gyöngéden kedveskedett vele. Egyedüli példának egy rendkívül durva elbeszélés kezdetét közljük itt, amelyet August Tünger a 15. században jegyzett föl és amelynek éppen az a tárgya, hogy mi minden történt egy ilyen utazás alkalmával a két lovagló között:

„Egy szép fiatal parasztlány egyszer Gray felé lovagolt, ez egyike a legelőkelőbb városoknak a Burgundi grófságban, gyönyörű fekvéssel a Saone mellett. Útközben egy erdő előtt egy kövér pappal találkozott. Ezt propter reverentiam et securitatis causa felszólította, hogy üljön mögé az öszvérré. Ennek megörült a pap. Nem sokáig tartott, a pap érezni kezdi — számításba kell venni, hogy nem gyóntatópap, hanem has-pap volt — a jóformájú lány gömbölyűségeit. In primis a posteriora atque a telt kebel babonázták meg. Hirtelen a karjai alatt a lány keblei után kap. A lány elcsodálkozik ezen, de nem szól semmit, propter reverentiam. „Meg kell kapaszkodnom, különben leesem”, szól a pap...”

A Zimmer-féle krónikában, amely szintén a 15. századból származik, egy hasonló eset van leírva. Csakhogy itt egy nemes úrhölgyről van szó, aki éppen azzal a szándékkal, hogy az utazást ilyen módon kihasználja, igen gyakran megtett egy bizonyos rövid utazást.

Hasonló előjogokat sokszorosán élveztek vendégek és látogatók is. Többnyire valósággal tisztességnak tekintették, ha egy szívesen látott vendég már rövid idő múlva kézzelfoghatóan tréfálózni kezdett az asszonnyal vagy egy már férfihoz való leánnyal. Ha a látogatót különösen nagy tiszteletben tartották, akkor nem ritkán előfordult, hogy a háziasszony sietett csinos lányát

hozzáküldeni társaságnak. És a házat nagy becsület érte, ha a vendég a lányt csinosnak találta és kézzelfogható figyelmességekben részesítette, amelyeknek nem kellett éppen csak néhány csókra szorítkozniok és még sem ébresztettek semmiféle visszatetszést. A középkorból származott az a szokás, amelyet úgy a minnesängereknél, mint a krónikásoknál gyakran találunk regisztrálva, nevezetesen az a gyakorlat, hogy a nagyratartott vendéghez éjjelre egy szép szolgát vagy egy felserdült házi lányt küldtek az ágyba, sőt hogy néha magának a háziasszonynak jutott ez a szerepe. Ezt a szokást így nevezték: „Az asszonyt bizalomra melléfektetni”. Murner úgy ír erről a „Geuchmatt”-ban, mint amely a tizenhatodik században még Némétalföldön szokásos: „Némétalföldön az is szokás, hogy ha a gazdának kedves vendége van, bizalomra hozzáfekteti a feleségét”. Hogy milyen szívesen vállalták ezt a szerepet egy szép fiatal vendégnél, mivel ez a „bizalmat” rendszerint a legjobban igazolta, — persze nem a férjét, hanem az asszonyét, amelynek sokkal több alapja volt, — meg tudjuk egy francia lovagi versezből, amelyben a háziasszonynak a biztos kilátásban álló szerelmi örömeiről le kell mondania egy szép cselédleány javára, mert a férje még nem alszik és ezt a szokást láthatóan nem kedveli. Az illető hely így szól:

„Az udvarias grófnének kellemes volt egy ilyen vendéget látni magánál. Ennélfogva egy nagy libát készítettett el a számára és pompás ágyat vettetett egy szobában, ahol jól lehetett nyugodni. Mikor a grófné aludni ment, magához hívta a legszebbet és legügyesebbet cselédnői közül és titkon így szólt hozzá: „Kedves gyermekem, eredj most be, fekdj ehhez a lovaghoz az ágyba és szolgáld ki őt ahogyan illik. Szívesen tenném én magam, ha szemérmességből nem mellőzném, és pedig a gróf, az én uram kedvéért, aki még nem aludt el.”

Voltak egyébként állítólag olyan férfiak is, akik a férjek bizalmát igazolták, de nem nagyon sokan. Hartmann von der Aue azt mondja tapasztalatairól, amelyeket e tekintetben Némétországban szerzett: „Tudja isten, az ilyenek nem sokan vannak.”

Hogy mily nagy mértékben magától értetődőnek találta a kor a kölcsönös flörtnél a kézzelfoghatóságokat, legvilágosabban bizonyítja egyébként az a mód, ahogyan ezeknek a vágyaknak segédkezet nyújtottak. Augsburgban például a 17. század közepén még szokásos volt, hogy a jegyesek számára alkalmakat szereztek, hogy zavartalanul kielégíthessék kölcsönös szerelmes vágyaikat. Az illető krónikás azt írja:

„Ha egy menyasszonyt a vőlegénye meglátogatott, akkor külön asztalt adtak nekik a szoba sarkában és egy spanyolfalat állítottak köréjük, hogy egyedül legyenek”.

Jegyeseknél még azt is elnézték, ha egész nyíltan cserélték ki egymás között kedveskedéseik durva formáit és egyszer-másszor a menyasszony is „hasznót hasznólóval” viszonzott. „Szerelmesek”, hangzott az általánosan elismert szabadságlevél.

De még csak menyasszonynak és vőlegénynek sem kellett lenni, hogy rokonok és jóbarátok rábirhatók legyenek arra, hogy alkalmasszerző szolgálatokat végezzenek. Barbara Löffelholznak az előbbi szakaszban citált szerelmi pöre elegendő bizonyítékul szolgál. A szép Barbara kijelentette ugyan, hogy ő és kedvese, Siegmund Stromer „tisztességben és becsületben” feküdtek egymás mellett. Mi azon a véleményen vagyunk, hogy ez csak annyit jelent, hogy nem került a „fődologra” a sor. Nem pedig: semmi másra sem. És kevesebbet mint: „minden egyebet” sohasem szabad következtetni belőle. Sem a Barbara Löffelholz speciális esetében, sem a vendégéjszakák szokásából általában, ha csak erőszakot nem akarunk elkövetni a tényeken. A vendégéjszakák, amint már jeleztük, minden kétséget kizárólag és minden egyes esetben városban és falun egyaránt első sorban a flört durva ősfarmának szolgálatára voltak, tehát az erotikus kíváncsiság kölcsönös kielégítésére és kézzelfogható kedveskedések kicserélésére, — ezt kifejezetten ki kell jelenteni. Vakmerő kézzelfoghatóságok voltak az egyedüli szórakozások az ilyen alkalmaknál attól a pillanattól kezdve, amikor a leány a legényt kamrájába beengedte. Egyedül csak azért jött a legény, egyedül csak ezt várta minden leány a kedvesétől és éppen ezért mindegyikük elkészülve rá és mindketten ennek megfelelően játszották szerepeiket. Vagyis: természetüknek megfelelően; egyik temperamentumosabban, a másik raffináltabban, a harmadik ügyetlenebbül. De a lényeg mindig ugyanaz volt. És soha semmi más, semmi szellemi, semmi lelki, mindig csak animális. „Tisztességben és becsületben” ez az akkori szójárás szerint nem jelent egyebet, mint: a kölcsönös kedveskedések azokon a határokon belül mozogtak, amelyeket akkoriban megengedhetőnek tartottak. De éppen ezek a határok a legszélsőbbig mentek. És hogy férfinak és nőnek fiatalságukban joguk és igényük volt erre, — ez szilárdan álló nézete a kornak. És ezért nem is gyalázott ez meg. Egyszerűen egyik dolog mindig organikusan illeszkedik a másikhoz. Az ilyen intim látogatásoknak ezt a belső logikáját tagadni, amint már fentebb mondtuk, komolyan csak egy tudatos történet hamisítónak juthat eszébe, mert ez aztán nem jelentene egyebet, mint egy telivérű

emberekből álló nemzedéket önkényesen gyöngé hátgerincű agg mumusokká degradálni. Aki azonban arra törekszik, hogy a dolgok igazi pulzusát ismerje meg, annak nem marad más választása, mint így vonni le a végkövetkeztetést, ahogyan azt itt mi cselekedtük.

A kölcsönös szerelmi udvarlásnak ezek a durva formái kétségtelenül már a renaissance folyamán igen jelentékenyen megnemesedtek és pedig minden irányban. Abban a mértékben, ahogy az új gazdasági hatalmak által az egész kultúra gazdagabb lett, megfinomult a szerelem is. Sőt ez mindjobban művészetté vált. Lassankint megszűnt csupán eruptív természeti teljesedés lenni és tudatosan alakított és formált élménnyé lett. Természetesen nem áll ez minden osztályról, a parasztságról és a kurtanemességről egyáltalán nem — ezek tovább megmaradtak állati durvaságukban, — annál inkább azonban a kereskedelemre kifejlődő polgárságról. Ez könnyen felfogható. Hiszen a polgárságnak ez a része volt az az osztály, amely a történelem új tartalmának historialag elhivatott beteljesítője volt és aki nagy részét is betakarította a gazdag aratásnak, melyet az új gazdasági erők megérleltek.

6. Házasság és hűség.

A házasság állapotot a 15. és 16. században a legmagasabb állapotnak tekintették. Házasságtalanság, házasság nélkül élni, ellenben csaknem bűnnek számított és az aggregényeken és aggszüzekén mindig valami gyalázat nyugodott. A költők és írók telve vannak a házasság dicsőítésével. Minden nyelven és minden lehető módon éneklük „a házasság dicséretét”. „A házassági ágyban esik a leglágyabb alvás.” Azoknak, akik házasságban élnek, már csak ezért magáért is nyitva áll annak idején a menyek országa, aki azonban házasság nélkül él, azt a pokol fenyegeti.

A házasságnak, mint legfőbb érdemnek ezen állandó és hangos dicsőítésére megvannak a természetes okok, amelyek elég világosan előttünk is fekszenek. Persze sokkal kevésbé az etikai szempontokban kell ezeket keresnünk, amelyeket a házasság érdekében felsoroltak, mint inkább a kor kényszerítő szükségleteiben. A fejlődő iparnak emberekre, munkaerőre, vevőkre volt szüksége. Az abszolút fejedelmi hatalomnak katonák kellettek. Nem lehe-

tett elegendő az ember-cikkből. Másrésről a népesség szaporodásának a leg-erősebb akadályok állottak útjába. Ha a középkorban stagnált a népesség az egyház megnövekedő hatalma következtében: — abban a mértékben, ahogy nőtt az egyház hatalma, nőtt a kolostorok és ezek házasságtalanságra kényszerített lakóinak száma is, — most még hasonlíthatatlanul veszélyesebb faktorok léptek munkába. Az új gazdasági renddel világra jöttek egyúttal annak titokzatos kísérői is: pestis, alkohommérgezés és szifilis. És a kereskedelem, amely mindenfelé kiterjeszkedni igyekezett, megteremtette az állapotokat, hogy ezen betegségek mindegyike epidemikus karaktert vehessen fel. Mindezek a rettenetes pajtások azonban nemcsak általánosságban az emberiséget tizedelték meg, hanem még külön a férfiak számát. Mert ezek voltak az epidémiák ragályos veszélyének leginkább kitéve, — utazásokon, a bordélyházak látogatása által és így tovább, — és ők viselték első sorban az új gazdasági rend költségeit is: a férfiak most gyakrabban veszítették el életüket és egészségüket a szintén gyakoriabbakká váló harcokban és hadjáratokban. Ilyen körülmények között a házasságtalanság mind világosabban szociális veszéllyé lett és úgyszólván minden férfiből, aki nem házasodott meg, a társadalomnak egy valóságos ellensége. És ezért fedezték fel olyan hirtelen a házasságnak minden etikai előnyét és azt, hogy ennek legfőbb csúcspontja egy lehető legtermékenyebb gyermekszülő intézetté való kifejlődésben áll. Mivel így a gazdasági szükséglet a kor érzéki alapvonásával fedte magát, a valóság is ezzel a legfontosabb ideológiával takaródzott. Egy tucat gyermek egy családban nem is volt olyan nagy ritkaság. Willibald Pirkheimernek Barbara Löffelholz-zal való házasságából tizenhárom gyermek származott, Burkhardt Zink, az augsburgi krónikás két feleséggel tizennyolc gyermeket nemzett, Albrecht Dürer atyjának szintén tizennyolc gyermeket szült a felesége, Anton Tuchernak tizenegy gyermeke volt a feleségétől, Francesco Poggio pápai szekretárius tizennyolc általa elismert gyermeket hagyott hátra, köztük tizennégy törvénytelen. Sőt számos házasság akadt husz és még több gyermekkel.

A házasság a legfontosabb intézmény volt a tudatosan elérni kívánt fejlődés érdekében, tehát ugyanezen érdekből mindig csak egy specifikus házassági formáról volt szó, nevezetesen a patriarchálisan vezetett házasságról: A férfi legyen a korlátlan uralkodó. Ezt követelte a kézműves üzemmódok organizációja, amely minden legényt és minden inast kényszerített, „hogy lábait a mester asztala alá dugja”, vagyis: az üzemben foglalkoztatottak mind a mester házához voltak kötve. A műhelyben való autoritáshoz tehát társulni kellett egy autoritásnak a családon belül is. Tehát a házasság dicséreténél elsősorban mindazokat a nézeteket propagálták, amelyek a házasságra

nézve a férj korlátlan uralmának irányában mozogtak: „A férj legyen az asszony vigasza és ura”, „a férj legyen az asszony testének és javának mestere”, „az asszony hallgasson férje tanácsára és mint nőies asszony annak akarata szerint cselekedjék”. Sőt még a férfinak esetleges durvaságaival szemben is csak annál nagyobb alázatosságot mutasson az asszony.

A jámbor asszony türelmének oly messze kell mennie, hogy férjének úri jogát még a házasságkötésre vonatkozólag is hallgatva tűrje. És ha a saját házában történik is ez meg, akkor se csináljon az asszony semmiféle haszon-talan lármát. Ha a férj egyszer-másszor megcirógatja a fiatal cseléd lány kerek mellét, az asszonynak úgy kell tennie, mintha észre se venné, de ha ott találja férjét „a lánynál és ennek ez kedvére van, akkor távolítsa el az asszony a buja nőszemélyt a házból, hogy nagyobb szerencsétlenség el legyen háritva”. A férjet azonban jóságos szavakkal irányítsa ismét a jóra, mert természetesen ekkor is csak „a buja ember” volt a vétkes. Az asszony azonban tisztelje benne ezután is úgy mint előbb: urát...

Ha egy asszony ezeknek a parancsolatoknak nem akart engedelmeskedni, azt persze e korban a legnagyobb bűnnek tekintették, amit csak asszony elkövethet. Éppen ezért a renaissance gondolatmenetében teljesen megalapozott, hogy a férjet felhatalmazza arra, hogy az asszonynak az ő akaratával szembehelyezkedő esetleges rendszeres engedetlenségeit kézzelfogható büntetésekkel igazítsa helyre. Az akaratos asszonnyal szemben már Reinmar von Zweter ezt tanácsolja:

„Vesd le nyájasságodat és fogj egy nagy furkósbotot, azt mérd a hátára, minél többször annál jobb, teljes erővel, hogy megismerje benned mesterét és elfeledje gonoszságát”.

Csak így lehet „egy rossz asszonyt” megszelidíteni. Néhány a 16. századból való, nagyon elterjedt mondásban hasonló és még sokkal drákóibb büntetési metódusokat ajánlanak a férjnek. És maguk az asszonyok is többnyire egészen természetesnek találják az ilyen kezelést — hiszen a rabszolga mindig urának agyával gondolkodik, míg saját magának öntudatára nem ébred. Törvényileg szintén mindenütt meg volt a férjnek megfenyítési joga az asszonnyal szemben.

Ez az alárendelt helyzet a házasságban azonban még sem tartotta a nőt soha vissza attól, hogy a házasságban ennek dacára élete legfőbb célját ne lássa és minden módon arra ne törekedjék, hogy a férfiért való konkurrensharcból — nadragért való harcból — ő kerüljön ki győztesnek. Ez egy cseppet

sem furcsa. A természet törvényei a legfőbb törvények, — a szatirikus szimbolika rámutat erre, amikor kétséget kizárólag megmutatja, hogy a nadrágért vivott harcban első sorban miről is van szó az asszonyok számára. A társadalmi morál azonban az asszonnak csak a házasságon belül engedte meg érzékei természetes és állandó kielégítését. Másrésről akkoriban még jobban mint ma, a házasság volt az egyedüli ellátási intézmény a nő számára; női hivatás még kevés volt. Ha most már a megfelelő egykoru dokumentumokat átvizsgáljuk, azt az elutasíthatatlan megfigyelést tesszük, hogy a férfiért való versenyharcot a nők ekkoriban olyan elkeseredéssel vívták, amely bizonyára páratlanul áll a történelemben. Ennek szintén megvannak a korban rejülő okai. Ha az előbb felsorolt körülmények már magukban is nagyon megnehezítették az eshetőségeket, hogy egy férjet lehessen kapni, még egy egész sereg más körülmény is komplikáta a helyzetet. A városi ipar például csak látszólag volt egy homogén osztály. A merev céhtörvények egész sereg céhértékek által szigorúan el voltak választva egymástól. Nem minden ipar változtathatta tetszésszerűen a birtokosát, vagyis nem volt tovább eladható, hanem a gyakorlás joga többnyire a családhoz tapadt. Így tehát egy péknek, egy szabónak vagy aranyművesnek egyetlen leánya igen sokszor ismét csak egy pék fiához, egy szabó fiához, vagy egy aranyműves fiához mehetett nőül, hacsak azt nem akarták, hogy a családi vagyon semmivé váljék. Ilyen és hasonló gazdasági sorompók által tehát a nő a férjválasztásnál az elgondolható legszűkebb körre volt utalva. Ha ezeket az állapotokat érdemük szerint méltányoljuk és a fentebb felsoroltakat hozzájuk számítjuk, akkor igazán nem lehet csadálkoznunk többé azon, hogy a férfiért való versenyharcot ekkoriban a legelkeseredettebb formájában vívták, hogy intrikák és rágalmazások mindig együtt jártak a játékkal.

A nadrágért vivott női harcnak számtalan képes ábrázolásában, melyeket ez a kor létrehozott, ennél fogva nemcsak egy általános és úgyszólván minden időkre ráillő szatirikus szentencia van előttünk, hanem még sokkal inkább egy speciális kormizéria dokumentuma.

A női „nadrágörületnek” természetes megfelelése a férfiak nagy követelődése. A férfiak tudják, miféle keresett árucikkek ők: „Mert az ő számuk kisebbedik, a lányoké pedig növekedik”. Ezért most mindenki büszkén dicsekedhetik: „Teljesen szabadságomban áll azt venni el, aki tetszik nekem”. És Geiler von Kaiserberg épp úgy joggal jelenthette ki: „Annak, aki még férjet akar találni, most már mind a négy „Cs”-vel rendelkeznie kell, nevezetesen Családdal, Csinossággal, Csendességgel és Csengő ércel”.

A házasságnak fentebb vázolt fölfogásából még egy másik jelenség is

következik; ahogy a társadalom megadta a férjnek a jogot, hogy az akarata ellen „engedetlenkedő” asszonyt testileg megfenyítse, viszont őt magát fenyegette meg, ha feleségét szisztematikusan uralkodni engedte maga fölött vagy éppen odáig hagyta jutni a dolgot, hogy az asszony „megfordította a kapu-nyelet” és ő lett az a fél, amelyik osztja az ütlegeket. A férfinak ez a megbüntetése a papucshősnek egy nyilvános pellengére állítása alakjában ment végbe, amely csaknem minden országban és vidéken szokásos volt. A sokféle, nagybőrra rendkívül mulatságos szokásokból csak néhány példát hozunk föl jellemzésül. Blankenburg városának statutumai az 1594. esztendőből a következő előírást tartalmazzák a büntetés felől, amely egy házaspárt ér — a legtöbb esetben az asszonyt is megbüntették — ha egy férfi a feleségétől meghagyta verni magát:

„Amelyik asszony férjét megüti vagy megveri, az a dolog mi-volta és körülményeihez mértén pénzbírsággal vagy fogsággal büntetessék, vagy ha vagyonos, adjon a tanácsszolgának egy ruhára való gyapjuszövetet. Mivel azonban példa gyanánt kell annak maradnia, hogy egy férfi annyira asszonyos volt, hogy feleségétől ütni, verni és szidalmazni hagyta magát és ilyet megillető módon be nem jelent vagy panaszol, az ilyen férfi a tanácsnak mindkét városi szolgáját öltöztesse gyapjuruhába, vagy ha ehhez nem elég tehetős, fogsággal vagy tetszés szerint mással büntetessék és ezenfelül házáról a tető lehordassék”.

A tetőlehordás büntetése a papucshősökkel szemben a legelterjedtebb volt és különböző országokban előfordul. Hessenben az olyan asszonynak, aki férje ellen így vétett, megfordítva végig kellett lovagolnia egy számaron a helységet; az állatot a férj vezette. Egy régi westfáliai javas írás a Benker Heiderecht ezt írja elő:

„Hogy a férj, akit házából felesége kiűzött, támasszon egy lét-rát a házhoz, üssön lyukat a háztetőn és házát zsuppolja le. Azután vegyen zálogot, egy aranyforint értékűt, és igya el ezt két szomszéd-jával és olyan tisztán ürítsék ki a poharat, hogy egy tetű kinyomott fülekkel keresztülcsúszhasék a vizállásmutató alatt.”

A papucshősök megbüntetéséből kivette részét a szatira is; az irodalmi épp úgy, mint a rajzoló. Az utóbbira akarunk első sorban hivatkozni, mert

egyedül benne ragadták meg a problémát a döntő pontnál; továbbá, mert ezt a problémát a legegyszerűbb formájára redukálta és a dolog végső titkát is napfényre hozta; ezzel azonban azonkívül a tárgyat is arra a magaslatra emelte, amely azt megillette. A rajzban megnyilvánuló szatira az „asszony-regiment” vagy a leigázott férfiek jellemzésére főleg két motívumot választott ki. Az asszony, aki a maga melódiájával bolonddá teszi a férfit vagy akinek melódiájára ez a bolond fütyül és táncol, ez az egyik motívum. A másik, még gyakrabban alkalmazott, az antik világból átvett „Aristoteles és Phillis”-féle szemrehányás: A nő a férfi hátán lovagol, aki mintegy valódi és engedelmes lovaglásra való állat egy zablán vezettelve négykézláb vonszolja tova feleségének a terhét; a férj feje fölött többnyire ott fenyegetőzik a suhogó korbács. A többi motívumok közül, amelyek szintén nem nagyon ritkák, föl- említenők: a férj, amint felhúzza feleségére a nadrágot, a „bugyogót”, és mindenekelőtt Judit, aki szintén ide tartozik. Mindezek a szimbolizálások rendkívül egyszerűek és megérthetők. De éppen ezzel az egyszerűséggel világítja meg a renaissance élce egyszersmind félreérthetetlenül, hogy végső alapjában micsoda hatalom az, amely a férfiből bolondot csinál, amely táncoltatja őt az asszony nótája szerint és amely még a legügyesebbet, Aristotelest is térdre kényszeríti és türelmesen hurcoltatja vele a nehéz terhet az egész hosszú és durva életúton végig: az érzékiség az, ami legyőzi a férfit. Mert amit a szatirikus mindez alkalmakkal a nőben ábrázol, az mindig csak a megtestesített nemiség, mutassa bár meztelenül az asszonyt, mint például Hans Baldung Grien egyik nagy fametszetén, vagy akár felöltözve, mint például Lucas von Leyden egy pompás rézmetszetén. Sorsának iróniája köti le a férfit: Ami őt istenné teszi és az égbe emeli, létének betöltése, egyúttal rabszolganőjének rabszolgájává teszi őt. Ez e szimbolikus karikaturák nagy többségének egyszerű és mégis mély értelme. E téma gyakori kidolgozása a renaissanceban azonban ezenkívül még kétféléről tanuskodik. Először, hogy ezek a lapok többet jelentenek, mint merő karikaturát a bevégzett és kómikusan ható papucshősre, hogy a jobbakban előttünk van a nő férfi fölötti uralma eszközének szatirikus jellemzése általában, és másodszor, hogy az érzékiség e kor életében legelső helyen állt.

A házasság legfőbb törvénye minden időkben a kölcsönös hűség volt. Ha a renaissanceban nincs semmiféle magasabbrangu állapot mint a házasságot, akkor nincs nagyobb dicsőség sem mint egy házasság, amelyben mindkét rész megóvjá a hűséget.

Ezt énekli meg már a minnesänger Reinmar von Zweter. A renaissance százféle hangnemben énekelte a házassági hűség dicsőítő dalát. „Nincs di-

csöbbs paradicsom, mint otthon van a hűség", „Ahol hűség lakozik, ott földön van a menny". Boldogság a házasságban egyáltalában nincs kölcsönös hűség nélkül. A férfit, akinek egy jó asszony jutott osztályrészül, és aki mégis egy másikhoz jár, a disznóval hasonlítják össze, aki a pocsoltyában hengergőzik.

A hű asszony a legdurvábban fizeti vissza a férfinak, ha az bujálkodása által gyalázatot akar rá hozni. Olykor ugyan enged a buja férfi kívánságának, de csak látszólag, hogy ezzel azután úgy letromfolja, hogy minden időkre elmenjen a kedve és bátorsága, „egy tisztességes asszony kegyeibe bejutni akarni".

Mikor azonban a mult romantikusai ilyen tanokat és példákat általános valóságnak vettek, ezáltal azt a hibát követték el, hogy az összesség javára könyvelték el, ami csak egyes osztályoknál fordult elő, amelyeknek gazdasági létfeltételeikben gyökereztek ezek az ideológiák. Ezek az osztályok voltak: a kispolgárság, a proletáriátus és a kisparasztság egy része. Egy szabályozott háztartás gazdasági szükségességéről a kispolgárságnál már több ízben szöletünk és ezúttal csak a megfelelő helyekre utalunk. A proletáriátus számára ugyanazon okok érvényesek. És pedig annál inkább, amint ez érdekeinek a céhbeli kispolgárság érdekeivel való szoros összekapcsolódása és saját, még nagyon hiányosan kifejlődött osztályöntudata következtében akkoriban általában a kispolgárság eszmekörében mozgott. Azt sem szabad a proletáriátussal szemben soha elfeledni, hogy éppen ez volt az, amely a kisparasztság mellett leginkább kezdte érezni a nagyoknál végbemenő ökonomikus átalakulás árnyoldalait. A feudális társadalmi organizmus bontási processzusa, nem csak hogy megváltást nem hozott számára szenvedéseiből, hanem éppen ellenkezőleg azok félelmes megnehezítését. A szegénység tömegjelenséggé lett, és az egyesek nyomora a borzalmasságig fokozódott. E nyomor számára sem látszott semmi napsugár, egy-egy szerencsétlenségből megváltozhatatlan, az egész élettartamra kiszabott sors lett. Ennek az lett a természetes következménye, hogy a proletáriátusban mindenütt egy teljességgel aszketikus világnézet fejlődött ki. A komor aszkézissel azonban egy szabadabb vagy éppen féktelen nemi érintkezés éppenséggel összeegyeztethetlen, mivel ez utóbbi mindig az életnek vidámabb felfogását és élvezését tételezi föl.

All ez a proletárházasságra általánosságban, úgy még egy egész sor megcáfolhatatlan következtetés is következik belőle a kommunisztikus szektákra vonatkozólag, amelyek akkoriban a proletáriátusban kifejlődtek. Mivel ezek semmi mások nem voltak mint az aszketikus világnézet eredményei, amelynek akkor a proletáriátusnál létre kellett jönnie, következik ebből az is, hogy azok az állítások, melyek egy buja kicsapongás értelmében való asszony-

közösség tényleges bevezetése propagálásáról ezen szekták felől a történelemben el vannak terjedve, nem lehetnek egyebek teljesen értelmetlen kombinációknál. És ezt minden komoly történeti kutatás meg is erősíti. E szekták közül egyetlen egynél sem lehet az asszonyközösségnek csak egyetlen nyomát is felfedezni. Sőt éppen az ellenkezőt kell megállapítani: sehol sem voltak nemi dolgokban annyira kategorikusak és sehol sem büntették olyan szigorúan a házasságtörést, mint éppen a 15. és 16. század kommunisztikus gyülekezeteiben. A gyülekezetből való kitaszítás, tehát a számkivetés legsúlyosabb formája volt általában a büntetés, amelyet reá szabtak. Ugyanilyen szigorú felfogás uralkodott az évszázadokon keresztül oly erősen elrágalmazott ujrakeresztelő regimentnél is Münsterben. Sohasem uralkodott Münsterben az ujrakeresztelők uralkodásának idején fajtalanság, nemi asszonyközösség és szajhálkodás. Az az ediktum, amellyel a városi kormányzatot az új uralom megkezdte, a házasságtörésre és egy leány elcsábítására halálbüntetést szabott. A házasságon kívüli mindennemű nemi érintkezés szigorú tilalmazásának ugyanilyen szellemében tartvák az összes későbbi kiáltványok és védelmek is, amelyekkel az ujrakeresztelők az ellenük emelt vádakra válaszoltak. Az egyetlen dolog Münsterben a háztartás organizációjának alkalmazkodása volt azokhoz az abnormis viszonyokhoz, amelyek az ostromlott városban uralkodtak, mikor az az egész világgal ellenséges viszonyban állott. A férfiak megtizedelésének következtében nyolc vagy kilencezer asszonyt állt szemben mindössze kétezer férfival. Számítalan olyan háztartás volt, amely csak asszonyokból, leányokból és gyermekekből állott és amelynek semmiféle férfi védelmezője nem volt. Ennek ártalmas dolgokra kellett vezetnie, kivált mikor a férfiak között annyi nőtlen hadi népség találkozott. Több asszonynak, egy háztartássá való egyesítése egy férfi védelme alatt tehát, amit ennek következtében Münsterben megcselekedtek, lényegesen más valami volt mint poligámia; nem volt ez a nászágyak egyesítése, csak ökonomikus, de nem nemi többnejűség volt. És nincs is egyetlenegy próbát kiálló bizonyíték sem, amely ezt megdöntené, ellenben annál több bizonyíték, amelyek a legnagyobb erkölcsi szigorúság uralmát bizonyítják.

A münsteri ujrakeresztelőknek évszázadokon át tartott elrágalmazása írásban és képen — Virgil Solisnak egy rézmetszetét, amely a fürdőházéletről a renaissanceban különös durvasággal ábrázolja, még ma is „az ujrakeresztelő-fürdőnek” nevezik — mint valami hordának, amely szemérmetlen bujaságú orgiákban tombolta ki magát, természetesen nem tudatlanságra vezethető vissza. Mindenekelőtt akkoriban nagyon jól tudták, miért hamisították meg oly skrupulus nélkül e hatalmas proletármozgalom tartalmát és logikáját.

A münsteri ujrakeresztelőmozgalom a kor elnyomott népének legdacosabb fellázadása volt elnyomói ellen. De valahányszor csak a nép a maga heroikus nagyságában megmutatta magát, a „rend” őrzői, akik ellen az elnyomottak felkeltek, mindig sárral és mocsokkal dobálták meg azt.

A münsteri ujrakeresztelő mozgalomnál dokumentumokkal bizonyíthatjuk, hogy a rovásukra írott nemi asszonyközösség csak a történelmet meghamisító osztálygyűlölet fantáziájában született meg.

„Asszonyközösségben éltek, de mégis tiltva volt, előljárójuknak, Adamnak engedelme nélkül egy asszonyt választani. De ha egy férfit elfogott a vágy egy asszony iránt, akkor kézenfogta azt és az előljáró elé ment, akihez így szólt: „Érette szerelemre gyulladt az én lelkem!” Erre az előljáró ezt válaszolta neki: „Menjetek, gyarapodjatok és sokasodjatok és töltsétek be a földet!”

Éppen ilyen antierotikus volt álláspontjuk a meztelenséggel szemben, amelyben későbbi történetírók minden kicsapongások tetőfokát látták. A valóban egészen másként állt a dolog. Az adamták aszkéta szektája az emberiséget egy primitív ádami állapotba akarta visszavezetni és mivel mindenemű ruhaluxusban úgyszólván minden bűnnek kiindulópontját látta, éppen ezért a meztelenséget a „bűntelen ártatlanság” állapotának tekintette, amelyet elérni törekedtek. A terjedelemtől azonban, amelyben a szekta tagjai ezt a követelést betöltötték, még kevesebb pozitív dolog ismeretes, mint asszonyközösségük mivoltáról. Áneas Sylvius csak azt írja, hogy meztelenül jártak és azonkívül az a hír van elterjedve, hogy az adamták tanaikhoz képest gyülekezési helyiségekben, amelyeket paradicsomnak neveznek, meztelenül jönnek állítólag össze. De ez a hír csak kósza hír volt és a legrégebb képes ábrázolások is e paradicsomi összejövetelekről mind csak hét évszázaddal későbbben merítették „a lélek mélyéről”. És azonfelül még egy olyan lélek mélyéről, amelynek azt adták feladatul, hogy rágalmazza meg ezeket a kommunisztikus mozgalmakat, mert ezek illusztrációk az ujrakeresztelő mozgalom egy ilyen szellemű leírásához.

Bár a 15. és 16. század ezen proletár szektáival és mozgalmával szemben tehát egyáltalán nem lehet szó asszonyközösségről erotikus értelemben és épp oly kevésbé bármiféle más érzéki kicsapongásról, hanem ezen népkörök érzéki felfogása is ugyanolyan monotóniával illeszkedik egész egzisztenciájuk komor alaphangulatához, de mérsékelten épp oly kevésbé lehet szó persze egy ideális házassági formáról. A házasság itt végső alapjában nem sokkal több

volt mint párosodás. De nem is lehetett volna más azoknál a gazdasági föltételeknél fogva, amelyek között ez az osztály élt.

*

Amennyire elválaszthatatlan egy általános erotikus expanziótól mindkét nemnek relative gyakori házasságelőtti nemi érintkezése, épp úgy elválaszthatatlan a házastársi hűség parancsának relative gyakori megszegése. És ez áll azokról az osztályokról is, amelyeknek osztályideológiája a házastársi hűtlenségben nagy bűnt látott. A régi társadalmi alakulatok alkalmazkodása az új termelési módokhoz sehol sem történhetett meg nagyon is nehéz társadalmi válságok nélkül, és ilyen időkben, amint ezt már az első fejezetben kifejtettük, sokan felszabadítják magukat a maguk osztályának ideológiája alól, amelyet csak terhes bilincseknek éreznek. Ha tehát az ilyen vétkezések a saját ideológiájuk ellen a kispolgárságnál nem voltak is megalapozva a kispolgári házasság érdekeiben és föltételeiben, de annál erősebben folytak e korszakban náluk is a belső és örökös ellenmondásból természet és érdek között, amely lappangva mindig benne volt a magántulajdonra fölépített monogámiában. Ennek az eredménye: a házasságtörés a renaissanceben ezen körökben is valósággal tömegjelenséggé lett.

Ez a tény nagyon világosan öntudatára kellett hogy jusson a kornak is. Erősen éreznie kellett, mintha a házasság fennállása, ez a kor szemében legfontosabb társadalmi intézmény, erősen inogni kezdett volna, mert a házastársi hűtlenség minden nemzetek papi és nyilvános diskusszióiban a legfőbb problémává lett. Ez a tárgy, amellyel állandóan foglalkoztak és pedig a komolyságnak és a gúnynak mindennemű formájában. Legtöbbször persze negatív úton történt ez, amennyiben a házastársi hűség lelkesült himnuszai mellé ugyanennyi, vagy helyesebben még több leírását és ismertetését sorolták a hűtlenségnek. De emellett az a tény is, hogy mindenütt terhes köteléknek érezték az eddigi ideológiát, igen világosan napvilágra tört: A házasságtörések számtalan irodalmi leírása nem csak kárhoztatásából, hanem éppen annyi dicsőítéséből is állott a hűtlenségnek. Itt annyiban nyilatkozott meg a kor egészséges érzése, hogy majdnem mindig csak a hűtlen nőt dicsőítették, a hűtlen férfit ellenben csak ritkán, és hogy legtöbbször a fiatal asszonnyal szimpatizáltak, aki egy öreg emberhez vagy egy tehetetlen férfihoz van lebilincselve. Gyakran valóságos lelkesedéssel írják le az ilyen asszonyok ügyességét, akiknek sikerül legyőzni az akadályokat, amelyeket féltékeny férjeik elébük tornyosítanak, úgy hogy egy kegyelt ifju mindenek dacára mégis elérte a mindkét fél részéről óhajtott célt. A legjobban magasztalt nő az, aki csel-

*Ad Veneris furtum faciunt ut pocula Bacchi,
Sic faci et pléctro lingua disertis suo*

*Exemplum est huius cursor Gillerius artis,
Ut nouit unus lila perennis aquis*

Az érdekszerелем

B. Spranger rézmetszete a 17 századból

fogásaival még azt is véghez viszi, hogy a féltékeny férj saját maga vezet egy másik férfit neje karjai közé, és hogy lehetőleg éppen azon eszköz által, amelyre féltékenysége ösztönzi, maga gondoskodik arról, hogy az illető teljesen zavartalanul és annyiszor teljesítheti az áhitozott szerelmi műveletet, ahányszor csak kedve van hozzá.

Az öregedő férjeik féltékenységén diadalmaskodó fortélyos asszonyokat dicsőítő illetően leírások legtöbbje minden nemzetnél nagyon durva természetű. Tessék elolvasni például csak Cornazano „Kevés szóból ért az okos” című közmondás-novelláját, amely arról az ügyességről szól, amellyel egy fiatal asszony kieszközli, hogy férje még egy ellenkező szolgát is rábir arra, hogy feleségének minden kívánságát teljesítse. Nagyon sok leírás durvaságát világosan fölismerhetjük már magából a címből. Poggio például egyszer a következő fölírás alatt tárgyalja ezt a témát: „Egy ostoba emberről, aki azt hitte, hogy a feleségének két hüvelye van” (De homine insulso qui existimavit duos cunnos in uxore). Hasonló címen tárgyalatik ugyanezen anyag egy anonim német tréfában: „Szép hüvelybe szép kés is való...”

A nőnek egy másik dicsőítését is föl kell említeni, amellyel talán éppen olyan gyakran találkozunk. Ez annak a ravaszságnak a dicsőítése, amellyel az asszony férjének szándékolt hűtlenségét meg tudja hiusítani és kihasználni a saját javára. Ez többnyire oly módon történik, hogy az asszony, aki férjének szándékolt mellékútjait észrevette, észrevétlenül a körülrajongott lány vagy hölgy helyébe lopózik; az utolsó pillanatban ágyat cserél vele, másként állítja az ágyakat és így tovább. Ily módon aztán ő maga fogadja a szerelmi bizonyítékokat, amelyek másnak vannak szánva és melyekről a férj azt hiszi, hogy egy más asszonynak nyújtja azokat. Az asszonynak ebből persze kettős előnye származik, mivel minden férfi, még ha feleségével szemben minden egyéb szokott lenni, csak hős nem, az ilyen esetekben mindig herkulesi munkát visz véghez. A férfiak ilyen megcsúfolásának drasztikus vázolásai, hogy csak kettőt említsünk, az „Egy grófról, aki a feleségéhez maga vezette a házasságtörőt” című novella Morlinitől és Sacchettinek egy novellája a következő hosszulegzetű címmel: „A kietibeli molnár, Farinello, beleszeret Monna Collagiába. A felesége megtudja ezt és sikerül neki Monna Collagia házába és ágyába jutni és Farinello, az imádott asszony biztatására, lefekszik a saját felesége mellé, akivel együtt alszik, abban a hitben, hogy Monna Collagiával van tennivalója”.

Itt meg kell jegyeznünk, hogy bár a hűtlen asszonyok fölmagasztalásai rendszerint a megcsalt férj kigúnyolásai is ugyan egyúttal, de hogy azért röviden nem áll megfordítva is az eset. Vagyis, hogy a megcsalt férj minden

kigúnyolása egyszersmind a hűtlen nő dicsőítését rejtene magában. Az ellenkező a sokkal gyakoribb eset: hogy a megcsalt férj kigúnyolásával a hűtlen asszony megvetettsége jár együtt. És ez az összekapcsolás az egyedül konzekvens a férfigika értelmében. Amíg a férfi föltétlen úri joga az asszony fölött érvényben van, a hűtlenséggel minden egyes asszony a férfiak összessége ellen követ el egyúttal vétet. Ebből ered a fölszarvazott férj szisztematikus kigúnyolása is. A megcsalt férjet azért gúnyolják ki oly kiméletlenül, mert nejének hűtlensége által föl hagyta rúgni a legfontosabb férji jogot, amivel bir: éppen a feltétlen úrijogot az asszony fölött; engedte, hogy betörjenek legértékesebb tulajdonságai területére. Az ő tulajdonába háta mögött történt titkos betörésben áll végső sorban egyesegyedül a férfi gyalázata. Mihelyt tehát nejének egy más férfivel való nemi érintkezése nem titkos betörés az ő jogaiba — és így áll az ügy, ha például ő maga engedi át nejét vendégbarátjának —, akkor azok az örömek, amelyeket a kettő egymással élvez, nem is gyalázat a férj számára és ő ezért nem is érzi annak őket. Ugyanebből a materiális bázisból következik egyébként az ellenkező is: Miért nem tekintetik megsértettnek egy asszony házassága, ha a férje rajta kívül még egy más asszonnyal is érintkezik nemileg. Csak a nő a férfi tulajdona, nem pedig a férfi is tulajdona a nőnek; ezért nem lehet tehát a nő jogilag soha a károsult.

A kortársak ítélete szerint a házastársi hűség igazán a legritkább virág. Aki ezt keresi, naphosszat futhat, még sem akad reá. Ez a „Soha többé” füvecske egynapi életü virágocska, amelyet a lakodalom napján ültetnek, amely azonban már másnap reggel hervadni kezd. Ellenben a „Hűtlenség” füve ott nő mindenki kertjében, mindenütt megmarad és virágzik télen-nyáron. „Házasságtörés most annyira elterjedt, hogy sem a törvénynek, sem az igazságszolgáltatásnak nem szabad azt büntetnie”, mondja Petrarca vigasztaló tükre. És mindkét részről kölcsönös egyformán derekas versengéssel csalják egymást, úgy hogy egyik sem tehetett szemrehányásokat a másiknak. A férj éjjel tévedésből a fiatal, teltkeblü cselédleány kamrájába talál, kedvező órában beszél a csinos szomszédasszonyhoz, akit éppen különös heveséggel kinoz az „éjjeli éhség”, mivel a saját férje már oly régóta úton van, vagy a némberek hallgatag utcáiban vág a falhoz egy forintot valami Franciaországból most jött „csalogánynál”. A nő viszont otthon egy fiatal fiut avat be a szerelmi játék édes örömeibe és megtanítja arra, hogyan kell Vénusz asszonynál méltóan megállni a harcot, szakértő módon csillapítja egy elhagyott legény szívfájdalmát, úgy hogy ez a nő szerelmi művészetéért könnyen elfeledi a szerelem szegényes kenyerét, amelyet előbb egy érzéketlen leány nyújtott

neki, vagy titkos vágyát odagyónja egy buja papnak a kámzsája alá, aki minduntalan betér hozzá alkalmas időben, „hogya abszolúció gyanánt világi módon végigimádkozza vele a rózsafüzért”. Továbbá: Egyetlen egy nő szüzessége sem biztos a férfiak buja támadásai elől, „ha egy férfi egy férjes asszonnyal találkozik, kigúnyolja erényét és erkölcsösségét és csakhamar szemérmetlen beszédekkel és fogásokkal nyúl hozzá, hogy férje-urához való hűségétől eltántorítsa és sokan erőszakkal szerzik meg maguknak azt, amit békességgel megtagadnak tőlük”. De viszont Lukréciák sincsenek többé, akik a gyalázat miatt, amely akaratuk ellenére érte őket, megölnék magukat, hanem a legtöbben még örülnek is „titkon a parázna szavaknak, amelyeket némelyek mondanak nekik és megtiszteltetésnek tartják a buja vágyakat, melyeket szomszédjaikban és barátaikban ébresztenek. Önmaguk előtt büszkék sziveikben, ha ellenállásukkal nem törődnek és nem látszik bűnnek előttük a dolog, mert hiszen akaratuk ellenére tették szajhává őket”.

A számadás tehát, amint mondtuk, mindig ki van egyenlítve, ha férj és feleség kölcsönösen meggyónják egymásnak a házastársi hűség parancsa elleni bűneiket. A népdal is elég gyakran demonstrálja ezt, így például „A molnár és molnárné gyónása” címűben, amely többféle fogalmazásban megvan, és amellyel különböző variációkban minden nemzetnél találkozunk. Minden ilyen gyónás csattanója az, hogy a férj hűtlen feleségének szeliden megbocsát, az asszony ellenben hűtlen férjét abszolút semmi kegyelemben nem részesíti, mert a férjnek semmi oka sem volt, hogy egy másik nőhöz menjen, hiszen az asszony sohasem tagadta volna meg kívánságának teljesítését. Éppen ezért az asszony nem is érez igazi megbánást a saját tette miatt; hanem ezután is föl fogja tenni férje fejére a csörgősipkát.

Bármennyire az asszony pártján állanak is a házasságtörés magasztalói, még gyakrabban vonul harcba, amint mondtuk, a komoly és szatirikus vád az asszony ellen: az asszony megcsalja a legbecsületesebb és leghűbb férjet és az asszony tizszer megcsalja a férjét, mielőtt ez egyszer megcsalná a feleségét. „Buja asszonyok gyorsabban találhatnak utat, amelyen egy szeretőt húzhatnak magukhoz, mint az egér egy lyukat”. Ugyanezt a morált illusztrálja a szatira minden országban képben is. Abban a pillanatban, amint a férj elhagyja a házat, hogy üzleti ügyekben útra induljon és miközben felesége az ablakon keresztül még bucsúüdvözlöt int feléje, a kerítő cselédleány már nyitja a türelmetlen szeretőnek a hátsó kapucskát. De a hűtlen asszony nem kevésbé türelmetlen. Még látni lehet a távolban a ház urának tovalovágó alakját és ő már ott áll szeretőjével az ünnepiesen elkészített fekvőhely előtt, amelyen mindent meg fog adni szeretőjének, amit csak annak kedve tőle

kíván. Ha pedig a távol időző férjnek a jóbarát, akit ő távollétében becsületének örvévé tett, hírül adja, hogy a becsületes feleség minden elővigyázat dacára szeretőjének a karjai között mulatozik, akkor a férjnek nem is kell csodálkoznia, fűzi hozzá a szatira, mert hiszen a tapasztalat régóta megtanította reá, „hogy könnyebb egy sáskahadat reggel kihajtani a mezőre és este ismét betérlni őket anélkül, hogy egy is hiányozna közülök, mint egy asszonyt megőrizni”.

A szerencsés vetélytárs tehát elkerülhetetlen sors. Mivel azonban ez így van és nincs ellene semmi védőszer — hiszen minden nap látható, „hogy fiatal leányok erényesek és szüzek voltak, de idővel buja asszonyokká lettek és oly aljasan viselkedtek, mintha szajhamóddal akarnák behozni azt, amit az erénnyel elmulasztottak” — azért végre azt tanácsolják a szatirikusok a férjeknek, hogy jó képet vágjanak a legrosszabb játékhoz és kivétel nélkül mindent jámborul fogjanak fel: „Még akkor is bíznod kell minden jóban, ha akár meztelenül találod már őket egymás mellett az ágyban” — ezt tanácsolja Murner gúnyolódva a „Genchmatt”-ban a férjeknek. És ezt a tanácsot valósággal szószerint követi számtalan férj.

Ha azonban az asszonyokat gyalázzák, hogy hűségük felől már csak azokban a pillanatokban lehet biztos az ember, „mikor maga gyakorolja náluk a szerelmet”, amint ezt a „Hans Carel gyűrűje” című elbeszélés szellemesen és durván szimbolizálja, vagy ha, amint a franciák gúnyolódnak, a következőképen járna el az ember:

Qui voudroit garder qu' une femme
N'aïlle do tout à l'abandon,
Il faudriot la fermer dans une pipe
Et en jour par le bondon.

— ilyen és hasonló vádakra az asszonyok nem jönnek zavarba a válasz miatt: Száz nehézsúlyú okuk van egyetlen egy helyett, hogy ne vegyék valami nagyon szigoruan a hűséget. És a novella- és mókairodalomban megtaláljuk mindezen okokat behatóan leírva és kifejtve.

Az első és legfőbb ok, amelyet az asszonyok hűtlenségük indoklására felhoznak, a visszatörlesztés joga, a férj hűtlensége. Az asszony kijelenti: „Nekem még büszke a testem, a keblem még egyenesen áll mint egy dárda és te mégis másnak a legelőjét legeled le”. Ilyen körülmények között nem várhat mást az illető férj, mint hogy az ő kertjébe is bemászik egy más valaki „és az ő földjét megmunkálja”.

A második főök, amellyel az asszonyok hűtlenségre való jogukat igazolják, a férj tehetetlensége. Üzleteivel van tele a feje, gondjai vannak, éjjel nyugalomra van szüksége és ezért nem gondol elég sokszor a szerelem munkájára, vagy pedig öreg és kifacsart, vagy mindig és hosszú ideig úton van, — mindezek, akiknél „az asszony fázik az ágyban” megérdemlik, hogy az asszony egy házibarátot szerezzen magának, aki elűzze a szeszélyességet, „amely az asszonyokat mindig meglepi, ha egyedül vannak”.

A férj gyakori és hosszú távolmaradása hazulról, amely az asszonyra az — hogy ezen a végső okon kezdjük — minden asszonyt beteggké tesz, úgy hogy láthatóan „megfogyatkozik testében”, lesóványodik, mert semmi sem emészt jobban egy asszonyt, „mint szerelem, amelynek nem tesznek eleget”. Ha tehát az egyedüllevő háziasszony egy szívesen látott vendégnek gyöngéd szerelmi kötelességével fűszerezi a nyujtott vendégbarátságot, vagy ha egyszer-más-szor egy hallgatag szeretőnek titkon szerelmes levélkét küld, amelyben azt éjjeli találkára hívja, ez mindenkor csak távollevő férje iránti szerelemből történik: „Csak a bánat miatt van az, amelyet férjének okozna, ha az visszatértekor a jóhusban levő csikó helyett, amelyet otthon hagyott, egy agyonbánkódott csontvázat találna az istállóban”. Mivel az ilyen önfeláldozásban egy asszony ritkán marad hátul, valósággal szabályként áll a kivétel: „Ha a férjek vásárra lovagolnak, otthon sohasem hülnek ki a vendégágyak”.

Teljesen ugyanígy áll a dolog, ha a férjek hosszú zarándok- vagy római-úton vannak.

Ilyen esetekben az egyház képviselői egyúttal a kiegyenlítő igazságosságot is képviselik, mindegyik élvezze a kegyet: férfi és nő, a nők a maguk módján. És ezért: „Ha a férjek Rómába utaztak, akkor a barátok otthon az asszonyoknak kétszázhetven napos bűnbocsánatot adnak”. Így aztán a zarándokok, mire ismét hazatérnek, megkapják „az áldást fáradozás nélkül”.

Ott „ahol a férfierő mindig utazni van”, mivel a férj öreg és ősz, és ennek következtében a házassági kalendárium kizárólag csak bőjt napokat ismer, szintén csak jámbor munkát végez az asszony, „ha a házi ájtatosságot egyszer-más-szor megtartja egy ifjuval”, mert nincs nagyobb bűn, mintha az ember könnyelműen vétkezik teste és élete ellen. Állandó „bőjtölés az ágyban korai halált hoz”. És az olyan asszonynak egyébként, akit öreg ember mellé adtak társul, kettős oka van a hűtlenségre: mindig az öregek lesznek először szőszegők a házasságban, ők már az első napon sem tartják be amit megígértek. Joggal csúfolódik tehát az asszony: „Pfuj, mindenkor az olyan férfiakra, akik lovat tartanak és nem tudnak lovagolni”. Ilyen körülmények között természetesen az asszonynak szintén nem kell megtartania a szavát

és mindegyiknek jogában áll, hogy egy ifjúval mulatozzék, akiben megvan az a valami, ami a férjből hiányzik, és ami nélkül az asszony élete csupa gyász és szomorúság lenne. A rajzbeli szatirában ez a „valami” rendesen úgy van szimbolizálva, hogy az ifjút, aki egy fiatal asszonnyal bujálkodást folytat, mindig egy büszke kard vagy tör ékesíti — a még elhasználatlan erő, a mindig akcióra kész potencia szimboluma.

Sajnos, ez a hiány, mondják az asszonyok, nem csak az aggok hibája, hanem valamennyi férjé. Antoine de la Sale egész könyvet írt arról a sorsról, amely minden férfi számára a házasságban várakozik: „A házasság tizenöt öröme”. A hetedikben azt mondja:

„Legyen bár az asszony ilyen vagy olyan, — van egy házassági szabály, amelyben mindegyik hisz és amelyet mindegyik tart és ez: az én férjem a legrosszabb valamennyi között és a legtehetetlenebb a szerelem dolgaiban. Ezt mondja vagy hiszi minden asszony a maga férjéről”.

A valóságban azonban ez csak olcsó kifogás a női hűtlenség legfőbb és igazi oka számára; ez pedig: számtalan asszony nagy szerelmi étvágya, amely egyetlen egy férfinak az erejével nem tud megelégedni, vagy változatosság után vágyódik a szerelmi kalandáriumában. Sokszor persze maguk a férfiek adják meg éppen az utóbbira az indító okot. Miért dicsérik barátaiknak, ha maguk között vannak, oly nagy hangon feleségük titkos szépségeit és nagyszerű szerelmi művészetét, amellyel férjük számára a földre varázsolják a paradicsomot! Miért mondja az egyik: „Az én Erzsime teste olyan fehér mint a hó, combocskái mint két büszke oszlop és keblei oly kemények mint a márvány?” Miért feleli erre a másik: „Az én Borbálám kezei olyan lágyak mint a selyem és szerelme olyan édes mint a méz, mely balzsammal van összevegyítve?” De mivel a férfiak ezt oly gyakran és oly szívesen megteszik, joggal válaszolnak a szatirikusok: aki feleségét „dicséri, vagy nagyszerűnek mondja más emberek előtt”, az magára vessen, ha barátai vágyakozni kezdenek az asszonyra és ha a hiuság rábirja az asszonyt, hogy bebizonyítsa, hogy férje igazat mondott és nem dicsérte túlságosan felesége szépségeit és szerelmi művészetét.

Ha az asszonyok így védekeznek, az erkölcsök vázalói mégis így felelnek meg: A legtöbb asszony veleszületett bujaságból mindenképen szeretőt tart magának, mert egy szeretőnek a karjai közt kéjesebb gyönyörök integetnek

felé, új élvezetek, ismeretlen, a férjnél hiába áhitozott mulatozások. És a valóság a legtöbb esetben igazat ad nekik, mondja és indokolja Antoine de la Sale: A szerető végtelenül kitartóbb és nagyobb teljesítőképességű a szerelmi szolgálatban és az asszony szerelemszomját mindig jobban csillapítja mint a férj. A férj megelégszik egyetlen édeskedéssel, a szerető ellenben mindig éhes és mindig új támadásokra kész. Ez pedig onnét származik: A szeretőnek nincs más gondolata; minden gondolata ennek az egy célnak az elérésére irányul. Mindig a meghallgattatás reményében él. Kíváncsisága az asszony szépsége iránt sohasem csillapult le teljesen, azért mindig lángban ég, ha kedvese szeméi elé lép. Mivel ki kell használnia minden kedvező órát, mindig vállalkozó szellemű, mindig készen áll a szerelem munkájára és nem is mulaszt el semmiféle alkalmat, hogy ezt kimutassa. Ezért van az, hogy a teljesülés óráiban valódi csodadolgokat művel, amilyeneket a férj csak a házasság kezdetén vitt véghez. „És ha az asszony férjét már előbb rossznak és csekély erejűnek tartotta, ettől kezdve meg van győződve teljes tehetetlenségéről” és azt hiszi, hogy most már kettős oka van a hűtlenségre... Mindezt körülményesen és behatóan indokolja Antoine de la Sale.

A szeretőnek azonban, mint de la Sale és mások kifejtik, még egy egész sereg más előnye is van egy buja asszony szemében: Ugyanazon okokból az udvarlás minden stádiumában viharosabb mint a férj, — a szerető továbbá a legtöbb esetben kevésbé kényes mint a férj, a szerető a bujkáló szerelem örömeit gyakorolja az asszonnyal, megtanítja a prostituáltak raffinált élvezeteire és mindenekelőtt a szerető vakmerőbb is. És éppen a vakmerőség izgatja a nők bujaságát és fokozza élvezetüket szerelmes vállalkozásaiknál. Megvetéssel tekintenek tehát az olyan szeretőre, aki mindig csak akkor nyul az általa áhitozott gyümölcsök után, ha egyáltalán semmi veszély a késedelemben. Minél vakmerőbben viselkedik ellenben az udvarló, annál biztosabban int felé a beteljesedés. Az asszony tud útat-módot még arra is, hogy egyenesen a férj jelenlétében jusson célhoz, direkt a férj oldala mellett diadalmaszkodhatik rajta. Antoine de la Sale azt írja erről:

„Előfordul, hogy a szerető beszélni akar az asszonnyal és nem akar várni, tehát titkon odamegy éjjel és elrejtőzik valahol a pincében vagy az istállóban vagy szelesen behatol a hálószobába, ahol a férj alszik. Vannak asszonyok, akik szeretőjük ilyen vakmerőségétől semmit sem tudnak megtagadni és emiatt csak hevesebb szerelemre lobbannak iránta, még ha tönkre teszik is magukat”.

A novellairók az ilyen vakmerőséget többször anyagul vették szatirikus mókáikhoz, így Boccacio, Morlini, Adelphus, Frey és még sokan. Az ilyen és hasonló tréfák pointeje többnyire az, hogy a szerető egyszer tévedésből a férjhez megy az asszony helyett és ekkor borzasztóan megfenyítik, vagy hogy a kritikus pillanatban az asszony egy merész ötlettel — a házikobold az, aki a szobában zajong, vagy hasonlóval nemcsak megmenti önmagát és szeretőjét a fenyegető veszedelemtől, hanem éppen ezzel teremti meg egyúttal a lehetőséget vakmerő szeretője számára, hogy a jövőben most már tetszése szerinti gyakorisággal ismételhesse meg látogatásait a szerelemre éhes asszonynál. Képben is ábrázolták ezt a vakmerőséget. És hogy ez egyáltalán nem lehetett valami nagyon ritka eset, bizonyítja már az a körülmény, hogy egy tizenhatodik századbeli francia törvénykönyvben így karakterizálták képből a házasságtörésről szóló fejezetet.

A legnyomósabb ok egy asszony előtt a házasságtörésre, amely minden skrupulust elhallgattat, egy bizonyos férfi rendkívüli fizikai erejéről való meggyőződés. Ez az ok számos leányt ösztönöz arra, hogy egy ilyen kérőnek adjanak előnyt, még ha alacsonyabb társadalmi állású is, a férjes nők számára pedig még ellenállhatatlanabb ok ez, hogy elfeledjék a hűség minden esküjét, minden kötelességet, minden erkölcsöt, minden tisztességet, minden társadalmi rangkülönbséget. Rendkívüli potencia nemessé teszi a rabszolgát a hercegnő szemében, a zsákhordót a nemes hölgy előtt, elfeledteti az apácával fogadalmát, a legbüszkébb nőt odaadóvá teszi a legbrutálisabb kocsislegény iránt és mindennél jobban szárnyakat kölcsönöz a nők szellemének, úgy hogy kifogyhatatlanok a cselfogásokban, csak hogy részesülhessenek ebben a szerelem összes örömei közül legjobban áhítozott gyönyörűségben. Poggio, Morlini és Cornazano példákkal erősítik ezt az olasz nőkről, Bebel, Frey és Lindener a német asszonyokról; Brantôme és mások a franciákról, az angol krónikások pedig az angol nőkről. Hogy csak a címét emlitsük néhány ilyen leírásnak, találomra idézzük a következőket: „Egy élősdű tányérnyalóról, aki egy nemes hölgyet kielégített”, és: „Egy apácáról, aki buja vágyban odaadta magát egy kocsisnak”, mindakettő Morlini műve; „A husraéhes hercegnő” Froben von Zimmern gróf krónikájából; „Kevés szóból ért az okos” Cornazanótól, a leírások, melyek Grammont memoirjaiban találhatók az angol udvar hölgyeiről és így tovább. Nagyon drasztikus kifejezésre jut azonkívül ez a meggyőződés minden nyelven számtalan szólásformában, közmondásban, rejtvényben és versben: „Hűtlenségre soha sincs jobb ok”.

A szatírának épp ily gyakori tárgya a női hűtlenségnek ezen főmotivuma; mint karakterisztikus példát csak Ariosto szatiráját említjük az erkölcstelen

asszonyokról, amely egyúttal illusztrált röpívnek is megjelent és pedig, mint ez gyakori, kétnyelvű szöveggel, olaszul és franciául. E szatira alapgondolata röviden a következő: Giocondo nemesurat az udvarhoz hívják. Szomoruan vesz bucsút feleségétől, akit éppen olyan hünek tart mint amily szép. Alig lovagol azonban néhány mérföldet, eszébe jut, hogy az ágyában otthon hagyott egy amulettet, amelyet a bucsúzáskor felesége ajándékozott neki. Visszafor-dul és amint halkan belopódzik a házastársi hálószobába, alig akar hinni szemeinek, mert oly hünek tartott feleségét egyik szolgája karjaiban pillantja meg. Mivel a szerelmi harctól kifáradva mindketten elaludtak, a nemes úr észrevétlen marad és észrevétlenül hagyja el házát is újra. Fájdalma nem ismer határt, és semmi sem tudja elfeledtetni vele a sértést, amelyet elkövet-tek rajta, mignem egy napon a királynőt egy utálatos bohóc, egy törpe karjai között pillantja meg. Erre, amint látja, hogy a királyoknak ugyanaz a sorsuk, visszatér az életkedve. A király szintén elhagyja e gyalázat következtében a királynőt és most ketten együtt járják a világot, kísérve egy közös barátnő-jüktől, akinek a birásában osztozkodnak. Éjjel ez a közös feleség mindig ket-tőjük között fekszik — így biztosak hűsége felől. De az ellenkező történik. Éppen ennek következtében mulatozhatik az asszony a rajtakapás minden félelme nélkül zavartalanul még egy harmadik szeretővel is, aki az ágy lábától kiindulva találja meg hozzá az utat, mert a két férfi mindegyike mindig a má-sikat tartja a kegyekben részesülőnek. Mikor a nemes úr és a király végül mégis észreveszik a csalást, arra a meggyőződésre jutnak, hogy minden asz-szony hűtlen, ha erős kísértésbe kerül, és ezért most aztán mindegyikük haza-tér újra . . .

Az eredmény mindebből az, hogy a felszarvazottak naptárában tényleg nincs egyetlen nap, amelyen a szarvak esedékesek ne lennének.

7. Szabad nemi érintkezés és érzéki romlottság.

A szabad nemi érintkezés ellenkezett úgy a kispolgári, mint a paraszti és proletár család érdekeivel és ennek következtében ezen osztályoknál minden gyakorisága dacára a kölcsönös hűtlenség csak individuális szerencsétlenség,

amely többnyire mint szerencsétlenség is jelentkezett, a kereskedő és a vele kapcsolatos városi foglalkozások házasságában ellenben, épp úgy mint az udvari nemességnél, lényegesen másként állt a dolog.

A megnövekedett kereskedői haszon, amint ezt már az első fejezetben kifejtettük, felszabadította az asszonyt a háztartás munkája alól. Az asszonynak ezzel ideje lett az érdeklődésre, hogy más dolgokkal is foglalkozzék, irodalommal, művészettel, tudománnyal. Kialakult a Virago ismeretes jelensége, a tudományoknak és művészeteknek élő asszony, a művelt asszony. És mivel az ember, amint szabad lesz, először önmaga felől és önmagának a társadalomhoz való vonatkozásairól teremt magának világosságot, a dolog természetében rejlik, hogy elsősorban a nemi vonatkozásokat is ellenőrizni, kontrollálni és revideálni kezdték és hogy behatóan foglalkoztak a szerelemmel mint öncéllal. Ennek elkerülhetetlen következménye volt, hogy ezekben a körökben szabadabb nemi viszonylatok is keletkeztek; „fiatalos hetykességgel törte keresztül a forradalmi nagypolgárság a patriarchális családot, a monogámia sorompóit”. (K. Kautsky). A szabad nemi érintkezés ezekben a körökben lehetőséggé lett és végül egészen természetes valamivé is, mert semmiféle veszéllyel nem járt többé a családra nézve.

Mivel azonban ezen osztályokban a nő emancipációja, amely persze csak relative szűk népkörre szorítkozott, egyedül csak abból állott, hogy a nő a termelési folyamatban szükséges munkásnőből „felesleges kizsákmányoló nővé lett”, ennél fogva az új nemi szabadság ezen osztályokban sokkal kevésbé tükröződött vissza általános felszabadulásban és szellemi és etikai emelkedésben, mint inkább principiumszerű kicsapongásban. A nő éppen ezért először is az anyai hivatás legszentebb kötelességei alól emancipálta magát. Sohasem történt ez persze abból az okból, mintha a tudomány és művészetek kultuszát még magasabbra becsülte volna mint az anyai hivatást, hanem — éppen a csorbítatlan élvhajhászat érdekében — mert az anyaság kötelességei befolyásolják luxusállatbéli kvalitásait.

Az érzéki korrupció a társadalomnak ezen egyik pólusán, a csúcán elkerülhetetlen jelenség volt, nem kevésbé az volt az ellenkező póluson, a bomlásban és átalakulásban levő vagy elposványosodásra ítélt osztályoknál. Osztályok, amelyek történelmi létjogosultságukat elvesztették és ezzel a társadalomnak merő parazitáivá lettek, és ugyanígy azok, amelyek teljes erjedési processzusban vannak, rendszerint erős nemi korrupciót érlelnek meg tagjaiknál. Mert minden társadalmi erjedési és rothadási folyamat ily módon nyilvánkozik meg. Azok az osztályok, amelyek a középkor végén fölbomlásban és átalakulásban voltak, a lovagi nemesség és a parasztság.

A lovagi szerelmi szolgálat nemcsak tisztulási folyamat volt, hanem épp annyira rothadási processzus is és így is jelentkezett elsősorban. Ha az ember ezt a processzust persze csak az örökkévalóság perspektívájából nézi, akkor fölöttébb csábítónak látszik, telve varázssal és poézissel. A művészi dokumentumok, amelyeket a lovagi szerelmi szolgálat létrehozott, oly csodálatosak, hogy az irodalomban általában kevés dolog van velük egyenrangú. A legfontosabbak azok a sokat és joggal dicsőített provençei albák, a német „Tagelieder”; azok a dalok, amelyekben a hölgyétől a lovagi szerelemdíjjal boldogított lovag bucsúja van leírva. A toronyőr a két titkos szerelmes védszentje. Ő kürtöli a toronyból reggeli dalát, amely felrázza a hosszú szerelmi harctól fáradtá vált alvókat, hogy a boldogított szerelmes még idejében elhagyhassa a szép várúrnő vendégszerető ágyát, „akivel forró szerelmet ápol”, mielőtt a két házasságtörőt a megcsalt férj in flagranti meglephetné.

Ha valakinek csak kevés érzéke van is a költészet iránt, nem fogja tagadhatni, hogy mindezek a dalok szívhez szólnak, mint a kéjes hajnali szellő, mely egy szép tavaszi napon halántékunk körül fujdogál. És valóban hajnali szellő is ez. Az éppen világra jött individuális nemi szerelemnek, az emberi kultúra legfőbb eredményének hajnali szellője.

De csakis ez a művészi tükör ilyen kristálytiszt. Mihelyest az ember a dolgokat átvitt stílusukból kivetközteti és a valóságra redukálja, lényegesen másképp fest a kép, akkor csak rothadást lát az ember és egyebet semmit. Melyik például a stereotip eset? Nos, nem más mint az, hogy a házasság folytonos csalás: A férj rászedése a lovagszerelem legfőbb erénye. Biztos, hogy a házasság a lovagságnál, mint minden uralkodó osztálynál, egyesegyedül a konvencióra van felépítve. De imponáló és fölemelő mégis csak a nyílt dac és az erkölcstelen köteléknek bátor felbontása. De ilyesmi egyetlen asszonynak sem jut eszébe; a természet bosszúja alattomos csalás, amely abban csúcsosodik ki: A férjet szisztematikusan mások gyermekeinek atyjává is tenni. A költeményekben persze mindig csak a lovagi szerelmi díjról van szó, de a döntő valami minden dolognál mégis mindig a végső eredményben áll. Ez pedig a legtöbb esetben nem más mint illegitim teherbeejtése egy asszonynak, aki a lovagnak megengedi, hogy lovagi szerelmi szolgálatába lépjen nála; és ezt a legtöbb lovaghölgy nemcsak megengedi, hanem egyúttal legfőbb becsvágyuk is, hogy egy lovag az ő színeiket hordja. A kéjes élvezet, amelyet egy asszony ölelése és odaadása nyújt, ez a díj, amelyre vágyakoznak és amelyet megígérnek; ez a legfőbb jutalom, amelyet adni lehet, mert e kornak még primitív kulturája az animális nemi aktusban látja a legfőbb élvezetet, amelyet az élet nyújthat. De ha mindkét fél diadala nyilvánvalóan csak abban áll is,

hogy a hölgy férjét megcsalják és maguknak egy titkos szerelmi éjszakán a kék édes gyönyöreit megszerezzék, mégis a dolog természetében rejlik, hogy ez a diadal csak akkor teljes, ha a hölgy az illető szerelmi éjszakán lovagjától teherbe esik. Egy ilyen szerelmi zálogot hátrahagyni, kétségkívül mindig különös büszkesége volt a boldogított lovagnak és valószínűleg számos hölgy titkos kívánsága is. Ez volna az individuális nemi szerelem első következménye is: A nő gyermekeit attól a férfitől akarja kapni, akivel szimpatizál. Mindenesetre állandóan számot vet ezzel a következménnyel mint egészen magától értetődő valamivel. Későbbi időből vannak tudósításaink, amelyek ezt bizonyítják: előfordul, hogy nemes hölgyek panaszkodnak kedveseik miatt, akik a teljesülés órájában „férji kötelességet” gyakorolnak. Ebben a bosszankodásban elsősorban kétségtelenül egy normális érzéki étvágy nyilvánul meg: Az illető hölgy bosszankodik miatta, mint a teljes élvezetre való igényének megrövidítésén, amelyhez neki joga van, ha egy férfit kegyével boldogít. De megnyilatkozik benne még az is, amit az előbb mondtunk: A diadalmaskodás az intézmény fölött, amely ellen föllázadnak, hiányos marad, ha nem lesznek következményei. Hogy ez legtöbbször öntudatlanul megy végbe, mitsem változtat a tényen. A lovagi szerelmi szolgálat fácsítja tehát: hogy ezen körökben a legitim férj megszámlálhatatlan esetben nem igazi apja gyermekeinek, és hogy egy hölgynek és lovagjának minden éleselméjűsége éveken át ennek a csalásnak és ennek az eredménynek a szolgálatában áll...

A „Minne”-korszak leírásában sohasem találjuk a dolgokat eddig a gyökerükig vezetve, pedig mégis itt nyilvánul csak meg a dolog igazi karaktere. Ez az igazi karakter pedig rothadás. De maga a lovagi szerelmi szolgálat is mi sem kevésbé mint ideális. Tessék csak egyetlen egy lovagi szerelmi szabályra gondolni, amelyről többszörös tudomásunk van. A lovag harcol a tornán egy előtte eddigéle teljesen ismeretlen hölgyért, diadalra viszi annak színeit és ezért aztán részesül a lovagi szerelmi díjban. Mindjárt a bekövetkezett tisztálkodás és szükséges testi felüdülés után a hölgyhöz mehet az ágyba, csillapíthatja saját magának és a hölgynek szerelmi szomját, hogy a bevégezett szerelmi éjszaka után ismét tovább vonuljon onnét — így találjuk ezt többször leírva Wolfram von Eschenbachnál. A mi felfogásunk számára még groteszkebb azonban a másik eset, ha tudniillik az illető lovagot legyőzik. Ebben az esetben elveszti a rá várakozó díjat. De csak ő nem kap emiatt semmit. A hölgy, akiért küzdött, mindig hozzájut a maga költségeihez, vagyis: mindig hozzájut az illegitim szerelmi élvezethez. Mert a lovag helyett, aki az ő színeit hordta, most ennek a legyőzője jöhet hozzá az ágyba és bizonyíthatja be, hogy az asszonyokkal való harcot épp oly derekasan állja mint a férfiakkal valót. A férfi-

nak tehát, aki a högy barátjával az előbb még ellenségképen állt szemben, joga lesz most ahhoz, hogy a hölgynek egy gyermeket nemzzen.

Hogy az ilyen fogalmak valami különösen fölemelőek volnának, azt igazán nem lehetne állítani. Ugyanez áll és pedig logikai következképen, a lovag egész házaseletéről, mert ez a szisztematikus csalás végre sem volt csak egy-
oldalú, hanem, amint már mondtuk, az egész lovagi társadalom egy egységes
Kölcsönös Házasságtörő Társaság volt. Ennek föltétlenül ki kellett hatnia a
családi életre is. A gyermekeihez való helyzete és családi érzelmei nem voltak
a lovag számára az ideális világ, nem volt ez az, amiért ő lelkesedett, a család
az ő számára csak mindennapi életének merőben külső organizáció formája
volt. Eppen ezért arról a fegyelemről, amely az ilyen helyeken uralkodott,
szintén nem szabad valami romantikus fogalmat alkotnunk magunknak. Az
asszonyok házai a várakban — az épület, melyben az asszonyok dolgoztak —
a legtöbb esetben egyszersmind a lovag háremei is voltak. Teljesen ilyen a
viszonya női jobbágysaihoz. Jobbágysainak feleségei és leányai felett a lovag
földesúr teljesen szabad tetszése szerint rendelkezhetett és így is rendelke-
zett. Ha tetszettek azok neki, nem volt semmi sem, ami vágyainak teljesíté-
sében megakadályozhatta volna. A sokszor kétségbe vont *jus primae noctis*,
amelyről másutt még szólni fogunk, egészen „természetes jog” volt, amely
a tulajdon fogalmából egészen önként következett.

Az eddig mondtak azonban a lovagságnak csak egy részére érvényesek
és pedig a jóval kisebb részre. A lovagi szerelmi szolgálat költészete mindig
csak a gazdag és előkelő nemességhez kapcsolódott. A lovagok nagy tömege
azonban a kismemességhez tartozott, amely nem pompás várakban és kasté-
lyokban lakott, hanem az úgynevezett várhelyeken, amelyek oly szegényesek
és nyomorúságosak voltak, hogy a poézisnak egy szikrája sem kapcsolód-
hatott hozzájuk. Csak Hutten leírásaira kell gondolni az atyai várról, Steckel-
bergről, pedig ez is még a jobb lakóhelyekhez tartozott. Épp ily poézis nélküli
volt az alsóbb nemesség egész élete is. Többé kevésbé valamennyien a leg-
közönségesebb útonállásnak szentelték magukat. Ma zsákmány volt, holnap
verés. Az utóbbi biztosan épp oly gyakran mint az első. Lehetetlenség, hogy
ilyen körülmények között ennek az osztálynak a moráliái mások lettek volna
mint feneketlenül durvák és közönségesek. Nemi dolgokban csak olyan állapo-
tok és felfogások uralkodhattak, mint amilyeneket ma körülbelül a profesz-
szionátus csavargóság legelhanyagoltabb részénél találunk. És ilyenek és nem
mások uralkodtak is tényleg. Minden védtelen női lényen erőszakot követtek
el, járt légyen bár még gyermekcipőben vagy ha aggkorú volt is, és természe-
tesen az egész banda, melynek a kezei közé került, az úr épp úgy, mint a

szolga. Címboráik feleségeivel és leányaival szemben ugyanígy jártak el. És mindenki, ha valahogy lehetett, mindjárt előlegként vett revancheot. Egy erre vonatkozó közmondás így szól: „A parasztok agyonverik egymást, a nemes urak ellenben gyerekeket csinálnak egymásnak”.

Az alsóbb nemesség telepese részében, amely csak paraszt jobbágynak adóiból élt és nem foglalkozott a közönséges utonállás nemes mesterségével, akár amiatt, mert az illető vidéken nem volt mit rabolni, akár pedig mert ott a falvak és a városok úgy meg tudták védeni magukat, hogy a rablólovagság rizikója egy kissé nagyon is nagy lett volna, — a nemesség ezen részénél a nemi erkölcsök bizonyára nem voltak annyira baromiak, de azért itt is valami egészen robusztus nonchalance uralkodott. Ez a nonchalance teljes világossággal felismerhető, — erre nézve következék itt egy rövid tudósítás, amely Zimmern württembergi gróf krónikájában található:

„Egy swarzwaldi nemesnek volt egy szép fiatal felesége, aki a Kilbergi zárdához zárandokolt néhány rokon miatt, akik ott klastromhölgyek voltak. Mivel a férjnek Kilbergben egy vérszerinti nővére volt a konventben, szívesen megengedte nejének ezt a zárdai utazást és nem gyanakodott, hogy szarvakat rakhatna fel neki. Csálódott, mert saját nővére és néhány legközelebbi nénje csábították el az asszonyt. Akkoriban az osztrák kormányzatnál a Geroltsecki urak kezébe került a Neckar melletti Sulz uralma. Az ifjabb Geroltseck, Walter nevű, még nőtlen volt és ennek kerítették meg és kínálták fel az asszonyt, de azzal a kikötéssel, hogy az asszonyt nem szabad látnia. Azt mondták neki, hogy az előre elkészített cellában játszhatik az asszonnyal az ágyban, később majd látni fogja egyszer a hölgyet. Walter úr vágytól égve belement a dologba és egy meghatározott napon későn a zárdába jött. Ott azt mondta a szállásmesternek, hogy már evett, fáradt és csak aludni akar. A szállásmester értelmes férfiú volt, gyorsan ágyat vettetett az úrnak és jóéjszakát kívánt. Walter úrral egy csak fiatal nemes volt vele, Oswald von Neuneck, különben semmiféle szolga. Ketten a legnagyobb csendben egy klastromhölgyhöz mentek, aki már elrendezte a helyet. A jó Walter urat egy sötét cellába vezette, amelyet bezárt mögötte. Walter úr levetkőzött, lefeküdt és midőn azt hitte, hogy egyedül van, az ágyban egy meztelen nőt talált. A nőt megfogdosta itt is, ott is és ámbátor nem láthatta, de a fogásról felismerte, hogy csinos fiatal asszonnyal van dolga. Nekilátott a dolognak és úgy viselkedett, hogy a hölgy nem

nevezhette őt dauxesnek. Kitűnik ez abból a körülményből is, hogy a jó asszony, legközelebbi barátnőjéhez, aki Oswald von Neuneck úrnál feküdt, egy az övéktől csak egy deszkafallal elválasztott helyiségben, több ízben nagy szenvedéllyel és nagy sóvárgással átkiáltott: Oh, te én aranyos Annám! Oh, én aranyos Annám!” Mindenesetre jobbjárásúnak tetszett neki Walter úr, mint az ő oktondija otthon. Ez az együttlevés vagy torna féléjszakán át tartott és amikor virradni kezdett, akkor jött a zárdahölgy és Walter urat ismét elvezette onnét. Walter úr most ágyába tért nyugodni. Ugyanezt cselekedte von Neuneck úr is. Reggel, mikor mindketten kialudták magukat, megnyergeltették lovaikat és jókedvűen tovább indultak”.

Ez a tudósítás a tizenötödik és tizenhatodik századbeli telepés kismaneség nemi moráljának jellemzésére már csak azért is teljesen elegendő volna, mert egyáltalában nem valami egyedülálló kivételt regisztrál, hanem csak egy klasszikus esetet. Még számos hasonló történetet sorolhatnánk itt fel minden nehézség nélkül a legkülönbözőbb országokból.

A legtöbb várhölgy azonban nem volt ilyen követelődző, mint a föntnevezett svábföldi hölgy, és ennyire elővigyázatos sem, ha a szerelemszomj kínozza őket és a házassági ágyban nem találtak kielégülést. Férjeik távollétében megelégedtek „lovászmeisterekkel, pohárnokokkal, kályhafűtőkkel és bolondokkal”, sőt még paraszt jobbágyaikkal is, amint a közmondás állítja, amelyben erre a kérdésre: „Melyik hónapban van a parasztoknak a legtöbb dolguk?” ez a válasz következik: „Májusban, mert ekkor a nemesurak feleségeivel is kell aludniuk”. Az ilyen szerény igényűségből magyarázható meg, gúnyolódott Bernhard von Plauen, a feltűnő ellentét a polgársággal: a rút fejedelmek és nemesek nagy tömege. Nagy többségüket rongyos parasztok és közönséges szolgák nemzették.

Az alsóbb lovagi nemességnél azzal az osztállyal van dolgunk, amely teljes bomlásban volt, mivel ökonomiailag teljesen fölöslegessé vált, a parasztságnál pedig, amely a feudális nemességhez a legközelebb állott és ezzel oly végtelen sok ponton érintkezett, azzal az osztállyal, amely ez idő szerint belsőleg teljesen átalakult. A parasztság a keletkező pénzgazdaság által ökonomiailag nem lett feleslegessé, de belsőleg át kellett alakulnia, mert a csak saját szükségletre, vagy csak a faluközösség számára való termelésből szintén átment mindenütt az árútermelésre. A városoknak mindig nagyobb tömegű élelmiszerekre volt szükségük, sőt nemcsak élelmiszerekre, hanem nyersanyagokra is, gyapjúra, lenre, festőanyagokra, bőrökre, fára és így tovább.

És mindennek a termelője a vidék lett. Ez a radikális átalakulás pointírozta mindazt, amit más helyütt már a parasztságnak történelmi helyzetében indokolt nemi moráljáról elmondottunk. Mindenekelőtt eltörülte ez a korábbi patriarchális viszonyt a családi közösségen belül, és természetesen ott a leggyorsabban, ahol a parasztság ökonomiai ereje megnövekedett, a béresek és cselédnők száma nagyobbodott és ezek segítőiből és családtagjaiból díjazott munkásokká lettek.

Azokon a helyeken, ahol az új nemesség maga is termelővé lett, mindenütt az ellenkezőre fordult a dolog, a parasztság gazdasági romlása, mert ezzel bekövetkezett a paraszt hirhedt kitérása a földjéből. A termelő nemességnek szüksége volt a parasztföldre, és pedig ellentétben a feudális korral, a paraszt nélkül. E célból a parasztot szisztematikusan tönkretették, és pedig főleg a paraszt előtt teljesen ismeretlen római jog segítségével, amelyet a földre éhes junker a legrövidebb idő múltán mesterien tudott kezelni a maga érdekében. A parasztnak ez az erőszakos proletarizálása ezt, épp úgy mint a városi proletariátust, sokszorosan aszkézisre kényszerítette. Ahol pedig gazdasági romlása nem vezetett erre, ott ez mindig a családi köteleknek bizonyos lazulásában nyilvánkozott, tehát szintén egy nagyobbfokú nemi indifferenciában...

Azt a nézetet, amelyet a nép szája a paraszt házastársi hűségéről a következő szűk közmondásba szorított: „Nem szükséges, hogy a papok házasodjanak, amíg a parasztoknak feleségeik vannak”, ezt a felfogást a novelláírók, a farsangi játékok és népdalok költői száz és száz példával, esettel, anekdotával és satírával kommentálják. Ezzel a túlbőséggel szemben mégis egyről nem szabad megfeledkeznünk: arról, hogy a paraszt akkoriban évszázadokon keresztül a legkedveltebb gúnytárgy volt és hogy a polgári élet — mert a paraszti élet leírásai csaknem kizárólag polgári tollakból származtak — ezért nem tudott betelni durvaságának és vágyai alacsonyságának szisztematikus kimutatásában. Ez az eljárás azonban egészen logikus volt. A paraszt típusát nem önkényes rágalmozási kedvből állították elvszerűen ellentétesnek a polgáréval, hisz a rágalmozási kedv épp úgy irányulhatott volna más tárgyra, hanem azért, mert a paraszt nemcsak a legelnyomottabb osztály volt, hanem már ellenséges osztály is, amelynek nyakára minden bűnt ráhalmozni a polgári osztályharcnak érdekében állott. A paraszt mint legerősebb osztályellenfél volt az, akit nagybélűvé, iszákossá, kerítővé, brutális kamasszá degradáltak, akit így és soha másképp nem rajzoltak. De ha tekintetbe véve ezt a minden oldalról gyakorolt tendenciát, hogy minden bűnt és minden vétket a paraszt fejére halmozzanak és őt ezen felül az örökké megcsúfoltnak állítsák oda —

Egy előkelő hölgy öltözködése

Le Blond rézmetszete a 17. századból

Az elcsábítás jelképezése

17. század

a feleségétől legjobban — ha ezért több mint fele levonandó is annak, amivel bűnkontóját megterhelték, mégis mindezzel csak a valóság fővonalait fokozták a groteszkségbe. Mert hogy ez a valóság alapjában teljesen durva volt és egyáltalán nem is lehetett más, az elegendőképpen megmagyarázható a parasztságnak a primitív gazdasági eszközökből eredő teljes kulturátlanágából. A magasabb képzettségnek legcsekélyebb nyoma sem volt itt található, a legotrombább tudatlanság volt a szabály. A szintén tudatlan pap szűk horizontja volt az egyetlen tudományforrás a vidék számára. Honnét vette volna hát a paraszt a magasabb etikai felfogást, a finomabb érzéki érzést? Ösztönéletének korlátlan kielégítésében kellett rejlenie számára a lét legfőbb gyönyöreinek. Ezen állapotok elkerülhetetlen eredményeit már néhány kevés tény bizonyítja. Így például kétségtelenül biztos, hogy a házasságon kívül születettek percentje vidéken mindig sokkal nagyobb volt mint a városban. Bizonyos továbbá, hogy az összes erkölcsrendeletek, amelyeket a felsőbbség „a szűzek megbecstelenítése, a szajhaság és házasságtörés ellen a falvakban” kibocsátott, az állandó felújítás dacára teljesen hatástalanok maradtak, hogy maguk a legsúlyosabb eklézsia-követések sem eredményeztek semmit. Az erkölcstelenség ezen kiirthatatlanságának is megvannak azonban a maga alapos okai. A szűzek megbecstelenítését például számos vidéken egyszerűen azért nem lehetett kiirtani a világból, mert az uralkodó öröklési jog szerint a legények százai nem házasodhattak meg, amennyiben egy öregebb testvérnek, a majorság örökösének, még nem volt bizonyos vagyona, vagy amennyiben a szülők a birtokról még nem mondtak le a gyerekek javára, még nem akartak „igazításra” menni, még nem akartak „öregrészükre” visszahúzódni. Ez a körülmény egymagában is eléggé megmagyarázza, miért voltak minden vidéken a házasságelőtti nemi érintkezés ellen irányuló erkölcsrendeletek abszolút eredménytelenek. De nemcsak ezt, hanem azt a tényt is, hogy miért volt az illető vidékeken a leányra épp oly kevésbé szégyen mint a legényre nézve, ha törvénytelen gyerekeik voltak. Súlyosbítólag járul ezenkívül még hozzá mindenütt, hogy a vidéken a prostitúció szurrogátumát nem ismerték; vagy legalább is olyan mértékben nem, mint akár a legkisebb városban is. Ez az intézmény persze nem azért volt kevésbé ismert a vidéken, mintha a paraszti felfogás az erkölcsről és erkölcsösségről a nyílt prostitúciót nem tűrte volna meg, hanem mivel a szerelem olyan árúcikk, amelyet csaknem mindig csak készpénzért cserébe lehet megszerezni. Készpénzzel pedig a paraszt csak nagyon szerény mértékben rendelkezett. A nemi érintkezés számára tehát csak a parasztasszonyokkal, parasztlányokkal és a vagyonosabb vidékeken, ahol cselédek voltak, a paraszt szolgálókkal való közlekedés maradt fenn.

Ha tehát a parasztoknál egészen természetyszerűleg lazább nemi erkölcsök uralkodtak a városhoz viszonyítva, akkor a *chacune pour chacun* a cselédségre vonatkozólag valósággal szabály kellett hogy legyen. És itt igazán nem lehet a dolgokat annyira feketére festeni, hogy a legcsekélyebbet is túlozna vele az ember. Igaz, hogy a cselédség akkori helyzetéről úgyszólván semmiféle pozitív adatunk nincs, mert ők seholsem akadtak a maguk történetírójára. De tudjuk azt, hogy milyen viszonyok között kellett élniök száz évvel ezelőtt és milyenek létfeltételeik sok tekintetben még ma is. Tudjuk például, hogy a szolgák és szolgálók alvóhelyiségei számtalan esetben még ma sincsenek elkülönítve, hogy ruházatuk gyakran csak ingből és nadrágból vagy ingből és szoknyából áll. Ha tehát csak a legközelebbi múlt és a jelen mértékét alkalmazzuk, önmagától adódik a logika, hogy akkoriban az egész női cselédség föltétlenül ki volt szolgáltatva a parasztleányeknek, a szolgáknak és azonfelül még magának a parasztnak is. A cseléd lányok voltak egyszóval a vidék szabad vadjai. És bizonyár kevés szolgáló akadt, aki elkerülte volna ezt a sorsot. Ellenben annál több, aki az évek folyamán számos férfi öleléseit tűrték el, akik állandóan teherben voltak és nagyon gyakran azt sem tudták, melyik férfitől, mert hiszen ami férfinépség csak egy gazdaságban volt, mind osztozott bírásukban. Ha az együgyű romantika vagy a reakciós osztályérdek ezeket az állapotokat nem akarná igaznak tartani. elegendő bizonyítékul az éppen említett primitív lakásviszonyokra utalni. Ha szolgák és szolgálók együtt alusznak egy helyeségben, amely azonkívül még szűk is, vagy ha a hálólhelyiségeket csak egy deszkafal választja el egymástól, úgy hogy az egyik félnek állandóan át kell járni a másik hálólhelyiségén, ebből az következik, hogy a kölcsönös érintkezésbeli szemérmességről és tartózkodásról beszélni éppen olyan szellemes, mintha valaki egy rinocerosz tapintási érzékéről szólna. Ahol pedig ezek a természetes akadályok hiányoznak, ott egy szolgálót ma az egyik, holnap a másik férfialvótárs ágyába hajszol a vágy, és csak a személyes féltékenység von alacsonyabb korlátokat: a parasztasszony féltékenysége, aki a parasztot kikergeti a szolgáló kamrájából, vagy egy erőszimű szolgálé, aki egy neki különösebben szimpatikus szolgálónál semmiféle vetélytársat nem tűr.

Természetesen ez nem volt tudatos erőszaktétel, aminthogy nem is fogták föl annak. Ez egyszerűen a természetes valami volt, mert másként el sem képzelhették. A lány is bizonyára a legtöbb esetben azt gondolta: ennek így kell lenni, mert hiszen ő nem csak elcsábított és megkívánt valaki volt, hanem egyúttal vágyakozó is, aki szavakkal és mozdulatokkal hívta fel a férfi kamratársat, hogy fekhelyét ossza meg vele, vagy magától ment a férfi ágyába. És

ennek következtében ezt az állapotot bizonyára nem érezte volna gyalázatnak, hanem sokkal inkább élete legkellemesebb oldalának.

A lovag és a paraszt mellett meg kell még emlékeznünk e helyen a zsoldosról is, aki tizenhatodik század folyamán teljesen kiszorította a lovagi hűbéres hadsereget. Bár eszerint a zsoldos egy teljesen új szociális alakulatot képzett, mégis ide tartozik, mert életmódjának az alsóbb nemességéhez való hasonlósága következtében nemi erkölcsi is hasonló veretűek lettek.

A zsoldos minden nemzetek romantikusai számára egy heroikus jelenség. De tulajdonképpen nem az semmi módon, még csak katonai tekintetben sem. A legtöbb zsoldos a 15. és 16. században Németországból származott, sokkal inkább mint Schweizből. Német zsoldosok alkották a főkontingenst a világ minden uralkodójának zsoldos hadseregében; harcoltak Itáliában, Spanyolországban, Franciaországban, Németországban, röviden mindenütt. És pedig épp ilyen sokféle érdekért és úrért; és ezért küzdöttek a legtöbbször németek németek ellen. A történelmi gondolatlanság azt a tényt, hogy a németek árasztották el évszázadokon át kiapadhatatlan áradatukkal a világ összes zsoldos hadseregeit, mindig a németekkel állítólag velük született vándorlási ösztönből és a katonai hivatásban lelt állítólag szintén velük született örömeiből magyarázta. Ez ostobaság. Ennek a feltűnő vándorlási kedvnek és a katonaságban lelt örömeinek egyszerű okai voltak Németország különleges gazdasági viszonyaiban. Németországban voltak a politikai viszonyok ziláltsága következtében a gazdasági ingadozások a legnagyobbak. Schol másutt nem volt egy ilyen gyors tempóju anyagsere. „Mindig volt nagy csomó ember, akik rögiüktől elsodortattak, vagy egyébként valahogy elvesztették szociális gyökerüket és kalandos létfeltételek közé kerültek”. (Hugo Schulz).

Az általános ökonomiai forradalom hozzájárulása által, amely Németországban Amerika fölfedezése következtében a kereskedelmi utak áthelyezésével lezajlott, ez a gazdasági bizonytalanság nemcsak rendkívül erősebbé lett, hanem évszázadokon át permanens is maradt. Ez a valóságban az ok, amelyből lassanként az ismeretes csavargószerű vonás keletkezett a németben, amely annak még ma is sajátja és amely évszázadokon át németekkel töltötte meg minden nemzetek zsoldos hadseregeit. Emellett azonban mégis figyelembe veeendő, hogy elsősorban városi existenciák voltak azok, akikből a zsoldosság rekrutálódott, akkoriban épp úgy mint később: mindenféle mesterlegények, írnokok, elzüllött diákok, röviden, lezüllött városi népség. Éppen ezért teljességgel városi vonásokat is mutat a zsoldosok egész léte és életmódja. Teljes világossággal felismerhető ez abból, hogy a zsoldosság szokásai, szociális feltételei ideológiája és szimbolumai a városi céhorganizációt vették

mintaképnek. Ezt a tényt két oknál fogva kell itt különösen kiemelnünk. Először mert csakis ebből magyarázható meg a zsoldosoknak konzekvens és feltűnő ellenséges magatartása a paraszttal szemben. Ha a zsoldos seregek csak felerészükben is parasztfiúkból állottak volna, akkor sohasem lett volna az lehetséges, hogy a zsoldosok mindig a paraszttal bántak a legrosszabbul, hogy érzéketlenül és értelmetlen módon megsemmisítették mindig a paraszti élet minden forrását: vetéseket, erdőket, gyümölcsültetvényeket és mindezt ok és haszon nélkül. Ez a városi ember természetes gyűlölete, aki a parasziban csak félembert látott; és ez talált a zsoldos viselkedésében a legdurvább kifejezésre. A másik, számunkra még fontosabb ok: Mivel a zsoldoskatonák főleg a városi csőcseléknépből rekrutálódtak, ennél fogva nemi moráljuk szintén e viszonyok produktuma volt és ezért korlátlan tevékenységében egészen magától hasonlított azokhoz az előttünk már ismert durva praktikákhoz, amelyeket a junker rablólovagok űztek.

Mivel a zsoldosélet létföltételei épp úgy mint az útonálló kisnemességnél állandó ingadozásban voltak, ennél fogva a zsoldos is egyesegyedül a napnak élt. A szerelmet, ahol csak kínálkozott, mindig kiesapongássá fokozták. Mert ki tudja? Heute rot, morgen tot! — mondja a német közmondás. A nők kegyét is ugyanebből az okból már előre is mindig erőszakkal szerezték meg, ahol hatalmuk volt hozzá és nem mesterkedtek előbb a csábítás művészetével. A parasztlányra és parasztasszonyra nézve még kitüntetés volt, ha mindjárt az útszélen vagy a legközelebbi bokor mögött erőszakot tettek rajta; a legnagyobb kitüntetés: ha mindjárt egy egész tucat zsoldos töltötte rajta kedvét és kockát vetetek egymással a sorrend miatt. Természetesen ugyanez a sors fenyegetett minden nőt, aki elegendő férfi védelem nélkül útra vállalkozott és egy-egy zsoldoshordának a kezébe került, ez volt a váltságdíjra a magától értetődő előleg, amelyet mindenki azonnal kivett magának, vagy ha kegyesek voltak: az útvám, amelyet védtelen asszonyoktól követeltek. A lovas-katonák és lovagok gyalázatos tetteiről a tizenötödik században ezt írja egy krónikás: „Az apácázárdák voltak a legtöbbnek kitéve. Kisleányokat sem kíméltek és az asszonyt férjének a házából vitték el.” Ugyanilyen leírásaink vannak a zsoldosok üzlemeiről a 16. és 17. században. Ezek sem kíméltek semmiféle kort, a gyermeket épp oly kevéssé mint az aggót vagy a terhes nőt. Kivétel nélkül mindet meggyalázták. „Bekvártélyozások” az apácázárdákba, amelyek alkalmával minden apácának naponta többször „a hátfelével kellett imádkoznia a Paternostert”, náluk is a legkedveltebb sportnak tartattak. És emellett teljes pártatlansággal jártak el és nem tettek semmi különbséget, hogy jóbarát vagy ellenség földjén voltak-e. A legbarbárabbul természetesen

ostromlott helyek bevétele alkalmával viselkedtek. Hiszen az ilyen alkalmak-
kor „jogukban” voltak és úgy gyakorolták ezt a jogukat, hogy az asszonyokat
még egy különösen raffinált módon gyalázták meg és tettek rajtuk erőszakot
és baromi kéjük áldozatait azután még meg is gyilkolták. Ime egyetlen egy
leírás egy krónikás tudósításából egy városka bevétele és kizsákmányolása
alkalmával történetekről:

„Sok asszonyt és hajadon nőszemélyt a városban és azonkívül,
sőt még terhesasszonyokat is meggyaláztak. Egy viselős asszonynak
a keblét letépték a testéről. Egy tizenkétéves lányt halálra gyaláztak,
sőt egy asszonyt is, aki csaknem százéves volt, megszeplőtelenítettek.
Egy előkelő asszony aranyát titkos helyeken keresték, úgy hogy
ijedtében, félelmében és szégyenében meghalt. Egy polgárnak szeméi
láttára szeplőtelenítették meg és vezették el feleségét és ifjú leány-
káját, a férfit pedig agyonverték, egy másik polgár feleségét is annak
jelenlétében gyalázták meg és három napig a táborban tartották...
Egy másik tisztességes asszonyt, aki csak nemrég hagyta el a gyerek-
ágyat, egy éjszaka hatszor adtak el egymásnak...”

Ez a tipikus kép és a harmincéves háborúból százával hozhatnánk föl
ilyen leírásokat.

Ezen a téren nem is történt valami gyorsan bármiféle fejlődés a javulás
felé, mert hiszen még modern gyarmatháborúinknak is hasonló a szignatu-
rája. Koriátozólag mindig csak az önsegély akadályai hatottak, amelyekhez
paraszt és polgár az egyes esetekben nyultak.

Mindaz, amit itt a zsoldosokról mondtunk, áll általában az országút
moráljáról is, amely akkoriban mindenütt csőceseléktől hemzsegett. Bajor-
országról például ezt jelentik a tizenhatodik századból: „Az ország telve volt
elbocsátott zsoldosokból tolvajokká és rablókká vált fegyelmezetlen éhes
csavargókkal és mindenféle csirkefogókkal”. Az „országutat járó nép” közt,
a között a sok hazátlan között, akik az országútakat akkoriban benépesítették,
szintén sok erőszakos csőcesélék akadt. Természetesen nem szabad csupa ilyet
látni bennük. De másrésről meg tisztában kell lenni azzal, hogy az ország-
utat járó emberek között már csak azért is sok „országrontó”-nak kellett
lenni, ahogy az utonállókat nevezték, mert ez az emberfajta még sokkal
nagyobb mértékben mint a zsoldosok, lezüllöttekéből rekrutálódott. Ahol az
országrontók túlsúlyban voltak, ott ennél fogva ők sem koldultak és értekeztek

előbb, hanem mindig azonnal erőszakkal elégitették ki vágyaikat: raboltak, gyilkoltak és gyalázatot tettek.

Sőt, hogy még sok város utcáin is állandóan a legnagyobb veszély fenyegette az asszonyok becsületét, ez kitűnik a városi hatóságok szigorú és gyakori rendeleteiből, az elharapódzó „tisztességes asszonyokon és lányokon való erőszaktétel” ellen, továbbá azokból a rendeletekből, amelyek meghagyták, hogy nők a sötétség beálltával sohase menjenek az utcára világítás és férfi védelmező nélkül.

A győzedelmes emelkedésben levő és eszközeit ennek megfelelően kihasználó osztályoknál nem kevésbé volt mély és morális mocsár. Mivel azonban a szociális okok, amelyek a forradalmi nagypolgárságnál és az abszolút fejedelemségnél a nemi dolgokban a szabadságtól és bátorságtól egy nagy erkölcsi korrupcióhoz vezettek, lényegesen mások voltak mint a nemességnél és parasztságnál, tehát a kicsapongás formáinak is lényegükben másoknak kellett lenniök. A vagyon ragyogó életörömhöz vezet. Mivel pedig a vagyonok ezen osztályok kezeiben oly óriásra megnövekedtek, — az erők, amelyek a multban fölkészülődtek, most a világ minden sarkán és végén aranyat vertek a kövekből és ez az arany egyesegyedül az ő zsebeikbe folyt, — azért az életörömmel itt is a legbujábbban ki kellett fejlődnie és mindig újra diadalmaskodnia, itt mindig újra és újra föl kellett építenie a maga aranyhídjait az életbe. Nincs talaj, amely kedvezőbb lehetett volna egy kicsapongó érzéki kultusz kifejlődésére. Érzékiség, amely a legmagasabb fokozott életörömmel és élvezési lehetőségen épült fel, volt tehát a kicsapongás lényege a nagypolgárságnál és az abszolút fejedelemségnél. Figyelembe kell venni emellett azt is, hogy ott, ahol haszon- és kedvhozó munka hiányzik, vagy éppen megvettetik, ott a nemi ösztön mindig legmagasabb művészi emelkedését éri el. Mivel sem a fizikai, sem a pszichikai erők nem használódnak el a létért való harcban, meggyöngítetlenül állanak az érzéki élvezésnek és különösen a neminek rendelkezésére. Mert az örömök, amelyeket az ember Bacchusnál és Ceresnél keres, nem gyöngítik sem a kedvet, sem a potenciát, hanem inkább ők ezeknek leghatásosabb előmozdítói, mert állandóan erotikus gondolatokat, képzeteket és izgalmakat teremtenek. Így végül az erotikára koncentrálódik minden gondolat és érzés, nemi kedvvé fokozódik minden, egyedül ebben oldódik fel minden...

A kulturember szerelme nem csupán a fajfentartási ösztön manifesztációja, hanem gazdagabb személyes átélésekre, személyes gazdagodásra, intenzívebb továbbfejlődésre való ösztön is. És nem is növeli meg semmi sem jobban az egyén belső gazdagságát, mint az egyik nem emberének a másik nem emberéhez való intim nemi vonatkozásait. Mindketten egy második lelket

szereznek maguknak ezzel, és mindegyikük megteremti a saját énjének azt a kiegészítését, amely által lesz csak először egyáltalában kész és egész az egyén. A kicsapongás nem ritkán az életnek ezzel a legdicsőbb titkával aranyozta be szennyét és így a férfi és a női Don Juan az emberi tökéletesség Krözusának pózát mimelte. De ez csak kulissza az ostobák számára, mert minden dolognak meg vannak a maga saját törvényei. A szerelemre nem érvényes az, ami áll az ökonómiában vagy a politikában, hogy a mennyiség egy bizonyos fokon átsap a minőségbe, legyen bár, hogy az ember a logikát a negatívban találja meg. Az ember lényegének gyökerében monogám — ezért tudja és ezért kell megkettőznie önmagát, hogy individualitását nagyobbítsa és teljes belső harmóniához jusson, de ezen a módon nem sokszorozhatja meg magát és nem gazdagíthatja így magát a végtelenségig. Az ember nem szerethet több lényt egyszerre a másik nemből. Csak a szerelem animális formáját, technikai aktuását sokszorozhatja meg, oszthatja szét különböző individumokra. Ezzel azonban a szerelem az élvezet fogalmára van redukálva. Ahol ez történik, ott azonban úgy az egyesre mint az összességre nézve az ellenkezője eredményeződik annak, amit főntebb mondtunk: a gazdagodás helyébe belső elszegényedés lép. A szerelem az individuális és szociális tökéletesedés forrásából a merő élvezés problémájává lesz.

Ahol a szerelem az élvezet forgalmára redukálódott — és megtörténik ez mindenütt szisztematikus formában és mint tömegjelenség, ahol az érzéki élvezés a luxus kifolyása — ott a változatosság a legfőbb helyen áll. A változatosság több asszonnyal vagy férfival való egyidejű érintkezés által. Ennek a tendenciának legfőbb teljesülése az állandó maitresse és állandó szerető intézményében van. A férj törvényes felesége mellett, a körülményekhez képest, egy vagy több maitresset tart magának, néha még a saját házában is. Geiler von Kaisersberg írja: „Vannak olyan férfiak is, akik egy nyilvános szajhát tartanak feleségük mellett a házban”. Az asszony legtöbbször nemcsak feleség, hanem még egy harmadiknak a maitresse is, sőt olykor egy negyediknek és ötödiknek is. A legtöbb szexuálpeszichológus ezt tévesen „veleszületett prostitúciónak” nevezi a nőnél, — ők csak az egyes esetet látják. A valóságban ez a felsorolt gazdasági feltételeknek megfelelően társadalmi jelenség és így szabály is. Már De la Rose regényében azt mondják ennél fogva, durván ugyan, de joggal: „Estes ou futes, D'effet ou volonté putes”. Ilyen időkben és osztályokban számtalan férfi egészen természetesnek találja, hogy feleségeik szeretőt tartanak maguknak, vagy mások maitressei. Figyelembe kell itt mégis venni, hogy ez sokkal gyakrabban raffinement a férfiak részéről, mint elnézés vagy illő méltányosság, amely másoknak ugyanolyan jogokat enged, mint ami-

lyenekkel önmaga él. A férfi a prostituátnál nagyobb élvezetet talált, — mert a prostituált oldja meg legraffináltabban a szerelemnek érzéki élvezésre redukált problémáját, — tehát a saját feleségüket is prostituáltakká tették. Hallgatólagos megegyezés e mellett csak az, hogy az asszony a szeretővel való érintkezés közben óvakodik a terhességtől. Csak a terhesség hoz rossz hírbe, mert nem a dolog maga kompromittál, hanem az ügyetlenség, a játékszabályok ellen való véttség, — játék a szerelem. A női hűtlenség tehát egyedül a kellemetlen következmények szempontjából van korlátozva. Ezzel együtt természetesen a „tisztesség” fogalmai is teljesen megváltoznak ezekben az osztályokban. Tisztességes a férj, aki a szerető jogait respektálja és úgy tudja intézni a dolgot, hogy sem a felesége, sem annak a kedvese vele szemben ne kerüljenek kínos szituációba: a kellő pillanatban elhagyja a szobát és a házat; sohasem jelenik meg a kellemetlen időben a szintéren, — az ellenkező illetlen volna.

Ilyen időkben az erénynek valóságos mintaképe egy asszony, ha csak azokban a periodusokban adja oda magát egy másik férfinak, amikor a saját férjétől teherben van, mert akkor a férje absolute nem kerülhet abba a veszedelmbe, hogy gyermekeket kell fölnevelnie, akik nem tőle származnak. „Egy terhes asszony nem követhet el hűtlenséget”, ez ennél fogva szokásos szólásmód. Ezt korrigálja a női életfilozófia is. Egy tudósításban ez van: „Mihelyst az asszonyok viselősek, azt hiszik, hogy nem sértik meg többé férjüket és nem szarvazzák föl, ha barátaiktól nem tagadnak meg többé semmit.” A közmondás elárulja ennek a filozófiának a következményeit: „Viselős asszonyok kétszer olyan szívesen adnak.” De nincsenek mindig teherben a férjtől, ezeket a következményeket a szeretőjükkel való érintkezés közben szintén el akarják kerülni és mégis hódolni akarnak az illegitim szerelem gyönyöreinek. Hogy segítenek most magukon? Nos, egyszerűen nem szabad csak egyetlen egy szeretővel összeadni magát, hanem többet kell tartani belőlük, mert — így szól a népvélemény: — „aki egyidejűleg több férfival érintkezik, nem esik teherbe”. A vágy becsületes okokat is tud találni.

Az anyag, amely rendelkezésünkre áll annak az érzéki korrupciónak a megítélésére, mely a renaissanceban a nagypolgárság széles rétegeiben uralkodott, valósággal tulságosan bő, de elegendő itt, ha azokra a különböző citátumokra utalunk, amelyeket már más alkalmakkor felsoroltunk. Kiegészítésül még csak egyetlen egy példát akarunk felhozni, amely drasztikusan bizonyítja azt a fokot, ameddig olykor a romlottság sülyedt. Lübeck városának történetében közli Becker, hogy szereleméhes patricius hölgyek, akiknek a körülmények nem engedték meg, hogy nyilvánosan szeretőt tartsanak maguknak, hogyan kárpótolták magukat a számukra ezáltal elvesző szerelmi örömekért:

NŐI FÜRDŐSZOBA

Dürer metszete után készült fametszet

„Ezért az olyan férjes nők, mint a Lübeckiek az 1470. esztendőben, úgy tudták kárpótolni magukat, hogy arcukat sűrű fátyollal fedve, este a borpincékbe mentek, hogy a prostitúciónak ezeken a helyein ismeretlenül messalinai vágyaknak hódoljanak.”

— a császárok korabeli Róma módszerei! És ezen nincs mit elcsodálkozni: a kulturnépek ökonomiai helyzete is újra hasonlóvá lett...

A legkifejezettebben hivatalos intézménnyé lett a szerető és a maitresse az udvarnál és az udvari nemességnél. Minden uralkodó kegyencnőket tartott magának; vagyis minden udvarhoz egy egész sereg csábítóan szép szajha tartozott. Ezek legtöbbször az udvari nemesség köreiből származtak ugyan, de számtalan esetben szerelte föl a polgárság is „ágykincsekkel” a fejedelmi ágyakat. VIII. Henrik angol király egymásután két szép pékleányt szerzett meg magának, XI. Lajos francia király számos ágyasát polgárszobákból hozta, I. Joachim brandenburgi választófejedelem egy ágyúöntő buja özvegyét, a szép Sydowint választotta magának — könnyen felsorolhatnánk még száz nevet, mert ilyen módon mindig szívesen szállottak le a néphez a szerelemben szűkülködő országatyjai, vagy emelték fel koronájuk ragyogó fényébe. A szellemtől, sőt még a lángelmétől is kategórikusan elvitatták az istennel való hasonlóságot, a női bájakkal szemben azonban lényegesen több belátással voltak; egy szép kebel és formás comb nagyon is „isten kegyelméből valók” lehettek és tulajdonosnőjük ennél fogva méltó, hogy a királyi ágy számára szereztessék meg, még ha a legnyomorúságosabb kunyhóból származott is és ezek a bájak a leg-együgyűbb agyvelővel párosultak.

Számos udvarnál épp ilyen gyakran az udvarhölgyek szintén nem voltak mások, mint az illető uralkodó hivatalos háreme. És az udvarhölgyi méltóság adományozása ezekben az esetekben nem volt más, mint annak az elismerése, hogy az illető hölgy méltónak találtatott arra, hogy olykor-olykor a királyi ágyat ékesítse, vagy abban a kegyben részesüljön, hogy a sajátjába befogadhassa a királyt vagy a hercegeket. I. Ferenc francia király udvaráról jelenti Sauval, hogy szigorú szabály volt, hogy minden udvarhölgynek bármely órában rendelkezésére kellett állnia a király szultáni szeszélyeinek:

„A király azt szerette, hogy majd az egyik, majd a másik hölgyet váratlan látogatásában részesítette... A hölgyek ezért oly módon voltak elhelyezve a kastélyban, hogy a király minden időben hozzájuk juthatott és mindegyik hálósobájának nála volt a kulcsa.”

Teljesen ugyanezek az állapotok uralkodtak számos más udvarnál is.

Miután az udvarhölgygé való kinevezés az ilyen udvaroknál tényleg nem volt más, mint ágyassá való kinevezés, ennél fogva számos nemesnek, akinek különösen pikáns és szép felesége volt, évtizedeken keresztül meg kellett osztania nászágyát a királlyal és az évek folyamán gyakran tucatszámra más férfiakkal, hercegekkel és kegyencekkel. Mindenesetre az illető hölgyekre ez sohasem hozott gyalázatot, mert az abszolutizmusnak általánosan elismert logikája úgy hangzott: „hogyan nincs abban gyalázat, ha valaki a királlyal alszik; csak aki kis embereknek engedi át magát, az a szajha, nem pedig aki királyokkal és nemesurakkal gyakorolja a szerelmet.” A férj természetesen alkalmazkodott ehhez. Sőt olykor egyenesen erre építették az egész házasságot és ilyenkor előfordult, hogy a nőnek ezek a „jogai” mindjárt a házasságkötéskor megállapítottak, hogy soha e tekintetben differenciák ne keletkezhessenek. Brantôme följegyez egy ilyen esetet:

„Hallottam egy előkelő dámáról, aki házasságkötésénél kikötötte, hogy a férje meghagyja számára az ő szabadságát, hogy az udvarnál a szerelem után járjon és fentartotta magának a hulladék fára való jogot az erdőben. Kárpótlásul havonta ezer frank zsebpénzt adott férjének és többé nem törődött semmi mással, csak a maga élvezetével.”

Ahol pedig esetleg a férj annyira naiv volt, hogy az abszolutizmus logikáját nem akarta megérteni, ott aztán olyan világosan megtanították erre, hogy a jövőre nézve soha nem maradt számára semmi félreértés. A következő eset, amely I. Ferenc alatt történt, bizonyíthatja ezt. A krónikás írja:

„Hallottam, hogy Ferenc király egyszer udvarának egyik hölgyével, akit szeretett, egy éjszakát akart eltölteni. Ott találta a férjet, karddal a kezében, készen arra, hogy megölje a feleségét; de a király mellére szegezte saját kardját és megparancsolta neki, hogy ha kedves az élete, ne bántsa az asszonyt és hogy ha csak a legcsekélyebbet is bántalmazza, megöli, vagy leütteti a fejét. Erre az éjszákára kiutasította a férjet és elfoglalta a helyét. Ez a dáma boldognak tarthatta magát, hogy ilyen jó védelmezőre talált; mert a férj egyetlen szót sem mert szólni és engedte, hogy neje tetszése szerint cselekedjék.

Hallottam, hogy nemcsak ez a hölgy, hanem még sokan mások is élvezték a királynak hasonló védelmét. Némely emberek háborús időkben, hogy birtokukat, jószágait megvédelmezzék, a kapu fölé a

király címerét szokták kitűzni. Éppen így sok asszony is a király címerét alkalmazta szerelmi szentélye mellé vagy fölé, úgy hogy férjeiknek egyetlen szót sem volt szabad ellene szólni, hacsak nem akartak kardélre kerülni."

Egész tömeg hasonló esetet lehetne felhozni minden abszolutisztikus udvarból. És épp ilyen sokat, amikor azok, akik mindennek dacára sem akartak idejében megérteni semmit, tényleg kardélre hányattak. Természetesen ez ilyenkor mindig egy jól fizetett bravónak a feladata volt, akinek szabaddá kellett tenni az utat a fejedelmi szerető számára a nyakasan védelmezett nászi ágyba.

Az abszolutizmus második magától értetődő logikája volt és ma is az, hogy nem becstelenség egy férfira, egy aktív vagy inaktív udvari szajha számára gyalázzattakaróul szolgálni és firmájával fedni az Úr cselekedetét. Ebben a logikában is egyesültek a világ összes abszolutisztikus udvarai; és abban is, hogy ezzel a megtisztelő feladattal nemcsak alacsony kreaturák bízattak meg, hanem hogy ennek a felemelő szolgálatnak épp oly gyakran vetették alá mogukat a legfőbb állami méltóságok viselői és a legrégebbi nemesség is. Poroszországban, hogy csak egyetlen példát mondjunk, gróf Kelbe von Wartenberg, a fekete sasrend első rendkancellárja volt I. Frigyes maitresseének a szégyentakarója. Ilyen esetekre céloz az akkor keletkezett közmondás is: „Nagy urak feleségei három hónap múlva szülnek."

Az önmagától értetődő dolgokhoz tartozott továbbá, hogy „Ő istenhez hasonlóságáé" volt a szajhálkodásnál mindig az elsőség, és pedig még a házastársi igényekkel és jogokkal szemben is. Ha a fenséges kulcstulajdonosnak kedve jött, hogy valamelyik hölgygel éldelegjen, és ott a hely már el volt foglalva valaki mással, lett légyen az a férj vagy egy másik szerető, az egyiknek épp oly gyorsan tisztulnia kellett a mezőről, mint a másiknak. Számos történetileg hiteles példa van, amelyek bizonyítják, hogy egy rendkívül szép vagy más okból kitüntetett udvarhölgy férjének az év folyamán többször is el kellett ismét hagynia éjjel feleségének általa már okkupált ágyát, mivel feleségénél királyi ura és parancsolója egy kis szerelmi csatározásra jelentette be magát, vagy mivel szép feleségét az éj közepén az ő oldala mellől a király ágyába parancsolták. Ha egy hirtelen elbocsátott ágytársnak a visszavonulása bármiféle okból nem ment végbe elegendő gyorsan, és ez persze nagyon gyakran előfordult, hát akkor bizony valahol a szobában kellett elrejtőznie és titkos tanúnak lenni, előjogokkal rendelkező konkurrens szerelmes öleléseinél és sikerénél. Az ilyen esetek sorozatából kiemelünk egyet, amely Poitiers Dianához, II. Hen-

rik hivatalos maitresseéhez fűződik és cinizmusa által különösen karakterisztikus:

„Henrik bekopogott egy este Diana ajtaján, amikor ennél éppen Brissac marsal időzött ott. Ennek hamarjában nem maradt más hátra, mint gyorsan elrejtőzni az ágy alá. A király belépett és lefeküdt szép ágyasa mellé, anélkül, hogy észrevétné, hogy Brissac látogatásáról tud valamit. Miután egy ideig Dianával mulatozott, valami ennivalót kívánt és Diana behozott egy tányér befőttet. Henrik evett belőle, de hirtelen az ágy alá dobta egy részét ezzel a kiáltással: „Nesze Brissac! mindenkinek élnie kell!”

Az ilyenfajta kellemetlenségek persze nem az egyedüliek voltak, amelyeket zúgolódás nélkül kellett túrni, mint az udvari szolgálat metierjéhez tartozókat. A nemeseknek nem is volt mit zúgolódniuk, ha feleségüket fejedelmi barátjuk egyszermásszor egy kis „Mal d'amour”-ral ajándékozta meg és amelyben azután ilyen kerülő úton ők is részesültek. Az ilyen dolgok is hozzátartoztak az udvari karriér megszokott és elkerülhetetlen üzleti költségeihez. Sauval jelenti I. Ferencről, hogy egész életén keresztül nemi betegségekben szenvedett és hogy ennek következtében az egész udvar is állandóan beteg volt, a királynőt sem véve ki, mert ő gloriózus fensége egyszer-egyszer még a felesége ágyába is megtalálta az utat.

De mindezek valóban csak csekélységek ahhoz viszonyítva, ahova az udvaroknál a fokozódó raffinementtal igen hamar eljutottak. Első fokozatként azt a véletlent, hogy egy harmadik ember tanuja volt egy szerelmespár közötti intim szerelmi bizonyításnak, szándékosan és megfontoltan keresztülvitt programszámmá emelték a szerelem kalendáriumában. Brantôme írja:

„Ismerek egy előkelő urat, aki szép feleségét urának, egy hercegnek a szemei előtt szerette, de ez a herceg kívánságára és parancsára történt, mert ez kedvét találta ebben.”

Ahogy az úr, természetesen ugyanúgy a szolga. Mert hiszen az úgyszólván csak egyetlenegy lépés, hogy egy szép asszony férje vagy szeretője, akinek gyönyörűséget szerez az, hogy felesége vagy kedvese bájait barátainak leírja és meztelenül megmutassa, egy napon élvezetet talál abban is, hogy demonstrálja előttük, milyen nagy élvezet az „egy ennyire szerelemre teremtett asszonnyal a szerelmet gyakorolni.”

De ezek a már bizonyára szörnyűséges kicsapongások is csak kezdetet

jelentenek a raffinéria lépcsőzetén. A kicsapongás lépésről-lépésre szisztematizált és organizált lett. Az egyéni élvezetet mind gyakrabban fokozták tömeg-élvezetekké, orgiákká. Nemcsak nyilvánosan szerettek, hanem társaságban is szerettek, mint ahogy társaságban poharaztak.

A szaturnáliai kicsapongás legmagasabb csúcsát akkoriban azonban nem Madridban, nem is Párisban, de még csak nem is Londonban érték el, hanem Rómában, a különböző pápák, a Borgiák, Roverék, stb. udvaránál. Nagyon sokan e legfelsőbb egyházfejedelmek közül és velük együtt kardinálisokból, érsekekből és püspökökből álól, ragyogó és örökké az életörömök fényében haladó udvartartásuk mélyen háttérbe szorították nemi bátorság tekintetében e kor világi udvarainak tetteit és üzelmeit. A büszke, arannyal elhalmozott kurtizán, aki híres volt raffinált szerelmi művészetéről, ott székelv hivatalosan a vatikánban a pápa mellett. Egy Vanozza, egy Julia Farnese és egy egész tucat más büszke pápai szajha számára pompás plotákat építettek, templomokat szenteltek és így tovább. A krónikások tudósításai duzzadoznak a legborzalmasabb bűnöktől, amelyek itt divatoztak. VI. Sándor pápa udvarában először emelték az en masse szerelmi aktust, véghezvitetve szép kurtizánok és erősnégékú szolgák által, nyilvános színjátékká, amelyben az egész udvari társaság gyönyörködött.

Amit Rómában megtapsoltak, annak a számára persze csakhamar megvolt a szükséges megértés Párisban és Londonban is. És I. Károly angol király udvarában, amint ezt a rochesteri herceg leírásából megtudjuk, még ötnegyed évszázaddal később is ugyanazon épületes szórakozásoknak hódoltak, amelyekkel VI. Sándor önmagát és udvarát gyönyörködtette. A szerelmi aktust itt is a legméltóbb tárggyá emelték, hogy azt a színpadon összes raffinementjaival előadassák udvaroncok és udvarhölgyek által...

Ahol a kicsapongás ilyen magas hullámokat vert, ott korán el kellett jutni minden lehetséges természetellenes bűn gyakorlásához is. Szodomia, pederasztia, szerelem egyneműek között stb. mindenütt buja virágzásban voltak. A túl-hajtott élvezet új szenzációkat, változásokat, variációkat követelt. A természetellenes érintkezési formák férfi és nő között, amelyeket Aretino az ezért oly sokszor legyalázott Sonetti lussuriosi-ban megénekel, tulajdonképen a természetellenes nemi élvezésnek csak legszelidebb formái voltak és ezért mindenütt nagyban is járták, csak aggodalmaskodó prüd emberek találtak ebben valami szégyenleteset. A Shakesperae korabeli angol udvar bűnös állapotait Brandes a következő mondatban foglalja össze:

„A méltósággal együtt minden illetet is féretettek. Maga az idősb Disraeli is, János király legfőbb védője és bámulója beismeri, hogy az udvar erkölcsi rettenetesei voltak, hogy az udvaroncok, akik semmittevással és teljesen esztelen tékozlással töltötték idejüket, a leginfámisabb bűnökkel voltak megterhelve. Ő maga hozza fel a következő sort Drayton The Mooncalf-jából e körbeli gentlemanra és ladyre vonatkozólag: „He's too much Woman and She's too Man.”

Az csak következetes dolog, hogy ezekben a körökben senki sem mondott le a kicsapongásra való, a történelmi helyzetben megalapozott jogáról. Ha az aszszonyok egy bizonyos kategóriájánál, — és ide tartoztak természetesen a hercegnők, — a körülmények nem engedik meg, hogy ezt a jogot nyilvánosan gyakorolják, akkor ennek fejében annál féktelenebbek voltak titokban. Ha egy egyenrangú szerető veszélyes merénylet volt, hát akkor pótolták egy helyettes-sel, akinek a kegyét veszély nélkül élvezhették. Ez számos esetben a komornyik volt.

Persze a kísértés erre rendkívül nagy volt, mivel ezzel szemben az alkalom mindig megvolt és rendkívül kedvezően. Mivel az abszolutisztikus életfelfogás csak a hasonló rangút tekintette embernek, tehát egy ezen körökből való dámának sohasem kellett zseniroznia magát a komornyik előtt és megbízhatta a legintimebb szolgálatokkal. A német Forberg írja:

„A nemes hölgyek rabszolgáikkal a legkényesebb szolgálatokat végeztették a moguk számára, mert a rabszolga, az alsóbbrendű, a felsőbbek nemében nem ember, tehát épp oly kevésbé kell szégyenkezni előtte, mint egy állat előtt. Az illetőnek, az orosz nő véleménye szerint egyenrangúnak kell lenni a nővel, hogy azt pirulásra kényszerítse.”

Egy francia autor írja:

„Mert miután ők (a szolgák) a hölgyeknek az öltöztetésnél és vetkőzésnél segítenek, amint ez a mi udvarainknál és másutt is gyakran minden habozás nélkül megtörténik, így a szolgák hozzájutnak eközben nemi bájaik megpillantásához, — gyakran persze szándékosan a lányok részéről.

Ha azonban a komornyikokkal való érintkezés is veszélyes volt, vagy nem találtak benne elegendő kielégülést, akkor egy kerítő vagy egy kerítőnő segítségével találkat rendeztek egy idegennel vagy külföldivel, aki meg sem is tudta, hogy kivel volt dolga. Ilyen kalandok rendezését nemcsak a botránykrónikák-

ban, hanem a kor komoly irodalmában is sokféleképen találunk leírva. Ilyen kalandja volt például a derék Simplicius Simplicissimusnak párisi tartózkodása alatt és ezt teljes körűmennyességgel és stílusának egész pompás plasztikájával le is írta. Három hercegnőről volt szó, akik valamiféle alkalommal kellett hogy figyelmesek lettek vagy figyelmessé tétettek a jól megtermett Simpliciusra. Egy kerítő közvetítésével és kerülő utakon éjjel egy palotába viszik, ott megfürdetik, bedörzsölik esszenciákkal, stimulációs szereket kap, amelyek vérét láng-ragyújtják, csábítóan dekolletált nimfák társaságában részesül és mindezt hogy érzékei lángolását a legmagasabb fokra hevítsék. Ily módon méltóan fölkesztve a szerelemre, lép tettei színterére. Nem tudja kivel van dolga, mert koromsötét van, csak azt tudja, hogy egy fiatal, nagyon szép hölgy az, akit meztelenül az ágyában talál és akinek képes vágyait neki a raffinement minden eszközével felfokozott erejével ki kell elégítenie. Ez heteken keresztül ismétlődik és minden éjjel egy másik az a három hercegnő közül, akivel a szerelmet gyakorolja. Miután Simplicius a beléhelyezett várakozásokat nem csalja meg, csak akkor bocsájtják el erről a Vénuszhegyről, mikor a nagy szerelmi strapáktól teljesen kimerült és beteg lesz. Kielégítő szolgálataiért egy nagy tekercs arany jutalmazza.

Néhány ilyen esetben persze a befejezés a boldogított számára kevésbé örömdetes. Ha fölfedeztetéstől lehet félni, vagy egyéb veszély fenyeget, akkor a kék egy törszúrással végződik, amellyel egy bravó cinkostárs könnyörtelenül elteszi láb alól az illetőt.

A kicsapongás természetesen nemcsak öncél volt, amely a korban rejlő erős vágyak féktelen kitombolásában és teljesítésében kölcsönösen feloldódott, hanem a legtöbb esetben még eszköz is a célra. Miután a szerelem árujellegűvé változott, ebben az érzéki korban a legjobban fizetett áru és egyszersmind a legkeresettebb cikk lett. Vénusz ott állt minden utcán és piacon és szemérmetlen bujasággal pompázott szépségével. És ott állott mindenekelőtt minden ajtó-nál, amely mögött a hatalom trónolt. A testi szépség tulajdonosnője ott szerelméért nemcsak pénzt kereshetett, hanem egyáltalán mindent: pénzt, hatalmat, rangot, jogot. És meg is szerezte itt szerelmével mindezt: a maga számára, a férje, a testvére, a családja részére.

A szépség számtalan fiatal nemes hölgy számára tőke volt, amellyel uzsoráskodtak és amely csaknem mindig meg is hozta nekik az uzsorakamatokat. Az angol Wilson írja a tizenhatodik századvégi angol udvar leírásában:

„Sok nemes, fiatal hölgy, akik szüleik tékozló életmódja következtében zavarok közé kerültek, tőkének tekintette a szépségét; Lon-

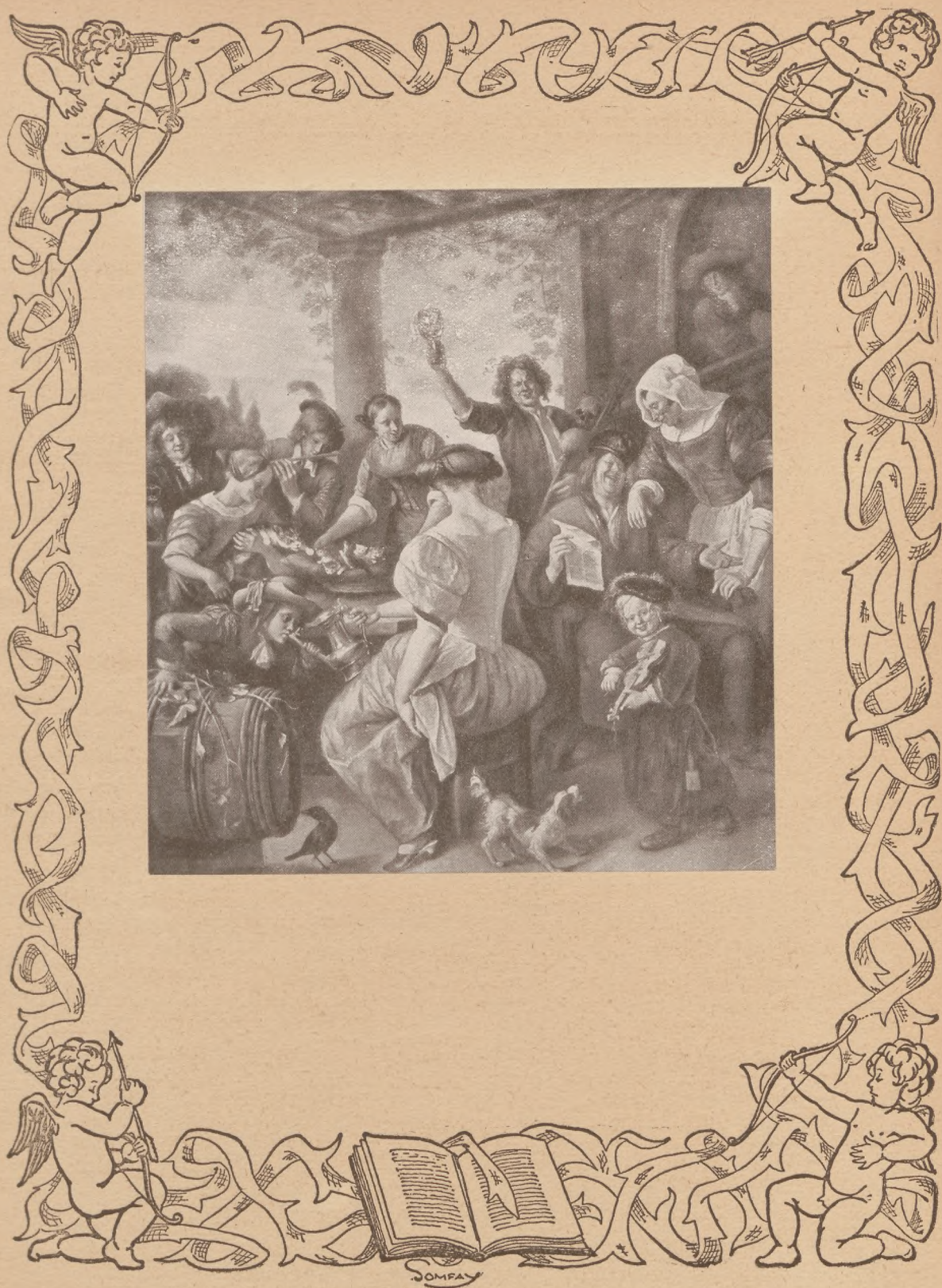
donba jöttek, hogy áruba bocsássák magukat, nagy penziókat szereztek élethossziglanra, azután férjhezmentek előkelő és vagyonos férfiakhoz és okos hölgyeknek, sőt heroikus szellemeknek tekintették őket.”

A hatalom birtokosának erotikus szeszélyeivel szemben való szolgáltat-készségét épp ilyen sok asszony cserélte be rangra és társadalmi pozícióra a maga és férje számára. Mert semmi sem tette a fejedelmeket és királyokat gyorsabban tisztánlátóvá egy alattvalójuk nagyszerű tulajdonságai iránt, mint azok az élvezetek, amelyeket az illető nejének szerelmi talentuma szerzett számukra. Ilyen bizonyítékok következtében egy fejedelem hirtelen stratégiai vagy másféle zsenit fedezett föl a legbutább trottliban, akiket épp oly gyorsan meg kellett jutalmazni a legmagasabb állásokkal és a legjövedelmezőbb színekurákkal. A feleségnek, leánynak vagy nővérnek csábító szépsége egyszerűvé tette a legkomplikáltabb jogi igényeket. Számtalan bíró előtt nem volt meggyőzőbb bizonyíték és döntőbb alap egy jogigény számára, mintha a fel-peresnek vagy alperesnek felesége volt, akinek szép keble és elragadó dereka volt és aki kész volt a bírónak ebbe a paradicsomba vendégbarátságot nyújtani Brantôme ezt írja erkölcsgyűjteményében:

„A férfiak feleségeiket olykor ott hagyják az igazságügyi palota oltalmában, vagy a galériában és teremben és hazamennek abban a véleményben, hogy ügyeiket az asszonyok jobban vezetik és vitás dolgukat gyorsabban döntésre viszik. És valóban, ismerem némelyeket, akik egy pört inkább feleségük szépsége és ügyessége által nyertek meg, mint igaz joguk révén. Ilyen alkalmakkor persze gyakran jó reménységűek lesznek az asszonyok... Utalok számos előadó tanácsnokra és elnökre is, akik a nemesek feleségeiből jó falatot kóstoltak már.”

Ez az ítélet bebizonyítható lenne egy egész sereg történelmi esettel minden országból és azért ez az ok valósággal közmondásszerű lett: „Az asszonnyal kell a bírósághoz menni”, „A fiatal asszonyoknak legyőzhetetlen érveik vannak”, „Mi szellemesebb, mint egy szép asszony öle? Az legyőzi tíz jogtudós érvelését”.

Mivel a kicsapongás nemcsak öncél volt, hanem mindekelőtt a legeredményesebb eszköz a célra, azért tartotta a nemesség mindig osztálya öröklött előjogának, hogy csak az ő leányait illeti meg a hely a királyok ágyában. Ha

STEEN: A MACSKACSLÁD

ez másként lett volna, akkor azt a tisztességet, hogy a királyi ágyba ágyasokat szállítsanak, bizonyára épp oly lemondással adták volna meg a polgárságnak, mint ahogy a valóságban állandón elvitatták tőle.

A heves nemesi konkurrenciával szemben, amellyel a király melletti ágyhelyért folytatott harcban mindig találkoztak és amely épp oly gyakran a leg-hitványabb eszközökhöz folyamodott, annál nagyobb volt a polgárság büszkesége, ha egy körükből való nő győzött a fejedelmi ágytársaságért vívott versenyben. De nemcsak az ily módon kitüntetett család úszott a gyönyörűségben, ha a leány vagy feleség fejedelmi szajhává választatott, hanem gyakran — és ebben rejlik a kort és osztályfejlődést jellemző momentum — az illető város egész polgársága büszke volt erre és egy az öszességüknek kijutott megtiszteltetést látott benne. Hogy csak egyetlen históriai példát hozzunk fel, utalunk XI. Lajos francia királyra, aki egy egész sereg ágyast a polgárság köréből emelt ki magának. Egy krónikás jelenti, hogy Páris polgársága rendkívül büszke volt „arra a kitüntetésre, hogy a király alvótársnőit az ő rendjükből választotta...”. És amikor ugyanez a király Dijonban Huguette Jaquelin, Lyonban Mademoiselle Gigouet ágytársnőül „attachirozta”, ezek a városok szintén mint valami különös kitüntetést fogadták ezt. Természetesen következett ebből a felfogásból még az is, hogy maguk között a polgárság lányai közt is szakadatlanul egy épp oly nemes, mint tüzes versengés folyt azért, hogy a szajhakarrierre, a királyi ágyba bocsáttassanak.

Ha az a tisztesség, egy király ágytársnőjévé lenni, a legnagyobb boldogság volt, amivel csak az ég e körök nézete szerint egy csinos asszony megáldhat, úgy az a kegy, egy herceggel, gróffal, kardinálissal, püspökkel, vagy akár egy egyszerű junkerrel aludni is együtt, szintén magas kitüntetés volt már. Király végtére is csak egy volt az országban, pápa csak egy a világon. A maga útját viszont mindenki meg akarja csinálni. És akkor azt a nagyszerű tőkét, amivel az ember leányának vagy feleségének testi szépségében rendelkezett, ne helyezte volna el legalább fizetéképes vagy befolyásos nemeseknél? Számos jónevelésű polgárasszony ezért mindig azon a véleményen volt, hogy az ő szerelmi tőkéje méltó lenne arra, hogy legalább ily módon a legmagasabb percenteket hajtsa.

A polgároknak ez a szélteben elterjedt büszkesége asszonyaik szajhakarrierjének persze egészben természetes jelensége volt a históriai helyzetnek. Mindenütt, ahol az abszolutizmus felütötte uralmi helyét — ilyen városok voltak akkoriban főleg Róma, Páris, London, Wien, Madrid és ezenkívül számos püspöki székhely, — az egész polgárság gazdaságilag igen hamar teljes függésbe került az udvarral szemben és így alatulója lett az udvar „moráljá-

nak” is. Az udvari fényűzés, az udvari kicsapongások voltak a legjövődelmesebb léttalajok az iparúzó polgárság számára. Ahol a maitresse-regiment virágzott, virágzott a kereskedelem is; mert ezzel mindig velejár a fényűzés legpazarlóbb formája is. Hozzájárul ehhez továbbá, hogy igen nagy néprészek az udvar direkt szolgálatában állottak; az állam és a városok összes hivatalnokait az abszolút uralkodó nevezte ki. És mivel a királyságnak staffagera volt szüksége, ennél fogva az összes fontos közigazgatási helyek is a fővárosban voltak lokalizálva.

Mindezen okokból a polgárság nemcsak azt a reservoirt szolgáltatta, amelyből az udvar mindig új emberanyagot merített, hanem amelybe épp oly állandóan az udvari „morál” is lefolyt. Az abszolutizmus uralkodási helyei ennek következtében elkerülhetetlenül és kivétel nélkül egyszersmind a bűnnek magas váraivá is lettek. Ellentétben a városokkal, amelyekben politikailag és szociálisan a kiskézművesség uralkodott; ott ekkor mindig lehetett beszélni egy bizonyos „relatív” erkölcsösségről.

Mivel a történeti fejlődés természetes eredménye a fővárosokban oda futott ki, hogy a specifikus udvari morál általános társadalmi morállá lett, ennél fogva mindezen városok polgárságánál ugyanazokkal az erkölcsi nézetekkel, a kicsapongásnak ugyanazon módszeraival, ugyanazokkal a kalkulációkkal találkozunk, mint amelyek az uralkodó kasztnál érvényesek és amelyeket már vázoltunk.

Számos férfi nem ritkán a legszorgalmasabb kerítője volt feleségének és leányainak és éppen ily sok házasság csak burkolt kerítő cég. Az ilyen férjek tehát feleségük törébe hajtják az óhajtott nyulat:

Így szólnak az illető szerelmeshez: „A feleségem kedveli, sőt szereti önt. Ugyan látogassa meg, örülni fog neki. Cseveghetnek együtt és szórakozhatnak.”

Mások viszont feleségüknél segítik elő a helyzet megértését azzal, hogy így szólnak hozzá:

„Egy bizonyos valaki szerelmes beléd; én jól ismerem; gyakran meglátogat bennünket, de irántam való szeretetből, kincsem, fogadd őt szívesen; sok élvezetben részesíthet bennünket és ismeretsége hasznos lehet számunkra.”

Ha azután az illető barát eljön, nemcsak hogy mindig egyedül fogja találni otthon a szép asszonyt, hanem még szép negligében is, amely még a legügyet-

lenebbel is megtaláltatja a kellő szavakat: „Hogyan is felelhetne meg egy okos asszony ügyesebben férje kívánságainak?” És a ravasz hölgy ki tudja használni a helyzetet:

„Sobald der Gauch (der Freund) empfindet der Hitzen,
Gold und Silber muss er schwitzen
Rock und Mantel, Pelz und Schauben...”

Ha már a nemeseknél sem valami delikáltak annak formái, ahogy asszonyaikat a kerítövásárra viszik, a közönséges népnél meg éppen még néhány fokkal leplezetlenebbül űzik ezt a kereskedést. Halljuk csak Geilert:

„Ha nincs már pénzünk, azt mondják a feleségüknek: Eredj és nézd, hogy pénzünk legyen; menj ehhez és ahhoz a paphoz, diákhoz vagy nemeshez és kérj kölcsön egy forintot és vigyázz, haza ne gyere, ha pénzt nem hozol, iparkodj, hogy felhajszold és megkeresd a pénzt, ha azzal a kezedd keresed is, amelyen itt ülsz! Ekkor elmegy hazulról mint tisztességes és becsületes asszony és hazajön aztán mint szajha.”

Természetesen nemcsak a férfiak az egyedül a bűnösök és a felbujtók, hogy „jámbor feleségeikből szajha lesz”. Az asszonyok tudják, hogy mennyire vágyakoznak „nemesek és papok” arra a szépségtökére, melyet az ő fűzőjük rejt és szoknyájuk körülfog és ha a férj nem akarja teljesíteni cicoma és szép ruha utáni kívánságaikat, nem egy asszony azzal fenyegeti fösvény férjét, hogy egyszerűen „a barátokhoz és papokhoz fut és ezekkel kóstoltatja meg magát”.

Ha azonban ekkoriban a női hűtlenség és a nők szabad nemi érintkezése ezen osztályokon belül a legtermészetesebb dolog volt is, azért mindebből persze nem szabad azt a következtetést vonni, mintha ennél fogva ez minden esetben a világ legártatlanabb dolga is lett volna. Mindezen vázolt körökkel és individuumokkal viszont szembenállott számos olyan férfi is, aki a legnagyobb szenvedéllyel és féltékenységgel örködött a maga egyeduralma fölött a nászi ágyban. Itt az asszonynak teljesen a maga számlájára és veszélyére kellett a bujálkodó szerelem után járni. Ha megtette ezt, akkor ez épp oly gyakran fölötté életveszélyes ügy volt és pedig mind a két fél: a hűtlen asszony és a szerető számára, aki idegen mezőn akart legelészni. Mert az teljesen kiegészíti egymást, hogy amily „előítéletnélküliek” voltak az egyik részről,

a másik részen épp oly borzalmasan brutálisan viselkedett a bosszú, ha a sértett a bűnösöket tetten érte. Van számos tudósítás, elbeszélés és képes ábrázolás, amelyek ilyen bosszúállási példákat közölnek velünk; és regisztrálva találjuk egy tulajdonjogában megsértett férj bosszújának és büntetésének minden lehetséges formáját. A leggyakoribb büntetés természetesen, mint minden időben, hogy a megcsalt férj a bűnösöket elpáholtta. Sokan odahívják titkon a szomszédokat is, hogy a házasságtörőket a nyilvános gúnynak és nevetésnek szolgáltatassák ki, de ezek csak az ostobák, akik elfelejtik, hogy ezzel csak saját szégyenüket viszik a világ elé és saját magukat teszik nevetségessé. Ilyen gyalázatot csak akkor töröl le magáról a férj, ha megöli az asszonyt és szeretőjét. Cinikus férfiek raffinált módon állanak bosszút, amennyiben például a szeretőt előbb magának a hűtlen asszonynak jelenlétében meggyalázzák, mielőtt testével és életével büntetnék, ilyen bosszúaktusokat különböző novellaíróknál találunk leírva. Egy másik cinikus bosszú, hogy a megcsalt férj vetélytársát ott helyben megfosztja férfiasságától és a hűtlen feleségnek végig kell néznie ezt a borzalmas procedurát; ezt a bosszúaktust is többször találjuk közölve. Konstanzban egy kereskedő megcsípte hűtlen feleségét, amint az ő távollétében szeretőjével, egy doktorral, a házi fürdőszobában a házasságtörő szerelem gyönyöreit élvezte; a férj felkapott egy vakarót s ott nyomban halálra vakarta a szeretőt. A legördögibb büntetést, amelyet csak egy megcsalt férj kitalálhatott, egy olasz nemesről mesélik, aki elmondhatta magáról, hogy ő maga is rendkívül erős a szerelemben. Mivel feleségének ez még sem volt elég, hogy szerelmi éhségét csillapítsa és házasságtörő lett, cinikusan azt mondta a férj: „hogy most hát alkalmat akar adni az asszonynak, hogy legalább egyszer életében kielégíthesse magát” és átadta az asszonyt tizenkét megfizetett teherhordó és hajóslegény tüzének, akiknek nem szabadott addig tágitani tőle, míg a szerencsétlen asszony ki nem adta lelkét, ami a harmadik napon történt meg.

8. A szüzességi öv használata.

A dolgok mindig logikusan kapcsolódnak egymáshoz. Így a megcsalt férj brutális bosszújának az elővigyázatos férjnél egy épp oly brutális forma felelt meg, hogy az asszony veszélyeztetett hűségét mesterségesen biztonságba

helyezze. Ez a forma a mechanikai eszközök a feleség fizikai hűségének a megővésére, amelyeket a férj a renaissanceban használt.

Bármily sokra becsülték is az egész akkori életfilozófiának megfelelően a morális tanok hatását, amiért is a szüzesség dicséretét mindig hangoztatták, de a férfiak közül a ravaszabbak mégis csak azt gondolták: „Jó a jó, de a jobb még jobb”. És a jobbat abban találták, hogy az ördögnek — nevezetesen a paráznaság ördögének — egy kicsit fittyet hánytak, amivel annak el kellett, hogy rontsa a legszebb játékot. És ehhez az elővigyázatos férfiak nézete szerint, végtelenül jobbaknak bizonyultak szolid mechanikus eszközök, „amelyek a földi szerelem paradicsomához való bejárást elzárják”, mint a legszolidabb alapelvek és szüzesség legmagasztosabb dicsőítései. Ha egy asszony tudta, hogy lehetetlenség számára egy szeretőt vágyainak a céljához engedni, akkor a szükségből még erényt is csinálhatott és legbüszkébb arccal tilthatta el egy vágyakozó udvarló sugdosásait és könnyebb lélekkel győzhette le a saját gonosz gondolatait.

Ez a filozófia a szüzességi öv vagy Vénuszöv elnevezés alatt ismeretes vas szüzességi zárhoz vezetett. Ez a szüzességi zár úgy volt konstruálva, hogy a nő övét oly módon zárta körül mechanice, hogy a vele felruházott nő minden természetes szükségletét elvégezhetette ugyan, de a nemi aktust kivinnie lehetetlenség volt. A zárat minden esetben egy komplikált lakat alkotta, amelyhez egyedül a férjnek, vőlegénynek vagy szeretőnek volt meg a kulcsa.

A szüzességi öv kétségkívül nem az egyetlen technikai védőeszköz volt, amelyet akkoriban a nők hűtlensége ellen használtak. Az alsóbb néprétegekben bizonyára hasonló metódusok lehettek használatban, mint amelyeket ma a balkánállamokban találunk és amelyek közül Fr. S. Krauss, ezen országok erkölcsének legjobb ismerője, Antropophytheia című folyóiratában többen leír. Ilyen metódus az infibuláció, olyan tárgyaknak bevezetése a női nemi részbe, amelyek nehezen távolíthatók el, vagy savak bespriccelése, amelyek hetekig tartó gyulladást idéznek elő és a legkisebb megérintésénél a legrettegetesebb fájdalmakat okozzák neki stb. De közelebbi ismereteink ilyen metódusokról a renaissanceból nincsenek, és csak a dolgok belső logikájából következtethetünk arra, hogy a férji jog féltékenysége akkoriban legalább is olyan produktív volt és épp oly brutálisan járt el, mint ma.

Abszolút bizonyos ismereteink vannak a Vénuszöv használatáról és elterjedéséről is. Bizonyos, hogy minden országban és évszázadokon keresztül éltek vele. A legújabb korig persze sokféleképpen kétségbe vonták ennek a technikai védőeszköznek az alkalmazását a hűség biztosítására. A múlt romantikusai egy ilyen brutalitás gyakorlását egyáltalán nem akarták elismerni és a legkeve-

sebb volt, hogy visszadatálták a használatát a középkorba, a keresztesháborúk idejére. Mert a középkorral szemben ki lehetett eszelni azt a szépítőszer, hogy ez egy védőeszköz volt, amellyel a lovagok kényszerűségből éltek, nemcsak hogy távollétükben asszonyaik hűségét biztosítsák, hanem mindenképp, hogy őket az erőszaktól megvédjék. Ennek az utolsó pontnak a logikátlanságát és azt a tényt, hogy itt föltétlenül egy renaissance találmányról van szó, már más összefüggésben „Az erotikus művészetek története” című munkánkban bebizonyítottuk és azért itt utalunk az ott mondottakra.

Az elvi kétség ezeknek a szüzességi öveknek a tényleges használata iránt és az az állítás, hogy itt csak egy későbbi időben kieszelt misztifikációval van dolgunk, mindenesetre figyelemreméltó támogatásra talált abban, hogy a különböző gyűjteményekben és muzeumokban őrzött darabok megvizsgálásánál egy egész sereg, többé vagy kevésbé raffinált hamisítványnak bizonyult. De ezzel viszont szemben áll ugyanannyi abszolút valódi darab és azonkívül az újabb kor egy egész csomó irodalmi utalást hozott napfényre magából a korból. De ami a legfontosabb: vannak leletek a legújabb időkben, amelyeknek találási története nemcsak mindennemű kétséget kizár valódiságuk tekintetében, hanem egyszersmind a notórius használatot is szemmel láthatóan bizonyítja. Az utóbbi áll például a Dr. Pachinger—Linz-féle gyűjtemény övéről. Ezt az övet a tulajdonos egy 16. századbeli fiatal asszonycsontvázon fedezte fel, amelynek kiásásánál egy osztrák temetőben véletlenül jelen volt. Az illető nő neve és rangja nem volt már megállapítható, de hogy mégis egy előkelő nemzetségből volt szó, kitünt abból, hogy a csontvázat egy ólomkoporsóban találták. Kétségtelenül valódi darabok találhatók továbbá a müncheni Nemzeti Muzeumban, Velencében, a madridi királyi gyűjtemények közt, a Musée Toussandban Londonban, a Poitiers muzeumban stb. Megjegyzendő még: Mindezek a példányok a renaissanceból származnak; mert nincs egyetlen egy példány sem, amely a tizenötödik század kezdeténél messzebbre nyulna vissza.

Ezen eszközök erkölcsztörténeti megítélésénél az a fontos, mely osztályok voltak azok, akik használták és milyen terjedelemben alkalmazták ez osztályokon belül. Az első kérdésre így hangzik a válasz: az uralkodó és birtokló osztályok voltak, akik a szüzességi övet asszonyaiknál alkalmazták, a kereskedői nagypolgárság és az abszolút fejedelemség körei. Ami a második kérdést, a gyakoriságot illeti, egészen kétségtelen, hogy ezekben az osztályokban és különösen az abszolút fejedelemség köreiben és azokban, amelyek ehhez gazdaságilag és társadalmilag kapcsolódtak, egy meglehetősen erősen elterjedt használat van dolgunk, amely mi sem volt kevésbé mint egyes jelenség. Persze,

ezért még nem kell felvennünk viszont azt, hogy az asszonyok nagy többsége, vagy éppen e körök minden asszonya ily módon „elzárva és biztosítva” lett volna.

A szüzességi övek elterjedési területét teljesen meggyőzően fölismerjük anyaguk drágaságából vagy annak művészi kezeléséből — számos darab ezüsből, sőt aranyból van készítve és nagyon sok szépen vésve és berakásokkal ékítve — alkalmazásuk gyakoriságát pedig a nem kevés számú irodalmi utalásokból. További bizonyíték különben a nagy népszerűsége a különböző képes ábrázolások is, amelyek fönmaradtak és illusztrálták előttünk az alkalmazást.

A legtöbb képes ábrázolás Németországból származik, az irodalmi híradások pedig minden országból és mindenütt elszórva találhatók: beszélnek róla novellákban, költeményekben, mondókákban, közmondásokban, rejtvényekben, bohózatokban, farsangi játékokban, de krónikákban és egykori leírásokban is.

Az irodalmi híradásoknak ezen relativ gazdagsága következtében eléggé pontosan tájékozva vagyunk a legkülönbözőbb körülményekről: bizonyos országokban és városokban való lábrakapásáról és bevezetéséről, formájáról, szerkezetéről, alkalmazásának módjáról, a nők magatartásáról stb. A leggyakoribb verzió az első feltalálónak, II. Francesco páduai tirannust állítja; egy másik híradás szerint a legtöbb ilyen övet Bergamóban állították elő, amiért is ezeket nemcsak „velencei rács”-nak, hanem „bergamói lakat”-nak is nevezték és azt mondták, hogy az ember feleségét vagy kedvesét „bergamói módra bedrótozza”. Legtöbb valószínűség szerint egyszerre találták föl különböző helyeken.

Hogy a szüzességi öv némileg hivatalos intézmény volt, fölismerhető az utalások milyenségéből is. A szerelmessel, aki egy szép leányt megkér, bizalmasan és büszkén közli az anya, hogy leánya tizenkét éves kora óta éjjelnappal „egy velencei rácsot” hord. Egy másik szerelmes, aki azt akarja, hogy egy szűz lányt vegyen feleségül, megtapogatja a leány csípőit; és amikor a ruha alatt érzi a vas övet, amely a leány testét körülzárja, meg van nyugtatva. Az ujdonsült férj abban a pillanatban, mikor a menyasszony hozzávezetik az ágyba, — a nászéjszakát rendszerint a menyasszony szüleinek házában tartják — megkapja az anyától az általa évek óta gondosan őrzött kulcsot a művészi munkájú lakathoz; ettől kezdve ő lesz annak egyedüli birtokosa. A szüzességi öv zárjára irányítja figyelmét először az ujdonsült férj és diadalmasan jelenti néhány perc múlva az ajtó előtt várakozó szülőknek és barátoknak, hogy „zár és kapu” érintetlenek. Másutt ismét „egy díszes Vénuszrostély” az első ajándék, amelyet az ifjú férj a nászéjszaka megtörténte utáni reggelen

fiatal feleségének átnyújt. Az ártatlan nő még soha sem látott egy ilyenfajta ékszer és nem tud mit tenni vele. A férj magyarázza meg a kíváncsi asszonynak, hol és milyen célra kell hordani ezt a sajátságos ékszer és maga csatolja föl neki az övet: „Most a bujkáló szerelem előtt zárva az út” és ettől kezdve hordja az asszony „a tisztességes asszonyok erényének ezt a legjobb oltalmazóját” mindig, amikor nem nyugszik férje oldalán. Ha a nemes ember és patricius útra készül távoli országokba, ellátja „buja feleségét egy jóbaráttal, aki hűségének legbiztosabb őrizője”; ez a megbízható jóbarát egy „vas-zabola, amellyel a nők fajtalanságát féken lehet tartani” még akkor is, ha a férj távoli országokban időzik. És így tovább.

Mindezen pontok felől többé vagy kevésbé behatóan tájékozódhatunk az egykorú irodalomban és művészetben. A Vénuszöv formáját és konstrukcióját megtudjuk egy Meursiusnál található párbeszédből egy menyasszony és egy fiatal asszony között:

„Oktavia: Az utóbbi napokban erről a szüzességi övről egy pár bezélgetést hallottam Julia és az anyám között. De nem tudom voltaképpen mit jelent tulajdonképpen ez az öv, amely az asszonyokat szüzekké teszi.

Julia: Meg fogod tudni... A kis aranyrácszat négy acélláncocskán függ, amelyek selyembáronnyal vannak bevonva és művészen egy ugyanezen anyagból való övhöz erőstve. Kettő e láncocskák közül elől, kettő pedig hátul van a rácszatra erősítve és szilárdan tartják azt mindkét oldalon. Hátul, a csipők felett az öv egy lakattal van lezárva, amelynek nyitására egy egészen kicsi kulcsocska szolgál. A rácsocska körülbelül hat hüvelyk széles és ennélfgova egészen a külső szeméremajkak felső széléig terjed; befödi az egész testrészt a két comb és az alsótest között. Mivel három sor szemből áll, így a vizeletet minden nehézség nélkül átereszt; lehetetlenség ellenben csak egy ujjhegyet is bedugni rajta”.

A Vénuszövnék Németországban való gyakori használatára következtethetünk a következő felirásból, amely egy szüzességi övre fölvésve található, amelyet az Erbach-i várban őriznek Odenwaldban: „Ach, das sey Eich geklagt, dass mir Weiber sein mit der Brück (Brück-Schloss) geplagt”. Ez a fölírás magyarázatul szolgál egy képes ábrázoláshoz, amely szintén az övön látható és egy asszonyt mutat, aki egy férfi ölében ül, aki bizonyára szívesen segítene a mindkét részről óhajtott célhoz. A Vénuszövnék Franciaországban

való elterjedtségéről tájékoztat Brantőmenak következő helye: „Henrik király korában egy rövidárú kereskedő egy tucat szerszámot hozott a saint-germaini vásárra amelyek arra szolgáltak, hogy a nők nemi részeit elzárják velük; vas-övek voltak, amelyeket alulról fölcsatoltak és egy kulccsal lezártak. Oly ügyesen voltak készítve, hogy egy velük körülövezett asszony számára lehetetlen-ség volt azokat a bizonyos kegyes örömeket megszerezni magának, miután csak néhány kis lyuk volt rajta az urin kibocsátására.”

Hasonlót tudunk meg Itáliára vonatkozólag Morlinitől: „Ettől az időtől kezdve és mindmáig a mailandi nemesek asszonyaikra arany és ezüst, művészi-esen kidolgozott öveket csatolnak fel, amelyek a köldöknél egy kulccsal le-záratnak és csak kis nyílásokat hagynak a vizelet és a másik szükséglet szá-mára és csak így engedik meg nekik, hogy szabadon és felügyelet nélkül tetszé-sük szerint éljenek.”

Cornazano novellái között van egy elbeszélés, amelyben le van írva, hogy kereskedők, akik hosszabb időre elutaznak, hogyan biztosítják maguknak ilyen módon feleségük hűségét:

„Ott volt egy idegen kereskedő, aki egy szép asszonyt mondhatott sajátjának. A kereskedőnek most egy tengeri útra kellett mennie és mivel nem volt biztos a felesége felől, mert sokan szerették és áhí-toztak utána, eszébe jutott, hogy tenni kell valamit, hogy az asszony bűnbe ne essék, még ha maga is akarná; és így egy sziriai fajtájú övet készíttetett, amelyet Semiramis talált föl fiának féltékenysége következtében. Ez az öv csak egy oly kicsi nyílást hagyott a hölgy-nek, amilyenre a természeti szükségletek számára szüksége volt; ezt fölcsatolta a feleségére és a kulcsot magánál tartotta azután úgy gondolta, hogy most már nyugodtan elutazhatik a Levanteba”.

Rabelais is említi a Vénuszövet, mint megelőző rendszabályt a nők hűt-lensége ellen, amelyet ezért az asszonyokra föl kell tenni, amint az ember csak kilép a házból: „Ez meg amaz, akinek nincs szemefehérje, vigyen el engem szőröstül-bőröstül, ha a feleségemet bergamói módra be nem kötözöm, amikor csak elhagyom az én serailomat”.

Ime néhány azok közül a dokumentumok közül, amelyek ezen szűzes-ségőrzők használatáról a különböző országokban és osztályokban hirt adnak nekünk. De ez nem minden, amit ezekből az utalásokból meg lehet tudni; ezen és még más tudósításokból még egy második, még fontosabb valamit is megtudunk — nevezetesen a történelem borzalmas iróniáját, amely itt is

bekövetkezett. Hogy a kor, amely a vas szüzességi övet kitalálta, azonnal rájött a tolvajkulcsra is. És megtudjuk továbbá, hogy ugyanaz a kereskedő, aki a férjnek drága pénzért adta el a szüzességi övet, a feleségnek egyúttal éppen olyan drága pénzen szállította a tolvajkulcsot: „A morál ellenmégét”. A közmondás a történet fatális morálját a következő velős mondába foglalta: „Az asszonyra, aki önmaga nem tudja megvédeni magát, hiába húzzák rá az övet”.

Ha „egy hymentől elzárt hölgy”-nek saját magának nem volt is álkulcsa, egy hatalmas ember számára, ha egy különben engedékeny szép hölgnél váratlanul ilyen akadályra bukkant, semmi esetre sem volt valami nagyon nehéz dolog, egy ügyes lakatost találni, aki kevés óra alatt fel tudta nyitni a komplikált lakatot és tudott készíteni egy tolvajkulcsot, amellyel azután a szerelmes egészen tetszése szerint nyithatta ki és zárhatta be ismét a vállalkozásait akadályozó kaput, anélkül hogy a hölgy férje gyanut fogott volna. A bevezetésben, amellyel Clement Marot epigrammáit ellátta, kimerítően le van írva egy ilyen eset. A csábító, egy második Dávid király, I. Ferenc francia király, Urias, a király egyik vazallusa, d'Orsonvilliers báró. És a második Bathseba, a szép d'Orsonvilliers bárónő, épp oly engedékeny a királyi csábítóval szemben mint az első volt és türelmesen átengedi magát egy ügyes lakatos kezeinek, hogy ez kedvese számára eltávolítsa a zárt a paradicsom kapujáról, úgy hogy az ne csak lássa a paradicsomot, hanem be is léphessen oda. Hasonló eseteket többször földolgoztak novellaformában is és a bujálkodó szerelem mindig célhoz ér, mert Amor mindig szövetséges társ, ha az erőteljesülésért verseng. Ugyanez a gondolat képben is többször ábrázolva van: „Elzárt szerelemben szenvedek, jöjj Amor, nyisd meg neki az ajtót”, és Amor sietve jön egy csomó kulccsal, hogy a hölgy kívánságát teljesítse. „Az egyenlőtlen szerelmesek” című pompás színes fametszet, amelyet talán nem jogtalanul tulajdonítanak Péter Flötnernek, ugyanezt a motivumot tárgyalja. A két férfi közül a fiatalabbik büszkén kijelenti: „Én egy kulcsot hordok ilyen lakatokhoz”. És a szép asszony örömmel vásárolja meg ezt a kulcsot azon a pénzen, amelyet tele marokkal szedhet ki féltékeny öreg férjének a zsebéből. Ez a pompás lap egyébként magyarázatot is enged, hogy az asszony a pénzen, amellyel férje gazdagon ellátja, megveheti magának a legügyesebb aranyművesek művészetét, — ez az egyik; de még találóbb talán a másik: hogy az asszony a férfit, akit szeret kegyén kívül még azzal a pénzzel is jutalmazza, amelyet a férje reá pazarol. Ebben az esetben a kulcsnak, amelyet vásárol, még kettős értelme is lenne.

De amint már mondtuk: a legtöbb asszony amúgy is birtokában van

már titokban egy tolvajkulcsnak, és szerelmével együtt ezt is átszolgáltatja a kegyelt szerelmesnek. Ezt még gyakrabban írják le és ábrázolják mint az előbbi esetet. Ime két próba erre vonatkozólag is. Aldegrevér egyik rézmet-szetén egy szüzességi övvel bebiztosított szép asszony fiatal kedvesének abban a pillanatban, mikor az át akarja ölelni, egy tolvajkulcsot nyújt át. Melchior Schedel cimerpajzsán a szüzességi övvel felruházott nő az egyik kezében a kulcsot tartja, a másikban csalogatóan tart egy tömött pénzeszacskót; tehát itt is a szerelmesnek azonfelül még csengő jutalom is int az általa óhajtozott szerelmi tettekért.

Mindezzel azonban még nincs kimerítve az irónia, amelyről fentebb szó-lottunk. Hogy az a kör, amely a Vénuszövet konstruálta, a tolvajkulcsot is megtalálta hozzá, úgy hogy a hűtlenség elleni védelem csak illuzórius volt, csak az egyik, és pedig még csak a kisebbik fatalitás volt. A főirónia sokkal inkább ebben állott: mivel a szüzességi öv a féltékeny férjek elővigyázatos-ságát elaltatta, ezzel egyúttal a nők hűtlenségének legnagyobb alkalmoszer-zőjévé lett. A férj nem fél a gáláns tréfáktól, amelyeket barátai és vendégei az ő szép asszonyával űznek, tetszése szerinti gyakorisággal és mindig hosz-szabb időre is megy el hazulról, mintsem azt különben tenné. Ezzel azonban a hűtlenségnek most százféle lehetősége van, míg azelőtt csak egy volt. A dol-gok természetében rejlik, hogy az asszonyok a legtöbb esetben ki is használ-ják mind a százat. Vagy ahogy a közmondás mondja: „A szüzességi öv a lakattal a nőben csak a hűtlenséget növeli”. És valóban ez is a fáciát a legtöbb tudósításban és leírásban, amelyeket a szüzességi öv használatára vonatkozó-lag találunk. Egy kis iratban, amelynek a címe: „Le miroir des dames de nostre temps”, ez áll:

„Ismertem több asszonyt, akiket az egész városban mint a házas-társi hűség és szüzesség mintaképeit bámulták, ámbár mindig volt egy vagy több szeretőjük és ezeket az év folyamán még többször változtatták is. Egynéhányan közülök meg voltak áldva gyermekek-kel, amelyekkel a legkülönbözőbb szeretők termékenyítették meg őket, aminthogy köztudomásúlag sok asszony van, akik sokkal szí-vesebben engedik teherbe hozni magukat egy jóbaráttól vagy szerető-től, sőt még egy idegen embertől is, mint a saját férjüktől. Ezen hölgyek jóhíre férjeik szemében sem forgott soha veszélyben; ez azért volt, mert azokat a velencei zárat hordták, amelyek mint a legbiztosabb védelem ismeretese a nők hűtlensége ellen”.

Ez a legfőbb és egyszersmind állandó iróniája is a szüzességi öv intézményének: mesterségesen szajhává neveli az asszonyt. Groteszkebb irónia igazán nem lehetséges.

*

Mi most már a végkövetkeztetés, amely az erkölcstörténelemírás számára a szüzességi öv föltalálásából és a renaissance uralkodó osztályainak köreiben minden valószínűség szerint eléggé gyakori alkalmazásából is levezetődik? Ezt kell kérdeznünk végül. A felelet e kérdésre így hangzik: Egy mechanikus szüzességvédő bevezetése mint a női hűtlenség mesterséges megakadályozására szolgáló konstrukció, mivel a szégyenérzet természetes akadályai oly gyakran fölmondták a szolgálatot, valósággal klasszikus megerősítése mindazoknak a nézőpontoknak, amelyeket a renaissance nemi fiziognómiájának jellemzésére eddig felsoroltunk, azonkívül pedig különösen ennek a fejezetnek a legfontosabb záróköve. A szüzességi öv használata teljesen megerősíti a mi állításunkat a szerelemnek merőben érzéki felfogásáról a renaissanceban, klasszikusan bizonyítja a kézzelfogható durvaságok uralkodását a galantériában és szerelmi élvezetekben, bizonyítja ugyancsak a lehetőleg megrovidított eljárás iránti előszeretetet a kölcsönös udvarlásnál és nem kevésbé jellemzően bizonyítja a legfontosabb tényt: e kornak roppant erotikus expanzióját.

IV. RÉSZ

AZ EGYHÁZ ERKÖLCSEI.

1. Az egyház uralmának gazdasági alapja.

Ha a renaissance egyházáról beszélünk, mindig csak a római katolikus egyházról lehet szó, mert habár ez már ekkortól kezdve is az „egyedül üdvözítő”-nek mondotta magát, mégis a lutheránus evangélikus vagy a protestáns egyház alapelvei tulajdonképpen csak lényegesen később lettek a nagyobb néprétegek nyilvános és privát erkölcsait észrevehetően befolyásoló kéjnőkké.

De nemcsak hogy egyedül a római katolikus egyházról lehet szó, hanem azonkívül ez, az egész kereszténységet átfogó uralmának megfelelően, kétségtelenül minden osztályok összes nyilvános és privát életét legjobban befolyásoló társadalmi organizáció volt az összesek között, melyek csak valaha előfordultak az európai kulturtörténetben, és pedig áll ez az összes akkori keresztény államokkal szemben. Ez a befolyás az egész középkoron keresztül csaknem teljesen kétségtelen volt, de az első reformációs mozgalmak bekövetkezése után is még több évszázadig tartott, míg nemcsak szűkebb körök és szekták, hanem egész államok eltudták vonni magukat hatalmas befolyása alól.

Mivel pedig a római egyház egy épp olyan nagy, mint amily fontos társadalmi külön organizációja volt az akkori európai emberi organizációnak, ennél fogva a specifikus nemi morál, amely ennek különös életfeltételeiből

következett, úgy a teóriában mint a prakszisban épp olyan fontos főalkotórésze lett az általános, nyilvános és privát erkölcsöknek. Ez az ok, amiért az erkölcsi állapotok, amelyek magán ezen az organizáción belül uralkodtak és ugyanígy a befolyásolások kifelé az egyes néposztályokra és néptagokra, különálló és pointírozott tárgyalást követelnek könyvünkben.

Mivel a konfliktusok, amelyeket keresztül kell harcolniok, az emberek öntudatára sohasem jutnak a maguk igazi alakjában, hanem amint már ezt más helyütt kifejtettük, mindig csak átvitt értelmükben, vagyis ideológikus formájukban csak a leplet látják és nem a tartalmat, a prémezést és nem a mozgató erőt — így ennek következtében állandóan összetévesztik a hatást az okkal. Kétségtelen, hogy régebben ez még hasonlíthatatlanul többször megtörtént, mint ma és ebből rezultálódott a reformáció mozgalmak stereotípen hibás felfogása is: az ideológikus történetírás az évszázadokon át tartó reformáció-harcokban a leigázott és megerőszkolt szellem föllázadását látta, tehát egy merőben szellemi mozgalmat vallási téren, de sohasem nagystíliú tipikus osztályharcokat, előidézte, mozgásba hozva és tartva épp oly erősségű tisztára ökonomikus érdekek által és mégis a valóságban ezek voltak.

Természetesen itt mindjárt meg kell jegyeznünk, hogy ez mindenekelőtt későbbi történetírók bűne volt. Ez redukálta a közvéleményben ezt a rettentő forradalmat tisztára papi viszálykodássá, teológiai disputációkká olyan mélyértelmű kérdésekről, amilyen az úrvacsoraosztás módja, vagy a bűnbocsánat lehetősége a pápa által és más hasonlók. Maguk a kortársak lényegesen tisztábban láttak mint későbbi magyarázóik. Persze nem azért, mintha előttük a történelem titkát képező törvények nem lettek volna titkok, hanem sokkal inkább azért, mert a konfliktusok, amelyek a népek, főleg Németország kimagyarázkodását sürgették a pápai hatalommal, gazdasági háttérük bélyegét oly világosan magukon hordták és ez ennél fogva annyira szembeeszkő volt, hogy a kortársaknak már teljes vaksággal kellett volna megverve lenniök, hogy félreismerjék, hogy a reformációban főleg egy gazdasági harcról volt szó, a gazdaságilag kizsákmányoltak harcáról egy skrupulusok nélküli kizsákmányoló ellen. Róma és egy egyház volt ez a kizsákmányoló; a raffinement minden eszközével kizsákmányolt pedig az egész kereszténység, különösen pedig Németország. Ezt akkoriban nagyon jól és mindenütt megértették; hogy az erszényre ment a dolog, a papi javadalmakra. És bizony egy egész tengerre való professzortintára volt szükség, amelyet mind ki kellett írni, hogy ezen harcok valódi tartalmát elhomályosítsák és eltemessék ideológikus kompromisszumok szemetje alá, amely még ma is sokszorosan rajta nyugszik.

De habár a kortársak nagyon is tisztában voltak azzal, hogy Róma sokkal inkább zsebjüket vette célba, mintsem halhatatlan lelküket, és habár ezért Rómától való emancipációjuk, főleg zsebeik biztosításának célját követte, de azért, amint mondtuk, ők sem magyarázhatták meg maguknak az akkor végbemenő történeti jelenségek o k o z a t i összefüggését másként mint ideológikusan. És ebből az okból persze a pápaság elleni küzdelem, amennyiben tudatosan folytatták, szintén túlnyomóan ideológikus, vagyis az erkölcsi felháborodással operáltak az egyház organizmusában levő erkölcsi károk ellen. Egyedül ezekben látták az egyház romlásának okait és nem ismerték fel annak, amik voltak: annak a következményei, hogy az egyház a fejlődés következtében valódi tartalmától lassanként megfosztott. Nem ismerték fel továbbá azt sem, hogy a következmények csak akkor tűnhetnek el a világból, ha az egyház föladta önmagát.

Bár ma a küzdelemnek ebben a módjában egy teljesen elhibázott harci metódus nyilvánul meg előttünk és világosan felismerjük, hogy éppen ebben a hiányos belátásban rejlett gyakori hatástalansága még a legnehezebb lövegeknek is, melyeket a pápaság ellen zúdítottak, de e metódus mégis egy, éppen a mi céljainkra különösen fontos eredményre vezetett. Mivel az ideológia az, egy átalakulási processzusnál fölmerülő erkölcsi bajokat tekinti mindig a végső alapjukban egyesegyedül leküzdendő okoknak, ezért az erkölcs-történelemírás számára éppen ez irányban egy kimeríthetetlen és a múlt rekonstrukciója számára igazán páratlan anyagot szolgáltatott és óvott meg az elpusztulástól és elfeledéstől. Áll ez bizonyára, amint e könyv minden oldala bizonyítja, minden történeti jelenséggel és alakulattal szemben, de semmiféle alakulatra és egyetlen korszakra sem annyira, mint az erkölcsi állapotok tényleges mivoltára a római egyházon belül, mert itt barát és ellenség egyformán keményen rángatták ugyanazt a kötelet. A protestantizmus ezáltal vélt leghamarabb úrrá kerekedni Róma uralma fölött, számos becsületes katolikus viszont azt hitte, hogy nem kell más, csak megtisztítani a katolikus egyházat a beborító iszaptól, hogy azután ugyanolyan ragyogással lássák azt feltámadni régi egyeduralmában.

*

A szerzetesek és kolostorok voltak a római egyház főbástyái; ezzel az intézménnyel uralkodtak elsősorban a kereszténységen. Ha a „felvilágosodott” nézetekre hallgatunk, úgy a szerzetesek ezt az uralmat imádkozással és az evangéliumok másolgatásával szerezték meg. Nos, nincs valami butább dolog mint ez a szélteben elterjedt felvilágosodottság. Éppen a legellenté-

tesebb úton jutottak a barátok hatalmukhoz: a kolostorok voltak az első kulturhelyek és kultura terjesztők és hosszú ideig az egyedüliek is. A kolostorokban keletkezett először a professzionátus kézművesség; úgy, hogy csak néhány példát hozunk fel, a kolostorokban találhatók az első takácsok. A szerzetesek voltak továbbá az első sörfőzők is. Ugyancsak a kolostorok üzték első ízben racionális talajmegművelést. És mindezekre a dolgokra meg-
ranították a barátok a körülöttük lakókat. Megtanították őket gyapjút szőni, gyapjába öltözni, megtanították őket az előnyösebb talajmegművelésre, megsokszorozódott és főleg magasabb igényeket ébresztettek bennük az élet iránt. Természetesen nem volt az megmagyarázhatatlan véletlenség, hogy éppen a kolostorok voltak mind e fontos technikai haladásnak kiinduló pontjai. Ez egész egyszerűen annak az eredménye volt, hogy itt jutottak először ahhoz, ami minden technikai tökéletesedés természetes forrása a történelemben: a munka koncentrációjához. Mivel ezt itt először és egyúttal a legintenzívebben is üzték, ennél fogva a kolostorokban jutottak először az áru-
produkcióhoz is. A kolostorok lettek ennek következtében továbbá az első kereskedők és ők voltak évszázadokon át a leghatalmasabb és legfizetőképesebb kereskedők. A kolostoroknál mindent lehetett kapni és azonkívül mindig a legjobbat. „Kolostormunka” mindig magas minőségi fogalom volt. Ez természetesen megint nem annak a következménye volt, hogy itt „isten áldása különlegesen nyugodott a munkán”, hogy itt valami jámbor szándék mozgatta ide-oda a vetélőcskét, hanem ennek is egyszerű ökonomikus oka van: itt az ember nemcsak kapitalisztikus értéktöbblettermelés akarat nélküli eszköze volt; ez továbbá nagyrészt mindig eredménye a kommunisztikusan üzött munkának: összekapcsolja minden egyesnek a személyes részvételét a számára kitűzött feladattal és ezzel megnevesíti munkát és terméket. Ezen a gazdasági úton lettek a kolostorok egészen maguktól az élet első és legfontosabb középpontjai. Ők építették továbbá, önfentartási érdeküknek megfelelően, az első utakat; ők irtották ki először a vadont és fogták művelés alá, mocsarokat szárítottak ki és töltéseket emeltek; a kolostorok erős falai voltak az első szilárd bástyák, amelyek mögé a környékbeliek menekülhettek és vagyonukat elrejtették, ha zsákmányoló kedvű ellenség tört az országra. A kolostorok és templomok nem csak éppen isteni várai voltak, hanem az első és legmegbízhatóbb erődök is földi ellenség ellen. Ilyen tényezők nem kevésbé erősítették tanításaikat. Nem kell elfeledni azt sem, hogy még a leg-harcosabb szerzetesek is csaknem mindig mint jóbarátok jöttek az országba, akik a középkorban mindenütt a haladást és a dolgoknak a fejlődésében megalapozott történeti logikáját képviselték.

A boszorkányok
Hans Baldung Grien fametszete

VII. melléklet.

Percy grófné arcképe

Anton van Dycktól

Ami a barátok és kolostorok szerepéről technikai és gazdasági területen áll, ugyanaz áll a szellemi területen is. Ugyancsak a kolostorok voltak a középkori tudomány egyetlen helyei. Itt laktak az első orvosok, akiktől sokkal jobb szereket lehetett kapni ember és állat betegsége ellent mint a javasasszonyoktól. A kolostorokban tanultak olvasni, írni és számolni, egyedül itt ápolták és képezték tovább szisztematikusan az írást. Igen, sőt a kolostorokban jutottak el legkorábban a nő emancipációjához, évszázadokkal korábban, mintsem ilyesvalamiről a vagyonos polgárságnál szólhatunk; mert itt régen emancipálták a nőt, mielőtt egyáltalán polgárság lett volna. Tessék itt csak a számos tudós és irogató apátnőre gondolni és hogy csak egyet nevezzünk néven, a vállalkozó szellemű Roswithára, a gandersheimi apácára. Természetesen ehhez is csak abból az egyetlen okból jutottak el, mert itt álltak elő először az ilyen fejlődési eredményekhez szükséges gazdasági föltételek. Ugyanezen ok alapján fejlődtek ki szintén a kolostorokban először minden kultúra csúcspontjai is: a különböző művészetek. Végtelenül sokáig a kolostorok voltak a művészet legfőbb mentsvárai, és az ő szolgálatukban teremtdött nemcsak a legtöbb, hanem a legnagyobb és leghatalmasabb alkotás is, amit csak a középkori szellem a művészet terén létre hozott.

Ha ezeket a különféle faktorokat összeszámoljuk, összegükben megkapjuk azt, ami a valóságban a szerzetesek és kolostorok uralmát megalapozta és sok évszázadon keresztül biztosította. Ez volt az és nem az imádkozás és zsoldáréneklés.

2. A cölibátus, kolostori bűnök.

A gazdasági alapjára kell visszavezetni a cölibátus intézményét is, a szerzetesi életnek ezt a legfontosabb alapzatát, ha ezt a jelenséget lényegében, tehát történeti föltételezettségében és így végső konzekvenciájában helyesen akarjuk értelmezni. Az a megítélés és analízis, amelyet az ideológikus „fölvilágosodottság”-erről az intézményről ad, nem kevésbé hamis és fonák mint az, amivel a szerzetesek és kolostorok uralmát magyarázza az emberek fölött. A fölvilágosodottság irodalma megelégszik azzal, hogy ebben egyszerűen az emberi szellemnek egy „eltévelyedését” látja. Az bizonyára elvitathatatlan,

hogy egy történeti tömegjelenségnek ez a magyarázata a lehető legegyszerűbb. De az „ostobaság” és „eltévelyedés” ez esetben örvendetes módon inkább a történetírónál forog fenn mint a tömegnél.

A barátok és apácák cölibátusa mi sem kevésbé mint az emberi szellemnek egy eltévelyedése, hanem „sokkal inkább bizonyos adott társadalmi viszonyok szükségszerű következménye”. A kolostorlakók házasságtalansága nem azt bizonyítja, „hogy a kolostoralapítók idióták voltak, hanem hogy az ökonomikus viszonyok bizonyos körülmények között erősebbek lehetnek mint a természet törvényei”. Melyek voltak ezek a kényszerítő ökonomikus viszonyok? A feleletet erre megkapjuk, ha visszamegyünk a kolostorok eredetére. Bizonyára különböző gyökereik és kiindulási pontjuk volt, de a legerősebb mégis az, hogy a legeslegtöbb kolostor eredetileg nem volt más mint szegény emberek egyesülései, akik összetársultak, hogy így egyesülten könnyebben vergődhessenek keresztül az életen, mint ahogy az egyenként lehetséges volt számukra. Ez az ókori házközösség volt kibővített alapon. Ugyanebből az okból is tengette exisztenciáját a legtöbb kolostor kézimunkával és az akkori idők legjelentősebb kolostoralapítói — Antonius, Basilius, nursiai Benedikt stb. — követelték is ezt a tagoktól. Mint gazdasági organizációk — és ezek voltak elsősorban — nem voltak tehát mások mint kísérletek, „koruk szociális kérdését egy korlátozott kör számára a részes felek saját ereje által megoldani”. Hogy ezek a merőben gazdasági organizációk vallási köpenyegben léptek föl, annak oka a korban rejtett és abban, hogy az őskereszténység az antikkkal való ellentéte által a kommunizmuson épült fel. És ha ennek megvalósítása az akkori társadalmi viszonyokon hajótörést szenvedett is, de ezek mégis létrehoztak „mindig új proletárokat és ezzel mindig újra a kommunisztikus berendezések szükségességét is”. És éppen ilyenek voltak a kolostoralapítások. Az organizációknak ez a fajtája természetesen tulajdonközösséget tételezett föl úgy a termelési, mint a fogyasztási eszközökre nézve; mert a közös háztartás mindig ellenmondásban áll az egyéni magántulajdonnal, különösen a termelési eszközökre vonatkozólag. Ahol bármiféle formában megkísértik ezt fentartani, ott az illető organizáció rövid időn belül kénytelenül széttöbbszörlik, ezt bizonyítja az összes kommunisztikus alapítások története. Mivel azonban a közös háztartás, a közös termelés a szociális szükségből adódott, amely erősen nehezedett mindenkire és amely elől akartak menekülni mindenekelőtt, ennél fogva ez látszott a fontosabbnak is, olyannak, amelynek minden erővel való fenntartására kellett törekedni. Tehát ennek az érdeknek a többi mind alárendelte magát és így természetesen a tulajdoni fogalmak is; lemondtak a magántulajdonról és

kommunistikusan éltek. Ugyanezen törvénynek kellett uralnia a nemi vonatkozások szabályozását is. Itt is a háztartási közösség veszélytelen fennállásának érdeke kellett hogy döntsön. Most már azonban a kolostorok olyan időben keletkeztek, amikor a tulajdonjog és az öröklési jog már teljesen ki volt fejlődve. Következik ebből, hogy az egyéni házasság megtartása vagy bevezetése a kolostorokban a fennálláshoz szükséges kommunizmussal nem lett volna összeegyeztethető, mert a vér kötelékei mégis mindig erősebbek, mint a mesterséges konstrukciók és a kolostorok végre is csak ilyenek voltak. Ha tehát ki akarták kerülni ezeket a veszélyeket és a dolog természete szerint erre is irányult minden, akkor a kolostorok számára egyáltalán nem maradt más hátra, mint lemondani a házasságról. Barátnak és apácának nem volt szabad más családot ismernie a házközösségen kívül.

Egyedül ezen az úton, bizonyos gazdasági viszonyok között kényszerítő gazdasági szükségszerűségből, és nem az emberi szellem idiótaszerű eltévelyedéséből születve, keletkezett a cölibátus, a házasság szerzetesi megtagadása. Hozzá kell még fűzni, hogy ennek a kényszerült házasságtalanságnak eredetileg abszolút semmi köze sem volt a szüzességhez, vagyis ez abszolút nem volt egyjelentőségű a nemi élvezetről való általános lemondással. Csak a nemi élvezet szokásos társadalmi formája, a házasságbeli, kellett hogy önfentartási érdekből megkorrigáltassék. Ennélfogva az első szerzetesek ezrei hódoltak nyíltan és háborítatlanul nemi szükségleteik természetes kielégítésének. De hogy ezzel összefogóztatva egyszersmind a szüzesség követelése is kifejlődött, és hogy ez a követelés egyidejűleg oly terjedelmesen propagáltatott, annak persze ismét megvoltak a maga ökonomiai gyökerei, és pedig szintén a kor szociális szomorúságában, amely az embereket állandóan az aszkézis legszigorúbb formájához vezette.

Ha csak ezen az úton magyarázható meg a szerzetesség tulajdonképeni alapja — és hasonló módon az egész egyházi hierarchia minden hatalma és minden befolyás, — úgy ezzel egyúttal az is meg van okadatolva, miért és a fejlődés mely fokánál kellett ennek az institúciónak átcsapnia az ellenkezőbe, miért kellett fejlődési faktorból akadályozó elemmé lennie. Sőt végül a legborzalmasabb és legbűzösebb kelevényekkel teli testté, amely évszázadokon keresztül velőig megmérgezték kigőzölgésével az egész kereszténységet.

Mivel ugyanis az életnek ez a kommunisztikus organizációs formája valóban jelentékeny gazdasági előnyöket nyújtott az egyéni háztartással és egyéni üzemmel szemben, ennélfogva idővel feltétlenül túl kellett nőnie eredeti célján. Az ökonomikus fölény azon idők többi gazdasági üzeme fölött előbbutóbb minden kolostort hatalomhoz és gazdagsághoz juttatott. „Hatalom és

gazdagság azonban mások munkája fölötti rendelkezést jelentenek. A barátok és apácák megszűntek a saját munkájukra utalva lenni, bekövetkezett számukra az a lehetőség, hogy a mások munkájából éljenek, és ők persze éltek is ezzel a lehetőséggel. Termelőközösségekből a kolostorok kizsákmányoló közösségekké lettek."

Ezzel azonban bekövetkeztek azok a következmények is, amelyekre mindig sor kerül a történelemben az ilyen átalakulásoknál. Először többnyire előnyösek ezek a következmények. A kézimunkától való emancipáció létrehozta a tudománnyal és a művészettel való foglalkozást, és ily módon a kolostorok a középkorban a szellemi kultúra legfontosabb kiinduló pontjai. De mennél inkább egyedüli életforrássá lesz a munkanélküli jövedelmen nyugvó gazdagságképzés, annál nagyobb terjedelemben fejlődtek ki nagyon sok helyütt a munkától való megszabadulás többi következményei is, és ezek az élvezés kevésbé nemes formái: az érzéki jólélés, restség, evés, ivás s bujaság.

Ezzel a fejlődéssel kézenfogva és épp oly logikusan vetkezték le a kolostorok a többi korábbi, a társadalomra oly fontos szociális erényeiket is. A természeti gazdálkodás korszakában a kolostorok jövedelmeik fölöslegét elajándékozták a szegényeknek, a zarándokoknak és ami egyéb szegény és segítségre szoruló népség még az országúton találkozott. Ezen jótékonyáguk által a kolostorok a középkorban legnagyobb szociális jelentőségű segítőtársi közösségekké lettek. Mitsem változtat ezen, hogy ennek a jótékonyásnak gazdaságilag csak az volt az oka, hogy a kolostorok fölöslegüket egyszerűen nem is tudták másként felhasználni. De éppen ezért is változott meg azonnal a kolostorok lakóinak „jámbor lelkülete”, mihelyst a pénzgazdaság újból belépett a történelembe és a kereskedelem kifejlődött. Most a fölösleget el lehetett adni és pénzre átváltoztatni. A pénzt fel lehetett halmozni, amit a fölösleges mezei termékekkel, hússal és halakkal nem lehetett megtenni. Így lett a jótékonyból lépésenként fösvény.

Minél világosabban nyilvánult meg a hatalom, amelyre az ember rendelkezésre álló gazdagságok, pénz és kincsek birtoklása által jutott, annál jobban növekedett természetesen a birvágy. És ezzel épp oly mértékben a kolostorok exkluzivitása. Ezek, amelyek azelőtt többnyire proletár szövetkezetek voltak, most lehetőleg távol tartották maguktól a szegény ördögöket, akik felvételle jelentkeztek. Ellenben annál jobban törekedtek arra, hogy olyan embereket szerezzenek a rend tagjaiul, akik vagyont hoztak magukkal, vagy egyéb a rendre nézve értékes anyagi előnyöket nyújtottak. Továbbá annál inkább buzgólkodtak adományozásokért, alapítványokért és jogátruházásokért, ámbár ezek a legeslegtöbb esetben a legkevésbé sem adattak tiszta jámborságból,

hanem az adományozó nemesség legönzőbb érdekeivel voltak összekapcsolva. A nemesség a legszegényebbeknek ezekben a korábbi menedékhelyeiben most a legalkalmasabb ellátási helyet találta meg hopponmaradt leányai és másodszülött fiai számára. Az utószülöttekről való illetén gondoskodás mellett a földbirtokot nem kellett szétosztani.

Az egyház csinálta természetesen ennek dacára ennél az üzletnél a nagyobb nyereséget.

Ily módon a kolostorok és velük az egész egyház lépésről-lépésre elvesztették összes szociális tartalmukat: azt, amin történeti létjogosultságuk egykor felépült és ami befolyásukat végtelenül mélyebbre horgonyozta le, mint minden litániák és lelki misék. Az egyház egy közhasznú segítő közösségből egy egyedülálló a világot átszövő kizsákmányoló intézménnyé lett. A legborzasztóbbá, amit a világ addig létrehozott. És mivel vallásos köpönyegben lépett fel, a vallás végül már csak a legeredményesebb kizsákmányolás szolgálatába állított eszköz volt, azért lett egyszersmind a legszörnyűségesebb kizsákmányoló intézmény is, amelyet a világ eddigelé látott. Ezt semmi sem egyenlítette ki, mert ezzel a deficittel szemben az egyház egyetlen egy olyan nagyságú ellenértéket sem nyújtott, amire az európai emberiség új korszakának, amely megkezdődött, élettartalma előmozdítására szüksége volt.

*

Ha valami intézmény történetileg már túl van haladva, ennek dacára is, különböző körülmények erejénél fogva tovább exisztálhat, nem ritkán még évszázadokon keresztül is, addig nevezetesen, míg a társadalom továbbélését tényleg kérdésessé nem teszi, de a fejlődésnek emeltyűjéből akadállyá változik, táplálóból undorító élősdivé. Ugyanabban a tempóban, ahogy az illető intézmény élősdivé lesz a társadalom testén, kifejlődnek nála mindazok a tulajdonságok is, amelyek az élősdiek sajátjai. És pedig annál fokozottabb mértékben történik ez, minél nagyobb lett végül az ellenmondás a valóság és az eredeti cél között. Nos, nagyobb már nem lehetett ez az ellenmondás, mint az egyháznál volt végül az eset, a 14., 15. és 16. században. És ezért is halmozódtak fel ezen intézményen belül a bomlási jelek olyan mértékben, mint soha másodszor a modern európai kulturtörténelemben.

Ezeket az állapotokat, amelyek a renaissance nyilvános és privát erkölcei egész jellegének egyik fontos főrésztét szolgáltatták, egykorú dokumentumokkal és jellemző ténybeli anyaggal illusztrálni, a bekezdéskor felhozott okból igazán nem nehéz. Itt csak a korlátozás nehéz, nehezebb talán mint minden más területen.

Nincs semmiféle bizonyítóbb erejű tény arra a körülményre, hogy egy bizonyos jelenség általános állapotá fejlődött, mint hogyha „közmondásszerűvé” lesz — jól megalapozott népelőítéletté —, mert csak tömegjelenségek lesznek „közmondásszerűek”. A közmondás a pénzérték, amelyben a nép legbensőbb érzését, a dolgokról való felfogását, tapasztalatait a legmarkánsabban kifejezi. A közmondás mindig a vádló népnek nyilvános vádja, vagy a bíró népnek nyilvánosan hozott ítélete, és vád épp úgy, mint ítélet mindig igazságos. A közmondások száma tehát, amelyben egy dolog, egy intézmény vagy egy történeti jelenség visszatükröződik, már önmagában véve is fontos mértéke annak a jelentőségnek, amellyel az illető jelenség vagy intézmény a népek általános létérdekeire vonatkozólag bír. Nos, a renaissance egyházában uralkodó erkölcsi állapotokra vonatkozólag el lehet mondani, hogy a népek erkölcstörténetében sohasem volt olyan történeti állapot, amely a teremtő népszellemet ennyire inspirálta volna, mert az ilyen közmondások száma légió. Sokszor még egyes visszaélésekkel szemben is sok százra rúg az arra vonatkozók száma. Valósággal az egyház mint szociális organizáció bomlásának egész történetét meg lehetne írni közmondásokban. Ezért ebben a fejezetben még jobban fel fogjuk hozni, mint más részeknél a népfilozófiának ezeket a váltópénzeit a tényleges állapotok jellemzésére.

Hogy az, amit főntebb mint a végbement átalakulás lényegét jeleztük, az egyház átalakulása kizárólagos pénzüzletté, kizárólag kizsákmányoló organizációvá a maga különböző megjelenési formáiban, — hogy ez egész markánsan kifejeződik a közmondásban, az kézenfekvő: „Rómában minden eladó, boves et oves” (vagyis magas és alacsony); „Rómában semmi se bűn, kivéve: ha nincs pénzed”; „Rómában azt tehetsz, amit akarsz, csak jámbornak lenni nem segít itt sokat”. És mindennek a konzekvenciája: „Három dolgot hoz magával az ember rendszerint Rómából: rossz lelkismeretet, rossz gyomrot, üres erszényt”.

De hát ez volt valóban az egyház? Nos, ellenőrzésül és bizonyítéku, hogy a közmondásba foglalt népitélet valóban igaz, elegendő egyetlen egy dokumentum: a búcsú. Ezt ismét mi sem karakterizálja jellemzőbben, mint azok a famózus bűnbocsánatárjegyzékek, amelyeket a pápaság a 13. századtól kezdve kibocsátott, és amelyekben pontos specifikációval felsorolva megtalálható, hogy mennyi forintért, folyó értékben, vásárolhatja szabaddá magát az ember elkövetett gazságaitól vagy vásárolhatja meg a jogot tervezett gonosz-
tettekre, hogy egyaránt bántalmazatlan maradjon úgy az égi, mint a földi igazságszolgáltatás előtt; kizárólag az utóbbi volt természetesen fontos a nagy gazfickóknak. Ime csak néhány szám ezekből az árjegyzékekből, amelyek a

gazdagok számára oly segítően egyengették a mennybe vezető göröngyös utat. A hamis eskü alóli abszolúció 6 grossit kóstált, — ez körülbelül 90 márkai mai pénzben, — abszolúció okmányhamisítás alól 7 grossi, hivatal eladás 8 grossi, lopást és rablást a zsákmány nagysága szerint számították — itt mindenekelőtt le kellett mondani egy bizonyos részről az egyház számára, ha valaki jogot akart szerezni arra, hogy a többi megtarthassa magának, — a gyilkosságot szintén különbözön taksálták. Aki atyját, anyját, fivérét, nővérét, feleségét, vagy vérrokonát öli meg, fizet, ha a meggyilkolt nem egyházi ember 5 grossit, ha azonban egyházi, akkor már 7 grossiba kerül, azonfelül ez esetben a tettesnek jelentkeznie kellett Rómában; abszolúció az anyával, nővérrel vagy fiúval való fajtalan érintkezés alól 5 grossiba került, gyermekelhajtás ugyanennyit kóstált, defloráció ellenben 6 grossiba került, mert ennél a tettesnek mégis nagyobb élvezetben volt része. Mivel az egyház az egész világtól pénzt szedett, ahol csak volt mit elvenni, vett tehát természetesen saját szolgáitól is, ahol és amennyit csak tudott; eltekintve attól, hogy ezeknek a nép zsebéből való minden rablást meg kellett osztaniok feljebbvalóikkal. Legfelül állott a „tejtized”, ahogyan különböző más elnevezések mellett szellemesen hívták az egyház által egy konkubinával való érintkezésre kiszabott adót. Konkubina tartásáért egyházi férfiúnak 7 grossit kellett fizetnie; ezen összegnek évi befizetésével megszerezte magának az illető a jogot, hogy állandóan gyönyörködhessék egy ágytársnőben. Az egyházi férfiú, aki a gyónási titoktartást megszegte, 7 grossit fizetett, aki titokban uzsoráskodott, ugyanennyit, aki egy uzsorás holttestét egyházi temetésben részesítette, az meg éppen 8 grossit, aki egy asszonnyal a templomban maga elhálást gyakorolt, az ellenben csak 6 grossit; itt a tömeg volt az ok, mert ez gyakrabban előfordult, tehát itt nem szabadott nagyon elijeszteni. Minden tételét felsorolni ennek a legérdekesebb árjegyzéknek, amelyet valaha csak kereskedőcég kiadott, megtöltene egy egész ívet, mert az egyház mitsem feledett ki, és igazságosságból specializált és nuanceokat alkotott, miközben a legfinomabb megkülönböztetéseket cselekedte. Például drágább volt egy asszonyon vagy egy lányon a templomtól jövetelkor, mint a templomhoz menetelekor erőszakot elkövetni. Mert visszatérőben az illető már tiszta volt a bűntől, tehát nem volt többé megbélyegzett ördögfalat.

Ilyen állapotokkal szemben természetesen nem csoda, ha a nép általános véleményét Rómáról ezekbe a szavakba foglalta össze: „A szentléleknek Rómában le vannak vágva a szárnyai”; „Ha van pokol, akkor Róma azon áll”, vagy hasonlóan: „Ha pápát választanak, olyankor az ördögök soha sincsenek otthon”.

Ez az általános ítélet természetesen nemcsak erre az egy pontra: az egyház csillapíthatatlan pánzvágására támaszkodott, hanem magától értetődően a többi ebből eredő bűnre is, amelyek számára a gazdagság egyengette az utat az egyház szolgálínál és nyújtott módot azok elérésére. Ezek a végül általánosan elterjedt bűnök: lomhaság, ostobaság, durvaság, ravaszság, élvhajászat, kicsapongás.

A barátok lustaságát ilyenféle szavakkal jellemezte a népélc:

„A barát kerüli a munkát, mint az ördög a keresztet”; „Ásni nem tudok, dolgozni nem akarok, koldulnom kell, mondja a barát”; „Az embernek gondoznia kell magát az életben! — mondá a barát, mikor reggelihez kellett csengetnie”; „A püspökböt serege, a lustaság eleme”; „Munkakerülés minden kolostor kezdete”.

Az ostobaságot, durvaságot és ravaszságot bélyegzik meg a következő szavak:

„A Henrik nem lát jól, nem hall jól és nem tud jól beszélni, papnak kell hát adni”; „Glim, glam, gloriam — a számaron csuha van”, így Luther; „Barát és ördög nem távoznak büdösség nélkül”; „Kerít, mint egy karmelita, zabál mint egy bernhardinus, iszik mint egy franciskánus, bűzlik, mint egy kapucinus, furfangos, mint egy jezsuita”; „Ha egy gonosz csont kolostorba megy, mint gazfickó jön ki onnét”; „Barátkámzsa — gazfickófedő”; „A kutya ugat, a farkas vonít és a barát hazudozik”; „Őrizkedjél a síró barátoktól”.

Az egyház szolgálínak élvezetes életéről és dőzsöléséről azt mondta a nép:

„Bibit papaliter” („Iszik, mint a pápa”); „Gyóntatópap — nyomtatópap”; „Most jöhetnek a böjtök, a hordók mind tele vannak! — mondta a murbachi apát”; „Az apácák úgy böjtölnek, hogy a hasuk duzzad tőle”; „Keresztrefeszítem a húsomat — mondá a barát, miközben sonkát és vadhúst rakott keresztbe a vajaskenyéren”; a jóízű falat neve „Püspökfalat” és így tovább.

Ezen erények és jelszavak mindegyikét épp oly karakterisztikusan lehetne bizonyítani, mint az egyház kizsákmányoló jellegét. Tányállások hegyei által, megdönthetetlen számokkal és adatokkal. De mulatságosabb és szórakoztatóbb módon is; hiszen a klasszikus világirodalom leghíresebb műveinek egy

nagy része és a karrikaturái is ezen tárgyaknak van szentelve. Természetesen még nagyobb mérvben áll ez arról a tulajdonságról, amely a mi munkánk különös tárgya.

Minde mostanáig citált és jellemzett erények eltűnnek még összességükben is ezzel az egyetlen fejezettel, az érzéki kicsapongásról szólóval szemben. Áll ez mindenekelőtt a renaissancera vonatkozólag. A kor erotikus expanziója a történeti föltételekben, amelyekre a kolostorokban akadt, megtalálta a talajt, amely egyenesen az érzéki kicsapongások legfokozottabb formáihoz kellett hogy vezessen. Ha tehát ezt a fejezetet fel akarjuk gombolyítani, akkor lépten-nyomon jelentkezik az, amit már föntebb említettünk: hogy tényleg nincs valami nehezebb feladat, mint itt kezdetet és véget találni. Mindamellett itt mégsem elégedhetünk meg a summáris konstatacióval.

A barátok és papok érzéki kicsapongásának első kiinduló pontja az önmagában véve egészséges protestálás a cölibátus ellen, hogy mi a cölibátus, miként volt történetileg föltételezve, azt már analizáltuk. Másodsorban fontos itt, hogy mivé lett. Ez pedig régen és általában ismeretes: a cölibátus idővel nem kevesebb lett mint az egyház egyik legfontosabb hatalmi eszköze. Ezzé természetesen ismét csak gazdasági jelentőségénél fogva emelkedett. A vagyonok, amelyeket a kolostorok felhalmoztak, ezáltal koncentráálódtak, örökségi osztály útján sohasem kisebbedhettek, annál kevésbé szűnhettek meg egészen s szóródhattak szét a szélrózsa minden irányában. És mivel egy vallásos szervezetről volt szó, egy közös és rendelkező fejjel, ezért a kolostori vagyon minden növekedése természetesen az egyház egész hatalmi körének növekedését is jelentette. Később kiviláglott az is, hogy a papok nőtlensége az egyetlen eszköz, őket a lokális és személyi érdekektől elválasztani és a pápák engedelmes hierarchikus eszközeivé tenni. A cölibátus megszűntetése ezért az egyházra nézve egyjelentőségű lett volna a maga uralmi lehetőségeiről való lemondással. Ezért ami először szabad, önként választott elhatározás volt, az illető szervezet érdekében, abból, mikor a kolostorok az egyháznak mind fontosabb uralmi eszközévé fejlődtek és főleg mikor a cölibátus anyagi előnyei mind hatalmasabb kincsfelhalmozódásban nyilvánultak meg, kategórikus törvény lett, amelynek minden rend alá volt vetve. A tizenegyedik században megjelentek VII. Gergely házassági törvényei, amelyek a lelkészházasságot is eltiltották. Az ismeretes ideológikus feldicsőülésben lassanként a korábban szintén önkéntes aszkézisből is kényszerítő törvény lett és a szüzesség fogadalma az erények legfelsőbbikévé emeltetett.

De a vér erősebb, mint az önkényes konstrukció, mindig csak egy részen engedte lekötönni és megszilárdítani magát; a legszigorúbb rendeletek és bünte-

tések eredménytelenek maradtak ennél fogva. Az egynemű és természetellenes szerelmek undorító bűnei ennél fogva mindenütt egész félelmesen elterjedtek. Végül már oly nyíltan üzték ezeket a bűnöket, hogy a tilalmak épp oly nyíltan szólottak róluk. Egy párisi konziliumon megparancsolták, „hogy barátoknak és kanonikusoknak nem szabad együtt feküdni az ágyban és szodomitaiságot űzni”, „hogy a hálótermekhez és egyéb veszélyes tartózkodási helyekhez vezető gyanús ajtókat a püspökök zárják el...”, „hogy az apácáknak nem szabad egy ágyban feküdniök...” És így tovább. De segíteni mindez csak az egyes esetben tudott, mivel az okok megmaradtak. És ezért is csináltak mindig több koncessziót; ezeket annál könnyebben meg lehetett találni, mert hiszen a cölibátus céljában nem a szüziesség gyakorlásáról mint élvéről volt szó, hanem amint mondtuk, kizárólag a nemi ösztön azon szabályozásának kikapcsolásáról, amely a pápaság jövedelmi forrását bedugta és hatalmi körét redukálta. A házasságot nem engedték tehát meg, hanem megengedték helyette a konkubinátust. És ebben a tekintetben annál megértőbbek voltak, mert az egyház kizsákmányolási stratégiája, amint már tudjuk, itt új rendkívüli eredményeket ért; egy új gazdagon és állandóan folyó jövedelemforrás nyílt meg ezzel az egyházi fő számára, amennyiben mindenekelőtt a papoknak szabadságokat adtak el erre a pontra vonatkozólag. Az egyház nagy karnistái természetesen azonnal megtalálták az alkalmas, az ellentmondást leverő formulát. Midőn a 14. században újból tombolt e harc a lelkészházasságért és ezt sok lelkész energikusan követelte is, a híres és befolyásos francia egyházatya, Gerson, következő igazolását adta a barátok nem szüzi életének:

„Megsérti a pap a szüziesség fogadalmát, ha egy erkölcstelen cselekedetet visz véghez? — Nem! A szüziességi fogadalom csak a meg nem házasodásra vonatkozik. Egy pap, aki tehát a legerősebb fajtalansági deliktumokat követi el, ha mint nőtlen ember teszi ezt, nem szegi meg szüziességi fogadalmát.”

Csak ezt a megszorítást szabja Gerson a papoknak:

„A fajtalanság műveit csak titokban űzzék, ne vasárnap és ne szent helyeken, és csak nem férjes nőkkel. *Notate quod sit in secreto, et extra festa et loca sancta, cum personis sine vinculo.*”

Szűzhússal elégedjenek meg a buja papok! Nos, az egyház bizony mindig szerény igényű volt. Gerson indokolásai úgyszólván dogmatikus felfogássá let-

tek. Mit akar még többet az ember? De persze, a komolyan veszélyeztetett pénzeszsák megmentéséről volt szó, itt bizony egy nagy tétet kellett merni. Sőt végül még egy látszólagos okot is találtak, amely a konkubinára való jog megadását a hívők saját érdekében igazolta. Ugyanaz a Gerson jelenti ki más helyütt:

„Nagy bosszúság ugyan a plébániahívek számára, ha a papjuk egy konkubinával együtt szokott aludni; de még sokkal nagyobb az, ha a pap a plébániahívek lányainak szüzességét sérti meg.”

Mindenesetre megtalálták ezzel az utat, amely az összes feleket kielégítette, vagyis a cölibátus kérdését az egyház szellemében és ami a legfontosabb, az egyház érdekében megoldotta. A pap ágytársnőhöz jutott, a püspöki, valamint a pápai pénztár egy rendszeres pénzbevételhez és a veszély, amelyet a papi házasság a pápaság fennállására nézve magában rejtett, ki volt közösítve. Most sokkal inkább azok a papok lettek büntetendők, akik oly szemtelenek voltak, hogy szüzi életmódjukkal püspököket úgyszólván elütötték a reménylett „szajhabértől”. De IV. Sixtus (1471—1484) tudott segíteni magán, ő egyszerűsítette kincstári hivatalának a számításait azon a nagyon egyszerű módon, hogy rövid úton kivétel nélkül minden paptól beszédette az évi „szajhabért”, még ha nem is volt valamelyiknek konkubinája. Ennek a jól jövedelmező módszernek föltétlenül meg volt az az előnye, hogy egyetlen bűnös sem csúszott keresztül a hurkon.

A fanatikusok többnyire megelégedtek annak a követelésével: „si non caste, tamen caute!” — ha már nem is szenten, de legalább csendben. Persze ez már régi követelés volt és az először emelt szemrehányás is. VIII. Benediktus a páviai szinóduson 1020 körül mindenekelőtt azzal vádolta a papokat, hogy nem caute, hanem „publice et compatice” — nyilvánosan és feltűnést keltve — vétkeztek. Damiani püspök azt írja szintén a 11. században: „Ha a papok titokban üzték fajtalanságaikat, akkor még csak el lehetne viselni azt, de a nyilvános konkubinák, viselős testeik, a kiabáló gyermekek, ezek az egyház bosszúságai”. Egyszer-másszor persze megmozdult a pápákban a lelkiismeret elnézésük miatt és ilyenkor szent haragjukban ismét tetemesen föl-emelték a birságot, amelyet a konkubinátusban élő papoknak fizetniök kellett. Az ilyen szentekhez illő haragnak így aztán két jó oldala is volt, — mindig ugyanazok a jó oldalak ezek — erősebben büntette a vétkezőket és mindig több pénzt folytatott az egyház kasszájába.

A terjedelem, amelyet a papi konkubinátus felvett és állandóan meg is

tartott, egészen rendkívüli, de ez a tény annyira ismeretes az egész világ előtt, hogy bizonyítására e helyütt két citátum teljesen elegendő. Theiner írja:

„Az öt alsóuasztiai örökös tartomány kolostorainak az 1563. évben megtartott vizitációja alkalmával csaknem általánosságban konkubinákat, feleségeket és gyerekeket találtak ezekben. Így a schotteni bencéskolostor 9 szerzetesnél 7 konkubina, 2 feleség és 8 nemzett gyermek volt, a garsteni 18 bencésnél 12 konkubina, 12 feleség (tehát 18 férfira 24 alvótársnő jutott; egy kissé komplikált osztás) és 19 gyermek, a klosterneuburgi 7 szabályozott kanonikusnál 7 konkubina, 3 feleség (épp oly komplikált!) és 14 gyermek, az aglari 40 apácának 19 gyermeke volt stb.”

Bajorországról jelentik ugyanebből az időből: „Az utolsó vizitációnál Bajorországban azonban a konkubinátust oly gyakorinak találták, hogy a papok között nem találtak három vagy négy sem, akik vagy konkubinákat ne tartottak, vagy titkos házasságban ne éltek volna.”

Mivel az egyház jövedelemforrása első sorban egy harmadik valaki munkájának kizsákmányolása volt, ennél fogva persze a konkubinátusnál sohasem volt szó csak az érzéki szükségletek egy természetes kielégítéséről, amely a nemek egymáshoz való vonatkozásának lehetőleg még tisztább formáját ábrázolta volna, mint ahogy az a megegyezés által elhatárolt házasságok nagy többségénél feltalálható. Hanem a papok konkubinátusi viszonyainak mindenütt szisztematikus kicsapongásokban kellett elfajulni. És pedig már nagyon korán, mert éppen ez volt a természetes logika. Már a 12. század kezdetén jelenti Rupert apát a Köln melletti Dentz-ből:

„Azok a papok, akik a házasságtól tartózkodnak, mert az egyháztörvényekkel ellenkezik, legkevésbé sem élnek önmegtartóztatóan, hanem csak még gonoszabban üzik dolgaikat, mert semmiféle házassági kötelék nem fékezi kicsapongásaikat, és ők csak annál szabadabban kóborolhatnak a kép egyik alkalmatosságától a másikhoz.”

A kicsapongás tehát a történeti helyzetben megalapozott szabály volt. A kicsapongásban azonban nincs határ és nincs megállás. Eleme a változatosság. Így aztán mindig önmagától csakhamar orgiákra kerül a sor. A kolostorok ezrei lesznek tehát állandó „gyűjtőhelyei a fajtalanságnak és mindenféle bűnnek”. Scholsem hódoltak Priapusznak és Vénusznak ily kicsapongóan. Apáca és szajha egymást többszörösen fedő fogalmak voltak. A közmondás azt

mondja: „Apáca ez, vagy szajha”, egy másik: „Alul szajha, felül szent”, egy harmadik még világosabb: „Ha a páter vihog, akkor a zárdahölgy félreteszi a reteszt”. A néplélek groteszk logikája szerint egyáltalán nincs egyetlen egy szűz apáca sem a világon. „Három szűz apáca volt csak: az első kiszaladt a világból, a másik fürdőbe fulladt, a harmadikat még keresik”. A barátok az általános vélemény szerint semmi mást nem cselekesznek, csak fajtalanságot és minden alkalommal fajtalankodnak. Ezért mondta a népszáj: „Ennek megvan a maga jelentősége! — mint barát kezének a priornő asztala alatt”. Hogy mit értettek ezalatt, megmagyarázza a következő: „A barátnak két kézzel kell tartania a poharat, hogy az asztal alatt ne nyulkálhasson a kötények felé.”

Számtalan kolostor a legtevékenyebb bordélyház volt. Erre vonatkozólag így szólt a közmondás: „Az augusztina (apáca) éjjelre mindig két fejet akar egy vánkosra”, „Némely kolostorban kétféle papucs található az ágy alatt”. „Dudva mindenki kertjében terem!” — mondá a prior, mikor a fráter reggel női cipellőcskét látott az ágya alatt. A titkosírnok Burckhardt jelenti Rómáról: „*quanwis monasteria urbis quasi omnia jam facta sint Lupanaria*” — a városnak csaknem valamennyi kolostora tényleg örömtanya. Ami áll Rómára, érvényes az egész kereszténységre. Tényleg akkoriban országról-országra, — Németországban, Spanyolországban, Franciaországban és természetesen Itáliában is — számos kolostor volt, amelyekben, groteszkül szólva, egyetlen éjjel sem volt csak egyetlen cella is férfi vagy női vendég nélkül. Némely vidékeken az apácazárdák a legkedveltebb megszálló helyei voltak a nemességnek és a kéjvágó junkernek. Scholsem fogadtak egy daliás lovagot oly szeretetteljesen és seholsem árasztotta el Vénusz asszony oly sok szórakozással. Itt tényleg gyakran több kedv és öröm és ugyanoly sok korlátlan féktelenség uralkodott, mint a bordélyházban és azonfelül ez semmibe sem került a betérő vendégnek, csak potenciájával kellett fizetnie. Persze ebből aztán ugyancsak sokat követeltek, amint azt számtalan novella és tréfa elbeszéli. Mivel gyakorta nem volt ennél kedvesebb örömtanya, ezért a junkerek nem ritkán egész csapatokban vonultak az ilyen zárdákhoz és épp oly gyakran mindjárt több napra bekvártélyozták ott magukat, hogy táncban, játékban, zenében és Vénusz mindenféle szórakozásaiban gyönyörködjenek. Amint azt számos leírásból megtudjuk, az ilyen kellemes látogatások alkalmával sok apáca a legjobb eredménnyel versenyzett a legtapasztaltabb szerelmi papnókkal. Az ilyen üzelmek befejezése száz eset közül kilencvenben egy általános orgia volt, amelynél lehullottak az összes korlátok és a vágyak teljesen féktelenül tomboltak ki magukat. A tudatlanságra spekuláló multszépítgetés az ilyen állításokat mindig rágalmazásnak nyilvánította. Nos, nem használ semmi

tagadás, semmi eltussolás és semmi elcsavarás, mert az előtt, aki a történeti okmányokat, a krónikákat és tudósításokat átkutatja, lépten-nyomon föltárul a történeti tényállás anyaga. Tessék elolvasni például csak Eberhard württembergi grófnak ezt a következő levelét, amelyben a gróf megdorgálja a fiát azok miatt az erkölcstelenségek miatt, amelyeket ez pajtásaival a Kirchheim-i apácazárdában elkövetett:

„Nemrégén Kirchheimbe mentél és éjjél után két órakor táncba kezdtél a kolostorban. Pajtásaid és mások is a kolostorba mentek éjjel, a te tudtoddal és akaratoddal. És a te bűnös, gyalázatos garázdálkodásod, amit te és a tieid üztetek, még nem volt elég neked, hanem magaddal vitted oda fivéredet is és ott benn olyan táncolást és kiabálást vittetek véghez, hogy ez, ha egy nyilvános bordélyházban történt volna, még akkor is sok lett volna.”

Az Ulm melletti söflingeni apácazárda éppen ilyen volt. Itt oly féktelenül tombolt a feslett élet, hogy a lakosság fenyegetően fellázadt ellene, úgy hogy az egyházi hatóságoknak akarva, nem akarva bele kellett avatkoznia. A Gaimbus von Kastell püspök által megtartott vizitáció alkalmával az apácák celláiban számos nagyon fajtalan tartalmú levelet, álkulcsot, előkelő világi ruhákat találtak és azonkívül a legtöbb apácácskát — áldott állapotban! A Zimmerféle krónikában található a következő jegyzet, amely szintén egy württembergi kolostorra vonatkozik:

„Évekkel ezelőtt egy ilyen kolostor évi járadékkal és pénzzel meglehetősen el volt látva, és tekintetbe véve, hogy majdnem minden német földön, de főleg a Neckar mentén, minden olcsó volt, úgy hogy évekkel ezelőtt Oberndorfban bárki uri vacsorát kaphatott három krajcárért, tehát a bennlakó huszonnégy apáca, nagyrészt nemeshölgy, megélhettek ott bent és nem szenvedtek hiányt, hanem ahogy mondani szokás, mindenük megvolt. Hogy milyen jó élet volt ebben a zárdában, már amennyiben ezt másrészt jó életnek lehet tisztelni, különösen abból következtethető, hogy sok nemes a Schwarzwaldból és a Neckar mellől bejáratos volt ebbe a zárdába, és ezt jó lélekkel és az igazság szerint inkább lehetett nevezni a nemesek bordélyházának, mint a nemesek kórházának.”

Hasonlóról értesülünk egy strassburgi kolostor égéséről szóló híradásból.

Az apácazárdáknak egyébként már nagyon korán kellett átváltozniok „a nemesség bordélyházaivá”, továbbá pedig: a barátoknak épp oly korán kellett érezniök nagyon kedvük ellenére a világiak konkurrenciáját. Mert ez bizonyára következtethető abból, hogy apácáknak úgyszólván jutalmat adtak az esetben, ha csak papokkal vétkeztek. És pedig olyan formán, hogy az ilyen bűnt nem rótták fel olyan súlyosan. Bizonyíték erre Heinrichnek, a strassburgi medikáns-rend magisterének következő kijelentése az 1261. évből:

„Ha egy apáca, a hús kísértésétől és emberi gyöngeségtől legyőzve, a szüzesség megsértésére üzetik, csekélyebb a bűne és több elnézést érdemel, ha egy papi embernek, mintha egy világinak adta oda magát.”

Erre a felfogásra vonatkozik „A szerelmi zsinat” című szatirikus latin költemény is, amely szintén a 12. századból származik. Mindamellett: a papok sohasem húzták a rövidebbet, annál kevésbé, mert nekik azonfelül még általában az volt a híruk, hogy Vénusz asszony különösen megáldotta őket a szerelem munkájához. A szatirában a papok különös potenciája valósággal állandó motívum, így főleg Aretinónál, Rabelaisnél és ugyanígy a bohózatíróknál. De a közmondásban is. Egy a szerelemben különösen erős férfiről azt mondják: „Olyan ereje van, mint egy karmelitának”, vagy „Úgy kéjeleg, mint egy templomos barát”. Még durvábban: „Kéjvágyó asszonyok karmelitát szimatolnak minden öltözetben” és hasonlóan: „Aki igazi kapucinus barát, azt az asszonyok már messziről megszimatozzák.”

A legközelebbi és legelső következmény, amelyet a kolostorokban a kiscsapongó élet megérlelt, az volt és kellett is hogy az legyen: „Hogy a kolostorok falai jobban visszhangoztak gyereksírástól, mint zsoltárénekléstől”. Természetesen erre is reflektál a közmondás, mert hiszen ez mindennapi volt: „Lám, a fekete tyúkok is fehér tojást tojnak! — mondá az apáca, amikor csodálkozott, hogy a fiacskája nem fekete benediktusocska”. Ki tehet a malheur ellen! — mondá a papkisasszony és két gyereke lett.” És hogy az ilyesmi mindennapos volt, szintén a közmondás mondja: „Egy apácazárda bábaszék nélkül olyan, mint egy parasztház istálló nélkül.” De csak a legközelebbi következmény volt a borzalmas. A kolostorokban is igen gyakran kizárólag a következményben látták a „bűnt”, ezért csakis ettől féltek, természetesen már csak a vele összekötött kényelmetlenségek miatt is, — és így az apácazárdákban buján virágzott két dolog: A gyermekgyilkosság és a magzatelhajtás. A Zimmer-féle krónika írja:

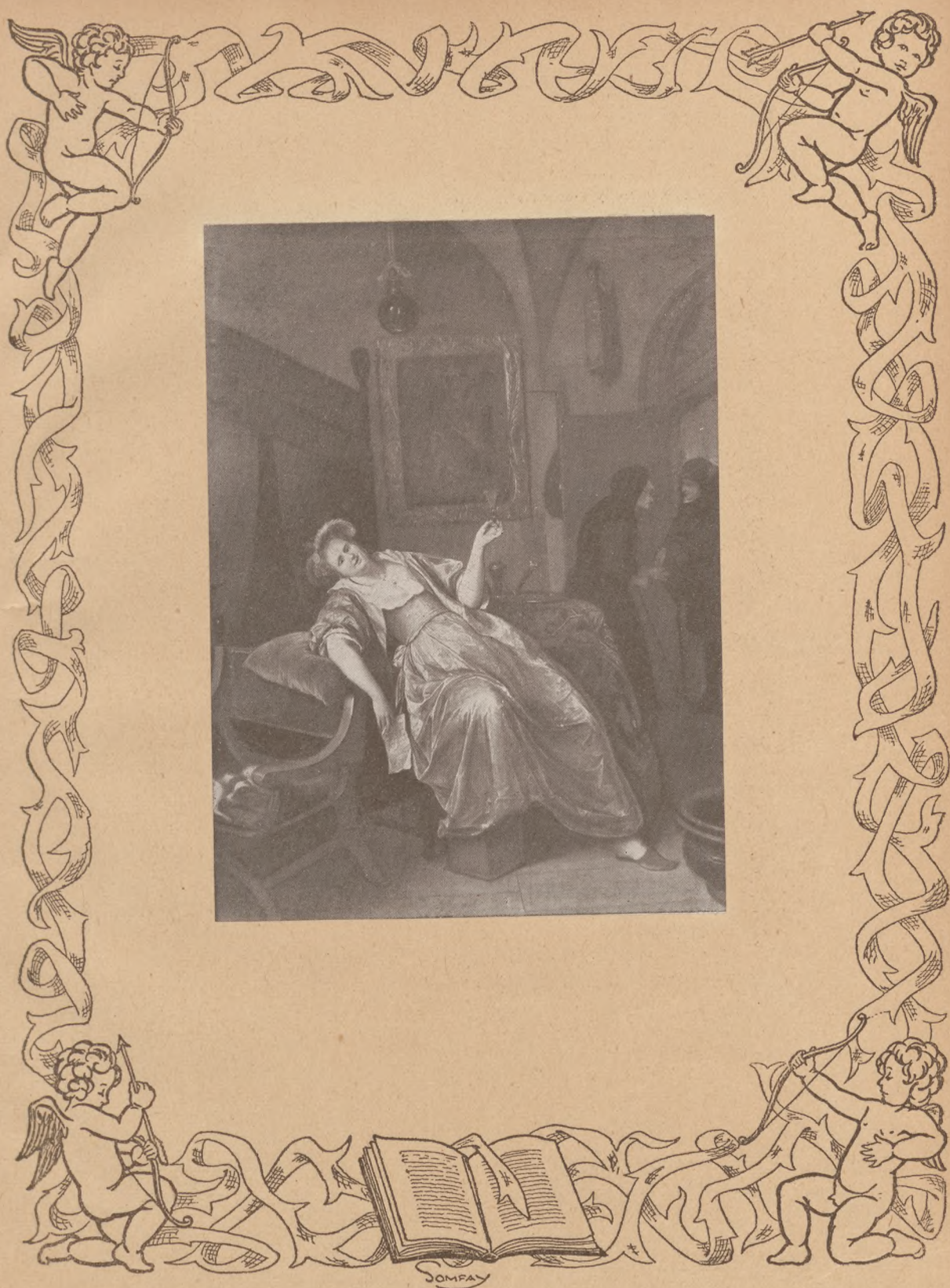
„Mit beszéljek azonban ilyen kolostorokról a távolban, mikor hasonló házi gazdálkodást találunk saját országunkban is, ahol az asszonyok elég gyakran lebabáznak? Isten legyen kegyelmes, hogy a magzat mindenkor elevenen napvilágra jöjjön és Isten dicsőségére felneveltessék és ne sikkasztassék el, amiért van aztán egy titkos üreg, egyik-másik kolostornál egy halastó, amelyet mindenféle oknál fogva nem szabad kihalászni vagy éppen lecsapolni, nehogy olyasmiket találjanak benne, amelyek rossz hírt és gyalázatot hoznának a kolostorra.”

Egy másik krónikás, Dietrich von Niem, jelenti Bremen, Utrecht, Münster egyházmegyéiből:

„Szerzetesek és apácák együtt élnek a kolostorokban és bordélyházat csinálnak azokból, amelyekben a legborzalmasabb büntényeket követik el. Az apácák megölik gyermekeiket.”

Mivel egy nem szűz apáca lebetegedésében látták a legnagyobb bűnt, ennek következtében persze még jobban virágzott a gyermekelhajtás. A Theiner testvérek a papi nőtlenségről írt gazdag forrásművükben borzalmat keltő példákban mutatnak rá, hogy „az apácáknak, akik a szülésig engedték jutni a dolgot, éppen a legerkölcstelenebb zárdákban a leggyalázatosabb bánásmódot kellett eltűrni testvéreiktől.” Ez igen logikus és ennél fogva mindig így: minél közönségesebb a szipirtyó, annál többet tart a reputációra. Kezdetben emberségesebbek voltak, akkor az egyház az anyák iránt érzett nagyobb részvétet. Így az avignoni koncilium kifejezetten eltiltja a papoknak: „Mérget vagy halálos füvet adni az asszonyoknak a gyermekáldás elhatására”. Később, azaz: minél inkább „valósággal ég felé kiáltott a kolostorok erkölcstelensége” és különösen amikor éppen erre épült a papi házasság követelése, akkor egészen az egyház kedvére való volt, hogy szolgálói és szolgálói ugyancsak segítségére voltak ilyenén módon a gondviselésnek. És így írhatta Fischart „A szent római birodalom méhrajának méhkasa” című könyvében:

„Igen, naponta tapasztaljuk, hogy a szent római egyház sokkal szívesebben akarja tűrni, hogy az ő kedves szent testvérekéi a kolostorokban mint apácák és beguinák italokkal és orvosságokkal elhajtásuk magzatukat, mielőtt az megszülethetne, vagy akár bűnös módon megfojtsák, ha már napvilágra jött”.

STEEN: A HOLLAND KOKOTT

Ha a megfigyelés előtt ilyennek alakulnak az erkölcsi állapotok az egyházi hierarchia széles bázisában, a hatalmas épület csúcsa viszont nem kevésbé van piszokba és bűnbe merülve. Számtalan egyházfejedelem valósággal méltó mintaképe volt a legborzasztóbb erkölcsi elvadulásnak az alsóbb klérus számára. És a nép a maga képies kifejezésmódjával fején találta a szöveget, mikor bizonyos pápákra vonatkozólag „ő római szentsége” helyett „ő ringyósági szentsége” címen aposztrofálta őket és ugyanígy, amikor sok kardinálisról mint „fajtalan kutyákról” beszélt.

A kommentárokat ezen aposztrofálásokhoz a pápák történetének épp oly sok, mint piszkos lapja szolgáltatja. XXIII. Jánosról azt írja Dietrich von Niem:

„Hogy János egy általános szóbeszéd szerint mint kardinális Bolognában kétszáz férjes nőn, özvegyen és szüzön, sőt sok apácán is követett el becsstelenséget.”

III. Pálnak, amikor még pápai legátus volt Anconában, menekülnie kellett, mivel egy fiatal előkelő nemes hölgyön erőszakot követett el. A kardináliskalapért megkerítette a nővérét, Juliát, VI. Sándornak, és ő maga vérfertőzést üzött egy második fiatalabb nővérevel. VIII. Bonifaciusnak két vérszerinti unokahuga volt a maitresse. A későbbi IV. Sándor pápa még mint sienai kardinális különösen azért lesz ismert, „hogy más prelátusokkal és egyházi méltóságokkal együtt éjszakai erkölcstelen bálokat és soirékat rendeznek a város előkelő asszonyai és lányai számára, ezek férjeinek, atyjuknak vagy bármiféle férfi rokonuknak kifejezett kizárásával”. III. Piusnak különböző maitresseitől nem kevesebb, mint tizenkét fia és leánya volt. Épp oly jellemző, hogy a leghíresebb renaissance pápák mértéktelen kicsapongásaik következtében szifilitikusak voltak: VI. Sándor, II. Gyula, X. Leó. II. Gyuláról jelenti a háziorvosa: „Gyalázat megmondani, hogy testének egyetlen része sincs, amely elborítva ne lenne egy borzasztó és undorító bujaság jeleivel.” Nagypénteken, mint ceremóniamestere, Grassis közölte, senkit sem bocsáthatott a szokásos lábcsőkre, mert a lába a szifilisz által csaknem szét volt roncsolva. A reformációból van is egy szatirikus költemény, amely egy magasrangú egyházi férfinak a szájába van adva, akinek orrát a szifilisz szétroncsolta és ennek következtében le kell azt venni. Ebben a költeményben az ily módon megjelölt aztán egy megható szónoklatot tart ehhez az orrhoz, azt mondja róla, hogy „kardinális, minden tudóság tükre, aki sohase bocsátkozott eretnekségbe, az egyház valódi fundamen-

tuma, méltó arra, hogy kanonizáltassék és reméli, hogy későbbi életében még római pápa lesz belőle". Ilyen körülmények között igazat mondott Petrarca úgy a maga korára vonatkozólag, mint a jövőre nézve, amikor egyikében az ő híres „cím nélküli leveleinek" — az egész világhoz voltak intézve ezek a levelek, azért nem volt szükség semmi közelebbi címre! — ezt írta:

„Rablás, erőszak, házasságtörés, ezek a pontifikális lescivitás foglalkozásai. A férjek, hogy meg se mukkanhassanak, az országon kívül küldve, feleségeik meggyalázva, teherbe ejtve, azután férjeiknek visszaadva, a lebetegedés után tőlük ismét elszállítva, hogy újra Krisztus képviselőinek érzéki szomját oltogassák."

Ezekhez az úgyszólván „természetes" bűnökhöz járultak azonban épp olyan terjedelemben a természetellenesek, a Természet elleni bűntények. A päderastia valósággal hazzártartozott a pápai udvar és a bíborosi székhelyek bontonjához. Ime erre nézve a következő összeállítás:

„II. Gyula meggyalázott két fiatal francia nemes fiút, akiket nevelés végett Anna királynő Franciaországból Itáliába küldött. — III. Julianus egy fiatal tizenhatéves ifjút, Innocencet, kegyencifjainak egyikét bíborossá tette és ezért a rómaiak meghurcolták mint „Jupiter, aki Ganyméddal játszik". — V. Sixtus mögött azt kiabálta a nép: „Laudate Pueri Dominum." — És III. Pál fia, Ludovico, erőszakot követett el magán a fiatal, szép faenzai püspökön, ami miatt szégyenében és bántódottságában meghalt, míg a pápa csak „ifjúkori önmegtartóztatatlanságnak" nyilvánította ezt és fiát abszolválta."

Valóban az egyház legszentebb tradícióival ellenkezett volna, ha elmulasztották volna ezt a bűnt is hasznossá tenni az egyház kizsákmányolási érdekei számára. Nos, a pápák nem voltak ilyen lelkiismeretlen gondozói hivataluknak! IV. Sixtus megengedte az ezt kérelmező kardinálisoknak — amint ezt Wessel hollandi teológus elbeszéli, aki hosszú ideig Rómában tartózkodott és a pápának barátja volt — egy bizonyos taksa fizetése ellenében a fiúkkal való päderasta érintkezést.

Ez a päderasztaság üzés a magasabb klérus között annyira divatos volt, hogy a nép között mindenütt csak úgy beszéltek róla, mint „olasz-lakodalmat tartani". És épp olyan régi is volt már ez az üzem, mert már a 11. szá-

zadban valóságos rendszerbe foglalta Damiani püspök ezen természetellenes nemi kielégítés különböző metódusait az ő „*liber gomorrhianus*”-ában. Végre is mindennek meg kellett lennie a maga rendjének, még a bűnnek is.

Rendkívül jellemző karakterűek a pontifikális szórakozások is. Itália előkelő és legszebb kurtizánjai időnkint seholsem voltak olyan gyakori vendégek, mint az ünnepségeken a pápai udvarnál és a bíborosok székhelyein és ők alkották mindenkor ezen helyek legragyogóbb központjait. Egy bíborosnál tartott vacsoráról az áll egy renaissance levélben, hogy ott „több szajha, mint római férfi jelent meg”. Egyébként megelégszünk itt azzal, hogy utalunk azokra, amiket erről a pontról az előbbi fejezetben mondtunk. A hangnemet, amely ezen körökben uralkodott, jellemzik Poggio bíboros facétiái és főleg az olyan színdarabok, mint amilyen Bibbiena kardinális Kalandrája és a Machiavelli még merészebb Mandragolája.

Mégis nem az legfontosabb ebben a bűngalériában, hogy az egyház a maga magas és legmagasabb méltóságai között egy nagy tömeg morális szörnyeteget hozott létre, hanem sokkal fontosabb az a körülmény, hogy az ilyen állapotok tipikusak voltak. Tipikusak, mert logikusak voltak. Itt a csúcson mindennek koncentrálnia kellett, itt kellett a bűnnek is, amely az alsóbb klérus tömegeiben tipikus volt, kulminálnia egy egyetlen óriási lángoszlopban, amely sötét gomolygással világított keresztül minden mélyedésen.

Mivel az egyház mint hierarchikus organizáció a történeti szituációnak megfelelően sohasem képezett egy önmagában lezárt testet, hanem szellemileg és politikailag a legnagyobb uralmi hatalmat gyakorolta az egész keresztény emberiség fölött, ennél fogva ennek az erkölcsi rothadási processzusnak, amelyben ő maga leledzett, az egész kereszténységet meg kellett fertőznie a maga romboló miazmaival, a klérus erkölcsi elhanyagoltságának, amint már e fejezet kezdetén mondtuk, a legerősebben befolyásolnia kellett az általános erkölcsi állapotokat, a polgári világ összes nyilvános erkölceit is. Egy, a pápaság elleni reformatórikus vádiratban megerősítik ezt: „Németországot az ilyen üzelmek megfosztották az imától és a keresztény jámborságtól. Szajhálkodás, vérbűn, házasságtörés, hamis eskü, gyilkosság, tolvajlás, rablás, uzsoraság és a többi bűnök egész fertője a következmény.”

És pedig ez a befolyásolás nemcsak a rossz példaadás által történt, amelyet a tömeg mindig maga előtt látott. A dolog természetében rejlik, hogy pap és barát a kezeikben nyugvó hatalommal szisztematikusan visszaéltek, hogy a népet ne csak mint tömeget gazdaságilag kizsákmányolják, hanem hogy azt egyúttal a maguk különös személyi vágyainak, a saját érzéki élvező életüknek alá vessék. A papok bujasága természetesen nemcsak az

égi menyasszonyoknak testi kvalitásaival szemben ébredt föl, hanem egy jóformájú parasztasszony vagy csinos polgárnő duzzadó fűzőjének megpillantásakor is. „Nemcsak apácához van finom íze, mondá a páter, miközben megfogdosta a parasztasszony hasát”. Sőt a népből való asszonyokkal szemben sokkal gyakrabban és előbb ébredt fel a szerzetesi vágy, mert ezekkel sokan, vallási funkcióiknál fogva, sokkal gyakrabban és sokkal közelebbi érintkezésbe kerültek mint apácaikkal. Azonkívül csábítási művészetük természetes következményeit itt sokkal kevesebb veszély, vagy legalább sokkal kevesebb kényelmetlenség is kísérte. Ha parasztnő vagy polgárasszony teherbe esett, mivel az ágyban engedte meggyóntatni magát, a vétkes klerikusnak a legtöbb esetben nem kellett sokat törődnie ezzel, mert ez akkor egyszerűen a férjnek vagy a szeretőnek a kontójára esett. Ez okból a néphez való áldástszóró vonatkozásai a leghatártalanabb élvezési lehetőségeket is nyújtották neki, amelyek után áhitozott. A kicsapongó klerikus vágyait egy időben az asszonyok tucatjain vagy akár százain csillapíthatta.

Midőn az egyház szolgálja a fejlődésnek megfelelően élvező emberré lett, épp oly szisztematikusan állította személyes kicsapongásai szolgálatába az egyházi hatalmi eszközöket. A legfőbb ilyen eszköz volt a gyónás. A gyónás és a gyóntatószék az összes feltételeket megadták egy asszony eredményes elcsábításához és egyszersmind a legkedvezőbbeket, amelyek általában valaha csak voltak. A gyónást meghallgató papnak nemcsak jogában állt, hanem egyúttal felülről rábizott kötelessége is volt, hogy a legintimebb kérdéseket tegye. Mert éppen ezáltal volt a gyónás a legfontosabb és legerősebb politikai uralmi eszköze az egyháznak; a buja pap tehát egyszerre szolgálhatta az egyházat és saját magát, és százezeren cselekedték ezt évszázadokon át napról-napra, és teszik ezt még ma is. Megszámlálhatatlanok buja fantáziája engedte át magát így korlátatlanul az elcsábítás élvezetének minden egyes ártatlan teremtéssel szemben, aki csak valaha közelébe jött, raffinementtal fürödhet az intim leírások élvezeteiben, amelyeket egy szép „bűnös nő” nemi életére vonatkozólag annak saját szájából csaltak elő, ugyanolyan nagy raffinériával szereztek meg továbbá maguknak azokat a gyönyörűségeket, hogy egy ártatlan szűzet, egy teljesedés után sóvárgó menyasszonyt, vagy egy fiatal asszonyt lépcsőről-lépésre elvezettek a legfőbb érzéki felindulás csúcspontjához. De nem éppen csak a fantázia orgiáit ülték a gyóntatószékekben, asszonyok milliói veszítették el ott, az egyház kedélyek fölötti hatalmától leigázva nemcsak szellemi, hanem fizikai ártatlanságukat is. Mert sehol sem lehetett oly könnyen elaltatni a lelkiismeretet és legyőzni minden meggondolást: a papnak csak a bűnt kellett áldozata szemében

erénnyé fordítani. Tudatlan asszonyok százezrei ezért egyenesen istennek tetsző művet véltek cselekedni, amikor meghallgatták gyóntatóik legvadabb fantáziáit. Boccaccio merész novellája „Alibech Thebaidában” klasszikus szatira erre a tényre. Sok templom gyóntatószékei ennél fogva a legnagyobb visszaéléssel használt oltárai voltak Priapusznak és Vénusznak az összesek között, amelyeket az istenségeknek az emberiség valaha csak emelt. Egy-magában is elegendő bizonyíték erre vonatkozólag az a körülmény, hogy maga az egyház is megsokalta a dolgot és rendeletekkel kellett közbelépnie. Az 1322. évben az oxfordi konziliumon eltiltják a papoknak „sötét helyeken hallgatni meg az asszonyok gyónását”. Háromszáz évvel később, 1617-ben a cambraiabeli érsek rendeletet bocsát ki: „az asszonyok gyónásait ne a sekrestyében hallgassák meg, hanem egy szabad téren a templomban; és a sötétség beálltával világosságot kell gyujtani”. Kétségtelenül azt remélték, hogy ez által legalább a templom helyiségeiben korlátozzák a nagyon is kézzelfogható és az asszonyokkal szemben különösen kedvelt formáit „az abszolúciónak és az áldásnak”.

Végeredményben persze édes keveset változtattak az állapotokon ezek a rendeletek; hiszen a gyóntatónak joga volt gyónó gyermekeit a lakására rendelni és ugyanolyan szabad bejárása volt azok lakásába; sőt látogatása mindig megtiszteltetés volt. És így legfeljebb a gyóntatószékben előkészített és megkezdett dolog — részint többé, részint kevésbé kedélyesen, ahogy a körülmények magukkal hozták — e két hely valamelyikén folytatott a befejezésig. És az összes esetek nagy többségében teljes sikerrel. A Zimmer-féle krónikában olvasható a következő eset:

„Ugyanez időben egy másik Frater minor is, a kölni konventen kívül, amelyből való volt a Dietrich testvér, meghallgatta egy gazdag polgárnőnek, egy özvegyasszonynak a gyónását és a székben, amely látott nem egyszer ilyesmit, abszolúciót adott. De hogy az asszony ily nyalakodóan és a barátot szívesen meztelenül látva, mi-féle kalandokat és nyugtalanságot szerzett saját magának és szomszédainak, azt itt rövidség okából nem keverhetjük közbe”.

De miután voltak gyóntatószékek, amelyekben vakmerőbben hódoltak Priapusznak és Vénusznak, mint némely jól lábrakapott bordélyban, ennél fogva ugyanannyi hitközség volt, amelyekben nem csak minden érett leány, hanem általában minden asszony, aki még valamiféle testi bájjal rendelkezett, kivétel nélkül az ott hivatalos lelkész titkos háreméhez tartozott és az

ilyen helyeken állandóan ugyancsak számos csecsemőt ringattak, akik csak a lelkipásztor női egyházgyermekai jóléte iránt érzett aktív részvételének köszönhatték létüket.

Kettenbach azt írja „Uj apológia és Luther Márton felelőssége 1523” című könyvében a gyónás hatásáról:

„Az első gyümölcs, amelyet a gyónás hoz, a test gyümölcse, mert innét erednek gyönyörűen csecsemők, akiket fattyúknak vagy szajhák gyerekeinek neveznek, akikkel a szent gyóntatóatyák látták el gyónóleányaikat; mert némelyekben erős a madárvágy és ha ilyenkor a férjnek kevés hasznát lehet venni, akkor bizony a gyóntatóatyának kell segíteni. Tehát esetleg egy gyóntatópap harmincat vigasztalhat időnként és tekergőzve futkos az asszonyok között, mint egy tulok egy csorda tehén között. Oh férj, Te Bolond, talán feleségeddel, leányoddal és cselédeddel bujálkodnak”.

A Theiner testvérek már említett forrásművében sok más között ez áll:

„Anoimiro, egy augusztinus remete, Páduában majdnem az összes gyónólányaival erkölcstelenséget űzött. Midőn emiatt bevádolták és meg kellett neveznie azokat, akiken erőszakot követett el, ekkor megnevezett sok lányt és asszonyt a város legelőkelőbb családjaiból és köztük nejét annak a Secrétairnek, aki őt kihallgatta. Bresciában a pap arra tanította az asszonyokat, akik gyóntak neki, hogy a házassági együttélésből is tizedet kell fizetniük neki”.

Ha szavak és gesztusok nem voltak elegendők az elcsábításhoz, akkor a cselnek kellett segíteni és ha ez is csütörtököt mondott, az erőszaknak. Sok ezer asszonyt, akik önként „nem akartak a csuha alatt gyónni”, a papok a sekrestyében, a plébánián, a saját lakásukon, sőt buja papok és barátok néha magában a gyóntatószékben gyaláztak meg és követtek el erőszakot rajtuk.

Geiler von Kaisersberg a következő vádat intézte rendtársaihoz:

„Ime, most vétkeztél nyilvános prostituáltakkal, szüzeket megcsaltál, férjes nőket meg....., özvegyeket meggyaláztál, a barátaidal volt dolgod, most a komáddal, aztán a gyóntatóddal, most megint gyónólányoddal. Hallgatni akarok az erkölcstelenségről, amellyel házasságot törtél, hallgatni akarok a fajtalanságról is, amely miatt el kellene égetni téged”.

Bizony a kereszténység minden egyes városának a történetéből egy egész könyvet lehetne megtölteni ilyen anyaggal és a nép összes osztályai, valamint az egyházi hierarchia minden rangfokozata egyaránt méltóan lenné képviselve ebben a végtelen bünsorozatban. A nemesség és előkelő polgárság szerelemre csábító nőiessége, akár önként, akár kényszerítve, épp oly buja módon szolgált látványossággul a puha püspöki ágyban, mint az alsóbb nép leányai a szűk remetelak deszkafekhelyén.

De éppen ezért volt tényleg ezerszeresen bebizonyosodott igazság, amely oly megdönthetetlen volt, mint a matematika tiz tantétele közül mindegyik, ha a nép azt mondta: „Bocsásd a barátot a házba, bejön a szobába, ereszd a szobába, bemegy az ágyba”.

Ugyanezeket tapasztalta a nép mindenütt a kolostorokkal való közelebbi érintkezéseinél: „a pap azt mondja: „Szeretem a nyájamat, de a bárányokat jobban mint a bakokat” — így gondolkoztak a barátok is és nagyon gyakran bizonyították be ezt tetteikkel, mert: „Aki feleségét kolostorba küldi, azt kap, amit csak akar és azután ezenfelül még egy gyereket”. A kolostor szolgálóit méltányosságból gyakorta ugyanaz a sors érte: „Egy kolostorban ugyancsak sok áldott húst kell enni az embernek! — mondá a leány, mikor áldott állapotban jött haza a kolostori szolgálatból”. A barátklastromokban elcsábították a polgárok és parasztok feleségeit, az apácázárdákban viszont nem ritkán kényelmesen megkerítették őket, amire már az előbbi fejezetben felhoztunk egy igazán csinos kis példát. Amiért is aztán joggal áll a Zimmer-féle krónikában (éppen erre az esetre vonatkoztatva): „Akinak van esze, az otthon tartja jámbor feleségét és gyermekét és nem engedi őket sokat járkálni apácázárdákba, mert azok sokszor gonosz erkölcs mesterek”. Sokszor — mondja kifejezetten a krónikás.

A középkor vége felé és a renaissanceban számtalan kolostor tényleg mi sem volt kevésbé mint szent hely, ahol böjtöléssel, önsanyargatással és imádkozással töltötték az időt, hanem inkább teli tüdővel élvezték ott az életet. És ha már hétköznapi sem állott az ilyen kolostorokban éppen nélkülözésekből az élet, hát akkor csak annál kevésbé még az ünnepnapokon és a kolostorokban ugyancsak gyakran volt alkalom, hogy ünnepet üljenek. Legelső helyen állt mindenütt a búcsú. Úgy ünnepelték, ahogy vidéken ma is ünneplik, lakmározással, zenével, énekkel — és ki ne feledjük valahogy a táncot. Papok nem egy erős padlót keresztül trampliroztak már a szokásos kolostori táncnál. Mivel a táncnak csak úgy van értelme, ha egy lányt forgat körbe az ember — kómikus a tánc csupán férfiak között — ennél fogva asszonyok és lányok sem hiányoztak soha. Nem hiányzott persze még valami

más sem: ugyancsak ritkán ment haza az estély egy résztvevőnéje köszönet nélkül.

De ha ennyiben maradt, akkor még igazán erkölcsösen ment minden. Jól megjegyzendő: erkölcsösen! Egyszer-másszor ugyanis más is történt. Ha a véletlen, a szolgálatkész pajtás úgy akarta, akkor a kellő pillanatban ki-aludt a fenyőforgács és akkor aztán még csak nem is csalták előbb a társnőt vagy a társat egy félreeső cellába vagy titkos zúgocskába, hogy ott „egy vidám Paternostert” imádkozzanak vele. A Zimmer-féle krónikában részletesen elolvasható, hogy egy ilyen esetben egy apácaklastromban hogyan abszolvták a junkerek a húsráhes apácácskákat.

Ilyetén tapasztalatok alapján csak groteszk, de azért annál pointírozottabb jellemzése volt a valóságnak, ha a nép országszerte mint az evangeliumban, úgy hitt az ilyenféle mondásban: „Egy kolostor tornyának már a puszta árnyéka is megtermékenyítő”, vagy még jobban ebben: „A kolostorok árnyékában minden megromlik, csak az asszonyokat teszi termékennyé”.

*

Ha mind a sok és ismeretes önsegítő kísérlete a nemzeteknek az egyház szolgáinak megfullasztó bűnei ellen a legeslegtöbb esetben nem sikerült, vagy mindig csak részsikert eredményezett, úgy ennek bizonyára nem az volt az oka, mintha a nép felháborodása nem lett volna eléggé nagy, hanem az, hogy egyrészt az egyház lassanként hatalmas uralkodó osztályok nélkülözhetetlen szövetségestársa lett, vagy pedig, hogy — mint Itáliában — az életnek egész gazdasági bázisa az egyház csorbítatlan uralmán nyugodott. Az ilyen okokról az erkölcsi felháborodás legmagasabb foka is hatástalanul pattanik vissza. Ahol viszont a népek erkölcsi felháborodástól szított föllázadása tényleg nagy eredményekhez jutott, ott ez szintén ugyanezen okokból következett be: Itt az egyház túlnyomó uralmának legyőzése az illető országnak épp annyira legfőbb életérdekévé lett. All ez legelső sorban Németországra. És ezért is kapcsolódtak ki ezen ország nyilvános erkölcsi bármely más országénál jobban a 16. század közepétől kezdve az egyház praktikus moráljának befolyása alól.

V. RÉSZ

A NÉMBEREK UTCÁI.

1. A prostitúció a katonaszajha, a kerítő.

magántulajdonra épült egynejtől, melyben a házastársi szerelem gyakrabban objektív kötelesség, mint szubjektív hajlandóság, — mert a legtöbb esetben valami érdek játsza a házasságközvetítő szerepét — ettől a házassági formától alig választható el a prostitúció, sőt nélkülözhetetlen kiegészítője annak. Azért tehát épp annyira jellemző alakja a társadalomnak a női, mint a férfi szerető, kettős oldala ez a dolgoknak, hogy a meghatározott fejlődésben a szerelemnek épp olyan árucikk jellege lett mint akár a csizmaszögnek. A prostitúcióban természetesen legvilágosabban jut érvényre a szerelem e vásári jellege; ezenkívül a prostitúció azt is bizonyítja, hogy a szerelmi árura ugyanazok a törvények állnak, amelyeknek minden más áru alá van vetve.

A középkor végnapjaiban és a renaissanceban még nagyon távol álltak az emberek, hogy a polgári házasság lényegébe és föltételeibe elméleti bepillantást nyerjenek. Annál világosabban álltak azonban szemben a tények logikájával. Mivel akkor rendkívül erotikus természetű időszokról volt szó, nagyon is tisztában voltak a kor gyakorlati szükségleteivel és ezek ugyanazt célozták. Belátták, hogy a prostitúcióra nélkülözhetetlen szükség van, ha a házasság célját, az örökös legitimitását csak féligmeddig is el akarják érni.

Az a kivételes helyzet, melyet a prostituált a renaissanceban elfoglalt, legjobb bizonyossága annak, hogy ezt a fatális meggyőződést nemcsak egyesek hirdették, hanem egészen általános volt.

Ez a kor tudta, hogy vér van az ereiben, tudta, hogy a vér lázasan lüktet és ifjút meg öreget izzó vágyakkal tölt el. Főképpen megegyeztek abban, hogy a szerelem in praxi: csinos nőcskével ölelkezni, vagy vidám legénnyel szerelmeskedni a lét legfőbb gyönyörűsége, mely mögött minden más messze elmarad. És ezért van mindenkinek nagy kedve a vétkezésre. A gyönyörűség ördöge ott ült mindenki háza tetején és kíváncsi vágyakat suttogott az emberek fülébe. Azoknak pedig, akik kinyitoták a szemüket, naponta számtalan eset szolgált bizonyosággal, hogy nem csalódtak. Látták, hogy a legény folyton a lány szoknyája mögött van, hogy a szomszéd keze a szolgáló lány dereka körül jár, a szolga pedig a míg a gazda nincs otthon, az asszonyával cicázik, látták a szomszédasszonyt mikor az összegyűrött szoknyáját simította le miután a fiatal gyóntató elhagyta a házat, látták — röviden szólva látták ezt, meg látták amazzt és láttak minden láthatót. Persze a saját házában senki sem vett észre ilyesmit, vagy legalább is nagyon ritkán és a legtöbben szilárdan hittek a saját házuk becsületében. De ha az ember a saját háznépe erkölcsére valóban építhetett is, mégis volt valami, amivel szemben ezek is megdőltek: és ez a valami az erőszak volt. Még a legerényesebb hajadon és a legtisztességesebb családanya sem volt ment ilyen véletlenektől, mikor a vad hév nem csábított szavakkal, hanem brutális erőszakot használt, ahol csak erre alkalom kínálkozott. Az ilyenfajta veszedelmek minden zegbenzugban ott leselkedtek. Kóborló zsoldosok és mindenféle csavargó népség: koldusok és zarándokok járták be az országokat és egy-egy helyet százsámra, sőt a városokat ezersámra özönlötték el. Az „ujságok” pedig napról napra arról adtak hírt, hogy az ilyenfajta erőszakosság nemcsak az országúton vagy a magános falukban fenyegette a nőket, hanem a városok utcáin is.

Mindenki rettegett ettől a veszélytől, mely állandóan ott settenkedett a házak körül és nem elégedett meg azzal, hogy csalafintán egy-egy kötény vagy szoknyaszegély után nyúljon; megbízható villámhárítóvá volt tehát szükség az állandóan kirobbanással fenyegető érzelmek ellen. Ha csak ennyit tudunk is, ez már magában elegendő, hogy megértsük, miért viselkedtek a renaissanceban olyan feltűnő türelemmel a prostitúcióval szemben.

Ezt a megértést ezenkívül még egy harmadik körülmény is támogatta, mely talán legfontosabb mindnyájuk között. Azok az erős szociális szükségletek, melyek az egész társadalmi struktúrában nyertek megokolást. Más

helyen már rámutattunk arra, hogy ebben az időben nagyon sok országban nagyon sok mesterség céheiben tilos volt a legényeknek megházasodniok. A városkák és városok lakosságának e jelentékeny töredéke tehát majdnem egész életén át rá volt utalva arra, hogy nemi szükségleteit házasságon kívül elégítse ki. Mennél inkább fejlődött tehát az ipar és ezzel együtt gyarapodott a vele foglalkozó legények száma — nem volt ritkaság, ha a felnőtt férfilakos-

20. kép. A bordélyház.

Német fametszet a 15. századból.

ság fele telt ki belőlük — annál inkább növekedett természetesen a veszély, mely a lakosság házasságon kívül élői részéről csábításnak tette ki a lányokat és asszonyokat. A szűkös viszonyok, a helyi kötöttség, a még fejletlen közlekedési lehetőségek következtében, mikor mindenki ismert és folyton szeme előtt látott mindenkit — olyannyira megnövekedtek ezek a veszedelmek — hogy a mai ember inkább alábecsüli, semhogy túlbecsülné.

Ezzel a körülménnyel szemben a polgári családi életérdekeinek valóban egy rendkívüli véderő volt szüksége; ebben nem is kételkedett senki. Ezt az egyedül eredményes védelmet pedig ismét csak a prostitúció szolgáltatta: a detailban és darabszám vásárolható szerelem intézménye.

Ezek az állapotok hatottak oda a renaissanceban, hogy a prostitúciót ne csak törvényesítsék, hanem a kéjnőkkel szemben tanusított türelmet ezenfelül olyan rendkívüli formában gyakorolják, hogy éppen a prostituáltaknak a társaséletben való szerepe adja meg a kor egyik legmegkülönböztetőbb jegyét.

Egész nyíltan kimondották, hogy a perditában és a prostitúció házaiban látják legszükségesebb védelmét a polgári házasságnak. Az egész renaissanceban hasznosnak becsülték a bordélyházakat a házasság és a hajadonok erényének jobb megőrzésére; nemcsak krónikáinkban és irodalmi értekezésekben olvasható ez így, hanem a legtöbb esetben ezzel a megokolással adtak engedélyt a hatóságok az ilyen házak megnyitására. Épp úgy ez volt a stereotíp kifogás a kívánsággal szemben, mely egész természetesen mindenütt feltámadt és a prostitúció elfojtását követelte. Ahol pedig az ellenzésnek sikerült elérnie, hogy egy városban vagy egy kerületben bezárják az ilyen házakat és elűzzék lakóikat, ott számos esetben ugyanezzel a megokolással erőszakolták ki, hogy újra megnyillassanak.

Nemcsak állították, de erősen és szilárdan hittek benne, hogy a társadalom legszentebb intézményeinek, a házasságnak és a női szüzességnek érdekében cselekszenek, mikor a szervezett és rendszeresített kéjelgést nem csak megtűrik, hanem minden rendelkezésükre álló eszközzel segítik is. Mégis ez a hit nem csekély részében nagy és jámbor önámítás volt. Nemcsak saját magukat csalták meg így, hanem a renaissance historikusai közül is sokakat. A házasság védelme minden bizonnyal egyik nagyon fontos ok arra, hogy a prostituáltakat ilyen különös módon megtűrték, de semmiesetre sem volt a legfontosabb ok. A fődolog, ha öntudatlanul is, a férfiuralom biztosítása. A férfi akadálytalanul akarta a vágyait kielégíteni. Ez azonban lehetetlen lett volna, ha a hűség és a szüzesség kötelességeit a férfinál is szó szerint vették, sőt esetleg törvényileg is megkövetelték volna.

Ezért törvényesítették a prostitúciót és annál szívesebben fordultak ehhez a kivezető úthoz, mert a prostitúció azonkívül is mindennap és minden órában a legkönnyebben lehetővé tette, hogy kielégíthessék a férfi vágyakozását a nemi élvezetekben való változatosság után és az egyre növekedő kívánságot a kicsapongásra. Mert éppen ez az: a prostitúció csak a férfi nemi igényei kielégítésének problémáját oldja meg, de egyáltalában nem számol

a sehogyan vagy csak félig kielégített nő épp oly erős szükségleteivel. Éppen ezért a prostitúció legalizálása és főleg az a mód, ahogy a prostituált az akkori társadalom keretében helyet foglal, egyszersmind a férfi-jog egyik legnagyobb diadalát jelentette. Persze ha jámbor kedélyű emberek nyilatkoznak a megtűrés e különös formájú tényeiről, melyekkel ez a kor eldicsekedhetik, nem egyéb ez, mint következménye a nagyobb fokú általános türelemnek, amely szerintük sajátossága ennek a kornak s amelyet a határozott osztályellentétek még nem dúltak fel. Ha nagyon engedékenyek akarunk lenni, akkor is csak azt mondhatjuk, hogy ez legalább is nem elegendő magyarázat: A nagy osztályharcok, melyek a 13—15-ik században végbemenő fejlődésből, a pénzgazdaságnak a kapitalizmusba való kialakulásából indultak ki, szemmel láthatólag tulajdonképen csak a 15. század második felétől kezdve játszanak közre. És természetesen még azon túl is nagyon hosszú ideig tartott, míg a tényleg meglévő osztályellentétek tudatos osztálygyűlötté alakultak át és ezzel a különböző osztályok azelőtt aránylag jámbor és békés egymáshoz való viszonya eltűnt. Ámde ezzel szemben áll egy nem kevésbé fontos tényező — amely fölött ezek a jámbor kedélyűek egész gondolatlanul bukácsolnak tovább, hogy tudniillik megfelelően a soha meg nem szűnt kispolgári viszonyoknak, melyekben akkor az egész világ élt, az aránylag csak nagyon kis körben nyertek szabadabb meggyőződéseket, míg a nagy tömegben a nyárspolgári morál volt hangadó. De a kispolgár, a nyárspolgár számára senki sem olyan foglalat a bűnnek és összessége az aljasságnak, mint a kéjné. A ringyó az ő számára minden aljasnak összefoglalása és a megvetendőnek legfelsőbb foka. És ennek így is kell lennie, mert ez a kispolgár egzisztenciális föltételein alapul. Ezért érzett így a renaissance is.

Mert a kispolgári gondolkodás mindig ugyanazon előfeltételekből indul ki. Ha tehát ezzel az erkölcsi törvénnyel szemben is a kurtizán fontos központja az akkori társaséletnek, akkor ez sehogy másként nem érthető meg, mint hogy a férfi, éppen mivel uralkodó osztály volt, megtehetette, hogy a maga saját külön férfi-érdekeit egy csak nagyon hiányosan eltakaró lobogó alatt proklamálja. Ez pedig nem az általános türelmes hajlandóság bizonyossága, hanem nyílt diadala a férfi-uralomnak.

Minden más korokkal összehasonlítva a renaissance korabeli prostitúció helyzetének erős elkülönbözését két dolog jellemzi legjobban: a prostitúció kiterjedése, a perditák nagy száma és az a kiváltságos szerep, amelyet a kurtizán az akkori nyilvános életben játszhatott.

Ami a prostitúció tényleges nagyságát illeti, ez sem pozítíve, sem relatíve pontos és megbízható számadatokkal nem határolható meg. Statisztikai hiva-

talok akkor még nem voltak. Ha pedig egy vagy más okból foganatostítottak is valami számlálást, ez olyan primitív eszközökkel történt, hogy adatai nem számíthatnak túlnagy tudományos értékelésre. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy semmilyen téren nem túloztak oly szívesen az emberek, mint éppen itt. Eltekintve azonban ezektől, van nagy sereg olyan támasztó pontunk, melyek egészen elfogadható felfogáshoz segíthetnek. Ha támpontok

21. kép. Vándorlók.

Francia fametszet.

segítségével összehasonlításokat teszünk, nemcsak el kell hinnünk az akkori prostitúció rendkívüli kiterjedését, hanem arra a biztos meggyőződésre kell jutnunk, hogy ez a kor még a mi oly sokat gáncsolt jelenünket is homályba borítja.

A legszembetűnőbb jelenségek közé tartozik, hogy akkor még a legkisebb városkának is volt legalább egy hivatalos bordélyháza — ha ugyan nem kettő.

Ha azonban a város nagyobb volt, akkor egész utcái voltak a némbereknek, a nagyvárosokban és a nagy kikötőkben pedig egész, még pedig nagykitérjedésű kerületek, amelyekben csak prostituáltak laktak, s amelyekben a „kívánatos kisasszonyok” vagy nagyobb számban éltek együtt bordélyházakban, vagy külön házakban egyenként. A prostituált nemcsak az utcán járt a mestersége után, nemcsak a bordélyházban várta a vendégeit, hanem számos más helyen is. Így például azelőtt a korcsmák gyakran egyet jelentettek a bordélyházzal és még sokkal inkább állt ez a nagyszámú fürdőről. Ez utóbbiak sok városban a legkedveltebb gyülekező helyei voltak az ilyen nőknek. Ahol pedig a vendégek közt nem voltak perditák, ott legalább a fürdőcseléddek voltak azok. Mert a férfi fürdővendég „kiszolgálásához” az is hozzátartozott, hogy a jóképű cselédleány is felszálljon a fekvőhelyre, ahol a vendég a fürdő után megpihent.

A prostitúció nagy méreteit akarjuk az egyes városokban külön-külön bebizonyítani, erre tehát legalkalmasabb, hogy az alábbi feljegyzésekre utaljunk, melyek krónikákban és az egykorú írásokban találhatók.

Londonról mesélik, hogy már a legrégebbi időben „hihetetlen tömeg bordélyháza” volt. Egyik író ezeket mondja: „II. Richárd korában (1377—1400) a lordmajor házakat tartott, melyekben a ledér úrfiak elvégezhették a dolgukat a flandriai szépségekkel, melyeket ő hozott be. VII. Henrik (1442) 12 ilyen fajta háznak szabadságlevelet adott, a falaikra pedig külön jeleket festettek, melyek más házaktól megkülönböztették és hívogatólag csábították az arrajárókat.”

Igazolja ezt a híradást az a körülmény, hogy Angliában már a tizenkettedik században egy bordélyházi rendszabályra találunk.

Hasonló közlések és hiteles okmányok maradtak Párisról is. Az a terjedelmes helységrajz, mely Páris utcáinak rimes felsorolásából áll és valami Guillottól származik, szintén bizonyítja, hogy a tizenharmadik században már nagy számmal voltak Párisban bordélyházak. Ez a költemény, mint legrégebbi adat, legfontosabb forrása Páris topográfiájának. És csak ebben látták az értéket. Nagyon hosszú ideig tartott, amíg rájöttek, hogy az a sok utcánév, melyet Guillot háromszáz versében leírt, nem egy általános utcakatalógust alkot, hanem bennük kizárólag a némberek utcáiról van szó. Ez a költemény tehát páratlan topográfiája a prostitúciónak, úgyszólván rimes útmutató a tizenharmadik századbeli világiak számára. A későbbi évszázadokban pedig a szaporodás tovább tart.

Bécsnek a tizenharmadik században már szintén sok bordélyháza van. Berlinben 1410-ben egy szabadalmazott bordélyházzal szól a feljegyzés. Hügel

azt mondja „A prostitúció történetében”: „A nagyszámú fürdőház, mely a tizennegyedik században Berlinben található, szintén nem egyéb bordélynál”.

A viszonyok azonban Rómában lehettek a legvadabbak. Itt állandóan több ezerre rugott a kéjnők száma. Még pedig egyedül a „honestae meretrices”, a „becsületes ringyók”-é, akik egyáltalában nem csináltak titkot a mesterségükből. Bizonyára ugyanennyi vagy még több volt az inhonesták, a titkos prostituáltak száma. Mert éppen Rómában nagyon sok apácakolostor volt a földi szerelem legforgalmasabb örömtanyája. Az „isten” Aretino aljasan erotikus tobzódásait, főleg a római kolostorélet szatirikus ábrázolását nem kell ugyan készpénzül elfogadni, ám azért mégis a lényege igaz marad, hogy tudniillik minden beszélgetése valóságos állapotok groteszk megfejtése, s ez már magában is elegendő, hogy igazolja a közmondást: „Minden út Rómába visz, Rómában pedig minden út a fajtalansághoz vezet.”

Ezek az állapotok persze Róma sajátos történelmi helyzetében lelik magyarázatukat. Figyelembe kell vennünk azt is, hogy sehol a világon nem halmozódtak úgy össze azok a feltételek, melyek szükségszerűen a prostitúcióhoz vezettek, mint Rómában és hogy ezek a feltételek Rómában ilyen kizárólagosan nemcsak megvoltak, hanem ilyen kizárólagosak maradtak is. Középeurópa művelődéstörténetében sohasem fordulnak elő többé ehhez hasonló kedvező körülmények: Róma ezekben a századokban állandóan a legnagyobb százalék házasságon kívül élnek — férfinak és nőnek egyaránt — volt szállásadója. Évről-évre tízezer számra özönlöttek Rómába az egyháziak, a klerikusok, akik mind hetekig, sőt hónapokig tartózkodtak Rómában. Bármily nagy volt is azonban Rómában a nőtlen klérikusok száma, szinte eltűnt a zarándokok végtelen seregei mellett, melyek minden földi országból napról-napra érkeztek Rómába, s melyek résztvevőinek fele legalább ideiglenesen „nőtlen és férjetlen” volt. Rómában fordult meg tehát abban az időben a legtöbb idegen; annak a kornak par excellence idegenforgalmi városa volt. Az ilyen nagy idegenforgalmú város legkapósabb és legkeresettebb árúcíкке minden időkben a szerelem. Emellett egy másik jelenséget sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy tudniillik akkor a női zarándokok nagyrésze maga is a prostitúciónak élt. Mikor útikészsége elfogyott, nagyon sok zarándoknő a földi szerelem vásárlásán szerezte meg a szükségleteit. Sokan közülök Rómában épp oly buzgók a szerelemben, mint az imádkozásban. Természetesen. Itt volt meg legkönnyebben az a lehetőségük, hogy ilyen módon keressék meg azt, amire visszatérőben szükségük lesz. A szerelemmel kereskedő zarándoknő jelensége annyira feltűnő és általános, hogy megfelelő karrikatúrákban is kifejezést talál. Bármennyire kezdetlegesek is ezek a karrikatúrák, az értelmük

A női hiúság
Jakob de Gheyn metszete a 17. századból

VIII. melléklet

A szerelem

Heinrich Goltzius rézmetszete a 16. századból.

félremagyarázhatatlan: a zarándoknő csak vándorló szerszáma a szerelemnek — természetesen a földi szerelemnek.

A renaissancebeli kéjnők nagy számáról nagyon pontos képet szolgáltatnak az országgyűlésekről és zsinatokról szóló krónikák. A puttánák mindig olyanok, mint a dongó legyek, odaszállnak, ahol döghús van. Így hát minden országgyűlésre és zsinatra nagyszámú némberek sereglik össze. Legtöbb értesülésünk a konstanzi zsinatról van. A legfontosabb adatainkat ezek közül Rudolf száz herceg főszállásmesterének, Eberhard Dachernek köszönhetjük, akinek urától határozott parancsa volt, hogy megszámlolja a zsinatra sereglő perditák számát. Dacher jelentése így hangzik:

„Egyik háztól a másikig nyargaltunk tehát, sorra vettük mind, amelyikben ilyen asszonyok tartózkodtak és egyik házban körülbelül harmincat találtunk, másikban meg kevesebbet, nem számítva azokat, akik istállóban vagy fürdőben ütöttek tanyát és így majdnem 700 ilyen aljas nőt találtunk. Akkor aztán nem akartam tovább keresni. Mikor elmentünk urunkhoz és megmondtuk e számot, azt kívánta, hogy tudjam meg a titkos némbereket is. Erre azt feleltem, hogy ő kegyelmessége tegye meg maga, mert én aligha tudom megtenni — talán meg is ölnének a dologban — vagy olyasmit is megtudhatnék, ami nem volna inyemre. Ekkor azt felelte az uram, hogy igazam van. Úgy is maradt.”

A zsinatnak egy másik résztvevője, von der Hardt pedig 1500 kurtizánt számol össze Konstanzban. A trienti zsinaton csupán honaestae meretrices volt háromszáz; de hogy mennyi volt itt az inhonesta, azt szintén nem tudjuk. Az inhonesták közé számítanak természetesen azok a becsületes polgár-asszonyok és leányok is, akik nem maradtak érzéketlenek, ha valamelyik egyházfejedelem tett szerelmi ajánlatot nekik. Nem is volt csekély az ilyen becsületes asszonyok száma, akik valósággal büszkék voltak arra, hogy ha jámbor vendégeik buja kívánczóságát megörvendeztethették és hallgatag vendégágyak mélyén kielégíthették és hogy az ő karjaikban, azokéban, akik csak az Isten, az egyház és a saját élvezetvágyuk kedvéért bujálkodtak, — épp oly jól lehet szórakozni, mint a számító kurtizánok bársony nyoszolyáin. Milyen határtalan megértést talált a főpapság földi szerelmi szükséglete ilyen alkalmakkor a polgári ágyakban, bizonyítja Hugo de St. Oaro bíboros egy cinikus mondása. IV. Innocent pápa udvartartása 1241-től 1251-ig Lyonban volt. Mikor elhagyták a várost, a bíboros így szólt a város polgáraihoz: „Barátaim, ti nagy hálá-

val tartoztok nekünk. Hasznotokra voltunk. Mikor a városba jöttünk, csak három bordélyházat találtunk itt, most hogy eltávoztunk, csak egyetlen egyet hagyunk, de ez a város keleti kapujától a nyugatiig ér."

Azok között a nők között, akik a zsinatokon összesereglettek és nemzetközi találkozókat rendeztek, ott voltak a világ legszebb kurtizánjai. A szerelem üzlete ilyen alkalmakkor kitűnően kifizetődhetett. A konstanzi zsinatról azt beszélik, hogy itt néhány grande cocotte, akiknek klientelája püspökök és bíborosok közt volt, olyan vagyonra tett szert, mely a mai pénzértékek szerint százezreket ér.

Egyik különleges fajtája az ilyen nőknek, mely ma már teljesen ismeretlen, de amely a 18-ik század végéig rendkívüli fontos szerepet játszott: a katonaszajha. Óriási tömegben kísérték ezek a seregeket.

Neuss ostromáról, mikor Merész Károly szállta meg a várost, feljegyzik, hogy körülbelül négyezer „aljas nő volt a seregnél". Werner von Urslinger német condottiere 1342-ben háromezeröttszáz főből álló seregénél nem kevesebb, mint 1000 nőszemélyt, fickót és csirkefogót — „meretrices ragazzii et subaldi"-t — számolhatott össze. Ahhoz a sereghez pedig, melyet Strozzi francia hadvezérnek kellett 1570-ben Itáliába vezetnie, olyan nagy tömegben csatlakoztak a gáláns hölgyek, hogy valósággal megbénították a sereg előbbrejutását. A vezér a legbrutálisabb módon segített magán, mert egy kedvező alkalommal — mint Brantôme feljegyzi — a szerencsétlen teremtések közül nyolcszázat vízbe fojtatott. Abban a seregben, mely a vérivó Alba vezetésével vonult Németalföldre, 400 előkelő kurtizán volt lovon és nyolcszázan gyalogosan követték a tábornokot.

A katonaringyó eleinte nemcsak parazita, aki lustálkodva él a fölöslegből, hanem nélkülözhetetlen szükséglete a seregszervezetnek, a fegyvernek ellátásának, a hadvezetésnek és főleg a háborúk hosszú tartamának. Minden egyes katonának szüksége volt segítőtársra, aki az időközönként fölösleges fegyvereit és főzőedényét cipelje, aki az ellátásáról gondoskodik, segítségére van a zsákmányolásban és a zsákmány elhordásában és főleg aki ápolta és megvédte, ha történetesen megbetegedett vagy megsebesült, hogy az első ilyen esetben ne maradjon a kénytelen nyomorúságnak kitéve és ne pusztuljon el. Ezt a feladatot teljesítette a katonaringyó. Ezekkel a célokkal szemben az ilyen nők szerepe a nemi kielégítésben teljesen háttérbe szorult.

Amilyen mértékben előtérbe jutott a háború rabló jellege, amennyire növekedett a zsákmányolás lehetősége, annyira szaporodott a nők száma, akik a sereget követték. Egyre kevesebb nőt tartott vissza a háborús élet kényelmetlensége és egyre többet csábított el a zsákmány reménye. A nyereség

kilátása tulságosan csábító volt, még a brutalitások mellett is, melyeknek állandóan ki voltak téve. Meg végre is az sem tartozott a legcsábítóbb dolgok közé, hogy míg a sok fonástól a szál felvérezte az ujját, ráadásul még a száraz kenyérre valót is alig szerezte meg. Akkor mégis csak külön dolog volt „szóba állni egy katonával”.

Legtermészetesebb következménye annak, hogy a nők ilyen tömegesen csatlakoznak a hadsereghez, hogy már kezdetben szervezik őket, szervesen kapcsolják őket a táborhoz és mindenk fölött azon iparkodtak, hogy a hadvezetés céljaira a lehető legnagyobb mértékben hasznossá tegyék őket. A csapat vezetőjét ringyó-vezérnek hívták. Föltétlen alárendeltje volt a nők és férfi szolgálók egész serege. Fronsberger, tábori rendjében, mely az egész 16. században általánosan érvényben volt, ezt a szerepet részletesen rendszerezíti és külön fejezetet szentel a „ringyóvezér hivatal és parancsai”-nak. Nála is az a némberek és fickók főkötelessége, hogy dolgozzanak, hogy hűségesen kiszolgálják a gazdájukat, hogy menetelés közben a podgyászát cipeljék, a táborban főzzenek és a betegeket ápolják; „ha pediglen megpihen a sereg, serényen lóssanak, fussanak, töltsenek; táplálékot, enni meg inni valót hozzanak és egyéb szükségletek mellett serényen viselkedjenek”.

Így tehát a kor hadi életében az ilyen nő első sorban munkás volt, még pedig nagyon fontos munkás. Természetesen ez nem gátolta meg őket, hogy igazi rendeltetésüket épp oly serényen teljesítsék, mert hisz eközben csalhatták ki leginkább a katona zsebéből a zsákmányolt tallérokat, ami tulajdonképen számukra mégis a fődolog volt.

Más jellemző és nem is legjelentéktelenebb bizonyosságait a prostitúció renaissance korabeli nagy kiterjedésének azokban a tetemes jövedelmekben kapjuk meg, melyek a perditáknak, mint alkalmas adóalanyoknak kihasználásából származtak, s amelyekről érdekes adatokat találunk különböző városok adókönyveiben. A városi, az egyházi, sőt a fejedelmi pénztárak is nagyon jól tudták, hogy az ilyen nők zsebe könnyen áll nyitva és éppen ezért már kezdettől fogva a fináncművészet minden agyafurtságával szivattyúztak belőle. Nevezetesen nagy pénzbüntetésekkel, melyeket mindenféle, az ilyen mestersegeknél elkerülhetetlen kihágásokra róttak ki, részben pedig meghatározott és rendes fizetségekkel. A bordélytulajdonosnak leggyakrabban nemcsak engedélyét kellett nagy összegekkel megváltania, hanem számtalan esetben azonkívül is köteles volt évente meghatározott összeget fizetni a község, a templom vagy a fejedelmi udvar pénztárába. Nagyon sok bordélyház bevételeinek egész fölöslege a templom pénztárába vándorolt, vagy főrészt képezte hatalmas egyházfejedelmek jövedelmének. Gyakran pedig az ilyen egy bordély-

házból, vagy egy meghatározott számú kéjnőtől származó adóbevétel olyan színekura volt, melyet a pápa hűséges kreaturáinak adományozott.

Páris városának megmaradt adótekerceiből például pontosan meghatározhatjuk, hogy milyen régen kezdődik már a prostitúció megadóztatása. Ezekből az okmányokból világosan kitűnik, hogy a prostitúció adójárulékai már a tizenharmadik században csinos kis koncot dobott a városi adópénztárnak. IV. Sixtusról pedig följegyzik, hogy neki egyetlen bordélyház idők folyamán nem kevesebb mint húszezer tallért jövedelmezett. Ugyancsak IV. Sixtus alatt történt meg, hogy egyes nyilvános házakból, vagy meghatározott számú némberektől származó bevételeket beleszámították a papok javadalmazásába. Agrippa von Netesheim közlése szerint egy papi méltóság jövedelemforrásai körülbelül ezek: volt egy beneficiuma, egy kuratusa és húsz tallérja, egy prioratusa 40 tallérral és három rimája „a bordélyházban”. Ugyancsak érdekes számadataink vannak a prostitúció megadóztatásáról és az ebből származó jövedelemről Hamburgból a 15. század végéről. Egy feljegyzés szerint a városi hatóság „ebben az időben két bordélyvállalkozóval olyan szerződést kötött, mely szerint ezeknek minden bordélylány után évi 5—9 talentum taksát kellett fizetniök”. Nürnbergből is ismerünk egyet-mást. Bár itt nincsenek pontos számadataink, annyit mégis tudunk, hogy egy 1487. évi tanácsi rendelet értelmében a gazda köteles volt a koncesszióért és a felekért a város részére fizetendő kikötött bérösszeget a bírónak hetenként beszolgáltatni. Milyen bőséges bevételi forrás lehetett sok esetben a bordélyházakból származó jövedelem, azt azokból a fejedelmi panaszokból is megtudjuk, melyek „jogaik” csökkenéséről szólnak. Jogok alatt itt mindig bevétel értendő. Így panaszkodott, hogy példát említsünk, 1442-ben Dietrich mainzi herceg a város polgárai ellen, „hogy megkárosították azokban a javadalmaiban, mely az aljas asszonyoktól meg leányoktól, tehát paráználkodásból származott”.

E jámbor urak bizonyára nagy gonddal ügyeltek a népük erkölcsösségére, amennyiben ez nem érintette az erszényüket. Olyan erkölcsi mozgalmak, melyek a bevételeiket csökkentették, nem igen voltak a százuk íze szerint; ilyenkor mint ebből az esetből is látni lehet, sokkal szívesebben tartottak az ördöggel.

A prostitúcióhoz számít még egy másik kategória is. Azoknak az óriási serege, akik a perditáktól élnek, mióta csak a szerelem darabbéréért árusított iparcikké lett: kitartottak, kerítők és kerítőnők.

Mikor a perdita megvénül és nem talál már fizető szeretőre, akkor, ha csak addig nem ment tönkre már nyomorúságban és a kórházban, a kerítőnő még mindig jövedelmező mesterségéhez fordul: „fiatalon rima, öregén kerítő”.

De a kerítőnők serege nem csak a kiszolgált kéjnőkből került ki, hanem számos olyan asszonyból is, akik mindig csak ezt a mesterséget űzték, akár nyíltan mindenki szolgálatában, akár valamely ürügy alatt titokban egy valaki megbízásából; és ezek megtalálhatók minden társadalmi osztályban. A leggyakoribb takaró, mely alatt a kerítőnő egyesek szolgálatába állott, a komornái volt. Spanyolországban a duenna, az előkelő család leányát vagy asszonyát kísérő, üggynevezett „erkölcsőr” számtalan esetben nem egyéb, mint kerítőnő, aki titokban szeretőket szerez úrnőjének, aki spanyol szokások szerint visszavonult életre van ítélve. Ugyanezt az intézményt ismerjük Franciaország udvari nemességének köreiből is; itt is gyakran találkozunk a kerítőnővel komorna képében. Azokról a kerítőnőkről pedig, akik mindenkit szolgáltak, egész fejezetet olvashatunk Aretinónál. Szerinte a kerítőnő időnként a legelfoglaltabb személyiség, különösen éjnek idején néha pillanatnyi nyugalma sincs. Egy kerítőnő meséli ezeket:

„Éjjel a kerítőnő olyan életet él, mint a denevér, mely egy pillanatra sem pihen meg, a munka nagyja akkor kezdődik, mikor az uhu meg a fátyolos bagoly kibúvik az odvából. Így búvik ki a fészkéből a kerítőnő is és végig kopogtatja a zárdák, kolostorok, udvarok, bordélyházak és az összes korcsmák kapuját; itt egy apácát kísér, ott meg egy barátot. Egyiknek egy kurtizánt visz, a másiknak egy özvegyet; egyiknek férjes asszonyt, a másiknak hajadont; a lakájokat a gazdájuk cselédlányaival elégíti ki, az udvarmester pedig vigasztalásul megkapja az úrnőjét; sebeket gyógyít ráolvasással, füveket gyűjt, szellemeket idéz, halottak fogát húzza ki, lerántja az akasztott ember csizmáját, papirdarabokra varázsigéket ír, csillagokat vezet egybe, planétákat választ szét és ráadásul gyakran alaposan megverik.”

Roppant nagy volt a férfi élősdiek száma, akik a perditáktól éltek: a kerítők, a ruffianok, amint annakidején nevezték őket, a kitartottak, vagy a macquereaux-k, mint ahogy Franciaországban hívták az ilyeneket.

A kerítő mestersége nagyban hasonlít a kerítőnőéhez. S amint az előkelő hölgynek saját külön kerítőnője volt a szolgálójában, úgy volt az előkelő úrnak külön kerítője a szolgájában. Sokkal nagyobb volt azonban a száma azoknak a férfi alkalomcsinálóknak, akik saját számadásukra és saját szakállukra űzték a mesterséget és egy vagy több ringyót kerítettek kéz alatt akár egyszeri, akár hosszabb és gyakoribb haszonélvezetre. Ezek azok az exisztenciák, melyeket az akkori törvények ruffianoknak neveztek, s akikből az úgy-

nevezett „kitartott” fejlődött ki, aki már nemcsak alkalomcsinálója, hanem védője és oltalmazója is a perditának. Mert már akkor is szüksége volt az olyan néembernek, aki nem bordélyházban üzte a maga mesterségét, a mindig és mindenre kész védőre, akár hogy támadásoktól és bántalmazásoktól védje meg, akár hogy jóelőre figyelmeztesse, mikor a poroszlók a titkos prostituáltak után kutattak. Főszerepük azonban minden valószínűség szerint az áldozatok kifosztásánál volt. Ez az, ami a ruffianokat annyira hirhedtté tette, hogy már a 13—14-ik században törvények foglalkoztak velük.

Ennyit a prostitúció kiterjedéséről a renaissanceban. Ha az elmondottakból levonjuk a természetes következtetéseket, már egy részében feleletet kaptunk arra a kérdésre, hogy milyen szerepet játszott a perditá a renaissance társadalmi életében; legalább is jellemző bizonyítékokat kaptunk a legszembeötlőbben megállapítható tényekre, hogy tudniillik a prostituált egyik legfontosabb középpontja a kor társas életének.

2. A prostituált szerepe a társas életben, a nagy cocotte.

Legtisztább és legjellemzőbb dokumentumai a prostituált szerepének a társas életben a renaissance ünnepségei. Nem túlozunk, ha azt állítjuk arról a szerepről, melyet ezeken a perditák játszottak, hogy számtalan esetben a hangulat legfontosabb tényezői voltak, mert ők hozták magukkal a legtöbb életet és a legtöbb vidámságot. És ez nem véletlenül történt így és nem volt csupán kísérő jelenség, hanem az ilyen hangulatkeltés volt a részvételük igazi célja. Határozottan ennek a célnak szolgálatában vonták bele az ünnepségekbe a perditákat a rendezők, tehát a városatyák és bízák rájuk a hangulatkeltés feladatát. Már a legelső és állandó feladat, mely osztályrészük volt ilyenkor, pompásan bizonyítja ezt. A legtöbb renaissance ünnepségnél, ha a meleg időszakban tartották meg, uralkodó szokás volt, hogy virágfüzéreket osztogattak, virágokat szórtak az ünnepi menet útjába és azután is virágokat dobáltak a bámuló tömeg közé. Ilyen feladattal szinte mindig a prostituáltakat bízák meg. Ezzel azonban még nem merült ki a perditá hangulatkeltő

szerepe. Nemcsak ilyen statiszta szerepet kellett játszania és ezek elvégzésével nem búcsúztatták el rövid szóval, hogy a tisztességes asszonyok annál inkább fitogtathassák jó erkölcsüket és tisztas viselkedésüket.

Nem, leggyakrabban az ünnepély további lefolyásának tevékeny résztvevői voltak és ugyanennyire fontos műsorszámát képezték az ünnepély társas szórakozásainak. A legfontosabb szereplésüket már a második fejezetben ismertettük s most ismét csak utalunk rá. Arra a szinte általános szokásra gondolunk, mikor a város előkelő vendége elé, üdvözlésére és fogadására egy vagy több szép és mezítelen puttánát küldtek ki, akik a város határában megvárták és köszöntötték; ez minden vendégfogadás fontos része volt. Mikor pedig elkezdődött a tánc, a perditáknak nem a sövény mögött mutattak helyet, sőt igen gyakran a szép kurtizánok voltak azok, akikkel nemesek, apródok, udvarbéliek vígan keringtek, míg a büszke patriciusnők fönt az erkélyeken és oszlopcsarnokokon csak nézők voltak. Azonkívül az ilyen ünnepségeken látványosságokat, tornamutatványokat, versenyeket rendeztek, melyek résztvevői kizárólag a város „szabad leányai” voltak. A legszebbek közülük mithikus vagy szimbolikus jellegű csoportokat mutattak be, mások meg a bacchánsnők táncait járták el, vagy pedig szépségversenyt rendeztek a város kitűzött díjáért. Különösen kedvelt attrakciója volt az ilyen ünnepélyeknek az úgynevezett „ringyóverseny”, egy futó verseny, melyekből sohasem hiányzott az alkalom, hogy a nézők érzékiségének alkalmas kerítője legyen. Mikor már végetért a vidám nap, a némberek szerepe még mindig nem telt be. Sőt ellenkezőleg, ilyenkor kezdődött igazán az ő cselekvő szereplésük, mely szintén a hivatalos műsorhoz tartozott. Csak a színteret tették át a némberek utcáiba, a szerelem tanyáira.

Mindaddig, míg az előkelő vendégek a falak közt tartózkodtak, a város költségén fényesen kivilágították az utat, mely ezekhez a házakhoz vezetett, és ugyancsak a város költségén tobzódhatott a szerelemben ott kedve szerint mindenki, akit megilletett — értsd ezalatt azokat, akik a vendég kíséretéhez tartoztak. A legszebb perditáknak azonkívül meghagyták, hogy a nap minden órájában legyenek készen arra, hogy a város előkelő vendégeinek egyikét elfogadják és „mesterségük minden művészetével szolgálják”. Az így kiválasztott nők bizonyára nem mulasztották el, hogy városuk tekintélyét ilyen irányban is megvédjék és öregbítsék. Hogy a fejedelmi látogatások idején hivatalosan ilyen pazarlóan éltek vissza a prostituáltak tőkájével, hogy a némberek kíváncsiságát így az általános jókedv növelésére állították szolgálatba, mindez mégis csak annak következménye, hogy ebben látták az életgyönyörűség nyilvánvaló legszükségesebb kellékét. Ha hivatalos ügyekben valamilyen

követ járt a városban és a polgármester, meg a tanácsurak a város költségére vendégül látták, sohasem mulasztották el, hogy a város némbertermésének egyik szépségéről vagy egyéb jótulajdonságáról előnyösen ismert tagját ültessék az oldala mellé, aki minden élcét és szeszélyét nagy odaadással hallgatta meg és megértő előzékenységet tanúsított még a legdurvább tréfákkal szemben is, melyeket ilyen alkalmakkor annyira kedveltek.

De akkor is, ha egészen maguk közt voltak, a csak polgári szórakozásoknál és mulatságokon, városi népünnepeken, patriciusok esküvőin és egyéb ilyen nyilvános örömnapokon az ünnepély hangulatának növelésére gyakran figyelemreméltó szerepet juttattak az ilyen nőknek. Népünnepeken vagy olyan alkalmakkor, melyeket éppen e célból tartottak, ugyanazokat a látványosságokat mutatták be, mint fejedelmi látogatások idején. Volt azután egész sereg olyan látványosság és ünnepség is, melyet maguk a perditák rendeztek, ilyen például: a Magdolna-tánc. Más ünnepségeket és alkalmakat pedig a bennük rendszeren előforduló „prostituáltak felvonulása”-ért kedveltek és látogattak, így például a zurzachi vásárt Svájcban, a hozzátartozó és szépségversennyel egybekötött „ringyó táncért”.

Megemlítendő még, hogy némely esetben a perditáknak a városi előljáróság bizonyos járulékokat biztosított. Így például a bor és vadhús szállításokból. Patriciusok vagy más városi előkelőségek házasságánál a város prostituáltjainak külön asztalt terítettek, ahol a vőlegény költségére fényesen megvendégelték őket. Az úgynevezett esti táncoknál, melyek rendszeren a lakodalmi ünnepségek befejezését képezték, csinos perditákból telt ki a hölgyközönség nagy része. Ez csak néhány legjellemzőbb eset a sok közül, mikor a „némberek utcáinak” lakói aktív szereplői voltak az általános ünnepi kedvnek. Mindezekről pedig illusztráló és tanuskodó bizonyítékokat találunk az egyes városok tanácsi jegyzőkönyveiben és városi számláiban.

A berni tanács jegyzőkönyvében, 1414-ből, mikor Zsigmond császár a konstanzi zsinatra utaztában vendége volt a városnak, Joh. Müller „Svájc története” című munkája szerint ezt találhatjuk:

„Nem csak azt parancsolta meg a tanács, hogy az egész idő alatt egy folyton nyitva álló pincéből mindenkinek bort szolgáljanak (aminthogy különben is bőségesen látták el az udvart és kíséretét), hanem azt is meghagyták, hogy azokban a házakban, ahol szép asszonyok árusítják a bájaikat, a királyi udvar uraságait fizetség nélkül és barátságosan fogadják.”

A császár nyolcszáz lóval utazott! Ebben az esetben tehát nem valami aprócska kíséretéről volt szó. A császár úgylátszik nagyon meg volt elégedve ezekkel a rendelkezésekkel, különösen pedig a nőkre vonatkozóval, mert a jegyzőkönyv egy későbbi részén ezt olvassuk:

„Ezen két megbecsülést és tisztességet, a borral meg a némberek házaival, a császár nagyon is megdicsérte, mikor hercegekkel meg urakkal volt együtt és nagyon megbecsülte. És akkoron a „szép asz-szonynépeknél a kis-utcában volt is a városnak számlája fizetendő.”

Hogy azonban a némberek ilyen felhasználásánál még dicsérendő türelmet sem tanúsítottak velük szemben — nem is szólva arról, hogy csak egy óráig is egyenrangú embereknek nézték volna őket — sőt ellenkezőleg, hogy ezeket a nőket mindezek után is „Vogelfrei”-nek és az ünnepségek szabad zsákmányának tekintették, akiken duhajon és brutálisan tölthette ki a szélyét mindenki, akinek kedve kerekedett hozzá, azt is nagyon világosan megtaláljuk a különböző tanácsi jegyzőkönyvekben és krónikás jegyzetekben. Így olvasható például Heinrich Deichsler nürnbergi krónikájában a következő rész:

„Az év Pauli után következő szerdáján, mikor Hans Imhof megházasítá fiát, Ludwigot és éjszaka az estéli táncnál a városházán a duhaj csapat egy Payreuter Ágnes nevű jó néembernek még a fátyolát is letépé, ez egy kenyérkést vett elő és az egyik felé bökött.”

A krónikából megtudjuk még azt is, hogy ez az Ágnes, mialatt a saját bőrét védelmezte, kényszerűségből az egyik durváskodó patriciust megsebesítette a nyakán. Büntetésül öt esztendőre kitiltották Nürnbergből, legénykedő ellenfelének természetesen semmi baja sem történt. A tömeg végül bizonyára már olyan módon viselkedett, hogy a szegény női zsákmány még testi épségében sem lehetett biztos. Következtethetünk erre, azokból a rendeletekből, melyek korlátozzák az ilyen ünnepségeknél felhasznált és bebocsátott némberek számát. Természetesen aztán is jelen voltak, csakhogy nem hivatalosan, — különösen az „inhonesta meretri”-k.

Midőn képét akarjuk adni a perditák társadalmi szereplésének, ebbe a keretbe beletartoznak egyeseknek a prostitúcióhoz való személyes vonatkozásai is.

Ha annak a szerepnek a megítélésénél, melyet a perdita az általános nyilvános életben játszott, városok szerint kell különbséget tennünk, és ha ez a

szereplés a nagyvárosokban meg a kereskedelmi és udvari élet gócpontjain nagyobb, épp úgy a személyi vonatkozások megállapításánál a városok területén belül az egyes osztályok szerint szigorú pontossággal kell differenciálnunk.

A céhekhez tartozó legények között a prostituáltakkal való érintkezés majdnem mindenütt nagyon élénk, mert számukra ez a házasság hivatalos szurrogatuma, melyet— tudvalevőleg — legtöbbjüknek eltiltanak a céhtörvények. Mindenesetre azonban itt cleve is erős megszorításokat kell tennünk. Nem szabad megfélemedezni arról, hogy azok a legények közül, akiknek tilos volt megházasodniok, nagyon sokan élnek vadházasságban, a másik részük számára pedig a bordélyház rendes látogatása tulságosan drága lett volna. Épp úgy nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a női cselédség, a szolgáló lányok a nőtlen férfiak nemi szükségleteinek tekintélyes részét állandóan kielégítették, részint önkéntesen, mert nekik is ugyanolyan kívánságaik voltak, mint a férfiaknak és e vágyaiknak kielégítésére nem tudtak más módot, másrészt pedig szociális helyzetük kényszerűsége alatt, mely védhetetlenül kiszolgáltatatta őket a csábításnak. Mindezekről eltekintve azonban egész bátran mondhatjuk, hogy a legények érintkezése a prostituáltakkal nagyon élénk volt. Még inkább megáll ez a mesterek nőtlen fiairól és általában minden nőtlen férfiről. Mindezeknél egész természetesnek és magától értetődőnek találták, hogy prostituáltakkal közlekedtek és eljártak a bordélyházakba; egyiküknek sem rótták fel olyan szégyenül, mely foltot ejt a becsületén. Továbbra is megmaradt mindegyikük „erényes ifjú”-nak.

Mivel akkor a társas szórakozásnak főtartalmát, mintegy összességét látták a nemi érintkezésben, ha a legényember egy vidám napot vagy estét akart eltölteni, első sorban leggyakrabban a némberek utcáit kereste fel. Sokak számára ez az általános találkozóhely, a magános férfiember itt talál legkönnyebben ismerősökre és azonkívül ott gyülekezik mindig a legérdeesebb társaság. Mindenki, aki könnyű szerrel jutott pénzhez, és azért épp oly könnyen szabadult tőle, ide sereglett: kóbor katonák, szerencse vadászok, kalandorok, elzüllött exisztenciák és egyéb hasonlóak. Gyakran egész társaságok együtt mentek el épp úgy, mint ma társaságban mennek a korcsmába. A bordélyházakban pedig mindenki a maga módja szerint úgy szórakozott, mint ma a korcsmákban: játékkal, énekkel, tánccal, főleg pedig hangos élcélődéssel meg tréfákkal, melyeket az ott lakó némberekkel űztek.

Másképen volt a dolog a házasságkötéssel. Míg a nőtlen embernek a perditással való szórakozást a társadalom hivatalosan megengedte, ezeknek épp oly szigorúan megtiltotta azt, még pedig nemcsak az általános morális

meggyőződés iratlan törvényei által, hanem rendes tanácsi határozatokkal is. Egész sereg ilyen tanácsi rendelet maradt meg. Az a férfi, „aki nejét házastársi jogaiban így megkisebbíti”, az a bordélyházak látogatásával büntetendő cselekményt követ el. Amde ez is logikusan beléilleszkedik a kor képeinek keretébe, vagyis megfelel a kispolgári házasság feltételeinek, amelyeket már részletesen ismertettünk. Természetesen azért a nős kispolgár nem ritka vendége a némberek házának, de csak titokban osonhat oda. És ez is megfelel a kispolgár történeti helyzetének. Ha a kispolgárnak a történelem során többször vannak is forradalmi jellegű fellépései, s ha a történelembe való belépéskor forradalmi osztálynak mutatkozik is, anyagi egzisztenciális feltételeinek kicsinyessége mégis feltételezi a moráljának bizonyos szorosságát, amelynek terhes és mesterséges bilincseit csak titokban tudta levetni. Ez azonban állandóan hazugsághoz és álszenteskedéshez vezet, mely természetszerűleg annál uralkodóbb lesz, mennél inkább veszélyezteteti politikai helyzetét új forradalmi osztályok diadalmas fellépése. Ez volt az eset éppen ebben az időben is.

A kispolgár titkos szövetséges társa természetesen a bordélygazda, ámbár neki a tanács épp oly szigorúan megtiltotta, hogy nős emberek előtt megnyissa a bordélyház kapuját. A nős ember, a zsidó és a szerzetes — ez utóbbi kettőt is elzárja a törvény ilyen házak látogatásától, éppen legszívesebben látott vendégei a bordély gazdájának. Nagyobbára fizetéképesebbek, mint a nőtlenek és könnyebben adják is ki a pénzt, mint mindenki, aki csak titokban „vétkезhet”, ha egyszer célhoz jutott, kétszeresen akarja kihasználni az alkalmat. Éppen azért a bordélygazdák mindig találtak utat és módot, akár titkos ajtókkal, melyek járatlan és lakatlan telkekre nyíltak, a házörök és kémek segítségével, hogy úgy a házasemberek, mint a szerzetesek akadálytalanul jöhessenek-mehessenek és űzhessék szerelmes kedvtelésüket a kíváncsú némberekkel. Bizonyosságul arra, hogy mind e három kategória rendes vendége volt a „némberek utcájának” — ott vannak a különböző feljegyzések azokról a büntetésekről, melyekkel a férjeket, zsidókat és szerzeteseket sújtották, akiket valamilyen véletlen következtében mégis a bordélyházban csíptek meg.

Az özvegyembernek viszont megint hivatalosan is szabad volt prostituálta-hoz járnia. Náluk azonban a némberek gyakran úgynevezett „titkos házastárs” jellege van, mert a házvezetőnő, akire háztartásában feltétlenül szüksége van számtalan esetben, egyszersmind ágyastársa is. Hogy ez nem tartozott a ritkaságok közé és mivel sok férfi számára elkerülhetetlen volt, szinte magától értetődőnek tartották, arra abból is következtethetünk, hogy sok helyen olvashatunk ilyeneket: titkos asszonyaitól egy gyermeket hozott a házasságba.

Épp ilyen biztosan meglévő jelenség a konkubinatusnak az a formája, mely a törvényes házasséttal egyidőben fordul elő, mikor a ház ura, a törvényes hitestársán kívül a tulajdon házában még egy ágyast is tart. Ahol azonban ez nagyon gyakori jelenség, ott rendesen már nem kispolgárságról van szó, hanem a fellépő burzsoáziáról — a vagyonos kereskedőkről, akik, ahogy ezt már tudjuk, mint igazi forradalmi osztály, bátran és hetykén teszik túl magukat a patriarchalis házasság követelményein és főleg sexuális téren mutatkoztak igazán forradalmiaknak.

A prostitúcióhoz való viszony további emelkedését, sőt szinte már reffinementtá fejlődését megtaláljuk a városi és udvari nemességnél egyaránt.

Itt napirenden van az, hogy valakinek nyílt és leplezetlen vonatkozásai vannak egy szép perditához. A kurtizán ezeknél az élet legfőbb luxuscikke. S így szinte új életre kelt bizonyos fokig a klasszikus hetera kultusz ezekben az osztályokban. Természetesen csak bizonyos fokig.

A hatalmas és előkelő embernek az egész világ előtt nyíltan van egy szép kurtizánja, akit kitart, épp úgy, mint ahogy drága állatai vannak. Bérrel számára vagy akár tulajdonul ajándékoz neki házat, szolgáljemezőt; kocsit és lovakat tart, ellátja drága ruhákkal és ékszerekkel és egyéb hasonlóval, a házat pedig ragyogó ékszerdarabbá teszi. Egész nyíltan látogat el aztán ide, magával viszi a barátait és közös ünnepeket rendeznek.

Az ilyen kitartott kurtizán és ennek a nőnek lehető legfényesebb ellátása része a hivatalos fényűzésnek, mellyel az előkelő és jómódú férfi a gazdagságát fitogtatja. Az ilyen barátnőket, akiket előkelő emberek, prelátusok vagy kardinálisok tartottak ki, Olaszországban cortisanae honestacknek nevezték ellentétben a közönséges meretrix-szel. Nagyon gazdag világfiak néha egész háremet tartanak, kéjlakot, amelyben két, három, sőt még több kurtizán lakik, akikkel és akiken szeszélye szerint tölti kedvét a tulajdonos. Ilyen adataink vannak Itália gazdag arisztokráciájáról és később Franciaországról is. Olaszországban a legnagyobb és leghíresebb kurtizánok Firenzében, Veleccében és Rómában találhatók, a három centrumban, ahol az Itáliába özönlő aranyáradatok találkoztak. Firenzében uralkodott a legnagyobb pompa, Veleccében volt a legtöbb pénz, Rómában pedig csak a tobzódó élvezeteknek éltek.

Gyakran több jóbarát közösen viselte egy ilyen kurtizán háztartás költségeit. Ilyen kéjlakot tartott például Firenzében bizonyos Philippo Strozzi, egy Clarica de Medici férje. Ennek a lupanarnak haszonélvezői Strozzi és barátai voltak. A jóbarátok közé tartozott Medici Lorenzo, Urbino hercege, Francesco degli Albizzi és Francesco del Nero, a barátok közösen viselték a háztartási költségeket is. Megmaradt levelekből, melyeket érdekes kötetben dol-

gozott fel Lothar Schmidt a „Die Kultur” című monográfia-gyűjteményben, elég tájékozást nyerhetünk az ilyen privát szerelmi intézmények életéről és mozgalmasságáról. Megtudjuk, hogy e szerelmi tanyán majdnem mindig ugyanaz a négy szép kurtizán lakott, névszerint: Camilla de Pisa, Alessandra, Beatrice és Brigida, meg hogy a szép hölgyek a kör mindegyik tagjának szolgálatára álltak. Bár mindegyikük a négy barát egyikének külön szeretője, s egyik-másik tényleg szerelmes is a maga saját külön barátjába, mégis egész nyíltan négy, öt, sőt több szögletű viszonyok uralkodnak. Meg aztán a szeretett barát számára kerítenek is néha egy barátnőt, aki iránt érdeklődik. Így például egy levélben, melyet a föntemplített Camilla írt Philippo Strozzihoz, ezt olvashatjuk:

„Kedvesem! Bolond vagy, ha azt hiszed, megengedem Lassandrának, hogy más viszonyt kezdjen, néked engedtem át és ajándékoztam oda testestől-lelkestől. Vigyázz rá, hogy melegen tartsad, mert én nem azért adok oda valamit, hogy megint visszavegyem. Ha pedig őt (valami gavallérról van szó) föl akarjuk venni ebbe a körbe, akkor is a Brigidát juttatjuk neki. Mindenesetre nem fogok a te beleegyezésed nélkül cselekedni.”

Ugyanez a Camilla azonban nem olyan keményszívű, mikor saját magával szemben kellene hasonló szigort alkalmaznia, mert ugyanazon a napon fogadja ágyába a többi barátot is, hogy megszerezzék a kívánt pontos ismereteket szépségéről és szerelmi művészetéről. Ugyanebben az időben ugyanis titokban levelet ír a kör egy másik tagjának, aki szíves vendéglátást kért ágyában: „Ha jössz, adj jelet a szobám közelében, melyben most megint alszom, hogy ne kelljen sokáig várakoznod.”

Szóval mindegyik élvezi mindegyiket, és mindegyik szolgálja mindnyájukat. És ez csendes közös egyetértéssel történik így, természetesen csak addig, ameddig a jóbarátság tart.

Hogy azonban a kurtizánt ezekben az esetekben sem tekintették másnak, mint élvezeti cikknek, arra azokból a kiméletlen módszerekből is következtethetünk, mellyel a megúnt szeretőkkel elbántak. Ha valaki jóllakott egy hölggyel, még épp elég jónak tartotta arra, hogy mint akarat nélküli élvezeti árucikket a barátai kedvteléseinek és szeszélyeinek bocsássa rendelkezésére. Milyen cinikusan jártak el ilyen esetekben a renaissance szellemi kulturájának legfőbb képviselői, megtudjuk ugyanennek a hölggynek egy harmadik leveléből, melyben megbotránkozva tiltakozik barátjának azon feltevése ellen, hogy

miután ő már megúnta, minden barátjának és vendégének, akit magával visz, választás nélkül rendelkezésére fog állni. Ez a levél így szól:

„Szerencsétlenségemben hagyjon békében és ne akarjon másoknak átengedni vagy elajándékozni, mert úgy tudom szabadnak születtem, nem pedig akárki cselédjének vagy rabszolgájának. Jól tudhatja, hányszor kértem ki magamnak, hogy másokat hozzon magával és zsákmányul engedjen át nekik... Ördögbe is, hisz annyi asszonya, fiatalembere, mindenféle gyereke meg fiacskája van, hogy azt hittem már régen beléúnt, hogy az itteni eseményekkel törődjék.”

Ez volt persze mindenütt a módszer, ahol gazdagság és hatalom önkénye tombolt és ezért találkozunk még vele a galantéria és polgárság korában is.

Az ilyen kurtizánok mellett, akiket egy ember tartott ki, a renaissance-ban a klasszikus ó-kor mintájára — a hasonló történelem-gazdasági helyzet, hasonló következményeket feltételezett, — megvan a grande cocotte: la grande puttana. A nagystílű hetera, aki raffinementje és szépsége erejével annyit keres, hogy nem kell egy ember tulajdonává szegődnie, aki rabszolgából úrnővé lesz, s akinek kegyéért alázatosan versenyeznek a leggazdagabbak s a leghatalmasabbak is.

Legelőször és a legtöbb példányban Itáliában léptek fel a renaissance grande cocottejai, mert itt voltak meg legelőször a különböző történelmi előfeltételek is, melyek a heterizmus e legbujább virágának kifejlődését és existenciáját lehetővé tették. Itáliában összpontosul legelőször az ingó tőke, még pedig a legkiterjedtebben, itt fejlődtek ki legelőször a nagyvárosok, melyek legfontosabb feltételei annak, hogy Vénusz papnője nyilvánosan úgyszólván udvart tarthasson és Rómának világhatalmi helyzete évről-évre nagyszámú uralkodót és nemes embert s még több gazdag kereskedőt vonzott Itáliába. Olaszország — és itt ismét Velence, Firenze, Róma, az új idők utazó-forgalmának legelső uti célja. Ennek a három tényezőnek kellett találkoznia, mert egy a három közül egyedül nemlett volna elegendő, hogy a nagystílű hetera a renaissance fiziognómiájára nézve olyan jellemző társadalmi jelenséggé legyen. Éppen azért találjuk ebben a három városban az ilyen kurtizán típus legfeltűnőbb példányait. Montaigne szerint csupán Veneziában százötven oly elsőrangú kurtizán volt, akik pompában és fényűzésben hercegnőkkel vetekedhettek. Ennek a típusnak legkarakterisztikusabb alapja Veronica Franco velencei szépség, aki egyben a leghíresebb is mindnyájuk között. Ez a szerelmes hölgy vendégei közé számította a tizenhatodik század második felének

minden születési és szellemi előkelőségét. Az ő ágya Grand Hotelje Európa legforgalmasabb keresztútjának, mely Rómába és Keletre vezetett, tarka sorban szálltak meg ott királyok és hercegek, akik egy-egy élvezetes, szerelmes éjszakáért gyakran fejedelmi vagyonnal fizettek. Ez a hölgy ugyanabban az időben volt Tintoretto barátnője és fogadta szalonjában Itália leghíresebb művészeit és íróit, épp úgy, mint Német- és Franciaország jeleseit is, akik Olaszországban utaztak. Joggal mondták: „Ha egy ilyen Aspasia elhagyja leköhelyét, olyan az, mintha királynők utaznak és követek jelentik indulását meg érkezését”. Nagyon sokan mentek tönkre, mert azt a dicsőséget akarták megszerezni maguknak, hogy valamelyik híres és nagy igényeiről ismert kurtizán kitartójának higgyék őket. Pozitív bizonyossággal szolgál erről egy római följegyzés a tizenhetedik századból, mely egyik nagy kurtizán kiutasításáról szól:

„Ugyanígy Leonora Contarinát, az előkelő szeretőt, pápai parancsra, nem engedve számos előkelő úr kérésének, száműzték a városból, mert minden hozzá hasonlók közül őt látogatták legnagyobb számmal az előkelő urak, sőt közülök soknak vagyona a túlzott ajándékok miatt alaposan megcsappant.”

Természetesen az ilyenfajta megrendszabályozások sohasem történtek erkölcsi okokból, hanem ilyen esetek mögött rendszeren a bőkezű ajándékozó még befolyásosabb rokonai álltak, akik a családi vagyont féltették. Az ilyen híres kurtizán birásáért az emberek gyakran nagy veszedelmekbe döntöttek és költségekbe verték magukat. Giovanni de Mediciről, a hadvezérről beszél, hogy egy bizonyos Lukrécia erőszakkal szöktetett meg Giovanni della Stufától, akinél a nő Recanatiban egy ünnepség alkalmával megjelent. 1531-ben Firenzében hat lovag mindenkit párviadalra szólított, aki egy Tullia d'Aragona nevű nőt nem akart a „világ legcsodálatosabb és legdicséretreméltóbb hölgyének elismerni”. Napirenden voltak akkor az ilyenfajta értelebukfencek, a perditakultusz szolgálatában a semmittevők osztályában.

Ezen a helyen kell megemlékeznünk a felkérés és csábítás módszereiről is, melyekkel a perdita a férfiak figyelmét magára fordította és felkeltette a kívánságukat szerelmi művészete iránt.

Ezek a módszerek mint ma is, épp oly különbözők voltak mint az a szociális pozíció, melyet az illető perdita elfoglalt. Míg egyrészüik kiment az utcára és ott sétált a legkihívóbb módon fel és alá, mások lehetőleg sokat megmutató pongyolában ültek a nyitott ablaknál, vagy a házak kapujában és így keresték a férfiak kegyét. Mások pedig — különösen a szépek, a nyitott

ablaknál minden arrajárónak legintimebb toalettjüket mutogatták meg vagy pedig a nyilvános fürdőkben csábítottak a szépségükkel. Az előkelőek pedig olyan életet éltek mint a nagyvilági hölgyek s ezáltal szerelmüket királyoknak és fejedelmek számára is kívánatossá tették.

Ezek lehettek nagyjából üzleti fogásai mindazoknak, akik az utcán jártak a dolguk után. Milyen nagy számmal tülekedtek alkalomadtán az utcán, s milyen tolakodóan viselkedtek ilyenkor a férfiakkal szemben, bizonyítja egy baseli panaszos írás:

„Fiatal lányok és öregasszonyok páváskodtak az utcán, tisztességes férfiember pedig nem mehetett el arra, mert neki estek és pénzt akartak kicsalni tőle”.

Arról, hogy miként viselkedtek Franciaországban a prostituáltak korcs-mákban és szállodákban, Erasmus Rotterodamustól tudjuk a következőket:

„Lányok is voltak ott, mindig mosolygósak, kihívóak és kacérok, akik felszólítás nélkül megkérdezték tőlünk, hogy van-e szennyes ruhánk, kimosták azt és tisztán hozták vissza. Mit mondjak még? Az istállókon kívül mindenütt csak asszonyokat meg lányokat láttunk, sőt még néha ide is betörtek. Az elutazáskor megöleltek bennünket és olyan részvéttel búcsúztak el tőlünk, mintha testvéreik vagy közeli rokonaik lettünk volna mindnyájának”.

A perditák viselkedése ünnepségeken és más hasonló alkalmakkor, ahogy táncoltak, ahogy versenyt futottak és a többi, mindez természetesen a csábítás egy-egy módja, mert minden ilyen ténykedésük nem egyéb koncentrált reklámnál. A nézők is így érezték ezt, mikor a némberek ugrálás és futkározás közben olyan magasra emelték a szoknyájukat, hogy „fehér combjuk egész szemérmetlen módon kilátszott” vagy tánc közben „a buja nép csábítására a kerek keblük kipattant a titokban megnyitott fűzőből”. Tekintettel arra, hogy az ilyen viselkedés sok olyan férfit csábított a bordélyházba, akik különben nem keresték fel a némberek utcáit, a tilalmakat, melyeket a „ringyótáncok” és a processziók ellen bocsátottak ki, mint tudjuk, gyakorta ezzel okolta meg a hatóság.

Az öltözködés raffinériájával a némberek kivétel nélkül szintén reklámot csináltak akár nyilvánosan, akár a bordélyházban. Minden tilalom ellenére

A szabin-nők elrablása
Olasz metszet a 17. századból

IX. melléklet

A női uralom

a legdrágább szöveteket válogatták ki és legalább addig félig meddig csinosak voltak, a décolletage legbőkezűbb formáinak hódoltak.

A reklám legraffináltabb formáját azonban a grandeputtának használták Itáliában; ezek ugyanis szellemi eszközökkel is csábítottak, mert előszeretettel szövetkeztek a múzsákkal. Klasszikus példája ennek a már említett veneziai Veronica Franco. Ez a hölgy egyik imádójának, aki halálosan szerelmes volt belé és madrigalokkal akarta a szívét megpuhítani, azt írja: helyes úton jár, hogy idővel némi reménye legyen kilátása teljesülésére.

„Nagyon jól tudja, hogy nekem mindazok között, akik útat találtak a szívembe, legkedvesebbek azok, akik a tudományokkal és a szabad művészetekkel foglalkoznak, s bár csak asszony vagyok, akinek nagyon szűkös a tudása, szívem és lelkem szerint rajongok értük. Legnagyobb gyönyörűséggel azokkal vagyok együtt, akik jól tudják, hogy egész életemen át megragadnék minden alkalmat, amelyben még valamit tanulhatok és hogy ha helyzetem megengedné, minden időmet nagyértékű emberek iskolájában tölteném”.

De nem a velencei szépség az egyetlen, akinek ilyen vonatkozásai vannak a múzsákkal. Egy másik, Imperia nevű hölgy, aki az akkori előkelő világban szintén nagy hírnévnek örvendett, Nicolo Campignotól, akit Strascionak is hívtak, tanult meg olasz verseket csinálni s azonkívül latin szerzőket olvasott. Egy harmadikat, a „Madremia non vuole”-nak nevezett Lukreciát ezekkel jellemzi Aretino: „Valóságos Cicero, betéve tudja egész Petrarcat, Boccacciót és Vergilius, Horatius, Ovidius meg sok más latin költő számtalan szép versét”. (Úgy látszik ezt adja Aretino megvesztegetésül egy kívánt vagy megkapott pástöróráért). Lucrecia Squareiáról, egy negyedik hölgyről azt emlegetik, hogy képes volt a tiszta olasz kiejtésről meg egyéb hasonlókról vitatkozni.

Az a gyakori tény, hogy az előkelő olasz kurtizánok osztentative mind a kilenc múzsával szövetkeztek és egyesültek, vezette a renaissance számos történetíróját arra a groteszk örültségre, hogy a renaissance grande puttánájában lássák a kor szellemének legmerészebb — úgyszólván tehát legtisztéletreméltóbb képviselőjét, s ezt kürtölték szét róluk a nagyvilágba. Megsokszorozva látták visszatérni bennük Lais korát, akinek egy Apelles szolgált. Mindezek az emberkéik, akik ilyes dolgokat összeszerkesztettek, szívük együgyűségével komolyságnak és mélységnek látták azt, mi csak póz volt, ami csak póz lehetett, mint azt minden komoly vizsgálódás és meggondolás bizo-

nyítja. Természetesen a mesterségük számára nélkülözhetetlen póz. Éppen mivel ezeket az előkelő szerelemárusokat ez a kor a legtöbbre becsült fényűzési tárgyává és a legkivánatosabb élvezeti cikké emelte, szükségszerűen fel kellett magukat díszíteni mindazokkal a potenciákkal, melyek megvoltak ebben a időben és növelték az emberek értékét. Ezek pedig első sorban a művészet és a tudomány. De ha minden kurtizán a legbuzgóbb igyekezettel játszotta is azt a szerepet, melyet a kor megkövetel tőle, mivel mindegyik jól tudta, hogy a vásárolható szerelmet is szívesebben fogadják aranytárból az emberek, mégis minden csak talmi és látszat. A hetera sohasem lehetett többé azzá, ami az ókorban volt, mert azóta teljesen megváltozott a házaselet tartalma is. A törvényes feleség a birtokló és uralkodó osztálynál már nem csupán a törvényes örökösök megszüelője, mint Görögországban volt, hanem maga is fényűzési tárgy. Attól a pillanattól kezdve, hogy ez a változás végbe ment s az asszony már nem a heterán keresztül juthatott el felszabadulásához, a hetera csak kiegészítés maradt. Egyik a másikkal függ össze. A szurrogatum lényege azonban sohasem a valódiság.

Végül utolsó, de nem legjelentéktlenebb bizonyítékul említjük meg a perdita renaissancekori rendkívüli szereplésére a komoly művészeteket. Bennük nemcsak nagyon meggyőző, hanem széles kiterjedésüknél fogva általános tájékoztatással szolgáló bizonyosságát kapjuk mindannak, amit eddig mondtunk. A perdita az a tárgykör, mellyel akkor az ábrázoló művészet minden ága foglalkozott, még pedig mindegyik egyenlően behatóan. A kis és intim rézmetszetben épp úgy találkozunk vele, mint a plakátszerű fametszeteken, mint a könyvillusztrációkon és mint a nagy olajfestményeken. S nemcsak a jelentéktelenek számára volt ez érdekes tárgykör, hanem a legnagyobbak számára is. A német művészet első kurtizánképe, a „Die Offenerin” a nagy Holbein ecsetje alól került ki. Murillo Gallegosa egy kurtizán. Itáliában Titan, Carpaccio és más nagyok pompás kurtizán képeket festettek, a németalföldiek nagy mesterei pedig kivétel nélkül mind: Massys, Lucas van Leyden, Vermeer, Hals, Rembrandt — egyik sem hiányzik. Mivel a komoly művészetek akkor első sorban a kor eseményeit ábrázolták, belőlük nyerhetjük a legpontosabb információkat mindazokról a dolgokról, amelyeket itt felsoroltunk. Teljesen megerősítik mindezeket s a számtalan műalkotás, mely a perditákat életük és tevékenységük minden helyzetében bemutatja — egyet sem feledve el, — megdönthetetlen bizonyosságul szolgál állításunknak a perdita nagy szerepéről az akkori életben.

3. A prostitúció elleni küzdelem, a szifilisz.

A perdita nagykiterjedésű hivatalos megtűrése a renaissanceban csakhamar saját magától és mindenütt szükségessé teszi a prostitúció törvényes szabályozását. Akár azért, hogy általános rendeletekkel szabályozzák a különféle szükségleteket, akár azért — és a hatóság közbelépésének kétségkívül ez volt a fő oka, — hogy az itt állandóan minden oldalról fenyegető konfliktusokat megakadályozzák vagy pedig korlátozzák. A dolog természetéhez tartozik ugyanis, hogy a kihágások és szabálytalanságok állandóan napirenden voltak. Az első ilyen törekvések a szerelmi vásár lokalizálására vonatkoztak. Arra, hogy a „Hübscherin”-ek, a „Stadjunger”-ek, „a szép kisasszonyok”, a „femme folle”-ok csak bizonyos vidékeken és utcákon járhassanak a mesterségük után és másutt mint meghatározott utcákban ne lakhassanak. Így például nagyon gyakori követelése volt az egyháznak, hogy prostituáltak ne lakhassanak olyan utcákban, melyek a templomhoz vezettek. Egy 1483. évi Hamburgban kibocsátott rendelet így szól: „... ne lakjanak templom mellett vagy a templomhoz vivő utcákban”. A hívők jámbor érületének kigúnyolását látták abban, hogy épp a templomajtó előtt „üsse fel sátrát” a bujálkodás. Míg sok helyen, épp a háztulajdonosok támogatják legserényebben ezeket a kívánságokat, mert a zajos élet elkergeti az ilyen helyekről a tisztességes embereket, s így a telkek értéke erősen megcsappan, másutt épp a háztulajdonosok voltak leghevesebb ellenzői az erkölcsi törekvések ilyen fajtájának. Mert a perditák voltak a legjobban fizető bérlők, s mivel jogaik nem voltak, ők voltak egyszersmind a legigénytelenebb lakók is.

Ugyanígy a szerelem papnőinek bizonyos utcákat és városrészeket jelöltek ki, melyekben viszont lakniok kellett. Ezek az utcák, melyeket lakóhelyül jelöltek ki a számukra, rendesen távol fekszenek a nagy forgalomtól, zsákutcákban a városfal vagy a várárok közelében. A fal közelében volt a legtöbb „némberek utcája” és a legtöbb „némberek háza”. Egy 1471-ben kibocsátott strassburgi rendelet azt mondja:

„Mind a „Hushelterin”-ek és „Sponzierin”-ek és azok, akik nyilvános törvénytelenységben szeretkezést üznek, bárhol lakjanak is a városban, költözzenek a Bickergasseba, a Vinkengasseba, a Gröybengasseba a fal mögé, vagy a másik végére, amelyet kijelöltek a számukra”.

Egy frankfurti rendelet 1477-ből így intézkedik:

„A némberek költözzenek a bordélyházba, akik egyedül laknak a Rosenthalba, akiknek azonban szeretőjük van és így nincsenek ráutalva pénzre, azokat más helyen is megtűrik”.

Amde nemcsak lakás dolgában űzték el a polgári tisztesség köréből a szerelem árusait, hanem egyenként és mindenki által láthatóan meg akarták őket bélyegezni. Persze mindenki gyakori haszonélvezője volt a szerelmüknek, az általuk nyújtott élvezetet senki sem akarta nélkülözni; minden alkalommal gyönyörködni akartak benne, de éppen azért, mert csupán a kép objektumának tekintették, akarták, hogy a perditát mindenütt száz asszony között is első pillantásban meg lehessen különböztetni. Azért is történt ez, hogy minden időben, vagyis: saját magától kiközösítették a polgári tisztesség köréből. Áthághatatlan válaszfalat akartak állítani ezáltal a kettő közé, s így a tisztességes polgárasszonyt megkímélték attól a veszedelemtől, hogy ruhája hozzáérjen az ilyen némbéréhez. A némbér nyilvános megbélyegzésének ez a brutális rendszabálya mindenütt használatos volt, még pedig a ruhára vonatkozó különböző előírásokkal. Minden hivatalos szajhának valami feltűnő jelet kellett hordania a ruháján. Zürichben 1313-ban egy szabályzatot adtak ki, amely meghatározza, hogy minden kisasszony, aki nyilvános házban ül, s a gazdasszony, aki kitartja őket, ha szállásuk elé kimennek, viseljenek vörös sapkát, kétágú átvetőt a fejükön, mely össze van varrva. Ha pedig a templomban le akarják vetni ezt a gömböt, tegyék a vállukra addig, amíg újra felveszik. Aki pedig ez ellen vét, fizessen a tanácsnak 5 R büntetést, a tanács poroszlói pedig hitet tesznek rá, hogy erre ügyeljenek. Aki pedig a büntetését nem tudja kiegyenlíteni, tiltassék ki a városból mindaddig a míg megfizeti”.

A meráni városrend 1400-ban így határoz:

„Az aljas nők ne viseljenek női kabátot vagy bundát, sem pedig olyan táncban ne vegyenek részt, amelyeknél polgárasszonyok vagy más tisztességes nők is vannak. A cipőjükön sárga szalag legyen, amelyről megismerjék őket és ne engedjenek meg maguknak ezüst ékszert”.

Augsburgban a városatyák 1440-ben előírják a bordélygazdának, hogy szigorúan ügyeljen „hogy a titkos asszonyok és lányok, akik a városban fel és alá járnak, és nincsenek bent a nyilvános bordélyházban, ne viseljenek selyem vagy korall pater nostert, sem más módon ne használjanak ilyent és hogy mindegyiküknek különösen a fátyolán, amelyet visel egy zöld csík legyen 2 ujjnyi szélességben és cseléd nélkül járjanak az utcán”.

Egy régi francia rendelet a 14-ik század elejéről meghagyja, hogy minden

prostituált ha nyilvánosan megjelent, egy tüt viseljen a vállán. A berlini tanács pedig 1486-ban meghatározza:

„Az asszonyok, akik becstelenségben vagynak, illetlen és bűnös lények és aljasak, jelként, hogy különbség tétessék jámbor és rossz asszonyok között, a kabátjukat a fejükön hordják és rövid kabátot viseljenek”.

Ez csak öt rendelet, melyet szószerint és keltezés megjelölésével citálunk; ámde könnyű dolog volna tizszerannyit közölni anélkül, hogy előzőleg különösebb levéltári kutatásokat kellene végeznünk. Ezekből a tényekből teljesen meggyőződhetünk, hogy a prostituáltak ilyen nyilvános megjelölése nem egyes esetekben előforduló brutalitás, hanem hogy a prostituáltak ilyen megbélyegzése stereotip volt s éppen ezért ebben a tényben általános meggyőződés jut érvényre. Tudatos kielégítése ez a legdurvább formájú megbélyegzésnek. A nagy kurtizánokkal szemben természetesen nem alkalmazták ezeket az előírásokat.

A ruházatkodási rendnek volt még egész sereg meghatározása, amelyeket a prostituáltakra vonatkozólag bocsátottak ki, s amelyek ugyancsak a perdita kategórikus megbélyegzését célozták. Amint megparancsolták a némbereknek, hogy bizonyos jelekkel különböztessék meg magukat, épp úgy megtiltották viszont nekik, hogy bizonyos szövetekbe öltözködjenek, hogy bizonyos fajta ékszereket hordjanak és még sok egyebet. Némely meghatározott szövet vagy ékszer viselése a tisztességes és előkelő asszonyok megcsorbitáhatatlan joga. Ezek a határozatok mind abból a gondolatból indulnak ki, hogy mindazt megbélyegezettnek kell tekinteni, ami valamiféle vonatkozással jut a prostituálttal, tehát a divat, amelyet visel, az ékszer, amellyel díszíti magát. Hogy milyen mélyen gyökerezett ez a meggyőződés, azt még sokkal drasztikusabban megláthatjuk az ellenkező célzatú eljárásoknál, amikor mint ezt már más helyen említettük, fényűzési tilalmak kibocsátásánál, csak a perditákat vették ki ezek alól. Ezeknek szabad volt, — sőt sok helyt kellett is — azokat a drága szöveteket, fátylakat és ékszereket viselni, amelyeket a tisztességes asszonyoknak eltiltottak. Az 1488-ban Zürichben kiadott fényűzési és erkölcsi rendelet ilyen kivételt tévő záradékkal végződik. „De mind a fönti dolgok alól kivétnak és szabadon bocsáttatnak a szabadon cselekvő asszonyok, azok, akik a Kratzban vagy a Grabenen lévő nyilvános házakban vannak és rajtuk kívül senki más”.

Ezzel a ravasz trükkel akarták a fényűzési tilalmat a lehető legnyomatékosabbá tenni. Mivel tehát némely szövetet, ékszert és divatot a prostituáltak külön jogává bélyegeztek, nemcsak lealjasították ezeket a dolgokat a becsületes nők szemében, hanem az olyan tisztességes asszonyt, aki mégis

használta az eltiltottakat, kitették annak a veszedelemnek, hogy valaki prostituáltként nézhette. Flögel-Ebeling szerint volt is eredménye az ilyen eljárásnak.

Egy a csörgődivatra vonatkozó titalomról ezeket írja:

„Leipzigben a város tanácsának nagyon sok bosszúságot okozott ez a divat. Amde csakhamar találtak egy kitűnő eszközt, amellyel száműzzék. Megparancsolták ugyanis, hogy azontúl minden, a tanácsnál bejegyzett prostituált csörgőket viseljen a ruháján. Természetesen rögtön eltűntek ezek a cifraságok, mert olyan asszony, aki tisztességes számba akart menni, semmiképpen sem érezhetett hajlandóságot arra, hogy Vénusz vulgivaga valamelyik papnőjével tévesszék össze. Ezeknek maguknak sem jutott eszébe, hogy a tanácsi rendeletnek engedelmeskedjenek, sőt a hatóság maga is csak néhányszor kívánta meg ezt keményebben, mikor panaszok érkeztek hozzá a nyilvános nők túlságosan szabad viselkedéséről”. Ha ez az eszköz ebben az egy, Flögel által említett esetben, a kívánt eredményt elérte is, ezzel az egy esettel szemben számtalan olyanra mutathatnánk rá, amelyekben a kívánt hatás épp oly teljesen elmaradt. Egész sereg esetben még a legtisztességesebb asszonyok is dacoltak azzal a veszéllyel, hogy prostituáltaknak nézzék őket. Még pedig különösen akkor, ha a perditáknak engedélyezett kivételes jog a ruha kebelkivágásának önkényes eltúlzására vonatkozott. Némely tisztességes asszony — mint azt már más helyen is elmondtuk — inkább a jó hírét tette kockára, semhogy ezekben a dolgokban a meztelen igazságot véka — azaz hogy inkább kendő — alá rejtse. Természetesen nagyon könnyen megtehetette ezt, ha történetesen „nagyon szép igazságról” volt szó, mely tulajdonosának meggyőződése szerint megérdemelte a mutogatást.

Hasonló, a prostitúció lokalizálására vezető okokból csakhamar sor került arra is, hogy az ilyen szerelmi börzék üzemét rendeletekkel szabályozzák. Így már nagyon régen találkozhatunk úgynevezett bordély-rendszabályokkal. A legrégebbiek, amelyeknek hitelessége kétségtelen, egészen a tizenkettedik századból valók. Ezek a nagyrészt terjedelmes rendszabályok legfontosabb és legbőségeesebb forrásai a prostitúció történetének, mert a legértékesebb ismereteinket közvetítik, a prostitúció lényegéről; többek között elárulják egyes városok különös szükségleteit, az árakat, a látogatási időt, továbbá a gyakran előforduló sokféle elfajulást, amelyek ellen kiváltképp fölakartak lépni és amelyeket ki akartak irtani.

A megmaradt legérdekesebb és legrészletesebb bordélyrendszabályok közé tartozik: „Az ulmi némberek házána rendje”. Sajnos, ez az értékes okmány is hosszú, hogysem teljes terjedelmében közölhetnők itt, így tehát

meg kell elégednünk egy rövid részlettel. Mindjárt a második pont, melyre a bordélygazdának meg kell esküdnie, a következő felvilágosítással szolgál:

„Egyebek után esküdjön meg arra, hogy a bordélyházat megfelelően fogja vezetni és elfogja látni csinos és egészséges asszonyokkal a dolog szükséglete és lényege szerint itt Ulmban és hogy sohasem lesz kevesebb némbere mint 14, ha pedig megtörténik, hogy egy vagy több, betegség vagy egyéb dolog okából kikerül a házból, köteles egy hónap leforgása alatt más, ügyes, csinos, egészséges asszonyokkal helyettesíteni, hogy legalább is a fentebb említett 14 asszonyból álló létszám ne csökkenjen és ne szenvedjen hiányt”.

Ebből a pontból is világos, hogy a szerelmi élet nagyon intenzív lehetett. 14 asszony éppen elegendő, hogy a normális szerelmi éhséget csillapítsa, azért tehát sohasem lehetnek kevesebben. Ráadásul megkívánják, hogy alkalmasak, csinosak és egészségesek legyenek; az ulmi polgárok jó árút akartak a pénzükért.

Alkalmasság alatt első sorban a szükséges életkort értették. Különböző rendeletek a bordélygazdának a legszigorúbban megtiltják, hogy nagyon is fiatal perditákat fogadjon. De a kort sohasem határozzák meg pontosan, hanem az egyéni kifejelettséget, „hogy alkalmas-e a szerelemre” veszik mértékül. Alkalmas pedig a szerelemre az a leány: „akinek már keble van és minden egyebe, ami ehhez tartozik”. Más szóval a bordélyházakban gyakran már gyerekkorú kisleányok szolgáltak a bujálkodás eszközüül.

Természetesen ebből a tényből nem szabad arra következtetni, mintha kevés lett volna a felnőtt perditá, csak hogy az illető bordélygazda minden kívánságnak, még a perverz kéjencének is eleget akart tenni. Martin Hummel würtzburgi bordélygazda 1444-ből való engedményokmányában pontosabban meg vannak adva azok a pontok, amelyeket az alkalmassághoz számítottak:

„Azonkívül a bordélygazda ne tartson olyan nőt a házában, aki viselős, sem pedig olyan időben, mikor asszonyi jogaival (tisztulás) van terhelve, sem pedig más olyan időben, mikor alkalmatlan volna, vagy pedig a vétektől tartózkodni kívánna, férfihez vagy más munkára ne küldje és semmikép ne kényszerítse”.

...„Amely lánykát pedig szerelemben találják, pedig erre a dologra nem alkalmas, hanem túlságosan fiatal, vagyis nincs keble, sem semmi más egyebe, ami ehhez tartozik, azt vesszővel büntessék

meg és azonkívül fejvesztés terhe alatt tiltsák ki a városból mindaddigra, míg az alkalmas kort eléri”.

Az áldozat tehát ráadásul még verést is kap!

S amint megtiltják a némberek gazdájának, hogy nagyon is fiatal lányokat fogadjon a házába és bocsásson a látogatók bujaságának rendelkezésére, épp úgy tilos a házasság nők befogadása is. Ezt a tilalmat mindenütt megtaláljuk. Meg van Franciaországban épp úgy mint Angliában és Németországban. Épp ily gyakran találkozunk azonban közlésekkel, amelyek arról szólnak, hogy ezt a tilalmat áthágták, hogy mindig számos férjes nő szolgált a némberek utcáiban. Különösen olyan időkben, mikor országgyűlés volt, vagy valamelyik városban sok katonaság gyűlt össze s így a fölfedeztetés veszélye nem volt olyan nagy. Ezzel szemben főleg kis városokban volt érvényben az a törvény, mely csak nem ott született némberek föl vételét engedélyezte. Ez a határozat nagyon is érthető, ha figyelembe vesszük, hogy kicsi a város és hogy a helybeli családok nagyrészt rokonságban vannak egymással.

Nagyon kevés bizonyosat tudunk arról, hogy az ifjúság mennyiben látogatta a bordélyházakat. Abból a tényből azonban, hogy a pontok között, melyekre a bordélygazdának meg kell esküdnie, gyakran és ismételtelen előfordul, hogy gyermekeket nem szabad bebocsátania, bizonyossággal következtethetünk arra, hogy az ifjúság tényleg eljárt ide, még pedig nem is kivételes esetekben.

Ugyanígy rendezte a bordélyszabályzat a látogatási időt is. Franciaországban nagyon sokáig a napfelkeltétől napnyugtáig terjedő időt határozták meg. Napnyugta után nem lehetett sem belépni a bordélyházba, sem kijönni onnan; aki még később is ott volt, annak ott kellett maradnia egész éjszakán át. Hollandiában és Angliában tovább tilos volt vasárnap nyitva tartani a bordélyházakat. Egy angol kritika ezeket mondja a különböző pontokról:

„Más rendeletek között, ezekbe a bordélyházakba nem volt szabad befogadni férjes nőket, sem pedig olyanokat, akiknek valami komolyabb gyengeségük vagy testi hibájuk volt; azonkívül, mint az Hollandiában a jámbor kálvinistáknál mindmáig szokásos, vasárnap nem volt szabad nyitva tartani. A cégéreket nem akasztották ki, hanem a falra festették; volt benne egy bíbornoki kalap is.”

A hatóság részéről való törvényes szabályozás mellé segítőül állt a prostituáltak saját céhszerű szervezkedése, mellyel jogaikat különböző irányban

képviselték és óvták. E szervezet befolyását világosan felismerhetjük a bordélyszabályzatok számos szociális jellegű rendelkezéseiben, melyek meghatározzák a perdita ellátását, a vele való bánásmódot és körülhatárolják a gazda jogait és követeléseit velük szemben. Ez utóbbiak közé tartozott például, hogy a perditát bizonyos időben nem lehetett kényszeríteni arra, hogy férfilátogatót fogadjon. Ide tartozott továbbá az is, hogy a prostituáltat nem szabad erőszakkal a bordélyházban benntartani, továbbá a perdita megvédése attól, hogy a bordélygazda tulságosan kihasználja. Mindezek a szociális rendszabályok, melyek például a már említett ulmi bordélyszabályzatban is részletesen bennfoglaltatnak, kétségtelenül a prostituáltak saját szervezkedésére vezethetők vissza; vagyis azoknak a komoly és együttes protestálására, akik legjobban tudhatták, hogy hol van a perdita leginkább ráutalva a védelemre.

De másfajta, valamivel különösebb harcot is folytattak a „becsületes prostituáltak” a szervezkedésükkel: így például az erkölcsösségért, szóval a tisztességtelen verseny ellen a szerelmi piacon. Azért hogy a titkos „prostituáltak” ne kontárkodhassanak a mesterségükbe, ne ronthassák az árakat és ne csíphessék el a vendégeiket; hogy a férfiak bujaságát kizárólag a becsületes prostituáltak kamatoztathassák a némberek utcáiban.

Rendszeresen bevádolták tehát a városi hatóságnál a titkos prostituáltakat és kérték, hogy büntessék meg őket „Isten és az irgalmasság nevében”, mert elveszik a „becsületes prostituáltak” kenyerét.

Ez a harc, a titkos prostituáltak és szolgáló lányok ellen gyakran tettlegességig fokozódott, mert ebben az időben nem igen elégedtek meg az egyszerű panaszkodással. A perditák egy ilyen, még pedig történetileg bebizonyított közös eljárását találjuk meg például a nürnbergi Heinrich Deichsler krónikájában feljegyezve.

„1500. Itten azután ugyanazon a napon — 26. Nov. — nyolc aljas nő jött az aljas bordélyházból Markhart Mendel polgármesterhez és azt mondták: „es wer da unter der westen Kolbenhaus ein taiber voller haimlicher Hurren” és a gazdasszony egyik szobában nős embereket tart, a másikon pedig agglegényeket és megengedi, hogy szemérmertlenségeket műveljenek és megkérték, adjon engedelmet arra, hogy megrohanják és a ringyótanyát összerombolják és feldulják: megengedte nekik, erre megrohanták a házat, betörték az ajtót, szétzúzták a kályhákat és betörték az ablaküvegeket és mindegyikük magával vitt valamit, a jómadarak elszálltak és borzalmasan megverték az öreg gazdasszonyt.”

De nem maradt meg ennél az egy esetről. Öt esztendővel később a ném

berek megismétlik előbbi együttes eljárásukat. Különben pedig az ilyen anti-parlamentáris összekülönbözések, a szolidáris „becsületes prostituáltak” és a „bönhässinen” között — ahogy a titkos prostituáltakat hívták — nemcsak Nürnbergben, hanem más városokban is előfordultak.

*

Akármilyen nagy és sajátságos is a türelem, melyet a renaissanceban a prostitúcióval szemben tanúsítottak, ez semmiképen sem zárja ki, hogy ezzel egyidőben erős ellentállás is érvényesült e türelemmel szemben. És tényleg: a kor erkölcsprédikátorai egyetlen napon sem hallgattak a prostitúcióról. Szünet nélkül és a legrikítóbb színekkel festették le mint minden bajok között a legnagyobbat, mint a legmélyebb poklot, amelybe férfi és nő belezuhanhat. Nagyon erős az az ellentmondás gyakorlat és elmélet között — mert mint a gyakorlatban az egész világ egy szív, egy lélek volt, épp olyan zavartalan egyetértés uralkodott az elméletben is, — de azért ez az ellentmondás nem megérthetetlen. Teljesen megfelel a tényeknek, hogy nagyobbarányú ellenállhatatlan forradalomnak kellett végbemennie a kispolgári társadalom keretében. Két ilyen heterogén elem állandó összeütközésének feltétlenül az elmélet és gyakorlat kiegyenlíthetetlen ellentmondásában kellett kiváltódnia. A kispolgárság szűk világnézetéből születtek meg tehát mindazok az érvek, melyekkel az erkölcsprédikátorok harcba szálltak a prostitúció ellen. Éppen ezért a legfőbb érv a némberek ellen, hogy csak a pénzére számítanak azoknak, akik hozzájuk jönnek. Ebben a gondolkodásban fogant nagyon sok, százszámra menő közmondás közül, melyekben a prostituáltakkal és velük való érintkezéssel szemben tanúsított morális ellenkezés tükröződik. „Aki ringyót fogdoz, erszényt oldoz.” „A szajhák szívesen fogadnak — de csak pénzt.” „A ringyó csak akkor nyújtja a száját, ha pengeni hallja a maga petájkját.” „A ringyó addig szeret, amíg nyitva a zsebed.” „Ahol ringyó s ital járt, tisztára söpörték a pénztárt.” „Ha egy szajha szeret, nem a szíved nézi, de a zsebed” és így tovább.

Így akarták megújíttatni a férfival a perditát.

Még sokkal világosabban bizonyítják a képzőművészetek, hogy ez a filozófia az alapvető meggyőződést tárja elénk. A moralizáló ábrázolások legfontosabb csattanója mindig a szajha merénylete időleges szeretőjének erszénye ellen. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ez a szatirizálás nem a tény ellen irányul, hogy az asszony pénzért adja el magát, vagy pedig az ellen, hogy a perditánál a legintimebb ténykedés a legszégyenletesebbel kapcsoló-

dik össze, hanem csupán az ellen, hogy a férfit a tulajdonában károsítja meg család módon a prostituált. A magántulajdon megsértése — csupán ez a legszörnyűbb — a legnagyobb vétek s nincs vége se hossza e gondolat variálásának. A szajha feltárja keble szépségét: ezzel tréfálhattok és játszhattok — mondja a férfiaknak, — ez a tiétek egy órányi időre vagy még továbbra is, ha bizonyos összeget fizettek; és a pénzdarabra mutat, amelynek lefizetésével megszerezhető a szépsége. Szerelmesen öleli át a vidám vendég a csábító kacérkodó perditát. Ettől a pillanattól kezdve aztán nincs többé visszatérés, mert a ravasz nő már túlságosan sok előleget adott. Csakhamar megjelenik a kép síkján a kerítőnő is, hogy előbb elintézzé az üzleti részt s biztosítsa a maga járandóságát. Vagy pedig maga a perdita tart művészi szünetet, mert ebben az állapotban nyílik meg legkönnyebben a vendég zsebe. A matróz, aki sok hónapos utazás után tér vissza, valóságos farkaséhséggel női húsrá, mindjárt az egész pénzeszacskóját odaadja a nőnek. De mindez csak bevezetés, amin végre is nem sok kivetendő volna. A fő ténynek, amelyre az erkölcs-prédikátorok véleménye szerint mindig sor kerül, még három további aktusa van, melyeknél nemcsak a vendég pénzes táskájáról van szó, hanem amelyeknél a prostituált még sokkal alaposabban jár el. A prostituált ezekben nem elégszik meg azzal, amit önkéntesen adnak neki, bármilyen bőkezű is az adomány. Mindig többet akar. És ezt a többet úgy szerzi meg, hogy titokban belenyúl a vendég zsebébe, minden prostituált egyben tolvaj is. Míg a férfi érzékei izgalomban vannak, amit szóval, csókkal, mozdulattal, bájakkal, engedékenységgel és szerelmi mesterkedésével a legmagasabb fokig felcsigáz, egyszersemind egyik keze útát talál a vendég zsebéhez, hogy onnan a sokszorosát szedje ki annak, amit önként adott a vendég. Ez az első felvonás. De a némbert nemcsak többet akar, hanem mindent és ez a második felvonás. Néhány órával később következik be, mikor a szerelem és az ital megtette a hatását s a vendég kimerülten elaludt. Ebben a pillanatban teljesen kiürítik a zsebeit, s semmi sem kerül el a kapzsiság figyelmét. A harmadik felvonás mindig ugyanaz a finale. Mikor a vendéget, aki ilyen némbert kezei közé került, alaposan kifosztottak, könnyörület nélkül s még ráadásul gúnyolódások között kiteszik az utcára. Más szóval a prostituált nyájaskodása mindig csak addig tart, amíg ez a nyájasság kamatozik.

Ezt a felfogást pedig nem lehet azzal sem cáfolni, hogy valótlan volna. Minden mozzanatában megfelel az igazságnak. De abból tűnik ki igazán, hogy ez a morál a kispolgári gondolkodásból származik, hogy csupán ezt az egy pontot látja meg a kor szatirizáló morálja, s hogy ebben az egész polgári élet leggroteszkebb, örök, soha meg nem szűnő tragikomédiában, csupán a

veszélyeztetett pénztárcát tekinti minden borzasztók legborzasztóbbjának és azt, ami e körül történik, hiszi egyedül megbocsáthatatlannak.

A prostitúció legyőzésében az erkölcsi megbotránkoztatás eszközén kívül ott van a gyakorta kibocsátott, de annál ritkábban keresztülvitt büntetendő rendszabályokon kívül egész sereg praktikus kísérlet, mely a prostitúciót korlátozni kívánta. Mivel azonban nem ismerték a prostitúció szociális okait, hanem csupán a lustaságban és a különös bujaságban látták az egyedüli indító erőt, amely prostituáltakká tette a nőket — így tehát elegendőnek hitték, ha a perditákat bűnbánatra bírják. E célból alapították a bűnbánók vagy a bűnhődők rendjét — a bekeinákét, ahogy Franciaországban nevezték, — amelynek mindenütt voltak fiókjai. A speyeri krónika így írja le 1302-ben a bekeinák alapítványát:

„A bűnhődők asszonyszemélyek, házasok és házasságon kívül élők, akik a tiltott testi egyesüléshez és fajtalansághoz tartoztak, azután az elkövetett bűnös életmódjukban undort, megbánást és szenvedést viseltek el, ezeknek ebben az időben a székvárosokban külön házakat rendeltek, hogy szegényletes életüket megbánják és óvakodjanak a büntől és a betegek ápolásával szellemileg és testileg keressék a szűkös ellátást s a táplálékot. Speyerben 1302-ben vagy kevéssel előbb alapította meg a Bekeinák rendjét egy gazdag polgár, aki ezeknek a bűnhődőknek külön háztartást, melyben együtt éltek és a hozzá szükséges ellátást s egy fehér durva vászonruhát hordani rendelt.”

Hasonló alapításról ad hírt 1450-ben Aeneas Sylvius Wien leírásában.

„Egy szent Jeromos kolostor is van itt. Ebbe azokat a nőket veszik fel, akik a bűnös életől Istenhez akarnak visszatérni. Éjjel-nappal himnuszokat énekelnek német nyelven. Ha pedig valaki közülök a régi életmódjához tér vissza, azt a Dunába dobják.”

Sokkal behatóbb tájékoztatást nyerünk azonban a párisi megbánó nők szabályzatában.

„Senkit sem vesznek fel akarata ellenére, sem pedig olyant, aki legalább egy ideig nem élt ledér életet. Hogy pedig azok, akik ilyeneknek vallják magukat, ne csálhassanak, a zárdanővérek jelenlétében bizonyos erre kinevezett matrónák megvizsgálják őket, akiknek az evangeliumra kell megesküdniök, hogy igaz és hamisítatlan jelentést tesznek róla.”

„Hogy pedig fiatal személyek ne legyenek ledérekké, csupán azért, hogy itt állást kapjanak, kimondják, hogy olyanok, akiket egyszer visszautasítottak, örökre kizáratnak. Különböztetnek azoknak, akiket felvesznek, a gyóntató atyánál esküt kell tenniük, hogy nem abból a célból lettek ledérekké, hogy időbe ebbe a társaságba fölvegyék őket és megmondják nekik, hogy ha idő

idővel ebbe a ársaságba fölvegyék őket és megmondják nekik, hogy ha idő a pillanattól kezdve el kell hagyniok a kolostort, még ha már beöltöztek és föleskettettek is. Hogy pedig ilyen nőszemélyek ne halasszák tulságosan sokáig a ledér életből való megtérésüket, úgy gondolkodván, hogy ez a menekés úgy is mindenkoron nyitva áll a részükre, tehát senkit sem vesznek ről, aki túl van a harmincadik évén.”

Ezzel a megbánásra való alkalomadással azonban ki is merült minden, amit a társadalom a prostitúció korlátozására tett. A perdita megbélyegzett volt és az is maradt egész életén keresztül, nem volt mód rá, hogy visszatérhessen a polgári életbe, a multat nem törölhette el semmivel, még a házassággal sem, melyet esetleg egy tisztességes ember kötött vele. Ime egy bizonyíték. 1483-ban Hamburgban elhatározták:

„Hirhedt asszony nem hordhat ékszert. Ha egy tisztességes ember feleségül veszi is, azért nem járhat becsületes asszonyok közé. Az ilyen lánynak küldjenek fejkötőt és semmi más fejdísz ne engedjenek meg nekik. Évenként egyszer fogják be az ilyen asszonyokat.”

Ilyen körülmények között nem csoda tehát, ha a megbánó nőkkel nemcsak nagyon kínos tapasztalatokat szereztek: — a speyeri krónikában még ezt olvassuk: „Hogy az ilyen nők (a megbánók) nagyon ártalmas kerítők legyenek” — hanem hogy mind ez erkölcsi törekvések említésre méltó eredmény nélkül maradtak. Minden megbotránkozás kiáltó szó volt a pusztában. Az első okot az állandó erős keresletet alkalmas női test után, már kellőképen megtárgyaltuk. Nem kell tulságosan sok magyarázat a második ok megértéséhez sem, hogy a perditák hadserege mindinkább növekedett, hogy soha sem szakadt meg az áradat, mely ide tartott, hogy a kínálat még nagyobb volt, mint a kereslet, hogy a ruffianok, kerítők és kerítők mindenütt vígan üzték a mesterségüket. Könnyen érthető oka van az évszázadba lejátszódó átváltozási folyamatban, melyet a kapitalizmus kifejlődése idézett elő, s amely minden országban százezer számra deklasszáta az exisztenciákat s így a történelemben először teremtett tömegproletáriátust. Ami a hadseregeknek harcosokat adott, akik idegen érdek szolgálatában adták oda a bőrüket, ugyanaz töltötte meg az egész világon a némberek utcáit és a bordélyházakat asszonyokkal és lányokkal, akik épp úgy készen voltak, hogy szépségüket és szerelmüket idegen férfiak fizetőképes vágyakozásának bocsássák rendelkezésére. A prostitúció kimeríthetetlen óriási serege női pendantja a zsoldos seregeknek. Éppen ezért ugyanezek a feltételek teszik érthetővé, — amint azt már előbb ezek okául adtuk meg, — hogy a 15. és 16. században mért sorozódnak a zsol-

dos seregek főleg németekből és miért lehetett a világ összes bordélyaiban leginkább német, főleg pedig sváb nőkkal találkozni. Ilyen indító erővel szemben, minden írott bölcsesség hatástalan marad. És mégis: különösen a 16-ik század második felében — egyre erkölcsösebbek lesznek az emberek. Amde egészen fordított dolog volna, ha ezt a pozitív eredményt, a reformáció erkölcsösítő befolyásának javára írnók, mint ez olyan gyakran történik, vagy pedig azt általában az erkölcsprédikátorok kontójára könyvelnék el. Ez a két faktor csak azért jutott pozitív eredményre, mert a korban két olyan szövetségstársra akadtak, melyek dialektikája a történelemben mindig ellenállhatatlannak bizonyult.

Az első ugyanaz, melynek elhatározó befolyásáról már egyszer beszélünk kellett, még pedig akkor, mikor igazi okait akartuk megadni a ruhafényezés visszafejlődésének és a kicsapongó divattól való elfordulásnak, amikkel szintén a 16. század második felében találkozunk feltűnő módon: ez a kor anyagi hanyatlása, mely innen kezdve a kapitalizáló processzus nagyarányú kifejlődését állandóan feltartja. Ha a birtokló osztályban csökken a haszonrész és mélyenjáró gazdasági válságok számtalan nagy vagyont veszélyeztetnek, ha a kispolgár és proletár ajtaján a szükség kopogtat, akkor természetesen az életélvezés minden formája korlátozódik, főképen pedig a nemi élet. A gond és a szükség az intenzív munka mellett mindenek közt a leg-erősebb és az egyetlen tényleges hatású anstimulanciák, mert nemi tartózkodásra vezetnek. A 16. század második felében pedig a gazdaság története egyben nagy hanyatlás története is. Spanyolország már 50 esztendővel előbb csődbe jutott, Németország a csőd szélén áll. Olasz- és Franciaországot meg Hollandiát a legsúlyosabb megrázkódtatások érik — ezaz első és legnagyobb válsága az új korszaknak. A kapitalisztikus gazdasági rend először mutatja meg a világnak borzalmas Janus arcát. A második tényező volt: a szifilisz. Ez meg ott is kioltotta az életkedvet, ahova gond és a szükség még nem ért el.

A szifilisz első fellépése a XV. század végén a legborzalmasabb csapás volt mindazok között, melyek az európai emberiségnek osztályrészüil jutottak. Ahhoz, ami számára az élet legfőbb, bacchuszi manifesztációja volt, egyszerre hozzákapsolódik a legundokabb és legundorítóbb. Az újvilág gyalázatos ajándéka ez, melyet a kapitalizmus vakmerő útján Kolumbusz által szerzett meg. És éppen ezért a világtörténelmi tragikomédia teteje. A felfedezett újvilág szegény benszülöttjei előlegben állnak bosszút vele későbbi aranyra éhes kinzóikon. Ezek csak aranyat akartak kisajtolni belőlük, e helyett azonban olyan tüzet öntöttek Európa vérébe, melytől még ma is, négy

évszázaddal később évről-évre milliók gyötrődnek és vergődnek menthetetlen kétségbeesésben.

Teljesen megbénító borzalom fogja el az emberiséget, mikor csontjaiban dühöngeni érzi e betegség borzalmas ostorcsapásait. De vakoknak kellett volna lenniök, ha nem veszik észre, hol keresendő és hol található ennek a betegségnek a fő fertőző fészke; hogy a baj mindig valamelyik bordélyházból indul szomorú diadalútjára a városon keresztül. Ezáltal előtérbe jutott a logika látszólag univerzális gyógyszere. Az a radikális kúra járta, hogy a járványok idejére becsukták a bordélyházakat, a perditákat kiűzték a városból, vagy mindaddig fogva tartották, míg a járvány elmúlt. Ezekben az években számtalan bordélygazda folyamodik részben haladékkért a meghatározott kamatok befizetésére, részben pedig csökkentésért és engedményért. S mind e beadványok azt adják okul, hogy a kevés látogatás miatt nem bírják a reájuk rótt terhet előteremteni. A látogatások gyakoriságával együtt csökkent a perditaállomány is. Ahol azelőtt a bordélyházban tizenhét vagy még több perdita volt, ott most alig van három, négy.

Ha a mi ideológiánkra fordítjuk le ezt a két tényezőt, azt mondhatjuk: győzött a morál és erkölcsösebb lett az emberiség. Ha azonban absztrahálunk ebből a téves definícióból, hozzá kell fűznünk, amit már fentebb is mondtunk: a polgári erkölcs és becsületesség értékelésben főleg azért emelkedett tetemesen a renaissance végén, mert a legbrutálisabb kenyeres pajtások, a nyomorúság és a szifilisz egyesülten voltak az előharcosai.

VI. RÉSZ

A TÁRSAS ÉLET.

1. A fonó, a fürdőházi élet.

A renaissance társas élete gazdag anyagot szolgáltat a kor nemi erkölcsének történetéhez. Mert a társas élet régebbi évszázadokban és különösen a renaissanceban aránytalanul inkább mint ma egyéb sem volt, mint alkalomcsinálás a szerelem számára, még pedig a szerelemnek in corpore. Mivel az élet élvezése akkor a nagy tömegnél ebben a rövid programmban merült ki: enni inni, szeretni, a legtöbbeknél az, hogy élvezettel teli életet éljenek, nem jelentett mást, minthogy e három istenségnek hódoltak. A szerelem e három élvezet között mindig legelső helyen állt, a Vénusz és Priapusz kultusza nélkül nem volt élvezet; s ahol e kettő nélkül ültek az asztalhoz, ott Bacchus és Ceres ajándékait szűköseknek érezték; Bacchust és Cerest pedig százszor is csak azért hívták meg asztaltársul, mert a legjobb szószólók voltak arra, hogy Vénusz asszony engedékeny legyen. Mint mondtuk, ez még aránytalanul inkább állt a renaissanceban, mint ma, mikor az intenzív politikai és szellemi élet nemcsak a birtokló és uralkodó osztályok mellékfoglalkozása, hanem a dolgozó osztályok nagy részének egész élete főtartalmát alkotja.

Mivel ez a munka az erkölcsök történetének nem egész anyagát kívánja felölelni, hanem csak a nemi morálra vonatkozó területét, természetesen nem is feladatunk nekünk, hogy a renaissance társas életének teljes képét alkossuk meg, hanem csak azokra a formákra és arra a részre kell szorítkoznunk,

h. 21

A szerelem

Az érzéki örömök szimbolikus jelképe. I. Matham metszete a 17. századból

X. melléklet

Caru, etenim tangis mortalia pectora curi. Atq; suum quicquid non suis esse, genui.

Vénusz öröme

Gehard de Jode rézmetszete a 17. századból

amelyekben éppen a nemi jelleg domborodik ki. A különös alkalmakra tehát, melyek ezt a célt szolgálták és az eszközökre, amelyekkel a kívánt célhoz jutottak. Ezek közé az eszközök közé első sorban tartozik a játék és a tánc, a legkedvezőbb alkalmatosságok pedig, amelyeket a Vénusz-tiszteletnek szenteltek, a nagy nyilvános és magán ünnepségeken kívül az akkori társas élet főtenyezői: a fonó és a fürdő.

*

A fonó látogatása minden országban, városban és falun egyaránt ősfarmája a társas életnek. Itt is, ott is a munkának e közös formája gyakran csak takaróul szolgált Vénusz és Priapus közös és rendszeres tiszteletének.

Itt természetesen nem a házi fonókról van szó, hanem a bizonyos fokig nyilvános fonóházakról, amelyekben a fél falu vagy legalább is a szomszédságból egy sereg fiatal és öreg asszony a téli hónapokban hetenként kétszer összegyülekezett közös munkára. Ezeknek az összejöveteleknek különböző nevük volt, hívták őket fonónak, rokkaháznak, orsószobának, stb. stb. Itt e szobákban jöttek össze az asszonyok rokkával és orsóval, hogy hosszú téli estéken együtt fonjanak. Mivel azonban a falu fiatal legényei is eljárhattak a fonóba, ebben az intézményben megtaláljuk a társas élet egyik kiinduló pontját.

Ezeknél az összejöveteleknél az a szokás volt divatban, hogy minden legény választottja mögött ült — minden leány becsülete megkívánta, hogy legalább egy legény egyedül csak az ő kegyéért versengjen — és hogy a legény a kötelességét hűségesen teljesítse. Ez a kötelesség abból állt, hogy a kender hulladékait a leány öléből lerázza. Ez a kötelességteljesítés azonban a körülményeknek megfelelően nem volt más, mint egy-egy új alkalom többé vagy kevésbé durva kézzelfogható udvarlásra, hogy pedig ezeket az alkalmakat a leánynál, akit a legény kiszolgált, alaposan kiaknázza, azt a legény becsülete éppen úgy megkívánta, mint a leányé.

Mint a kor erkölcsprédikátorai panaszkodják, mennél bátrabban és vakmerőbben látott a maga dolgához a legény, annál nagyobb lett a tekintélye a leányok előtt és ennek a választottját irigyelték leginkább a barátnői. Ebből a kortársak által újra meg újra megállapított tényből elvitázhatatlanul következik, hogy a leányok legtöbbje csak azért járt a fonóba, hogy a legénnyel ilyen módon tölthesse az estét.

Az ilyen udvarlóviselkedést, amelyhez az öregek behunyták a szemüket, igen megkönnyítette a közmondásosan rossz világítás. Azt a helyiséget, amelyben fontak, gyakran egyetlen egy fenyőforgács világította meg. Ha azután

megtörtént, hogy az ajtónyílásra vagy más véletlen következtében ez is elaludt, akkor egy legény sem mulasztotta el, hogy ezt az alkalmat kellőképen kihasználja és valószínűleg a nők sem maradtak adósok és hasonlóval viszonozták. Ilyenkor aztán a viselkedésük gyakran valóságos orgiává fejlődött. Mivel pedig az ilyesmi mindig kedvére volt néhány résztvevőnek, ezek szívesen segítették a véletlent, úgy hogy rendszeren minden fonóestén egynéhányszor elaludt a fény.

22. kép. A fonóban.

Fametszet.

De nemcsak hajadon leányok jártak a fonóba, hanem férjes nők és özvegyek is résztvettek ezeken az összejöveteleken. S míg egyrészüik azért jött, hogy tulajdon leányát kedvező alkalomhoz segítse, hogy legénnyel találkozzék és mulathasson; más részül maga is szívesen vette, hogy egyik-másik legény vagy szomszéd ugyanilyen módon csapja neki a szelet. Hogy ez a szél elég gyakran vezette a férjes asszonyokat, arra abból is következtethetünk, hogy a túlgyakori fonóbajárás állandó fejezete a férjek panaszainak.

Az efajta összejövetelek gyakori szórakozásai közé tartozik a kedélyes tánc is; sok helyen ez volt a szokásos befejezés, sőt ezért a legények gyak-

ian muzsikuskat is hoztak magukkal. Az ilyen táncokat természetesen mindkét fél kézzelfogható udvarlásra használta fel.

Számos irodalmi és képbeli ábrázoláson kívül legjobban bizonyítják azt, — hogy ezek a szokások és szórakozások sok vidéken napirenden voltak, — azok a rendeletek, amelyeket városokban és falun olyan gyakran bocsátottak ki a fonóbeli szórakozások ellen. A hatóságoknak gyakran kellett kénytelen-kelletlen beleavatkozni, mert gyakran a végsőkig fajult a dolog, még magában a fonóban is, ha az elaludt fáklya sokáig nem akart kigyuladni. Még gyakrabban természetesen a hazatéréskor, mikor a felizgatott leány nem nagyon kérette magát, hogy a legény minden kívánságát kielégítse.

Azonkívül féltékenységből gyakran verekedésre, tettelegességre, sőt gyilkosságra is került a sor az egymásra féltékeny legények között. Mennél gyakrabban fajultak az ilyen fonóösszejövetelek általános dulakodássá, annál gyakrabban kényszerültek a hatóságok, hogy figyelmeztetésekkel és büntetéssel való fenyegetődzéssel beleavatkozzanak.

Végül mikor a büntetések eredménytelenek voltak és mikor a népség viselkedése a fonóban gyakran nagy közveszedelmeket támasztott, mert vigyázatlanul bántak a lánggal és sokszor tűzvész támadt, sok helyen a fonókat egészen beszüntették. Ámde ezek a tilalmak nem sokat használtak és főleg nem soká használtak. A leány és legény minden áron meg akarta kapni azt, amiért a fonóba járt. Éppen ezért a fonó és benne a régi élet mindenkor újra éledt. Mindezt számtalan olyan rendeletben olvashatjuk, melyek az általános erkölcstelenség ellen irányultak és amelyek a gyalázatosság főfészkéül a fonókat nevezik meg.

*

A társasélet legközelebbi fejlődését a fürdőházban találjuk meg. Ha a fonóba járásnál a munka volt a jogcím, a fürdőnél a tisztaság és egészség szerepelt ilyenül, mert itt is különböző irányban, első sorban a rendszeresen üzött Vénusz és Priapusz-tisztelet egyik formájáról van szó. A fürdőbe járásból szintén kedvező tömegalkalom lett, mely a kornak megfelelő kézzelfogható udvarlási kívánságait elégítette ki, akárcsak a „próbaéjszakák” és a fonó intézménye. Csakhogy a fürdőbeli élet nem volt egyénileg korlátozott, hanem általános ténykedés. A fürdőházi élet is azon intézmények közül való, melyek épp oly külön jellemző jegyét adják a renaissance korának, mint a prostituáltak sajátos szereplése. A fürdőzés kedvtelése, mely Németországban a régi germánokig nyúlik vissza, azon az akkor általánosan elterjedt

meggyőződésen alapult, hogy a gyakori és hosszantartó fürdés nélkülözhetetlenül szükséges az egészség megtartásához, vagy esetleg visszaszerzéséhez.

A két nem közös fürdése is nagyon régi időből származik. Ezzel szemben higienikus oka van annak, hogy egészen meztelenül fürödnek — eltekintve a kornak a meztelenségre való álláspontjától, melynek legjellemzőbb bizonyossága, hogy az ágyban egész meztelenül fekszenek — legalább is hivatalosan ezzel a higienikus szemponttal okolták meg az egészen meztelenül fürdés szokását. A hosszú ideig való tartózkodás a fürdőben a legtöbb embernél bőrgyulladásnak volt előidézője, az úgynevezett fürdő-kiütésnek, mely, ha szövettel értek hozzá, heves fájdalmakat okozott. Mivel azonban a fürdőkiütést épp úgy az egészséget adó hatás hozzátartozójának és föltételének tartották, mint a fürdő hosszú időtartamát, tehát ebben megkapták legalapossabb okát, hogy lehetőleg meztelenek legyenek. S mindkét nem ilyen kívánságaiban a lehető legigénytelenebb volt. A férfi legfőleg egy egész kurta ágyékkötényt hordott, vagy pedig csak az úgynevezett „wadel”-t, egy kis rőzsecsomót tartott a kezében, mellyel a nemi részeit eltakarta, mikor kilépett a fürdőből. A nő öltözködése ugyanilyen negatív természetű volt, csak egy rövid kötényből állt, mely szűkösen takarta el, sőt a nők azzal is kitűntek, hogy sokkal gyakrabban mutogatták magukat egész meztelenen, mint a férfiak. Ezzel szemben azonban az asszony nem mulasztotta el, hogy másrésről és másképen viszont kiöltözködjék, vagyis hangsúlyozta a meztelenségét azáltal, hogy levetközöttséget csinált belőle. Ezt gondosan elkészített frizurájával érte el, és azzal, hogy drága ékszereket, nyakláncokat, karkötőket és hasonlókat rakott magára a fürdőben, s így ilyenkor a levetközött pikáns hölgy volt. Az eredendő szükségességből ezt csinálták a saját maguk és mások gyönyörködtetésére. A két nemnek ez a közös fürdése és a nő gyakori teljes meztelensége csorbítatlanul uralkodott a tizenharmadik és tizennegyedik századig. Csak akkor került a sor egyes helyeken olyan rendeletekre, melyek a két nem közös fürdését eltiltották és mindegyiknek külön időt, sőt esetleg külön fürdőházat is határoztak meg.

Egészen a dolog természetéhez tartozik, hogy a fürdés szokásából, mely bizonyára eredetileg csak az egészséget és a nélkülözhetetlen tisztaságot szolgálta, nemsokára és nagy mértékben fontos tényezője lett a Vénuszkultuszoknak. Mivel pedig az a meggyőződés uralkodott, hogy a fürdő csak akkor segítőtje az egészségnek és csak akkor van gyógyító hatása, ha lehetőleg gyakran fürdenek — rendszeren hetenként kétszer, gyógyfürdőkbe pedig naponta is eljártak — és ezenkívül a fürdőben való tartózkodás az izzasztóban és a tulajdonképeni fürdőben is lehetőleg hosszú ideig tartson, így hát ez már

magától is kényszerítette őket arra, hogy szórakozásokkal rövidítsék és fűszerezzék az időt, vagyis más szóval, hogy a fürdőt tegyék meg a társas mulatozás legfontosabb alkalmának. Az ilyen mulatozás énekből, zenéből, tréfálkozásból állt, sőt mivel több órát töltöttek a fürdőben, evésből és ivásból is.

Épp ily természetesen következik a helyzetből, hogy a két nem érintkezése főképen gáláns természetű volt. Udvariasságok, melyeket valaki a vele fürdő nőre pazarolt, természetes kapcsoló pontot adtak mindenféle beszélgetésre és állandó alapul szolgáltak a folytatásra. Milyen számár lehetett az az ember, aki ilyen helyzetben nem szánta volna magát valami gálánságra. Micsoda bárgyu lehetett, akinek nem jutott eszébe valami erotikus hizelgés, mikor egy kisasszony ragyogó testének minden csodáját csak szűkösen takarta el a minden pillanatban félrelibbenő fürdőköpeny, vagy pedig mikor a viruló asszonyiség érett pompája minden oldalon teljesen fedetlenül tárult a szeme elé, csak a karját kellett kinyújtania, hogy mindkét kezével megfoghassa. Ugyan mi máson mulatoztak volna, férfi és nő? Minden helyzetnek megvan a természetes logikája. Itt pedig a természetes valóban legközelebbi is volt. Emellett figyelembe kell még vennünk, hogy a hely, amelyben fürödtek, akár gőz-, akár természetes fürdőről van szó, a legtöbb esetben nagyon szűk volt s még ott is, ahol a két nemet különválasztották, ez a válaszfal csak alacsony kerítés, mely a kéznek alig, a szemnek egyáltalán nem szolgált akadályul. Nem is szólva a kádfürdőkről, a természetes fürdők leggyakoribb formájáról, ahol egykorú képek bizonyossága szerint legtöbbször egy férfi és egy nőcske voltak együtt, akik így mulatoztak egymással.

Röviden szólva tehát, a fürdő az elképzelhető legkedvezőbb alkalom volt mindenfajta udvariaskodásra. Éppen ezért főleg ezzel a fontos és mindnyájunk számára érdekes témával foglalkoztak. Vagyis: a legkedveltebb és leghasználtabb unaloműző, mely az ételt, italt, dalolást igazán fűszerezte, a csintalan szerelmi szolgálat, szóban, mozdulatban és tettben. Mivel azonban minden dolognak megvan a maga saját és egyben kikapcsolhatatlan logikája, így tehát ezekből már épp oly korán kikövetkezett az a mi számunkra olyan fontos tény, hogy már nem a fürdő egészségetadó hatása főoka a fürdésnek, hanem a mindennél nagyobb lehetőség, melyet a fürdői élet a flört legvakmerőbb formájának nyújtott. Azért fürdenek, hogy lehetőleg kellemesen szórakozzanak és kölcsönösen szívük szerint kedveskedjenek egymásnak: a cél tehát eszközzé lett.

Még pedig korlátlan mértékben. A legmeggyőzőbben bizonyítják ezt azok a különböző alkalmak, mikor a fürdő csak egy pontja volt a szórakozások műsorának. Ilyen alkalmak közül példaképen csak egyet, az úgynevezett

menyasszonyi vagy lakodalmi fürdőket akarjuk megemlíteni. Természetes dolog, hogy a lakodalom előtt, mint minden ünnepség előtt megfürödtek. Ellenben a lakodalmi fürdőzésnél nem a közönséges tisztító fürdőről van szó, hanem olyan ünnepségről, mely részét képezte a több napon át tartó lako-

**Düses puchlein saget
uns von allen paden
die vō natur heisz sein**

23. kép. Egy fürdőismertető címlapja.

dalomnak. Sőt még ennél is többről, mert gyakorta ez volt az egész ünnepség tetőpontja. Megvilágítja ezt az a körülmény is, hogy a fürdő rendesen csak a tulajdonképeni lakodalom után következett és befejezése, vagy ha jobban tetszik, végtánca volt a lakodalmi ünnepségeknek. Ebből érthető aztán az a

viselkedés, mely ilyen alkalmakkor járta. A lakodalmi vendégek társaságában zenészekről kísérve vonult a fiatal házaspár a fürdőházba, hogy ott a közös házassági fürdőt vegyék. Hogy tisztálkodjanak? Igen, mellékesen. A fődolog azonban, hogy ebben az Ádámkosztümben, ivás, ének és hangos mulatozás közben a lakodalmi szertartásokat befejezzék. Hogy pedig ilyenkor szóban, tréfában és játékban az erotikus élc játsza a főszerepet, minden kortársak tanúsága szerint bevett szokás. De még később is, mikor a két nem egymástól elválasztva fürdött, a fürdő után még mindkét félnek éppen elegendő alkalma nyílt, hogy ilyen irányban kielégíthessék jó kedvüket. Szokás volt ugyanis, hogy fürdő után minden körülmények közt közös étkezésre, játékra és táncra gyülekeztek össze. Mivel pedig hamarosan rájöttek, hogy hasonlíthatatlanul kényelmesebben lehet táncolni és ugrálni, ha mennél kevésbé akadályozzák fölösleges ruhadarabok, így tehát gyakran megtörtént, hogy mindkét részen szívesen eltekintettek attól, hogy előbb teljes toillettet csináljanak, mielőtt táncba vagy játékba kezdtek volna. Ez természetesen nem jelentett egyebet, mint szándékos alkalomesinálást a legdurvább galánsságokra. S a helyzet természetéhez tartozik, hogy ezt a lehetőséget alaposan ki is használták. A férfi és a nő vagy azt ismételték itt meg, amit előbb a közös fürdőben miveltek egymással, vagy pedig alaposan kipótolták azt, amihez előbb nem találtak elegendő alkalmat.

Hogy ezek az állapotok, még pedig a lakodalmi vendégek közös fürdése, mint a hozzá kapcsolt orgiák, megfelelnek a történelmi igazságnak és nem az egykorú erkölcsprédikátorok és krónikások képzeletében születtek meg, megcáfolhatatlanul bizonyítják a hatósági rendeletek és rendőrségi hirdetmények, melyek ezekkel a menyasszonyi és lakodalmi fürdőkkel foglalkoznak. Különböző iratokból például határozottan tudjuk, hogy mennyi lakodalmi vendégnek volt szabad a jegyespárt a fürdőbe kísérnie. A tizennegyedik századból származó müncheni városrend előírja: Az ünnepségnél és fürdönél mindkét részről hat nő, összesen tehát tizenkét nő legyen. Regensburgban a tizennegyedik században a vőlegénynek huszonnégy társat is megengednek a fürdönél, „hogy ő és a menyasszony nyolc asszonnyal menjen és eggyel sem többel”. Már ebből a két rendeletből is meglehető állításunk magva, hogy tudniillik a vőlegénynek is határozottan megengedték azt, hogy asszonyok kísérlék a fürdőbe. De épp oly világosan megtudjuk a rendeletekből és tilalmakból, melyek az ilyenfajta viselkedésnek legalább annyira gátat akartak állítani, amennyire a becsület és tisztesség keretén belül lehetséges volt, hogy a lakodalmi fürdőknél rendszerint a legdurvább erotikus pajzánkodás dívott. Ha ugyan ez a keret annyira tág volt is, hogy az általános szokással és becsü-

lettel egyáltalában nem ellenkezett, ha valaki más emberek szeme láttára a szomszédasszony keble után és még másfelé is nyulkált, anélkül, hogy disznó fráternek tartanák, sőt ellenkezőleg jókedvű tréfára hajlandó legénynek, az azonban mégis túlment ezeken a kereteken, hogy a férfivendégek előszere-tettel üzték azt a tréfát, hogy ilyen alkalmakkor „barschenkicht” tehát nad-rág és bugyogó nélkül táncoljanak. Ez ellen különösen többféle tilalom van. Egy ilyen tilalmat bocsátottak ki Görlitzben a tizenötödik században, mely így szól:

„Miután azelőtt a fiatal legények a fürdő után a jó erkölcs ellenére fürdő-sapkában és „barschenkicht” táncoltak s nem csak az erre való időben, hanem más táncoknál is, azt akarja a tanács, hogy a jövőben egy férfiember se tán-coljon fürdősapkában és „barschenkicht”, hanem mindenki, aki táncolni akar, vegyen fel nadrágot és joppet; más országok és városok dícsérendő szokása szerint.”

A hangulat tetőpontján, mikor a bor és a frivol szórakozás buzdító hatá-sával a nők szeméremérzetét is legyőzte, sok asszony szintén megelégedett ilyen primitív öltözékekkel, mely a férfiak kíváncsiságának nem sokkal keve-sebb engedményt adott. Más szóval: nagyon sok fürdőünnepség végződött meztelen bállal. Egészen téves dolog volna azonban, ha azt hinnők, hogy ez a kicsapongó viselkedés csupán a kivételes menyasszonyi és lakodalmi fürdők-nél volt meg. Szó sincs róla. Csak koncentrációja volt az általános és minden-napi szokásnak, mely évszázadokon keresztül uralkodott a nyilvános fürdők-ben. Ott, ahol a két nem erotikus kíváncsiságának ilyen erős ingerlések és ilyen kedvező kilátások kínálkoztak kielégülésre, igazán csoda lett volna, ha ez a kíváncsiság nem lett volna intenzív és ha egészen ellenkezően szemér-mesen lehunyta volna a szemét. Ez a csoda nem is történt meg. Az egykori erkölcsök leírói legalább is kétségbe vonják. Egy írás, mely a XVI. század végével foglalkozik, ezeket mondja a fürdői életéről az innvölgyi Hallban: „A szüzesség kulcsa a szemérmesség, mert éppen a szemérmesség az, ami sokakat akaratauk ellenére visszatart az erkölcstelenségtől; ezekben a fürdők-ben elvész azonban a szemérmesség és meztelenre vetkőzve mutogatja magát a férfiaknak. És ezek közül sokban nincsenek különbségek, a szobákban, melyekben levetkőznek s ahol fürdenek és a fürdőkádak telve vannak mindig együtt ülő férfiakkal és nőkkel, hogy minél jobban és alkalmasabban láthas-sák egymást és hogy szemérmességüket mindjobban elveszítsék egymással szemben. Hányszor látok (s ezért nem nevezem meg a várost) 10, 12, 14, 16 és 18 éves leánykákat egész meztelenül, egy kurta vászondarabbal, gyakran foszlott és szétrongyolódott fürdőköpennyel, vagy ahogy itt hívják: „badehr”-

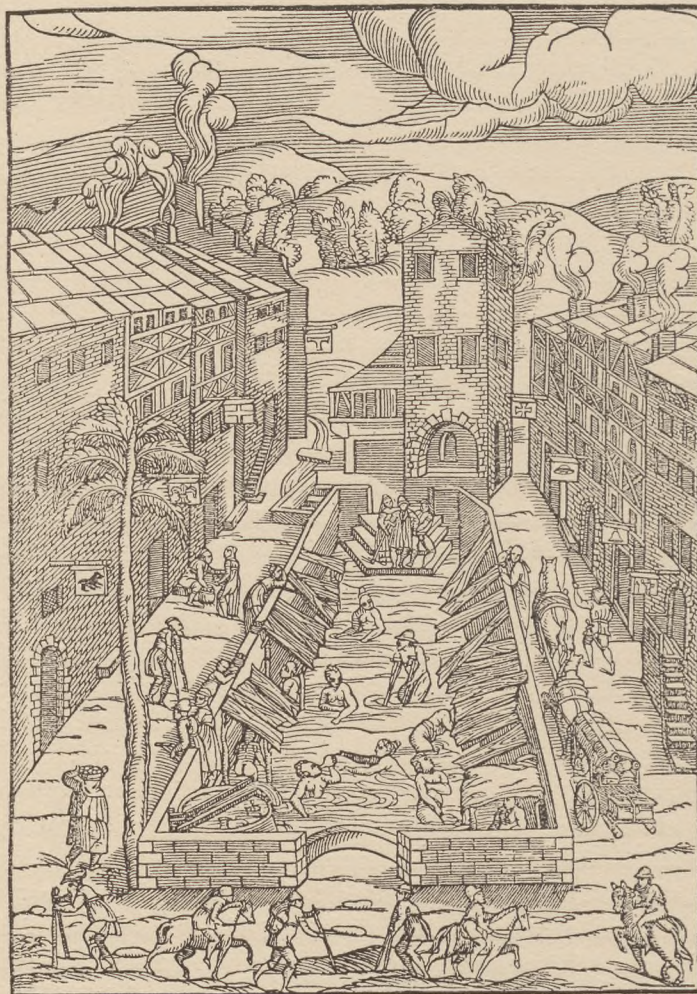
rel letakarva elől és a hát körül. Karjuk és lábuk szabadon van, egyik kezüket illedelmesen a hátsó felükön tartva, így szaladnak házuiktól a hosszú utcán végig világos nappal a fürdőig? És hány egészen meztelen 10, 12, 14 és 16 esztendőös fiú szalad mellettük és kíséri a tiszteletreméltó csapatot?"

Hasonlóan világosan beszélnek az ebből a korból való képbeli ábrázolások is, melyeket közül nem csekély számú maradt meg. Ha a kádfürdőben — és ez volt a leggyakrabban a természetes fürdő — ketten ülnek egymással szemben, akkor leggyakrabban az egyik férfi és a másik nő, akik a legjobb kedvvel mulatoznak s a férfi ezenfelül sohasem mulasztja el, hogy a számára kellemes partner felett érzett örömet nagyon is egyértelműen fitogtassa. A gőzfürdőben, mely a leggyakoribb alakja volt a nyilvános fürdőháznak, ugyanilyen fesztelenül viselkednek és mozognak, és számtalan esetben a kíváncsi pillantásoknak feltárul minden szépség, amivel a jó Isten nagy kegyességében a két nemet, mindegyiket a másik nagy öröme felruházta.

S mind e tényeket teljesen megerősítik az egykorú rendeletek. Az általános illetlen viselkedésre való hivatkozással követelik a 15. és 16. század folyamán a legtöbb városban a két nem elválasztását a fürdőben és érik el a közös fürdő eltiltását. Minden valószínűség szerint azonban e tilalmakat állandóan megszegték. Természetesen nem a vénasszonyok, hanem a fiatal legények, akik nem akarták elmulasztani a kínálkozó alkalmat, hogy a lányoknak a fürdőben a maguk módja szerint kedveskedjenek. Hogy pedig a lányok milyen szívesen fogadták az ilyen tréfákat, azt a következmények bizonyítják, amelyekről a krónikások és a bohózatírók ugyan sokat tudnak mesélni.

De ott is, ahol a két nem nem fürödhetett már együtt, és mindegyiknek külön idő vagy külön fürdőház volt rendelve, a fürdőélet még több jellemző sajátyságot ad az akkori erkölcsi meggyőződések megítélésére. Így a legtöbb helyen még nem tiltották el, hogy a nőket fürdés közben egy fürdőszolga szolgálja ki, aki csak rövid ágyékkötényt viselt, míg ők még a szokott fürdőruhát is mellőzték és ragyogó meztelenségben mutogatták magukat a fürdőszolga előtt. Erről számtalan írásos és képbeli maradvány tesz tanuságot. Ennek a szokásnak a megítélésénél pedig figyelembe kell vennünk, hogy a fürdőszolgák nem közömbösen végezték a maguk feladatát, és nem érzéketlenül bámulták e látványt, hanem nagyon gyakran erős tréfákat engedtek meg maguknak a nekik tetsző meztelen nőcskékkal szemben. Egyik feljegyzésben olvasható: „ha volt is rajtuk kötény, azt gyakran látszólag véletlenül elejtették”. Ámde ha a két nemet elválasztották is, már férfiak pillantása elől sem volt a fürdőszoba hermetikusan elzárva. Dürerről például azt beszélük, hogy „nagyon sok jó karcot készített ott természet után”. Másik

fontos bizonyítéka ennek a ténynek, a komoly művészeknél oly feltűnő gyakran előforduló Bathseba motívum. Ezekből következtetni lehet, hogy

24. kép. A plombièr-i szegények közös gyógyfürdője.

Fametszet 1553-ból.

szinte mindennapi dolog volt, ha az asszonyokat a fürdőben meztelenségükben kileste valaki.

Nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt sem, hogy a fürdőház a renaissanceban nem volt csupán városi intézmény, hanem a legtöbb falunak is volt fürdőháza. Ha a falu nagyobb, gyakorta kettő is. A nagyobb városokban gyakran tizenkét vagy még több nyilvános fürdőhely is volt. E pont bizonyítására álljon itt néhány pozitív szám. 1426-tól 1515-ig származó források szerint Ulm mellett öt falu mindegyikének volt saját külön fürdőháza. A tizenötödik században Leipheim lakói azt kérték, hogy egy másodikat nyithassanak meg. A Bülach melletti Burgau nevű faluban, Svájcban harmincöt udvarház mellett volt egy külön fürdő. Guarinonius szerint 1610-ben Ausztriában nem volt város, vásárhely, vagy falu, ha még oly kicsi volt is, melynek ne lett volna saját fürdőháza. Ezekhez a számokhoz sorakozzék néhány nagyvárosról szóló adat. A tizenharmadik és tizenötödik század között az egyes városokban a következő számban voltak fürdőházak egy időben: Zürichben: öt; Speyerben: kilenc; Ulmban: tíz; Baselben: tizenegy; Würzburgban: tizenkettő; Nürnbergben: (Hans Sachs szerint tizenhárom; Frankfurt am Mainban: tizenöt; Wienben: huszonegy és így tovább.

Mivel tényleg nem volt megszokottabb és az akkori időben élvezetesebb alkalom, melyen Vénusz asszonyt szóval, szemmel, kézzel, tettel szolgálhatták, mint a fürdőház s mivel a helyzet szinte utalt arra, hogy ilyen irányban kihasználják, már kezdetek kezdetén közelfekvő volt egy másik jelenség, hogy tudniillik a fürdő és a bordélyház társultak. Ez az asszociacio magyarázza meg azt a körülményt is, hogy a fürdés mesterségét az egész renaissanceban miért tekintették épp oly becestelen foglalkozásnak mint a bordélygazdáét, a muzsikuskét, meg a többiekét. Ez az egyesülés pedig szintén állandó volt, mindenütt és mindenkor fölötte hosszú ideig uralkodott. A prostitúcióval való társulás első formája a fürdőszolgáló, a dörgölő és gyömöszölő asszony. Mert a fürdőszolgán kívül egy fürdőszolgáló is volt a vendégek kiszolgálására. S amint a nőket gyakran a fürdős vagy a fürdőszolga szolgálta ki, épp oly gyakran a férfiaknak a cselédleány állt rendelkezésre; ennek kellett a szokásos ledörzsöléseket és lemosásokat elvégeznie, ő vetette meg az ágyat, amelyen a vendég fürdő után kipihente magát. Ebből szinte magától következik, hogy szórakoztatója volt a vendégnek, aki a szükséges béketűréssel fogadta minden tréfáját, még a legbrutálisabbakat is, melyekre különben szinte kihívta a nő primitív öltözéke; és aki hajlandó volt arra is, hogy megossa véle az ágyat, ami szintén napirenden volt. A fürdőszolgáló ruházata mindenütt csak egy fürdőingből állt. Azonban, mint feljegyzések és egykorú ábrázolások bizonyítják, sok fürdőházban az ilyen dörgölőnők fürdőinge átlátszó szövetből volt. Ezzel nyilvánvalóan a férfivendégek buja-

ságát kívánták szolgálni. Sőt az sem volt ritka dolog, hogy egészen meztelen fürdőszolgálok látták el a férfivendégeket, mint az szintén sok képen látható. A fürdőszolgáló volt a fürdőgazda csalátke; s éppen ezért lehetőleg csinos és derék fehérszemélyeket fogadott szolgálatába, akik megkockáztathatták, hogy meztelenül mutatkozzanak a férfiak előtt s akik ilyen állapotban fel tudták tüzelni a férfiak vágyait. A csúnya nő állandóan gúny tárgya lett volna. A fürdőgazda jövedelmei pedig aszerint növekedtek, amennyire szaporodtak a szórakozások, melyek minden különös utánajárás nélkül kínálkoztak a vendégeknek a fürdőházban. Nem szorul azonban bővebb megokolásra, hogy ilyenfajta szolgálatra és szerepre mindig csak hivatásos prostituáltak vállalkoztak. Éppen ezért a fürdőszolgáló, a dörgölő vagy megkenő asszony neve egyet jelentett a prostituáltéval. A legnagyobb sértés volt, ha egy nőt a fürdőcseléddel hasonlítottak össze. „Olyan közönséges, mint egy fürdőszolgáló”.

Nagyon sok férfi egyenesen azzal a szándékkal kereste fel a fürdőházakat, hogy ott prostituáltakkal találkozzék, ezért majdnem minden városban vannak olyan fürdőházak, amelyek tulajdonképpen csak kibővült bordélyházak. Mikor tehát egyes krónikák a perditák úgynevezett „saját fürdőházairól” beszélnek, mint például az „ulmi aljas nők”, egyáltalában nem tévedünk, ha az ilyen fürdőházakat csak a bordélyház egy különös formájának tekintjük. Teljes bizonyosságát adja ennek az a körülmény, hogy a legtöbb bordélyházi szabályrendelet egyben fürdőházi szabályzattal van összekapcsolva, hogy számos rendelet és szabályzat foglalkozik azzal, hogy a fürdőgazdáknak mennyiben és miképen szabad perditákat befogadniok és elszállásolniok, s hogy sok fürdőházi szabályzat nem egyéb bordélyszabályzatnál.

Ez már a legrégebbi ismert fürdőrendre is vonatkozik, mely angol eredetű és a tizenkettedik századból származik. Ugyanazok a tilalmak érvényesek a fürdőházra, mint amelyeket a bordélyházakra vonatkozólag adtak ki. Így például többek közt: „egy fürdős sem fogadhat be apácát, vagy férjes asszonyt, a fürdős nem tarthat olyan asszonyt, aki a viszketegség veszedelmes betegségében szenved”. „A férfiakat nem szabad a fürdőbe becipelni vagy becsábítani” és így tovább. Ezeknél a határozatoknál bőségesebb bizonyossága igazán nem lehet a fürdők és bordélyok identitásának.

A nyilvános fürdőken kívül itt figyelembe kell vennünk az előkelő patriciusok házi fürdőszabáit is. Ezekben a házi fürdőszobákban ugyanis gyakran ugyanaz a hang és ugyanaz a viselkedés divott mint a nyilvánosakban. Mert ezek is első sorban a szórakozást szolgálják és a szerelmi gyönyörűség legszívesebben felkeresett helyei. Gyakran hallgatjuk, hogy ha valaki jól

akarta érezni magát, akkor fürdőt készítettett. A szerelmes pár itt adhatta oda magát legalkalmasabban azoknak az örömeknek, melyeket Vénusz és Priapusz nyújtanak. A házi fürdőszobában férfi és nő mindig egészen meztelenül fürdött.

Az általános erkölcs megítélésére azonban ezek a szokások csak két szempontból fontosak. Az első az, hogy a házi fürdőszoba nemcsak intim hely, melyet kizárólag a család használ, hanem ide kísérik első sorban a vendéget, akit ezalatt az „üdvözlő fürdő” alatt szórakoztatnak és a ház legcsinosabb cseléd lányait küldik a kiszolgálásra; itt jöttek össze a barátaikkal, akikkel közösen fürdöttek és szórakoztak kedvük szerint, étellel, itallal, játékkal és tréfával.

Ez az egyik ok, amiért a házi fürdőszobát is figyelembe kell vennünk a kor nyilvános erkölcsi szempontjából. A második ok ez: a házi fürdőszoba a botránykrónika tanúsága szerint a kor házasságtöréseinek kedvelt színhelye, főképen pedig az asszonyok részére. A csapodár háziasszony, ha még csinos és fiatal, legszívesebben veszi, ha a házifürdőben lepi meg a szeretője. Ha kedvezni akar a barátnak, aki a férj távollétét ügyesen ki tudja használni, fürdőt készít a számára és ezalatt szórakoztatja. Hogy a szerelmes számára közeledik a pillanat, mikor eléri az imádott asszonynál vágyai végső célját, tudatja véle, ha a házasságtörő asszony szerelmes leveleiben az áll, hogy „kedves és vidám fürdő vár reá”. Ilyen „házi örömeket” nagyon sok szerető talál és nagyon sok szépség enged meg. Bizonyosságát találjuk ezeknek első sorban a különböző históriákban, melyek ilyen esetekről szólnak, s amelyekben a férj váratlanul tér vissza és a dolog tragikusan végződik.

A házi fürdőszoba nagyon sokszor csak improvizált helyiség, melyet csak az időleges használatra beállított fürdőkád tesz azzá. De az előkelő polgár és patricius házakban és az előkelő nemesek meg egyházfők palotáiban a fürdőszoba gyakran pompásan berendezett, márvány burkolat, értékes kádak, ide illő festmények a falon, duzzadó párnák a padokon a fürdő utáni pihenésre és a többi. Klasszikus példaképen utalunk itt az augsburgi Fugger-palota fürdőjére és a Raffael freskókkal díszített vatikáni fürdőszobára, mely Bibbiena bíboros számára készült. Ilyen körülmények közt nem csoda tehát, hogy a fürdő a gyönyörnek kedvelt helye lett és hogy kicsapongó tulajdonosai, mint éppen Bibbiena bíboros, szívesen tették orgiák színterévé, melyeket maitresseikkel és szép kurtizánokkal rendeztek a pápai palotában.

A házi fürdőszoba föltétlenül régebb mint a nyilvános fürdő. Már a lovagvárakban is megtalálhatók és a minnesängerekből eléggé világosan lát-

ható, hogy akkor is ugyanilyen módon használták fel Vénusz szolgálatában. De a tizenkettedik századig elég ritka lehetett a fürdők száma, mert ebből az időből még hercegekről is tudjuk azt, hogy nyilvános fürdőkbe jártak. A tizenötödik és tizenhatodik században azonban a fellépő polgárság növekedő gazdagságával, a szigorúbb osztálykülönbség ugyanilyen módon kiterjedő tendenciájával, egyre több lett a házi fürdőszoba és azontúl a nyilvános fürdőket csak a köznép és alsó néposztály használja. Egyetlen szám igazolja, hogy mennyi házi fürdőszoba keletkezett: Ulmban 1489-ben a nyilvános fürdőkön kívül 168 házi fürdőszobácska volt.

*

Még egy más oka is volt, hogy a patriciusok és az összes birtokló osztályok egyre inkább lemondanak a nyilvános fürdők mint örömtanyák látogatásáról: nemcsak azért, mert ez az osztály nyilvánosan mindig többet tartott illemre és erkölcsre, hanem azért, mert időközben megtalálták lényegesen bővült helyettesét. Azokat a gyönyöröket, mely a nyilvános fürdőkben kínálkoztak, megkészserezett és megháromszorozott mértékben találták meg a számos gyógyfürdőben, melyek a tizenharmadik században mindenütt feltűntek és olyan hasonló divat és luxusfürdökké lettek, mint amilyenek a híres fürdőhelyek még ma is. A nagy többség azért indult el vidám fürdőutazásra, — mint akkor nevezték, hogy korlátlan teljességben élvezhesse az élet legédesebb örömeit. Természetesen eredetileg főleg egészségi okokból mentek el a különböző gyógyforrásokhoz, hogy valamilyen betegségtől szabaduljanak meg. Századok folyamán egyre több nyilott meg és fedeződött fel. Ámde azoknak a száma, akik igazán betegek és gyógyulást keresnek, egyre kisebb lett azoknak a számához viszonyítva, akik csak valami betegséget mondtak kifogásul, hogy vidám fürdőutazást tehessenek. Ezek a viszonyok abból a körülményből fejlődtek így ki, mert az udvarokon és a nagyvárosokon kívül a gyógyfürdőkhez kapcsolódott legelőször nagyfokú társas élet. És ez egészen természetes is. A gyógyfürdőkben gyülekezett először állandóbban olyan nagy tömeg ember, amely kizárólag a gyógyulásnak, tehát a teljes semmittevésnek élt. Ahol azonban a tudatos semmittevés főéletfeltétel az ezen a helyen hosszabb ideig tartózkodó embertömeg többsége számára, az a hely magától is örömtanyává lesz, ahol csapatostul találhatók meg mindazok a szórakozások, amelyeket ez a teljes semmittevés megkövetel. Az ilyen helyeknek természetesen még nagyobb vonzerejük van az egészségesek mint a valóban betegek számára. Így fejlődtek ki tehát minden időben a

luxusfürdők a vagyonos osztály számára. Mivel azonban a renaissanceban a fürdőéletnek volt meg egyedül a lehetősége, hogy minden élvezetek csúcspontjává legyen, tehát a gyógyfürdők lettek természetesen a társas életnek akkori központjai. Az is a dolog természetéhez tartozik, hogy az ilyen fürdőt egyben Vénusz asszonyhoz vezető út volt, és hogy a fürdői élet valóságos Vénusz ünneppé lett. A kor érzéki irányzata, mint fentebb láttuk a fürdőéletben s egyéb dolgaiban, (meggyőződéseiben is) pompásan összetalálkozott az elképzelhető legalkalmasabb kiváltó momentumokkal. Itt mindennek az erotikus élvezetében kellett összpontosulnia. A legturbulensebb értelembe vett érzéki élvezet volt a nagy gyógy- és természetes fürdők vendégeinek élete. Arról az életről, mely az ilyen gyógyfürdőhelyeken folyt, teljesen tájékoztatnak bennünket az útleírások, krónikák, tréfák és közmondások, meg az a számtalan fürdőéletre vonatkozó rendelet és tilalom, úgy hogy teljesen világos képet kapunk róla.

A legvakmerőbb és legkockázatosabb eszközökkel való elcsábítás és elcsábíttatás volt a mindennapi élet százféle variációba öltöztetett témája. Erre kívánczozott mindenki. A nők első sorban azzal töltötték be ezt a programot, hogy a mindennapi és több óráig tartó fürdőben a férfiak szemét a legbujább erotikus látványosságban gyönyörködtették; a férfiak pedig azzal, hogy a nőket fáradhatatlanul ingerelték ilyesmikre és gáláns szavakkal, egyértelmű gesztusokkal a régi lehetőségnek mindig új kombinációit teremtettk meg.

Sohasem csupán titkos látvány az, amit a nő egy bizonyos férfinak vagy egy udvarlónak nyújtott, hanem állandóan nyílt játék, mely lehet, hogy egynek a különös tetszésére rendeződött, de mindnyájukra számított; minden pillantást el akart fogni és magára akart irányítani.

A gyógyfürdőkben sem lehettek ugyan meztelenebbek a nők mint az otthoni fürdőszobákban, de itt még is levetkőzöttebbnek mutatkoznak mint ottan, mert a fej és a hajdísze még pompásabb, az esetleges fürdőruhája még drágább és még raffináltabban számít arra, hogy tulajdonképeni feladatát semmiképen se teljesítse. Ugyanilyen nyilvános látványosság volt az egész fürdés is. A fürdés olyan színjáték volt, melynél ugyan a legtöbben résztvevők is, de amely a nézőközönségnek is alkalmat adott, hogy a résztvevőkkel együtt élvezzen, mert a fürdőmedence körül — például Leukben és Badenben — karzatok futottak végig, amelyekről a közönség kedve szerint gyönyörködhetett abban, ami a vízben történt. S a nem fürdő közönség a vízben történőket szintén az érzékek számára nyújtott látványosságnak tekintette.

Hogy a gyógyfürdőkön évszázadokon át ugyanez maradt a dolog lényege, azt megláthatjuk számos krónikában és leírásban, melyek közül csupán Poggio híres fürdőképét a badeni Aargauról és Heinrich von Langenstein által a tizennegyedik század nyolcvanas éveiben feljegyzett wiesbadeni fürdő-ünnepség leírását említjük meg. Sajnos, ezeknek és egyéb hasonló klasszikus bizonyságoknak a terjedelme lehetetlenné teszi, hogy ezen a helyen lenyom-
tassuk őket. Ezzel szemben közlünk itt két állandó rendeletet, amelyek egy-
szersmind azt is bizonyítják, hogy ezek a szokások még a tizenhetedik szá-
zadban is divatban voltak. A Boll nevű württembergi gyógyhely fürdőrendje
1594-ben ezeket mondja: „Szemérmetlen buja szavak, lekicsinylő rágalmak,
úgyszintén a megbotrántoztató dalok és énekek is egy fél forint bírsággal
tiltatnak el, úgyszintén az illetlen viselkedés tisztességes asszonyokkal és
hajadonokkal szemben egy forint elengedhetetlen bírsággal, valahányszor
megtörténik”.

Az a közönség, mely az akkori divatfürdőkön összesereglett, nagyon
vegyes, sőt egyes helyeken bizonyos fokig nemzetközi társaság volt. Minden
ami akkor a nagyvilág fogalmához tartozott együtt volt itt azokkal az elő-
kelő emberekkel, akik minden esztendőben elzarándokoltak az ilyen helyekre.
Legelső sorban a szép és raffinált kurtizánok egész serege. Ezekhez csatlako-
zott a nagyszámú kerítő, alkalomcsináló és egyéb kéthírű népség. Mivel
pedig az egyház szolgálai schol sem hiányoztak, ahol vidám élet folyt és szor-
galmasan művelték a test kultuszát, a kedvelt divatfürdők vendégeinek szá-
mában állandóan nagy része volt a papoknak, szerzeteseknek, sőt az apácák-
nak is. Tudjuk ezeket azokból a feljegyzésekből, ahol a papok és apácák
ilyen fürdőzéséről van szó. Így jegyzi fel Pfyffer Luzern város és kanton
történetében 1566-ból: „Néhány kanonok az udvarban (Luzernben) arra
kérte a tanácsot, hogy szeretőikkel Badenbe utazhassanak fürdőzni, ezt
azonban, mivel megbotrántozásra ad okát, visszautasították”.

Nem csoda, hogy a perditák seregestül keresték fel a látogatottabb
fürdőhelyeket. Itt kamatozott legjobban a mesterségük. Ennélfogva termé-
szetesen ezek a perditák adták meg az általános viselkedés tónusát. Mint az
ünnepségeken, itt is ők voltak az éltető elem. Azonkívül egyes fürdők szá-
mára elengedhetetlen szükség volt az, hogy számos perditá tartózkodjék
állandóan ott, mert éppen a perditák szolgáltak nagyon sok férfi számára
biztosítékul, hogy nem hiába fáradtak, mikor főleg azért indultak erre a für-
dői útra, hogy felszabaduljanak egy időre a hazai illem és jólneveltség bilin-
cseiből. Az otthoni erkölcs és illem tisztelete annál súlyosabb szolgálat, mert
gyakran nem lehetett szabadulni alóla, különösen akkor nem, ha ők maguk,

Mundi oculus Phœbus, mundi lux, omnia cernit,
Sub nitide arcum est Sole, latriscip nubil

Martis adulterium blanda cum Cypride, nexu
Muliebri, dicis probè abunde fidem.

Nubiles ritibus sacet: nil sic celatur, et atra
Næ spont, prodal quæ, referitq dies.

A házasságtörés
H. Goltzius rézmetszete

A győzelmes szerelem
Goltziustól

osztályuralmuk érdekében nagyon szigorú erkölcsi rendeleteket és luxus-parancsokat bocsátottak ki. Ezért volt mindig nagyon sok zürichi Badenben, Aargauban, ahol szögreakaszthatták a szigorú erkölcsi és luxustörvényeket, melyeknek otthon polgári életüket alá kellett rendelniök.

Ez a kívánság, hogy felüdüljenek az otthoni illem és erkölcs fáradalmai és a törvényes nászágy unalma után, nemcsak a férfiakat vonzotta a fürdőhelyre, hanem nagyon sok „tisztességes asszonyt” is. Glauber feljegyzi: „Némely asszonyok szívesen mennek azért is a szénsavas és meleg fürdőkbe, mert a férjük öreg és hideg”. Guarinonius még 1610-ben így ír: „Sok asszony azért járt Hallba, mert ott vígan szarvakat rakhatott a férje fejére”. Egy harmadik helyen pedig ez áll:

„A fürdőkamrácskákban sok tisztességes asszony olyanokat tesz egy-egy legénnyel, amit otthon a sok szóbeszédtől való féltében nem engedhetett meg neki, s némelyikük akármelyik fürdőszolgálnál is serényebb ebben”. Ilyen körülmények között igazán nem csoda, ha a nők magtalansága az a betegség, melyet az ilyen fürdőzés a legbiztosabban kigyógyított. Poggio így gúnyolódik erről: „S ha tovább is kérded barátom, hogy mi az itteni víznek az ereje, hát bizony az nagyon sokféle és különböző; némely esetben különösen nagy, sőt szinte isteni, mert nem hiszem, hogy az egész világon volna olyan fürdő, mely annyira javára volna az asszonyok termékenységének. Ha egy olyan asszony jön ide, akinek teste bezárt volt, csakhamar tapasztalja a fürdők hatását, ha szorgalmasan használja azokat az eszközöket, melyeket a tudomány a magtalanok számára előír”. Ezt a mindenütt egyenlő hatást legrövidebben és legjobban mondja meg a régi fürdői szólás-mondás: „Magtalanág ellen a gyógyfürdő elég — ha nem használ a fürdő, megteszi a fürdővendég”. Az ilyen fürdői szokások mellett természetesen az is előfordult gyakran, hogy az eredmény nagyobb volt mint kívánták volna, erről szól egy másik közmondás: „A fürdő s a kúra mindüknek javára vála — terhes az anya s lánya, cselédje s kutyája”.

A fürdői kicsapongó élet legvégső bizonyítékául szolgál pedig a képzőművészet. A legeggyűbb az a kétkedés, mely itt egyre felüti a fejét, mikor a kor képzőművészi ábrázolásaiban minden erővel nem a valóság lényegét akarják meglátni. Minden bizonnyal a nagy művészetnél is reliefbe dolgozott valóságról van szó, ami azonban egészen mást jelent, mint csupán aláhúzását a mezítelennek s az obscönnek. Az alaphang az, amit Flötner, Dürer, Beham adnak meg. Természetesen ez az alaphang, az az általános kultusz szerint hangolódik, melyet akkor a formákkal, vagyis a szépséggel üzték. Ha pedig ezt az utolsó pontot valaki tévesnek látja és kifogásolja azt, hogy a

fürdői képek legtöbbje csak tökéletes testeket, főleg pedig szép nőket ábrázol; ez azért nem csupán szép hazugság, hanem egyszerűen megokolja az a körülmény, hogy notóriusan csunya és elvirágzott nők csak nagyon ritka esetben mutatkoztak a közös fürdőhelyiségekben; vagy legalább is ilyenkor öltözkükben szigorúan ragaszkodtak a jó erkölcsöz. A rótság mindig a legkérlelhetlenebb erkölcsör. A nyilvános fürdőházi élet megszűnése ugyanazokra az okokra vezethető vissza, mint a bordélyházak elnéptelenedése: a szociális nyomorúságra és a szifiliszre.

A részletesebb megokolás fölösleges is, mert már a bevezető fejezetben is fejtegettük ezt. A szociális nyomorúságról azonban meg kell még jegyeznünk, hogy a fürdőre vonatkozólag még azzal is komplikálódott, hogy a tizenhatodik században a fa árak erősen emelkedtek. A fürdőket kizárólag fával fűtötték, mikor pedig megrágult a fa, lényegesen drágább lett a fürdő is, úgy hogy végre is elbirhatatlan fényűzés lett a nagy tömegek számára.

2. Játék és tánc, ünnepek, színházak, lakodalmak.

A felnőttek szórakoztató játékainak minden időben s a legtöbb esetben erotikus az alaptónusa, vagy legalább is valami erotikus hang vegyül bele. Azoknak a játékoknak, melyeket a felnőttek különösen kedvelnek, a tartalma rendesen valami tréfák kialakulása a kölcsönös csábításnak vagy a férfi és nő kölcsönös egymást birtokbevévésének. A középkorban és a renaissanceban a játékoknak ez az erotikus főtartalma még teljesen leplezetlenül jut érvényre. Legvilágosabban pedig főleg azokban a játékokban, amelyekben tulajdonképen másról sincs szó, mint a durva érzéki öröm főgyönyörűségének a beöltöztetéséről, a kölcsönös illetlen kitakarásról a játék keretében. Azt az élvezetet, melyet a férfi és nő egyaránt meglelt ilyen tréfákban, alaposan és egyben kényelmesen is ki akarták használni. Egészen „jámbor” módon azonban ez csak a játéknál történhetett meg. Karakterisztikus példái ezeknek a játékoknak: „a feldöntés”, csókrablás”, „az újváros pásztora” melyek egyaránt népszerűek és kedveltek voltak. A „feldöntés”

vagy „buktatás” nevű játék mulatságos párviadal volt egy férfi és egy nő között. Ez a mulatságos viadal úgy folyt le, hogy mindegyiküknek levegőben tartott lábbal a másik cipőtálpába kellett rúgnia, hogy így ellenfelét kizökkentse az egyensúlyából és feldöntse. A nő a küzdelem alatt egy a földön térdelő férfi hátán ült, a vele szemben lévő férfi azonban szabadon állt. Mivel a nők ebben az időben nem hordtak alsóruhát, az egész játék az ő részükről abból állt, hogy lábszáraikat és combjaikat folytonosan és meztelennül mutogatták a nézőnek. A nőnek ez az alulról fölfelé való dekolletálása akkor érte el a legmagasabb fokát, mikor a férfi lett a győztes és a nő, mint az ülőhelyzetéből következett, hátrafelé lefordult a földre. De a férfinél is gyakran került sor ebben a játékban az ilyenfajta meztelenségre, mert mint tudjuk, akkoriban leggyakrabban csak felső köntös hordtak. Hasonlóan folyt le a „csókrablás” is. Kölesönös csókrablás több játéknak volt a csattanója. Annál a játéknál, melyről itt különösen szó van, az eredendő karaktere megnyilvánul már abban is, hogy a csókrablásnál a küzdők mindegyike hátat fordítva lovagol egy másiknak a vállán; a nő egy férfién, a férfi egy nőén. Semmi esetre sem lehetett tehát ez szolid szalontréfa, mert ennél a játéknál is gyakran előfordult, hogy ló és lovas fölborult és az egyes párok aztán tarka gomolyagban henteregtek a gyepen vagy a padlón, ami tulajdonképpen a fő mulatsága volt a játéknak. Az „ujváros pásztora” nevű játékot Murner írja le. Itt is a csók a játék díja. Ennél a játéknál a nőnek épp oly erő kifejtésre volt szüksége mint a férfinak, épp úgy kellett emelnie és dobálnia a legényt, mint az tette ő vele. Mert „csak olyan nő vehetett részt benne, aki meg tudta támasztani a legényt, mikor ugrásra készült és fel tudta emelni”. A férfi természetesen azzal viszonzta ezt, hogy partnerét még magasabbra emelte, s még vadabbul keringett vele.

Mivel pedig ezek a játékok az összes osztályoknál divatban voltak, sőt azok minden osztálynál egyenlően nagy kedveltségnek örvendettek, az a fontos tény következik tehát belőle, hogy ebben a korban az előkelő polgári és nemesi körök uralkodó illemével is megfért, hogy a hölgy önként közszemlére bocsátotta titkos bájait és hogy nyíltan gyönyörködtek ebben férfiak és asszonyok.

Mindezek a játékok és tréfák nemcsak közkedveltség, hanem erotikus tartalom dolgában mindig messze elmaradtak a mögött, ami minden időben és mindenütt a legkedveltebb játéka a felnőtteknek: nevezetesen a tánc mögött. A tánc első sorban épp oly erotikus probléma mint az öltözködés. A táncnak ebben a lényegében ne tévesszen meg, ha bármilyen formákban is álcázza el magát s legelsőbbben ezzel a magvával kell tisztába jutnunk, ha az

egyestáncok végső titkába akarunk behatolni és azonkívül meg akarjuk érteni, miért volt kivétel nélkül minden kor újat alkotó új táncok kitalálásában. A tánc sohasem volt és sohasem lesz más mint stilizált, ritmikába áttett erotika: szeretkezés, kacérkodás, megtagadás, ígérés és teljesítés. A tánc tárgya az erotika egyik ilyen alkotórészének, vagy az összes ilyen résznek szimbolizálása. Van egész sereg nemzeti és divat tánc is, melyek — főcsattanójukban — még pedig a lehető legvilágosabban a szerelmi aktus végbemenését érzéktik meg. Csak az olasz tarantellát, a lengyel kacsucsát, a magyar csárdást és a modern nemzetközi elterjedésű macsicsot említjük meg. Mind e táncok nem egyebek, mint a szerelmi mámor stilizált deliriumai. Számtalan ember éppen ezért élvezi végig ilyen táncokban a mámoros kéj minden gyönyörűségét. Ha ezekben az előbb megemlített táncokban az erotikus elem már első pillantásra és az első ütemekben érvényre jut, mert szimbolikájuknak vakmerő vadsága éppen azt domborítja ki, amit ábrázolnak, azért a modern táncokban — így például a keringőben — csak ugyanarról van szó.

A keringő csupán ugyanannak a tendenciának finomítottabb formája. Száz meg egy férfinél és nőnél, akik megértéssel táncolnak keringőt, ez a tánc ugyanolyan gyönyörűséget vált ki, mint a szerelem karjaiban való kielégülés; és ugyanannyian nyíltan vagy titokban be is vallották ezt, akár szóval, akár pillantásokkal, főleg pedig egész viselkedésükkel tánc közben. A táncnak ez a lényege nagyon sokat magyaráz meg. Mivel a tánc nemcsak át van itatva erotikával, hanem mivel tulajdonképpen a nemi kielégülés stilizált mozgásba transzponált ritmusai, ezért sohasem volt veszedelmesebb kerítő és csábító mint a tánc, s ezért nyílnak meg tánc közben a gyönyör legvakmerőbb fantáziái.

A középkor végnapjainak és a renaissancenak táncai ezt a tendenciát egészen leplezetlenül juttatják érvényre. A tánc ebben az időben csak a legfelsőbb fokozása annak a tendenciának, amely játékokban érvényesült, s amelyet az előbb ismertettünk. Ha pedig a tánc maga nem vezetett erre, akkor ugyanezt a célt különféle extravaganciákkal akarták elérni, melyeknek mindig meg kellett teremteniük a kívánt véletleneket.

A renaissance legtöbb és legkedveltebb tánca vad ugrálásból, keringésből és a táncosnő ide-oda lódításából állt, hogy a szoknyák lehetőleg magasra lebbenjenek fel; körülbelül oly módon, mint a különböző hegyvidéki táncoknál szokás. A férfi folytonos hangos dobogása és rikoltása hozzáillő kísérete volt ennek a témának.

Az a legény volt a legkedveltebb táncos, aki a legvakmerőbben tudta

dobálni a táncosnőjét, mert közben élvezhette csak ki csordultig a táncosnő a tánc egész mámorát. S ezért sokan valósággal ingerelték a legényeket, hogy minél vadabbul viselkedjenek.

Egy kortárs írja: „Amelyik legény most nem tudja a fehérszemélyeket jól lódítani és dobálni, azzal egyik se táncol szívesen és cinegelábúnak csúfolják. Néhány legény szép rendesen kezdett táncolni és nem is dobálta a lányokat, ha csak a lányok maguk nem ingerelték erre, bizony ma a fehérepek maguk dobálják a legényeket, ha a legények lusták”. A lány, az asszony, az özvegy számára, — mert mindannyian egyenlően nagy kedvvel vesznek részt a táncban — nem volt nagyobb tisztesség, mintha egyetlen táncot sem kellett kihagyniok és ha a legények minél vadabbul dobálták őket.

Amint a táncdüh hatalmába kerítette az érzéseket, a lányok engedékenyekké lettek és nem voltak fukarok azzal, amire a férfiak és legények kíváncsiak. A szégyenlősek a táncosuk kedvéért titokban nyitották meg a fűzőjük egyik kapcsát, a szemérmetlenebbek nyíltan tették meg és nem elégedtek meg egyetlen kapoccsal, úgy hogy a gömbölyű keblek teljesen kiszabadultak a bőrtönuikből.

Az ide-oda dobálás főgyönyörűsége egy táncospár fölbuktatása volt, akik aztán még több más párt is magukkal ragadtak s végül egész embergomolyog hentergett a padlón. Ilyenkor aztán mindenekelőtt az olyan nagyon kívánt meztelenségekre került a sor. A legnagyobb gyönyörűséget ez természetesen a nem táncoló nézők számára adta és nagyon sok férfi csupán azért járt a tánchelyekre, hogy ilyen látványokban gyönyörködjék. Ezért állítja a közmondás: „A néző rosszabb mint a táncos”. Természetesen az ilyen illetlen kitakaródzások a férfiaknál is épp úgy előfordultak, különösen ha ezek csak rövid köntösökben, kabát nélkül táncoltak.

Mivel a táncosnő fölbuktatása az asszonyoknál nem talált komoly ellenkezésre, némely helyen valóságos orgiává fajult ez a tréfa, mely nélkül sohasem fejeződhetett be a tánc. A hatóságok pedig végül is mást se tehettek ez ellen, mint hogy a táncosokat valósággal gondnokság alá helyezték.

A tánc állandó alkalom volt a lehető legintimebb kölcsönös kedveskedésre. Legelsőbben a csókra. S a táncosnőt nemcsak a száján és az orcáján csókolta meg a párja, hanem legszívesebben a nagyon is szabadon mutogatott keblén. Ez a kedveskedés olyan hódolat volt, melyet minden asszony és minden leány megengedhetett anélkül, hogy jóhíre csorbát szenvedett volna. De a száznál sokkal buzgóbb volt a kéz. A férfiak mindenki szeme láttára a fűzőjébe nyulkálnak a lányoknak és jól megmarkolják azt amit benne találnak. Ezzel a legtöbb fehérszemélynek is titkos kedvtelése teljesül. A nők

ilyen viselkedéssel szemben legtöbbször csak gyenge ellentállást fejtenek ki, mert mindegyikükkel így bánt a táncosa. Csak a laposkeblűek adták a szemérmest és megbotránkoztak, mivel különben napvilágra került volna a szégyenük, hogy „nincs szép keblük és csupa cók-mók meg rongy van a fűzőjükben”. A szünetekben is az volt a férfiak főmulatsága, hogy táncosnőjük fűzőjén babráltak, mikor — mint szokás volt — előtte térdeltek vagy az ölükbe ültették őket. Mikor aztán a jókedv tetőpontjára hágott és a vér izzón lüktetett a halánték ereiben, mindkét oldalról egyre vakmerőbbek lettek a kölcsönös bizalmaskodásban, s ilyenkor a nők nemcsak eltűrték a férfiak legvadabb tréfáit is, hanem gyakran ők maguk voltak, akik a férfiakat az ilyen szemérmetlen viselkedésre ösztökélték, amint azt sok farsangi tréfában megtalálhatjuk.

A szó felkorbácsoló hatása legjobban érvényesült az úgynevezett körtáncoknál. Ezeknél az egyéni szórakozás és a zene helyébe lépett a közös ének, mely gyakran valami felelgető énekeféle volt. A körtáncnál egymás kezét fogták s minden nő közé jutott egy férfi, így táncoltak a táncdal ütemeire. A táncdalok mindig erotikus jellegűek voltak és minden valószínűség szerint ezek a nóták annál jobban tetszettek, mennél obszönebben tárgyalták a szerelem technikáját. A köznépnél és a parasztnál egyáltalában csak szemérmetlen dalokat énekeltek, — hisz még ma is falun a táncdalok főleg illetlen tartalmúak. Erasmus Rotterdamus azt mondja a körtáncokról és a dalokról, amelyeket hozzá énekeltek: „Itt szemérmetlen és tisztességtelen szerelmes nótákat és énekeket lehet hallani, melyre a fehérszemélyek és a legények táncolnak.”

Ahol így sok szerelmi árút adnak el és fogadnak el mindkét oldalról előlegebe, ott a szüzesség hamarosan elpusztul. Azt mondja egy közmondás: „Ha a szüzesség táncba megy, üvegtalpon táncol”. Egy másik közmondás pedig azt állítja, hogy: „Amelyik lány táncba megy, ritkán kerül épen haza”. Amit a tánc forgatagában megkívánnak, amit pillantásokkal és kézszorításokkal félig megígérnek, azt útban hazafelé, mikor az érzékek mámórosak voltak, beváltották. A „Táncördög” szerzője részletesen leírja ezt abban a részben, melynek címe: „Hogy mennek haza a ledér táncból”.

Míg ilyen erkölcsök és szokások alapján a jámborkodók legszívesebben egészen betiltották volna a táncot, addig a becsületes polgárság a tánc betiltását csak az esti táncokra kívánta, mert csupán ez a tánc szemérmetlenségének forrása. A „tisztességes polgári táncot” azonban soha és semmiféle körülmények között nem akarták nélkülözni. És pedig nemcsak azért, mert az élvezetek naptárának nélkülözhetetlenségei közé tartozott, hanem egy másik

épp oly fontos okból, mert a táncalkalmatosságok akkor épp úgy mint ma, a legfontosabb találkozóhelyek voltak, ahová a tisztességes anyák elvitték ifjú árú-jokat, hogy lehetőleg előnyösen férjhez juttassák.

A tánc közben juthatott legkönnyebben kívánt célhoz az ilyen össze-kerítő szándék. Ez a kétségbevonhatatlan tény azonban egyszersmind a tisztességes polgári táncok tisztességes voltát is megcáfolja. Mert mindenütt, ahol kerítenek, mindenféle titkos fogások vannak divatban, hogy a kedvező üzletet el ne szalasszák. A legeredményesebb fogás, melyet az asszony alkalmazhat a szalonban és a réten egyaránt, ha a férfinak előlegeket ad a jövőre, mert ez a legragadóbb „agglegény-lép”. Az előleg még többet kívántat meg azzal, aki akarja. Azonkívül minden fehérszemély, polgári hajadon és parasztlány egyenlően jól tudta, hogy a férfiak azt tartják: „Ha meg akarod tudni, hogy egy asszony mikép mozog az ágyban, vidd táncba”, vagy pedig „minden asszony úgy szeret, ahogy táncol”. Az okosabb lányok buzgón cselekedtek is e szerint. Ha a renaissance történetírói mentegetésül hangsúlyozzák is, hogy ezek a durva táncszokások csak falun és a városban csak az alsóbb néposztályoknál voltak divatban, ez az állítás teljesen hamis. Az alsóbb néposztályoknál csak vadabb formában divatoztak, de a gazdagok és előkelők tánchelyein alapjában véve ugyanezeknek a szokásoknak hódoltak mint a gyepen, a nyárfa alatt, vagy a gyéren világított korcsma vagy fonó szobában. Csupán arra gondoljunk itt, amit aktaszerűen ismerünk azokról az engedékenységekről, melyet az életvidám Barbara Löffelholz tanusított a kedvese iránt. Ezekből önkéntelenül is megtudjuk, hogy ezekben a körökben sem voltak túlságosan kényeskedők a tánc alatt, ha a kedvelt táncos a kíváncsiságát és az udvariasságát egy kicsit túlzásba vitte. De nemcsak az általános fölfogásból következtethetünk erre, hanem a kor festményeiben, a novellákban és számtalan krónikában elég tényleges bizonyosságunk van arról, hogy a legfelsőbb és leggazdagabb osztály asszonyai, a saját körükhöz tartozó férfiaknak ugyanolyan engedményeket tettek és ugyanolyan borzasztó kézzelfoghatóságokban találtak gyönyörűséget, mint amilyenekkel a tüzes parasztleány gyönyörködtette a mohó parasztlányt. A már említett „Te nem vagy ő” című Cornazano novellában, mely az előkelő polgárság szokásairól szól, részletesen le van írva, hogy Piacenza legelőkelőbb asszonyai mint tülekednek egy táncosért, csupán azért, mert ez azt a sportot űzte, hogy a nők erotikus kíváncsiságát tánc közben a képzelhető legvakmerőbb módon elégítette ki.

Természetesen bizonyos az is, hogy az udvaroknál akkor divatba kerülő táncoknál, melyek a mai polonézünkhöz hasonlítanak, s amelyeknél a zene hangjaira párosan vonultak végig a termen, nem ilyen turbulensen, hanem

inkább konvencionálisan viselkedtek. De ezek a táncok csak úgynevezett hivatalos bevezetését képezték valami ünnepségnek; így például a híres fáklyatánc eredetében nem más, mint az a szertartás, mellyel az új párt az ágyba kísérték. Ámde mindegy; itt is arról van szó, amit fentebb a tánc lényegének mondtunk, hogy tudniillik a tánc stilizált erotika. Még ezeknél a merev és ceremóniás táncoknál is egyedül az érzékiség volt az, ami megformálta a táncfigurákat, meghatározta a tempót és diktálta a táncosok mozdulatait és meghajlásait. Ezek is csak egy kifejeződését adják a férfi és nő szerelme terjedelmes fejezetének; ezek is csak a kölcsönös csábítás stilizált formái.

*

Mivel az érzéki vágy tevékenységének a tánc adja a legnagyobb lehetőségeket, éppen azért mindig legelsőnek foglalt helyet a szórakozások sorában, melyekkel az öröm napjait megszépítették.

Ha vidámak akartak lenni, a furulyásnak táncnótát kellett játszani. Az akkori idők főünnepe, a minden esztendőben megtartott búcsú — bőséges italozás és lakmározás mellett egyéb sem volt, mint óriási táncünnep. A furulyások még az étkezésnél is táncnótákat fújtak, s alig hogy végefelé hajlott a lakoma, a legény a lányt, a szomszéd a derék szomszédasszonyt kapta körül és vad forgatagban söpörték végig a párok a tánctermet. Senki sem fáradt el, a férfiak dobogtak a padlón, hogy szinte menydörgött és a nők tarka rokolyái röpködtek és forogtak tarka összevisszaságban mint óriási tűzkerekek. Mivel a fejeket ilyen alkalmakkor már előbb feltüzelte a bor, tehát ritkán tartott hosszabb ideig, míg az érzékek mind felszabadultak. Senki sem törődött vele, a férfiak sem teketóriáztak sokat, a nők pedig annál hangosabban viháncoltak, mennél szorosabban és keményebben szorította őket magához a legény. S mennél inkább emelkedett a hangulat, s mennél zűrzavarosabb lett általában az emberek viselkedése, annál teljesebben elégitettek ki mindenkit a tánc gyönyörűségei szenzációi. Egyre-másra el-eltűnt egy párocska, hogy épp oly titkon, mint ahogy elment, újra visszatérjen. A homályos sövény alján elégitették ki kölcsönösen titkos vágyakozásukat s eközben a derék polgárasszony épp oly odaadó volt az udvarlójával, mint az előkelő hölgy a gavallérjával, vagy a széles csípőjű parasztlány a tüzes béressel szemben. Mikor a nap végre a horizont felé hajlott, már nem csupán turbékolás és viháncolás hallatszott, hanem kéjes sóhajtás és lihegés is. Ebben a stádiumban megoldódott minden ellentállás. A tánc ritmusától a felszabadult vágy vad tobzódásban tört ki. Mindenben, mindenben ez az egyetlen akarat, mely

uralkodik a lelkeken. És ez mindent mámoros vadsággal tölt el. Száj a szájra tapad és mint vaskarmok, úgy kapnak bele egymás kemény húsába a kezek. A legény már nem cipeli magával a sövény mögé a leányt, hanem nyílt színen teperi le, hogy vad mohóságát teljes mértékben kiélvezzé.

Így festi meg Rubens a paraszttáncot. Nem az abszolút igazság képe ez, hanem legnagyobb s ezért legvalódibb szimbolizálása a renaissance érzéki élvezésének az ünnepség tetőpontján. Éppen azért azonban egyszersmind a legvakmerőbb leleplezése a szenvedély végső titkának, mely táncközben az ember ereiben lüktet.

A búcsún kívül legfontosabb népünnep a farsang.

Népünnep — ez a fontos. Ez valami, amit mi már egyáltalában nem ismerünk. Nekünk ma már csak olyan ünnepeink vannak, amelyeknél sok ember ugyanabban az időben s egy bizonyos helyen együtt iszik, lármázik és verekedik, de az ilyenfajta együttesség még nagyon messze van a népünneptől. A népünnep lényege az, hogy valamely ünnepélyes alkalomból a nép egész tömege egyetlen nagy családnak érezze magát. Ebből az elengedhetetlen előfeltételtől önkéntelenül is következik, hogy miért nem lehetnek ma igazi népünnepek. Hogy a néptömeg egy egyetlen családnak érezhesse magát, ahhoz szükséges, hogy a társadalom állapota külsőleg egészen homogén legyen, nem szabad tehát, hogy más osztályharcok dulták légyen fel; vagyis hogy a meglévő osztályellentétek még nem alakultak át határozott osztályöntudattá. Ahol már ez az utóbbi processzus végbement, ott a tömeg családi egysége mindenkorra megszűnt és ezzel együtt megsemmisült az a lehetőség is, hogy egyes ünnepnapok igazi népünnepekké lehessenek. Ma már a modern kultúr-államokban ez a homogén állapot sehol sincs meg, s ezért csak az egyes osztályoknak vannak külön ünnepségei.

A renaissance még nem ismerte az igazi népünnepeket, bár bizonyos, hogy akkor az osztályellentétek már a leghatározottabban kifejlődtek, de az, ami a különböző osztályérdekekben elválasztó, még nem vezetett az osztályöntudhathoz. Azonkívül akkor még volt legalább egy nagy közösség: a vallás és az egyház. Ebből a közösségből és az egyháznak az államban és a községben való uralmából az is világossá lesz, hogy miért volt a búcsú a legfontosabb népünnep és miért maradt meg mindenütt, ahol az egyház fenntartotta ezt a nagy közösséget, ahol az osztályellentétek nem kaphattak olyan nagy erőre, hogy ezt a köteléket szétszakítsák.

A búcsú mellett — mint mondtuk, — a farsang állt a népünnepek sorában legelől. És ebben, amennyiben a felnőttek szerepléséről van szó, az erotika nemcsak erősen belevegyülő hang volt, hanem valósággal duzzadt min-

den az erotikától, az volt a legfőbb téma, amelyet kultiváltak benne. Már azért is szorosan összefügg ez a dolog természetével, mivel a farsangi ünnepek minden valószínűség szerint folytatásai a régi szaturnáliáknak, tehát nem mások, mint hivatalos alkalmak a féktelen érzéki tobzódásra. Éppen azért egészen logikus, hogy egyes helyeken a farsangot egy óriási phalusszal szimbolizálják, amelyet egy rúdra kötve körmenetben hordtak körül. Ifjak és öregek a phalluszt akarták ezeken a napokon szolgálni, ő volt a farsangon az egyetlen isten, aki mindnyájuk felett megsuhogtatta a kormánypalcáját, fokozott vagy még helyesebben valósággal határtalan lehetőséget teremtettek erre azzal, hogy álarc mögé bujtak és így mindenki mintegy inkognitóban volt. Mikor a lárva elfödte az arcot, a bolond jelmez elrejtette őket, férfi és nő egészen veszélytelenül élhetett a szabadságával és követhetett el olyan vakmerőségeket, melyeket nem tehettek és nem mondhattak volna egymásnak, ha nem takarják el az arcukat. A férfi vallomásait és kívánságait olyan formában mondhatta el, mely a hölgynek, akinek elsuttogta őket, még a lárva alatt is arcába kergette a vért. A hölgynek pedig ilyenkor olyan szavak is kicsúszhattak a száján, amelyeket a mindennapi életben sohasem vett a nyelvére. A szemtelen ember minden veszély nélkül követheti el vakmerőségeit, mert a farsangi bolondéria törvényéhez tartozott, hogy még a legvakmerőbbet is szeliden megbocsájtották és hogy az extraturák után vágyódó asszony felbátoríthatta a tartozkodót arra, hogy kihasználjon egy alkalmas helyzetet. Mindezt megtehették, mert hisz hivatalosan nem ismerték egymást. A nő nem tudta, hogy ki az a férfi, aki szeméremérzetét oly cinikusan provokálta s a férfi nem tudta, hogy ki az a nő, aki ezzel a cinizmussal szemben olyan féktelen hajlandóságot mutatott, vagy aki olyan előzékenyen engedte meg, hogy vágyai célhoz jussanak. Nem ok nélkül nevezte tehát a néphumor a novemberben született gyermekeket „farsangi gyerekeknek”, és mondta róluk még cinikusabban: „novemberi gyerekeknek mindig két apja van”.

Az álarc és jelmez különben más mindenféle szabadosságot is lehetővé tett, mert ügyesen alkalmazták őket, megvédték a felfedeztetéstől és az üldözéstől. Szerenádot adhatott valaki egy asszonynak vagy egy lánynak s közben ismeretlenül komiszkodó gúnydalokkal bosszulhatta meg magát valamely visszaütésért; tömegesen elmehettek a némberek házaiba, hogy ott minden emberi illendőség korlátaiból felszabadultan tombolhassanak; hajadonokat és leányokat ijesztgettek, hogy aztán jól mulathassanak a rémületükön. Mindezek a körülmények és természetesen még pedig nem is utoljára, hogy az ilyen maskarás mulatságok nagyon gyakran eredményesen szolgáltak ellenzéki politikai célokat, már ugyan régen arra vezettek, hogy a városok

tanács vagy teljesen megtiltotta az ilyen farsangi maskarázást, vagy pedig csak egyes csoportoknak és céheknek engedte meg. Már egy 1440-ből származó velencei rendeletben azt olvashatjuk: „Senkise járjon farsang éjszakáján eltakart ábrázattal.”

Hangsúlyoznunk kell, hogy a farsangi erotikus féktelenség nemcsak az alsóbb néposztály farsangi szokása, hanem olyan élvezet, melyet a patriciusok, nemes úriak, udvari társaságok az álarcos-mulatságokon épp úgy megkívántak. Ezekben a körökben csak nagyobbak az igények, nehezebben kielégíthetők, tehát raffináltabbak. Egy ünnepségről, melyet 1389-ben a francia udvarnál lovastornával kapcsolatosan rendeztek, ezeket olvashatjuk az egykorú jelentésben: „Éjszakának idején mindenki jelmezbe bujt és mindenféle bolondságokat követtek el, melyek inkább illenek bohócokhoz, mint előkelő személyiségekhez. Ez az illetlen szokás, hogy az éjszakából nappalt csinálnak és megfordítva, ráadásul pedig az a szabadság, hogy mértéktelenül esznek és isznak, eredményezte azután, hogy sokan olyan dolgokat engedtek meg maguknak, melyek nagyon méltatlanok voltak a király jelenlétéhez és a szent helyhez, ahol udvarát felütötte. Mindenki ki akarta elégíteni szenvedélyét és mindent megmondunk azzal, ha bizonyosságát adjuk annak, hogy itt nagyon sok házasság volt, akinek becsülete a felesége rossz viselkedése miatt megcsorbult, meg hogy sokan voltak hajadon kisasszonyok is, akik elfelejtettek erényükre vigyázni.”

Mint más részről jelentik, valószínűleg azért, hogy az egyetértést meg ne zavarja, a királyné sem zárta ki magát a *chacune pour chacun* elvéből. Az 1639. évi karneválról tudjuk, hogy a medinai hercegnő álarcos bált rendezett, melyen az udvar huszonhárom legszebb hölgyével együtt amazon kosztümben pompázott, még pedig annyira mitológiai jelmezben, hogy ennek a „meztelen ünnepnek” mindenféle skandalum lett a vége. Szintén karneváli tréfák voltak azok a birkózások is, amiket VI. Sándor pápa udvarában meztelen kurtizánokkal és izmos lakájokkal rendeztek.

A képzőművészet alkotásai is sok bizonyosságát adják annak, hogy a farsangi éjszakának erotikus alaptónusa volt.

Valóban klasszikus bizonyosságát kapjuk annak, hogy a farsang ünnepek tényleg keresztényi szaturnáliák a farsangi játékokban, melyeket ilyenkor eljátszottak és amelyekből nagyon sok mindmáig megmaradt.

Ezeknek a farsangi komédiáknak nagy többsége főleg az erotikum körül forog és ennek minden oldalát megtárgyalja. Nem kell ezen a helyen bővebben ismertetnünk őket, mert különböző alkalmakkor már felhasználtuk ezeket az emlékeket. Mert éppen abban van ennek az irodalmi műfajnak az

értéke, hogy bár a gúny köntösébe öltöztetve, a renaissance magán és nyilvános erkölcsének minden területéről a legfontosabb ismereteink nagy részét ez szolgáltatja. Természetesen a legrágárabb durvasággal, hogy a filiszterek haja égnek állna tőle, ha ezen a helyen a jellemző darabok egyikét lenyomatnók. Ilyenekként a már felsorolt „A molnárné farsangja”, „A válás” címűeken kívül csak a „Megint egy farsangi tréfa” című játékot említjük meg, amelynek tartalma csupán a nemi aktusról szóló beszélgetés.

A farsangi tréfákkal kapcsolatban meg kell emlékeznünk a renaissance-kori színházakról is. A farsangi tréfa, ha nem is volt kiinduló pontja a színháznak, de föltétlenül egyik fontos forrása. Ezek pótolták a műsor vidám részét: a vígjátékot és a bohózatot. A komoly színmű és a tragikum a passzió és misztériumjátékokban testesül meg. Ezekben a komoly színjátékokban is, melyek nem az egyháznak patronátusa alatt állottak csupán, hanem maga az egyház rendezte is az előadást, nagy szerepe van erotikumnak. Természetesen nagyon gyakran csak annyiban, hogy az érzeki vágyakat, melyeket elátkoztak, s a szent legendákat ábrázolták naiv realizmussal. Így például sok helyen egészen magától értetődő volt, hogy a Krisztus személyesítőjét a keresztfeszítés jelenetében egészen meztelenül kötötték rá a keresztfára, eközben aztán gyakran egészen váratlan és egyáltalában nem a szerephez tartozó jelenségek fordultak elő. A szent Barbara kinszenvedésének ábrázolásánál a fiatal lányt, aki a szerepet játszotta, lábánál fogva akasztották fel és így lógott egy ideig a nézők nagy gyönyörűségére. De nagyon gyakran — igazi erotikus motívumok képezték a misztérium tárgyát — csak a Mária fizikai szüzességének témáját említjük meg, s ezeket a motívumokat aztán páratlan durvasággal beszélték meg. Ez első sorban áll a francia misztériumokról. Egy ilyenfajta misztériumdrámában szűz Mária az utolsó pillanatban megmenti kellemetlen helyzetéből az apáca fejedelemasszonyt, akit a gyóntatója teherbe ejtett, továbbá egy kotnyeles asszonytól elrabolja a kezeit, mert arról akar meggyőződni, hogy Isten anyja tényleg szűz-e még. Közismert, hogy milyen vakmerően erotikus motívumok és helyzetek fordultak elő Roswitha a gandersheimi apáca műveiben, van bennük: tömegcsábítás, tömeges erőszak, vér-fertőzés és más ehez hasonló.

Ezek után igazán nem csodálatos, hogy a világi drámákban és komédiákban az erotika szintén legmerészebb formájában játszik szerepet. Az ilyen általánosan ismert művek, mint Bibbiena bíboros Calandra-ja és Macchiavelli Mandrogolá-ja nem voltak kivételek, hanem egészen szervesen kapcsolódnak az általános keretbe. S ha ez utóbbi különösen nagy feltűnést keltett, az legkevésbé sem történt leplezetlen szókimondásáért, mellyel a férfi grotesz-

ken vakmerő motivumát tárgyalja, aki határtalan ostobaságával a tulajdon és még ráadásul ellenkező felesége ágyába belesegíti az imádóját és a rábeszélés minden eszközével arra akarja rábírní az asszonyt, hogy szeretkezzék vele, hanem sokkal inkább a darab művészi és művelődéstörténeti jelentőségeért.

Mennél inkább érvényesül az abszolutizmus, mennél világibbá válik a színház és ezzel a társas mulatságnak főtényezője lesz, annál pornografikusabb lesz a jellege. Már nem a pornografia legyőzése, hanem dicsérete a főmotivum és a cél. Ez épp úgy van Németországban, mint Itáliában, Franciaországban, mint Angliában. Mindenütt a színház nemcsak a legbujább gyönyör látványossága, hanem nyilvános alkalom arra, hogy a paráznság diadalmaskodjék és hogy ezt a győzelmet tűzzék ki legáhítottabb célként.

*

Széles körben az a meggyőződés uralkodik, hogy a renaissance az örökös ünnepi örömök kora, amikor egyik ünnepség a másikat érte. Valóban igaz, hogy egész sereg városban folytonos ünnepi élet volt, s az általános népünnepek váltakoztak a lovagi játékok, körmenetek, fejedelmi látogatások, bevonulások egész sorával. De ez csak bizonyos városokra vonatkozik. All ez Itáliáról s ennek néhány városáról, Velencéről, Rómról, Firenzéről és még egynéhány másikról. Az ilyen városokról el lehetett mondani, hogy jóformán sohasem kerültek ki az ünneplő köntösből. Egészen alaptalan volna azonban, ha ezt a jelenséget általánosítanók. Az öröklött ünneptartás csak néhány városra korlátozódik, ahol az óriási gazdagság a pompázó fellépésre kényszerült osztályuralommal kapcsolódott és ahol azonkívül a hely földrajzi fekvése miatt elkerülhetetlen volt a folytonosan jövő-menő fejedelmek látogatása.

Másutt azonban, például Nürnberg, Augsburg, Ulm, Basel, Strassburg városában, hogy csak néhányat említsünk meg, az ünnepségek kivételes napjai voltak az esztendőnek. Még inkább igaz ez azokról a városokról, amelyek távol feküdtek a nagy világkereskedelmi utaktól — főleg pedig áll ez a falusi életéről. Itt már az is mindig hallatlan esemény volt, ha elefántot, medvét, oroszlánt mutogató vagy pedig valami komédiás vándorló népség jelent meg a helységben. Következménye volt azután ennek, hogy ott, ahol csak lehetett, a privát ünnepségeket, főleg a tekintélyesebb polgárok házában előforduló keresztelők lakomákat és lakodalmakat is nyilvános ünnepnapokká tették meg,

melyen résztvett legalább is az illető egész baráti köre és rokonsága heted-iziglen. Azonkívül azt is eredményezte ez, hogy a családi ünnepek gyakran napokig, sőt hetekig tartottak.

Bár akkor minden ünnepségen az evés meg az ivás játsza a főszerepet — a falun a lakodalom csak az egész napig tartó zabálásból állt — Vénusz örömeinek már azért is tág tér jutott, mert, mint már tudjuk, a perditák is hivatalosan ott ültek a lakománál.

Mivel a mértéktelen evésben és ivásban találták a főgyönyörűgüket, tehát ennek megfelelő volt a Vénusz szolgálata is, melyet vele kapcsolatosan teljesítettek. A szellemi szórakozásban — amennyiben erről szó lehetett — s a kölcsönös mulattatásban kizárólag a trágárság uralkodott. A legdurvább példálódzásokban telt öröme kicsinek és nagynak egyaránt. A lakodalmi ünnepségben természetesen egészen közelfekvő volt az erotikus élc, itt az ünnepség oka állandó ösztönzés volt, mint ahogy a díszhelyen ülő új házaspár a legjobb célpont, amely ilyesmire elképzelhető. Éppen ezért nemcsak az általános társalgás, mellyel a lakodalmakon mulatoztak, az ide-oda röpködő élc-sziporkák, hanem a nyilvános szellemi multságok, ünnepi játékok, előadások és színjátékok is, melyeket ilyenkor a jegyespár tiszteletére rendeztek, állandóan spékelve voltak a legerősebb kaliberű erotikus élcekkal. Az úgynevezett „menyasszonyi leves”-eket, ahogy a lakodalmi köszöntőket és a lakodalmi nótákat hívták, melyeket a házaspár tiszteletére költöttek és adtak elő, állandóan a legszemtelenebb trágárságokkal fűszerezték. A legvilágosabban beszéltek arról, hogy a vőlegény fiatal feleségénél az eljövendő éjszakán mire lesz leginkább kíváncsi, micsoda nagy munkát akar végezni, és hogy kell az asszonynak őt ebben támogatnia, stb. Továbbá hasonló részletességgel tárgyalták a menyasszony és a vőlegény fizikai jótulajdonságait. Egészen biztosan tudják a vőlegényről, hogy minden asszony nagy gyönyörűségére van alkotva, ott, „ahol a férfit a nőtől megkülönböztetik” — a menyasszonyról pedig épp úgy tudják, hogy „jóképű” ott, ahol meg lehet tudni, vajjon szűz-e még, vagy pedig már „asszony”. Mennél vastagabban sikerültek a „menyasszonyi levesben” a szerzőnek darabos célzásai, annál inkább megfeleltek az általános ízlésnek. A lakodalmakon divatos drámai jelenetekről ezeket mondja Karl Weinhold „A német nők” című munkájában: „Bármennyi került is elélem ezek közül, mind az akkori lakodalmi dallamok szellemét lehelik felém és a legszemtelenebb szavakkal mondanak a menyasszonynak arcátlan dolgokat. Az ilyen trágárság azonban napirenden volt.” Minden lakodalomban ott kellett lennie a bohócnak. Egyik krónikás azt írja: „Nincs lakoma, amelyhez valami szemtelen bolond vagy bohóc be ne állítana.” A „szemtelen” szónak

itt nem lebecsülő, csupán jellemző az értelme. Az a szokás, hogy a lakodalmakon diót vagy más dolgokat dobáltak a körülálló nép közé, — mert gyakran szabad ég alatt étkeztek — egyedül csak azt a célt szolgálta, hogy a nép figyelmét másfelé terelje el és ezalatt a lakodalmi vendégek trágár mulatozásait szabadon folytathassák. Egyik krónikában ezt olvassuk: „Miért dobáltak azelőtt a lakodalmakon diót a nép közé? Azért, hogy ne álldogáljanak az asztalok körül, ha egyik-másik szabadszájú lakodalmi vendégnek valami sikamlós szó csúszott ki a száján.”

Egyes országokban seregszámra voltak egészen erotikus jellegű szokások a lakodalmi ünnepekkel kapcsolatban. Ilyen szokás volt például: a harisnyakötő rablás. A lakodalmi ebéd alatt egyik násznagy az asztal alá bujt és megpróbálta a menyasszony egyik harisnyakötőjét úgy lopni el, hogy a vőlegény ne vegye észre. A menyasszony nem szegült ellen a kísérletnek, sőt szövetségben volt a tolvajjal. Ha a vállalkozás sikerült, a vőlegénynek valami külön áldomással kellett megváltania magát. Bár szokás volt, hogy a menyasszony azzal könnyítette meg a rablást, hogy a harisnyakötőt lehetőleg mélyen kötötte fel, sőt gyakran már előbb félig-meddig megoldotta, mégis a vakmerőbbek számára ez a tolvajlás kedvező alkalom volt arra, hogy közbe valami gáláns szabadsággal éljenek a menyasszonnyal szemben, melyeket az szívesen megbocsátott. Mert éppen ebben rejlett a vőlegény kicsúfolása, hogy „még az utolsó percben is meglehet venni tőle a menyasszonya szüzességét”. Hasonló szokás volt a menyasszonyrablás. Tánc alatt valamelyik vendég a menyasszonnyal együtt lehetőleg észrevétlenül kilopódzott a vendégek közül s ha ez sikerült, néhány beavatott barátjukkal valamelyik másik korcsmába mentek, ahol a vőlegény számlájára mulattak tovább. A számla kifizetésével, meg esetleg egy-egy csókkal, melyet az összeesküvők mindegyike megkövetelhetett a menyasszonytól, kellett a vőlegénynek kiváltania a menyasszonyt. A „sirató estén”, a lakodalom előestéjén is egész sereg erotikus tréfa, játék és szokás divott, mindmegannyi tulajdonképen csak jó alkalom a kölcsönös durva flörtölésre. Egész kötetet lehetne megtölteni, ha ezeket a szokásokat akarnók összegyűjteni.

Ugyancsak divatban voltak a lakodalmi ünnepeken, a táncnál azok a szokásos praktikák, melyeket az előbb írtunk le, mikor a férfiak levetették köntöst, a nők pedig a szoros fűzőt, hogy a nőket folyton elbuktatták s így a legszemérmetlenebb helyzetekkel és kitakaródzásokkal mulatoztak. Egy kortárs írja:

„A lakodalmakon egész sereg ruhát dobáltak le magukról, csak ezután

kezdték a táncba és az asszonyszemélyeket egészen hallatlan módon folytonosan elbuktatták.”

Mindezek csattanója pedig, a már ismertetett menyasszonyi vagy lakodalmi fürdő volt. Láthatjuk tehát, hogy ezek a szokások nem válnak ki az általános keretből, hanem szervesen kapcsolódnak bele az egészbe.

VII. RÉSZ.

BETEG ÉRZÉKISÉG.

1. A boszorkányüldözés erotikus alapja.

Mint valami ifjú isten, úgy lépett be a renaissance az európai kulturemberiség életébe. Lépése tűzbarázdákat szántott a történelemben, melyek meghalványodás nélkül világítanak ma is, mint a fejlődés hatalmas győzedelmi jelei. De a tűzpalástra, melybe beburkolódzott az ifjú isten, s amely minden teremtményt a teremtető alkotó gyönyörűségének mámoros érzésével töltött el, a legszebb deklon két borzalmas árnyék borult, mely szellemileg és testileg megölte mindazokat, akik ebbe az árnyékba léptek, s ez: a szifilisz és a boszorkányörület. A szifilisz jelentőségét már ismertettük, a boszorkányságét most adjuk. Ha a szifilisz úgyszólván világtörténelmi tréfa volt, a történelem borzalmas iróniája; akkor a boszorkánydüh világtörténelmi balvégzet. A szifilisznek nem kellett feltétlenül eljönnie, mert nem volt belső szükségesség Európa történelmi fejlődésében, a boszorkányság ördögi orgiáihoz azonban el kellett jutniuk az embereknek, mert a fejlődés szükségszerű következménye volt. A boszorkányságban az ifjú isten örvongó ördöggé változott át, aki a világtörténetébe való belépésének hőstettét mint az eszelősség szédítő komédiáját fejezte be — az ifjú isten megőrült.

*

A boszorkányörület története mindenkor egyik legborzalmasabb fejezete az emberiség általános történetének. De ez a borzalmas tragédia csak addig érthetetlen, amíg a kor általános keretéből kiszakítjuk. Ha azonban benne hagyjuk és így nézzük, akkor egészen logikus, mert fellépése elengedhetetlen. Nem merő véletlen, hogy éppen a XV. század végén kezdődik a boszorkányhit és a boszorkányüldözések sora: 1484-ben jelent meg VIII. Innocent pápa bullája a boszorkányság ellen (*Summis desiderantes*), 1487-ben jelent meg Heinrich Institoris és Jakob Sprenger ördögi „Boszorkánykalapácsa”, a boszorkányhit dogmatikája, mely az örületet rendszerbe foglalta. Épp oly kevésbé véletlen, hogy a boszorkányhit és a boszorkányüldözés járványának sugara épp az 1490—1650 közé eső időt fogja be. Nem mintha azelőtt és azután nem lettek volna boszorkányüldözések, mert már jóval VIII. Innocent pápa előtt is égettek el boszorkányokat, s csak a 18-ik században hamvadnak el végleg a máglyák, melyen az egyház nagyobb dicsőségére viruló asszonyi testeket pirítottak meg. De az 1490-től 1650-ig terjedő idő volt tulajdonképeni uralma a boszorkányság örületének, és ezekben a dátumokban lelhetjük meg e probléma megoldásának a kulcsát is.

A mi céljainkra, a boszorkányság nemi elemeinek megállapításán kívül csak a kérdésnek ez a része fontos. Tehát az, hogy a történelem e legundorítóbb fejezetének és az európai kultúrtörténet legbüszkébb korszakának találkozása nem merő tréfája a világtörténelemnek, melynek ugyanúgy más csattanója is lehetett volna, hanem hogy a boszorkányörület elengedhetetlen fináléja az akkori fejlődési lehetőségeknek.

Az ördög és a démonhit jóformán örökké tartó, mert elválaszthatatlanul hozzákapcsolódik minden természetfölötti világrejtély magyarázatához. Minden fogalom megköveteli a saját ellentétét, hogy tartalmat kapjon. A hideg fogalma megkívánja a melegét, épp úgy a jó principiuma a gonoszét. Éppen azért attól a hittől, hogy van isten, elválaszthatatlan az a hit, hogy van ördög. A gonosz principiumát azonban a teremtető fantázia sokkal több alakban testesíti meg mint a jóét. A gonoszban az emberek irigykedő ellenségek meg nem érdemelt komiszkodását látják. S mivel a világ mindenki számára tele van megmagyarázhatatlan rejtélyekkel, melyek veszedelemmel és károkkal fenyegetnek, tehát a világ tele van ördögökkel is: 433556 ördög és ördögöcske van összesen — egy apáca-fejedelemasszony halálos ágyánál állítólag mind együtt voltak.

Az ellentétesség az az egyszerű ok, mely az ördög és démonhitet minden hitvallás állandó kellékévé teszi; megtaláljuk a régi egyiptomiaknál és görö-

göknél, és a modern kereszténységben még mindig megvannak ugyanazok az elemek.

Abból a tényből, hogy bár az ördög és démonhitet minden hitvallás állandó kellékévé teszi; megtaláljuk a régi egyiptomiaknál és görögöknél, és a modern kereszténységben még mindig megvannak ugyanazok az elemek.

Abból a tényből, hogy bár az ördög és boszorkányhit minden vallás hitkincsének elengedhetetlen alkatrésze, de mégis csupán ebben az egy időszakban fejlődött általános örület orgiájává, az következik, hogy ez a fejlődés csak a mindenkori történelmi helyzettől függ. Nekünk tehát azt kell bizonyítanunk, hogy a történelmi helyzet akkor olyan volt, melyben a boszorkányságnak feltétlenül orgiává kellett fejlődnie.

Az első dolog, amit ennél a vizsgálatnál figyelembe kell vennünk, a katolikus egyház általános viszonya az ördöghöz. A katolikus egyház mint tudjuk, mindig jó gazda volt, mely sohasem engedett haszontalanul elpusztulni semmit, s így épp ezért azzal szemben sem volt érzéketlen, hogy uralmánának érdekében milyen előnyösen használhatja fel ezt a figurát. A nagy mumust csinálta meg belőle, mellyel a felnőtteket ijesztgették, s elrémitő képekkel és előadásokkal beléjük vették azt a gondolkodást, mely az egyháznak hasznára és javára volt. Ennek önkéntelen eredménye az is, hogy ilyen kisértetremekkel akkor ijesztgették a legbuzgóbban, mikor ingadozóban volt az egyház hatalma. Már pedig sohasem ingadozott jobban mint a 15—17-ik században, s ezért virágzott akkor az ördögglitteratura olyan ijesztő módon. A következő fontos kérdés, melyre válaszolnunk kell, az, hogy mely körülmények engedték meg az egyháznak, hogy az ördögöt ilyen lelkek csapdájaként használja fel. Magyarázatát adja ennek az ördög genezise.

Ég és pokol, isten és ördög sohasem más, mint a földi élet ideologizált valósága; örömeinek és bánatának, boldogságának és kínjainak megtestesítése. Ebben a maskaradéban az ördög — hogy róla beszéljünk — az élet keserűségeinek ideológikus megtestesülését jelenti. Mivel pedig az egyes fejlődési szakokban ezek minden emberre vonatkozólag teljesen azonosak, tehát ennek következtében az ördögről egy bizonyos időben alkotott kép minden embernél egyenlő, vagy legalább is nagyon hasonló. Vagyis más szóval: a fogalom forráseredete megmagyarázza azt a különben érthetetlennek tetsző tény, hogy minden időben másképp képzeltek el az ördögöt. Továbbá megmagyarázza azt is, hogy mikor az élet komplikáltabb lett, mikor nagyobbak lettek a kínok és a szenvedések, melyeket a lét rákényszerített az embe-

rekre, az ördögnek is komplikálódnia kellett és mind egyetlenebb rémmé lett, mely brutálisan megfojtott mindent.

Az emberiség életének ilyen komplikációja állott be a kapitalizmus felépésével. Az új kor, mely az új gazdasági renddel köszöntött be, a tömegnyomor minden borzalmát és rémét zúdította a tömegre. Ennek következtében, mint már ezt más helyen megírtuk, a pokol és legfőbb ura nem lehetett olyan vidám kis paprikajancsik mint a középkorban, az őstermelés korában. A pokol ezentúl csak a legborzalmasabb kínok helyét jelenthette, az ördög pedig a legdurvább és legraffináltabb kínzóként jelent meg az emberek előtt.

De a renaissance nem maradt meg az életnek csupán egy komplikációjánál, hanem a fejlődés egy bizonyos pontján katasztrófának kellett bekövetkeznie. A kor nagy akarásai, melyek a 13. és 14. században születtek meg, a 15-ik század végével minden irányban borzalmas hajótörést szenvedtek. A kapitalizmus korszaka a dolgokat a pillanatnyilag elérhető céljaikon túlhajtotta és „a tények logikája megtörött a fejletlen világon” — ahogy a tudományos formula nevén ezt az állandóan visszatérő történelmi jelenséget, mely úgy a nagyszabású egyéni életnek, mint a népek élete történelmi fejlődésének egyetlen igazán tragikus problémája.

Néhány mondat megvilágítja ezt. A kapitalizmus történelembelépésével az emberiség számára megnyitak annak összes szükségletei. Legelső közöttük a természettudományokkal való foglalkozás, a dolgok titkos lényegébe való behatolás. Mert föltétlenül szükséges volt ez a kitűzött cél elérésére, hogy a világot alattvalójukká igázzák le; asztronómiát kellett tudniok, hogy bevitörházassák a földet; anatómiát kellett ismerniök, hogy az emberi testet, minden lét legmagasabb fogalmát részeire bonthassák, a maga teljességében megismerhessék és úrrá tehessék saját maga fölött; kémiát kellett tanulniok, hogy az anyagot részeire bonthassák és ezeket az elemeket megint önkényesen összerakhassák, más szóval, hogy fabrikálhassanak. De maga a szándék nem volt elegendő e súlyos feladatok megoldására. Egész sereg előmunkálatot kellett elébb elvégezni, amik évszázadokat igényeltek, hogy ezekkel a szükségletekkel az igazi célhoz jussanak el. Eközben aztán mindent félmegoldásra kárhoztattak és minden félmunka is maradt.

A szellem tévúton járt. Az asztronómiából asztrológia, az anatómiából vajákosság és kuruzslás, a kémiából alchimia lett. Ez pedig nem egyéb mint az eredeti szándék csődje, vagyis a formák, amelyekben érvényre jutott. A csődöt nem vették észre, de a hatása mégis megvolt. Hatása volt a tehetetlenség, mely védtelenül állt szembe a borzalmas sorscsapásokkal, melyeket

a felszabaduló osztályellentétek és a tőke eredendő akkumulációjának aggálytalanul kivetítődött tendenciái zúdítottak a 16. század kezdetétől a népek nagy tömegére. Mert most tömegvégzet, szociális jelenség lett minden. Mikor aztán kezdték észrevenni az általános csődöt — a lényegét és az összefüggéseit sohasem értették meg — valósággal pánikká súlyosbodott a helyzet. Az egész föld szinte a pokol óriási pitvarának látszik, melyben száz ördög nyújtá karmait egyetlen áldozat felé, hogy annak rémületében gyönyörködjék. Szinte úgy látszik, hogy a jóságos szelid isten eltűnt a földről.

Míg a kor éretlensége megteremtette a babonát, most az általános kétségbeesés trónra is ültette. Eladták az ördögnek a lelküket, s a démonhit karjaiba vetették magukat. Csupán hogy az ördögöt valamiképen kiengeszteljék s ezzel a kerülő úttal kiragadják a végzettől különben biztos zsákmányát.

Ezek a történelmi összefüggései az ördög kultuszának és az epidemikus boszorkányörületnek, mely a 15-ik század végétől mint tömegjelenség lépett fel. S mivel a fejlődés csendes folyama csak nagyon lassan vezetett ki az élet e zűrzavarából, Európa elkerülhetetlen balvégzete, hogy másfél századon át valósággal egyetlen borzalmas boszorkányüst volt, melyben a Boszorkánykalapács borzalmas zűrzavara a legfőbb törvény és a sohasem hamvadó máglya a bölcsesség végső betetőzése. Az egyes esetekhez vezető úton megtaláljuk a még szükséges kiegészítéseket.

A legelső kérdés, mely újra meg újra előtérbe tolakodik, ez: miért központosult az ördögbabona ellen való küzdelem a nő ellen való dühöngésben s miért beszélnek mindig a nőről és csak nagyritkán a férfiről, mint boszorkányról. Ennek a jelenségnek speciálisan Németországra vonatkozólag fő okát találjuk meg a nő helyzetében az ősi germán vallásban. Itt nő volt a pap, s ő áll állandó összeköttetésben az isteni hatalmakkal, a boszorkány bizonyos fokig utóda a germán papnőnek.

Hasonlíthatatlanul fontosabb azonban egy másik tényező, melyet minden országban figyelembe kell vennünk. Ez a tényező a nő rendszeres lealjasításának az eredendő bűnben megokolt tana. „A nővel együtt jött a világra a bűn”. „Az asszony maga a vétek”. „Minden bűn a nőtől származik”. „Az asszony karja olyan mint a vadász csapdája”. „Minden gonoszság csekély, ha az asszony gonoszságához hasonlítjuk”. Így és ehhez hasonlóan beszélnek a kereszténység főtételei, s az egyháztanítók kimeríthetetlen termékenységgel, világnézetük askétikus feltételeinek megfelelőleg kommentálták őket. Ezt a meggyőződést már csak egy lépés választja el attól a másiktól, hogy a nő öle a pokol kapuja. És ez a boszorkányhit és a Boszorkánykalapács

egyik főtétele. Azáltal, hogy a nő szeretkezik az ördöggel, a pokol hatalma bevonul a lelkébe.

A Boszorkánykalapács egyik leghosszabb fejezete magyarázza ezt. Az a bizonyos hirhedt fejezet ez, melynek minden mondata, a nő szidalmazása. Ebben a fejezetben fordulnak elő az előbb idézett mondatok is és velük felel a szerző arra a kérdésre, hogy: „miért található e törékeny nemnél az ilyen-fajta bűnösség inkább mint a férfiaknál”. Végső és elhatározó bizonyítékát azonban annak, hogy a nők inkább adják el lelküket az ördögnek, a Boszorkánykalapács szerzői a nők állítólag általános gyönyöréhségének kielégíthetlenségében látják.

E meggyőződés alapján egészen logikus, hogy minden asszony, aki híres volt arról, hogy szereti a férfiakat, elsősorban a boszorkányság gyanujában állott. Nagy mohóságában éjszakai éhsége csillapítására emberfölötti erejű segítőre van szüksége. Ez pedig csak az ördög lehetett. Éppen így gyakran meg is fordították a nyársat és azt mondták: a nagy mohóság az ördög műve.

A vétek fogalmához, melyben az asszonyt megszemélyesítették, kapcsolódik azonban még egy gondolat. A nő a férfi számára nemcsak a bűn, hanem titok is, tudniillik: individuális hatalma az egyes férfi fölött. Hatalma miatt a férfi fantáziájában is démonná lett a nő, s az állandó vágyhoz, melyet a férfiben fölkeltett, hozzákapcsolódott egyben az épp oly állandó félelem is: így származott a boszorkány.

Ha pedig azt kérdezzük, hogy mik voltak a boszorkányhitnek az egyes individuumoknál előforduló kapcsolódó pontjai — mert természetesen ilyenek sem hiányoztak — és hogy mik voltak a borzalmas boszorkányüldözések legfontosabb tápláló forrásai, akkor ezzel együtt a boszorkánydüh több ily szexuális elemére vonatkozólag is feleletet kapunk.

Az egyéneknél előforduló támaszpontok közül főszerepe van annak, hogy sok asszony szentül meg volt győződve arról, hogy valóban szeretkezett az ördöggel és szövetségben áll vele. Természetesen egy szót sem kell elhinnünk azokból a borzalmas vallomásokból, melyek az ilyen ördögnászok megtörténtét ismerik el és a legapróbb részleteit és körülményeit is leírják a boszorkánypörök toronymagasra halmozódott iratsomói között. Mindezeket a vallomásokat kínzásokkal csikarták ki. S a kínzóeszközök segítségével mindent be lehet bizonyítani. Szárnyalóvá teszik a meggyötörtek fantáziáját s azt adják a szájukba, amit a kínzójuk hallani kíván. Százzszámra van azonban notórius bizonyítékunk ennek a hitnek az erős elterjedéséről. Alapjában véve pedig nem változtat a dolgok lényegén, hogy ezek természetesen mind téveszmék és rémképek.

Fontos csupán az, hogy ezek a téveszmék éppen a hanyatló renaissance korában lettek valóságos tömegjelenséggé. Ez pedig szintén a kor különös történelmi helyzetében leli magyarázatát. Ez az időszak, még pedig főleg az előbb említett katasztrófa miatt, mely a renaissance hanyatlását idézte elő, az állandó és nagy férfihiány kora volt, mint azt már előzőleg pontosabban megokoltuk. Sohasem hánykolódott fekhelyén annyi nemileg ki nem elégített nő, leány, asszony és özvegy mint akkor. Egészen természetes, hogy a nők százazei természeti szükségleteiket minden aggály nélkül elígítik ki, mint azt eddig minden fejezetben láthattuk, de nem kis részében ugyanebből az okból következett az is, hogy sokan „olyan olcsón adták”. De még sokkal több olyan asszony volt, aki hiába vágyódott arra, hogy kívánságai természetes módon elégítenek ki. Mindenütt voltak ilyen nemileg éhező nők, de leginkább a kispolgárságnak azokban a köreibben, ahol a gazdasági létföltételek nagyon korlátozták a házasodás lehetőségét. Ez a férfiért való nagy és kétségbeesett versengés eredményezte aztán, hogy számtalan nő erőszakkal akarta megszerezni a szerelmet és mindent kockáztatott célja eléréseért. A démonhit segítette tanácsal ezeket a szerencsétleneket. Valami öreg szomszédasszony, vagy valami csavargónő ismerte a nagy titkot és rendelkezett a rejtélyes erővel. Értett ahhoz, hogy ellenállhatatlan bájitalt főzzön, vagy ismert olyan szereket, „melyek titkos hatalmat adnak a férfiak fölött, amelyekről a férfi nem nyugszik meg addig, míg meg nem kapta azt a nőt, aki ezt a szert valami módon beadta neki”. Ez volt titkos kívánsága számtalan asszonynak — a vágy mint kényszerítő szociális szükséglet epidemiává lett és évenként tizezerszámra próbálták ki e formulákat és a rejtélyes recepteket. De némelyik szomszédasszony még sokkal többet tudott, még sokkal biztosabb szerekhez értett, ismerte az ellenállhatatlan formulát, mely mindenben engedelmisségre kényszeríti a sátánt, sőt, ha nem barátságból, hát néhány tallérért odaadta azt a szert is, amire szükség volt, hogy valaki összeköttetésbe léphessen az isten ellenségével: megszerezte a híres boszorkányírt, mellyel be kellett kennie magát annak, aki a Gellért-hegyre, vagy a Bakmezőre, a boszorkányok titkos találkozó és tánchelyére akart eljutni. És a szomszédasszony nem hazudott; ha nem is utaztak söprűnyélen s a kéményen keresztül a Gellért-hegyre. Am ami nem történt meg a valóságban, azt megtalálták az álmok birodalmában. A boszorkányír valósággal csodát tett, a titkos vágyakat még sokkal mámorítóbban elégítette ki mint a valóság. Ma már tudjuk, hogy miért volt ilyen hatása a boszorkányírnak, mert ismerjük néhány ilyen kotyvalék összetételét. Természetesen nagyrészt hókuszpókusz-ból álltak, egérvelőből, porrátorrt teknőchéből stb., de volt aztán benne sok

kevésbé ártalmatlan dolog, például: bürök, mák, csudafa, csucsor kivonata és más ehhez hasonló. Jelenti pedig ez, hogy a különféle boszorkányirok és italok afrodizoszi hatású mámorító folyadékok voltak, melyek használata erotikus deliriumú álmokat idézett elő.

Ha aztán a nő ki nem elégített szerelmi szükséglete valósággal férfidühhé fajult el, akkor önkéntelenül is az a női betegség lepte meg, mely épp oly megoldhatatlan rejtélye az akkori tudományos vizsgálatnak, mint ahogy a tudatlanokat arra a kombinációra kellett csábítania, hogy ebbe a nőbe a démon költözött és ördög beszél belőle. Ez a betegség a hisztéria egy-egy stádiuma. Számtalan ilyen, a városban vagy környékén boszorkányság hírében álló asszony viselkedésének reánk maradt leírása ma azt bizonyítja, hogy sok ilyen boszorkánynak elhíresztelt nő tulajdonképpen tipikus hisztériás beteg. Az a svájci közmondás, mely a férfira éhes lány szájába ezeket a szavakat adja: „Anyám nékem férfi köll, vagy felgyujtom a házat”, tipikus bizonyága, hogy mily gyakran csapott át hisztérikus állapotba a ki nem elégített nemi szükséglet. Tehát már a hisztéria kórtüneteiben kimeríthetetlen anyagot találhattak a denunciálásra vagy legalább is a meggyanúsításra. Amit aztán az általános vélemény valóságnak vett, arról számtalan esetben maga a nő épp úgy és épp oly szilárdan meg volt győződve. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk a harmadik okot sem, mely az erotikus örületet akkor olyan gyakori jelenséggé tette. Tudniillik a korbácsolás mint vallás-gyakorlás, mely egyre nagyobb mérveket ölt. A tapasztalat bizonyítja, hogy az ágyék vesszőzése gyakran még nemileg normális embereknél is nagyfokú erotikus indulatot vált ki, s éppen ezért flagelláció neve alatt minden időben helyet foglal a perverzítások repertoárján. Akkor nagyon fontos esz-köze volt az egyháznak, mely tehát így mesterségesen növelte azt, amit ugyanakkor mint főbünt átkozott el — a korszellem borzalmas ironiája ez, mely tévútra jutott. Hogy a sexualis elem képezi főtartalmát a boszorkányság problémájának, abból is meggyőződhetünk, hogy boszorkánymesterkedések repertoárjának legfőbb pontjai nemi dolgokra vonatkoznak. Az ördöggel való testi érintkezés teszi a nőt boszorkánnyá, ezáltal nyeri egyben jó és rossz erejét. A „Boszorkánykalapács”, azt mondja:

„Ötödször, az ilyen a sátán birodalmával szerződött személy mellé hamarosan egy külön szeretkező vagy paráználkodó ördögöt adnak; ez lakodalmat tart vele és vele alszik és velük együtt a többiek is vidáman vannak. Hatodszor, az ilyennek ördöge ide meg oda vezeti őt, gyakran eljön hozzá, paráználkodik vele, néha megparancsolja neki, hogy ezt vagy azt a gonosztságot kövesse el másokkal együtt, akik szintén parancsot kaptak”.

Az állandó testi érintkezés a pokol urával vagy annak helyettesével (Incubus) az a kincs, mellyel az ördög megfizeti az asszonyt, aki eladta néki a lelkét. A boszorkány tudvalévőleg bájitalt tud főzni, mely a férfi vagy a nő vérebe legyőzhetetlen vágyat olt egy pontosan meghatározott személy birására; de ugyanúgy kelt legyőzhetetlen undort is. A boszorkány a férfi potenciáját a végletekig tudja fokozni, de végleg el is tudja tüntetni; a boszorkány „fűzőkötés”-e megakadályozza a férfit és a nőt házastársi kötelességeik teljesítésében, sőt hosszabb vagy rövidebb időre elrabolhatja a férfitől nemi szerveit és megfogantatást ígérhet a nőnek. Mindezt megteheti a boszorka az állatokkal is: s ha akarja tehenet vagy kancát terhessé teheti egy bizonyos bika vagy mén, vagy megfordítva, hogy a tehén vagy a kanca ne iehessen terhessé stb., stb. Ezek a boszorkány művei és erről szól a „Boszorkány-kalapács” és legtöbb fejezete. Különben pedig a férfiak sátánnal kötött szerződésében is gyakran szexuális dolgokról van szó: az a hatalom, melynek egy lány sem tud ellentállni, állandóan egyik legfőbb pontja annak az ördögi szerződésnek, melyet az elkárhozott férfi köt a sátánnal.

*

A sok kolostori epidemia ugyancsak nem egyéb mint tömegindulattá fokozott erotikus örület, mely szintén a főntebb vázolt okokból újra meg újra lábrakapott. A „harapódüh” vagy az, hogy egy kolostor összes apácai azt hitték magukról, hogy az ördög szállta meg őket, ugyancsak nimfománikus rendelleneségek, melyeket a megtagadott nemi kielégülés és az elnyomott természet idéztek elő. A férfi mint a kék eszköze, kísértett minden ilyen deliriumban, a nemi közösülés szenzációi után való őrjöngő éhség volt az ördög, mely az apácák véreben tombolt. Ezren meg ezren Jézusban csak a férfit imádták és vallási gyakorlatuk évről-évre nem volt egyéb mint folytonos, naponként megújuló szellemi paráználkodás.

A különböző táncepidemiákban, a vitustáncban például ismét ugyanazzal a jelenséggel találkozunk. Maga a tánc ezekben a járványokban gyakran nem volt egyéb mint a mértéktelen vágy adta buja állás, vagy a nemi aktus groteszkké torzított mozgása, melyhez a legszemérmertlenebb önkéntes kitakaródzás járult. Mihelyt ennél a táncnál elfogta az embereket az izgalom, vad dühvel tépték le egymás testéről a ruhát, a férfiak a nőkét s a nők a férfiakét, hogy ezekkel a szemérmertlen látványokkal valósággal erotikus örületté csigázzák fel magukat. Szomjuhozva hívták a félig és egészen mértéktelen férfiak és nők ezrei a megváltót. S a megváltás be is következett, még

pedig azokban a borzalmas parázna orgiákban, melyek állandó kísérői voltak az ilyen általános táncdüh kitörésének. A többsége azoknak az asszonyoknak, akiket az ilyen járvány elfogott, teherbe ejtve tért haza, s csak nagyon kevesen tudták közülről, hogy kinek a magvát fogadták magukba, mely megtermékenyítette őket, mert az orgiák mámora gyakran válogatás nélkül kergeti egymás karjába a férfiakat és a nőket. Az önkínzó epidemiák, s a veszszőző körmenetek hasonló jelenségeket idéztek elő s ezek befejezései gyakran nyilvános vagy titkos orgiák.

Beteg, halálosan beteg lett az érzékiség. Fájdalmas rángatózásban merült ki az, ami azelőtt a teremtő erő legfenségesebb kifejezése, az élet legfőbb teljesülése volt. Haldoklott az isten.

(Vége az első kötetnek.)

TARTALOM

	Oldal
Előszó	5
Bevezetés	7
 I. Az erkölcs eredete és lényege	 7
1. A monogámia keletkezése és erkölcsi alapjai	12
2. A nemi morál különböző változásai	16
3. A morálváltozás törvényei	26
 II. A renaissance testi szépségideálja	 59
1. Mi a renaissance	59
2. Szépségideálok keletkezése	75
3. A testi szépség kultusza	81
4. A kor és a meztelenség	88
5. A renaissance-divatok	97
 III. Szerelem és házasság	 109
1. Az egyéni szerelem kifejlődése	109
2. A szerelem animálisan érzéki felfogása	117
3. A házasság előtti nemi élet	133
4. A vendégéjszakák és próbaéjszakák szokása	143
5. A kölcsönös udvarlás formái	154
6. Házasság és hűség	167
7. Szabad nemi érintkezés és érzéki romlottság	185
8. A szüzességi öv használata	212
 IV. Az egyház erkölcsei	 221
1. Az egyház uralmának gazdasági alapja	221
2. A cölibátus, kolostori bűnök	225

V. A némberek utcái	Oldal 249
1. A prostitúció, A katonaszajha, A kerítő	249
2. A prostituált szerepe a társaséletben, A nagy cocotte	262
3. A prostitúció elleni küzdelem, A szifilisz	275
VI. A társas élet	288
1. A fonó, A fürdőházi élet	288
2. Játék és tánc, Ünnepek, Színházak, Lakodalmak	306
VII. Beteg érzékiség	321
1. A boszorkányüldözés erotikus alapja	321

A szövegközötti képek jegyzéke:

	Oldal
1. kép. Az igazság. Fametszet a 16. századból ismeretlen művésztől . . .	8
2. „ A nő az életen át a szerelemtől ostorozva. Fametszet 1490-ből . . .	13
3. „ A házasságtörés. Kép a francia törvénykönyv „Házasságtörés” című fejezetéből a 16. századból	14
4. „ Boszorkánypróba. 16. századbeli fametszet után	39
5. „ A kerítő és a perdita. Holland rézmetszet a 17. századból. „Legszebb kurtizánok katalógusából”	47
6. „ Tréfás kép a 17. századból	54
7. „ Vénusz és Amor. Francia renaissance kézimunka	56
8. „ Német rézmetszet 1534-ből	60
9. „ Szatir és Nimfa. Rézmetszet A. Carracci-tól	74
10. „ Jelmez a Jost Ammans jelmezkönyvéből. 16. század	99
11. „ Jelmezkép a Jost Ammans jelmezkönyvéből	103
12. „ Egy fogadó hálólhelye. Egykori kéziratból	104
13. „ Ahogy Matthes mester saját kincsét nem ismeri meg. Humoros rajz	106
14. „ Szerelmes pár	110
15. „ Szerelmes pár a kertben. Fametszet egy régi naptárból . . .	114
16. „ A kerítő férj. Francia fametszet a 16. századból	118
17. „ Lukrécia. Nürnbergi fametszet	120
18. „ A kerítő szolgálónő. Fametszet Hans Weinditz-től	123
19. „ A tehetetlen férj gúnyképe. Német fametszet a 16. századból .	129
20. „ A bordélyház. Német fametszet a 15. századból	251
21. „ Vándorlók. Francia fametszet	254
22. „ A fonóban. Fametszet	290
23. „ Egy fürdőismertető címlapja	294
24. „ A plombiér-i szegények közös gyógyfürdője. Fametszet 1553-ból	298

Mellékletek jegyzéke:

I. MELLÉKLET:

- Putifárné. A női érzékiség jelképe. Rézmetszet Lucas van Leydentől 16. század.
- Raphael falfestménye után készült rézmetszet.

II. MELLÉKLET:

- Nő fürdőruhában. Fametszet a Jost Ammanns jelmezkönyvéből. 16. század.
- Az élet örömei. Fametszet Behamtól 16. század.

III. MELLÉKLET:

- A házasságtörő nő jelképezése. Barrától.
- A vágyódó juhász. Matham-tól.
- A kísérlét. Crispin de Passe rézmetszete a 16. századból.

IV. MELLÉKLET:

- A fiatalító orvoslás. Crispin de Passe rézmetszete a 16. századból.
- A női vágyódás szimbolikus jelképe. Heinrich Goltzius rézmetszete.

V. MELLÉKLET:

- Egyetnemértő szerelmespár. Kilián rézmetszete Cornelis után.
- Az érdekszerelem. B. Spranger rézmetszete a 17. századból.

VI. MELLÉKLET:

- Egy előkelő hölgy öltözködése. Le Blond rézmetszete a 17. századból.
- Az elcsábítás jelképezése. 17. századból.

VII. MELLÉKLET:

- A boszorkányok. Hans Baldung Grien fametszete.
- Percy grófné arcképe. Anton van Dycktól.

VIII. MELLÉKLET:

- A női hiúság. Jakob de Gheyn metszete a 16. századból.
- A szerelem. Heinrich Goltzius rézmetszete a 16. századból.

IX. MELLÉKLET:

A szabin nők elrablása. Olasz metszet a 17. századból.
A nőiuralom.

X. MELLÉKLET:

A szerelem. I. Matham metszete a 16. századból.
Vénusz öröme. Gerhard de Jode rézmetszete a 17. századból.

XI. MELLÉKLET:

A házasságtörés. H. Goltzius rézmetszete.
A győzelmes szerelem. Goltziustól.

XII. MELLÉKLET:

Mars és Vénusz. Goltziustól.
A katona és a kéjő. N. Manuel tollrajza.

Külön mellékletek jegyzéke:

- ✓ Vasari: A három grácia.
- ✓ Giordano: Vénusz és Adónisz.
- ✓ Furini: Vénusz siratja Adónisz halálát.
- Massys: Lucrétia.
- Steen: A macskacslád.
- Steen: A holland kokott.

Színes mellékletek jegyzéke:

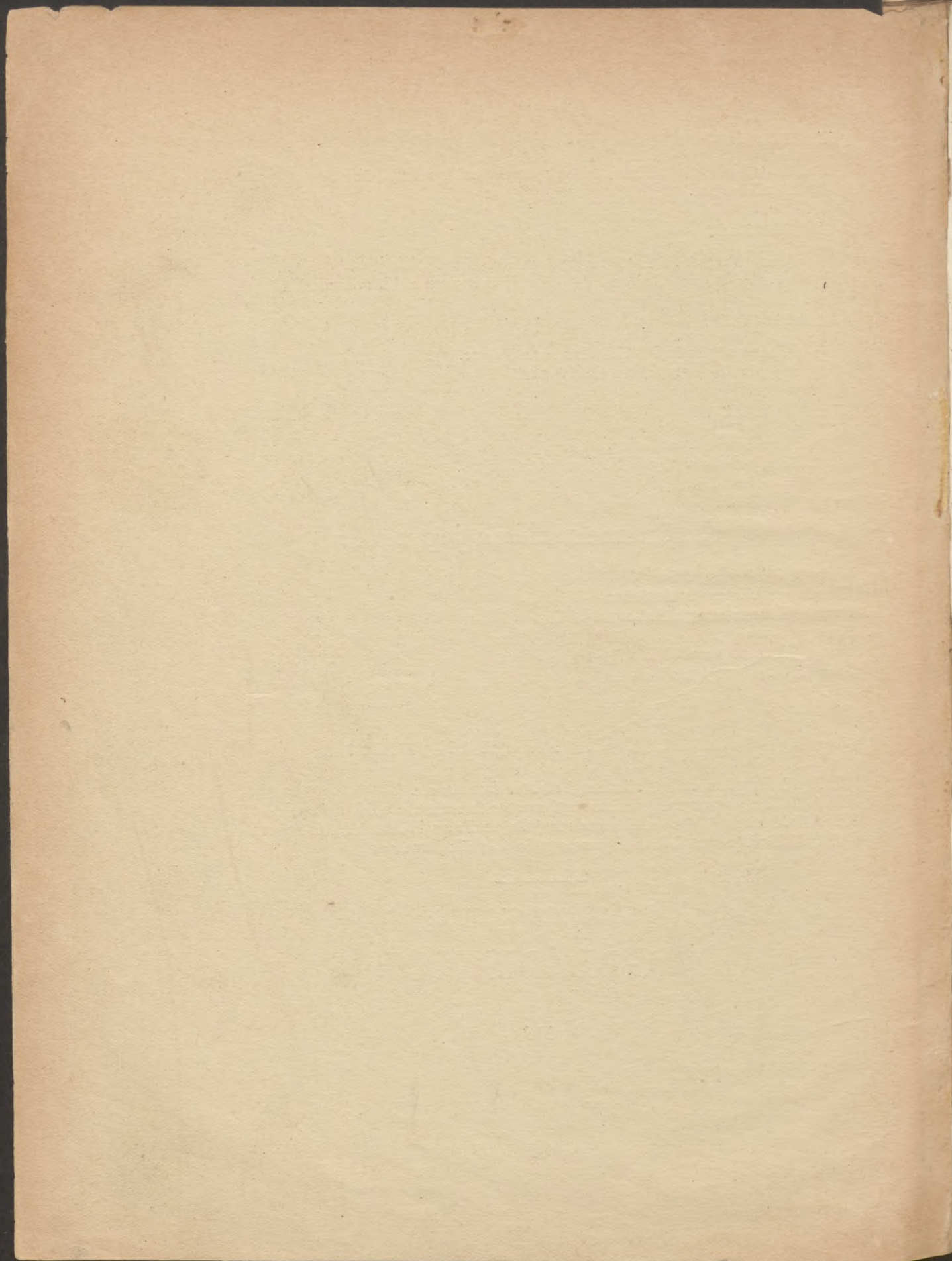
- ✓ I. A nő. Egy ismeretlen nürnbergi mester fametszete.
- ✓ II. A hűtlen asszony. Egy nürnbergi mester fametszete a 16. századból.
- ✓ III. A két szerető. Az érdekszerelmek jelképe Peter Flötnertől, 16. századból.
- ✓ IV. Női fürdőszoba. Dürer metszete után készült fametszet.

MÁSODIK KÖTET:

A GÁLÁNS KOR

— 335 —

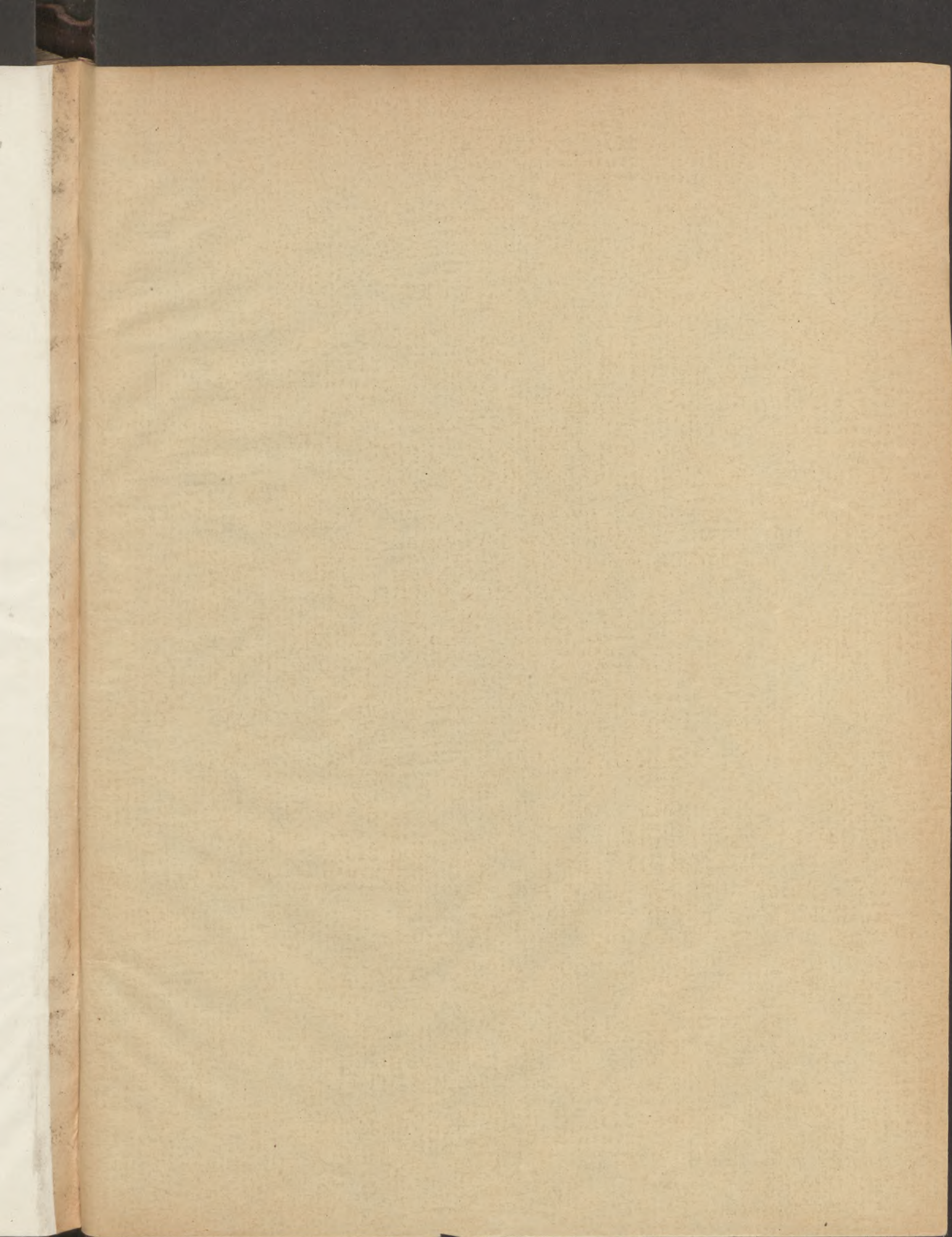
Mars és Vénusz
Goltziustól

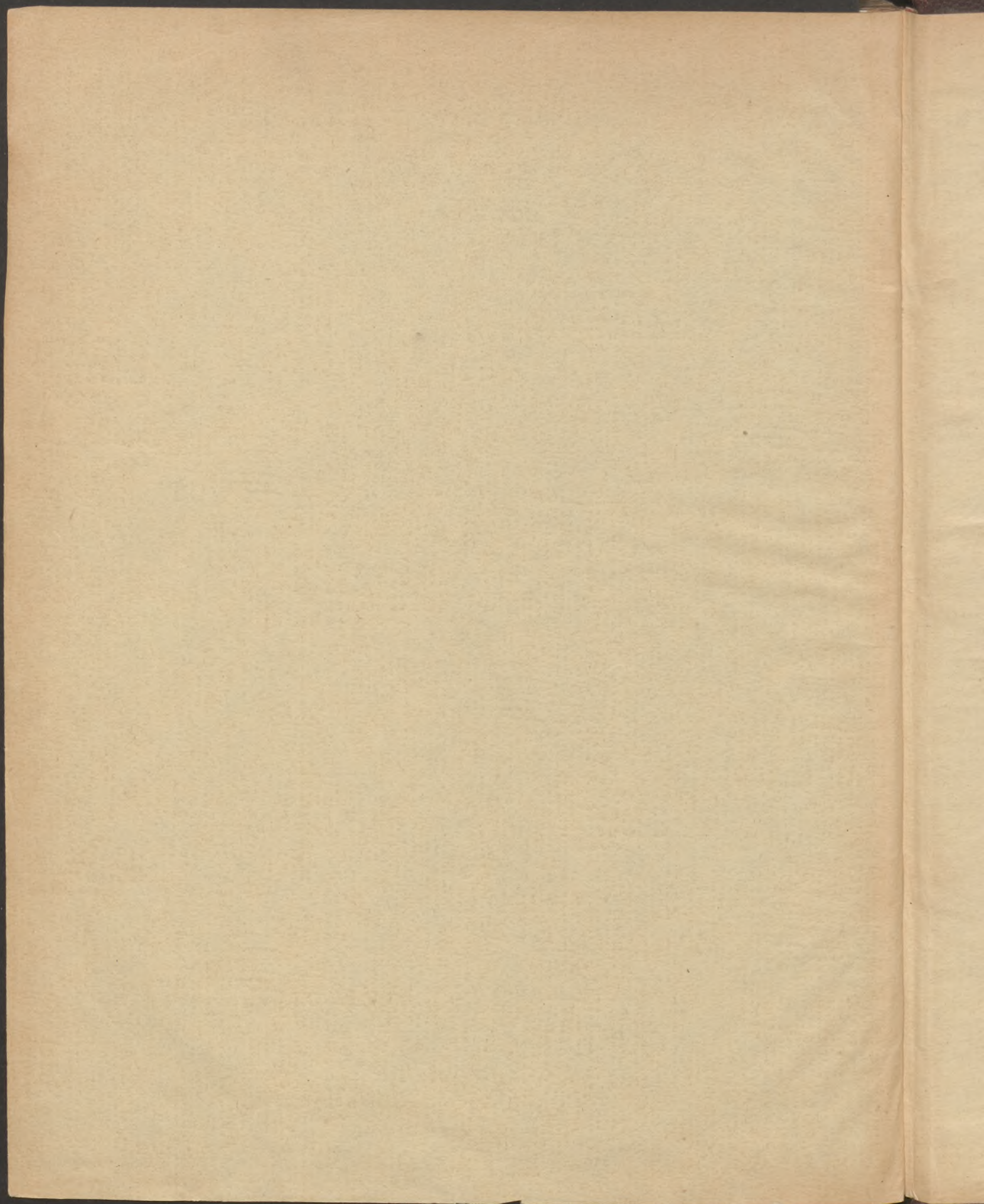
XII. melléklet

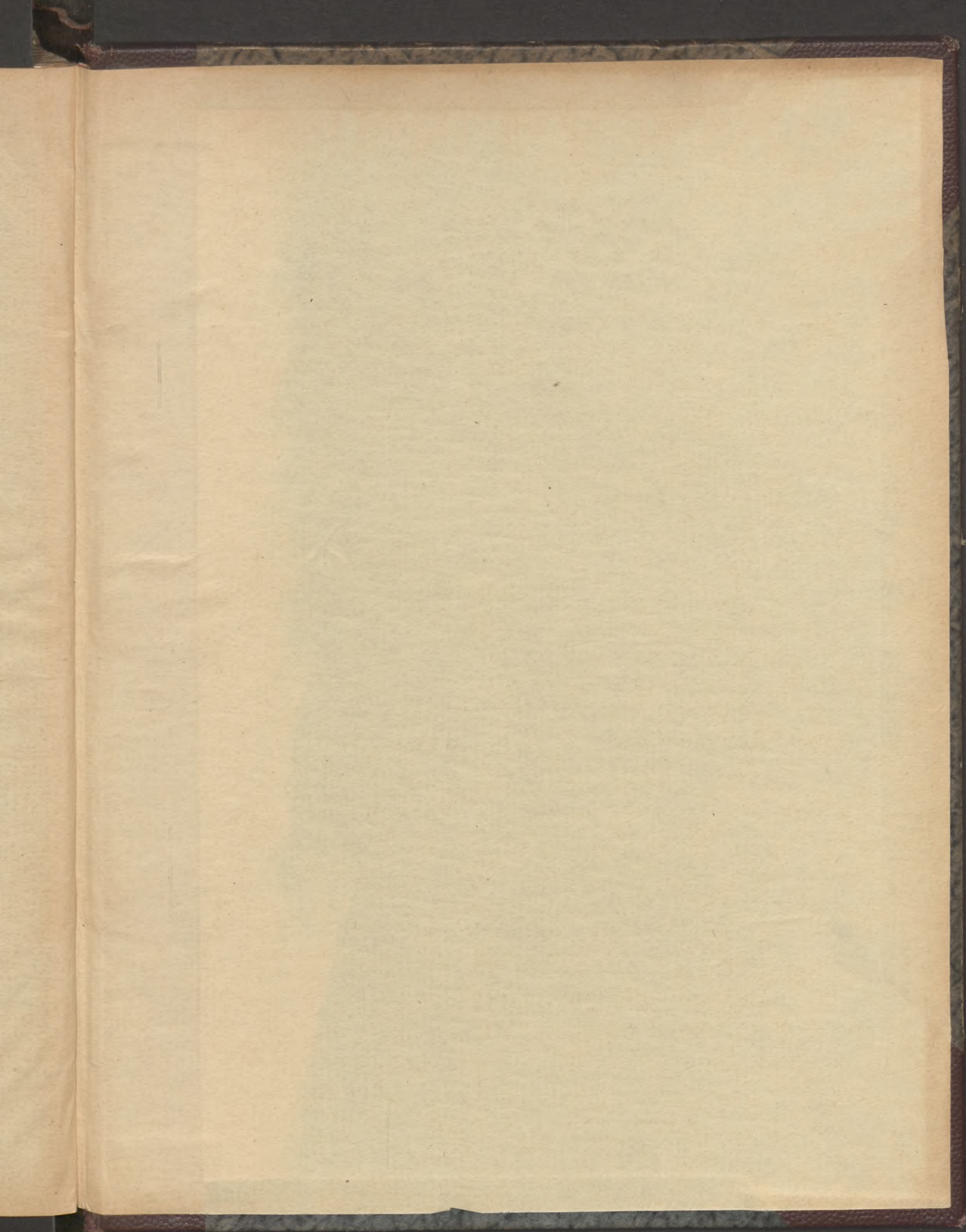

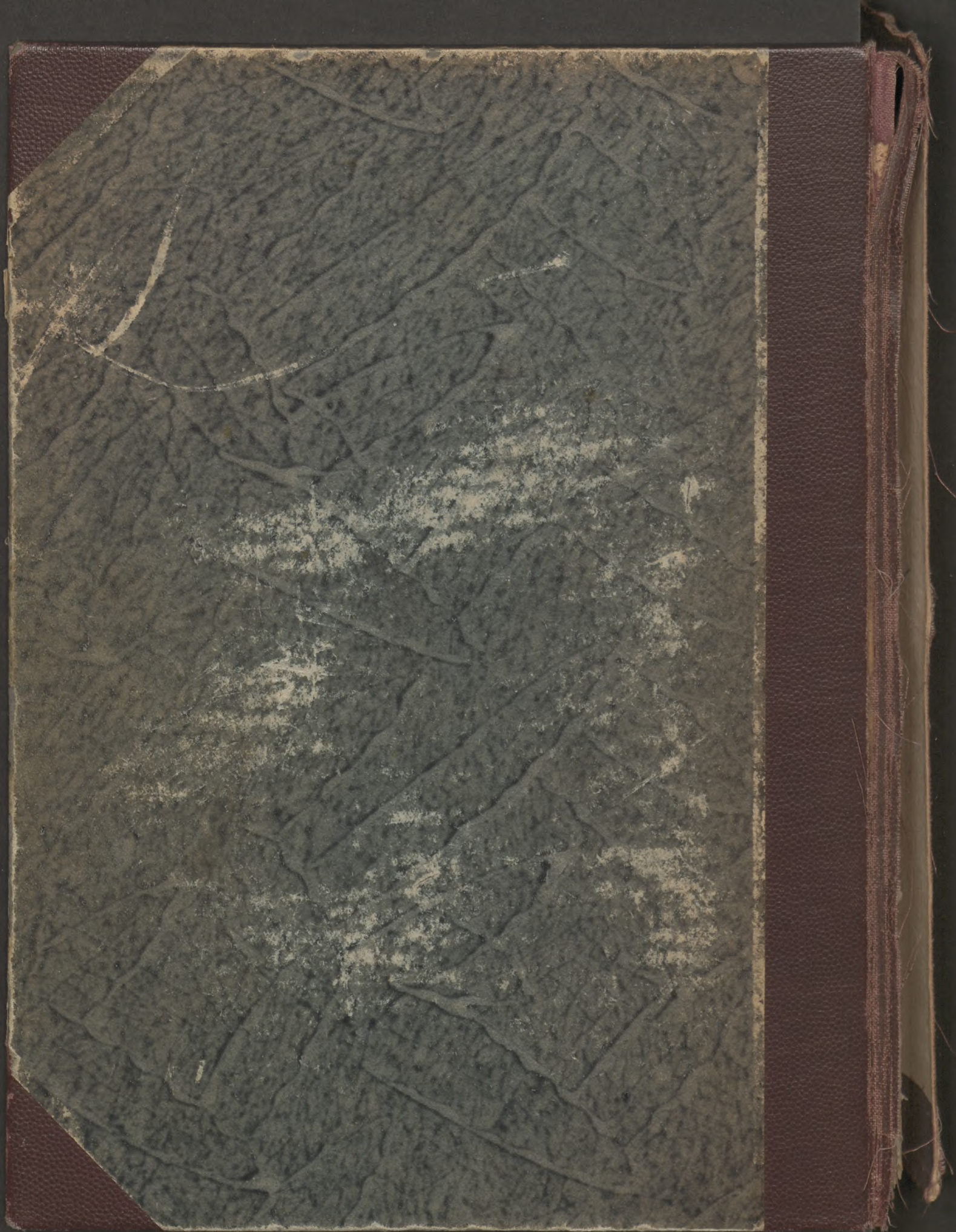

A katona és a kéjű
N. Manuel tollrajza

234893

FUCHS
—
AZ ÚJKOR
ERKÖLCS-
TÖRTÉNETE

234.893